

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 307

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

**MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KIELEN
ALA-, YLÄ- JA PÄÄ-VARTALOISET
ADPOSITIOT**

Heidi Salmi

TURUN YLIOPISTO
Turku 2010

ISBN 978-951-29-4505-4 (PRINT)

ISBN 978-951-29-4506-1 (PDF)

ISSN 0082-6995

Uniprint - Turku, Finland 2010

ESIPUHE

Olen aina ollut kielen suurkuluttaja. Olen puhunut paljon ja kuunnellut paljon. Olen lukenut paljon ja kirjoittanut paljon. Onkin luontevaa, että kielen harrastajasta tuli kielen ammattilainen. Ammatti kielen parissa, kielen tutkijana ja opettajana, on vain syventänyt rakkauttani kieleen, ja kaikenlainen kielen parissa puuhastelu on pysynyt myös harrastuksenani. Sen sijaan se, että minusta tuli vanhan kirjasuomen tutkija, on monen onnenkantamoisen ja tietoisien valinnan seurausta.

Tie maisterista väitöskirjan tehneeksi tutkijaksi on opettanut minulle paljon enemmän kuin osasin aavistaa. Tien varrella mukaan on tarttunut oppeja tieteen tekemisestä ja muusta elämästä. Matka on ollut huikea, ja suuri kiitos siitä kuuluu kanssani tietä kulkeneille. Teille, jotka olette tukeneet, auttaneet, ohjanneet ja kannustaneet kaikkina näinä päivinä väitöskirjan valmistumiseen asti ja sen yli. Matka kieleen jatkuu läpi elämän.

Tieni tutkijaksi alkoi oikeastaan jo ennen kuin valmistuin filosofian maisteriksi, kun pääsin sittemmin väitöskirjani ohjaajan, Kaisa Häkkisen, tutkimusavustajaksi. Pääsin oppipojaksi varsinaisen mestarin oppiin. Sain nähdä, miten arvostettu akatemiatutkija pyörittä tutkimusaineistoa ja mitä kaikkea tutkimusaineistosta saattoikaan saada irti erilaisin kysymyksenasetteluin. Jo tällöin sain hyvän ja realistisen kuvan tutkijan työstä. Kaisa on ollut väitöskirjan ohjaajana paras mahdollinen. Hän on antanut minun tehdä itsenäisesti työtä mutta on ollut aina valmis auttamaan ja pohtimaan kanssani tutkimukseen liittyviä kysymyksiä välittömästi, kun olen kaivannut apua tai opastusta.

Aloin väitöskirjani tekemisen vastavalmistuneena maisterina vuonna 2003, jolloin pääsin hoitamaan suomen kielen assistentin sijaisuuksia. Virkatyö vei tänä ensimmäisenä vuonna suurimman osan ajasta, ja varsinaisesti väitöskirjan tekeminen alkoi vuonna 2004, jolloin minulla oli onni päästä mukaan Suomen Akatemian rahoittamaan ja Kaisan johtamaan ”Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta” -projektiin. Projektissa sain tehdä yhteistyötä ensin Nobufumi Inaban ja Tanja Vaittisen ja sittemmin myös Kirsi-Maria Nummilan kanssa. Nobulle kuuluu kiitos siitä, että hän on ollut koko väitöskirjan tekemisen ajan valmis keskustelemaan niin pienistä Agricolan kieleen liittyvistä yksityiskohdista kuin laajemmistakin tutkimukseen, vanhaan kirjasuomeen tai vaikkapa kreikan kielen kiemuroihin liittyvistä ongelmista. Tanjaa haluan kiittää avusta työurani alkuaikoina. Tanja oli tuolloin juuri sopivasti seniori minuun nähden, ja häneltä saattoi kysyä monenlaisia työhön liittyviä kysymyksiä. Edelleenkin Nobun ja Tanjan laaja vanhan kirjasuomen ja Agricolan kielen tuntemus jaksaa hämmästyttää minua.

Vuonna 2006 saimme projektiin mukaan Kirsi-Marian, joka on jakanut kanssani Agricolan kielen tutkijan arjen ja on ollut läheinen työtoveri ja ystävä. Olen sanoinkuvaamattoman kiitollinen Kirsi-Marialle siitä, että hän on iloinnut kanssani väitöskirjatyöni onnen ja onnistumisen hetkinä ja tukenut silloin, kun asiat eivät olekaan menneet suunnitelmien mukaan. Tutkijan arkea ylä- ja alamäki- neen on kanssani jakanut yhtä lailla ystäväni tutkija Hanna Jokela, jonka ovelle olen aina voinut mennä piipahtamaan senhetkisten ongelmien kanssa, joita

Hanna on jaksanut puida kanssani tuoden mukanaan fennistin-muttei-vanhan-kirjasuomen-tutkijan raikkaita näkemyksiä. Lukuisat lounaat ja yhteiset hetket teidän kanssanne ovat keventäneet arkea ja saaneet väitöskirjanteonkin aina maistumaan. Kirsi-Maria, Hanna ja Piia Seppälä – Etanat – sydämellinen kiitos teille kollegoina ja ystävinä.

Vuosi 2008 oli väitöskirjatyöni kannalta ratkaiseva. Raskaan mutta antoisan projektiajan jälkeen pääsin ensimmäistä kertaa keskittymään vain ja ainoastaan väitöskirjan tekemiseen Emil Aaltosen Säätiön nuoren tutkijan apurahan turvin. Tänä vuonna väitöskirjani etenikin lähes valmiiksi asti. Vuosina 2009 ja 2010 hioin väitöskirjani valmiiksi assistenttina ja sitten äitiyslomalla ja hoitovapaalla ollessani.

Väitöskirjatyön etenemiseen ja työssä viihtymiseen ja työstä nauttimiseen on vaikuttanut olennaisesti koko Fennicummin loistava henkilökunta. Käytännön ongelmissa suurena apuna ovat olleet Marja-Berit Rokka ja Hannele Pajula. Muut henkilökunnan jäsenet ovat auttaneet isommissa ja pienemmissä asioissa kukin oman erityisosaamisensa mukaan. Vanhan suomen tutkijalle korvaamaton on ollut myös Vanhan Suomen Seminaari.

Lisäksi haluan kiittää Anna Perälää tämän teoksen kannen kuvituksen ideoinista ja Ellen Valletta tiivistelmän kieliasun tarkistamisesta.

Väitöskirjan lopulliseen sisältöön ovat vaikuttaneet erityisen paljon väitöskirjan esitarkastajat Marko Pantermöller ja Taru Nordlund. He ovat uhranneet uskomattoman paljon aikaa ja nähneet äärimmäisen paljon vaivaa, jotta väitöskirjastani tulisi mahdollisimman hyvä. Heidän ansiostaan väitöskirja on huomattavasti parempi ja monipuolisempi kuin se olisi ollut ilman heitä.

Sanotaan, että sukulaisiaan ei voi valita mutta ystävänsä voi. Jos olisin päässyt itse valitsemaan, olisin varmasti valinnut juuri äitini ja isäni Anne ja Jouko Merimaan ja veljeni Juhan ja Jukan. Vanhempani ovat aina uskoneet ja luottaneet minuun ja kannustaneet ja rohkaisseet minua käsittämättömällä tavalla pienestä työstä aina väitöskirjan tehneeksi aikuiseksi naiseksi asti. Teidän ansioitanne on se, että menen tarvittaessa läpi harmaan kiven.

Rakkaat ystäväni puolestaan ovat olleet mitä parhain vastapaino työlle. Haluan kiittää erityisesti Leena Keski-Kuhaa, Riikka Vuorista ja Ari Sirkkää, Päivi ja Pasi Torkkoa ja Johanna Lainetta iloisista hetkistä ja ystävyyydestä. Haluan antaa kiitokset täydestä sydämestäni myös kaikille muille ystävilleni, erityisesti mieheni Jussin kautta tulleille uusille ystävilleni. Mikä mainio, korvaamaton joukko te ystäväni olettekaan!

Kaikkein suurin kiitos tämän väitöskirjan kannalta kuuluu rakkaalle miehelleni, filosofian tohtori Jussi Salmelle. Hän on kulkenut rinnallani miltei väitöskirjatyöni alusta alkaen. Hän on aina ollut valmis keskustelemaan kanssani Agri-colan kielestä, väitöskirjan tekemisestä ja kaikesta työhön liittyvästä. Hän on aina antanut arvokkaan ja usein uskomattoman oivaltavan ”maallikon” mielipiteensä erinäisiin ongelmakysymyksiini. Hän on auttanut esimerkiksi taulukoiden ja väitöskirjasta pois jääneiden laajojen liitteiden tekemisessä, ja hän on taittanut väitöskirjan. Mutta ennen kaikkea Jussi on ymmärtänyt, mitä väitöskirjan tekeminen on. Hän on tukenut ja kannustanut joka ainoana hetkenä, myötäelänyt niin työn iloissa kuin suruissakin ja joutanut omissa aikatauluissaan ja menemisis-

sään, jotta minulla olisi mahdollisuus keskittyä omaan työhöni. Tämä väitöskirja on sinulle kiitokseksi rakkaudestasi ja tuestasi.

Rakkaat lapseni Akseli ja ”Pampula”, te olette elämä.

Kotona, parhaassa paikassa maan päällä, tieteellisesti vuoden kirkkaimman päivän 12.12.2010 päällä

Heidi Salmi

ABSTRACT

Adpositions with the stems *ala*, *ylä* and *pää* in the language of Mikael Agricola's writings

Heidi Salmi
Finnish Language
School of Languages and Translation Studies
University of Turku, Finland

The language of Mikael Agricola's (c 1510–1557) writings represents an interesting phase in the development of the Finnish system for adpositions. In the Finnish language, the older Uralic system of postpositions has undergone expansion and a new system of prepositions has been adopted. On the other hand, the adposition system found in Agricola's writings has also been strongly affected by foreign models, because Agricola's texts are mainly translations of religious texts, which by and large use a word-for-word translation strategy.

In the thesis, I explore Agricola's use of adpositions; more specifically, which adpositions carry the meaning of 'being under' or 'being over' something, and in what other functions these adpositions are used. My main focus is on the semantics of the adpositions. I also study the syntactic features of adpositions and adposition structures; these are intertwined with semantics, since the meaning of adpositions is established in the adposition clause. Finally, I compare Agricola's use of adpositions to the corresponding adpositions of present-day Finnish.

Adpositions with stems *ala*, *ylä* and *pää* form an interesting subject for research. Their frequency in the data, however, is highly uneven. The overwhelming majority of the adpositions studied in the thesis are *päälle*; there are only two occurrences of adpositions with the stem *ylä*.

Adpositions typically denote a location 'under' or 'above' something. Almost half of the adpositions, however, can be classified as semantically unmotivated and as representing a foreign model in terms of the Finnish language; they do not occur in present-day Finnish. In Agricola's texts they act in more grammatical roles than the corresponding adpositions of present-day Finnish. In the thesis, the corresponding adpositions in the source languages are carefully analysed. All other uses of the adpositions are marginal in relation to spatial ones and those based on foreign models. The original meanings of the adpositions have not changed much since Agricola, but adpositions considered to originate from foreign models have been intentionally eliminated in present-day standard Finnish.

It is also noteworthy that the system of adpositions with the stems *ala*, *ylä* and *pää* has changed since Agricola. His texts include the adposition *ala*, which corresponds to the modern adposition *alle*. Likewise the adposition *yllä* is absent in Agricola, as are the internal locative cases of the adposition *pää*.

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Agricolan kielen <i>ala-</i> , <i>ylä-</i> ja <i>pää-</i> vartaloisten adpositioiden esiintymät.	23
TAULUKKO 2. Agricolan teosten sivu- ja sanemäärät.	30
TAULUKKO 3. Agricolan kielen <i>ala-</i> vartaloisten adpositioiden esiintymät.	94
TAULUKKO 4. <i>Alla</i> -adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.	96
TAULUKKO 5. <i>Alla</i> -adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.	96
TAULUKKO 6. Agricolan kielen <i>alla</i> -adpositioiden merkitykset.	101
TAULUKKO 7. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen <i>alla</i> -adpositioiden merkitykset.	112
TAULUKKO 8. <i>Alla</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.	116
TAULUKKO 9. Yleisimmät <i>alla</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.	117
TAULUKKO 10. <i>Alla</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.	118
TAULUKKO 11. Yleisimmät <i>alla</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.	118
TAULUKKO 12. <i>Ala</i> -adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.	120
TAULUKKO 13. <i>Ala</i> -adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.	121
TAULUKKO 14. Agricolan kielen <i>ala</i> -adpositioiden merkitykset.	125
TAULUKKO 15. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen <i>ala</i> -adpositioiden merkitykset.	132
TAULUKKO 16. <i>Ala</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.	136
TAULUKKO 17. Yleisimmät <i>ala</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.	136
TAULUKKO 18. <i>Ala</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.	137
TAULUKKO 19. Yleisimmät <i>ala</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.	138
TAULUKKO 20. Agricolan kielen <i>pää-</i> vartaloisten adpositioiden esiintymät.	146
TAULUKKO 21. <i>Päällä</i> -adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.	148
TAULUKKO 22. <i>Päällä</i> -adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.	148
TAULUKKO 23. Agricolan kielen <i>päällä</i> -adpositioiden merkitykset.	155
TAULUKKO 24. Vierasperäistä mallia noudattavien <i>päällä</i> -adpositiorakenteiden pääsanat.	162

TAULUKKO 25. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen <i>päällä</i> -adpositioiden merkitykset.	175
TAULUKKO 26. <i>Päällä</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.	178
TAULUKKO 27. Yleisimmät <i>päällä</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.	179
TAULUKKO 28. <i>Päällä</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.	180
TAULUKKO 29. Yleisimmät <i>päällä</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.	181
TAULUKKO 30. <i>Päältä</i> -adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.	182
TAULUKKO 31. <i>Päältä</i> -adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain	182
TAULUKKO 32. <i>Päälle</i> -adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.	186
TAULUKKO 33. <i>Päälle</i> -adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.	186
TAULUKKO 34. Agricolan kielen <i>päälle</i> -adpositioiden merkitykset.	198
TAULUKKO 35. Hallintaa ilmaisevien <i>päälle</i> -adpositiorakenteiden pääsanat.	207
TAULUKKO 36. Kognitiota ilmaisevat pääsanat.	217
TAULUKKO 37. Emootiota ilmaisevat pääsanat.	246
TAULUKKO 38. Perkeptiota ilmaisevat pääsanat.	255
TAULUKKO 39. Tekoa ilmaisevat pääsanat.	263
TAULUKKO 40. Puheaktia ilmaisevat pääsanat.	284
TAULUKKO 41. Fysiologista toimintaa tai tapahtumaa ilmaisevat pääsanat.	291
TAULUKKO 42. Vierasperäistä mallia noudattavien <i>päälle</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.	309
TAULUKKO 43. Vierasperäistä mallia noudattavien <i>päälle</i> -adpositioiden merkitykset.	310
TAULUKKO 44. Leksikaalistuneiden <i>päälle</i> -adpositiorakenteen sisältävien rakenteiden pääsanat.	311
TAULUKKO 45. Vierasperäistä mallia noudattavien <i>päälle</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.	312
TAULUKKO 46. Yleisimmät vierasperäistä mallia noudattavien <i>päälle</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.	312
TAULUKKO 47. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen <i>päälle</i> -adpositioiden merkitykset.	317
TAULUKKO 48. <i>Päälle</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.	323
TAULUKKO 49. Yleisimmät <i>päälle</i> -adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit	324

TAULUKKO 50. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.	325
TAULUKKO 51. Yleisimmät <i>päälle</i> -adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.	326
TAULUKKO 52. Adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.	342
TAULUKKO 53. Adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.	342
TAULUKKO 54. Adpositioiden sijainti suhteessa täydennykseen.	346
TAULUKKO 55. Adpositioiden rinnastussuhteet.	347
TAULUKKO 56. Adpositioiden merkitykset.	349
TAULUKKO 57. Adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.	352
TAULUKKO 58. Yleisimmät adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.	353
TAULUKKO 59. Adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.	354
TAULUKKO 60. Yleisimmät adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.	355
TAULUKKO 61. Agricolan Uuden testamentin adpositioiden käännökset vuoden 1992 Uudessa testamentissa.	357

SISÄLLYS

I TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA	17
1. JOHDANTO	19
1.1. Tutkimuksen tausta	19
1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja metodit	21
1.3. Tutkimusaineiston koostumus ja keruumenetelmät	23
2. MIKAEL AGRICOLA KÄÄNTÄJÄNÄ	27
2.1. Mikael Agricolan teokset	27
2.2. Mikael Agricolan käännösmenetelmistä	31
2.3. Eri kielten vaikutuksesta Mikael Agricolan raamatunkäännöksiin	33
3. MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KOHDEKIELEN JA LÄHDEKIELTEN SIJAJÄRJESTELMÄT	37
3.1. Taustaksi	37
3.2. Suomen kielen sijajärjestelmä	39
3.3. Mikael Agricolan teosten lähdekielten sijajärjestelmät	40
3.3.1. Saksan sijajärjestelmä	40
3.3.2. Ruotsin sijajärjestelmä	42
3.3.3. Latinan sijajärjestelmä	43
3.3.4. Kreikan sijajärjestelmä	45
4. ADPOSITIOT	47
4.1. Yleistä	47
4.2. Adpositioilmausten merkityssuhteita	48
4.3. Adpositioiden muoto	49
4.4. Adpositioina esiintyvät sanat	50
4.5. Post- ja prepositiolauseke	52
4.6. Suomen kielen adpositioiden alkuperästä	54
4.7. Mikael Agricolan teosten lähdekielten prepositiot	58
5. KIELIOPILLISTUMINEN	61
5.1. Kieliopillistuvat lähdeyksiköt	62
5.2. Kieliopillistumisen mekanismit: reanalyysi ja analogia	63
5.3. Kieliopillistumisen asteesta	64
5.4. Adpositioiden kieliopillistuminen	66
5.5. Kontaktikieliopillistuminen	70
5.6. Kieliopillistuminen ja suomen kielen standardointi	72
II MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KIELEN ADPOSITIOT	77
6. TUTKIMUSAINIESTON KÄSITTELY	79
6.1. Yleistä	79

6.2. Substantiivien luokittelu	84
6.3. Verbien luokittelu	89
7. ALA-VARTALOISET ADPOSITIOT	94
7.1. <i>Ala</i> -vartalon etymologia	94
7.2. <i>Alla</i>	95
7.2.1. <i>Alla</i> Agricolan teoksissa	95
7.2.2. <i>Alla</i> -adposition lähdekieliset esikuvat	97
7.2.3. Agricolan kielen <i>alla</i> -adpositioiden syntaksi	100
7.2.4. Agricolan kielen <i>alla</i> -adpositioiden semantiikka	101
7.2.5. <i>Alla</i> -adpositio vanhassa kirjakielessä	109
7.2.6. <i>Alla</i> -adposition muutokset Agricolasta nykykieleen	110
7.2.7. Yhteenvedo	115
7.3. <i>Ala</i>	119
7.3.1. <i>Ala</i> Agricolan teoksissa	119
7.3.2. <i>Ala</i> -adposition lähdekieliset esikuvat	121
7.3.3. Agricolan kielen <i>ala</i> -adpositioiden syntaksi	124
7.3.4. Agricolan kielen <i>ala</i> -adpositioiden semantiikka	125
7.3.5. <i>Ala</i> -adpositio vanhassa kirjakielessä	130
7.3.6. <i>Ala</i> -adposition muutokset Agricolasta nykykieleen	130
7.3.7. Yhteenvedo	135
7.4. <i>Alta</i>	139
8. YLÄ-VARTALOISET ADPOSITIOT	142
8.1. <i>Ylä</i> -vartalon etymologia	142
8.2. <i>Yltä</i>	142
8.3. <i>Ylle</i>	143
9. PÄÄ-VARTALOISET ADPOSITIOT	145
9.1. <i>Pää</i> -sanana etymologia	146
9.2. <i>Päällä</i>	147
9.2.1. <i>Päällä</i> Agricolan teoksissa	147
9.2.2. <i>Päällä</i> -adposition lähdekieliset esikuvat	149
9.2.3. Agricolan kielen <i>päällä</i> -adpositioiden syntaksi	150
9.2.4. Agricolan kielen <i>päällä</i> -adpositioiden semantiikka	155
9.2.5. Vierasperäistä mallia noudattavat <i>päällä</i> -adpositiot	160
9.2.6. <i>Päällä</i> -adposition muutokset Agricolasta nykykieleen	174
9.2.7. Yhteenvedo	177
9.3. <i>Päältä</i>	182
9.4. <i>Päälle</i>	185
9.4.1. <i>Päälle</i> Agricolan teoksissa	185
9.4.2. <i>Päälle</i> -adposition lähdekieliset esikuvat	187
9.4.3. Agricolan kielen <i>päälle</i> -adpositioiden syntaksi	189
9.4.4. Agricolan kielen <i>päälle</i> -adpositioiden semantiikka	197
9.4.5. Vierasperäistä mallia noudattavat <i>päälle</i> -adpositiot	206
9.4.5.1. Hallintaa ja valtaa ilmaisevat <i>päälle</i> -adpositiot	206

9.4.5.2. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee kognitiota	216
9.4.5.2.1. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee luottamista tai turvaamista	218
9.4.5.2.2. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee toivomista	222
9.4.5.2.3. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee uskomista	224
9.4.5.2.4. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muistamista	232
9.4.5.2.5. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muuta kognitiota	234
9.4.5.2.6. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee kognition ohella myös tekoa	239
9.4.5.2.7. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsanat kuuluvat useampaan eri merkityskategoriaan	243
9.4.5.3. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee emootiota	245
9.4.5.3.1. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee iloa	246
9.4.5.3.2. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee vihaa	248
9.4.5.3.3. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee pelkoa	251
9.4.5.3.4. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muuta emootiota	253
9.4.5.4. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee perkeptiota	254
9.4.5.5. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee tekoa tai tekemistä	262
9.4.5.5.1. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee suorittamista	263
9.4.5.5.2. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana toimii institutionaalisena performatiivina	272
9.4.5.5.3. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee aktiiviteettia	275
9.4.5.6. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee puheaktia	283
9.4.5.7. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee fysiologista toimintaa tai tapahtumaa	291
9.4.5.8. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee liikettä	295
9.4.5.9. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee tapahtumaa	297
9.4.5.10. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee tilaa	299
9.4.5.11. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muuta	301
9.4.5.12. <i>Päälle</i> -adpositiorakenteen pääsana kuuluu useampaan eri merkityskategoriaan	305
9.4.5.13. Yhteenvedo vierasperäistä mallia noudattavista <i>päälle</i> -adpositioista	308

9.4.6. <i>Päälle</i> -adposition muutokset Agricolasta nykykieleen	315
9.4.7. Yhteenvedo	321
9.5. <i>Päällä</i> tai <i>päälle</i>	327
III PÄÄTELMÄT	339
10. MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KIELEN ALA-, YLÄ- JA PÄÄ- VARTALOISET ADPOSITIOT	341
10.1. Adpositiot Agricolan teoksissa	341
10.2. Agricolan kielen adpositioiden syntaksi	345
10.3. Agricolan kielen adpositioiden semantiikka	348
10.4. Adpositioiden muutokset Agricolasta nykykieleen	356
LÄHTEET	361

I TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tausta

Mikael Agricolan kieli¹ edustaa suomen adpositiojärjestelmän kehityksessä mielenkiintoista vaihetta. Uralilaisille kielille on vanhastaan ollut ominaista adpositioiden ja näistä nimenomaan postpositioiden käyttö. Tämä on ollut harmoniassa sen kielellisten elementtien järjestystä koskevan yleisen periaatteen kanssa, jonka mukaan määrite tulee ennen pääsanaa. Postpositiorakenteet ovat syntyneet yleensä genetiivimuotoisen määritteen ja pääsanana muodostamista nominaalikonstruktioista siten, että pääsana on menettänyt asteittain semanttista luonnettaan ja muuttunut kieliopilliseksi elementiksi. (Ks. luvut 4.6 ja 5.4.) Useissa suomen sukukielissä, muun muassa ugrilaisessa haarassa, entisen pääsanana kieliopillistuminen on jatkunut adaptaatiokehityksenä niin, että alkuaan itsenäinen sananmuoto on muuttunut sidonnaiseksi affiksiksi (Comrie 1988, 459, 473; Kálmán 1988, 406–407).² Suomessa kehitys ei ole jatkunut näin pitkälle. Taivutusjärjestelmässä ei tietävästi ole yhtään adaptaatiokehityksen kautta syntyneitä suffiksia, mutta sen sijaan postpositiojärjestelmä on laajentunut ja sen rinnalle on syntynyt osittain samoja funktioita palveleva, osittain postpositiosysteemiä täydentävä prepositiojärjestelmä. Prepositioita esiintyy jo vanhimmassa kirjakielessä, ja niitä mainitaan vanhoissa suomen kieliopissa ensimmäisestä painetusta kieliopista Eskil Petraeuksen *Linguae Finnicae brevis institutiosta* (1649) alkaen, jossa sekä pre- että postpositiot luetaan prepositio-termin alle, kuten varhaisimmissa kieliopissa on tapana.³ (Ks. Merimaa 2002; Merimaa 2004.)

Suomen vanha kirjakieli on 1500-luvulta aina 1800-luvun alkuun ollut pääosin uskonnollista käännöskieltä, ja uskonnollinen kieli on ollut mallina myös muita aihepiirejä käsittelevissä julkaisuissa. Uskonnollisten tekstien kääntämisessä on vanhastaan noudatettu ns. uskollisuuden periaatetta, jonka mukaan vieraskieliset tekstit on suomennettu sana sanalta, mahdollisimman tarkkaan alkuperäiset syntaktiset rakenteet ja sanajärjestykset säilyttäen. Vanhassa kirjakielessä on tämän vuoksi runsaasti sellaisia syntaktisia ominaisuuksia, jotka ovat olleet täysin vieraita kansankielelle.

Myös osa vanhan kirjasuomen prepositiorakenteista on syntynyt sillä tavoin, että teosten alkuperäiskielissä esiintyneet prepositiorakenteet on siirretty sanatar-

¹ Viitataan tekstissä Mikael Agricolan kielellä Mikael Agricolan teosten kieleen.

² Vepsän suffiksoituneista postpositioista ks. Tikka 1992.

³ Mahdollisesti kaikkein vanhin tai ainakin vanhimpia suomen kieliopillisia kuvauksia on hiljattain löydetty käsikirjoitus *Rudimenta linguae finnicae breviter delineata*, jonka arvellaan olevan peräisin 1500-luvun lopulta tai 1600-luvun alusta. Myös siinä käsitellään pre- ja postpositioita prepositio-termin alla. (Palkki–Lauerma–Kuutti 2009.) Jonkin verran suomen kielen rakenteesta kertovia tietoja on myös vuonna 1626 ilmestyneessä Anders Buren Pohjoismaiden kuvauksessa (Bure 1985 [1626]). Ensimmäisiä painettuja kielioppeja vanhempi on myös Henrik Crugeruksen n. vuonna 1640 laatima käsikirjoitus suomen kieliopista, mutta se tunnetaan nykyisin ainoastaan muissa lähteissä säilyneiden mainintojen kautta (Häkkinen 1994, 104).

kasti suomeen (Häkkinen 1994, 352). Adpositioita käytetään vanhassa kirjasuomessa paljon sijamuotojen asemesta vieraan mallin mukaisesti. Tähän kehitykseen on alustavasti kiinnitetty huomiota jo 1800-luvulla, ja muun muassa August Ahlqvist tulkitsi analyttisten rakenteiden lisääntymisen merkiksi suomen kielen eurooppalaistumisesta (Kohtamäki 1956, 232–233). Kielenhuolto on erityisesti 1900-luvun alkupuolella nähnyt analyttisten rakenteiden jatkuvan lisääntymisen epäsuomalaisena kehityksenä, jota tulisi jarruttaa kielenohjailun avulla. Suomen kirjakieltä on 1800-luvulta alkaen tietoisesti kehitetty suomalaisempaan, ts. vanhojen suomalais-ugrialaisten rakenneperiaatteiden mukaiseen suuntaan poistamalla siitä vieraiden kielten vaikutuksesta syntyneitä aineksia ja rakenteita, joten nykykielestä lähtemällä ei voi ennustaa, mitä adpositioita Agricolan kielessä esiintyy tai millaisissa funktioissa ne esiintyvät. Koska tiedetään, että Agricolan kielessä on nykysuomeen verrattuna paljon adpositioita ja ne esiintyvät erityisesti lähdetekstien tarkan noudattamisen vuoksi osittain eri funktioissa kuin nykykielen vastaavat adpositiot mutta niitä ei ole vielä tutkittu kovinkaan paljon, on kiinnostavaa tutkia Agricolan kielen adpositioita ja saada vastaus muun muassa niiden funktioita koskeviin kysymyksiin.

Koska suomen kielen adpositiojärjestelmä on jo Agricolan aikaan ollut niin laaja, että se on käsittänyt kymmeniä adpositioita, ei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollista tarkastella koko Agricolan kielen adpositiojärjestelmää, vaan on valittava tutkimuskohteeksi jokin adpositiojärjestelmän osa. Adpositioita voidaan luokitella esimerkiksi semanttisin perustein, ja tarkastelun kohteeksi onkin mielekästä valita perusmerkitykseltään yhtenäinen adpositiojoukko. Suhteellista sijaintia ilmaisevat adpositiot ovat tyypillisen kieliopillistumiskehityksen alkupäässä, joten on kiinnostavaa tarkastella, onko niitä alettu käyttää kieliopillisemmissä tehtävissä. Koska myös suhteellista sijaintia ilmaisevia adpositioita on paljon, tutkimuskohdetta on rajattava tätäkin tarkemmin. Ala- ja yläpuolella olemista ilmaisevat adpositiot ovat keskeisiä, kun ajatellaan, miten maailmaa ja erityisesti tilaa hahmotetaan.

Ihminen hahmottaa maailmaa antro- ja egosentrisesti, ja myös kielenkäytön perustana oleva käsitteistys maailmasta on vastaavalla tavalla antro- tai egosentrisen. Erilaisten tilanteiden kuvaaminen perustuu ihmisen toistuviin kehollisiin kokemuksiin maailmasta. Fyysisen kokemisen lähtökohtia ovat ihmisen pystyasento ja liikkeen suunta kasvat eteenpäin. Ihmiselle on tyypillistä myös kehon etupuolen keskeisyys. Kun ihminen seisoo, hänen edessään ja toisaalta maanpinnan yläpuolella oleva tila on kaikkein helpoimmin käsiteltävissä eri aistien avulla.⁴ (Clark 1973, 30–35, 43–44; Clark–Clark 1977, 535.)

Ihminen jäsentää häntä ympäröivää kolmiulotteista tilaa muun muassa kolmen perusakselin avulla. Vertikaalinen ylhäällä–alhaalla-akseli hahmotuu ihmisen pystyasennon kautta. Lisäksi tilaa hahmotetaan edessä–takana-akselin ja

⁴ Tästä syystä ylöspäin ja eteenpäin ovat positiivisia suuntia. Vaikka esimerkiksi englannin *up* ja *down* eivät poikkea toisistaan kielellisesti – kumpikaan niistä ei ole tunnusmerkittävä tai tunnusmerkitön – *up* ilmaisee positiivista suuntaa, *down* negatiivista. Tutkimuksissa on myös todettu, että *up*-sanana prosessointi vie vähemmän aikaa kuin *down*-sanana. (Clark–Clark 1977, 535.)

vasen–oikea-akselin avulla. Kolmesta perusakselista vertikaalinen ja frontaalinen edessä–takana-akseli ovat ihmisille keskeisimpiä, ja niille sijoittuvien kappaleiden väliset suhteet ovat helpoiten käsiteltäviä. Akselien epäsymmetria helpottaa suhteiden käsittelemistä. Vertikaalisen akselin epäsymmetrian syynä on painovoima. Akseli perustuu ympäristössämme oleviin suhteisiin ja on ihmisistä riippumaton. Elottomien kappaleiden tilasuhteita kuvattaessa vertikaalinen akseli onkin väistämätön painovoiman takia. (Clark 1973, 30–35, 43–44; Fillmore 1982, 36–41, Svorou 1993, 20.)

Ihminen kykenee kuitenkin valitsemaan sen näkökulman, josta hän tarkastelee tilannetta, ja hän voi kiinnittää eriasteista huomiota tilanteen eri osiin. Lisäksi ihmisellä on tietoa siitä, miten eri kappaleet voivat vaikuttaa toisiinsa. On tyypillistä, että ihminen hahmottaa konkreettiset entiteetit suhteessa toisiin entiteetteihin. Entiteetit hahmotetaan suhteessa toisiinsa tyypillisesti esimerkiksi siten, että pienempi kappale on ensisijainen, ja se suhteutetaan suurempaan kappaleeseen. Vastaavasti liikkuva entiteetti suhteutetaan yleensä liikkumattomaan eikä päinvastoin. Suhteutuskohta voi olla myös niin automaattinen, ettei sitä tarvitse ilmaista eksplisiittisesti. (Fillmore 1982, 36–37; Langacker 1987, 231–236; Svorou 1993, 8–9, 49.)

Suomen kielessä sijaintia voidaan ilmaista sekä substantiivilausekkeilla että adpositiorakenteilla ja adverbeilla. Sijaintia jonkin ala- ja yläpuolella ilmaistaan kuitenkin vain adpositiorakenteiden (ISK, 1176) ja adverbien avulla. Adpositiorakennetta käytetään, kun suhteutuskohta halutaan ilmaista eksplisiittisesti. Ala- ja yläpuolella olemista ilmaisevat adpositiot täyttävät siis kielessä tärkeän tehtävän. Osaltaan alkuaan jonkin ala- ja yläpuolella olemista ilmaisemisen adpositioiden keskeisyydestä kertoo myös niiden yleisyys Agricolan kielessä. *Päälle* on Agricolan kielen yleisin adpositio. (Ks. myös taulukko 1.)

1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja metodit

Tavoitteenani on selvittää tutkimuksessa, mitkä adpositiot Agricolan kielessä ilmaisevat alapuolella ja yläpuolella olemista ja millaisissa suhteellista sijaintia kielipollisemmissä funktioissa näitä adpositioita käytetään. Mikäli useampaa adpositiota käytetään saman suhteellisen sijainnin ilmaisemiseen, selvitän, millainen mahdollinen työnjako kyseisillä adpositioilla on.

Tutkimuksessa keskeisellä sijalla on adpositioiden semantiikan tutkiminen. Selvitän lisäksi myös adpositioiden ja adpositiorakenteiden syntaktisia ominaisuuksia. Adpositiot eivät voi toimia lauseessa yksin, vaan niiden merkitys muodostuu vasta adpositiolausekkeessa, jossa täydennyksenä on jokin määrämuotoinen nomini. (Adpositiolausekkeista ks. luku 4.5.) Tarkastelen, millaisiin ja minkämuotoisiin täydennyksiin adpositiot liittyvät. Täydennyksenä olevien substantiivien luokittelu semanttisiin luokkiin on esitetty luvussa 6.2. Adpositiorakenteet toimivat lauseessa tyypillisesti adverbiaaleina, ja ne määrittävät lähinnä verbejä. Tutkimuksen tavoitteena on antaa käsitys siitä, minkätyyppisten verbien ja muiden pääsanojen määritteinä adpositiorakenteet toimivat. Verbit on luokiteltu pääosin noudattaen Anneli Pajusen (2001) tekemää verbiluokittelua, joka esitellään

luvussa 6.3. Sekä adpositioiden täydennykset että adpositiorakenteiden pääsanat auttavat adpositioiden merkitysten tulkinnessa, ja niiden avulla saadaan selville, millaisia ovat tyypilliset adpositiorakenteet ja poikkeavatko eri funktioissa käytettävien adpositioiden täydennykset ja rakenteiden pääsanat toisistaan.

Koska Agricolan kieli on pääosin käännöskieltä ja Agricolan tekstien lähdekielekset (saksa, ruotsi, latina ja kreikka) ovat vaikuttaneet Agricolan adpositioihin, on tutkimuksessa otettava huomioon myös vertaileva näkökulma. (Lähdekielten vaikutuksesta Agricolan teksteihin ks. luku 2.3.) Kontrastiivinen näkökulma ja kielitypologia luovat pohjan Agricolan tekstien ja niiden lähdetekstien vertailuun ja lähdekielten mallia noudattavien adpositioiden tarkasteluun. Metodina erityisesti vieraiden kielten mallia noudattavien adpositioiden tutkimisessa on erikielisten tekstien tarkka vertailu. Selvitän tekstejä vertaamalla, löytyykö lähdeteksteistä Agricolan kielen adpositiorakennetta vastaava rakenne, joka olisi voinut toimia mallina Agricolan käännökselle. Tällainen vertailu on perinteisestikin ollut Agricolan käännösten tutkijoiden metodina. Agricolan käännöksiä ovat tutkineet tällä menetelmällä erityisesti Simo Heininen ja Marja Itkonen-Kaila, joiden tutkimukset ovat tärkeitä tämänkin työn kannalta.

Vieraiden kielten mallia noudattavista adpositioista tutkin sitä, millaisiin muunkielisiin esikuviin ne perustuvat, ja selvitän, millaisissa merkityksissä niitä käytetään ja mitkä adpositiorakenteen sisältävät rakenteet ovat mahdollisesti leksikaalistuneet Agricolan kielessä.

Tarkastelen tutkimuksessa myös sitä, mitkä Agricolan kielen adpositiorakenteista ovat säilyneet nykypäiviin asti. Selvitän tätä vertaamalla Agricolan Uuden testamentin adpositioita nykyisen Uuden testamentin suomennoksen vastaaviin kohtiin ja vastaaviin adpositioihin. (Ks. myös luvut 1.3 ja 6.1.) On kiinnostavaa tutkia, millaisia funktioiden eroja Agricolan aikaisissa adpositioissa on nykyisiin adpositioihin verrattuna ja käytetäänkö adpositioita nykyään kieliopillisemmissä funktioissa kuin Agricolan kielessä.

Vaikka tutkimuksessa ei pyritä selvittämään adpositioiden koko kieliopillistumiskehitystä vaan verrataan Agricolan kieltä nykykieleen, työn keskeinen viitekehys on kieliopillistumisen tutkimus. Se tarjoaa mallin, jonka avulla on mahdollista verrata Agricolan kielen ja nykykielen adpositioiden kieliopillisuuden astetta. Jos kieliopillistuminen noudattaa tyypillistä mallia, nykykielen adpositiot toimivat kieliopillisemmissä tehtävissä kuin Agricolan kielen adpositiot. Kieliopillistumista on perinteisesti ajateltu kielen sisäisen prosessina, mutta koska Agricolan kieli on pääosin käännöskieltä, pitää muutoksia tarkastellessa ottaa huomioon myös kontaktikieliopillistumisen mahdollisuus. Siinä on kyse kieliopillistumisesta, joka lähtee liikkeelle toisen kielen vaikutuksesta. (Ks. luku 5.5.) Lisäksi on otettava huomioon sellaisia kielen ulkoisia tekijöitä kuin kielelliset ideologiat, kielen normittaminen ja käännösstrategiat. (Ks. luvut 2.2 ja 5.6.)

Lisäksi tarkastelen tutkimuksessa lyhyesti sitä, onko jossain Agricolan teoksessa erityisen paljon adpositioita muihin teoksiin verrattuna, kun adpositioiden määrät suhteutetaan teosten koko sanemääriin. Suhteuttaminen koko sanemääriin kertoo adpositioiden määrästä paremmin kuin pelkät esiintymien määrät teoksittain, sillä Agricolan teokset ovat niin erilaajuisia (ks. taulukko 2).

Tutkimukseni sijoittuu fennistiikassa vanhan kirjasuomen tutkimuksen filologiseen tutkimusperinteeseen, jossa tutkimuksen kohteena on usein ollut Agricolan käännöstoiminta. Agricola-tutkimus on perinteisesti ollut monitieteistä, ja suomen kielen tutkijoiden lisäksi erityisesti kirkkohistorioitsijat, kuten Simo Heininen ja Juhani Holma, ovat tutkineet Agricola ja Agricolan kieltä. Myös tässä tutkimuksessa hyödynnetään heidän tutkimuksiaan ja muita Agricola ja Agricolan kieltä käsitteleviä tutkimuksia, joita ilmestyi erityisen paljon Agricolan juhluvuonna 2007. Toisaalta tutkimuksessa hyödynnetään myös yleisemmin fennististä tai yleiskielitieteellistä tutkimusta erityisesti kieliopillistumistutkimusta viitekehyksenä käytettäessä.

1.3. Tutkimusaineiston koostumus ja keruumenetelmät

Adpositioiden rajaaminen on joskus ongelmallista, sillä sama sananmuoto voi esiintyä sekä adpositiona, adverbina että normaalina produktiivisena taivutusmuotona. Ainoa keino näiden ainesten löytämiseksi on käydä systemaattisesti läpi tutkittavana oleva aineisto, tässä tapauksessa Agricolan teokset (ks. luku 2.1). Teosten systemaattinen läpikäyminen on tarpeen myös siksi, että Agricolan ortografia on hyvin vaihtelevaa (Agricolan ortografiasta tarkemmin esim. Häkkinen 1994, 161–185; Häkkinen 2007a, 63–74). Tutkimusaineisto onkin kerätty lukeamalla läpi Agricolan teokset ja poimimalla niistä alkuaan ala- ja yläpuolella olevista ilmaisseet adpositiot. Tämän jälkeen kaikkien relevanttien ja kirjoitusasultaan odotuksenmukaisten adpositioiden mukanaolo on varmistettu käymällä läpi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sähköinen Agricola-korpus sanahaun avulla.

Tutkimusaineisto koostuu Agricolan kielen 2830 *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloista adpositioesiintymästä (ks. taulukko 1).

TAULUKKO 1. Agricolan kielen *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloisten adpositioiden esiintymät.

Adpositio	Määrä	%
alla	143	5 %
ala	125	4 %
alta	2	0 %
päällä	560	20 %
päältä	17	1 %
päälle	1945	69 %
päällä tai päälle	36	1 %
yltä	1	0 %
ylle	1	0 %
Yhteensä	2830	100 %

Aineistoon ei ole otettu mukaan *senpäälle*-yhdyssanoja, sillä niiden esikuvina alkuteksteissä on adverbeja, kuten saksan *darüber*.⁵ (Ks. kuitenkin myös luku 9.4.4.)

Agricolan kielessä on myös *taivas al(l)a* ja *taivas alta* -rakenteita, jotka Agricola kirjoittaa sanaliitoiksi. Agricolan aikana ei ollut vielä yhteen ja erikseen kirjoittamista koskevaa säännöstöä, vaan kirjoittaminen tapahtui sormituntumalla. Tästä syystä kirjoitusasun perusteella ei voi varmasti tietää, onko Agricola tarkoittanut yhdyssanaa vai sanaliittoa. (Häkkinen 2007a, 65.) Alho Alhoniemen (1988, 36–41⁶) mukaan suomen kielessä on sellaisia tapauksia, joissa paikallissijaiset postpositiot saattavat ikään kuin kiinnittyä uudelleen joihinkin tiettyihin pääsanoihin ja muodostaa niiden kanssa melko kiinteitä kokonaisuuksia. Alhoniemi korostaa, että nominatiivialkuiset sanat, kuten *katosalla*, *räystäällä* ja *taivasalla*, on väistämättä tajuttava yhdyssanoiksi. Näissä on kuitenkin kyse vanhasta postpositionaalisesta taiputuksesta. Tästä kertovat eräiden murteiden yhä käyttämät *-ala* 'alle' -tyyppiset tulosijamuodot. Mordvassa hyvin monet vanhakantaisesti taipuvat postpositiot muodostavat pääsanansa kanssa yhdyssananluonteisia kiinteitä liittoja. Myös marissa on paljon vastaavantyyppisiä yhdyssanoja. Marin kieliopin mukaan muodot tulkitaan postpositiorakenteiden asemesta substantiivien taiputusmuodoiksi. Siitä, että marissa ja mordvassa on kyse yhdyssanoista, kertovat esimerkiksi painotusseinikat ja sanojen rajalla tapahtuneet äänneiden heittymis- ja sulautumisprosessit. Näille postpositioyhdyssanoille on luotu myös nominatiivimuoto, ja kieleen on niiden myötä ilmestynyt uusia taipuvia sanoja. Vaikka Agricolan kielessä on myös sellaisia adpositioita, joiden täydennys on nominatiivimuotoinen (ks. esim. 46 ja 80), *taivas al(la)/alta* -rakenteissa on siis kyse yhdyssanoista, ja olen rajannut ne tutkimusaineiston ulkopuolelle.⁷

Olen rajannut aineiston ulkopuolelle myös yhdyssanat, joiden määriteosa on *ala-*, *ylä-* tai *pää-*vartaloinen ja joita edeltää genetiivimuotoinen täydennys, kuten seuraavan esimerkin *kristikunnan päälleikäpi: Siteuarten Mattheus täte sanoi, Että cosca waiua Christikunnan pälekieupi, Nin näky quin he io olisit hucatudh ia peräti cadhotetud mailman edhes* (A-II-026-[Mt-2:00]). (Vanhan kirjasuomen yhdysverbeistä ks. Vaitinen 2003.)

Aineistoon ei ole otettu mukaan myöskään *pää-* ja *ylä-*vartalaisia *päällitse* ja *ylitse* -adpositioita, sillä niiden primaarein merkitys ei ole suhteellisen sijainnin ilmaus, vaan niillä ilmaistaan suuntaa, väylää tai reittiä. Tosin, kuten aineiston analyysiluvuista ilmenee, *ylitse*-adpositiota käytetään Agricolan kielessä myös synonyymisesti *päälle*-adposition kanssa. *Päälle-* ja *ylitse*-adpositioiden vertailu onkin yksi kiinnostava jatkotutkimuksen aihe.

Olen analysoinut tutkittavina olevat adpositiot käyttämällä apuna Access-tietokantaa, joka mahdollistaa monenlaisen tiedon tallentamisen kunkin adposi-

⁵ *Senpäälle* voi esiintyä Agricolan kielessä myös liittokonjunktion osana.

⁶ Myös Maija Länsimäki (2004) on kirjoittanut *taivasalla*-sanasta Helsingin Sanomissa julkaistussa kirjoituksessaan.

⁷ Myös Vanhan kirjasuomen sanakirjan (s.v. *alla*) mukaan *taivasalla* ja *taivasalta* ovat yhdyssanoja. Samaan tulkintaan on päädytty Agricolan teosten morfosyntaktisessä tietokannassa ja Agricolan teosten kriittisessä editiossa.

toiesiintymän yhteyteen ja jonka avulla koko laajasta tutkimusaineistosta on helppo tehdä erilaisia hakuja. Olen kirjannut kunkin adpositioesiintymän yhteyteen seuraavat seikat:

- adposition vartalo
- adposition sijamuoto
- adposition kirjoitusasu
- onko kyse prepositiosta, postpositiosta vai possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavasta adpositiosta
- koko adpositiorakenne
- adposition täydennyksen sija
- adposition täydennyksenä oleva nomini ja sen kategoria
- adpositiorakenteen pääsana ja sen kategoria
- adposition merkitys
- teos, jossa adpositio esiintyy, ja tarkka lähdeviite teokseen
- laajempi konteksti, mahdollisuuksien mukaan koko virke, jossa adpositio esiintyy
- vuoden 1992 Uudessa testamentissa esiintyvät Agricolan adpositioiden vastineet konteksteineen
- vuoden 1992 ja vuosien 1933 ja 1938 raamatunsuomennosten ja Biblian vastaavat kohdat tarpeen mukaan
- lähdetekstien vastaavat kohdat tarpeen mukaan
- muita huomioita, johon on koottu esimerkiksi adpositiorakenteiden kanssa rinnasteiset rakenteet ja adpositioiden täydennysten määritteet.

Agricolan adpositioiden ja nykykielen vastaavien adpositioiden vertailu tapahtuu kahdenlaisen aineiston avulla. Vertaan Agricolan Uutta testamenttia uusimpaan, vuoden 1992 Uuden testamentin käännökseen, josta olen poiminut kaikki *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloiset adpositiot.⁸ Saman tekstin käännös tarjoaa parhaan mahdollisen lähtökohdan vertailuun. Tutkimuksessa on kuitenkin otettava huomioon se, että uskonnollinen kieli ja tyyli vaikuttavat niin Agricolan kieleen kuin nykyiseen Uuden testamentin suomennokseenkin. Vertailuaineisto on kerätty nykyisen Uuden testamentin sähköisestä versiosta sanahaun avulla. Näin ollen aineisto mahdollistaa Agricolan käyttämien adpositioiden vertailun vastaaviin nykyisiin adpositioihin, mutta sen avulla ei ole mahdollista selvittää, onko nykykieleen kieliopillistunut sellaisia uusia ala- tai yläpuolella olemista ilmaisevia adpositioita, joita ei ole Agricolan kielessä. Aineiston avulla on mahdollista tehdä sekä määrällisiä että laadullisia vertailuja Agricolan ja nykykielen välillä.

Toinen Agricolan ja nykykielen vertailun apuväline on suomen kielen sanakirjojen tarjoama aineisto. Tarkastelen, mitä Nykysuomen sanakirja (= NS), Suomen kielen perussanakirja (= PS), Kielitoimiston sanakirja (= KTS) ja toisaalta Vanhan kirjasuomen sanakirja (= VKS) kertovat tarkastelun kohteena olevista adpositioista, ja vertaan niiden antamia tietoja Agricolan kieleen. VKS:n

⁸ *Pää-*vartaloisista adpositiosta mukana ovat vain ulkopaikallissijaiset adpositiot, sillä Agricolan kielessä ei ole sisäpaikallissijaisia *pää-*vartaloisia adpositioita.

avulla saadaan selville (aakkosväliltä A–K), millaista semanttista ja syntaktista käyttöä adpositioilla on ollut Agricolasta 1800-luvun alkuun. 1900-luvun ja 2000-luvun alun tilannetta pystytään tarkastelemaan NS:n, PS:n ja KTS:n avulla. Suurin osa NS:n aineistosta on kerätty päätoimittaja Martti Airilan toimikaudella 1929–1938. PS:n ensimmäinen työsuunnitelma puolestaan laadittiin vuonna 1971. PS:sta piti tulla NS:n ajantasaistettu tiivistelmä, mutta sanasto oli uudistunut NS:n ajoista niin paljon, että tarvittiin laajempaa kuvausta suomen kielestä. Uusin sanakirjoista, KTS, on uusittu ja laajennettu versio PS:sta, ja se on adpositioiden kuvauksen kannalta lähes identtinen PS:n kanssa.

Erityisesti NS kuvaa suhteellisen monipuolisesti sitä, mikä on mahdollista suomen kirjakielessä. Sitä laadittaessa mukana on ollut niin kaunokirjallista aineistoa kuin kansankieltäkin. Sanakirja-aineiston avulla saadaan monipuolisempi kuva adpositioiden nykykäytöstä kuin pelkän Uuden testamentin aineiston avulla.

Kun tutkitaan Agricolan kieltä, sitä on järkevä verrata nykyiseen kirjakieleen. Murteissa sen sijaan on varmasti vielä enemmän variaatiota, ja *ala*-vartaloisten adpositioiden osalta esitellään myös murteissa esiintyvät merkitykset Suomen murteiden sanakirjan (= SMS) avulla.⁹ Mikäli haluttaisiin tutkia adpositioiden kieliopillistumista laajemmin, olisi perusteltua ottaa mukaan myös murreaineistot. Nyt tutkimuksen kohteeksi on rajattu vain kirjakieli.

⁹ SMS ei ole vielä edennyt niin pitkälle, että siinä olisi tietoa *pää*- ja *ylä*-vartaloisista sanoista. Niiden tutkiminen murrearkiston aineiston perusteella on niin laaja työ, että siitä muodostuisi kokonaan oma tutkimuksensa.

2. MIKAEL AGRICOLA KÄÄNTÄJÄNÄ

2.1. Mikael Agricolan teokset

Ensimmäinen suomenkielinen teos, Mikael Agricolan *Abckiria* (= Abckirja)¹⁰ ilmestyi todennäköisesti vuonna 1543. Sitä ei ole säilynyt nykypäiviin yhtään täydellistä kappaletta. Abckirja on lyhyt teos, 24 sivua. Se muistuttaa nimestään huolimatta enemmän keskiajan kouluissa käytettyä kanonista katekismusta kuin nykyajan aapista. Abckirjan malleina ovat olleet Martin Lutherin ja Philipp Melancthonin katekismukset ja eräät Olaus Petrin julkaisut. Teos sisältää tervehdysrunon, kirjainmerkit ja niitä vastaavat äänteet, kymmenen käskyä, uskontunnustuksen, Isä meidän -rukouksen, Enkelin tervehdyksen, kasteen, ripin ja ehtoollisen sanat sekä joitain jokapäiväiseen elämään soveltuvia rukouksia. Lisäksi kirjan lopussa on lueteltu keskeiset lukusanat tuhanteen asti. (Tarkiainen, Viljo 1958, 90–107; Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 134–145; Häkkinen 1994, 80–81; Heininen 2007, 164–188.)

Rucouskiria (= Rukouskirja), joka ilmestyi vuonna 1544, on lähinnä pappien käyttöön ajateltu teos, mutta siinä on rukouksia myös yksityistä hartaudenharjoitusta varten. Teos on 877 sivun mittainen, ja se sisältää 694 rukousta, jotka on poimittu yli 30 lähteestä, kuten Raamatusta ja hartauskirjoista. Rukouskirjan alussa on kalenteriosa, joka on suurimmaksi osaksi latinankielinen. Se on tavallaan suomalaisille lukijoille tarkoitettu tietokirja, jonka sisältö on koottu sen ajan rukouskirjallisuudesta mutta myös luonnontieteellisistä teoksista ja kansanperinteestä. Kalenteriosa sisältää niin ajanlaskua, astronomiaa ja astrologiaa, anatomiaa, fysiologiaa ja psykologiaa, eläintiedettä, meteorologiaa ja historiaa kuin teologiaakin. Kalenteriosan ja rukousten välissä on viiden pyhäpäivän evankeliumitekstit ja runomittainen esipuhe. (Tarkiainen, Viljo 1958, 177–208; Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 152–177; Häkkinen 1994, 81–83; Heininen 2007, 196–197, 212, 217–229; ks. myös Holma 2008, jossa analysoidaan Agricolan Rukouskirjan käännöstyötä.)

Mittavasta rukouskirjasta huolimatta Agricolan päätyö on kuitenkin *Se Wsi Testamenti* (= Uusi testamentti), joka on Agricolan laajin teos. Siinä on 718 nelitaitteista sivua ja korjausliuska. Uusi testamentti, jonka parissa Agricola työskenteli yli kymmenen vuotta, ilmestyi viimein vuonna 1548. (Suomennostyön vaiheista ks. Heininen 2007, 235–239.) Uudessa testamentissa on esipuhe sen jokaiseen kirjaan viimeistä lukuun ottamatta ja lukujen jälkeen ja sivujen marginaaleissa reunahuomautuksia Raamatun parempaa ymmärtämistä varten. Ne ovat suurimmaksi osaksi peräisin Lutherin tekstistä tai ruotsalaisen vuoden 1541 Raamatun vastaavista kohdista. Koko teosta koskevia alkupuheita on kaksi. Ensimmäisessä Agricola selvittää Lutherin tekstiä noudattaen Vanhan ja Uuden testamentin sekä lain ja evankeliumin eroa, käsittelee tämän jälkeen ihmisen pelastusta ja jälleen Lutherin mukaan Uuden testamentin kirjoja niiden arvon kannalta. Toisessa esipuheessa Agricola kertoo suomennostyöstään ja Suomen

¹⁰ Käytän Agricolan teoksista vastedes sulkeissa olevia teosten lyhyitä nimiä, joiden kirjoitusasu noudattaa niiden lukutapaa.

historiasta sekä kirkollisista oloista. (Tarkiainen, Viljo 1958, 108–129; Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 179–193; Häkkinen 1994, 83–84; Heininen 2007, 230, 252–260, 266.)

Vuonna 1549 ilmestyi kolme Agricolan teosta: *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista* (= Käsikirja), *Messu eli Herran Echtolinen* (= Messu) ja *Se meiden HERRAN Iesusen Christusen Pina, ylesnousemus ia taiuaisen Astumus, niste Neliest Euangelisterist coghottu* (= Piina). Käsikirja perustuu Olaus Petrin käsikirjan vuonna 1548 ilmestyneeseen viidenteen painokseen, mutta Agricola on tuntenut myös teoksen varhaisempia laitoksia. Käsikirja on 80 sivun mittainen, ja se sisältää kastamisessa, vihkimisessä, sairaskäynneillä, haataamisessa, teloitettavien valmistamisessa ja jälkeenjäävien lohduttamisessa tarvittavat tekstit, ja sen lopussa on lyhyt selostus Jeesuksen elämän vaiheista. Messu on hieman Käsikirjaa lyhyempi, 64 sivua. Se sisältää tarkan kuvauksen jumalanpalveluksen kulusta ja ohjeita tekstien ja rukousten valinnasta. Sen pohjatekstinä on Olaus Petrin messun vuoden 1548 painos. Kuten Käsikirja ja Messu, myös neljästä evankeliumista yhteen sovitettu Kristuksen kärsimyshistoriaa kuvaava 52-sivuinen Piina oli tarkoitettu papeille. Sen suomennoksen lähteenä on ollut vuonna 1544 ilmestynyt Johannes Bugenhagenin saksankielinen passio. (Tarkiainen, Viljo 1958, 130–153; Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 194–215; Häkkinen 1994, 84; Heininen 2007, 276, 280–281, 288, 293–294.)

Edellä mainittujen teosten lisäksi Agricola julkaisi vielä osia Vanhasta testamentista. *Dauidin Psaltari* (= Psalttari) ilmestyi vuonna 1551. Psalttari sisältää 238 sivua, joissa on 150 psalmia ja niiden sisältöä koskevia suorasanaisia selostuksia. Paavali Juustenin mukaan Psalttari on käännetty kokonaan hänen rehtorikaudellaan Turun koulussa harjoitustöiden yhteydessä, ja Agricolakin viittaa alkupuheessaan siihen, että kääntäjiä olisi ollut useampia. Olisi kuitenkin luontevaa olettaa, että Agricola on kääntänyt ainakin ne psalmit, jotka sisältyvät Rukouskirjaan. Myös psalmien alussa olevia summaarioita eli tiivistelmiä niiden sisällöstä pidetään yleisesti Agricolan tekeminä. Psalttarissa on kuitenkin kielellisiä piirteitä, jotka erottavat sen Agricolan varhemmista julkaisuista. (Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 218–233; Häkkinen 1994, 84–85; Heininen 2007, 297–303; Psalttarin kielestä ks. Häkkinen 2010.)

Vuosina 1551 ja 1552 ilmestyivät vielä *Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut* (= Weisut ja ennustokset) ja *Ne Prophetat. Haggai. SacharJa. Maleachi* (= Profeetat). Niiden päälähteinä on Lutherin Raamattu. Edelliseen kuuluu otteita Mooseksen ja Samuelin kirjoista sekä osia Jesajan, Jeremian, Hesekielin ja Danielin kirjoista. Myös suurin osa pikkuprofeettojen kirjoista sisältyy Weisuihin ja ennustoksiin. Profeetoissa on neljä viimeistä pikkuprofeettaa. Kaikissa kolmessa Vanhan testamentin osien käännöksessä on runomittainen alkupuhe, ja Psalttarissa on lisäksi suorasanaainen esipuhe. Uuden testamentin tapaan vanhatestamentillisiä kirjoja edeltävät esipuheet ja teoksissa on paljon reunahuomautuksia. Uutta sen sijaan ovat jokaisen luvun alkuun liitetyt usein laajat summaariot. Weisut ja ennustokset on 276-sivuinen, ja Profeetat 80 sivun mittainen teos. (Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 238–246; Häkkinen 1994, 85–86; Heininen 2007, 306–307, 319, 324.)

Agricolan kieltä tutkiessa on olennaista huomioida, että Agricolan teokset ovat käännöskieltä ja kääntäessä on usein pyritty noudattamaan uskollisuuden periaatetta, kääntämään sanasta sanaan. Koska lähdetekstien kielet ovat indoeurooppalaisia kieliä, joiden sijasysteemi on suomen kielen sijasysteemiä suppeampi, lähdekielissä käytetään prepositioita enemmän kuin suomessa. Näin ollen Agricolan kielen adpositioiden määrä on suuri ja adpositioissa on vierasta vaikutusta.

Agricolan teoksia yhdistää se, että ne kaikki koostuvat pääosin uskonnollisesta tekstistä. Teokset sisältävät kuitenkin monia eri tekstilajeja, joten eri teosten välillä saattaa olla eroja adpositioesiintymien suhteellisen määrän suhteen. Silva Kiuru (1994, 44–47) esittää Agricolan tekstilajeista karkean jaottelun: a) Raamatun käännös, b) tervehdysrunot, d) ohjeet papeille, d) summaariot ja e) jälki- tai reunaselitykset. Lisäksi hän esittää artikkelissaan kunkin Agricolan teoksen sisältämät tekstilajit tarkemmin:

Abckirja: a) raamatullinen kieli, b) alkurunot ja c) muu profaani teksti.

Rukouskirja: a) kalenteriosan teksti, b) Uuden ja c) Vanhan testamentin teksti, d) liturgiset rukoukset sekä rukoukset yksityistä hartautta varten, e) vanhat hymnit ja leisit,¹¹ f) uskontunnustukset ja g) litaniarukous.

Uusi testamentti: a) 1. esipuhe, b) 2. esipuhe, c) evankeliumit ja Apostolien teot, d) epistolat, e) evankelistojen elämäkerrat, f) Apostolien tekojen ja epistolatekstien esipuheet ja g) jälki- ja reunaselitykset (petiitillä).

Käsikirja: a) ruotsista käännetty pääteksti, b) saksasta suomennetut kaste- ja vihkikaavan esipuheet, c) vihkikaavan ns. regulat, d) ohjeet papeille (petiitillä), e) ”Sairasten, ia mös Jelkijn iepäin Lohutuxet pyhiste Ramatuista” ja f) latinasta suomennettu Epifanios Salamislaisen teksti.

Messu: a) ruotsista käännetty tekstin pääosa, b) ohjeet papeille (petiitillä), c) vanhatestamentillinen teksti, d) litaniarukous ja e) rukoukset, joita julkaistu toisenlaisina Rukouskirjassa.

Piina: a) pääteksti, b) UT:sta suoraan otettu Joh. 14–17 ja c) erillinen teksti (PI 193–194), jonka lähdeteksti tuntematon.

Psalttari: a) 1. esipuhe, b) runomittainen 2. esipuhe, johon sisältyy jumalainluettelo, c) psalmitekstit, d) otsikot, e) summaariot (petiitillä) ja f) reunaselitykset (petiitillä).

Weisut ja ennustokset: a) tervehdysruno, b) Raamatun teksti, c) raamatunkirjojen esipuheet, d) otsikot, e) summaariot ja f) teksti- ja reunaselitykset (petiitillä).

Profeetat: a) tervehdysruno, b) Raamatun teksti, c) raamatunkirjojen esipuheet, d) otsikot, e) summaariot ja f) teksti- ja reunaselitykset (petiitillä).

Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista tehdä tarkkaa analyysia siitä, vaihteleeko adpositioiden esiintymien määrä Agricolan teoksissa tekstilajeittain, mutta on mahdollista tehdä alustavia havaintoja sen suhteen, poikkeavatko eri teosten

¹¹ Leisi on keskiajalla syntynyt kirkkolaulutyyppejä, virsiä.

adpositioesiintymien määrät toisistaan ja löytyykö teosten välisiin eroihin selityksiä niiden sisältämien eri tekstilajien kautta.

Taulukkoon 2 on koottu Agricolan teosten sivu- ja tekstisanojen eli saneiden määrät.¹² Sanemäärät on laskettu Turun yliopistossa tekeillä olevaan Mikael Agricolan teosten morfosyntaktiseen tietokantaan otettujen sanojen mukaan Perl-skriptikieltä käyttämällä. Puhtaasti latinaksi kirjoitettujen tekstien sanoja ei ole otettu mukaan. Toisaalta suomenkielisten tekstien seassa esiintyvät latinankieliset sanat sekä arabialaiset numerot sisältyvät sanemääriin. Sanemäärät eivät korreloi aivan suorasti teosten sivumäärän kanssa, joten aineistonkäsittelyluvuissa esiintyvät adpositioesiintymien suhteelliset määrät on laskettu sanemäärää käyttämällä.

Taulukossa kiinnittää huomiota se, että vaikka Rukouskirja on sivumäärän kannalta laajempi kuin Agricolan pääteos Uusi testamentti, Uusi testamentti sisältää 41 % kaikista Agricolan teosten saneista ja on myös tästä syystä kaikkein keskeisin teos. Yli kymmenen prosenttia saneista on myös Weisuissa ja ennustoksissa ja Psalttarissa. Muut Agricolan teokset ovat näihin neljään nähden suppeita.

TAULUKKO 2. Agricolan teosten sivu- ja sanemäärät.

Teos	Sivumäärä	%	Sanemäärä	%
Uusi testamentti	718	30 %	174324	41 %
Rukouskirja	877	36 %	93210	22 %
Weisut ja ennustokset	276	11 %	55575	13 %
Psalttari	238	10 %	45935	11 %
Käsikirja	80	3 %	18548	4 %
Profeetat	80	3 %	15652	4 %
Piina	52	2 %	13751	3 %
Messu	64	3 %	10695	2 %
Abckirja	24	1 %	1269	0 %
Yhteensä	2409	100 %	428959	100 %

Agricolan kieleen ja tyyliin on vaikuttanut tekstilajien lisäksi myös varhaisempi kristillisen kielen perinne. Kansan kielen suullinen käyttö on ollut välttämätöntä esimerkiksi alkeisopetuksessa, ripityksessä ja sellaisissa toimituksissa kuin kaste, jotka ovat vaatineet seurakuntalaisilta osallistumista toimitukseen. (Mali-niemi 1955, 97, 105, 112.) Keskeinen kristillinen sanastomme on keskiaikaista, ja kristillisiä tekstejä on määrätty tuolloin laadittavaksi suomen kielellä. Vuonna

¹² Kiitän Nobufumi Inabaa Agricolan teosten saneiden määrien selvittämisestä.

1441 pidetyn Söderköpingin provinsiaalisynodin ja 1492 pidetyn Turun hiippakuntasynodin päätöksen mukaan papin tuli lukea seurakunnassa sunnuntaisin Isä meidän -rukous, enkelin tervehdys, uskontunnustus ja ripittäytymisen kaava kansan äidinkielellä. Kyseiset tekstit tuli toistaa samassa muodossa, jotta ne jäisivät paremmin kuulijoiden mieliin. Siksi tekstit tulikin olla merkittyinä muistiin kansankielisinä. Aarno Maliniemen mukaan on todennäköistä, että papeilla on ollut näistä teksteistä muistiinpanoja. Kauko Pirinen kuitenkin toteaa, ettei sellaisia ole kuitenkaan tavattu. Hänen mukaansa teksteissä on niin paljon vaihtelua, ettei tunnu todennäköiseltä, että teksteillä olisi ollut hiippakunnallinen normaaliasu. Sen sijaan riitti, että tekstit toistettiin samassa asussa aina samassa seurakunnassa. (Maliniemi 1955, 94–102; Pirinen 1988, 9–10.)

Myös kansankielisen messun käyttöönotto, josta Tukholman kaupungin raati päätti 1529, on vaikuttanut kristillisen kielen perinteeseen. Suomenkielisestä jumalanpalveluksesta ensimmäinen merkki on Tukholmaan 1533 asetettu suomalainen saarnaaja. Tarve suomenkielisen jumalanpalveluksen teksteihin oli jo 1530-luvulla niin suuri, että on todennäköistä, että tekstejä on alettu laatia ennen Agricolan paluuta Wittenbergistä Suomeen (1539). Suomenkielisten jumalanpalvelustekstien laadinta on tapahtunut kääntämällä ja myös mukailemalla ruotsinkielisiä tekstejä. Säilyneitä messutekstejä ovat ns. Westhin teksti, Upsalan yliopiston koodeksi B 28, joka on riippuvainen vuoden 1541 ruotsalaisesta messusta, ja Kangasalan Missaleen sisältyvä käsin kirjoitettu teksti. Westhin teksti ja B 28 edustavat myös papeille tarkoitetun suomalaisen käsikirjan vanhinta kantaa. (Pirinen 1988, 15–23.) Lisäksi 1540-luvulta on ns. Upsalan fragmentti, suomalaisen evankeliumi- ja epistolatekstien katkelma (Lehikoinen–Kiuru 1998, 18). Agricolalla on siis ollut käytössään suomenkielisiä tekstejä, ja niiden lisäksi suullinen kristillinen perinne on vaikuttanut Agricolan kieleen.

2.2. Mikael Agricolan käännösmenetelmistä

Kääntäminen on aina sidoksissa aikaan ja toisaalta myös tekstityyppiin. Tekstin luominen tapahtui vanhan kirjasuomen aikaan pitkälti yhdistelemällä eri tekstejä ja muokkaamalla niitä Suomen olosuhteisiin sopiviksi. Siksi onkin melko epätarkoituksenmukaista tehdä täydellistä erottelua tämän ajan käännösuomen ja alkuperäissuomen välille. (Paloposki 2005, 19.)

Jo Agricolan aikaan kääntäjät pohtivat kääntämisen periaatteita. Agricola noudattaa käännöstyössään Hieronymuksen ja oppi-isänsä Lutherin neuvoja ja pyrkii luontevaan kansankieleen koukeroisen munkkilatinnan sijaan (Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 181).

Agricolan käännöstyötä tarkastellessa on olennaista muistaa, että siitä runsas puolet, ehkä noin kaksi kolmasosaa, on raamatunsuomennosta, ja myös Agricolan muu käännöstyö oli melkein yksinomaan kirkon tarpeita varten (Ikola, Niilo 1988; Itkonen-Kaila 2007, 57). Raamatunkäännöstyöhön kuului se, että alkutekstiä oli tulkittava mahdollisimman uskollisesti. Kun kaikilla erikielillä kääntäjillä oli tämä sama pyrkimys, on luonnollista, ettei eri käännöksissä voikaan olla kovin suuria eroja. (Itkonen-Kaila 1997, 16.) Raamatunkäännökset

eroavatkin muista käännöksistä siinä suhteessa, että mukailulla ja tekstien yhdistelyllä ei ole ollut niissä samanlaista asemaa kuin muiden tekstien tuottamisessa (Paloposki 2005, 17). Kun Agricolan käännöstyötä arvioidaan, onkin huomioitava, ettei Agricola ole aina pystynyt välttämään käännöskielisyyttä (Itkonen-Kaila 2007, 58) eikä toisaalta ole aina pyrkinytkään välttämään sitä. Tästä kertoo esimerkiksi Agricolan runsas kansan kieleen kuulumattomien yhdysverbien käyttö, jonka avulla tekstiin on saanut tiettyä tyyllisävyä (Vaittinen 2003).

Arkaismit ovat kaiken kaikkiaan tyypillisiä Raamatun kielelle. Myös esimerkiksi August Ahlqvist oli sitä mieltä, että muodon vanhakantaisuus kuuluu keskeisesti korkean ja kunnianarvoisan sisällön kieliasuun ja erityisesti hengelliseen kieleen. Vanhakantaisuus antaa tyyllille sen juhluvuuden, joka on tarpeen hengelliselle kielelle. Ahlqvist halusi säilyttää hengellisessä kielessä siihen vakiintuneita kansalle läheisiä muotoja. Vanhoista, rakkaista ja kansalle tutuista sanoista ja sananparsista luopuminen oli vahingoksi kieli- ja runokauneudelle. Ahlqvist puolusti muun muassa hengellisen kielen sanontaa *uskoa Jumalan päälle*, jota ”15 miespolvea suomalaisia oli sitä ennen käyttänyt”. Toisaalta joitain epäsuomalaisuuksia puolustaessaan Ahlqvist vetosi ilmausten käytännöllisyyteen – rakenteen yksinkertaisuuteen ja sanonnan joustavuuteen. (Kohtamäki 1956, 169–170, 177–179.) Myös vuonna 1938 hyväksytyyn raamatunsuomennoksen tekijöistä monet olivat mieltyneet raamattusuomen arkaisoivaan ja jopa vierasvoittoiseen sävyyn, ja siitä huomattavasti poikkeavaa uusinta raamatunsuomennosta onkin pidetty ”liian sujuvana” (Huhtala 1992, 200, 203). Silti uusimmassakin suomennoksessa on rakenteita ja sanoja, joita ei juurikaan esiinny enää muussa kielessä (ks. luku 6.1). Uskonnollinen kieli onkin tunnetusti hyvin hitaasti uudistuva tyyllilaji (Mielikäinen 1992). Uskonnollisiksi mielletyt kielen piirteet ovat usein alkuaan käännöskielisyyksiä, jotka ovat sittemmin vakiintuneet vain uskonnolliseen kieleen (Kela 2007, 28).

Agricolan Uuden testamentin suomennos on huolellista ja alkuperäisille teksteille uskollista työtä. Sen voi sanoa olevan suorastaan pikkutarkkaa. Agricola ei juurikaan lisääle mitään eikä jätä mitään pois. (Itkonen-Kaila 1997, 72.) Aarni Penttilä (1931, 96, 101) pitää Agricolaa kuitenkin vanhan tradition uudistajana, kun hän vertaa Agricolan kieltä esiagricolalaiseen perinteeseen ja erityisesti Uppsalan suomenkielisen evankeliumikirjan fragmentin kieleen. Agricolan raamatunkäännös on aikaisempiin verrattuna suhteellisen itsenäistä, vapaampaa ja reformoivaa, ja Agricola on kielenkäyttäjänä monessa kohtaa kielen uudistaja.

Ei-raamatullisia tekstejä Agricola on käsitellyt vapaammin kuin Raamatun pyhiä tekstejä. Hän on voinut lyhennellä niitä, muokata niitä ja tehdä niihin myös omia lisäyksiä. Lisäksi Agricolan käännöstavalle on tyypillistä se, että hän selventää sanojen merkityksiä antamalla niille synonyymien tai synonyymeja. Synonyymien käyttö saattaa kertoa myös Agricolan kokemasta sanallisen keksimisen ilosta. (Heininen 1992, 247–248; Heininen 1993, 122–123; Heininen 1999, 274–275; Heininen 2008, 188–189.) Synonyymejä Agricola käyttää esimerkiksi reunahuomautuksissaan, mutta Uuden testamentin teksteissä ei ole tällaista tapaa (Itkonen-Kaila 1997, 72).

Agricolan käännöstyölle on kaiken kaikkiaan luontaista monien eri lähdeosteiden ja -kielten käyttö, vertailu ja yhteen sulattaminen. Jaakko Gumme-

ruksen (1955) mukaan Agricola on käyttänyt Rukouskirjassa lähteinään ainakin kolmeakymmentä latinan-, saksan- tai ruotsinkielistä teosta, joista hän on poiminut teoksen lähes 700 rukousta. (Ks. myös Holma 2008.) Agricola on kääntäessään vertaillut pohjatekstiensä erikielisiä versioita ja jopa eri painoksiakin, jos niitä on ollut saatavilla. Hän on yhdistellyt eri tekstejä ja ottanut käännöksiinsä vaikutteita eri lähteistä. (Heininen 1992, 247–248; Heininen 1993, 122–123; Heininen 1999, 274–275.) Tällainen eri lähteiden hyödyntäminen on ollut yleinen tapa Agricolan aikana tekstien kääntämisessä (Paloposki 2005, 16–19).

Varsinaisten suomennostekstien lisäksi Agricolan teoksissa on runsaasti muutakin eri lähteistä käännettä materiaalia, kuten esipuheita, evankelistojen elämäkertoja, summaarioita ja jälki- ja reunaselityksiä. Agricola on kääntänyt monentyyppeisiä tekstejä ja tehnyt käännöstyönsä yhteydessä myös toimitustyötä. (Itkonen-Kaila 2007, 57.)

2.3. Eri kielten vaikutuksesta Mikael Agricolan raamatunkäännöksiin

Agricolan teokset ovat melkein kokonaan käännöksiä muista teksteistä. Siksi niiden analysoinnissa on tärkeää huomioida Agricolan käyttämät lähdetekstit. (Schmeidler 1968, 473.)

Raamatun varsinaiset alkukielet ovat heprea, aramea ja kreikka, mutta Agricolan aikana käännöksiä ei tehty pelkästään eikä edes ensisijaisesti näistä lähdeteksteistä. Keskiajalla Raamatusta oli yleisessä käytössä latinankielinen Versio Vulgata, joka oli kaiken muun hengellisen kirjallisuuden perusta. Myös saksasta tuli tärkeä esikuva suomalaisille kääntäjille, koska uskonpuhdistuksen ydinpaikat olivat saksalaisella kielialueella ja Raamattua oli alettu kääntää saksaksi. Mallia haettiin saksankielisen raamatunkäännöksen lisäksi myös muun muassa saksankielisistä katekismuksista ja saarna- ja rukouskirjoista. (Häkkinen 2007b, 26–27.)

Jo ennen uskonpuhdistusta humanismi oli korostanut kreikan kielen merkitystä. Erasmus Rotterdamilaisen Uuden testamentin kreikankielinen versio ja hänen raamatunselityksensä huomioitiin käännettäessä Raamattua kansan kielille. (Itkonen-Kaila 2007, 57; ks. myös Itkonen-Kaila 1997, 64–70.) Lisäksi ruotsi oli tähän aikaan luonnollisesti tärkeä kieli Suomessa. Sillä oli keskeinen asema niin maallisessa kuin hengellisessäkin kielenkäytössä. (Häkkinen 2007b, 26–27.) Agricolan kotipaikka Pernaja oli tuohon aikaan valtaosaltaan ruotsinkielinen.¹³ Ruotsinkieliset saapuivat Pernajaan 1300-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja itäisen Uudenmaan asuttaminen oli nopea ja tehokas prosessi. (Tarkiainen, Kari 2008, 137–138.) Lisäksi Raamattu oli käännetty ruotsiksi ennen kuin suomeksi: Uusi testamentti ilmestyi vuonna 1526 ja koko Raamattu vuonna 1541 (Häkkinen 2007b, 26–27).

Agricola kirjoitti suomentamansa Uuden testamentin esipuheessa, että sen käännöksen pohjana ovat olleet kreikan-, latinan-, saksan- ja ruotsinkieliset lähteet. Arthur Hjelst selvitti 1900-luvun alussa, mitä erikielisiä Uuden testamentin

¹³ Agricolan äidinkielestä ks. Ikola, Osmo 1988.

laitoksia Agricola oli käyttänyt suomennostyössään. Hän piti kriteereinä muun muassa eräitä jakeita ja jakeiden osia, jotka puuttuvat tietyistä editioista mutta ovat mukana Agricolan teksteissä. Hjeltin mukaan Agricola käytti suomennoksessaan seuraavia tekstejä:

- 1) Erasmus Rotterdamilaisen Uuden testamentin kreikankielinen teksti, luultavimmin 5. painos vuodelta 1535 (= KR),
- 2) Erasmusuksen latinankielinen käännös vuoden 1527 tai vuoden 1535 painoksena (= ER),
- 3) latinankielinen raamatunkäännös Vulgata (= V),
- 4) Lutherin saksalainen kokoraamattu, vuoden 1539 painos, ja Uuden testamentin vuoden 1544 painos (= L),
- 5) vuonna 1526 ilmestynyt ruotsinkielinen Uusi testamentti (= NT) ja
- 6) vuonna 1541 ilmestynyt ruotsinkielinen kokoraamattu (= GVB). (Hjelt 1909, 7–14.)

Koska raamatunkäännöstyöhön kuului se, että alkutekstiä oli tulkittava mahdollisimman uskollisesti, tietyn kielen tai lähdetekstin vaikutuksesta voidaan puhua vasta, kun on todettu, että jokin sanamuoto ei ole peräisin muista lähteistä. (Itkonen-Kaila 1997, 16.)

Uutta testamenttia suomentaessaan Agricola joutui toimimaan eri kielten ristipaineessa. Haastetta kääntämiseen toi myös se, että Agricola käänsi neljästä suomen kielen kanssa eri kielikuntaan kuuluvasta indoeurooppalaisesta kielestä. (Itkonen-Kaila 2007, 57–58.)

Marja Itkonen-Kailan (1997, 16) mukaan vaikuttaa vahvasti siltä, että Agricolalla on ollut käännöstyötä tehdessään koko ajan kaikki mahdolliset tekstit edessään pöydällä. Agricolan käännöstavalle on ominaista se, että yhdessäkin jakeessa voi olla usean eri lähdetekstin ja kielen vaikutusta (Schmeidler 1970, 366; Itkonen-Kaila 1997, 14). ”Hyvin runsaasti on kohtia, jotka ovat yhtäpitäviä sekä Lutherin käännöksen että molempien ruotsinnosten kanssa mutta eroavat kreikan ja latinannosten sananmuodosta, ja myös päinvastoin. Samassa jakeessa saattaa esimerkiksi jokin sananvalinta olla sama kuin Lutherilla ja ruotsinnoksessa, jokin verbirakenne taas vastaava kuin kreikassa ja latinalaisissa käännöksissä, ylimääräinen pikkusana taas on saatu vaikkapa Lutherilta yksinään, jokin muu seikka on ehkä samalla tavoin kuin Erasmusella ja v:n 1526 ruotsalaisessa Uudessa testamentissa jne.” (Itkonen-Kaila 1997, 14.) Tätä käännöstapaa havainnollistaa seuraava Itkonen-Kailan esimerkki:

- (1) Nin he caiki sanoit, Sinekö sis olet Jumalan poica? (A-II-235-[Lk-22:70])¹⁴
Da sprachen sie alle, Bistu denn Gottes Son? (L)

¹⁴ Esimerkkien viitteissä A viittaa Agricolan teoksiin, roomalainen numero Agricolan teosten osaan ja sitä seuraava numero sivunumeroon. Hakasuluissa oleva viite viittaa raamatunkohtaan. Agricolan alkuperäisteoksissa Raamatun tekstiä ei ole vielä jaettu jakeisiin.

Thå sadhe the alle, Thå ästu iw gudz son? (NT)
 Tå sadhe the alle, Så ästu jw Gudz Son? (GVB)
 Dixerunt augem omnes, Tu ergo esi F/filius Dei? (V; ER)
 Εἶπον δὲ πάντες, Σὺ οὖν εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; (KR)

Itkonen-Kaila analysoi esimerkkiä seuraavasti: *Niin*-partikkelia ei vastaa tarkalleen mikään lähdetekstien konnektoreista. Klassisissa kielissä on δὲ ja *autem* 'mutta' ja Lutherin saksannoksessa ja ruotsinnoksissa *da*, *thå*, *tå* 'silloin'. Pronominin *he* Agricola on kääntänyt saksan ja ruotsin mukaan. Kreikan ja latinanosten mukainen käänös olisi *mutta kaikki sanoivat*. Sanajärjestys *Sinäkö siis olet* sen sijaan noudattaa kreikan ja latinan mallia, ja myös sana *siis* vastaa kreikan ja latinan partikkeleita (οὖν, *ergo*). (Itkonen-Kaila 1997, 14–15.) Myös omassa aineistossani on esimerkkejä siitä, että Agricola on kääntänyt samassa virkkeessä jotain yhdestä lähdetekstistä ja -kielestä ja jotain muuta toisesta (ks. esimerkiksi esim. 163).

Uutta testamenttia käännettäessä varsinainen esikuva oli siis Erasmusn kreikankielinen teksti, mutta myös latinankieliset käännökset olivat tärkeitä. Kreikka ja latina ovat rakenteellisesti samantapaiset kielet, joten latinankieliset käännökset pystyvät mukailemaan kreikankielistä tekstiä läheisesti. Latinankielisistä teksteistä Agricola on pitänyt Erasmusn käännöstä tärkeämpänä kuin Vulgataa. (Itkonen-Kaila 1997, 57–63.) Toisaalta myös Lutherin saksankielinen Raamattu oli kaikkien reformaatioajan raamatunkääntäjien suuri auktoriteetti, ja ruotsalaiset Uuden testamentin käännökset, erityisesti myöhempi versio, noudattelevat pitkälti Lutherin sanamuotoa. (Itkonen-Kaila 2007, 57–58.)

Erityisesti lauserakenteiden kohdalla Agricola on joutunut päättämään, noudattaako kreikalle ja latinalle ominaisia synteettisiä rakenteita, mihin suomen nominaalimuotojen runsaus olisi antanut mahdollisuuden, vai käyttäkö germanisten kielten analyttisiä rakenteita, eli kirjoittaako esimerkiksi *hän vastasi sanoen* vai *hän vastasi ja sanoi*. Agricola seuraa käänöksessään enimmäkseen germanisten kielten linjaa ja käyttää niiden yksinkertaisia lauserakenteita. (Itkonen-Kaila 2007, 58.)

Ruotsin ja saksan vaikutus Agricolan teoksiin on helppo nähdä. Esimerkiksi postpositioilmaukset *katsahti hänen päällens*, *ajatelkaa sen päälle että*, *en minä löydä yhtään syytä hänen kanssans* ja *käskyn jälkeen* 'mukaan' ovat ruotsinmuokaisuuksia. Agricola on käyttänyt koko Uuden testamentin suomennostyössä Lutherin saksannosta. Itkonen-Kailan tutkimusmateriaalissa on paljon tapauksia, joissa Lutherin sanamuoto on ainoana mallina Agricolan ratkaisulle. Myös ruotsinkielinen Uusi testamentti (1526) on ollut Agricolan käytössä koko suomennostyön ajan, vaikka Itkonen-Kailan aineistossa onkin vain vähän esimerkkejä, jotka yksiselitteisesti todistavat sen käytöstä. Myös niitä tapauksia, joissa mallina olisi ollut vain vuoden 1541 ruotsinkielinen Raamattu, on vähän, koska se noudattelee pitkälti Lutherin käännöstä. Tapaukset painottuvat Uuden testamentin jälkipuoliskoon. Näyttääkin siltä, ettei Agricolalla ollut ruotsinkielistä kokoraamattua käytössään evankeliumeja ja Apostolien tekoja suomentaessaan. (Itkonen-Kaila 1997, 11–12, 77, 87, 97, 104.)

Sen sijaan suoraan klassisista kielistä peräisin olevia piirteitä, jotka ilmaistaan saksassa ja ruotsissa eri tavalla, on vaikeampi löytää. Itkonen-Kailan (1997, 71) tarkasteleman aineiston valossa näyttää kuitenkin siltä, että klassiset kielet ovat olleet mukana koko suomennostyön ajan. Itkonen-Kailan läpikäymissä 39 luvussa ei ole ainoatakaan, jossa ei näkyisi lainkaan klassisten kielten vaikutusta.

Agricolan Uudesta testamentista ei löydy kovinkaan paljon tapauksia, joissa kreikka olisi ollut ainoana mallina. Syynä tähän on ennen kaikkea se, että kreikka ja latina ovat rakenteeltaan samankaltaisia, joten latinalaiset käännökset ja kreikkalainen teksti ovat muodoltaan usein yhteneväiset. Asiaan on saattanut vaikuttaa myös se, että Agricolan kreikan taito ei ollut niin hyvä, että hän olisi uskaltanut tulkitsemaan kreikankielistä tekstiä Lutherista ja Erasmuksesta poiketen. Klassisten kielten vaikutus on suurempi evankeliumeissa kuin kirjeissä. (Itkonen-Kaila 1997, 64–65, 73.) Simo Heinisen (1999, 274) mukaan siirtymä luterilaisiin teksteihin päin näkyy jo Johanneksen evankeliumista lähtien. Itkonen-Kailan (1997, 73) mukaan tämä johtuu niistä kielellisistä ja tyyllisistä eroista, joita kreikkalaisessa tekstissä on näiden kahden tekstityypin välillä. Evankeliumit ovat suurelta osalta kertovaa tekstiä, kirjeet puolestaan pohdiskelevia ja argumentoivia. Uuden testamentin kirjeiden sanonta on alkukielessä ja latinalaisissa käännoksissä vaikeatajuista ja tiivistä. Luther on usein selventänyt tekstiä, ja ruotsinkieliset käännökset ovat tällaisissa tapauksissa usein Lutherin mukaisia. Agricola noudattaa näissä tapauksissa usein Lutherin ja ruotsin mallia, jolloin niiden vaikutus nousee Uuden testamentin jälkiosassa vielä selvemmin esille kuin alkuosassa.

Vanhaa testamenttia suomentaessaan Agricolalla on luultavasti ollut lähteenään latinalainen Vulgata, Lutherin saksankielinen Raamattu ja vuonna 1541 ilmestynyt ruotsinkielinen Raamattu. Vanhan testamentin alkukieltä hepreaa Agricola ei luultavasti ole osannut niin paljon, että se olisi voinut vaikuttaa suomennoksen sanamuotoon. (Itkonen-Kaila 2007, 57.) Aiemmassa tutkimuksessa on ajateltu, että Agricolalla on ollut vanhaa testamenttia kääntäessään apunaan hepreaa osaava kääntäjä tai kääntäjiä (Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 239; Häkkinen 1994, 84–86), mutta Heinisen (1999, 275) mukaan ei ole näyttöä siitä, että Agricola olisi käyttänyt hepreankielistä tekstiä Rukouskirjan vanhatestamentillisten tekstien tai Psalmtarin lähteenä. Agricolan oppi-isä Luther kuitenkin osasi hepreaa, ja Maria Kela (2007, 48) toteaaakin, että heprea on vaikuttanut ensimmäisiin Vanhan testamentin käännoksiin lähinnä välillisesti, saksan ja latinan kautta.

3. MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KOHDEKIELEN JA LÄHDEKIELTEN SIJAJÄRJESTELMÄT

3.1. Taustaksi

Paikallissijan pääte ja adpositio toimivat lauseessa samalla tavalla: ne osoittavat kantana olevan nominin suhdetta lauseen tiettyyn toiseen jäseneseen (Siro 1964, 27; ISK, 1176). Sijapäätteet ja adpositiot toimivat osittain samoissa tehtävissä ja täydentävät toisiaan. Paikallissijojen ja adpositioiden samankaltaisesta käytöstä kertoo esimerkiksi se, että sijaintipaikkaa ilmaistaan niin inessiivi- ja adessiivisijaisella nominilla kuin adpositiolausekkeellakin. Semanttisten sijojen ja adpositioiden ilmaisemat merkityssuhteet ovat kuitenkin vain osin päällekkäisiä. Nominien sijamuodoilla ei ole mahdollista ilmaista kaikkia lokatiivisia suhteita. Sijaintia jonkin edessä tai takana sekä ylä- tai alapuolella ilmaistaan adpositiorakenteiden avulla. Toisaalta paikallissijainen lauseke voi kuulua osana johonkin konstruktion, jolloin adpositiolauseke ei vastaa sitä. Adpositiolauseke ei vastaa paikallissijaa myöskään silloin, kun sijan käyttö johtuu verbin rektiosta. (ISK, 1176; suomen kielen paikallissijojen ja adpositioiden suhteesta myös Huumo–Ojutkangas 2006.) Sijapäätteiden ja adpositioiden samankaltaisesta käytöstä ja toisaalta niiden toisiaan täydentävästä tehtävästä johtuen on tarpeen luoda lyhyt katsaus myös sekä suomen kielen että Agricolan teosten lähdekielten sijajärjestelmiin.

Jo silloin, kun tehtiin ensimmäisiä vertailevia havaintoja suomalais-ugrilaisista kielistä ja niiden sukulaisuudesta, huomattiin, että suomalais-ugrilaiset kielet käyttävät sijapäätteitä ja postpositioita toisin kuin indoeurooppalaiset kielet (Grünthal 2005, 28–29). Indoeurooppalaisessa deklinaatiosysteemissä oletetaan olleen kantakielen alkuvaiheessa vain kaksi sijaa. Deklinaatiosysteemi kehittyi ajan kuluessa kahdeksansijaiseksi, jolloin siihen kuuluivat nominatiivi, vokatiivi, akkusatiivi, genetiivi, datiiivi, lokatiivi ja instrumentaali sekä *o*-loppuisissa vartaloissa kahdeksantena ablatiivi. Monissa indoeurooppalaisissa kielissä sijasyysteemi on myöhemmin supistunut tai kadonnut kokonaan. Kielet ovat muuttuneet analyttisemmiksi, ja ne ovat alkaneet käyttää syntaktisten suhteiden ilmaisemisessa adpositioita tai muita partikkeleita, pronomineja ja apuverbejä taivutusmorfeemien sijaan. Kehityksessä keskeisellä sijalla ovat olleet adverbeista syntyneet prepositiot, jotka ovat muuttuneet verbien määritteisistä nominien määritteiksi ja omaksuneet sijamuotojen merkitystehtäviä. (Itkonen, Erkki 1966, 294–295; Beekes 1995, 114–115, 173.) Indoeurooppalaisissa kielissä, joissa on vähän sijamuotoja, prepositiot ovatkin tärkeässä osassa nominien liittämässä muuhun lauseyhteyteen (Aejmelaeus 2003, 150).

Suomen kielen kaltaiset synteettiset kielet ilmaisevat kieliopilliset merkitykset taivutuksella (Itkonen, Esa 1996, 53, 59–60). Suomalais-ugrilaisissa kielissä laaja deklinaatiosysteemi ja synteettinen taivutusmenetelmä ovat säilyneet ja laajentuneet. Vanhimmissa tunnetuissa kantakielissä ovat esiintyneet nominatiivi, genetiivi, akkusatiivi, lokatiivi, ablatiivi, latiivi ja mahdollisesti translatiivi. (Itkonen, Erkki 1966, 296; Häkkinen 1985, 71, Lehtinen 2007, 67. Suomalais-ugrilaisen sijasysteemin kehittämisestä ks. myös Korhonen, Mikko

1979 ja 1981b.) Suomen kielessä sijasysteemi on kehittynyt viisitoistasijaiseksi. (Ks. luku 3.2.)

Suomen kielen kaltaiset adpositiosysteemit, joissa on sekä pre- että postpositioita, ovat poikkeuksellisia maailman kielissä (Koptjevskaja-Tamm-Wälchli 2001, 711; Grünthal 2003, 45; Grünthal 2005, 28–29). Kielitypologian kannalta adpositiolausekkeen sanajärjestys eli se, onko kielessä pre- vai postpositioita, liittyy läheisesti sanajärjestystypologiaan ja konstituenttijärjestyksen implikatiivisiin universaaleihin. Suomen kielen SVO-sanajärjestys poikkeaa useimpien suomalais-ugrialaisten kielten SOV-sanajärjestyksestä, jota on pidetty historiallisesti vanhempana kuin suomen SVO-järjestyksestä. Tämän lisäksi suomen kielen syntaksi, esimerkiksi postpositioiden olemassaolo ja genetiivilausekkeen konstituenttien järjestys, viittaa siihen, että varhaisimmat suomen kielen edeltäjät ovat olleet SOV-kieliä. (Korhonen 1980; Grünthal 2005, 30.) Indoeurooppalaisten kielten adpositiot puolestaan ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta johdonmukaisesti prepositioita (Friedrich 1975, 34–39).

Joseph Greenberg (1963, 79) on esittänyt, että SOV- kielet ovat postpositioikieliä. Suomalais-ugrialaiset kielet vastaavat morfologiselta tyypiltään ja useilta ominaisuuksiltaan SOV-kieliä, vaikka niiden sanajärjestys onkin usein joustava (ks. Vilkuna 1998) eikä sanajärjestyksellä ole yhtä suurta merkitystä kieliopillisia funktioita erottavana tekijänä kuin monissa indoeurooppalaisissa kielissä. Vastaavasti SVO-kielissä esiintyy prepositioita, mutta SVO- kielet eivät ole yhtä puhtaasti prepositiokieliä kuin SOV- kielet ovat postpositiokieliä. (Grünthal 2005, 29.)

Adpositiotyyppin tarkastelun yhteydessä on kiinnitetty huomiota myös siihen, esiintyykö kielissä prefiksejä vai suffikseja (Grünthal 2005, 29). Typologisissa tutkimuksissa on osoitettu, että SOV- ja postpositiokielet ovat yleensä suffiksiikieliä. Sen sijaan SVO- ja prepositiokielistä on yleensä sekä prefiksejä että suffikseja, mutta niissä voi olla myös pelkästään prefiksejä tai pelkästään suffikseja. (Korhonen, Mikko 1979, 178; Cutler ym. 1985, 727–730; Hawkins–Gilligan 1988, 219–226.)

Myös omistuslausekkeen ja adpositiolausekkeen suhde on kiinteä, ja genetiivinmuotoisen määritteen ja omistettua ilmaisevan pääsanan välisestä järjestyksestä voidaan päätellä, millaisia adpositioita kielessä esiintyy. Jos genetiivi edeltää pääsanaa, kuten suomessa (*äidin poika*), se on hyvin todennäköisesti postpositiokieli. Vastaavasti on todennäköisesti kyse prepositiokielestä, jos genetiivi on pääsananjäljessä (kuten esimerkin 106 *Ein Psalm Davids*). (Korhonen, Mikko 1979, 178; Korhonen, Mikko 1981b, 206; Korhonen, Mikko 1982, 208; Grünthal 2005, 40.) On jopa katsottu, että suhde on niin implikatiivinen, että se toimii myös toiseen suuntaan: jos kielessä on postpositioita, siihen kehittyy luultavasti omistuslauseke, jonka konstituenteista omistaja edeltää omistettua, ja jos kielessä on prepositioita, omistettu edeltää omistajaa (Bybee 1988, 354).

3.2. Suomen kielen sijajärjestelmä

Agricolan aikaan suomen kielen sijajärjestelmä on ollut nykyisen kaltainen sikäli, että kaikki samat sijamuodot ovat olleet silloin olemassa (ks. esim. Häkkinen 1994, 192–212, jossa keskitytään erityisesti sijojen äänne- ja muotooppiin), mutta sijojen eri funktioita ei ole vielä tutkittu perusteellisesti. Esittelen suomen kielen sijajärjestelmän tästä syystä nykykielen mukaan.

Suomen kielessä on 15 sijaa, joista **akkusatiivi** esiintyy morfologisena sijana vain persoonapronomineilla ja kysymyspronominilla *kuka* : *kenet*. **Nominatiivia**, **genetiiviä**, **partitiivia** ja akkusatiivia kutsutaan kieliopillisiksi sijoiksi, koska ne ovat keskeisten kieliopillisten tehtävien – subjektin, objektin ja predikaatiivin – sijoja. (ISK, 1173.) Genetiivi ja muutamassa poikkeustapauksessa nominatiivi toimivat Agricolan kielessä tutkittavana olevien adpositioiden täydennysten sijoina. Myös partitiivi on tyypillinen adposition täydennyksen sija, mutta se ei esiinny tutkittavana olevien adpositioiden täydennyksenä.

Adverbiaalien sijoja eli paikallissijoja ja ns. vajaakäyttöisiä sijoja (**komitatiivi**, **instruktiivi** ja **abessiivi**, jotka esiintyvät lähinnä tavan adverbiaaleissa) nimitetään semanttisiksi sijoiksi, sillä niillä on selvempi inherentti merkitys kuin kieliopillisilla sijoilla. Myös kieliopillisilla sijoilla on omat merkityksensä, ja semanttiset ominaisuudet vaikuttavat niiden käyttöön, ja toisaalta myös paikallissijaisilla lausekkeilla voi olla puhtaammin rakenteellisia tehtäviä, kuten adessiivilla omistuselauseessa. (Siro 1979, 81; ISK, 1173.) Semanttiset sijat voivat ilmaista esimerkiksi aikaa, paikkaa tai omistusta vartalosanan merkityksestä riippuen, kuten lauseessa *Kesällä* (aika) *meillä* (omistus) *oli mökki vuokralla Ruovedellä* (paikka). Rektiotäydennysten sijat määräytyvät lekseemikohtaisesti, kuten *tykätä* + elatiivi ja *maistua* + allatiivi tai ablatiivi. Vaikka yhtä sijaa voi käyttää monissa tehtävissä, sijan eri käytöillä on yleensä jokin yhdistävä ominaisuus. (ISK, 1175, 1177.)

Paikallissijoja ovat sisäpaikallissijat **inessiivi**, **elatiivi** ja **illatiivi** ja ulkopaikallissijoja **adessiivi**, **ablatiivi** ja **allatiivi**. Ne ilmaisevat nimensä mukaisesti paikkaa, mutta niillä on paikanilmauksen lisäksi muitakin funktioita. **Essiivi** ja **translatiivi** puolestaan ovat abstrakteja paikallissijoja, ja ne ilmaisevat ensisijaisesti tilaa. (ISK, 1175, 1177.)

Paikallissijoista inessiivi ja adessiivi ovat olosijoja. Niiden avulla ilmaistaan tyypillisesti sitä, että joku tai jokin on jossakin paikassa, tilassa tai jonkun hallussa (*Kuopiossa*, *unessa*, *Maijalla*). Elatiivi ja ablatiivi ovat erosijoja, ja ne ilmaisevat yleensä jonkun tai jonkin siirtyvän pois jostakin paikasta, tilasta tai jonkun hallusta (*Kuopiosta*, *unesta*, *Maijalta*). Tulosijat illatiivi ja allatiivi ilmaisevat tavallisesti jonkun tai jonkin siirtyvän johonkin paikkaan, tilaan tai jonkun haltuun (*Kuopioon*, *uneen*, *Maijalle*). Sekä olo- että suuntasijat esiintyvät lauseissa, jotka ilmaisevat sekä paikkaa ja tilaa että omistusta, hallussapitoa ja muuta habitiivisuutta. (Siro 1964, 29–30; Alhoniemi 1975, 7–9; Alhoniemi 1979, 90–93; ISK 1187–1188; elatiivista ks. Leino 1993.)

Tutkittavana oleviin adpositioihin liittyy kuhunkin jokin ulkopaikallissijapäätte, ja samalla adpositiot kantavat täten myös näiden sijapäätteiden merkityksiä. Ulkopaikallissijoilla ilmaistaan sijaintia entiteetin ulko- tai yläpinnalla, siir-

tymistä sellaiselle pinnalle tai siitä pois. Esineistä puhuttaessa ulkopaikallissijan käyttö edellyttää yleensä, että entiteetillä on käyttötehtävältään vakiintunut ylä- tai ulkopinta (*hyllyllä, pöydällä*). Muussa tapauksessa suhdetta ilmaistaan adpositiolausekkeella (*auton päällä*). Ulkopaikallissijoilla ilmaistaan myös sijaintia jonkin tai jonkun läheisyydessä, luona, äärellä tai alueella, jossa ei ole selvää kiintopistettä. Näin on varsinkin silloin, kun on puhe rakennuksista tai suuremmista esineistä, joiden ylä- tai ulkopinnalla ei ole varsinaista käyttötehtävää, kuten *kioskilla, kaupalla*. Äärellä olemista ilmaistaan muissa tapauksissa adpositiorakenteiden avulla. (Alhoniemi 1979, 93–100; ISK, 1191.)

Paikallissijoja käytetään myös ilmaisemaan kokonaisuuden osaa (*kiskoa lasta kädestä*), osan ominaisuutta (*kaunis kasvoiltaan*), tilaa ja toimintaa (*hyvällä tuulella, kuumeessa, tupakalla*) ja habitiivisuutta (*hänellä – hänessä on kuumetta*) (ISK, 1193–1197). Paikallissijoilla ilmaistaan lisäksi tilojen ja tapahtumien ajankohtaa ja kestoa. Aikasuhteiden ilmaisemiseen käytetään paljolti samoja keinoja kuin paikallisen sijainnin ilmaisemiseen. Kaikki olosijat esiintyvät ajan adverbiaaleina. (ISK, 1193–1199.) Lisäksi kullakin paikallissijalla on sille ominaista muuta käyttöä. Esimerkiksi adessiivilla ilmaistaan myös välinettä, keinoa, tapaa ja määrää. (Kunkin paikallissijan muusta käytöstä lisää ISK, 1200–1208. Suomen kielen sijamuodoista lisää myös Leino 1989 ja Leino ym. 1990.)

3.3. Mikael Agricolan teosten lähdekielten sijajärjestelmät

Kaikki Agricolan teosten lähdetekstien kielet kuuluvat indoeurooppalaiseen kielikuntaan ja ovat siis sukua keskenään. Indoeurooppalaisissa kielissä kreikka muodostaa oman ryhmänsä, latina kuuluu itaalisiin kieliin, saksa germaanisten kielten länsiryhmään ja ruotsi pohjoisryhmään (Anhava 1998, 57–66, 85–87). Esittelen seuraavaksi Agricolan teosten lähdekielten sijasysteemit lyhyesti. Lyhyiden vuoksi sijamuodon nimitys voi esittelyssä tarkoittaa myös kyseisessä sijamuodossa esiintyvää sanaa tai rakennetta.

Koska Agricolan lähdekielten sijat eivät ole varsinaisena tutkimuskohteena vaan kunkin kielen sijamuotojen tunteminen on olennaista niiden ja prepositioiden työnjaon hahmottamisen kannalta, esitän sijajärjestelmät kielittäin, eikä sijoja kuvata esimerkiksi eri lähdekielten sijojen yhteisiä ja erottavia piirteitä eritellen. Lähdekielten sijat ovat tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä erityisesti siitä näkökulmasta, miten ne toimivat Agricolan adpositioita vastaavien prepositioiden täydennyksinä, ja käsittelen sijoja tästä näkökulmasta myös luvussa 4.7.

3.3.1. Saksan sijajärjestelmä

Agricolan aikainen saksan kielimuoto on varhaisuusyläsaksa (Frühneuhochdeutsch), jonka päälähte on Lutherin Raamattu (Lockwood 1968, xiii). Niinpä saksalla viitataan tässä työssä varhaisuusyläsaksaan ja saksan sijajärjestelmä

esitellään sellaisena kuin se on ollut tässä kielimuodossa. Saksan sijajärjestelmään kuuluu neljä sijaa: nominatiivi, akkusatiivi, datiiivi ja genetiivi.

Nominatiivi on subjektin sijamuoto, ja sitä käytetään myös subjektiin viittaavan predikatiivin muotona (Lockwood 1968, 1).

Akkusatiivi on yksi prepositioiden täydennysten sijoista. Sen perusfunktio on kuitenkin objektin sijana toimiminen. Akkusatiivi liittyy transitiiviseen verbiin, mutta myös intransitiivinen verbi voi saada akkusatiiviojektin. Jotkin verbit voivat saada kaksikin akkusatiivia, kuten *das kostet mich viel Zeit*. Akkusatiivi voi toimia myös adverbialina. Sitä käytetään ilmaisemaan paikkaa, aikaa ja määrää. Akkusatiivi esiintyy varhaisuusyläsaksassa nykyistä useammin yksipersoonasten verbien yhteydessä, kuten *mih durstst* 'minua janottaa'. Lisäksi akkusatiivi liittyy tiettyihin adjektiivihin. (Lockwood 1968, 2–5.)

Myös **datiivi** toimii prepositioiden täydennysten sijana. Datiivilla ilmaistaan kuitenkin pääasiallisesti henkilön osallistumista toimintaan. Se on hyvin usein epäsuoran objektin sija, ja se edeltää säännöllisesti suoraa objektia tiettyjen verbien yhteydessä. Datiivi saattaa esiintyä sellaisissakin rakenteissa, joissa se ei ole verbin määräite. Sitä voidaan käyttää myös sellaisissa yhteyksissä, joissa henkilön osallistuminen toimintaan on irrallisempaa, kuten *wer es nicht haben will, der laß mirs stehen*. Datiivi liittyy varhaisuusyläsaksassa usein adjektiivihin, ja se saattaa määrittää predikaatteina olevia substantiiveja. Datiivirakenteilla ilmaistaan tyypillisesti omistusta. Datiivi esiintyy sellaisten yhdysverbien jälkeen, joiden osana on paikkaa ilmaiseva adverbi. Sitä käytetään myös interjektoiden jälkeen. Lisäksi datiivi edustaa saksan kielestä kadonneita sijoja: Datiivi ja genetiivi ovat ottaneet vanhan ablatiivin roolin. Lisäksi datiivi on ottanut myös vanhan lokatiivin ja vanhan instrumentaalnin roolit. (Lockwood 1968, 22–35.)

Genetiivi on tyypillisin possessiivisuutta tai johonkin kuulumista ilmaiseva sija. Se on usein substantiivin määritteen sija. Varhaisuusyläsaksassa genetiiviä käytetään partitiivisena ilmaisemassa määrää tai mittaa. Tällöin se saattaa liittyä substantiivien ja adjektiivien lisäksi myös numeraaleihin. Varhaisuusyläsaksassa adjektiivihin liittyvät genetiivit ovat yleisiä. Genetiivi liittyy myös verbiin. Se saattaa toimia suoran objektin sijana. Objekti on säännöllisesti genetiivissä, jos se on luonteeltaan partitiivinen eli verbin toiminta koskettaa vain osaa objektista. Objekti on genetiivissä usein myös sellaisissa tapauksissa, joissa se liittyy kielteiseen verbiin. Lisäksi genetiivi liittyy säännöllisesti tiettyntyyppisiin verbeihin, kuten kysymistä, odottamista ja toivomista ilmaiseviin verbeihin. Genetiivi voi toimia myös predikatiivina. Genetiiviä käytetään vanhemmassa saksassa vertailemiseen, ja sitä käytetään tässä funktiossa satunnaisesti vielä Agricolan ajan saksassakin. Lisäksi genetiiviä käytetään adverbialisena ilmaisemassa paikkaa, aikaa ja modaalisuutta. (Lockwood 1968, 6–22.) Genetiivi toimii myös muutamien adpositioiden täydennysten sijana, kuten *Da er aber hörete, das Archelaus im Jüdischen lande König war, an stat seines vaters Herodis, furcht er sich da hin zu komen* (L-[Mt-2:22]). (*Mutta kun hän kuuli, että Juudean kuninkaaksi oli Herodeksen jälkeen tullut tämän poika Arkelaos, hän ei uskaltanut mennä sinne* (R)).

3.3.2. Ruotsin sijajärjestelmä

Nykyruotsin sijasysteemi on suppea. Ruotsissa on perussijan ja genetiivin lisäksi ainoastaan vajaakäyttöinen akkusatiivi, jota käytetään vain persoonapronomineista ja pronominista *man* (Hultman 2003, 181). Muita suomen kielen sijamuotoja kuin edellä mainittuja nominatiivia, genetiiviä ja akkusatiivia vastaavat tavallisesti prepositioilmaukset (Nikander–Jantunen 2000, 32). Ruotsin kielen sijasysteemi yksinkertaistui uudemman muinaisruotsin (yngre fornsvenska) aikana 1375–1526. Nominatiivi ja akkusatiivi muuttuivat samankaltaisiksi ensin vahvojen maskuliinimuotoisten substantiivien ryhmässä, ja akkusatiivi alkoi kadota vähitellen myös muista substantiiviryhmistä. Toinen sijasysteemiä koskettanut muutos oli genetiivin *-s*-päätteen leviäminen substantiiveihin, joissa oli aiemmin ollut muu sijapäätte. Näiden lisäksi ruotsin sijasysteemissä ollut datiivi väistyi tänä aikana käytöstä yhä enemmän. (Bergman 1984, 77–78.) Kuitenkin vielä GVB:ssä on datiivimuotoja, kuten *på iordhenne*.

Vanhassa ruotsissa **nominatiivi** on subjektin sija, mutta myös predikatiivin tai predikatiivisen attribuutin sija, kuten *Jag fann honom sittande på golvet*. **Akkusatiivin** tärkein tehtävä on toimia objektin sijana. Akkusatiivi liittyy moniin sellaisiin verbeihin, jotka nykyruotsissa vaativat prepositiorakennetta. Osa vanhan ruotsin prepositioista järjestyy akkusatiivimuotoisen täydennyksen kanssa. Kaksinkertainen akkusatiivi eli rakenne, jossa akkusatiivi on sekä objektin että predikatiivin sijana, esiintyy tiettyjen verbien, kuten *kalla* ja *göra*, yhteydessä. Akkusatiivi voi olla myös adverbiaalinen. Esimerkiksi liikettä ilmaisevien verbien yhteydessä reittiä voidaan ilmaista pelkällä akkusatiivilla. Vielä tavallisempi adverbiaalinen akkusatiivi on temporaalisissa ilmauksissa. (Wessén 1970, 9–12; Bergman 1984, 57–58.)

Akkusatiivia ja **datiivia** käytetään vanhassa ruotsissa tiettyjen verbien yhteydessä, ja monet verbit esiintyivät pelkästään datiivin kanssa. Myös objekti on tiettyjen verbien yhteydessä datiivimuotoinen. Datiivi esiintyy yleensä erityisesti sellaisten prepositioiden yhteydessä, jotka ilmaisivat kohdetta tai tarkoitusta. Se saattaa korvata possessiivisen genetiivin tai possessiivipronominin ja esiintyä possessiivisena yhdessä ruumiinosaa tms. ilmaisevan substantiivin kanssa. Datiivilla on vanhassa ruotsissa instrumentaalinen funktio erityisesti liikettä ilmaisevien verbien yhteydessä. Lisäksi sitä käytetään tiettyjen adjektiivien kanssa, ja sillä voidaan ilmaista, millaisissa olosuhteissa jokin seikka pätee. Datiivia käytetään ilmaisemassa aikaa, ja toisaalta myös komparatiivisissa ilmauksissa. Lisäksi datiivilla voidaan ilmaista tapaa, ja se esiintyy monissa adverbiaalisissa asemissa. (Wessén 1970, 13–21; Bergman 1984, 57–58.)

Tietyt verbit vaativat vanhassa ruotsissa **genetiiviä**. Genetiivirektioisten verbien merkityksiä ovat esimerkiksi 'haluta, tavoitella, ansaita; olla tarpeellista'. Genetiivi poikkeaa muista sijoista siinä, että se on substantiivien määritteitten muoto. Genetiivin pääfunktio on possessiivisuuden ilmaiseminen, mutta vanhassa ruotsissa sillä on myös muita käyttötapoja. Genetiivi ilmaisee laatua (genetivus qualitatis) ja partitiivisuutta (genetivus partitivus). Sitä käytetään mittayksiköiden yhteydessä, ja se liittyy tiettyihin adjektiiveihin, jotka ilmaisevat esimerkiksi pituutta, leveyttä, korkeutta ja ikää, ja tiettyihin prepositioihin.

Genetiivi saattaa esiintyä lauseessa myös adverbiaalina. (Wessén 1970, 21–28; Bergman 1984, 57.)

3.3.3. Latinan sijajärjestelmä

Latinan kielessä on seitsemän sijamuotoa: nominatiivi, akkusatiivi, genetiivi, datiivi, ablatiivi, lokatiivi ja vokatiivi. Perusmuoto **nominatiivi** on subjektin sijamuoto, ja se toimii myös subjektin määritteiden sijana. Lisäksi predikatiivi on nominatiivimuotoinen tiettyjen verbien yhteydessä. Latinan puhuttelusija **vokatiivi** on yleensä nominatiivin näköinen. Vokatiivia käytetään puhuttelun lisäksi huudahduksissa. (Pekkanen 1981, 102; Panhuis 2006, 71.)

Akkusatiivi esiintyy prepositioiden täydennysten sijana. Se on tavallisesti osa prepositiorakennetta, kun rakenne vastaa kysymykseen ’mihin’. Akkusatiivi voi toimia myös adverbiaalisena määritteenä preposition yhteydessä, jolloin sen merkitys riippuu preposition merkityksestä. Esimerkiksi prepositiolla *ob* ja siihen liittyvällä akkusatiivilla ilmaistaan syytä. Akkusatiivin semanttinen tehtävä on yleensä kuitenkin suunnan tai kohteen ilmaiseminen. Akkusatiivin tärkein funktio on toimia objektin sijamuotona. Se esiintyy objektin sijana transitiivisten verbien aktiivimuotojen yhteydessä. Subjekti ja predikatiivi voivat olla akkusatiivisijaisia infiniittisissä lauseissa. Predikatiivi on akkusatiivissa nimitämistä, valitsemista, joksikin tekemistä tai jonakin pitämistä merkitsevien verbien yhteydessä. Akkusatiivi esiintyy myös adverbiaalina osoittamassa ajallista tai paikallista ulottuvuutta. Suuntaa se ilmaisee ilman prepositiota kaupunkien ja pienten saarten nimien yhteydessä. Lisäksi pronominin tai määrää ilmaisevan adjektiivin neutrin akkusatiivia käytetään adverbiaalain tavoin monien verbien yhteydessä. Akkusatiivilla voidaan myös ilmaista, missä määrin jokin asia on totta. Lisäksi sitä voidaan käyttää vastaamassa kysymykseen ’missä suhteessa’, mutta tällaista akkusatiivin käyttöä esiintyy lähinnä runokielessä ja akkusatiivina on tällöin useimmiten ruumiinosaa tarkoittava sana. (Pekkanen 1981, 102–105; Panhuis 2006, 79–82.)

Datiivilla on monia eri käyttötapoja. Useimmiten se vastaa kysymyksiin ’kenelle’ ja ’mille’. Ottamista ja riistämistä merkitsevien verbien ohessa datiivi ilmaisee sen, jolta otetaan jotakin. Datiivi liittyy myös hyötyä, apua, suosiota, luottamusta ja kuuliaisuutta sekä niiden vastakohtia merkitseviin intransitiivisiin verbeihin, joita vastaavat suomen verbit ovat transitiivisia. Lisäksi se liittyy moniin yhdysverbeihin, joiden etuliite on *ad*, *ante*, *in*, *inter*, *ob*, *post*, *prae* tai *sub*. Edun tai haitan datiivi ilmaisee, ketä tai mitä varten tai kenen tai minkä hyväksi tai vahingoksi jotakin tapahtuu. Datiivilla voidaan ilmaista myös sitä, jonka näkökulmasta jokin toiminta tai tilanne pitää paikkansa. *Esse*-verbin yhteydessä esiintyvä possessiivinen datiivi ilmaisee sen, jolla on jotakin, ja tekijän datiivi ilmaisee gerundiivin yhteydessä sen, jonka on tehtävä jotakin. Lisäksi finaalin datiivi ilmaisee *esse*-verbin yhteydessä, miksi tai mihin tarkoitukseen jokin on jollekin tai jollekulle. Datiivi voi esiintyä myös adjektiivin ja substantiivin määritteenä. Monien adjektiivien yhteydessä datiivi vastaa suo-

men allatiivia. Substantiivin määrittäneä dativi on harvinainen. (Pekkanen 1981, 109–111; Panhuis 2006, 75–78.)

Myös **genetiivi** on monikäyttöinen sija. Sitä käytetään ensinnäkin substantiivin ohessa. Genetiiviä käytetään possessiivisesti ilmaisemassa, kenen jokin on tai kenelle jokin kuuluu. Eksplikatiivinen genetiivi selittää tarkemmin pääsanansa sisältöä. Subjektiivinen genetiivi ilmaisee, mistä tunne tai toiminta on lähtöisin, objektiivinen genetiivi ilmaisee, mihin tunne tai toiminta kohdistuu, partitiivinen genetiivi ilmaisee kokonaisuuden, josta genetiivin pääsana ilmaisee osan, ja laadun genetiivi, jona esiintyy aina substantiivi attributteineen, ilmaisee laatua tai ominaisuutta. Toiseksi genetiiviä käytetään adjektiivin ohessa. Genetiivi liittyy halua, taitoa, muistoa, osallisuutta, runsautta tai niiden vastakohtia ilmaiseviin adjektiiveihin. Myös verbien partisiipin preesensit saavat genetiivimäärittteen, kun ne esiintyvät adjektiivin tehtävässä ilmaisemassa pysyvää ominaisuutta. Kolmanneksi genetiivi voi esiintyä verbin ohessa. Tällöin se voi olla *esse*-verbin predikatiivina, jolloin se ilmaisee tavallisesti omistajan. Myös laadun genetiivi voi esiintyä *esse*-verbin yhteydessä. Verbin ohessa käytettävä arvon genetiivi puolestaan ilmaisee, minkä arvoinen jokin on tai minkä arvoisena jotakin pidetään. (Pekkanen 1981, 106–108; Panhuis 2006, 72–75.)

Ablatiivi on toinen prepositioiden täydennysten sija. Jos prepositiolla voidaan ilmaista sekä olemista jossakin että tulemista johonkin, olosijaisen rakenteen täydennys on ablatiivissa. Latinan ablatiivilla on monia funktioita. Sen monikäyttöisyyttä selittää se, että siihen on sulautunut kolme aikaisempaa sijaa: ablatiivi, instrumentaali ja lokatiivi. Ablatiivi on ensinnäkin separatiivinen, ja se vastaa kysymykseen 'mistä'. Sillä voidaan ilmaista myös etäisyyttä. Sitä käytetään yhdessä prepositioiden *ab*, *de* ja *ex* kanssa erottamista tai eroa merkitsevien verbien ja adjektiivien yhteydessä ja ilman prepositiota kaupunkien, pienten saarten ja tiettyjen yksittäisten sanojen yhteydessä. Ablatiivilla ilmaistaan syntyperää. Sitä käytetään myös vertailussa komparatiivin ohessa ilmaisemassa, kehen tai mihin jotakin verrataan. Ablatiivilla voidaan ilmaista myös sitä, että verbin tai adjektiivin ilmaisema asia rajoittuu vain yhteen alaan. Vanhan instrumentaalinen edustajana ablatiivi ilmaisee välinettä tai keinoa. Ablatiivilla ilmaistaan hintaa tai arvoa tiettyjen verbien yhteydessä, ja liikettä ilmaisevien verbien yhteydessä sitä käytetään ilmaisemaan, mitä tietä tai mitä kautta. Ablatiivia käytetään myös mitan ilmauksissa komparatiivien ja vertailuja merkitsevien ilmausten yhteydessä vastaamassa kysymykseen 'kuinka paljon, minkä verran'. Komitatiivinen ablatiivi vastaa kysymykseen 'kenen tai minkä kanssa', ja yleensä sen kanssa käytetään *cum*-prepositiota 'kanssa, mukana, seurassa'. Ablatiivilla voidaan ilmaista myös tapaa, laatua tai ominaisuutta kuten genetiivillä sekä syytä ja suhdetta. Vanhan lokatiivin edustajana ablatiivi esiintyy paikan ablatiivina ja vastaa kysymykseen 'missä'. Lisäksi se esiintyy temporaalisena ja vastaa kysymykseen 'milloin' ja 'missä ajassa, minkä ajan kuluessa'. Ablatiivi voi olla myös eräiden verbien ja adjektiivien epäsuora objekti. *A(b)*-preposition yhteydessä ablatiivilla ilmaistaan agenttia. Ablatiivi esiintyy lisäksi ablativus absolutus -rakenteessa irrallisena ablatiivina. Rakenteessa on kyse adverbialista, jonka muodostavat ablatiivissa oleva pääsana ja appositiona siihen liittyvä substantiivi, adjektiivi tai partisiippi. Se ilmaisee, että finiittiverbin toi-

minta tapahtuu sellaisten olojen vallitessa tai vaikuttaessa, että rakenteen pääsana on apposition osoittamassa toimessa tai tilassa. (Pekkanen 1981, 112–118; Panhuis 2006, 82–86.)

Latinan **lokatiivi** on vajaakäyttöinen sija. Vain ensimmäisen ja toisen deklination mukaan taipuvilla yksiköllisillä kaupunkien nimillä on genetiivin muotoinen lokatiivi, jolla ilmaistaan jossain olemista. (Pekkanen 1981, 120.)

3.3.4. Kreikan sijajärjestelmä

Uusi testamentti on kirjoitettu koineekreikaksi, ja käytän tutkimuksessani kreikan kieltä viittaamassa nimenomaan koineekreikkaan. Kreikan kielessä on viisi sijamuotoa: nominatiivi, genetiivi, datiivi, akkusatiivi ja vokatiivi. **Nominatiivi** on subjektin ja siihen liittyvien määritteiden sijamuoto, ja se noudattaa samoja perussääntöjä kuin suomenkin nominatiivi. Akkusatiivin, genetiivin ja datiivin käyttö puolestaan on monimuotoista. Tavallisimmin nämä sijat esiintyvät erilaisten prepositioiden yhteydessä. **Vokatiivi** on kreikan kielessä puhuttelusijamuoto. (Aejmelaeus 2003, 1, 134.)

Akkusatiivi on yksi kreikan prepositioiden täydennysten sijoista. Prepositiorakenteella, jonka täydennys on akkusatiivissa, ilmaistaan tyypillisesti suuntaa jonnekin. Akkusatiivin pääfunktio on toimia lauseen objektin sijamuotona, jolloin se ilmaisee tekemisen kohdetta. Akkusatiivia voidaan käyttää myös sisäisenä objektina, jolloin objekti sisältyy verbin toimintaan itseensä. Lisäksi eräät verbit jäsentyvät kahdella akkusatiivilla. Akkusatiivi ilmaisee myös suhdetta. Se ilmaisee, mihin verbin tai nominin ilmaisema asia ulottuu tai rajoittuu, mitä asia koskee, mistä näkökulmasta asiaa tarkastellaan tai mihin verbi tai nomini on jollakin tavalla suhteessa. Lisäksi akkusatiivia käytetään mitan ja ajan ilmauksissa. (Aejmelaeus 2003, 134–137, 150.)

Datiivi on kreikassa monikäyttöinen sija. Myös se on toimii prepositioiden täydennysten sijana, ja tällöin prepositiorakenteella ilmaistaan tyypillisesti olemista jossakin. Datiivin perusmerkitys on henkilöön tai asiaan liittyvä toiminta, jossa toiminnan kohde ei ole yhtä välittömässä yhteydessä tekemiseen kuin akkusatiivissa. Datiivi liittyy muun muassa moneen antamista, puhumista, käskemistä, syyttämistä ja tottelemista ilmaisevaan verbiin. Verbit, jotka toisissa yhteyksissä järjestyvät datiivilla, voivat toisissa yhteyksissä järjestyä erilaisten prepositiorakenteiden avulla. Tässä mielessä datiivi on samassa asemassa kuin akkusatiivi ja genetiivi. Datiivia käytetään ilmaisemaan etua ja haittaa, jotka on ymmärrettävä hyvin laajasti, ja jonkin asian kuulumista jollekulle, jolloin siihen liittyy usein asian edullisuuden tai haitallisuuden merkitys. Kun datiivilla ilmaistaan omistamista, sillä on usein painotusero verrattuna genetiivillä ilmaistuun omistamiseen. Genetiivi painottaa omistajaa ja datiivi omistettavaa asiaa. Datiivilla ilmaistaan yhteenkuuluvaisuutta ja yhtäläisyyttä ja samankaltaisuutta jonkun tai jonkin kanssa. Datiivia käytetään olosuhteen ja tekemisen tavan ilmaisemiseen, ja sillä ilmaistaan usein myös välikappaletta, jolla jotain saadaan aikaan. Heparan vaikutuksesta Uudessa testamentissa on tällaisissa yhteyksissä

useammin prepositio $\epsilon\nu$ ¹⁵ ja datiivi kuin pelkkä datiivi. Datiivia voidaan käyttää myös lisäämään verbin intensiivisyyttä. Datiivilla ilmaistaan syytä, mutta prepositiorakenteet ovat Uudessa testamentissa yleisempiä syyn ilmauksissa kuin pelkkä datiivi. Suhdetta ilmaiseva datiivi vastaa merkitykseltään suhteen akkusatiivia. Aikaa ilmaiseva datiivi liittyy määrätyn ajankohdan ilmaisemiseen, mutta usein vastaavassa temporaalisessa merkityksessä käytetään prepositiota $\epsilon\nu$ ja datiivia. Pelkällä datiivilla ei normaalisti ilmaista paikkaa, mutta Uudessa testamentissa datiivia käytetään toisinaan spatiaalisesti varsinkin kulkemiseen liittyvissä abstrakteissa ja kuvaannollisissa yhteyksissä. Lisäksi monet yhdysverbit, joiden alkuosa on datiivilla järjestävä prepositio, järjestyvät datiivilla. Näissä verbeissä on vaihtelua siinä, järjestyvätkö ne pelkän datiivin vai datiivitäydennyksisen prepositiorakenteen kanssa. (Aejmelaeus 2003, 142–148, 150.)

Kreikan kolmas prepositioiden täydennyksenä toimiva sija on **genetiivi**. Genetiivitäydennyksisellä prepositiorakenteella ilmaistaan tyypillisesti tulemistä jostakin. Kreikan genetiivi on suomen kielen genetiiviä laajakäyttöisempi sijamuoto. Varsinaisena genetiivinä se ilmaisee laajassa mielessä ”omistajaa” eli sitä, kenelle tai mihin jokin asia kuuluu tai liittyy. Tämän funktion lisäksi genetiiviin sisältyy kreikasta kadonneen ablatiivin funktio. Ablatiivilla ilmaistiin, mistä jokin on tullut tai on peräisin. Genetiiviä voidaan käyttää objektiivisesti, jolloin se ilmaisee, mihin toiminta tai tunne kohdistuu. Partitiivisesta genetiivistä puolestaan on kyse silloin, kun rakenteen avulla ilmaistaan suuremmasta joukosta erottuva pienempi joukko, osan suhde kokonaisuuteen. Lisäksi genetiivillä voidaan ilmaista laatua, jolloin genetiivi vastaa merkitykseltään adjektiivista ilmaisua, ja genetiivi on temporaalinen aikaa ilmaisevien nominien yhteydessä. Genetiivillä voidaan ilmaista myös sisältöä. Sitä käytetään komparatiivien yhteydessä ilmaisemassa vertailun kohdetta, jolloin se korvaa partikkelin η ’kuin’. Erottelua ja eroamista ilmaisevien verbien yhteydessä genetiivillä ilmaistaan kyseisiä merkityksiä. Genetiivillä voidaan ilmaista myös hintaa, ja verbaaliadjektiivien yhteydessä ja eräiden passiivin partisiipin perfektien yhteydessä tekijää. Lisäksi monet verbit ovat genetiivirektioisia. (Aejmelaeus 2003, 138–142, 150.)

¹⁵ $\epsilon\nu$ -prepositio on perusmerkitykseltään spatiaalinen, ja se vastaa suomen kielen inessiiviä.

4. ADPOSITIOT

4.1. Yleistä

Koska Agricolan kielen ja yleisemminkin vanhan kirjakielen adpositioista on vielä toistaiseksi suhteellisen vähän tietoa¹⁶, hyvän lähtökohdan Agricolan kielen adpositioiden tarkastelemiselle tarjoaa nyky-suomen adpositiosysteemi. Myös muiden kielten adpositiosysteemien kehittymisen tuntemisesta on hyötyä, kun tarkastellaan Agricolan adpositioita ja erityisesti niiden muuttumista nykykielen. (Esim. kreikan prepositioista Luraghi 2003 ja 2006 ja viron adpositioista Habicht 2001. Ks. myös luku 5.4.) Koska tässä tutkimuksessa verrataan Agricolan adpositioita nykyisiin vastaaviin adpositioihin, on nykyisen adpositioluokan tunteminen olennaista myös tältä kannalta. Adpositioluokan esittelyn yhteydessä on tilaisuus pohtia myös yleisellä tasolla luokittelua ja rajauskriteerejä.

Adpositioiksi luokiteltavat sanat ovat sanaluokaltaan monitulkintaisia, joten myös niiden muodostaman lausekkeen osalta voi jäädä avoimeksi, onko kyse adpositiolausekkeesta vai jostain muusta lausekkeesta (ISK, 687). Perinteisen tavan mukaan sanat luokitellaan sanaluokkiin taivutuksen ja merkityksen mukaan. Jaottelukriteerinä voivat olla myös lauseopilliset suhteet. Mikään näistä luokittelukriteereistä ei kuitenkaan johda yksinään täysin pätevään ja johdonmukaiseen sanaluokkakajakoon. Monet tutkijat käyttävätkin eri tasojen kriteerejä luokitellessaan sanoja. Tällainenkaan jaottelu ei ole ongelmaton, sillä jokaista sanaluokkaa ei voida määrittellä kaikilla tasoilla. (Hakanen 1973, 15–16.) Adpositioidenkin määrittelyssä on nojaututtava merkityksen ja taipumisen lisäksi syntaksiin (Itkonen, Erkki 1966, 218), koska monet adpositioina esiintyvät sanat saattavat toimia myös adverbeina, substantiiveina tai verbeinä. Suhteellista sijaintia ilmaiseva sana voi olla toisaalta adpositio, toisaalta adverbi, kuten *lähellä*: *Kauppa on lähellä*, *Kauppa on postin lähellä*. Sekä substantiivien eri sijamuotoina että postpositiona esiintyvät esimerkiksi sanat *ansioista*, *kohdalla*, *väliin*. Lisäksi adpositioita on kehittynyt verbin infiniittimuodon ja sen määrämuotoisen täydennyksen leksikaalistumista, kuten *hetken kuluttua*, joten toisinaan on pohdittava, onko kyse adpositiosta vai verbin muodosta vai onko muoto mahdollista tulkita kummaksi tahansa. Pelkinä adpositioina käytettäviä sanoja on vain muutamia, kuten *asemesta* ja *luona*. Lisäksi muutamilla sanoilla, kuten *paitsi* ja *päin*, on adpositio-, adverbi- ja partikkelikäyttöä. (ISK, 675–676.)

Ison suomen kieliopin mukaan adpositiot eli pre- ja postpositiot ”ovat taipumattomia tai vajaaparadigmajaisia sanoja, joilla on määräsijainen täydennys ja jotka ilmaisevat olion tai asian suhteen johonkin toiseen entiteettiin.” Näin esimerkiksi lauseessa *Koulu on tarhan takana* adpositio *takana* ilmaisee, missä suhteessa *koulu* sijaitsee *tarhaan* nähden. Adpositiolauseke koostuu adpositiosta ja täydennyksenä toimivasta substantiivilausekkeesta, joka on adposition edel-

¹⁶ Vanhan kirjasuomen aikaisten kielioppien adpositioista Merimaa 2004; Agricolan kielen keski-vartaloisista adpositioista Salmi 2009, *läsnä*, *lähes* ja *liki* -adpositioista Salmi 2010, Agricolan kielen *päin*-partikkelista Merimaa 2007 ja *sisä*-vartaloisista adpositioista Salmi, tulossa.

lyttämässä muodossa ja ilmaisee puheena olevan viittauksen suhteutuskohdan. Adposition ja sen täydennyksen suhde vastaakin paikallissijan päätteen ja nominin suhdetta: *tuoli + lla* vs. *tuolin päällä*. Adpositiot ovat kuitenkin merkitykseltään spesifisempiä kuin sijapäätteet, ja toisin kuin sijat, adpositiot ovat avoin luokka. Adpositioihinkin sisältyy yleensä jokin suhteelle oman merkityksensä tuova sijapäätte. (ISK, 674.)

Adpositioista prepositiot ovat täydennyksensä edellä ja postpositiot täydennyksensä jäljessä. Adposition täydennys on nominilauseke, jonka edussana on substantiivi tai pronomini tai substantiivisesti käytetty adjektiivi. Adpositio ja täydennys muodostavat yhdessä pre- tai postpositiolausekkeen, joka toimii erilaisissa adverbiaalin tehtävissä. Adposition täydennys on yleensä genetiivi- tai partitiivimuotoinen. (Muista mahdollisista sijoista ks. alaviite 22.)

Suomen kielessä on paljon enemmän post- kuin prepositioina käytettäviä sanoja. Tämä sopii yhteen sen typologisen yleisperiaatteen kanssa, että sanojen välisiä suhteita ilmaistaan sanan loppuun liitettävillä taiputuspäätteillä. Myös possessiivisuffiksi voi edustaa yksin täydennystä: *Hän kävi (minun) luonani*. Erot adpositioiden täydennyksen sijassa ja asemassa lausekkeen sisällä johtuvat pitkälti niiden erilaisesta taustasta. (ISK, 675–676, 680; ks. myös luvut 4.6 ja 5.4.)

4.2. Adpositioilmausten merkityssuhteita

Adpositiot täydentävät sijamuotojen ilmaisumahdollisuuksia (ks. myös luku 3.1), mutta adpositiolausekkeita voidaan käyttää myös vaihtoehtona paikallissijaisille adverbiaaleille, kuten *epäillä rikoksesta ~ rikoksen vuoksi*. Paikallissijoilla ilmaistaan sijaintia kiinteässä tai löyhemmässä kontaktissa johonkin (*pöydällä, pihalla*). Adpositioilla sen sijaan ilmaistaan suhteellista sijaintia ja sen asteita. (ISK, 676.)

Primaareimmat postpositiot ovat luonteeltaan lokaalisia, ja ne osoittavat suhteita 'edessä, takana, päällä, alla, vieressä'. Postpositiot muodostavat täydennyksensä kanssa semanttisesti melko kiinteitä rakenteita, ja niitä voi verrata osa ja kokonaisuus -ilmauksiin, koska on mahdollista ajatella, että jokaisella oliolla on ympärillään tietty tila niin edessä ja takana kuin alla ja päälläkin. Tila voidaan hahmottaa eri tilanteissa hyvinkin erilaiseksi, suppeammaksi tai laajemmaksi, mutta joka tapauksessa se kuuluu ikään kuin elimellisenä osana oloon. (Alhoniemi 1988, 27.) Adpositioilla voidaan ilmaista myös seuraavia lokaalisia suhteita: välissä, sisä- ja ulkopuolella, ympärillä, vastapäätä ja muuta suuntaa, suuntaista asennoitumista, kuten *Hän tuli meitä kohti*. (ISK, 677.)

Lokatiiviset adpositiot voivat ilmaista myös väylää tai reittiä (*Kulkue etenin kautta*) tai jonkin hallussa tai varassa olemista (*Kokoelma on välittäjän hallussa*). Osa lokatiivisista postpositioista käytetään ilmaisemaan myös temporaalisia suhteita (*joulun alla*). Temporaalisissa ilmauksissa adpositiot suhteuttavat tilanteen substantiivilla tai numeraalilla ilmaistuun ajankohtaan tai ajanjaksoon melko epämääräisesti. Temporaaliset adpositiot voivat ilmaista, että jotain tapahtuu jonakin ajankohtana (*kuun alussa*), jonkin ajan kuluessa (*vuoden*

sisällä) ja lisäksi niillä voidaan ilmaista alku- ja loppukohtaa (*aamuun mennessä*). Merkitys 'aikana' voidaan joskus ilmaista myös sijapäätteellä, kuten *loman aikana ~ lomalla*. (ISK, 676–677.)

Adpositioilmaukset voivat olla merkitykseltään myös varsin abstrakteja. Adpositioilla voidaan ilmaista välinettä ja myös tapaa (*Lasten kautta maailma muuttuu*), lisää (*Juon kahvin kerman kera*), puutetta ja korvausta (*Hän tuli ilman kaveria*), arvoa ja määrää (*Myyntiin tuli lisäystä miljoonan markan verran*), syytä, aihetta, perustetta; konsessiivisuutta (*Sateen vuoksi keli oli huono*), näkökulmaa, lähdettä ja tapaa (*Tutkimusten mukaan viini on terveellistä*) ja niitä voidaan käyttää tekijän tai tilanteen epämääräistämiseen (*Opposition puolelta ehdotusta on moitittu*). (ISK, 677.)

4.3. Adpositioiden muoto

Adpositioina käytettäviä sanoja on muodon kannalta kolmenlaisia. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne sanat, jotka ovat vaihtelemattomia ja nykykielen kannalta morfologisesti läpinäkymättömiä. Ne ovat kuitenkin usein historiallisesti sijamuotoja. Tällaisia ovat esimerkiksi *ennen* ja *ilman*. (ISK, 679–680.) *Ennen* on *ensi*-sanasta adpositioksi kiteytynyt taivutusmuoto, todennäköisesti instruktiivi, ja *ilman* on *ilma*-sanaan perustuva instruktiivi (NES). Timo Haukioja (2000, 97) kiinnittää huomiota siihen, että hänen tarkastelemistaan adpositioista vanhoihin *i*-latiiveihin perustuvilla sanoilla *ohi* ja *poikki* ei ole minkäänlaista nominatiivimuotoa. Ne eivät ole tunnistettavissa taivutusmuodoiksi ja ovat etymologisesti hämäriä.

Toisen ryhmän muodostavat vajaaparadigmaiset sijasarjat. Sijasarja saattaa muodostua kuudesta paikallissijasta, kuten *edessä, edestä, eteen, edellä, edeltä, edelle*, tai useammin kolmesta tai kahdesta paikallissijasta: *lähellä, läheltä, lähelle, vailla, –, vaille*. (ISK, 679–680.) Tutkimuskohteena olevat adpositiot kuuluvat tähän ryhmään. *Ala-* ja *ylä-*vartaloisista adpositioista on olemassa ulkopaikallissijaiset muodot. Agricolan kielessä esiintyvät adpositiot *alla, ala* 'alla, alle' ja *alta* sekä *yltä* ja *ylle*. *Pää-*vartaloisista sanoista adpositioina esiintyvät kaikki kuusi paikallissijaa, mutta aineistossa on vain ulkopaikallissijaisia adpositioita. Myös essiivi, partitiivi ja translatiivi voivat muodostaa sarjan, kuten *luona, luota, luokse* (ISK, 679–680).

Sisä- ja ulkopaikallissijaiset muodot kieliopillistuvat yleensä ryhminä, ja tällainen tendenssi on mahdollisesti vaikuttanut jo silloin, kun abstrakteilla paikallissijoilla (ks. luku 3.2) on ollut selvä paikallismerkitys. Vaikka olisi odotuksenmukaista, että kaikki sarjan sijamuodot kieliopillistuisivat samalla tavalla, erosija ei kuitenkaan kieliopillistu läheskään yhtä usein kuin olosija ja tulosija. Syynä tälle on ainakin se, ettei erosijan käyttämiseen ole tilaisuutta yhtä usein kuin olo- ja tulosijan käyttämiseen. (Inkilä 1937, 78.) Fred Karlssonin (1983, 308) mukaan sekä sisä- että ulkopaikallissijoissa olosija on kaikkein yleisin, tulosija toiseksi yleisin ja erosija kaikkein harvinaisin. Niiden frekvenssit kai-

kista sijamuodoista ovat seuraavat: inessiivi 7,1 %, elatiivi 4,4 % ja illatiivi 6,3 % ja adessiivi 4,4 %, ablatiivi 1,0 % ja allatiivi 2,3 %.¹⁷

Kolmanneksi adpositiona voi olla käytössä vain yksi sanan taivutusmuoto. Nämä adpositiot ovat morfologisesti läpinäkyviä. Yksittäisen sanan taivutusmuoto on yleisimmin paikallissijainen, kuten *nimissä*, *ansiosta*, *avulla*, *osalta*. Harvinaisempia ovat puolestaan partitiivi (*vastapäätä*), essiivi (*aikana*), translatiivi (*lisäksi*), abessiivi (*lukuun ottamatta*), instruktiivi (*päin*) ja genetiivi (*suhteen*). Abessiivi esiintyy adpositioissa ainoastaan infinitiivipohjaisissa tapauksissa. (ISK, 679–680.)

4.4. Adpositioina esiintyvät sanat

Pelkästään adpositioina käytettäviä sanoja on suomen kielessä melko vähän. Sellaisia ovat esimerkiksi *takia*, *vastoin* ja *vuoksi*, joiden täydennys on genetiivitai partitiivimuotoinen. (ISK, 680–681.)

Monet suomen kielen adpositiot ovat sen sijaan substantiivimaisia. Adpositioita kieliopillistuu paljon substantiiveista, eikä postpositiorakenteen ja genetiivimääritteisen substantiivilausekkeen välillä ole formaalista eroa (Sadeniemi 1970, 8). Adpositioiden ja substantiivien ero on se, että substantiivi hahmottaa olion tai entiteetin ja adpositio suhteen olioiden ja entiteettien välille. Sanat, joita käytetään sekä substantiiveina että postpositioina, muodostavat läpinäkyvyytensä kannalta jatkumon. Toisen ääripään muodostavat postpositiot, joiden semanttinen yhteys substantiiviin on hävinnyt, kuten *kautta* : *kausi*, *tähden* : *tähti*. Toisessa päässä ovat sellaiset taivutusmuotoiset sanat, joilla on täysparadigmaista substantiivikäyttöä, kuten *pää*, *rinta*, *tie*. Rajaa genetiivimääritteellisen substantiivilausekkeen ja postpositiolausekkeen välille ei voi aina vetää yksiselitteisesti, mutta yleistävä erottelu on mahdollista. Paikallissijainen sana, jolla on periaatteessa täysi substantiivin taivutus, on lauseyhteydessä tulkittavissa postpositioksi, jos se toimii genetiivimuotoisen etulaajennuksensa kanssa adverbiaalina eikä voi saada muita laajennuksia, ei myöskään kongruoivaa määritettä.¹⁸ Sana on tällöin ei-referentiaalisessa käytössä: *juosta lapsen perässä* ~ **lapsen välittömässä perässä* ~ **lapsen aivan perässä*. Sen sijaan prepositiolla voi olla intensiteettimäärite (*Hän asuu hyvin lähellä meitä*). Toisinaan on tulkinanvaraista, onko määrite preposition vai koko prepositiolausekkeen määrite. Sanan substantiivisesta käytöstä puolestaan kertoo se, että se voi saada kongruoivan määritteen lisäksi omistusta tai kuuluvuutta ilmaisevan genetiivimäärit-

¹⁷ Kirjoitetun kielen sijapäätteiden tekstifrekvenssien aineistona on 20 000 sanetta neljästä tekstilajista (sanomalehtien pääkirjoitukset ja uutiset, aikakauslehtien reportaasit ja muistelmakirjallisuus) 5 000 sanetta kutakin.

¹⁸ Adpositiorakenteen edelle voi kuitenkin liittyä määrite, kuten *vähän heidän takanaan*. Sellaiset sanat, jotka esiintyvät myös adverbina, voivat saada määritteen eteensäkin. Määrite sijaitsee tällöin partitiivitäydennyksen ja postposition välissä: *nollapistettä hyvin lähellä*. Tällainen sanajärjestysmahdollisuus kertoo adverbien ja adposition lähisukulaisuudesta. (ISK, 688.)

teen. (ISK, 674, 681–682.) Myös numerustaivutuksen puuttuminen erottaa adpositiot substantiiveista. Vaikka adpositioilla voi olla vajaaparadigmainen sija-taivutus, ne eivät monikollistu. (Haukioja 2000, 96.)

Adpositiolausekkeesta voidaankin Maria Vilkun (1996, 48) mukaan muodostaa eräänlainen jatkumo nominilausekkeeseen:

minun luonani	selvä adpositiolauseke
minun lähelläni	
minun lähistölläni	
minun läheisyydessäni	
minun ympäristössäni	selvä nominilauseke

Jatkumon selvät adpositiot *luo-* ja *lähi-* eivät ole relationaalisia substantiiveja (ks. luku 5.4) kuten jatkumon muut sanat. Ne eivät voi myöskään saada määritteitä. Sen sijaan *ympäristö* on selvästi substantiivi, ja se voi saada vapaammin määritteitä kuin jatkumossa sitä edellä olevat *läheisyys* ja *lähistö*:

minun	?	luonani
minun	?	lähelläni
minun	?	lähistölläni
minun	välittömässä *entisessä	läheisyydessäni
minun	välittömässä entisessä	ympäristössäni

(Vilkuna 1996, 48.)

Hyvän kuvan suomen kielen adpositioiden jatkumoluonteisuudesta saa Aarni Penttilän (2002 [1963], 337–342) kieliopista, jossa hän luettelee postpositioita ja ”postpositioita lähestyviä” sanoja. Sananmuotoja on listassa noin 400, mutta eri sanavartaloita noin 140. Sen sijaan Fred Karlsson (1983, 211–213) luettelee noin 70 adpositiovartaloa.

Suomen kielessä on jonkin verran erityisesti suhteellista sijaintia ilmaisevia sanoja, joita käytetään sekä adverbeina että adpositioina, kuten *ali*, *keskellä* ja *sisällä*. Ne toimivat adverbeina silloin, kun ne esiintyvät ilman genetiivi- tai partitiivisijaista täydennystä (*Takana tulee häirikkö, joka ajaa vaarallisen lähellä*). Näissä konteksti kertoo sen, minkä läheisyydestä tms. on kyse. Sanojen muodostamat lausekkeet esiintyvät adverbiaaleina. Suureen osaan tällaisista sanoista kuuluu paikallissijan päätte, ja osa niistä sisältää nominaalisen vartalon. Adpositioina sanat saavat genetiivi- tai partitiivimuotoisen täydennyksen. Prepositiot esiintyvät partitiivimuotoisen täydennyksen kanssa, ja postpositioilla genetiivi- ja partitiivimuotoinen täydennys vaihtelevat, kuten *muiden ~ muita lähellä*. Eräät kyseessä olevista sanoista esiintyvät myös elatiivi- tai ablatiivisijaisen lausekkeen kanssa. Tällöin ne liittyvät kiinteämmin verbiin, eikä niitä pidetä adpositioina, kuten *Aidan seiväs meni hevosen kyljestä läpi*. (ISK, 683–684.)

Myös infiniittinen verbimuoto täydennyksineen voi kiteytyä adverbiaalissa käytössä adpositiolausekkeeksi, kuten *sitä koskien*.¹⁹ Näillä muodoilla on myös varsinaista verbikäyttöä. Adpositiolausekkeessa verbin merkitys on eriytenyt, mutta infiniittisessä lausekkeessa voi olla kyse verbin mistä tahansa merkityksestä ja siinä verbimuodon subjektisuhteet ovat selvät: subjekti on hallitsevan rakenteen subjekti. Adpositio- ja infiniittisen lausekkeen ero on kuitenkin liukuva. Infiniittisen adposition täydennyksellä on sama muoto, yleensä jokin paikallissija, kuin kyseisen verbin täydennyksellä muutenkin. (ISK, 684–686.) (Infinitiivimuotoisista adpositioista ks. Sadeniemi 1970, 15–16 ja Haaparanta 1982.)

4.5. Post- ja prepositiolauseke

Prototyypin adposition voi määritellä syntaktisesti ja semanttisesti epäitsenäiseksi sanaksi, joka esiintyy genetiivi- tai partitiivimuotoisen täydennyksen kanssa eksosentrisenä lausekkeena (Jaakola 1997, 123). ISK:n mukaan genetiivin ja partitiivin lisäksi muita adposition täydennyksen mahdollisia sijoja ovat myös illatiivi ja allatiivi, elatiivi ja ablatiivi ja muutamassa tapauksessa myös nominatiivi. (ISK, 674.) Keskustelua siitä, voiko adpositio esiintyä yhdessä muiden kuin genetiivi- ja partitiivimuotoisten nominien kanssa, on käyty pitkään (ks. Suova 1938; Airila 1938; Inkilä 1938; Karelson 1988; Ikola, Osmo 1989). Usein adpositioiden luokkaan on katsottu kuuluviksi vain genetiivi- ja partitiivirektioiden adpositiot (Jaakola 1997, 122). Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole tarpeen ottaa kantaa siihen, lasketaanko muita kuin genetiivi- ja partitiivirektioiden sanoja adpositioiden joukkoon, sillä kaikki tarkasteltavana olevat adpositiot saavat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta genetiivisijaisen täydennyksen. Kaikista Agricolan kielen adpositioista ainakin ydinjoukko näyttää järjestyvän genetiivin, partitiivin tai abessiivin kanssa, ja siksi tuntuukin perustellulta vetää adpositioiden raja Agricolan kielessä vain genetiivi-, partitiivi- ja abessiivirektioiden sanoihin.²⁰ Abessiivirektioiden adpositioita ovat ainakin *ilman* ja *paitsi*, jotka voivat muodostaa adpositiorakenteen myös partitiivimuotoisen täydennyksen kanssa. (Vanhan kirjasuomen abessiivista ks. Pantermöller 2006.) Mahdolliset paikallissijaisen täydennyksen kanssa järjestyvät adpositiokandidaatit tuntuivat olevan marginaalisia ja vaativan tarkempaa tutkimusta.²¹ Myös suurin osa

¹⁹ Kielenhuoltajat ovat vastustaneet E-infinitiivin instruktiivien, kuten *johtuen*, *riippuen* ja *koskien*, adpositiokäyttöä eri aikoina eri perustein. Esimerkiksi *johtuen*-sanon adpositiokäyttöä on vanhastaan pidetty muukalaisuutena. Sen toteaminen vieraslähtöiseksi ja tästä syystä vältettäväksi ei ole tavatonta tänä päivänäkään. Lisäksi *johtuen*-adpositiota on pidetty niin kapulakielisenä, epäloogisena kuin muotivillityksenäkin, ja näistä syistä kartettavana. (Ontermä 2005.)

²⁰ Agricolan kielessä adposition täydennys voi olla myös nominatiivimuotoinen. Nominatiivin käyttö selittyy yleensä vierasperäisen paikannimen tai numeroin merkityn numeraalin taivuttamatta jättämisellä.

²¹ Myös Agricolan teosten morfosyntaktiseen tietokantaan sanaluokkia analysoineet tutkijat ovat laskeneet adpositioiksi lähinnä genetiivi-, partitiivi- ja abessiivirektioiden

suomen vanhoista – 1600-luvulta 1800-luvun loppuun mennessä ilmestyneistä – kieliopeista pitää adposition täydennyksen sijoina genetiiviä ja partitiivia. Muutamassa kielioopissa pidetään myös paikallissijoja ja abessiivia mahdollisina täydennyksen sijoina, mutta nominatiivia ei mainita täydennyksen mahdolliseksi sijamuodoksi yhdessäkään näistä kieliopeista. (Merimaa 2002, 101.)

Adposition genetiivitäydennyksen paikka on yleensä sen edellä, ja partitiivitäydennys sijaitsee vapaammin joko adposition edellä tai sen jäljessä. Muunsijaisten täydennysten yleisin paikka on adposition jäljessä. Osa adpositioista esiintyy yhtä hyvin pre- kuin postpositioinakin.²² (ISK, 689–690.)

Paavo Siron (1964, 45) mukaan se, minkä sijan kanssa adpositio esiintyy, riippuu merkityksestä. Kun adpositio merkitsee jotain ratkaisevaa muutosta, kuten *ali*, *ohi*, *poikki*, sen kanssa käytetään genetiiviä, ja silloin kun adpositio merkitsee vain suuntaa johonkin, päin, pitkin tms., kuten *kohti*, *päin*, *vastaan*, sen kanssa käytetään partitiivia. ISK:n mukaan partitiivitäydennyksiset adpositiolausekkeet ovat merkitykseltään yleensä melko abstrakteja (ISK, 693). (Adpositioiden genetiivi- ja partitiivirektion merkityseroja käsittelee myös Haukioja 1998.)

Matti Sadeniemi (1970, 13–14) puolestaan toteaa, että vaikka sama sana voi olla sekä pre- että postpositio, adposition merkitys ei yleensä ole aivan sama. Postposition merkitys on yleensä konkreettisempi ja primaarisempi kuin preposition. Kuitenkin preposition ilmauksistakin osa ilmaisee melko konkreettisia

sanoja. Muista kuin genetiivi-, partitiivi- ja abessiivirektioisista sanoista adpositioiksi on koodattu ainakin seuraavat: *asti*, *kaukana*, *päin*, *saaden* ja *saakka*. Tietokanta ei kuitenkaan ole vielä valmis, joten sen antamat tiedot eivät ole vielä lopullisia vaan suuntaa-antavia. Itse lasken *kaukana*-sanan adverbiksi ja muut yllä mainitut ISK:n tavoin paikannilmauksen modifioijiksi (ks. ISK, 697–700).

²² Suomen kielen adpositioiden täydennysten sijat ja niiden sijaintivaihtoehdot voivat olla adpositiolausekkeessa seuraavat:

GEN + POST	ministerin luona
GEN + POST ~ PRE + GEN	sormien läpi ~ läpi sormien
GEN + POST ~ PRE + PART	kylän keskellä ~ keskellä kylää
GEN/PART + POST ~ PRE + PART	kylän/kylää lähellä ~ lähellä kylää
PART + POST	meitä kohtaan
PART + POST ~ PRE + PART	polkua pitkin ~ pitkin polkua
GEN/PART + POST ~ PRE + GEN/PART	maailman/taloa ympäri ~ ympäri maailman/taloa
NOM/PART + POST ~ PRE + GEN	hetki/vuosia sitten ~ sitten viime tiistain
NOM	opettaja mukaan lukien
ILL	siihen katsoen
ALL	1900-luvulle mennessä
ELA	ongelmista huolimatta
ABL	1900-luvulta lähtien

Esitys noudattaa ISK:n mallia (ISK, 690), joten siinä on esitetty myös paikallissijaisen täydennyksen saavat adpositiot. Olen rajannut ne omaksi ryhmäkseen viivan alle. Allatiivia ei mainita ISK:n asetelmassa, mutta tekstissä todetaan sen olevan mahdollinen adposition täydennyksen sija (ISK, 674).

seikkoja, kuten suuntaa (*päin seinää*) (Hakulinen–Karlsson 1988, 155–156). Pre- ja postpositioliaseke voivat kuitenkin olla myös samanmerkityksisiä. Erityisesti partitiivirektiliset adpositiot ovat yleensä pitkälti samanmerkityksisiä pre- ja postpositioidena, kuten *Mennä kohti parempaa tulevaisuutta ~ parempaa tulevaisuutta kohti*. Osalla partitiivirektilisistäkin adpositioista käytöt ovat jonkin verran eriytyneet. Esimerkiksi *pitkin* on postpositiona, kun kyseessä on väylä, jolla on tyypillisesti rajat. Prepositiona se ilmaisee hajanaisempaa väylää. (ISK, 693.) Jos pre- ja postpositioliaseke ovat samanmerkityksiset, valintaan vaikuttaa sisältösyiden ja tekstilajin lisäksi myös täydennysten kompleksisuus ja sijainti lauseessa: *Välillä se hyppii lätäkön yli tasajalkaa ~ hän meni ja käveli yli vaatevuoren*. Toisaalta prepositioilmaus voi olla tyyliltään kirjallisempi: *kylän halki virtaava joki ~ ajatusmatka halki vuosisatojen*. Lisäksi prepositioilmauksiin kuuluu paljon kiteymiä, kuten *yli ymmärryksen, alta aikayksikön*. (Sadaniemi 1970, 13–14; ISK, 690–691.)

Rinnasteisilla adpositiolla voi olla yhteinen täydennys, kuten *lasten nimissä ja kautta vedottiin aikuisiin*. Se voi olla yhteinen myös sellaisissa tapauksissa, joissa adpositiot ovat erirektilisiä. Tällaista esiintyy ainakin kiteytyneissä rinnastustapauksissa, joissa toinen sana on tulkittavissa myös adverbiksi: *Äänekoskella kamppailtiin uuden sellutehtaan rakentamisen puolesta ja vastaan*. (ISK, 688–689.)

Riho Grünthal (2003, 62–64; 2005, 36; ks. myös Haukioja 1998; 2000) kiteyttää itämerensuomalaisten pre- ja postpositioiden prototyyppiset erot seuraavasti:

1. Preposition nominitäydennys sijaitsee sen edellä, postposition sen jäljessä.
2. Prepositioiden täydennys on partitiivimuotoinen, postpositioiden täydennys genetiivimuotoinen.
3. Postpositiot käyttävät usein samoja sijapäätteitä kuin nominit. Monet prepositiot eivät taivu lainkaan.
4. Possessiivisuffiksit voivat liittyä vain postpositioihin, eivät prepositioihin.
5. Tyypillisiä prepositioiden merkityksiä ovat 'ennen', 'pitkin', 'läpi', 'keskellä', 'ympäri', 'ilman'. Postpositiot ilmaisevat konkreettisempia spatiaalisia suhteita.
6. Postpositio ja nomini ovat lähes erottamattomat toisistaan, mutta preposition ja nominin väliin voi tulla muita nominin määritteitä, kuten pronomineja ja attributteja.

4.6. Suomen kielen adpositioiden alkuperästä

Lukuisat konstituenttien järjestyksessä näkyvät diakroniset prosessit, adpositioiden taipuminen ja täydennyksen muoto ovat suomen kielen adpositioliasekkeen kehittymiseen ja synkroniseen muotoon vaikuttaneita tekijöitä (Grünthal 2003, 45). Toisaalta adpositioiden kieliopillistumisessa on huomioitava myös se, että adpositiot muodostavat merkitysryhmiä, ja näiden ryhmien erilaiset mallivaikutukset vaikuttavat adpositioiden kieliopillistumiseen – syntaktisiin reanalyysihin ja merkityksenmuutoksiin (Jaakola 2004, 185).

Suomen kielessä uusia adpositioita syntyy lähinnä nominien kiteytymistä tiettyihin sijamuotoihin, tavallisesti paikallissijoihin mutta myös abstrakteihin paikallissijoihin essiiviin ja translatiiviin. Aiemmin niitä on syntynyt myös kiteymistä vanhoihin *n-* ja *i-latiiveihin*. (Jaakola 1997, 121, 125; Hakulinen, Lauri 1999; 2000 [1941–1946], 73.) Adpositiot näyttävät siis kieliopillistuvan semanttisista sijoista, eivät kieliopillisista. Monissa suomen kielen keskeisimmissäkin adpositiosarjoissa käytetään vain paikallissijoja. Ilmeisesti nämä paikallissijaiset adpositiot ovat myöhäsyntyisempiä kuin muissa sijoissa esiintyvät, mitä voisi tukea se, että paikallissijaiset adpositiot ovat merkitykseltään lokaalisia ja suhteellisen konkreettisia (kuten *edessä* ja *juurella*), kun vanhemmista sijoista – abstrakteista paikallissijoista ja partitiivista²³ – kieliopillistuneet adpositiot ovat merkitykseltään abstraktimpia eli ne ovat kieliopillistuneet pitemmälle (kuten *kautta* ja *vuoksi*). (Alhoniemi 1988, 32, 35; Jaakola 1997, 125.)

Suhdesanojen ja etenkin postpositioiden käyttö sijajärjestelmän täydentäjänä on hyvin tyypillinen suomalais-ugrilaisten kielten piirre. Suhdesanojen käyttö on rekonstruoitu aina uralilaiseen kantakieleen asti. (Alvre 1983, 35–36; Alhoniemi 1988, 27.) Esimerkiksi suomen *takana*-muodolle löytyy vastineita nenetsistä ja selkupista asti (SKES; UEW; SSA; NES). Koska adpositioita esiintyy lähes kaikissa maailman kielissä, yhdenmukaisuuden periaatteenkin mukaan on odotuksenmukaista, että postpositiot ovat hyvin vanha suomalais-ugrilaisten kielten piirre (Grünthal 2003, 49).²⁴

Suomen kielessä on paljon enemmän postpositioita kuin prepositioita. Adpositioista postpositioiden osuus on 82,5 prosenttia. Postpositiot ovat myös tyypeiltään moninaisempia kuin prepositiot (Hakulinen–Karlsson 1988, 154–155), vaikka kummankin funktio on periaatteessa samantyyppinen kuin sijapäätteiden (Itkonen, Erkki 1966, 296). Postpositioiden suurempi määrä prepositioihin nähden johtuu osaltaan suomen kielen vanhasta SOV-sanajärjestyksestä, jonka mukaan määrite on ennen pääsanaansa. Sanajärjestys on ollut määrite + pääsana myös genetiivimääritteen ja pääsanana muodostamassa lausekkeessa (Jaakola 1997, 122; suomen kielen genetiivistä ks. Jaakola 2004), joista useimmat postpositiot ovat kieliopillistuneet. Postposition alkuperän voi nähdä hyvin

²³ Abstrakteihin paikallissijoihin kuuluu kielihistorian kannalta essiivin ja translatiivin lisäksi myös partitiivi, sillä näillä kolmella sijalla on alkuaan ollut lokaalinen ydinmerkitys. (Häkkinen käyttää abstrakteista paikallissijoista niiden perinteistä nimitystä ns. yleiset paikallissijat.) (Häkkinen 1985, 77–80.) Nykyään partitiivi lasketaan kieliopillisiin sijoihin ja essiivi ja translatiivi muodostavat abstraktien paikallissijojen ryhmän (ISK, 1206; ks. myös luku 5.1.2).

²⁴ Osa tutkijoista on esittänyt, että postpositiot ovat syntaktisena kategoriana suhteellisen myöhäinen innovaatio suomalais-ugrilaisten kielissä. Tämä perustuu siihen, että useimmat adpositiot ovat etymologisesti läpinäkyviä ja tunnistettavissa olevia. Näiden tutkijoiden mukaan postpositiot eivät voi olla peräisin suomalais-ugrilaisestä kantakielestä, koska suomalais-ugrilaisten kielten adpositioissa on eri sijasuffikseja käytössä. Kuitenkaan se, että nykykielissä on eroja suffikseissa ja adpositiosysteemeissä, ei ole esteenä sille, että adpositioiden kategoria olisi kuulunut jo ensimmäisiin rekonstruoitavissa oleviin kielimuotoihin. (Ks. tarkemmin Grünthal 2003, 49.)

sellaisissa tapauksissa kuin *kiven vieressä*, joka voidaan jäsentää niin, että *vieressä* on postpositio, tai niin, että genetiivimuotoinen *kivi* määrittää inessiivimuotoista *vieri*-sanaa (Korhonen, Mikko 1981a, 343). Genetiivimuotoisen määritteen ja pääsanan muodostamat lausekkeet eivät kuitenkaan toimi lähteenä uusille prepositioille (Grünthal 2003, 61).

Prepositiot ovat suomalais-ugrilaisissa kielissä sanaluokkana selvästi myöhäisempi kuin postpositiot (Itkonen, Erkki 1966, 296). Prepositiolausekkeiden rakenne varioidaan eri itämerensuomalaisissa kielissä prepositiokohtaisesti, mikä liittyy kategorian myöhäsyntyisyyteen mutta myös siihen, ettei prepositioilla ole yhtä yksiselitteistä alkuperää, sellaista tyypillistä konstruktia, josta uudet prepositiot kielipiiristä tulisivat (Grünthal 2005, 36).

Suomen kielen prepositioiden lähteenä on tavallisimmin pidetty adverbeja (Hakulinen, Lauri 2000 [1941–1946], 501; Tauli 1966, 43; Sadeniemi 1970, 14; Korhonen, Mikko 1981a, 343). Lauri Hakulinen (2000 [1941–1946], 501) esittää, että esimerkiksi lauseessa (*lintu lensi kohti taivasta – taivasta kohti*) partikkeli *kohti* on ollut alkuaan adverbi ja partitiivimuotoinen nomini on kuulunut verbiin, jolloin on ajateltu ”lensi kohti taivaan suhteen”. Lausekkeen sanajärjestys oli vapaa, ja kun verbin määritteen yhteys verbiin katkesi ja se alettiin käsitellä partikkeliin kuuluvaksi määritteeksi, syntyi yhtä hyvin pre- kuin postpositiokin. Myös Matti Sadeniemi (1970, 13–14) kiinnittää huomiota tällaiseen syntaktiseen reanalyysiin. Lisäksi hän toteaa, että jotkin alkuaan postpositioina käytetyt sanat ovat alkaneet analogioiden vaikutuksesta esiintyä prepositioina. Samaa esittää pohjoissaamea käsittelevä Mikko Korhonen (1981a, 343), jonka mukaan prepositiot ovat olleet verbin määritteinä ja joka pitää mahdollisena sitä, että skandinaavinen vaikutus olisi osaltaan lisännyt prepositioiden käyttöä. Riho Grünthalin (2005, 39, 41) tutkimuksessa esitetään, että adverbien syntaktisen aseman muuttuminen on yksi prepositioiden syntymekanismeista, mutta oletus, että prepositiot ovat olleet alkuaan adverbeja ja partitiivimuotoinen nomini verbin määrite, ei vielä selitä sitä, miksi prepositioiden täydennys on partitiivimuotoinen.

Sanajärjestyksen muutos SOV:stä SVO:hon on toinen Grünthalin mainitsema prepositioiden syntymekanismi. Nykyisen yleiskielen ja läntisten murteiden tyypillistä SVO-sanajärjestystä vanhempaa SOV-kantaa edustavat mahdollisesti sellaiset itämurteille yhä tyypilliset esimerkit kuin *Myö isoja lyhteitä tehär rummutettiin* ja *Marj minnuu kalevakshan se sanno* (Hakulinen, Lauri 2000 [1941–1946], 503). Samalla kun sanajärjestys on muuttunut, myös adposition ja nominin järjestys on muuttunut niin, että adpositio edeltää täydennystään. Tätä oletusta tukee se, että osa adpositioista on bipoitionaalisia eli ne saattavat esiintyä täydennyksen kummalla puolella tahansa. Sanajärjestyksen muuttumista on selitetty vieraan kielen vaikutuksella ja toisaalta kielensisäisten muutosten kautta. Kielensisäisistä muutoksista äänteellinen kuluminen ja keskeisten sija-pätteiden katoaminen ovat saaneet aikaan tarpeen erottaa konstituentit toisistaan sanajärjestyksen avulla. Grünthalin mukaan perussanajärjestyksen muuttuminenkaan ei selitä, miksi prepositioiden täydennys on partitiivissa. (Grünthal 2005, 30–31, 39, 41.)

Kolmas prepositioiden syntymekanismi, niiden lainautuminen vieraista kielistä, on Grünthalin mukaan selvästi harvinaisempi kuin sanajärjestyksen tai adverbien syntaktisen aseman muuttuminen. Ensi silmäyksellä indoeurooppalaisten kielten vaikutus prepositioiden syntyyn tuntuisi luontevalta, sillä germaaninen ja myös balttilainen vaikutus on ollut jo sanastonkin perusteella voimakasta ja nykyään puhuttavat germaaniset ja balttilaiset kielet ovat prepositionaalisia SVO-kieliä. Oletuksessa on kuitenkin ongelmana se, että itämerensuomalaisissa kielissä ei ole juuri ollenkaan vierasperäisiä adpositioita, ja jos oletetaan, että indoeurooppalaiset kielet olisivat vaikuttaneet itämerensuomen adpositiolausekkeen sanajärjestykseen, olisi todennäköistä, että myös adpositioiksi luokiteltavia sanoja olisi lainattu. Kyseessä olisi siis esimerkki funktionaalisen kategorian lainaamisesta ilman konkreettisten yksiköiden lainaamista. (Grünthal 2005, 37–38, 39.) Adpositioita on kuitenkin voitu saada kieleen ainakin käännöslainoina. Ainakin joitain esimerkkejä prepositioiden lainautumisesta on. Karjalan kielessä käytetään toisinaan myös venäläisperäisiä prepositioita, kuten *mesto händäh* 'hänen asemestaan, sijastaan', joka tulee venäjän *vmesto*-sanasta. Kyseisessä esimerkissä karjalan preposition täydennyksenä on partitiivi, venäjässä täydennys on genetiivimuotoinen. Kummankin kielen täydennyksen sijalla ilmaistaan kuitenkin partitiivisuutta. Vierasperäiset prepositiot kertovat vieraasta vaikutuksesta, joka ulottuu leksikon tasoa pitemmälle, kielen morfosyntaktiselle tasolle. (Pugh 2001, 260.)

Adposition täydennyksen sija ja usein jossain sijamuodossa taipuva adpositio kytkevät adpositiorakenteen kiinteästi itämerensuomalaisten kielten taivutusmorfologiaan ja sijojen semanttisiin ominaisuuksiin. Toinen kielikontaktioletuksen kannalta ongelmallinen seikka onkin adpositiolausekkeiden kiinteä morfosyntaktinen rakenne. Myös indoeurooppalaisissa kielissä prepositioiden rektio on vakiintunut, ja indoeurooppalaisista kielistä puuttuu kokonaan partitiivisija, joka suomen kielessä on usein prepositiorakenteen täydennyksen muoto. Partitiivisuutta ilmaistaan niissä tyypillisesti genetiivillä. Lisäksi indoeurooppalaisista kielistä ovat puuttuneet postpositiot, jotka suomessa ovat genetiivitäydennyksen tavallisimpia edussanoja. Prepositioiden partitiivirektioisuus ja postpositioiden genetiivirektioisuus ovatkin todennäköisesti vaikuttaneet kummankin kehitykseen sekä rajoittamalla vierasta vaikutusta että luomalla edellytykset kielensisäiseen kieliopillistumiseen. (Grünthal 2005, 37–38, 39.) Adpositiosysteemi ei siis ole kovin herkkä kielikontakteista johtuville muutoksille, eikä adpositioita lainata yhtä todennäköisesti muista kielistä kuin muihin sanaluokkiin kuuluvia sanoja (lukuun ottamatta pronomineja) (Lass 1997, 190; Grünthal 2003, 45, 53). Kuten tästäkin työstä ilmenee, kielikontakti voi kuitenkin aiheuttaa sen, että lähdekielestä lainataan adpositioiden funktioita. Lisäksi on kuitenkin olemassa esimerkkejä myös kielistä, joissa adpositiosysteemi on laajentunut huomattavastikin vieraan kielen vaikutuksesta. Esimerkiksi itämarin kirjakielissä on 48 ja länsimarissa 35 postpositioivartaloa, ja niistä kolmetoista on lainaa naapurikielistä, suurin osa tšuvassista ja tataarista sekä yksi venäjältä (Saarinen 2003, 206, marin postpositioista ks. myös Saarinen 2005 ja 2007). Esimerkiksi koko kielialueella esiintyvä *utla* 'yli, enemmän kuin' on peräisin tšuvassin *itla*-sanasta, jonka merkitys on 'liian, paljon, sangen' (Räsänen 1920, 237).

Prepositiolausekkeen morfosyntaktinen perusrakenne [prep + N[part] on tärkeä prepositioiden kehittymiseen vaikuttanut tekijä. Prepositiolausekkeen morfosyntaktinen perusrakenne itsessään on vanhempi kuin yksittäiset prepositiot ja prepositiolausekkeet, joiden täydennys on genetiivimuotoinen tai jossain muussa sijassa. Partitiivi on historiallisesti erosija, ja prepositiolausekkeen historiallinen tausta on edelleen nähtävissä siinä, miten erosijoja käytetään suomalais-ugrilaisissa kielissä. (Grünthal 2005, 42–43, 45–47.) Partitiivi on uralilaisen separatiivin jatkaja. Separatiivilla ilmaistiin merkitystä ’jostakin’. Esimerkiksi lausetyyppi *syön kalaa* on merkinnyt aiemmin ’syön kalasta (osan)’ (Itkonen, Erkki 1966, 264; Larsson 1981, 15, 60.) Suomen partitiivilla voidaan ilmaista myös suhdetta, kuten *Hän on syntyänsä suomalainen* (Setälä 1966, 55), ja suomalais-ugrilaisissa kielissä myös ajan komparaatio ’ennen’ ja usein myös ’jälkeen’ muodostetaan yleensä erosijan avulla. Partitiivin erosijataustaisuus näyttää vaikuttaneen itämerensuomen *ennen jotakin* -tyyppisten prepositiorakenteiden syntyyn. (Grünthal 2005, 42–43, 45–47.) Prepositiolauseke on rakenteeltaan samankaltainen kuin komparaatio (Bartens 1999, 94). Lisäksi komparaatorakenteeseen liittyy implikaatiivinen universaali, joka tukee oletusta itämerensuomen prepositiolausekkeen yhteydestä komparaatioon. Jos komparaatiolausekkeen konstituenttijärjestys on nomini – adjektiivi (*elämää suurempi*), kielessä on postpositioita. Tämä järjestys on vallitseva itämerensuomessa. Jos järjestys on adjektiivi – nomini (*suurempi elämää*), kielessä on prepositioita. (Greenberg 1963, 89; Dryer 1992, 91; Grünthal 2005, 46.) Vaikka itämerensuomen perussanajärjestys on SVO, se on komparaatio- ja myös adpositiolausekkeen osalta SVO- ja SOV-kielten välimaastossa (Grünthal 2005, 46).

Grünthalin (2005, 45–47) mukaan prepositioiden tulo itämerensuomalaisiin kieliin ja niiden vakiintuminen kieliopilliseksi kategoriaksi on osa pitkää ja monisyistä muutosten ketjua. Prepositioiden syntyä ei voida selittää minkään yksittäisen syyn avulla, mutta voidaan osoittaa sellaisia muutoksia, jotka ovat luoneet edellytykset prepositioiden kategorian kehittymiseen, kuten perussanajärjestyksen muuttuminen SOV:stä SVO:ksi.

4.7. Mikael Agricolan teosten lähdekielten prepositiot

Agricolan teosten lähdekielet saksa, ruotsi, latina ja kreikka ovat kaikki indoeurooppalaisia kieliä, joiden sijasysteemi on huomattavasti suppeampi kuin suomen kielen (ks. luku 3). Koska sijajärjestelmä on suppea, prepositioilla on näissä kielissä keskeisempi merkitys kuin suomen kielessä. Prepositiot ovat tärkeässä osassa nominien liittämässä muuhun lauseyhteyteen. Prepositioiden tärkeästä merkityksestä informaation välittäjinä ja täsmentäjinä esimerkiksi kreikan kielessä kertoo se, että prepositioita esiintyy lähes jokaisessa lauseessa (Aejmelaeus 2003, 150).

Useimmat Agricolan teosten lähdekielten prepositiot ovat kieliopillistuneet paikkaa ilmaisevista adverbeista, ja niillä onkin spatiaalinen perusmerkitys.²⁵ Prepositiot ovatkin muodoltaan ja merkitykseltään adverbien sukuisia. Suurin osa prepositioista on kiteytynyt johonkin sijamuotoon. Prepositioiden merkitys on muuttunut kielihistorian kuluessa ja kieliopillistumisen edetessä eri prepositioilla eri määrin.²⁶ (Wessén 1970, 89–90; Pakarinen 1916, 93; Lockwood 1968, 175, 180; Aejmelaeus 2003, 150.)

Tarkasteltavina olevien kielten prepositioiden merkitykset voidaan jakaa ainakin seuraaviin ryhmiin:

- lokatiiviset prepositiot, joilla ilmaistaan tilaa, paikkaa ja suuntaa
- temporaaliset prepositiot, joilla ilmaistaan ajankohtaa ja kestoja
- instrumentaaliset prepositiot, joilla ilmaistaan välikappaletta
- modaaliset prepositiot, joilla ilmaistaan tapaa ja keinoa
- laajassa mielessä kausaaliset prepositiot, joilla ilmaistaan aiheita, syytä, ehtoa, seurausta, estettä, varauksellisuutta, tarkoitusta ja päämäärää
- neutraalit prepositiot, jotka toimivat lauseessa sitovina jäseninä ja joilla ei ole lainkaan omaa merkitystä.

(Pakarinen 1916, 93; Teleman ym. 1999, 684–695; Aejmelaeus 2003, 150, 152–164; Kunkel-Razum–Münzberg 2005, 611–614; Panhuis 2006, 65.)

Tarkasteltavana olevien kielten adpositiot ovat pääosin prepositioita, joten ne sijaitsevat täydennyksensä edessä. Kielistä löytyy kuitenkin myös muutamia adpositioita, jotka esiintyvät täydennyksensä jäljessä, ja adpositioita, jotka esiintyvät täydennyksen molemmin puolin. Monissa kieliopissa postpositioita ja kaksiosaisia adpositioita kutsutaan kuitenkin prepositioiksi (Hultman 2003, 178).

Saksan kielessä täydennyksensä jäljessä voivat esiintyä esimerkiksi *entgegen* 'päin, vastaan' ja *wegen* 'vuoksi, tähden'. Kaksiosainen prepositio, jonka toinen osa on täydennyksen edellä ja toinen sen jäljessä, on esimerkiksi *um – herum* 'noin, suunnilleen'. Saksassa prepositio sulautuu lisäksi usein yhteen artikkelin kanssa yhdeksi sanaksi, kuten *zum < zu dem* 'johonkin' (Piitulainen ym. 1998, 206–207.)

Ruotsin kielessä postpositioita ovat esimerkiksi *runt* 'ympäri, ympärillä' ja *igenom* 'läpi'. Lisäksi myös ruotsissa on jonkin verran prepositioita, jotka koostuvat useammasta sanasta ja esiintyvät täydennyksen molemmin puolin, kuten *för – sedan* 'sitten'. (Hultman 2003, 178.)

²⁵ Saksan sekundaarit prepositiot ovat kieliopillistuneet muista sanaluokista kuin adverbeista (Lockwood 1968, 175, 180), ja myös ruotsissa prepositioita on kieliopillistunut adverbien lisäksi adverbialisista ilmauksista ja substantiiveista (Wessén 1970, 89–90).

²⁶ Kreikassa prepositioiden taustalla olevien adverbien alkuperäinen merkitys on säilynyt paremmin prepositiolla alkavien yhdyssanojen yhteydessä kuin prepositioiden varsinaisessa käytössä (Aejmelaeus 2003, 150).

Latinan prepositiot ovat aiemmin olleet postpositioita, mikä näkyy siinä, että esimerkiksi *cum* 'kanssa', joka järjestyy ablatiivin kanssa, on pronominin yhteydessä sen jälkeen, kuten *vobiscum* (Panhuis 2006, 65). Myös latinan kielessä on prepositioiden lisäksi muutamia postpositioita (Pakarinen 1916, 93).

Uuden testamentin kreikassa puolestaan on 17 varsinaista prepositiota ja paljon ns. adverbiaaliprepositioita, kuten ὑποκάτω 'alla, alle'. Adverbiaaliprepositiot ovat adverbeja, joita käytetään preposition tavoin. Ne eivät kuitenkaan ole pelkästään prepositioita, vaan välillä itsenäisiä adverbeja tai konjunktioita, ja välillä ne esiintyvät pääsanansa jälkeen postpositionaalisessa asemassa, joten niitä ei lueta varsinaisiin prepositioihin. Ne eroavat varsinaisista prepositioista myös siten, että niitä ei käytetä verbien etuliitteinä. (Aejmelaeus 2003, 150, 165.)

Agricolan teosten lähdekieltenkin prepositiorakenteille on tyypillistä, että prepositioiden täydennysten on oltava jossain tietyissä sijamuodossa. Täydennyksinä esiintyvät sijamuodot vaihtelevat kielittäin. Jotkin prepositioista esiintyvät aina samansijaisen täydennyksen kanssa, ja joidenkin kohdalla useampi sijamuoto on mahdollinen, mutta tällöin eri sijoihin liittyy yleensä merkitysero.

Saksan kielessä preposition täydennys on akkusatiivi- tai datiiivimuotoinen ja harvoin genetiivimuotoinen. Jos sama prepositio voi esiintyä sekä akkusatiivin että datiiivin kanssa, prepositio vastaa kysymykseen 'mihin', kun sen täydennys on akkusatiivissa, ja kysymykseen 'missä', kun täydennys on datiiivissa. (Piitulainen ym. 1998, 206–207.)

Latinassa preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen, ablatiivimuotoinen tai joko akkusatiivi- tai ablatiivimuotoinen. Kun täydennyksen sija voi vaihdella, akkusatiivin kanssa järjestyvät prepositiot vastaavat tyypillisesti kysymykseen 'mihin' ja ablatiivin kanssa järjestyvät kysymykseen 'missä'. (Pekkanen 1981, 85–86.)

Kreikan prepositioiden täydennys on akkusatiivi-, genetiivi- tai datiivisijainen. Osa prepositioista voi esiintyä kaikkien kolmen sijan kanssa, osa voi esiintyä sekä genetiivin että akkusatiivin kanssa, mutta suurin osa prepositioista esiintyy vain yhden tietyn sijamuodon kanssa. Prepositioiden täydennysten sijoihin liittyy yleissääntö, jonka mukaan akkusatiivin kanssa järjestyvä prepositio ilmaisee suuntaa jonnekin, datiiivin kanssa järjestyvä ilmaisee olemista jossakin ja genetiivin kanssa järjestyvä ilmaisee tulemistä jostakin. Kaikki adverbiaaliprepositiot puolestaan järjestyvät genetiivillä. (Aejmelaeus 2003, 150, 152.)

Yleistäen voidaan siis todeta, että kun Agricolan lähdekielten prepositioiden täydennyksen sija voi vaihdella ja täydennys on akkusatiivimuotoinen, prepositio vastaa kysymykseen 'mihin'. Kun täydennys on datiiivi- tai ablatiivimuotoinen, prepositio vastaa kysymykseen 'missä'. Lisäksi kreikassa genetiivimuotoisen täydennyksen saava prepositio vastaa kysymykseen 'mistä'.

5. KIELIOPILLISTUMINEN

Sanalla *kielioppi* on monta merkitystä. Se tarkoittaa toisaalta kielisysteemiä, toisaalta kielisysteemin kuvausta. Kielijärjestelmä koostuu fonologian, morfologian, syntaksin, leksikon ja semantiikan järjestelmistä. Kieliopin kuvauskohteenä ovat kielelle ominaiset ja mahdolliset rakenteet ja niiden väliset suhteet. Morfologia ja syntaksi muodostavat kieliopin ytimen, ja perinteisesti myös fonologia on laskettu kielioppiin kuuluvaksi, mutta sen kuulumisesta kielioppiin ei ole yksimielisyyttä. Yleensä leksikkoa ja semantiikkaa ei sisällytetä kieliopin alaan. Kielioppi ja leksikko muodostavat yhdessä kielen koko rakenteen. (Karlsson, Fred 1998, 21; ISK, 21–23.) Semantiikka on kuitenkin kielen järjestelmä, joka liittyy sekä kielioppiin että leksikkoon, sillä myös kieliopillisilla yksiköillä on merkitys. Semantiikka voidaan nähdä kummankin järjestelmän tulkitsevana komponenttina.

Yksinkertaistaen voidaan siis sanoa, että kielioppiin kuuluvat ne kielen yksiköt, joilla on kieliopillinen funktio, ja sen ulkopuolelle jäävät yksiköt, joilla on vain leksikaalinen merkitys. Kieliopista ja leksikon välillä on kuitenkin jatkumo, ja kielioppi onkin rajoiltaan sumea leksikon ja kielenkäytössä olevan variaation suuntaan. Kognitiivinen kielitiede on korostanut sitä, että leksikon ja kieliopin rajaa on mahdoton vetää (ks. esim. Langacker 1987). Leksikon ja kieliopin sisältö ovat toisistaan riippuvaisia, ja ne ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Kielioppi toteutuu todellisessa kielenkäytössä. (Karlsson, Fred 1998, 21; ISK, 21–23.) Kieliopillistutkimuksessa kieliopin ajatellaankin olevan epämääräisesti määritelty sarja diskurssissa toistuvia kieliopillistuneita malleja (Campbell 2001, 156).

Tutkittavana olevat adpositiot kuuluvat samaan aikaan sekä kielioppiin että leksikkoon. Niillä on kieliopillinen funktio, mutta samalla ne ovat kielen sanastoon kuuluvia sanoja.

Kieliopillistumistutkimus tarkastelee sitä, miten kieliopilliset muodot syntyvät, miten niitä käytetään ja miten ne muuttavat muuta kielisysteemiä (Salminen, Taru 2000, 135). Kieliopillistumisella tarkoitetaan muutosta, jossa leksikaalinen yksikkö alkaa toimia kieliopillisessa tehtävässä tietyssä kontekstissa, sekä sitä, kun kieliopillistunut yksikkö alkaa toimia uusissa kieliopillisissa funktioissa (Hopper–Traugott 2009, xv). Kieliopillistuminen voidaankin määritellä yksinkertaisimmin muutokseksi, jossa kielioppiin tulee uusi yksikkö. Kieliopillistumisesta on kyse esimerkiksi silloin, kun täysiparadigmainen verbi muuttuu apuverbiksi. Tällöin verbin oma leksikaalinen merkitys kapenee, sen käyttöalasta tulee kapeampi ja sen muoto kiteytyy niin, ettei se taivu enää esimerkiksi persoonassa ja luvussa. Muutokset kieliopillisesta yksiköstä kieliopillisemmaksi eivät ole samalla tavalla yksiselitteisiä kuin leksikaalisten yksikköjen kieliopillistuminen. (Salminen, Taru 2000, 135–136.) Kieliopillistumisen tutkijoista osa, esimerkiksi Alice Harris ja Lyle Campbell (1995, 19–20, 92), rajaakin kieliopillistumiseksi vain muutokset, joissa yksikkö siirtyy leksikosta kielioppiin. Tässä merkityksessä Antoine Meillet (1948 [1912]) ottikin termin kieliopillistuminen käyttöön viime vuosisadan alussa. Luen tässä tutkimuksessa kieliopillistumiseksi myös muutokset, joissa kieliopillinen yksikkö alkaa toimia uusissa kieliopillisissa teh-

tävissä. (Kieliopillistumisen eri määritelmistä aina Meillet’stä alkaen ks. Campbell–Janda 2001, 94–107.) Lyle Campbellin ja Richard Jandan (2001, 107) mukaan kieliopillistuminen sisältää vähintään ytimen jokin kielellinen elementti > jokin kieliopillisempi elementti.

Kieliopillistumiseen on erityisesti viimeaikaisessa tutkimuksessa suhtauduttu kriittisesti. Esimerkiksi Brian D. Joseph (2001, 178, 183) esittää, että koska muut kielen muutokseen vaikuttavat mekanismit, kuten fonologinen muutos, reanalyysi ja analogia (ks. luku 5.2), saivat jo yksinään aikaan tulokset, joihin viitataan kieliopillistumisella, ei ole tarvetta sellaiselle käsitteelle kuin kieliopillistuminen, ei ainakaan prosessina tai muutoksena. Kieliopillistumista voisi käyttää lähinnä näiden aitojen prosessien lopullisen tuloksen nimityksenä. (Kieliopillistumisen kritiikistä ks. lisää *Language Sciences* 23, 2–3.) Vaikka kieliopillistumisella ei olekaan itsenäistä asemaa muihin kielen muutoksiin ja muutoksen mekanismeihin nähden, sillä on kuitenkin heuristista, oivaltamiseen johtavaa arvoa (Campbell 2001, 158).

5.1. Kieliopillistuvat lähdeyksiköt

Kieliopillistuvat sanat ovat yleensä frekventtiä kielen perussanastoa, mutta vain pieni osa perussanastosta toimii kieliopillistumisen lähdeyksikköinä. Kieliopillistuvat sanat ovat yleisyytensä lisäksi tyypillisesti merkitykseltään yleisiä ja käsitteellisesti yksinkertaisia. Ne ovat usein merkityskenttiensä hyperonyymejä, yläkäsitteitä. Kieliopillistumiselle on tyypillistä egosentrisyys. Ihmistä lähellä olevien käsitteiden avulla kuvataan kaukaisempia alueita. Lähdekäsitteet toimivat ihmisen orientaation konkreettisina viitepisteinä. Ne ilmaisevat ihmisen peruskokemuksia, kuten fyysistä tilaa, käyttäytymistä ja lähiympäristöä, ja ne herättävät assosiaatioita. Siksi ne voidaan ymmärtää vähemmän konkreettisina ja niitä voidaan hyödyntää myös abstraktimpien ja kieliopillisempien ilmausten lähteinä. Yksittäisten sanojen lisäksi myös monimutkaisemmat kognitiiviset rakenteet voivat kieliopillistua. (Heine ym. 1991, 32–36, 148–154.) Esimerkiksi Taru Salmisen (2000) tutkima kvasirakenne *olla tekevinään* on hyvä esimerkki rakenteen kieliopillistumisesta.

Kieliopilliset elementit syntyvät eri kielissä usein samantyyppisistä lähteistä. Esimerkiksi toisiaan vastaavien adpositioiden, kuten ’päällä’, ’alla’, ’edessä’ ja ’takana’, taustalla on eri kielissä usein samoja ruumiinosannimityksiä: ’pää’, ’takapuoli’, ’kasvot’ ja ’selkä’. Ruumiinosannimien lisäksi spatiaalisten kieliopillisten yksikköjen lähteinä toimivat fyysisen ympäristön entiteettien nimitykset, kuten ’taivas’ ja ’joki’, yleiset osanimet, kuten ’sivu’ ja ’keskus’, ja abstraktien spatiaalisten käsitteiden nimet, kuten ’läheisyys’ ja ’pituus’. (Svorou 1993, 70–73.)

Vaikka kieliopillistumisen lähdeyksiköt ovat usein käsitteellisesti yksinkertaisia frekventtejä perussanoja, kieliopillistumisen käynnistymistä ei voida ennustaa. Esimerkiksi japanin kielen prepositioiden lähteinä on myös merkitykseltään hyvin spesifejä ja harvinaisia verbejä. Niissä olennaista on se, että verbit viittaavat prosesseihin ja relaatioihin, jotka kiinnittyvät läpinäkyvästi

adpositioille luontaisiin kategorioihin. (Matsumoto 1999; adpositioiden kieliopillistumisesta ks. myös Habicht 2001; Luraghi 2003; 2006.)

Kun kielellinen yksikkö kieliopillistuu leksikaalisesta kieliopilliseksi, joi-tain jälkiä alkuperäisestä leksikaalisesta merkityksestä pysyy siinä. Alkuperäiset merkitykset vaikuttavat yleensä kieliopillistuneen muodon myöhempään käyt-töön. (Hopper–Traugott 2009, 98.)

5.2. Kieliopillistumisen mekanismit: reanalyysi ja analogia

Kieliopillistuminen käynnistyy semanttisesta muutoksesta, johon liittyy se, että jokin rakenne analysoidaan eri tavalla kuin ennen (Harris–Campbell 1995, 70–72). Ronald W. Langackerin (1977, 58) mukaan reanalyysissa on kyse rakenteen muutoksesta, jossa ei ole välitöntä eikä olennaista ulkoasun muutosta.²⁷ Reanalyysista on kyse esimerkiksi silloin, kun pääsana ja määrite käsitetään adpositioksi ja sen täydennykseksi (Hopper–Traugott 2009, 51). Esimerkiksi monet suomen postpositiot ovat syntyneet substantiivin ja sitä edeltäneen gene-tiivimuotoisen määritteen reanalyysin tuloksena (ks. luvut 4.6 ja 5.4).

Kieliopillistumisessa yksikön uusi kieliopillinen tehtävä ei yleensä syrjäytä heti vanhaa leksikaalista merkitystä, vaan leksikaalinen yksikkö jatkaa elä-määnsä itsenäisenä sanana ja käy läpi samat semanttiset ja fonologiset muutok-set kuin muutkin leksikaaliset sanat. Kieliopillistunut yksikkö ilmaisee kieliopil-lista funktiota aluksi vain tietyn muotoisena ja tietyssä ympäristössä. Muutoin se käyttäytyy vanhan merkityksensä mukaisesti. Kieliopillistumiselle onkin tyypil-listä kerrostuneisuus. (Hopper 1991, 22; Hopper–Traugott 2009, 124–126.) Ker-rostuneisuuteen liittyy myös monihahmotteisuus joissain konteksteissa. Niinpä esimerkiksi substantiivista adpositioksi kieliopillistunut sana voi olla konteks-tista riippuen substantiivi tai adpositio tai se on mahdollista tulkita kummaksi tahansa.

Yleensä reanalyysin edellytyksenä onkin rakenteellinen ja semanttinen kaksitulkintaisuus. Rakenne voidaan tulkita kirjaimellisesti tai metaforisesti. (Harris–Campbell 1995, 70–72.) Metafora toimii kieliopillistumisen perustana. Kieliopillistumisessa sanan alkuperäinen merkitys abstraktistuu tai yleistyy ja sen käyttökontekstit laajenevat yhdeltä kognitiiviselta alueelta toiselle. (Heine ym. 1991, 156–157.) Kieliopillistumisessa voidaan erottaa kaksi metaforista ääritasoa. Ensimmäinen taso on leksikaalis-semanttinen. Siinä on kyse sanojen

²⁷ Reanalyysiin on kiinnitetty huomiota suomen kielen tutkimuksessa jo ennen kuin kyseinen termi on otettu käyttöön. Osmo Ikola (1959, 39) on kirjoittanut samasta asiasta, jota hän nimittää syntaktiseksi siirtymäksi, seuraavasti: ”Yleisesti tunnettuja ovat muu-tamat sellaiset tapaukset, joissa jonkin ilmaustyypin syntaktisessa rakenteessa on tapah-tunut siirtyminen, ts. jonkin lauseenjäsenen asema muiden lauseenjäsenten joukossa on muuttunut. Tällä tavoin on syntynyt uudenlaisia rakenteita, jotka usein ovat merkinneet kielen ilmaisumahdollisuuksien lisääntymistä. Tällaisiin syntaktisiin siirtymiin perustu-vat rakenteet ovat monesti niitä, joiden analysoiminen puhtaasti synkroniselta kannalta tuottaa vaikeuksia.” Reanalyysin kannalta kiinnostava vanhan kirjasuomen tutkimus on Merlijn de Smitin vuonna 2006 ilmestynyt väitöskirja.

kontekstuaalisista, kuvallisista merkityksistä, jotka perustuvat kahden käsitteen yhdistämiseen jonkin yhteisen ominaisuuden perusteella mutta jotka eivät vaikuta kielen rakenteeseen sellaisinaan. Esimerkiksi ruumiinosannimestä kehittyvien adpositioiden kohdalla tapahtuu ensin metaforinen merkityksen siirtyminen ruumiista fyysiseen ympäristöön: ruumiinosannimi tarkoittaa tämän merkityksensä lisäksi esineen osaa, kuten *Kulkea tie päästä päähän*. Tässä vaiheessa ei ole kyse vielä kieliopillisesta ilmauksesta. Merkitys laajenee edelleen metonymisesti esinettä ympäröivän tilan ilmaukseksi, kuten *Lentokone kierteli saaren päällä*. Metaforan toinen taso on kieliopin funktionaalinen taso, jolla tapahtuu kieliopillistuminen nominin taivutusmuodosta adpositioksi. Nominin taivutusmuodossa taivutuspäätte ilmaisee suhdetta kahden olion välillä (*päästä päähän*), mutta adpositiossa koko sana ilmaisee tätä suhdetta (*saaren päällä*). Muutos sisältää siirtymän esineellisen maailman objekteista objektien kesken vallitseviin tilasuhteisiin. Metaforan lisäksi siis myös metonymia, joka perustuu kahden tarkoitteen läheisyyteen – konkreettiseen vierekkäisyyteen, osa–kokonaisuussuhteeseen tai siihen, että entiteetit esiintyvät jossain tietyssä käsitteellisessä rakenteessa toistuvasti yhdessä (Taylor 1989, 122–124) – on keskeinen tekijä kieliopillistumisessa ja merkityksen laajenemisessa. (Ojutkangas 2001, 60–61; metaforasta ja metonymiasta ks. myös Herlin 1997 ja Onikki-Rantajääskö 2001 ja 2006.)

Reanalyysissa on siis kyse siitä, että vanhasta rakenteesta kehittyä jotain uutta. Analogialla puolestaan tarkoitetaan sitä, että jokin olemassa oleva muoto vaikuttaa muihin jo olemassa oleviin rakenteisiin. Analogiassa on kyse säännön laajenemisesta, yleistämisestä, ja myös sillä on tärkeä rooli kieliopillistumisessa. (Hopper–Traugott 2009, 63–64.) Kieliopillistumiskehityksen käynnistyessä analogia ohjaa sekä sanan uutta metaforista merkitystä että sen uutta kieliopillista roolia (Ojutkangas 2001, 63).

5.3. Kieliopillistumisen asteesta

Prototyypisessä kieliopillistumisessa tapahtuu ensin kielellisen funktion muutos, ja sitä seuraa muodon muuttuminen (Anttila 1989, 100–101). Koska muodon muuttuminen ei ole olennaista tämän tutkimuksen kannalta, käsittelen kieliopillistumisen astetta kieliopillistuvien elementtien funktioiden kannalta. Yhtenä tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten alkuaan ala- ja yläpuolella olemista ilmaisevien adpositioiden funktio on muuttunut Agricolasta nykykieleen.

Heinen ym. (1991, 156–157) mukaan kieliopillistumisen astetta voi päätellä ensinnäkin siitä, millainen etymologia sanoilla on. Kieliopillinen kategoria on kieliopillisempi kuin toinen kategoria, jos se on etymologisesti peräisin tästä toisesta kategoriasta. (Ks. myös luvut 7.1, 8.1 ja 9.1.)

Toiseksi paikan ilmaus on erilaisista sijan funktioista kaikkein vähiten kieliopillinen. Sellainen yksikkö, jolla ei ole paikan funktiota, on pitemmälle kieliopillistunut kuin sellainen yksikkö, jolla on paikan funktio. (Heine ym. 1991, 156–157.) Suomen kielen adpositioista esimerkiksi *alla*, *alta* ja *alle* ovat

vähemmän kieliopillistuneita kuin vaikkapa *vuoksi*, jolla ei ole lainkaan paikan funktiota.

Myös käsitteen fyysisten ulottuvuuksien määrän avulla voidaan tehdä päätelmiä kieliopillistumisen asteesta. Mitä vähemmän fyysisiä ulottuvuuksia käsitteellä on, sitä pitemmälle se on kieliopillistunut. Niinpä käsite, jolla on kolme mahdollista fyysistä ulottuvuutta, on vähemmän kieliopillinen kuin käsite, jolla on vain yksi mahdollinen ulottuvuus. Tämä puolestaan on vähemmän kieliopillinen kuin ne käsitteet, joilla ei ole yhtään fyysistä ulottuvuutta. Tämän periaatteen mukaisesti tila on vähemmän kieliopillistunut kuin aika ja aika puolestaan vähemmän kieliopillistunut kuin esimerkiksi tapa tai ehto. (Heine ym. 1991, 156–157.)

Heinen ym. (1991, 156–157) mukaan loogista suhdetta ilmaiseva kategoria on kieliopillisempi kuin temporaalista suhdetta ilmaiseva kategoria. Näin esimerkiksi syytä ja ehtoa ilmaisevat kielelliset yksiköt ovat kieliopillistuneempia kuin aikaa ilmaisevat yksiköt. Suomen kielen adpositioissa esimerkiksi temporaalinen *ennen* on vähemmän kieliopillinen kuin loogista suhdetta ilmaiseva *vuoksi*.

Kielelliset yksiköt, jotka edellyttävät inhimillistä osallistujaa, ovat vähemmän kieliopillistuneita kuin sellaiset, jotka eivät vaadi inhimillistä osallistujaa. Niinpä esimerkiksi komitatiivisuutta ilmaiseva yksikkö on vähemmän kieliopillistunut kuin instrumentaalisuutta ilmaiseva, sillä komitatiivisuutta ilmaiseva yksikkö implikoi osallistujaksi ihmisen, instrumentaali ei. (Heine ym. 1991, 156–157.) Kriteerin mukaan myös kausaalisuhte on kieliopillisempi kuin perustelusuhde, sillä se ei edellytä inhimillistä osallistujaa. Suomen *koska*-konjunktion kausaalinen merkitys on sen perustelevaa merkitystä kieliopillisempi. (Herlin 1997, 91.)

Kausaalisuhte näyttää myös inklusiivisuuden perusteella kieliopillisemmalta kuin perustelusuhde (Herlin 1997, 92). Mikäli toinen kategoria on inklusiivisempi kuin toinen siten, että se saattaa sisältää toisen kategorian tietyissä konteksteissa, tämä inklusiivisempi kategoria on Heinen ym. mukaan kieliopillisempi kuin vähemmän inklusiivinen (Heine ym. 1991, 156–157). Kausaalisuhteen voi katsoa sisältävän perustelusuhteen, koska kausaalikonjunktioita (kuten suomen *koska*) voidaan yleensä käyttää myös perustelun ilmaisemiseen, mutta ei päinvastoin. On kuitenkin olemassa kausaalikonjunktioita, jotka eivät käy perustelusuhteen ilmaisemiseen. Merkityksen yleistymisen kytkeminen merkityksen inklusiivisuuteen ei olekaan Ilona Herlinin mukaan aivan loogista, sillä vanhat merkitykset voivat väistyä uusien tieltä, jolloin vanha merkitys ei välttämättä sisällykään uuteen. Lisäksi metonymiaan perustuvan kieliopillistumisen edellytys on se, että kieliopillisempi merkitys sisältyy vähemmän kieliopilliseen joissain konteksteissa. Metonymiaan perustuva sisältyvyys on siis aivan päinvastainen kuin Heinen esittämä inklusiivisuus. (Herlin 1997, 92.)

Lisäksi Heinen ym. (1991, 156–157) mukaan lausetta hallitseva morfeemi on kieliopillistuneempi kuin morfeemi, joka hallitsee nominilauseketta. Esimerkiksi englannin *for* voi toimia prepositiona, jolloin se hallitsee nominilauseketta, tai konjunktiona, jolloin se aloittaa sivulauseen. Konjunktio on siis kieliopillisempi kuin prepositio.

Heine ym. (1991, 48, 160) esittävätkin, että kieliopillistumista voidaan kuvata seuraavan metaforisiin siirtymiin perustuvan ketjun avulla: henkilö > esine > toiminta > tila (space) > aika > laatu. Sen taustalla on ketju spatiaaliset suhteet > ihmiskeskeiset suhteet > elottomien olioiden väliset suhteet.

Kieliopillistumisketjun alkupuolella on leksikaalisia ilmauksia, jotka kieliopillistuvat yhä abstraktimpien asioiden ilmauksiksi. Esimerkiksi George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) esittämän AIKA ON TILA (TIME IS SPACE) -metaforan avulla on selitetty, miksi monet lokatiiviset ilmaukset kieliopillistuvat ilmaisemaan aikaa. Toisaalta havaintotasolla ei voi erottaa tilaa ja aikaa toisistaan, vaan ne ovat sidoksissa toisiinsa, eikä merkityksen muuttuminen spatiaalisesta temporaaliseksi aina sisällä metaforista komponenttia (Engberg-Pedersen 1998, 143–148). Heinen ym. esittämä kieliopillistumisketju onkin ideaalistus, se kuvaa tendenssiä, ja kieliopillistumiskirjallisuudesta löytyy esimerkkejä kieliopillistumisen yksisuuntaisuushypoteesia vastaan (ks. esim. Janda 2001; Norde 2001). Yksisuuntaisuushypoteesin mukaan kieliopillistuminen etenee vähemmän kieliopillisesta kieliopillisempaan (Hopper–Traugott 2009, 16). Jaakolan (1997, 129) mukaan Heinen ym. jatkumossa ongelmallista suomen kielen kannalta on se, miten ihmiskeskeisten ja elottomien välinen suhde hahmottuu. Hänen tarkastelemissaan rakenteissa näyttää toistuvan kaksi kehitysuuntaa: spatiaalisesta merkityksestä kehittyä abstrakti ja toisaalta abstrakteissa suhteissa merkitys laajenee niin, että ihmisten lisäksi ilmausta aletaan käyttää muita elollisia ja elottomia olioita osoittavista suhteista. Poikkeuksena jälkimmäiseen tendenssiin ovat ainakin sanat *perusteella* ja *pohjalta*, jotka käyvät vain elottomiin olioihin, eivät ihmisiin.

5.4. Adpositioiden kieliopillistuminen

Adpositioita syntyy kieleen pääasiassa kahdesta eri lähteestä, verbeistä ja substantiiveista (Heine ym. 1991). Kieliopillistuvat yksiköt ovatkin tyypillisesti lähtöisin suurista sanaluokista,²⁸ ja pienet sanaluokat saavat uusia jäseniä kieliopillistumisen kautta (Lehmann 1995, 132–134). Koska suurin osa suomen kielen adpositioista on kieliopillistunut substantiiveista (Jaakola 1997, 127), eikä oman tutkimukseni kohteena olevista adpositioista mikään ole verbilähtöinen, keskityn esittelemään substantiivilähtöisten adpositioiden kieliopillistumista. Verbien kieliopillistuminen on suomen kielessä melko nuori ilmiö. Ensimmäiset adpositioiksi kieliopillistuneet infinitiivimuodot, kuten *nähden* ja *kuluessa*, ovat

²⁸ Sanaluokat voidaan jakaa ns. suuriin (eli suurifrekvenssisiin) sanaluokkiin, joita ovat substantiivit, adjektiivit, numeraalit ja verbit, ja pieniin sanaluokkiin, joita ovat pronominit, apuverbit, adverbit, adpositiot ja konjunktiot. Suomen kielen sanoista substantiiveja on 75,3 %, adjektiiveja 10,0 %, verbejä 8,2 % ja numeraaleja 0,4 %. Pieniin sanaluokkiin kuuluvia adverbeja on suomen kielen sanoista 1,7 %, pronomineja 0,09 %, adpositioita 0,05 % ja konjunktioita 0,04 %. Luvut on laskettu 1960-luvulla kerätystä aineistosta, joka sisältää kaunokirjallisuuden kieltä, radiokieltä, lehtikieltä ja tietokirjallisuuden kieltä. Aineistossa on 408 301 sanaesiintymää, noin 100 000 sananmuotoa ja 43 670 eri sanaa. (Saukkonen ym. 1979, 7, 11; ks. myös Niemikorpi 1990 ja 1991.)

1860-luvulta. (Haaparanta 1982, 93; verbien kieliopillistumisesta ks. myös Sadeniemi 1970, 15–16; Lichtenberg 1991.)

Adpositioiden kieliopillistuminen etenee tyypillisesti seuraavalla tavalla:

1. relationaalinen substantiivi, joka ilmaisee lokaatiota kahden olion välillä tai suuntaa (suhteessa toiseen substantiiviin) >
2. sekundaari adpositio, joka ilmaisee konkreettisia suhteita >
3. primaari adpositio, joka ilmaisee kieliopillisiä suhteita >
4. agglutinoiva sijapäätte (affiksi)²⁹ >
5. fuusioiva sijapäätte (affiksi)

(Lehmann 1985, 304; Hopper–Traugott 2009, 110–111.)

Myös tämän jatkumon kohdalla on syytä muistaa, että kyseisenkaltainen yksisuuntaisuus on tyypillistä adpositioiden kieliopillistumiselle, mutta yksisuuntaisuuteen on myös poikkeuksia eikä jatkumo välttämättä päde kaikkiin adpositioihin, vaan tilannetta on tarkasteltava kunkin adposition kohdalla erikseen. (Yksisuuntaisuusperiaatteen vastaesimerkkejä ks. esim. Ojutkangas 2001, 77–79).

Erityisesti substantiivit, jotka ovat merkitykseltään relationaalisia, voivat kieliopillistua adpositioiksi. Relationaaliset substantiivit, jotka ilmaisevat esimerkiksi sijaintia tai suuntaa suhteessa johonkin, ovat yleisiä maailman kielissä. (Lehmann 1985, 304.) Ero ”tavallisten” ja relationaalisten substantiivien välillä ei ole kovin jyrkkä, sillä moni tavallinen substantiivi, kuten ruumiinosanimi tai sukulaisuustermi, sisältää jonkinlaista relationaalista ainesta, josta relationaaliset substantiivit syntyvät. Usein relationaalisilla substantiiveilla onkin läpinäkyvä suhde kielen ”tavallisiin” substantiiveihin. (Haukioja 2000, 90.) Relationaalinen substantiivi voi toimia sekä leksikaalisena sanana että kieliopillisena yksikkönä. Relationaalisella substantiivilla on tyypillisesti genetiivisijainen täydennys ja siinä itsessään on jonkinlainen lokatiivin merkki, kuten paikallissijatunnus. (DeLancey 1997, 58–59, 64–65.)

Adpositiot syntyvät relationaalisista substantiiveista metaforisen siirron kautta, ja niissä tapahtuu syntaktinen reanalyysi, jolloin määrite + substantiivi + sijapäätte analysoidaankin täydennykseksi ja adpositioksi (Jaakola 1997, 137). Adpositioiden kieliopillistuessa tapahtuu dekategoriisoitumista, jossa jatkumon alkupäässä olevat substantiivit menettävät syntaktisia ja morfologisia ominaisuuksiaan ja saavat adpositioille ominaisia piirteitä (Hopper–Traugott 2009, 106–109). Kieliopillistumiselle on tyypillistä myös merkityksen muuttuminen. Lehmannin mukaan kielellisen yksikön semanttisten piirteiden määrä kertoo kieliopillistumisen asteesta. Mitä vähemmän semanttisia piirteitä yksiköllä on,

²⁹ Suomen kielessä adpositiot eivät ole kieliopillistuneet affikkeiksi, joten kohdat neljä ja viisi ovat suomen kielen kannalta epäolennaisia. Sen sijaan esimerkiksi viroon kielessä *kaas*-adpositio on kieliopillistunut *-ga*-sijapäätteeksi (Habicht 2001, 90). Suomen puhekielessä esiintyy kuitenkin partikkeli *-ka(a)* ’kanssa’ (SMS).

sitä kieliopillistuneempi se on.³⁰ (Lehmann 1995, 126–132.) Tästä on kyse myös luvussa 5.3 esitetystä käsitteen fyysisten ulottuvuuksien määrän vähenemisessä, joka kertoo kieliopillistumisen etenemisestä. Kun substantiivista kehittyä adpositio, sanan merkitys muuttuu abstraktimmaksi ja sen käyttökontekstit laajenevat (Jaakola 1997, 128).

Suomen adpositioista suurin osa on kieliopillistunut jonkin kokonaisuuden osaa ilmaisevasta substantiivista. Ruumiinosannimet ovat yksi keskeinen adpositioiden lähde. Tällaisia ovat esimerkiksi *rinta* > *rinnalla* tai *korva* > *korvalla*.³¹ Adpositioiden lähteenä voi olla myös substantiiveja, jotka ilmaisevat osaa elottomasta entiteetistä (*kulma* – *norkoilla eduskuntatalon kulmilla*), aluetta tai paikkaa (*kohta* – *työttömien kohdalla*) ja muuta abstraktiota (*ansio* – *selvitä jonkun ansiosta*). (Jaakola 1997, 127, 132–133; ISK, 681–682, ruumiinosannimista kieliopillistuneista adpositioista ks. erit. Ojutkangas 2001.)

Myös analogialla on vaikutusta adpositioiden kieliopillistumiseen. Esimerkiksi tavan adessiivit (ks. Karlsson, Göran 1995) muodostavat avoimen luokan, johon tulee helposti uusia jäseniä. Monet näistä adessiiveista esiintyvät adpositiorakenteen tapaisissa rakenteissa, vaikkei niitä ole luettu perinteisesti adpositioiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi *luvalla* ja *tuella*. Rakenteista voi kehittyä tyypillisiä adpositioita, jos ne alkavat esiintyä ainoastaan yhdessä genetiivitäydennyksen kanssa. (Jaakola 1997, 128.) Yksi kieliopillistumisen asteesta kertova mittari onkin paradigman jäsenten muodollinen ja funktionaalinen homogeenisuus ja toisaalta jäsenten muodon ja funktion erojen säännöllisyys. (Lehmann 1995, 132–136.)

Sekundaarit adpositiot ovat yleensä vielä muodoltaan läpinäkyviä, suomessa muotoa kanta + sijapäätte, kuten *pää* + *llä*. Ne ilmaisevat konkreettisia suhteita. (Jaakola 1997, 127.) Rakenteissa on kuitenkin tapahtunut syntaktinen reanalyysi tavallisesti possessiivisesta rakenteesta adpositiorakenteiksi [[NP-GEN N rel] -SIJA] > [NP-GEN [adpositio -SIJA]] (Lehmann 1995, 78). Seuraava esimerkki havainnollistaa sitä, miten ruumiinosannimesta kieliopillistuu sekundaari adpositio:

X:n ruumiinosa (ihmisen **kylki**) >
 samanaikaisesti X:n osa ja paikka (vene**n kylki** on maalattu, vene on
 laiturin **kyljessä**) >
 samanaikaisesti paikka X:n lähellä ja X:n osa (vene**n kyljessä** ui kaloja;
 vene**n kyljessä** on levää) >
 paikka X:n lähellä (Raisio sijaitsee Turun **kyljessä**).

Ensimmäisessä vaiheessa kieliopillistuvalla sanalla ilmaistaan objektia (ilmaus vastaa kysymykseen mikä). Seuraavassa vaiheessa ilmaistaan sekä objektia että

³⁰ Tämä on sopusoinnussa myös sen kieliopillistumiselle tyypillisen seikan kanssa, että kieliopillistumaan lähtevät sanat ovat tavallisesti kielen frekventtiä perussanastoa ja yläkäsitteitä. (Ks. myös luku 5.1.)

³¹ *Pää*-sana ei noudata tyypillistä kieliopillistumista ruumiinosasta paikanilmaukseksi, vaan paikanilmaus on sen alkuperäinen merkitys (Suutari 2004, 2006). Ks. tarkemmin luku 9.1.1.

tilaa, sen jälkeen tilaa ja objektia ja viimeisessä vaiheessa pelkästään tilaa. (Heine ym. 1991, 65, 130, esimerkit omiani.)

Useimmat suomen kielen adpositiot ovat sekundaareja adpositioita, ja osa niitä hahmottuu vielä helposti relationaalisiksi substantiiveiksi. Monien suomen adpositioiden kantana oleva substantiivi on edelleen substantiivina, kuten *päällä* – *pää*. Lisäksi monet näistä adpositioista ovat osittaisen sijataivutuksen parissa: *päällä, päältä, päälle, päässä, päästä, päähän*. (Jaakola 1997, 127.)

Sekundaarit adpositiot voivat kielipillistua edelleen primaareiksi adpositioiksi. Primaarit adpositiot ovat merkitykseltään abstrakteja, ne ilmaisevat tavallisesti kielipillisiä suhteita (Lehmann 1985, 304). Sijaintia ilmaisevat adpositiot voivat kielipillistua esimerkiksi kreikan kielessä ainakin seuraavilla tavoilla primaareiksi adpositioiksi:

sijainti > agentti > syy³²

sijainti > komitatiivi > väline

sijainti > väline

sijainti > (vaikutus)ala > aihe > syy tai tarkoitus/edunsaanti

sijainti > omistaja

sijainti > edunsaanti > tarkoitus (Luraghi 2003, 327–328).

Primaarit adpositiot ovat muodoltaan redusoituneita (Lehmann 1985, 304). Kielipillistuvat yksiköt menettävätkin tyypillisesti fonologista substanssiaan, ja mitä pitemmälle ne ovat kielipillistuneita, sitä enemmän ne ovat kuluneet fonologisesti (Lehmann 1995, 126–132). Suomen adpositioista kielipillistuneimmat voidaan lukea primaareihin adpositioihin. Tällaisia ovat esimerkiksi *takia*, *tähden* ja *vuoksi*, jotka ilmaisevat kausaalisuutta. (Jaakola 1997, 128.) Niissä ei kuitenkaan näy muodon redusoitumista.

Kun adposition kantana oleva sana väistyy käytöstä, muuttuu harvinaiseksi tai adposition yhteys kantasanaan hämärtyy, sana muuttuu prototyyppisemmäksi adpositioksi. Mitä pitemmälle sana kielipillistuu, sitä vähemmän se on produktiivisen sijataivutuksen piirissä. Pisimmälle adpositioitunut sana on irronnut kokonaan nominiparadigmasta ja sen yhteys kantasanaan on hämärtynyt, jolloin se ei ole enää morfologisesti läpinäkyvä eikä hahmotu metaforaksi. Tällaisia ovat esimerkiksi *läpi* ja *kautta*. (Jaakola 1997, 127.) Kielipillistumisen viimeisenä vaiheena voikin olla **leksikaalistuminen** (Givón 1979, 83; ks. myös Givón 1975) eli kehityskulku, jossa useasta morfeemista koostuva yksikkö tiivistyy yhtenäisemmäksi, sanamaisemmaksi kokonaisuudeksi ja vakiintuu sanaston jäseneksi. Leksikaalistuminen on luonteeltaan vähittäistä, ja sanan tai rakenteen leksikaalistuneisuus onkin asteilmiö. Leksikaalistuminen on sekä morfologinen että semanttinen kiteytymis- ja konventionaalistumisilmiö, ja se voi koskea niin

³² Location > agent > cause

location > comitative > instrument

location > instrument

location > area > reason > cause or purpose/beneficiary

location > possessor

location > beneficiary > purpose.

yhtä sanaa kuin usean sanan yhtymääkin. (ISK, 187–188.) Leksikaalistuminen ei vaadi reduktiota binaariksi oppositioksi, vaan se voi tapahtua myös kieliopillistumisen varhaisemmissa vaiheissa. Tyypillisiä esimerkkejä binaareista oppositiosta ovat esimerkiksi luku (yksikkö ja monikko) ja suku (maskuliini, feminiini). (Lehmann 1995, 136.) Semanttista muutosta kirjaimellisesta metaforiseksi voidaan pitää omana leksikaalistumisesta erillisenä muutoksena, idiomatisaationa. Semanttisen läpinäkymättömyyden lisäksi idiomatisaatioon saattaa liittyä myös leksikaalista ja syntaktista kiteytymistä. Idiomatisaatiota voi pitää myös leksikaalistumisen alatyypinä. (Brinton 2007, 67.)

Kieliopillistuminen vaikuttaa myös syntaksiin. Kun sana kieliopillistuu, sen syntaktinen itsenäisyys vähenee. Adpositiot eivät voi olla lauseen subjekteina tai objekteina, eivätkä ne voi saada kongruoivaa määritettä kuten relationaaliset substantiivit, joista ne ovat kieliopillistuneet. Adpositiot eivät voi myöskään esiintyä syntaktisesti yksin, vaan vaativat täydennyksen. (Jaakola 1997, 127.) Adpositio on läheisessä suhteessa täydennykseensä, eikä niiden väliin voi yleensä laittaa muita kielellisiä yksiköitä. Se, miten läheisesti kieliopillistuva yksikkö on yhteydessä siihen kielelliseen yksikköön, johon se on syntagmaattisessa suhteessa, kertoo kieliopillistumisen asteesta. Jos kielellisiä yksiköitä ei voi erottaa muilla kielellisillä yksiköillä, kieliopillistuminen on pitemmällä kuin jos yksiköt on mahdollista erottaa niiden väliin tulevilla toisella kielellisellä yksiköllä. (Lehmann 1995, 147–157.)

Kieliopillistumisen etenemisestä kertoo myös se, miten vapaasti yksikkö voi liikkua kontekstissaan. Kieliopillistumisen edetessä yksikön liikkuvuus vähenee. Suomen kielessä adpositiot kieliopillistuvat tyypillisesti adverbeiksi (Ojutkangas 2008), mutta useissa kielissä adverbeista kieliopillistuneet adpositiot ovat hyvä esimerkki yksikön liikkuvuuden vähenemisestä kieliopillistumisen edetessä. Adverbi voi usein olla pääsanansa kummalla puolella tahansa, toisinaan myös irrallaan siitä. Kun yhteys nominiin kasvaa, adverbi kieliopillistuu joko nominin edessä olevaksi prepositioksi tai sen jäljessä olevaksi postpositioksi, jolloin sen paikka suhteessa täydennykseen on aina sama. (Lehmann 1995, 158–160.)

Tiivistäen voidaan siis sanoa, että adpositioiden kieliopillistuessa tapahtuu yksiköitymistä. Nominista ja sijapäätteestä kehittyvä vakiintunut kielen yksikkö, jolla on eriytynyt merkitys. Adpositioiden kehityksessä on sekä kieliopillistumisen että leksikaalistumisen piirteitä, sillä adpositio on uusi leksikaalinen yksikkö, ja toisaalta se on osa uutta syntaktista yksikköä, adpositiorakennetta. (Jaakola 1997, 128.)

5.5. Kontaktikieliopillistuminen

Kieliopillistumisella on tapana ryhmittäytyä niin geneettisesti kuin alueellisesti (Heine–Kuteva 2003, 530). Kontaktikieliopillistuminen³³ etenee samojen mekanismien mukaan kuin tavallinen kieliopillistuminen. Olennainen ero tavalliseen

³³ Kontaktikieliopillistumisesta ks. myös Heine–Kuteva 2005.

kieliopillistumiseen on muutoksen syissä. Kontaktikieliopillistumisessa on kyse siitä, että kieleen kehittyvä uusi kieliopillinen rakenne jonkin toisen kielen mallin mukaan. Muutos koskee merkityksiä ja niihin liittyviä rakenteita, muttei muotoa, joten se ei koske foneettista tasoa. (Heine 2006, 49.)

Kontaktikieliopillistuminen perustuu strategiaan, jonka avulla jokin mallikielen (= M) kieliopillinen käsite siirretään kohdekieleen (= R). Kontaktikieliopillistumisessa voidaan erottaa kaksi päätyyppiä: tavallinen kontaktikieliopillistuminen ja kieliopillistumisen kopiointi (replica grammaticalization). Mikäli lähdekielessä ei ole mallia kieliopillistumisprosessille, joka voitaisiin kopioida, on kyse tavallisesta kontaktikieliopillistumisesta ja kieliopillistuminen etenee c1:n kautta. Jos lähdekielessä on olemassa malli kieliopillistumisprosessille, kieliopillistuminen etenee c2:n kautta. C2-tyyppi näyttää olevan yleisempi kuin c1. Kohtaa c lukuun ottamatta kontaktikieliopillistumisen tyypit ovat samanlaiset.

- a. Kielenkäyttäjät huomaavat, että kielessä M on kieliopillinen kategoria Mx.
- b. Kielenkäyttäjät luovat kohdekieleen R vastaavan kategorian Rx hyödyntämällä omassa kielessään olemassa olevaa materiaalia.³⁴
- c1. Kielenkäyttäjät hyödyntävät kieliopillistumisen universaaleja strategioita ja käyttävät kielen rakennetta Ry luodakseen kategorian Rx.
- c2. Kielenkäyttäjät toistavat kieliopillistumisprosessin, jonka he olettavat tapahtuneen kielessä M, käyttämällä analogista mallia [My > Mx] = [Ry > Rx].
- d. Kielenkäyttäjät kieliopillistavat Ry:n Rx:ksi.
(Heine–Kuteva 2003, 533, 539–540; Heine 2006, 80–81.)

Pennsylvanian saksan *bei*-preposition käyttö toimii yhtenä esimerkkinä tavallisesta kontaktikieliopillistumisesta (tyyppiä c1). Pennsylvanian saksaa puhuvat voivat käyttää lokatiivista *bei*-prepositiota 'luona' ilmaisemaan passiivisten rakenteiden agenttia. Pennsylvanialaiset saksan puhujat päätyivät tähän *bei* > agentti (eli Ry > Rx) todennäköisesti seuraamalla englannin fonologisesti ja etymologisesti vastaavan *by*-preposition mallia. Englannin *by*-prepositiota käytetään agenttirakenteissa, mutta saksan sääntöjen mukaisessa agenttirakenteessa on *bei*-preposition sijaan prepositio *von* 'jostakin'. (Heine–Kuteva 2003, 538.)

Kieliopillistumisen kopioinnista (tyyppi c2) on kyse seuraavassa esimerkissä: Mallikielessä saksassa on laajennettu monikon kolmannen persoonan pronomini *sie* (= My) myös yksikön toisen persoonan (*Sie* = Mx) käyttöön kohteissa tai muodollisissa kielenkäyttötilanteissa. Silesiassa olevat puolalaiset ovat kopioineet tämän prosessin laajentamalla vastaavalla tavalla monikon kolmannen persoonan pronominin (= Ry) uuteen funktioon (Rx). Luultavasti saksassa muutoksen taustalla olevat historialliset tekijät eivät ole olleet puolalaisten tiedossa, mutta heillä on ollut riittävästi sosiolingvististä, pragmaattista ja kieliopillista tietoa, jotta he ovat voineet toistaa kieliopillistumisprosessin. (Heine–Kuteva 2003, 539.)

³⁴ Kohta b herättää useita kysymyksiä, kuten kuinka tietoisesta toiminnasta on kyse.

Kontaktikieliopillistuminen ei aina palvele kieltä siten, että se täyttäisi kielessä olevan ”aukon”, vaan kontaktikieliopillistumista tapahtuu myös niin, että kohdekielessä on jo olemassa vastaava kieliopillinen kategoria. Kontaktikieliopillistumisen kautta kieleen tullut rakenne voi elää vanhan samassa funktiossa käytettävän rakenteen rinnalla tai se voi syrjäyttää vanhan samassa funktiossa käytetyn rakenteen. (Heine–Kuteva 2003, 534, 542.)

Ongelmana kontaktikieliopillistumisessa on se, olisiko muutos voinut tapahtua ilman kielten välistä kontaktia, jolloin kyseessä olisikin tavallinen, omaperäinen kieliopillistuminen. Joissain tapauksissa kontaktikieliopillistumisen ja omaperäisen kieliopillistumisen erottaminen on hyvin vaikeaa. Ongelmana on myös se, voisiko kontaktikieliopillistumisen sijaan olla kyse pelkästään polysemian kopioinnista.³⁵ Tällöin kielenkäyttäjät eivät toista kieliopillistumisprosessia vaan pikemminkin käyttävät oikoreittä kopioimalla vain prosessin alku- ja loppuvaiheen. (Heine–Kuteva 2003, 532, 537, 540, 555.)

Koska tässä työssä käytettävä tutkimusaineisto ei anna mahdollisuutta tarkastella koko kieliopillistumisketjua, lähtökohtana on oletus, että kyseessä on omaperäinen kieliopillistuminen, jos jokin adpositiorakenne esiintyy nykykielessä, mutta myös tällaisessa tilanteessa kehitys voi johtua kontaktivaikutuksesta. Agricolan kielessä esiintyvä nykysuomea laajempi adpositioiden käyttö sen sijaan hahmottuu selvemmin kontaktin vaikutukseksi, joskin teoreettisesti on mahdollista, että käyttö on omaperäistä mutta kielestä kadonnutta tai pois normitettua.

5.6. Kieliopillistuminen ja suomen kielen standardointi

Kieliopillistumista tarkastelevat tutkimukset ovat yleensä keskittyneet yksisuuntaisiin kielensisäisiin muutoksiin, joilla on kognitiivinen pohja. Sen sijaan kielenulkoisten tekijöiden vaikutusta kieliopillistumiseen ei ole tutkittu kovinkaan paljon. (Laitinen 2004a, 247.) Ilona Herlin ja Lari Kotilainen (2004, 264) nostavat esille, että kieliopillistumisen analysoinnissa on tärkeää ottaa huomioon kulttuurinen ja sosiohistoriallinen tilanne, jossa kielen muutokset tapahtuvat, ja kiinnittää huomiota siihen, miten tarkasteltavaa kielellistä yksikköä käytetään eri kielimuodoissa. Esimerkiksi kirjakieli saattaa poiketa suurestikin puhutusta kielestä.

Kielen standardin luomisen yhteydessä kieltä muokataan tietoisesti, soviin taan yleiskielen yhteiset normit ja säännöt (Laitinen 2004a, 247; kielen standardoinnista ks. myös esim. Haugen 1966; 1987). 1500-luvulla ilmestyneet Agri-

³⁵ Perinteisessä tutkimuskirjallisuudessa puhutaan polysemian kopioinnin sijaan käännöslainamisesta ja käännöslainoista. Käännöslainoilla tarkoitetaan ”sellaisia sanoja ja sanontatapoja, jotka on muodostettu vieraan kielen ilmausta enemmän tai vähemmän orjallisesti jäljittelemällä siirtäen sen merkityssisällitys sellaisenaan johonkin oman kielen ilmaukseen, joko varta vasten seipitettyn tai ennestään muun merkityksisenä olemassa olleeseen.” Käännöslainat voidaan luokitella esimerkiksi seuraaviin kategorioihin: 1) fraseologiset, 2) syntaktiset, 3) morfologiset ja 4) leksikaaliset käännöslainat. (Hakulinen 1969, 13.)

colan teokset ovat luoneet pohjan suomen kirjakielelle, mutta vielä tuohon aikaan suomea ei standardoitu. Ensimmäiset suomen kieliopit ajoittuvat 1600-luvulle, ja vasta 1800-luvulla, varhaisnykysuomen kaudella, kieltä alettiin tosissaan muokata kulttuurikieleksi ja kirjakielen normeja alettiin standardoida. Tätä ennen suomen kieltä käytettiin lähinnä vain kirkollisen ja hengellisen elämän alalla.

Kun tarkastellaan Agricolan kielen adpositioiden muuttumista nykykieleen, onkin syytä ottaa huomioon myös suomen kielen standardoinnin vaikutus kieliopillistumiseen. Agricolan teokset ovat pääosin käännöksiä, ja Agricolan käyttämät indoeurooppalaiset lähdetekstit ovat vaikuttaneet niihin paljon. (Ks. luvut 2.2 ja 2.3.) Erityisesti 1800-luvulla alettiin kiinnittää huomiota kirjakielessä oleviin vierasperäisiin aineksiin, ja niiden karsiminen kirjakielestä on vaikuttanut myös adpositioiden käyttöön.

Suomen kielen standardoinnin aikaisten julkisten keskustelujen dokumentit paljastavat, että kielen uudistaminen ja parantaminen tähtäsivät yleensä kielessä tapahtuvien muutosten – kieliopillistumisen – pysäyttämiseen, hallitsemiseen ja sääntelemiseen ja toiseen suuntaan ohjaamiseen. 1800-luvun kielenuudistus oli tietoinen kansallinen projekti, jota ohjasivat ideologiset periaatteet. Kielen uudistaminen oli kompromissi useiden eri murteiden ja vanhan kirjasuomen välillä. Kielen uudistajat olivat harvinaisen tietoisia kielen variaatiosta ja muutoksista, ja kielestä keskusteltiin paljon. Monet kielenuudistajat tähtäsivät puhtaaseen, homogeeniseen ja säännölliseen suomen kieleen. He yrittivät tehdä suomen kielestä puhtaan poistamalla siitä vierasperäisiä rakenteita ja halusivat minimoida variaation, epäsymmetrisyyden ja monimuotoisuuden. Niinpä kun tarkastelemme standardoitua yleiskieltä, tarkastelun kohteena oleva kielimuoto on ainakin osittain keinotekoinen. (Laitinen 2004a, 247–248.)

Kielen standardointi saattaa johtaa kieliopillistumisen kannalta erilaisiin lopputuloksiin. Lea Laitinen (2004a, ks. myös Laitinen 2004b) esittelee kolme erilaista esimerkkitapausta siitä, miten kieliopillistuminen ja suomen kielen standardoiminen olivat ristiriidassa keskenään ja millaiseen lopputulokseen kyseisten piirteiden kohdalla päädyttiin. Nesessiivirakenteen subjektin sija on Laitisen ensimmäinen esimerkki. Siinä subjektin mahdollisia sijoja ovat nominatiivi (*Morsian pitää olla kaunis*) ja genetiivi (*Morsiamen pitää olla kaunis*). Kielen standardoinnin yhteydessä päädyttiin lopulta siihen tulokseen, että nominatiivin käyttö rajoitettiin vain sellaisiin rakenteisiin, joissa on kyse eksistentiaalisista lauseista, jotka esittelevät uuden referentin ja joissa verbiä edeltää paikanilmaus tai omistusrakenne (*Minulla pitää olla morsian*). Tämä kielen standardi hyväksyttiin kuitenkin vain kirjoitettuun yleiskieleen, ja kieliopillistuminen eteni omaa tahtiaan murteissa ja epämuodollisessa puheessa ja kirjoituksessa. Toisena tapauksena Laitinen nostaa esille *hän*-pronominin kehittymisen diskurssipartikkeliksi (*Se ol Samppa, mikä^häl lie ollus sukusis se viinankeittäjä*). Kielen standardoijat eivät kiinnittäneet mitään huomiota tähän kehitykseen, jossa *hän*-pronominia käytetään ei-referentiaalisessa funktiossa, ja kieliopillistuminen eteni niin kansan kielessä kuin standardeissa kielimuodoissakin. Kolmantena

tapauksena Laitinen esittelee kieltoverbin,³⁶ jolla on monia partikkelinomaisia piirteitä. Sekä joistain nykymurteista että vanhasta kirjakielestä löytyy esimerkkejä kongruoimattomista muodoista, kuten *Ei he ole*. Jo 1800-luvulla kongruoimattomien muotojen käyttöä rajoitettiin, ja standardoinnin myötä kieltoverbi sijoitettiin verbien kategoriaan kaikissa syntaktisissa ja pragmaattisissa funktioissaan. Sekä kirjakielessä että puhekielessä joitain murteita lukuun ottamatta alettiin noudattaa uutta normia.

Suomen kielen standardointi pohjasi siis vanhaan kirjasuomeen ja suomen murteisiin, mutta myös indoeurooppalaiset kielet vaikuttivat siihen paljon. Monen suomen kielen standardointiin vaikuttaneen henkilön äidinkieli oli ruotsi. Myös monet muut indoeurooppalaiset kielet, kuten latina ja saksa, vaikuttivat suomen kieleen, sillä vielä 1800-luvulla kuten 1500-luvullakin suomenkieliset tekstit olivat suurelta osin käännöksiä, ja indoeurooppalaiset kielet olivat käännösten lähdekieliä. Jotkin kielen muutokset ovatkin kielikontaktien epäsuoria seurauksia. (Häkkinen 1994, 436–519; Herlin–Kotilainen 2004, 265, 268.)

Kun tarkasteltavana on Agricolan kieli ja sitä verrataan nykykieleen, on 1800-luvun kirjakielen standardoimisen lisäksi otettava siis huomioon se, että Agricolan 1500-luvulla kirjoittamat teokset ovat pääosin käännöksiä. Käännetty teksti eroaa monin tavoin tekstistä, joka on kirjoitettu suoraan suomeksi (Laitinen 2004a, 248). Käännösuniversaaliksi, jotka ovat tyypillisiä käännösten kielelle, on ehdotettu ensinnäkin käännösten yksinkertaisuutta, jolla tarkoitetaan sitä, että käännökset olisivat niin sanastoltaan kuin lauserakenteiltaan kohdekielellisiä alkuperäistekstejä yksinkertaisempia. Eksplisiittisyydellä puolestaan viitataan siihen, että käännöksissä selitetään asioita ja lisätään tekstiin taustatietoa. Toisaalta käännöskielelle voi olla tyypillistä myös toiston välttäminen. Käännökset ovat usein konventionaalisia, sillä niissä käytetään kohdekielelle tyypillisiä ja tavanomaisia ilmauksia ja rakenteita epätavallisten ja luovien sijaan. Lisäksi interferenssi eli lähdekielen ja -tekstin vaikutus näkyy usein käännöksissä. (Puurttinen 2005, 219–221.) Niinpä kirjoitetun suomen kielen rakenteiden muutosten pohtimisessa on otettava huomioon lähdekielten vastaavat rakenteet. Kirjakielen kehityksessä myös typologisesti hyvin erilaisella kielellä saattaa olla vaikutusta kieleen. (Herlin–Kotilainen 2004, 265, 272.) Sanaston lisäksi saateetaan lainata myös syntaksia, ja syntaksin lainaaminen saattaa olla kvalitatiivisen lisäksi myös kvantitatiivista. Vieraasta kielestä lainattu rakenne saattaa esimerkiksi lisätä kielen alkuperäisen rakenteen käyttöä. (Ebert 1978, 16.) Vieraasta kielestä lainattu rakenne voi myös estää omia rakenteita pääsemästä esiin. Tästä hyvänä esimerkkinä on agenttipartisiippi, jonka sijaan vanhassa kirjasuomessa käytetään vierasperäisiä agenttirakenteita, erityisesti ablatiiviagenttia. (Itkonen–Kaila 1992.) Siitä, että kääntäjät pysyttelevät lähellä lähdetekstin ilmaisumuotoja, voi seurata kohdekielen ominaispiirteiden suhteellinen aliedustus. Toisaalta myös joidenkin kohdekielen ilmaisujen yliedustus on tyypillistä käännöksille. (Mauranen–Tiittula 2005, 68; Eskola 2005, 239.) Lisäksi lähdetekstin tyylillä on vaikutusta käännökseen. Lähdeteksti tuo käännökseen esimerkiksi sen tyyliin vaikuttavia metaforia ja muita kielikuvia. (Mihailov 2005, 100.) Myös Agricolan

³⁶ Suomen kieltoverbistä ja Agricolan kielen kieltolauseesta ks. Savijärvi 1977 ja 1988.

kielen tyyli vaihtelee, ja lähdetekstin vastaavanlainen tyylinvaihtelu on voinut vaikuttaa tähän vaihteluun (Kiuru 1994, 43). (Käännössuomen kielestä ks. tarkemmin Mauranen & Jantunen (toim.) 2005.)

Useimmat suomen kielen kieliopillistumisen tutkijat ovat käyttäneet suomen kirjakielen historian takia tutkimusaineistonaan puhuttua kieltä (Laitinen 2004a, 248). Lehmannin (1991, 531) mukaan puhekieli ei kuitenkaan ole ainoa ympäristö, jossa kieliopillistumiskehitys saa alkunsa. Myös kirjakieli voi toimia kieliopillistumiskehityksen alkupaikkana, eivätkä kaikki kirjakielessä tapahtuvat kieliopillistumiset esiinny ollenkaan puhekielessä. Kirjakielen ja puhekielen kehitys etenevätkin ainakin osittain erillään toisistaan. Esimerkiksi suomen kielen *koska* on kehittynyt kausaaliseksi eri aikoina puhe- ja kirjakielessä, kirjakielessä 1800-luvulla, puhekielessä mahdollisesti vasta viime aikoina (Herlin 1997, 90). Ikola ym. (1989) antaa hyvän kuvan puhekielen ja yleiskielen kieliopin ja erityisesti lauseopin eroista. Puhekielessä esiintyy esimerkiksi alistuskonjunktio *niin jotta*, jota ei esiinny yleiskielessä, ja *kun*-konjunktio on puhekielessä huomattavasti yleisempi kuin yleiskielessä (Ikola ym. 1989, 77). Puhe- ja kirjakielen kehitystä tuleekin tarkastella erikseen. Nimenomaan kirjakielessä tapahtuneet kieliopillistumiset ovat olleet kielenhuollon kohteena, sillä kieliopin historia koskee kirjakielen kielioppia. Kirjoitettu kieli on puolestaan vaikuttanut edelleen puhuttuun kieleen, jonka kieliopin tarkastelu on verrattain uusi ilmiö.

Jotta kirjakielessä tapahtuneen kieliopillistumisen tarkasteluun saadaan mahdollisimman pitkä perspektiivi, on käytettävä vanhan kirjakielen aineistoja Agricolasta alkaen. Niiden tarkasteleminen on mielekästä, mutta niitä käyttäessä on syytä pitää mielessä kirjakielen historia ja ottaa huomioon kirjakielen standardoinnin vaikutus kieliopillistumiseen.

**II MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KIELEN
ADPOSITIOT**

6. TUTKIMUSAINIESTON KÄSITTELY

6.1. Yleistä

Käsittelen tutkimuksen aineiston, Agricolan kielen adpositiot, adpositioittain siten, että käsittelen ensin *ala*-vartaloiset adpositiot ja sen jälkeen *ylä*- ja *pää*-vartaloiset adpositiot. Kukin saman vartalon sijamuoto muodostaa oman lukunsa. Luvut jakautuvat pääasiallisesti kuuteen tai seitsemään alalukuun, mutta jos adposition frekvenssi on erittäin pieni, sen käsittelyä ei ole ollut taroituksenmukaista jakaa alalukuihin.

Tarkastelen ensimmäisessä alaluvussa adposition esiintymistä Agricolan teoksissa. Esitän ensin kaikki Agricolan kielessä esiintyvät adposition kirjoitusasut. Agricolalla ja myös muussa vanhassa kirjasuomessa samasta sanasta saattaa olla useitakin kirjoitusasuja. Esimerkiksi *tehdä*-verbin A-infinitiivistä esiintyy Agricolan teoksissa ainakin seuraavat kirjoitusasut: *tädhe*, *tähä*, *techdä*, *techde*, *tedä*, *tede*, *tedhä*, *tedhe*, *tehdä*, *tehde*, *tehdhä* ja *tehdhe*. Kirjoitusasun esittelyä ja esimerkkejä lukuun ottamatta käytän tekstissä Agricolan kielestä kirjoitusasuja, jotka noudattavat niiden lukuasua. (Lukuasun kirjoitusperusteista ks. Häkkinen 2007a, 79–90.) Agricolan kielessä esiintyvä nasaaliviiva on kirjoitettu sitä vastaavalla kursivoidulla nasaalilla (*n* tai *m*) ja *z* on korvattu tarvittaessa sitä vastaavalla yhtymällä *et*, joka on kursivoitu tekstissä. Agricolan teksteissä esiintyvät /-merkit on korvattu pilkuilla ja tekstin seassa esiintyvät *-merkit, jotka kertovat, että kyseiseen kohtaan on olemassa reunahuomautus, ja †-merkit, jotka edustavat ristinmerkkiä, on jätetty pois. Sen sijaan reunahuomautusten alussa olevat *-merkit on jätetty esimerkkeihin, koska niistä näkee heti, mistä tekstilajista on kyse.

Vieraskieliset sanat, rakenteet ja lauseet noudattavat tekstissä olevaa kirjoitusasua ja muotoa. Näin esimerkiksi verbeistä esitetään kyseisessä tekstikohdassa oleva muoto perusmuodon sijaan. Tämä helpottaa lukijaa sanojen tunnistamisessa tekstiesimerkeistä. Lähdeteksteissä esiintyvien muotojen käyttö on perusteltua myös, koska lähdetekstit eivät ole tutkimuksen kohteena, vaan käytän niitä Agricolan kielen adpositioiden tutkimisen apuna, ja koska Agricolan käyttämien lähdekielten sanojen perusmuotojen oikean kirjoitusasun tietäminen vaatisi laajempaa perehtymistä kyseisten kielten Agricolan aikaiseen ortografiaan. Kielten ortografia ei ole vakiintunut vielä Agricolan aikaan, mikä näkyy esimerkiksi NT:n ja GVB:n esimerkkejä vertaamalla. Vieraskielisten rakenteiden sanajärjestys on kuitenkin muutettu lukijaa palvelemaan muotoon esimerkiksi niin, että pääsana edeltää prepositiota tai prepositiorakennetta. Mikäli ruotsinkieliset Uudet testamentit poikkeavat toisistaan, noudatan tekstissä GVB:n kirjoitusasua ja latinankielisissä teksteissä Vulgatan esittämää kirjoitusasua. Olen yhdistänyt ruotsinkieliset ja latinankieliset esimerkit mahdollisuuksien mukaan silloin, kun ne ovat riittävän samankaltaiset sekä rakenteeltaan että kirjoitusasultaan. Vieraskielisistä pääsanoista olen suomentanut ne, jotka eivät vastaa kirjaimellisesti Agricolan käännoästä. Näin esimerkiksi rakenteen *vallita* (*jonkun*) *päälle* saksankielistä esikuvaa *herrschen vber* ei ole suomennettu, mutta ruotsinnosten *fär macht* 'saada valta' *offuer* -adpositiorakenteen pääsana

on. Käytän tekstissä kirjaimellisen käännöksen/vastineen synonyymina suoraa käännöstä/vastinetta.³⁷

Toiseksi esitän tässä luvussa adposition esiintymisen Agricolan teoksissa teoksittain. Olen koonnut esiintymätiedot taulukoihin, joissa on aina ensimmäisenä teos, jossa on eniten tarkasteltavana olevia adpositioita, ja viimeisenä teos, jossa adpositioita on vähiten. Taulukoissa on adpositioiden esiintymämäärien lisäksi niiden prosentuaaliset osuudet teoksittain. Uudesta testamentista esitellään myös, montako adposition esiintymää on ykkös- ja kakkososassa. Uuden testamentin ykkösosa sisältää evankeliumit ja Apostolien teot, kakkososa Uuden testamentin kirjeet. (Jaon perustelusta Ikola, Niilo 1966, 117–128.) Uusimman tutkimuksen mukaan Agricolan Uusi testamentti ei ole ilmestynyt kahdessa osassa (Perälä 2007, 77–81), mutta koska ykkös- ja kakkososa eroavat toisistaan kielellisesti (ks. luku 2.3), esitän adpositioiden määrälliset erot myös osakohtaisesti. Lisäksi taulukoissa kerrotaan, esiintyvätkö adpositiot Uuden testamentin varsinaisessa tekstissä, muussa tekstissä, reunahuomautuksissa vai koko Uuden testamentin esipuheissa. Varsinainen teksti sisältää Uuden testamentin tekstin, joka on käännetty nykyiseenkin Uuteen testamenttiin. Muulla tekstillä tarkoitan muuta kuin varsinaiseen tekstiin kuuluvaa Agricolan Uuden testamentin aineistoa: otsikoita, esipuheita, summaarioita ja jälkipuheita. Kaikkien Agricolan teosten kohdalla mainitsen, kuinka moni adpositioista esiintyy reunahuomautuksissa. Adpositioiden suhteelliset esiintymämäärät, jotka esitän taulukoittain, on laskettu teosten kokonaissanemääriin suhteutettuna (ks. luku 2.1 ja taulukko 2).

Tarkastelemalla Agricolan teosten lähdekielisiä tekstejä, joista teokset on käännetty suomeksi, saadaan selville, millaisiin esikuviin Agricolan kielen adpositionarakenteet perustuvat. Toisessa luvussa käsittelen Agricolan adpositioiden vieraskielisiä esikuvia ensisijaisesti Uuden testamentin aineiston avulla. Olen poiminut kustakin adpositiosta tasaväliotannalla – mikäli se on ollut mahdollista frekvenssin kannalta – 20 Uudessa testamentissa olevaa esiintymää. Tasaväliotannan ansiosta Uuden testamentin ykkös- ja kakkososa tulevat yhtä laajasti edustetuiksi. Olen etsinyt näille esiintymille kaikkien kuuden Agricolan käyttämän lähdetekstin (ks. luku 2.3) vastineet. Esitän kustakin lähdekielestä sen tai ne adpositiot, jotka vastaavat kirjaimellisesti tai merkitykseltään Agricolan adpositiota, ja sen lisäksi luettelen ne muut adpositiot, jotka esiintyvät Agricolan adpositiota vastaavissa kohdissa mutta eivät ole Agricolan adpositioiden suoranaisia esikuvia, koska eivät vastaa adpositioita edes merkityksensä kannalta. Toisaalta nekin ovat saattaneet vaikuttaa siihen, että Agricola on käyttänyt kyseisessä kohdassa adpositiota eikä muunlaista rakennetta. Lähdeteoksissa saattaa olla myös jokin muu rakenne tai esimerkiksi pelkkä substantiivilauseke vastaamassa adpositionarakennetta, mutta en käsittele niitä adpositioiden esikuvia käsitellessäni.

³⁷ Suoralla käännöksellä tarkoitetaan usein myös eri asiaa kuin kirjaimellisella käännöksellä. Tällöin suorassa käännöksessä otetaan huomioon kielten rakenteelliset erot, jolloin suoran käännöksen tavoitteena ei ole lähdetekstin muodon säilyttäminen, vaan kääntäminen niin, että alkuperäisen tekstin sisältö välittyy mahdollisimman hyvin käännöksestä.

Nämä rakenteet tulevat tarpeen mukaan käsitellyiksi esimerkkien analysoinnin yhteydessä.

Tämän adpositioiden lähdekielisten mallien selvittämisen lisäksi olen verrannut myös kaikkia niitä adpositioita, jotka olen tulkinut vierasperäisiksi, mahdollisuuksien mukaan lähdeteksteihin. Tulkinta vierasperäiseksi on tehty sen perusteella, että adpositiot eivät ole mahdollisia suomen kielen kannalta ja niiden käyttö perustuu siihen, että tekstiä on käännetty sanasta sanaan. Koska tarkasteltavana ovat nimenomaan Agricolan kielen adpositiot, yhden lähdekielisten mallin löytäminen on riittänyt. Näin ollen en ole käynyt läpi esimerkiksi rakenteen *ajattella jonkin tai jonkun päälle* (esim. 262) yli kolmeakymmentä esiintymää vaan olen tyytynyt ensimmäiseen mahdolliseen malliin. Vierasperäisiä malleja saattaa siis olla useampia kuin tekstissä on esitetty.

Uuden testamentin lisäksi myös Vanhan testamentin osalta on ollut helppo etsiä vieraskieliset vastineet vastaavista raamatunkohdista. Rukouskirjassa esiintyville teksteille on löytynyt usein esikuva Jaakko Gummeruksen (1955) ja Juhani Holman (2008) teosten kautta. Lisäksi apuna ovat olleet Simo Heinisen (1992, 1993, 1994 ja 2008) teokset.

Kolmannessa alaluvussa tarkastelen Agricolan kielen adpositioiden ja adpositiorakenteiden syntaksia. Esitän, ovatko adpositiot prepositioita, postpositioita vai esiintyvätkö ne pelkän possessiivisuffiksin kanssa, ja tarkastelen, min-kämuotoisen täydennyksen kanssa adpositiot muodostavat rakenteen. Lisäksi nostan esille mahdolliset adpositiorakenteissa olevat erikoisuudet. Tämän lisäksi tarkastelen adpositioiden täydennysten saamia muita paitsi genetiivimääritteitä ja sitä, millaisten muiden adpositioiden tai sijamuotojen kanssa adpositiot rinnastuvat Agricolan kielessä.

Neljännessä alaluvussa keskityn Agricolan kielen adpositioiden semantiikkaan. Luku ei käsittele kuitenkaan aivan puhtaasti pelkkää semantiikkaa, vaan siinä on aineksia myös syntaksin puolelta. Tarkastelen luvussa adpositioiden merkityksen lisäksi sitä, millaisten täydennysten kanssa adpositiot muodostavat rakenteen. Adpositioiden täydennyksinä olevista nomineista – yleensä substantiiveista – annetut esimerkit ovat yleisimmät adpositiorakenteissa esiintyvät nomininit, ja ne on esitetty yleisyysjärjestyksessä. Mikäli nomininit ovat yhtä yleisiä, ne on esitetty aakkosjärjestyksessä. Samoin on menetelty adpositiorakenteiden pääsanoina olevia sanoja – yleensä verbejä – esitellessä. Käsitellen tässä luvussa siis myös sitä, millaisten sanojen adverbiaaleina tai määritteinä adpositiorakenteet esiintyvät Agricolan kielessä.

Mikäli adpositiota käytetään vieraan mallin mukaan, käsitelen seuraavassa luvussa näitä vierasperäistä mallia noudattavia adpositioita. *Päälle*-adpositio noudattaa vierasperäistä mallia niin usein, että olen jakanut tämän luvun vielä alalukuihin adpositiorakenteen pääsanana mukaan. Lisäksi käsitelen hallintaa ja valtaa ilmaisevat vierasperäistä mallia noudattavat adpositiot omassa alaluvussaan, sillä ne muodostavat oman semanttisen adpositioiden kategorian.

Seuraavassa luvussa tarkastelen adpositioiden muutoksia Agricolasta nykykieleen. Käytän Agricolan ja nykykielen vertailussa apuna Agricolan Uutta testamenttia ja Uuden testamentin uusinta suomennosta vuodelta 1992. Uusi testamentti tarjoaa hyvän vertailukohdan, koska siinä sama laaja teksti on sekä Agri-

colan käännöksenä että nykykäännöksenä. Koko ajan on kuitenkin pidettävä mielessä Raamatun kielen ja käännöstyön erityisyys. Uusin raamatunsuomennos on suhteellisen uusi, ja sen käännösperiaatteet poikkeavat niin Agricolan kuin muistakin raamatunsuomennoksista. Raamatunkäännöstyössä pyritään aina siihen, ettei Raamatun sanoma muuttuisi alkuperäisestä. Toisaalta Raamattu on myös kaunokirjallisuutta, ja lisäksi Raamatun kääntämiseen liittyy se erityispiirre, että käännöstraditio synnyttää odotuksia myös uuden käännöksen suhteen. (Huhtala 1992, 197–198.)

Uusinta suomennosta tehneen raamatunkäännöskomitean tehtävänä oli laatia nykyistä yleiskieltä noudattava suomennos. Suomennoksen taustalla on aiemmista poikkeava käännösteoria, Eugene Nidan kehittämä dynaamisen vastaavuuden teoria, jonka mukaan lähdetekstin ja käännöksen välisen suhteen pitäisi olla dynaaminen. Suhde on dynaaminen silloin, kun käännös välittää lähdetekstin merkityksen niin, että käännöksen lukijan reaktio tekstiin on olennaisesti sama kuin alkuperäisen lukijan.³⁸ Tämä edellyttää sitä, että käännetään vapaasti. Käännettäessä perusyksikköinä ovat laajemmat merkityskokonaisuudet, eivät enää sanat. Uutta raamatunsuomennosta tehtäessä toimittiinkin entistä enemmän kohdekielen ehdoilla. Dynaamisen vastaavuuden ohella suomennoksessa annettiin tilaa laajemminkin funktionaaliselle vastaavuudelle. Raamatunsuomennoksessa onkin kiinnitetty erityisesti huomiota sekä funktionaalisuuteen että viestinnälliseen selkeyteen. Sen lisäksi on kiinnitetty huomiota muun muassa historialliseen tarkkuuteen ja Raamatun kirjojen tyylieroihin. (Nida-Taber 1969; Huhtala 1992, 201–202; Kuningas-Autio 1998, 9.) Vuosien 1938 ja 1992 Uuden testamentin suomennosten nominaalistuksia tutkinut Paavo Suihkonen (1998, 82) toteaaakin, että siinä missä vuoden 1938 Uuden testamentin suomennos seuraa hyvin uskollisesti lähdetekstin formaalista vastaavuutta, vuoden 1992 käännöksessä on noudatettu suomen kielen syntaktisia rakenteita. Hän summaa, että ”vuoden 1992 käännöksen kieli on selvästi dynaamisempaa, analyttisempaa ja havainnollisempaa kuin edellisessä käännöksessä. Se on myös semanttisesti selvempää kuin vuoden 1938 Raamatussa; joskus se on jopa ”selvempää” kuin lähtötekstissä.” (Suihkonen 1998, 84.) Esteettiset ja emotionaalisetkin arvot ja perinne ovat kuitenkin vaikuttaneet myös uusimpaan raamatunsuomennokseen, ja siitäkin löytyy rakenteita ja sanoja, joita ei muussa kielessä (juuri) käytetä. Tällaisia ovat esimerkiksi sana *kuvastin* ja käännöslaina (*jokin on*) *oikein Herran silmissä*, joka mielletään uskonnolliseksi ja jota ei ole haluttu korvata arkisemmalla ilmauksella. (Kela 1998, 59; Mielikäinen 1998, 134.)

Jokainen raamatunkäännös onkin käypä dokumentti niin ajastaan kuin sen ajan kielestään. Olisi ollut mielenkiintoista tarkastella myös muita raamatunsuomennoksia, jolloin olisi saanut paremman kuvan adpositioiden muutoksista ja olisi voinut keskittyä laajemmin myös niiden kieliopillistumisen tarkastelemiseen. Tämä olisi kuitenkin tehnyt tutkimuksesta liian laajan. Toinen vaihtoehto

³⁸ Toisaalta voidaan ajatella, että reaktioiden vastaavuus olisi saavutettavissa ainoastaan sellaisessa tilanteessa, jossa kohdeyleisö ja kommunikoija elävät samassa ajassa ja kulttuurissa. Tällöin yleisö pystyy liittämään tekstin kommunikoijan tarkoittamiin kontekstuaalisiin oletuksiin. (Gutt 1991, 78.)

olisikin ollut valita jokin otos Uudesta testamentista ja verrata sitä useampaan raamatunsuomennokseen. Tämän vaihtoehdon avulla olisi saatu parempi kuva adpositioiden kieliopillistumisesta, mutta se olisi jättänyt auki sen mahdollisuuden, että jotain olennaista olisi jäänyt otoksen ulkopuolelle. Nyt koko aineisto on käyty läpi kokonaisuudessaan systemaattisesti.

Adpositioiden merkitykset Agricolan Uudessa testamentissa ja vuoden 1992 Uudessa testamentissa on koottu taulukoihin. Taulukoissa esitetään, kuinka monta kertaa adpositio esiintyy kussakin merkityksissä Agricolan Uudessa testamentissa ja vuoden 1992 Uudessa testamentissa. Määrien lisäksi esitetään kunkin merkitysryhmän yleisyys myös prosentuaalisesti. Taulukoita tarkastellessa on syytä pitää mielessä, että adpositioesiintymien kokonaismäärä on joissakin niistä melko pieni. Pidän kuitenkin tästä huolimatta prosentuaalisten määrien esittämistä havainnollisena. Sarakkeessa ”A:n UT ja UT 1992” on esitetty, kuinka monta kertaa adpositio esiintyy sekä Agricolan Uudessa testamentissa että vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksessä samassa kohtaa.

Koska Uusi testamentti on uskonnollinen teksti, jonka sisältö ja uskonnollinen tyyli ovat vaikuttaneet sen kääntämiseen kautta aikojen, käytän adpositioiden nykyisten merkitysten selvittämisessä apuna myös sanakirjojen tarjoamaa aineistoa (ks. myös luku 1.3). Niiden avulla saadaan monipuolisempi kuva adpositioiden käyttötavoista. Erityisesti Nykysuomen sanakirja on tässä olennainen, sillä sitä laadittaessa mukana on ollut niin kaunokirjallista aineistoa kuin kansankieltäkin. NS esittää suhteellisen monipuolisesti sen, mitä pidetään normatiivisesta näkökulmasta mahdollisena suomen kirjakielissä.

Viimeiseksi esitän kustakin adpositiosta yhteenvedon. Yhteenvetoluvun keskeisenä sisältönä ovat taulukot, joihin on koottu tietoa adpositioista, taulukoiden tulkinta ja niiden avulla tehtävä koonti adpositioista. Taulukoissa esitetään, minkälaisen täydennysten kanssa adpositiot muodostavat adpositiorakenteen, luetellaan yleisimmät adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit, esitetään, millaisia pääsanoja adpositiorakenteilla on ja luetellaan yleisimmät pääsanat. Täydennyksistä samoin kuin adpositiorakenteiden pääsanoista luetellaan vähintään kymmenen yleisintä. Luettelossa mainitaan useampi kuin kymmenen yleisintä, mikäli viimeiseksi mukaan otettavia yhtä yleisiä täydennyksiä tai pääsanoja on useampia. Yhtä yleiset täydennykset ja pääsanat esitetään aakkosjärjestyksessä.

Tarkasteltavana olevat esimerkit on numeroitu tekstissä kautta tutkimuksen. Esimerkeissä on käytetty lihavoitua, alleviivausta ja kursivoitua. Lihavoinnilla on nostettu esiin tarkasteltavana olevat adpositiorakenteet niin Agricolan kielestä kuin muistakin tarkasteltavina olevista teksteistä silloin, kun ne vastaavat Agricolan adpositiorakenteita. Esimerkeissä ei kuitenkaan ole käytetty lihavoitua, jos koko esimerkki olisi pitänyt lihavoida (ks. esim. 376). Myös adpositiorakenteiden pääsanat on lihavoitu silloin kun ne ovat tarkastelun kannalta olennaisia. Nykysuomen esimerkeistä on lihavoitu Agricolan adpositiorakennetta vastaava kohta, joka saattaa olla esimerkiksi sama adpositiorakenne, jokin muu adpositiorakenne tai jokin sijamuoto. Mikäli käännös poikkeaa enemmän Agricolan käännöksestä, se on alleviivattu. Alleviivausta on käytetty lisäksi osoittamaan

esimerkissä olevaa muuta merkittävää seikkaa kuin itse adpositiorakenne. Tällainen on esimerkiksi adpositiorakenteen kanssa rinnastuva rakenne.

Alleviivausta käytetään Agricolan lähdeteksteissä silloin, kun prepositio ei vastaa kirjaimellisesti Agricolan adpositiota ja jostain muusta lähdetekstistä löytyy kirjaimellinen prepositiovastine. Tällaisissa tapauksissa on alleviivattu vain prepositio eikä koko prepositiorakennetta, jotta esimerkkien lukuisat lihavoinnit, alleviivaukset ja kursivoinnit pysyvät mahdollisimman vähäisinä ja siten myös selkeinä. Alleviivauksella on nostettu esiin myös lähdetekstien adverbija ja yhdysverbien määräiteosia. Niitä kommentoidaan tekstissä tarpeen mukaan. Alleviivausta käytetään lähdeteksteissä myös osoittamaan prepositiorakenteen pääsanaa sellaisissa tapauksissa, joissa se ei vastaa Agricolan adpositiorakenteen pääsanaa.

Kursivoinnilla puolestaan osoitetaan sellaiset Agricolan lähdetekstien prepositiorakenteet (ja tarvittaessa niiden pääsanat), jotka eivät vastaa kirjaimellisesti Agricolan adpositioita mutta jotka ovat voineet vaikuttaa siihen, että Agricola käyttää kyseisessä kohdassa adpositiorakennetta. Näissä tapauksissa mistään lähdetekstistä ei löydy Agricolan adpositiota kirjaimellisesti vastaavaa adpositiota.

Seuraavaksi esitän luvuissa 6.2 ja 6.3 ennen varsinaisen tutkimusaineiston käsittelyyn siirtymistä, millaisiin kategorioihin adpositioiden täydennyksinä ja adpositiorakenteiden pääsanoina olevat substantiivit ja pääsanoina olevat verbit on luokiteltu. Adpositioiden täydennyksinä olevia nomineja ja rakenteiden pääsanoina olevia sanoja käytetään apuna adpositioiden merkitysten tulkinnassa. Niiden avulla saadaan selville myös se, millainen on tyypillinen adpositiorakenne ja millaisia pääsanoja adpositiorakenteet määrittävät.

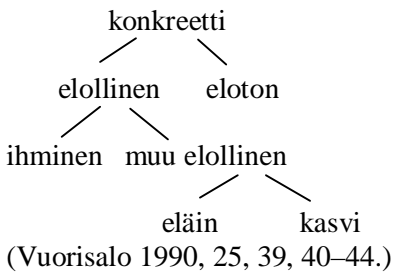
6.2. Substantiivien luokittelu

Substantiivit jaetaan merkityksen perusteella perinteisesti kahteen ryhmään, konkreettisiin ja abstrakteihin. Konkreettiset substantiivit ovat elävien olentojen ja elottomien esineiden nimiä ja abstraktit ominaisuuden, toiminnan ja tilan nimiä. (Penttilä 2002 [1963], 498.) Substantiivit on mahdollista luokitella tämän perusjaon sisällä erilaista tarkkuutta käyttäen ja eri tarpeiden mukaan. Käytän omassa tutkimuksessani pohjana erityisesti John Lyonsin (1977) ja ns. Bochum-projektin esittämiä substantiivien luokitteluja. Bochum-projektissa on luokiteltu suomen kielen substantiivit merkityksen mukaan. Projektin tehtävänä oli sanaston tilastollinen tutkiminen ja tavoitteena kielen leksikon sisäisen säännöstön ja rakenteen selvittäminen. Bochum-projektissa mukana olivat Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos. (Vuorisalo 1990, 2–3.) Lyonsin ja Bochum-projektin mallit tarjoavat kuitenkin vain pohjan, sillä tutkimuksessa tarvitaan paikoin hieman tarkempaa luokittelua.

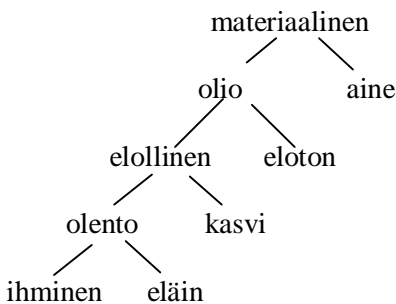
Lyons (1977, 438–452) jakaa entiteetit ja niihin viittaavat substantiivit kolmeen ryhmään: ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen entiteetteihin. **Ensimmäisen asteen entiteeteille** on ominaista se, että ne ovat yleisesti havaittavia, niiden havaittavat ominaisuudet ovat tavallisesti melko pysyviä ja ne

sijaitsevat kolmiulotteisessa avaruudessa. Entiteetteihin kuuluvat fyysiset olennot: persoonat, eläimet ja esineet.

Lyonsin ensimmäisen asteen entiteettejä vastaavat Bochum-projektin **konkreetit** substantiivit, joilla viitataan avaruudellisiin, esineellisiin tarkoitteisiin. Konkreetit substantiivit voidaan jakaa edelleen **ihmisiin**, **muihin elollisiin** ja **elottomiin** viittauskohteen intentionaalisuuden mukaan. Intentionaalisuudella tarkoitetaan tässä luokittelussa olion ajattelukykyä ja sen toiminnan tarkoituksellisuutta ja alkeellisimmillaan elollisuutta. Ihmisten intentionaalisuus erottaa ihmiset omaksi ryhmäkseen muista elollisista.³⁹ Ihmiseen viittaavia sanoja ovat ihmiseen ja ihmisryhmään, kuten *hallitus*, viittaavat substantiivit. Luokittelun kannalta ongelmallisia ovat ne tapaukset, joiden intentionaalisuustaso on epäselvä tai irrelevantti. Esimerkiksi *karavaani* sisältää monia intentionaalisuustasoja. Rajankäynti elollisten ja elottomien olioiden välillä on ongelmattomampaa kuin intentionaalisuuden määrittäminen. Konkreettien entiteettien jako ihmisiin, muihin elollisiin ja elottomiin on semantiikkaa koskevassa kirjallisuudessa selviö. Eroja on kuitenkin siinä, mille ontologisen hierarkian tasolle kukin ryhmä sijoitetaan. Perinteinen tapa jakaa konkreetit entiteetit on seuraava:

Mauno Koski (1978, 115) puolestaan esittää seuraavanlaisen jaottelun:

³⁹ Bochum-projektin luokittelussa intentionaalisuuden kannalta toista astetta edustavat eläimet ja kasvit ja niistä koostuvat kollektiivit. Kasvien kuuluminen samaan ryhmään eläinten kanssa saattaa tuntua hieman erikoiselta. Esimerkiksi Mauno Koski (1978) erottaa kasvit olennoista omaksi ryhmäkseen (ks. kuvio alla). Bochum-projektin luokittelua puoltaa kuitenkin se, että myös eläinten intentionaalisuudessa on suuria eroja (kuten ameban ja apinan intentionaalisuudessa), ja toisaalta elollisuus yhdistää eläimiä ja kasveja.

Kosken luokittelussa kategoria eloton sisältää esimerkiksi sellaisia entiteettejä kuin esine, paikka, rakennus, orgaaninen osa ja muoto. Näiden rinnalla omana ulottuvuutena on jako artefakteihin ja ei-artefakteihin.

Kun on kyse adpositioiden täydennyksistä, olen jakanut tässä tutkimuksessa ensimmäisen asteen entiteetit seuraaviin kategorioihin: **ihminen, Jeesus, Jumala, henkiolento, eläin, kasvi, ruumiinosa, artefakti, aine ja paikka**. Koska kaikki entiteetit eivät sovi mainittuihin kategorioihin, tarvitaan myös kategoria **muu konkreettinen**. Siihen kuuluvat esimerkiksi ihmisen ruumiillisuuteen viittaavat *liha* ja *ruumis*. Koska Agricolan kielessä on kyse miltei ainoastaan uskonnollisesta tekstistä, ihmisiin viittaavien nominien lisäksi keskeisiä ovat myös Jeesukseen ja Jumalaan⁴⁰ viittaavat nimit. Kategoria henkiolentot koostuu erityisesti Pyhään Henkeen, pahalaiseen, enkeleihin ja muihin hyviin tai pahoihin henkiin viittaavista nomineista. Paikan kategoria sisältää konkreettisia maantieteellisiä paikkoja, kuten meri, vuori ja taivas. Siihen sisältyvät myös hallinnolliset paikat, kuten kaupunki ja valtio, sekä paikannimet. Nimet ovat toisinaan luokittelun kannalta ongelmallisia, sillä samalla nimellä voidaan viitata Agricolan teksteissä niin paikkaan kuin kansaankin. Adpositiorakenteiden pääsanoina toimivat substantiivit on puolestaan luokiteltu siten, että ihminen, Jeesus, Jumala ja henkiolento on luokiteltu samaan kategoriaan **tekijä/henkilö** ja eläimet ja kasvit muodostavat **elollisten** kategorian. Erilainen luokittelutarkkuus johtuu siitä, että substantiivit ovat suhteellisen harvinaisia pääsanoja verbeihin ja verbirakenteisiin verrattuna.

Toisen asteen entiteettejä ovat Lyonsin (1977, 443–445) mukaan tapahtumat, prosessit ja asiantilat. Ne sijaitsevat ajassa kuten ensimmäisen asteen entiteetitkin, mutta ne pikemminkin tapahtuvat kuin ovat olemassa. Myös toisen asteen entiteetit voidaan yksilöidä, mutta toisaalta ne perustuvat paljon selvemmin havaintoon ja ne ovat selvemmin käsitteellisiä kuin ensimmäisen asteen entiteetit. Fyysinen olio voidaan identifioida samaksi yhä uudelleen, mutta toisen asteen entiteetin uudelleenidentifiointi ei ole yhtä selvää. Saman tilanteen ja samanlaisen tilanteen ero ei ole yhtä selvä kuin esimerkiksi saman ihmisen ja samanlaisen ihmisen välinen ero. Lyonsin luokittelu poikkeaa perinteisestä jaosta abstrakteihin ja konkreettisiin toisen asteen entiteettien kohdalla. Perinteisen ajattelun mukaan tapahtumia ja tiloja pidetään abstrakteina (Vuorisalo 1990, 10).

Bochum-projektin luokittelussa on Lyonsin toisen asteen entiteettejä vastaava luokka **energiset tapahtumat, tilat ja prosessit**. Ne eroavat konkreeteista, koska ne ovat epäesineellisiä. Ne sijoittuvat aikaan ja ovat tyypillisesti aistein havaittavissa. Luokittelussa jaetaan energiset tapahtumat dynaamisiin ja staattisiin. Liike ja muutos ovat **dynaamisen** ilmiön keskeisiä tuntomerkkejä. Dynaa-

⁴⁰ Kolminaisuusopin mukaan on vain yksi Jumala, joka ilmoittaa itsensä kolmessa persoonassa: Isänä, Poikana ja Pyhänä Henkenä. Jumala, Jeesus ja Pyhä Henki ovat kuitenkin toimijoina jonkin verran erilaisia, ja siksi niistä on tarpeen tehdä omat kategoriansa. Jeesus on toimijoista kaikkein personifioituin, ja myös Jumala on toimijana osin ihmisen kaltainen. Pyhää Henkeä ei kuvata niinkään ihmisenkaltaiseksi toimijaksi, ja sen vertauskuvia ovatkin esimerkiksi kyyhkynen ja liekki. Leino ym. (2001, 9) kuitenkin katsovat Jumalan henkilöviitteiseksi Biblian kieltä koskevassa tutkimuksessaan.

misiksi luokitellut substantiivit ovat lähes poikkeuksetta deverbaalijohdoksia. Dynaamisia substantiiveja ovat esimerkiksi *heitto*, *juoksu* ja *ostaminen* (Vuorisalo 1990, 26–30.) Kielten useimmat verbit ovatkin tyypillisesti dynaamisia: ne viittaavat pikemmin tapahtumiin kuin tiloihin (Lyons 1977, 706). **Staattisen** luokan tyypillisiä edustajia puolestaan ovat verbijohdosten lisäksi adjektiiveista johdetut ominaisuudennimet. Tilaa ilmaistaan myös suoraan substantiivilla. Tähän luokkaan kuuluvia substantiiveja ovat esimerkiksi *jano*, *sairaus* ja *ryppyisyys*. (Vuorisalo 1990, 31.) Staattisuuden ominaisuuksia ovat homogeenisuus, pysyvyys ja muuttumattomuus (Lyons 1977, 483). Tila on tavallisesti pitkäkestoinen, ja sille on usein vaikea löytää ajallisia rajoja (Vuorisalo 1990, 31).

Temporaaliset substantiivit ovat Bochum-projektin luokittelussa oma ryhmänsä. Temporaalisten substantiivien määrä on selvästi vähäisempi kuin muiden luokkien edustajien, mikä saattaisi puoltaa ilmausten liittämistä abstrakteihin tai energisiin substantiiveihin. Kielenkäytössä ajanilmauksilla on kuitenkin muista ilmauksista selvästi poikkeava luonteensa, joten on perusteltua luokitella temporaaliset substantiivit omaksi ryhmäkseen. (Vuorisalo 1990, 33–35.)

Jaan omassa tutkimuksessani toisen asteen entiteetit tilaa, tapahtumaa, tekoa (tapahtumasta ja teosta ks. myös luku 6.3) ja aikaa ilmaiseviin. Dynaamisuus erottaa tapahtumaa ja tekoa ilmaisevat entiteetit tilaa ilmaisevista. Koska adpositioilla ilmaistaan usein aikaa, on aikaa ilmaisevista entiteeteistä perusteltua tehdä oma kategoriansa Bochum-projektin luokittelun tapaan.

Kolmannen asteen entiteettejä ovat tilat ja suhteet, joita vastaavat abstraktit substantiivit. Ne ovat ajan ja paikan ulkopuolella. Niitä voidaan kuvata paremmin sanalla tosi kuin todellinen. Abstraktit entiteetit voivat olla propositionaalisten asenteiden, kuten uskon, toivon tai arvostelun, kohteena. (Lyons 1977, 443–445.)

Abstrakteiksi Bochum-projektissa luokitellaan ne substantiivit, joiden viittauskohteena on aikaan ja avaruuteen sijoittumaton ajattelun tuotos. Abstrakti viittauskohde on esimerkiksi ajatustuotteiden (*illuusio*), henkiolentojen (*aave*), aatteiden (*deismi*) ja tieteenalojen (*folkloristiikka*) nimillä. Monilla sanoilla voi viitata yhtä hyvin abstraktiin oloon kuin sen reaaliseen ilmentymään. Esimerkiksi *sanan* viittauskohteena voi olla lausutun tai kirjoitetun havaittavan entiteetin lisäksi sen sisältö, jolloin sen luokittelu abstraktiksi on luontevaa. (Vuorisalo 1990, 37–38.)

Myös tässä tutkimuksessa abstraktit entiteetit muodostavat oman kategoriansa. Kun tarkastellaan adpositiorakenteiden pääsanoina olevia entiteettejä, kognitiota ja emotiota ilmaisevat substantiivit on laskettu omiin kategorioihinsa niitä vastaavien pääsanoina olevien verbien tai verbirakenteiden tavoin. Oman kategoriansa muodostavat myös ominaisuutta ilmaisevat entiteetit.

Edellä mainittujen kategorioiden lisäksi myös muu-kategoria on tarpeellisen aineiston luokittelussa. Siihen on laskettu kuuluviksi sellaiset adpositioiden täydennyksinä esiintyvät sanat, joita ei voi lukea yllä oleviin luokkiin. Tällaisia ovat esimerkiksi edeltävään tai tulevaan lauseeseen tai lauseisiin viittaavat adpositioiden täydennyksinä olevat pronominit. Adpositioiden täydennyksinä olevat pronominit ovat usein muutenkin ongelmallisia luokittelun kannalta, sillä pronominiin korrelaateina olevien substantiivien löytäminen on toisinaan melko

haasteellista ja joskus myös tulkinnanvaraista. Korrelaatit saattavat olla tekstissä melko kaukana pronomineista.

Substantiivien luokittelussa käyttökontekstilla on aina keskeinen merkitys. Vuorisalo (1990, 36) käyttää *joulu*-sanana erilaisia käyttötapoja esimerkkinä tästä:

- a) Olemme **jouluna** maalla. (temporaalinen)
- b) **Joulu** vietettiin perinteiseen tapaan. (energinen)
- c) Kuuntelimme hartaina **joulun** sanomaa. (abstrakti)

Luokittelun kannalta ovat kaiken kaikkiaan ongelmallisia metaforat. Jos kielen merkityksen kuvaaja ottaa huomioon vain sanojen kirjaimellisen käytön, kuvaus jää puutteelliseksi. Esimerkiksi eläinten ja esineiden nimitykset ovat yleisesti käytössä kuvaamassa tiettytyyppisiä ihmisiä (*aasi, kettu, saapas*). Keskeistä luokittelussa on referenssin ja merkityksen suhde. Metaforaan liittyy aina tiettyä abstraktiutta. Kuvailmaukset näyttävät muistuttavan enemmän ominaisuutta ilmaisevia adjektiiveja kuin viittaavia substantiiveja. Toisaalta taas kielen kuvalliset käyttömahdollisuudet ovat rajattomat, eikä syntaktis-semanticen vertailun perusteella kirjaimellisen ja kuvallisen merkityksen välillä ole suurtakaan eroa. (Vuorisalo 1990, 66–67.)

Ominaisuudennimistä luokittelun kannalta ongelmallisia puolestaan tekee se, että niitä voidaan käyttää sekä abstraktissa että staattisessa merkityksessä: *Ilmoita laskun suuruus – Hän ihmetteli kaupungin suuruutta*. Koska jokaisella sanalla on abstrakti käsitetason merkitys, ei ole mahdollista löytää kriteerejä sille, millaiset sanat ovat tarpeeksi käsitteellisiä, jotta niitä voidaan pitää abstrakteina. (Vuorisalo 1990, 58, 69, 71–73; Bochum-projektin substantiivien luokittelusta ja sen ongelmista tarkemmin Vuorisalo 1990.)

Tämän tutkimuksen tutkimusaineisto, uskonnollinen kieli, jota Agricolan kieli pääosin edustaa, on usein kuvaannollista. Kuten edellä on esitetty, kirjaimellisen ja kuvallisen merkityksen välillä ei ole suurta eroa syntaktis-semanticen vertailun perusteella. Myös dynaamisen ekvivalenssin teoriassa kielikuvien käytöllä todetaan olevan vain esteettinen funktio. Kielikuvat ovat sen mukaan kauniimpi tapa sanoa tietty asia. (Kuningas-Autio 1998, 7.) Tässä tutkimuksessa onkin jätetty huomiotta kuvaannollisuus, ja täten esimerkiksi kylväjä-vertauksessa kylväjä on luokiteltu ihmiseksi ja siemenet kasveiksi. Tästä huolimatta kuvaannollisuus vaikeuttaa toisinaan substantiivien luokittelua. Kuvakielinen uskonnollinen teksti saattaa olla myös tarkoituksellisesti monitulkintaista. Johanna Kuningas-Autio tarkastelee monitulkintaisuutta metaforan *Minä olen elämän leipä* kautta. Konteksti ohjaa ajattelemaan, että *leipä* viittaa Jeesuksen ruumiiseen ja koko genetiivirakenne Jeesuksen kuoleman raamatulliseen tulkintaan, jonka mukaan Jeesus kuoli antaakseen elämän sille, joka uskoo – siis syö tätä leipää. Toisaalta on mahdollista, että metaforalla on pyritty viestimään tätäkin enemmän, kuten että Jeesus on kaikki, mitä ihminen tarvitsee. (Kuningas-Autio 1998, 16, 28.)

6.3. Verbien luokittelu

Luokittelen adpositiorakenteiden pääsanoina olevat verbit pääosin Anneli Pajusen (2001) tekemän luokittelun mukaisesti. Luvussa on lihavoitu ne verbien kategoriat, joita käytän omassa luokittelussani. Pajusen luokittelun alaluokkien hahmottamiseksi on tarpeen mukaan käytetty myös alleviivausta.

Tilaa koodataan suomessa yleensä nominaalisesti *olla*-verbin sisältävällä rakenteella. Verbaalisesti koodatuista tiloista suurin osa ilmaistaan asentoverbeillä, kuten *harottaa*. Samoja asentoja voidaan ilmaista myös samakantaisilla asentoadverbeilla, kuten *olla harallaan*. Asentoverbejä ovat istumis-, makaamis- ja seisomisverbit, ja ne predikoivat yleensä elollista ja erityisesti ihmistä. Suomen seisomisverbejä voidaan käyttää myös lokationaalisina, jolloin niillä koodataan sijaintia. Varsinaisia lokationaalisia verbejä suomessa onkin vain kaksi: *esiintyä* ja *sijaita*. Ei-elollisten asentoa ilmaistaan usein deskriptiivisillä verbeillä, kuten *repsottaa* ja *sojottaa*. Muita kuin asentoa koodaavia tilassa tai paikassa olemista ilmaisevia verbejä ovat muun muassa asumisverbit (*asua*, *oleilla*), elämisverbit (*elää*, *kituuttaa*) ja aspektuaaliset tilaverbit, jotka ilmaisevat odottamista, jäämistä ja pysymistä (*jäädä*, *viipyä*). Ns. ulottuvuusverbit, kuten *edeltää* ja *ulottua*, puolestaan ilmaisevat sijaintia (rajatulla) alueella. On tyypillistä, että nämä ulottuvuusverbit ovat ensisijaisesti liike-, kosketus- ja teko-*verbejä*, niiden tilaluenta on toissijainen. (Pajunen 2001, 113–120.)

Tekoverbeillä ja kaksipaikkaisilla (kausaatiota ilmaisevilla) **muutosverbeillä** koodataan kontrolloituja prosesseja. Verbien argumentteina ovat yleensä teon tekijä ja sen kohde tai tulos. Teko vaikuttaa yleensä kohteen olotilaa (tai paikkaa) muuttavasti. Teon kohde ei ilmene aina itsenäisenä argumenttina (*emännöidä* 'tehdä emännän tehtäviä') tai spesifioitu (*puuhailla* 'tehdä kaikenlaista'). Verbit ovat siis semanttisesti transitiivisia, mutta eivät aina syntaktisesti. Verbejä ei rajata elollisuuden tai inhimillisyyden mukaan, vaan teon tai muutoksen aiheuttaja voi olla myös jokin syy, voima tms. Verbit saavat tyypillisesti välinettä, materiaalia, tulosta ja myös paikkaa ilmaisevia määritteitä. Kompleksiset kausatiiviset verbit, kuten kontaktiverbit, liikeverbit ja omistussuhteen vaihtoa ilmaisevat verbit, muodostavat omat ryhmänsä, sillä ne ilmaisevat teon lisäksi jotain muutakin ja poikkeavat teko- ja muutosverbeistä useammalla tavalla. Yleiserona on se, että niillä ei ilmaista tilan muutosta, vaan ensisijaisesti paikan tai asennon muutosta. (Pajunen 2001, 147–154.)

Tekoverbit ja kaksipaikkainen muutos -verbit voidaan jakaa suoritusverbeihin, aktiveettiverbeihin ja fysiologisperustaista tekoa ilmaiseviin verbeihin. **Suoritusverbejä** ovat ensinnäkin kausatiiviset muutosverbit, jotka ilmaisevat volitionaalista ja fysikaalista kausaatiota. Volitionaalisilla verbeillä ilmaistaan tyypillisesti ihmisen suorittamaa tekoa, joka aiheuttaa selvän muutoksen kohteen olomuodossa tai olotilassa joko tietyn ajan kuluessa tai välittömästi. Kausatiivisia muutosverbejä ovat esimerkiksi rikkomis-, hävittämis- ja tuhoamisverbit (*hajottaa*, *repiä*). Suoritusverbejä ovat myös käsittelemisverbit, kuten siivoamis-, pesemis- ja maalaamisverbit, ja valmistamisverbit, kuten *muurata*, *nyplätä* ja *kypsytää*. Valmistaja on tavallisesti elollinen tai esimerkiksi kone, muttei kovin usein muu ulkoinen syy. Tekoa tai muutosta ilmaisevat myös aktiveettiverbit,

jotka ilmaisevat usein toimimista jossakin, jonkin hyväksi jne. Aktiviteettiverbejä ovat esimerkiksi *uutteroida*, *hutiloida* ja *asioida*. Fysiologisperustaiset teot ilmaisevat nauttimista ja huoltamista. Ns. nauttimisverbit, kuten *aterioida*, *purra* ja *syödä*, kuuluvat sekä ruumiillisperustaisiin verbeihin että tekoverbeihin. Nauttimisverbeille läheinen verbien ryhmä on ns. (ruumiin)huoltoverbit, kuten *kammata*, *kylpeä* ja *pukea*. Aktiviteettia ja usein lisäksi tunnetta leksikalisoivat ns. käyttäytymisverbit (*hölmöillä*, *keljuilla*). (Pajunen 2001, 155–168.) Olen omassa aineistossani lukenut suoritus- ja aktiviteettiverbit tekoa ilmaiseviin verbeihin ja fysiologisperustaiset teot fysiologisiin verbeihin.

Pajusen kolmas verbien ryhmä on **tapahtumaa ja yksipaikkaista muutosta ilmaisevat verbit**. Tapahtumaverbit ilmaisevat ajallisesti rajaamatonta, duratiivista prosessia, jota kukaan ei tietoisesti aiheuta. Taustalla voi kuitenkin olla jokin syy, fysikaalinen kausaatio, joka saa tapahtuman aikaan. Prosessin mahdollista aiheuttajaa ei kuitenkaan koodata näkyviin. Tapahtumaverbit eivät koodaa muutoksen alkua eivätkä tulosta, joten ne eroavat tässä varsinaisista muutosverbeistä. Tapahtumaverbeillä ilmaistaan muun muassa ihmisestä riippumattomia ja muita kontrolloimattomia prosesseja. Esimerkiksi sääverbeistä osa on tapahtumaverbejä (*tuulla*, *ukkostaa*). Ei-kausatiivisten muutosverbien päätyyppejä ovat materiaalistien ominaisuuksien ja ulottuvuuksien muutosta ilmaisevat verbit ja esimerkiksi hajoamista, irtoamista ja sulkeutumista ilmaisevat verbit (*aueta*, *hajota*, *irrota*). (Pajunen 2001, 168–172.)

Pajusen mukaan **liikeverbit** voidaan jakaa neljään ryhmään, ja niistä ensimmäinen on lokomotionaaliset ja refleksiiviset liikeverbit. Lokomotionaalisessa liikkeessä on kyse maantieteellisen paikan muutoksesta, mutta myös paikallaan liikkuminen voidaan ymmärtää sen alatyypiksi. Lokomotionaalisia ja refleksiivisiä liikeverbejä ovat ensinnä omavoimaista väylällä etenemistä ilmaisevat verbit, kuten kulkemista ja kävelemistä tai hyppäämistä ja nousemista ilmaisevat verbit, toiseksi refleksiivistä liikettä ilmaisevat verbit, kuten *nyökätä*, *vapista* ja *istuu-tua*, jotka koodaavat tyypillisesti ihmisen liikettä suhteessa itseensä, ja kolmanneksi dynaamista liikettä ilmaisevat verbit, joissa liikkeen aiheuttajana on jokin syy, jota ei ilmaista argumenttiasemassa, mutta se voi tulla välillisemmin ilmi esimerkiksi verbilekseemistä tai jäädä pääteltäväksi (*ajautua*, *levitä*). Toinen liikeverbien ryhmä on kausatiiviset liikeverbit (*heittää*, *kuljettaa*) ja asettamisverbit (*ottaa*, *panna*). Ne ovat tyypillisesti kolmipaikkaisia verbejä, joiden kolmas määrite on tavallisesti lokaalinen argumentti. Verbiluokat ovat semanttisesti kompleksisia, koska ne koodaavat sekä tekoa että liikettä. Kausatiiviset liikeverbit voi jakaa eroamisverbeihin (*ampua*, *ruiskuttaa*), kuljettamisverbeihin (*kyyditä*, *viedä*) ja hakemisverbeihin (*etsiä*, *hakea*). Asettamisverbit ilmaisevat kirjaimellisesti kädellä tapahtuvaa siirtämistä, antamista, ottamista tms. (Pajunen 2001, 185–186, 196–238.) John Newmanin (1996, 37–46) mukaan asettamistilanteessa ovat osallistujina antaja, annettava ja vastaanottaja/lokaatio. Kolmas liikeverbien ryhmä on kontaktiverbit, joilla koodataan liikkeen ja usein nimenomaan ruumiinosanliikkeen mahdollistamaa argumenttien välistä välitöntä ja yleensä hetkellistä kosketusta. Kontaktiverbien pääryhmät ovat kosketusverbit (*halata*, *hyväillä*) ja lyömisverbit (*iskeä*, *piestä*). Kontaktiverbien yhteydessä

kosketuksen kohde voi olla objektina tai suuntasijaisena obliikvina. (Pajunen 2001, 238, 245–254.)

Neljäntenä liikeverbien ryhmänä Pajusella on **omistusverbit**. George A. Millerin ja Philip Nicholas Johnson-Lairdin (1976, 563–565) mukaan omistussuhde voi olla pysyvä, tilapäinen tai fyysinen, jolla tarkoitetaan hallussapitoa. Kuitenkin myös abstraktit ja assosiatiiviset suhteet luetaan yleisesti omistussuhteisiin (ks. esim. Heine 1997, 1–6). John R. Taylorin (1989, 202) mukaan omistussuhteelle on tyypillistä, että

- a) omistaja on inhimillinen olio,
- b) omistettu on konkreettinen ja yleensä eloton olio,
- c) omistetulla on tavallisimmin yksi omistaja,
- d) omistajalla on oikeus käyttää omistamaansa, muut sen sijaan tarvitsevat siihen luvan omistajalta,
- e) omistussuhdetta edeltää transaktio, kuten osto, perintö,
- f) omistus edellyttää vastuullisuutta ja huolenpitoa,
- g) omistus edellyttää läheisyyttä ja
- h) omistussuhde on pitkäaikainen.

Pajunen (2001, 254) jakaa omistusverbit neljään eri ryhmään, joista ensimmäinen on statiiviset omistusverbit. Nobufumi Inaban (1998, 151) mukaan itämerensuomalaiset kielet noudattavat lokaatiomallia $x + \text{olosija 'be' } y + \text{nom}$. Suomessa omistusta voidaan koodata nominaalisesti kopulalla, kuten $x:llä \text{ on } y$, mutta myös verbaalisesti omistusverbeillä: *kuulua, omistaa*. Suomen kielessä omistusrakennemalleja ovat lokaatiomalli ($x:llä \text{ on } y$), ekvaatiomallit ($y \text{ on } x:n$, $y \text{ kuuluu } x:lle$), mahdollisesti toimijamalliin palautuva $x \text{ omistaa } y:n$ ja genetiivimalli $x:n \text{ on vilu / pää kipeä}$. Antamisverbit ovat toinen omistusverbien ryhmä. Ne leksikalisivat omistussuhteen transaktiota. Antamisverbeillä on kaksi henkilötarkoitteista argumenttia ja kolmantena antamisen kohdetta ilmaiseva argumentti. Osa antamisverbeistä on konversiosuhteessa (*antaa/ottaa; testamentata/periä*). Antamisverbit ovat yhteydessä asettamisverbeihin, sillä molemmat ilmaisevat tavallisesti kädellä tehtävää tekoa, jonka seurauksena esine vaihtaa haltijaa. Antamisverbejä ovat esimerkiksi lahjoittamisverbit, ottamisverbit, saamisverbit ja lainaamisverbit. Kolmas omistusverbien ryhmä on omistussuhteen vaihtoverbit eli ostamis- ja myymisverbit. Ne koodaavat omistuksen vaihdon suuntaa yleensä tarkasti, mutta osa leksikalisoi enemmän maksu- kuin vaihtopahtumaa: *myydä, ostaa, maksaa, karhuta, hinnoittaa*. (Pajunen 2001, 254–270; Biblian antamisverbeistä ks. Leino ym. 2001.) Neljäs omistusverbien ryhmä on aspektuaaliset omistusverbit. $X:n$ ja $y:n$ välillä voi vallita aiempi presupponoitu omistussuhde (Miller–Johnson-Laird 1976, 566–568), jolloin esimerkiksi verbeillä *etsiä, kadottaa, löytää, pitää* ja *varastoida* voidaan ilmaista omistussuhteen jatkumista, alkamista, menetystä, välttämistä ja syntymättömyyttä. (Pajunen 2001, 270.)

Pajusen viides verbien ryhmä on **fysiologista tilaa ja prosessia ilmaisevat verbit**, joilla leksikalisoidaan elävälle elimistölle ja fyysiselle olemukselle tyypillisiä prosesseja, tiloja ja niiden muutoksia. Verbeillä ilmaistaan, mitä tapahtuu

ruumiissa, vartalossa ja sen osissa. Elollisista kyseeseen tulevat pääasiassa inhimilliset ja ns. ylempät elolliset. Fysiologiset verbit ovat joko yksi- tai kaksipaikkaisia. Fysiologista tilaa ja prosessia ilmaiseviin verbeihin kuuluvat ensinnäkin fysiologista tilaa ilmaisevat verbit, joista useimmat ilmaisevat negatiivisia tiloja ja epämiellyttäviä tuntemuksia, kuten kipua ja puutetta. Lähinnä valvetilaa ilmaisevat verbit ovat neutraaleja. Positiivisia ja neutraaleja tiloja ilmaistaan tavallisesti adjektiivirakenteilla, kuten *olla kylläinen, terve*. Toinen fysiologisten tilojen ja prosessien verbiryhmä on fysiologisen tilan muutosta ilmaisevat verbit. Tähän kategoriaan kuuluvia verbejä ovat esimerkiksi valvetilan muutosta ilmaisevat verbit (*heräillä, nukahtaa*), terveydentilan muutosta ilmaisevat verbit (*tervehdyä, vilustua*) ja loukkaamisverbit (*loukata, satuttaa*). Fysiologisia tiloja ja prosesseja ilmaisevat myös fysiologista toimintaa ja fysiologisperustaista reaktiota ilmaisevat verbit. Fysiologista toimintaa ilmaisevat verbit ovat yksipaikkaisia ja verbien ilmaisemat elintoiminnot ovat pääosin kokonaisvaltaisia. Verbeihin kuuluu esimerkiksi erittämisverbejä (*hikoilla, sylkeä*), hengittämisverbejä (*hengittää, huokaista*) ja yskimisverbejä (*aivastaa, köhistä*). Fysiologisia reaktioita ilmaisevat esimerkiksi itkemistä ja nauramista ilmaisevat verbit ja ääntelyverbit. Ääntelyverbit eroavat puheaktiverbeistä siinä, ettei niiden ilmaisema viesti ole kielellinen. Lisäksi ryhmään kuuluvat eläinääniverbit (*haukkua, mouruta*). (Pajunen 2001, 272–282.)

Oman pääryhmänsä muodostavat **psykologista tilaa ja prosessia ilmaisevat verbit**. Ne voidaan jakaa emootio- ja kognitioverbeihin. Verbit saavat tyyppillisesti kaksi argumenttia, jotka ilmaisevat kokijan ja kohteen. **Emootioverbit** kielentävät tunnetiloja ja -tapahtumia. Niillä koodataan usein tilan alkamista, tilassa olemista ja sen loppumista. Emootioverbit voidaan jakaa alaluokkiin niiden ilmaiseman tunnetilan mukaan. Ne kuvaavat esimerkiksi iloa ja onnellsuutta (*ihastua, lumota, rakastua*), luottamusta ja arvostusta (*arvostaa, luottaa*), vihaa (*kiukutella, vihata*) ja pelkoa (*kammota, pelästyä*). Tunnetilassa olemista voidaan ilmaista myös *olla*-verbillä ja lokaalisesti koodatulla nominilla. (Pajunen 2001, 309–319.)

Kognitioverbit kielentävät propositionaalisia asenteita sekä tiedollisia tiloja ja prosesseja. Kognitioverbeillä ilmaistaan tiloja ja aktiviteetteja. Ne voidaan ryhmitellä suhteessa tietoon ja sen varmuusasteeseen. Kognitioverbien luokkia ovat esimerkiksi asiantiloihin kohdistuvia asenteita ilmaisevat aavistamisverbit (*aanaila, vaistota*) sekä luulemis- ja toivomisverbit (*haaveilla, uskoa*) ja toisaalta ajatteluprosessia ja tiedollista tilaa ilmaisevat verbit (*ajatella, käsitellä, muistaa*). Kognitioverbien lähiryhmään voidaan lukea myös kykyä, voimista ja taitamista ilmaisevia, lähinnä modaalisia (apu)verbejä, kuten *kyetä, mahtaa, taitaa*. (Pajunen 2001, 309–319.)

Perkeptioverbit ovat Pajusen luokittelussa oma verbiryhmänsä. Niillä ilmaistaan aistimiskykyä (*kuulen hyvin*), havaintoa (*kuulla jotakin*) tai aktiiviteettia (*kuunnella jotain*). Näköhavaintoverbit ovat perkeptioverbien keskeisin ryhmä. Toinen perkeptioverbien ryhmä on kuulohavaintoverbit ja kolmas tunto-, haju- ja makuhavaintoverbit. Neljännen perkeptioverbien ryhmän muodostaa liike-imitatiivien ryhmä, johon kuuluvat onomatopoeettis-deskriptiiviset verbit, joilla koodataan liikettä ja sen aiheuttamaa ääntä (*helkkää, kolista*) ja jonkin ver-

ran myös tilaa ja näköhavaintoa (*kajottaa, välkkyä*). Liike-imitatiivit ovat pääosin yksipaikkaisia, ja ne valikoivat argumenttinsa tarkkaan: *lasi heläjää, tuuli humisee, vesi kohisee*. (Pajunen 2001, 322–338.)

Viimeisen verbien ryhmän muodostaa **puheaktiverbien** ryhmä. Verbit leksikalisoivat kielellistä kommunikaatiota. Puheaktitilanteessa osallistujina ovat sanoman lähettäjä ja vastaanottaja, informaationa on jokin viesti tai aihe ja sitä välitetään jonkin kanavan, koodin tai välittäjän avulla. Puheaktiverbit järjestyvät vain inhimilliseen viittaavan subjektin kanssa. Sellaiset verbit, jotka ilmaisevat vain ääntä, eivät ole puheaktiverbejä vaan fysiologisia verbejä (*murista, voihkia*). Puheaktiverbit voidaan jakaa yleensä kommunikaatiota, puhumista ja varsinaista puheaktia ilmaiseviin verbeihin (*keskustella, puhua*), verbaalisiin teko-
verbeihin (*kutsua, käskeä, kääntää*), lukemis- ja kirjoittamisverbeihin sekä verbaalista ja/tai kognitiivista toimintaa edellyttäviin teko- tai tapahtumaverbeihin (*opettaa, oppia*). Kirjoittamisverbit ovat samalla myös valmistamisverbejä. Lukeminen ja opettaminen eivät puolestaan aina vaadi äänen käyttöä, jolloin niitä ei lasketa puheaktiverbeihin vaan tekoa ilmaiseviin verbeihin. (Pajunen 2001, 339–358.)

Jaan omassa tutkimuksessani verbit siis pääosin Pajusen luokittelua seuraten seuraaviin luokkiin: tila, teko, tapahtuma, liike, omistaminen, fysiologinen tila, teko, emootio, kognitio, perkeptio ja puheakti. Omistamisverbit ovat omassa luokittelussani Pajusesta poiketen oma ryhmänsä, sillä mielestäni niiden merkitys poikkeaa muiden liikeverbien merkityksestä. Myöskään Bernd Heine (1997, 42) ei hyväksy omistussuhdetta lokaaliseksi derivaatioksi, koska omistussuhde poikkeaa monissa kielissä lokaalisesta morfosyntaktisesti ja myös sen merkitys on erilainen. Luvussa 9.4.5 kognitiota ja emootiota ilmaisevat verbit on luokiteltu edelleen alaryhmiin kognitioiden ja emootioiden mukaan ja tekoa ilmaisevat verbit kolmeen eri alaryhmään, koska vierasperäistä mallia noudattavat pääsanat kuuluvat usein näihin ryhmiin.

Agricolan kielen verbejä luokitellessa on olennaista ottaa huomioon se, että verbi saattaa koostua useammastakin sanasta. Verbit voivat olla vakiintuneita kollokaatioita tai fraasiverbejä, jolloin verbi koostuu useammasta sanasta, mutta vastaa yhtä käsitettä ja muodostaa semanttisen kokonaisuuden. Fraasiverbi on esimerkiksi *antaa ilmi* (= *ilmiantaa*). Kuten jo aiemmin on tullut esille, Agricolan kieli on pääosin uskonnollista kieltä, ja uskonnollisen kielen kuvaannollisuus ja verbien polysemia kaiken kaikkiaan on toisinaan hankaloittanut luokittelua: Ilmaiseeko *tulla*-verbi liikettä, tapahtumaa vai fysiologisen tilan tai emootion alkamista? Onko arvan heittämisessä kyse todellisesta liikkeestä vai pikemmin-kin teosta? Luokittelun kannalta ongelmallisia ovat olleet myös esimerkiksi sellaiset verbit, jotka tuntuvat sopivan yhtäaikaa kahteen eri luokkaan: Viitataan *tunnustaa* ja *todistaa* -verbeillä ensisijaisesti tekoon vai puheaktiin? Jotkin luokittelun ongelmat tulevat esille seuraavissa analyysiluvuissa.

7. ALA-VARTALOISET ADPOSITIOT

Alapuolella olemista ilmaistaan Agricolan kielessä *ala*-vartaloisilla adpositioilla niin kuin nykysuomessakin. Adpositioita käytetään spatiaalisen perusmerkityksen lisäksi myös muissa, kieliopillisempia suhteita ilmaisevissa merkityksissä. Agricolan kielen adpositioiden tarkastelu aloitetaan näistä *ala*-vartaloisista adpositioista. *Ala*-vartaloisten adpositioiden jälkeen käsitellään niiden vastapari, *ylä*-vartaloiset adpositiot, ja viimeiseksi vuorossa ovat *pää*-vartaloiset adpositiot. Niiden perusmerkitys on sama kuin *ylä*-vartaloisten adpositioiden. Niillä ilmaistaan yläpuolella olemista. Erityisesti yläpuolella olemista ilmaisevat *pää*-vartaloiset adpositiot ovat yleisiä Agricolan kielessä, ja ne ilmaisevat usein kieliopillisia suhteita.

Agricolan kielen *ala*-vartaloisten adpositioiden systeemi poikkeaa nykyisestä *ala*-vartaloisten adpositioiden systeemistä, sillä Agricolan kielessä ei esiinny *alle*-adpositiota. *Alle* esiintyy suomen kirjakielissä ensimmäistä kertaa Ljungolla 1601 (Jussila 1998). Sen sijaan Agricolan kielessä esiintyy adpositio *ala*, joka voi merkitä 'alla' ja 'alle'.

Agricolan kielessä on 270 *ala*-vartaloista adpositioesiintymää. *Alla* ja *ala* ovat suunnilleen yhtä yleisiä Agricolan kielessä, mutta *alta* on todella harvinaisen, se esiintyy Agricolan kielessä vain kaksi kertaa. *Ala*-vartaloisten adpositioiden esiintymien määrät on esitetty taulukossa 3. *Alla*, *ala* ja *alta* -sanat voivat olla myös adverbeja, mutta ne esiintyvät Agricolan kielessä vain adpositioina.

TAULUKKO 3. Agricolan kielen *ala*-vartaloisten adpositioiden esiintymät.

<u>Adpositio</u>	<u>Määrä</u>
alla	143
ala	125
alta	2
Yhteensä	270

7.1. *Ala*-vartalon etymologia

Ala on ikivanha omaperäinen sanavartalo. Sillä on vastineita kaikissa sukukielessä, kuten karjalan ja viron *ala*, mordvan *al*, unkarin *al-* ja nenetsin *nyl*. Sen kantauralilaiseksi vartaloksi on rekonstruoitu **ala*. Sanasta esiintyy useita vanhoja taivutusmuotoja ja johdoksia, jotka ovat kiteytyneet itsenäisiksi adverbeiksi ja adpositioiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi *alla*, *alta* ja *alle*. (SKES; UEW; SSA; NES s.v. *ala*.)

Alla-adpositio on vanha lokatiivi, jossa on tapahtunut muutos **al-na* > *alla*. Muutos **ln* > *ll* on tapahtunut *l*-vartaloisten sanojen konsonanttivartaloisissa muodoissa, joissa vartalon *l* ja tunnuksen *n* ovat joutuneet rinnakkain. *Ala* 'alle' puolestaan on vanha latiivimuoto, joka on kehittynyt muodosta **ala-k*. *Alta* on

vanha separatiivi, ja siinä on yleisen erosijan päätte *-ta*. (Hakulinen, Lauri 2000 [1941–1946], 59, 101, 108.)

7.2. *Alla*

7.2.1. *Alla* Agricolan teoksissa

Agricolan kielessä on *alla*-adpositioiden esiintymiä 143. Adpositioiden kirjoitusasu on aina *alla*. Adpositioita esiintyy kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi Piinassa. Kun tarkastellaan adpositioiden absoluuttisia esiintymämääriä, adpositioita on eniten Uudessa testamentissa, mutta niitä esiintyy melko paljon myös Rukouskirjassa ja Weisuissa ja ennustoksissa. Sen sijaan adpositioita on suhteellisesti eniten Abckirjassa. *Alla*-adpositio esiintyy Abckirjassa neljä kertaa, joista kolme esiintymää on kellonsoittorukousten⁴¹ otsikoissa (ks. esim. 20). Suhteellisesti tarkasteltuna adpositioita esiintyy toiseksi eniten Messussa, 0,09 % kaikista teoksen saneista. Myöskään Messun adpositioesiintymien absoluuttinen määrä ei ole suuri, adposition esiintymiä on Messussa kymmenen. Suhteellisen esiintymämäärän suuruus voisi selittyä sillä, että tekstistä pääosa on käännetty analyttisestä ruotsista, jossa prepositioilla on keskeinen merkitys (ks. luvut 2.1 ja 3.3.2). Toisaalta myös Käsikirjan pääosa on käännetty ruotsista, eikä siinä ole suhteellisesti yhtä suurta määrää *alla*-adposition esiintymiä. Muiden teosten adpositioiden suhteellinen osuus vaihtelee 0,02 %:sta 0,04 %:iin. Adposition esiintyminen teoksittain on esitetty alla olevassa taulukossa 4 ja adpositioiden suhteellinen osuus sanemäärään suhteutettuna taulukossa 5.

⁴¹ Kellonsoittorukoukset liittyvät keskiaikaiseen perinteeseen, jonka mukaan kirkonkelloilla soitettiin aamulla, keskipäivällä ja illalla ns. Angelus-soitto. Se tehtiin lyömällä kellon kieltä kolme kertaa kellon laitaa vasten. Kunkin lyönnin eli kolkkauksen jälkeen luettiin rukous, tavallisimmin Ave Maria. (Parvio 1986, 130; Häkkinen 2007c, 59.)

TAULUKKO 4. *Alla*-adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	%	
Uusi testamentti	55	38 %	joista ykkösosan varsinaisessa tekstissä 12, muussa tekstissä 2 ja reunahuomautuksissa 1; kakkososan varsinaisessa tekstissä 30, muussa tekstissä 4 ja reunahuomautuksissa 3 ja Uuden testamentin esipuheissa 3
Rukouskirja	29	20 %	
Weisut ja ennustokset	25	17 %	joista 1 reunahuomautuksissa
Messu	10	7 %	
Psalttari	9	6 %	
Käsikirja	7	5 %	
Profeetat	4	3 %	
Abckirja	4	3 %	
Yhteensä	143	100 %	

TAULUKKO 5. *Alla*-adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Abckirja	4	1269	0,32 %
Messu	10	10695	0,09 %
Weisut ja ennustokset	25	55575	0,04 %
Käsikirja	7	18548	0,04 %
Uusi testamentti	55	174324	0,03 %
Rukouskirja	29	93210	0,03 %
Profeetat	4	15652	0,03 %
Psalttari	9	45935	0,02 %

7.2.2. *Alla*-adposition lähdekieliset esikuvat

Agricola seuraa adpositioiden kohdalla yleensä tarkkaan lähdetekstien prepositioiden mallia ja kääntää tarkasteltavana olevat adpositiot niitä kirjaimellisesti vastaavista prepositioista. Lähdetekstien seuraaminen saattaa kuitenkin olla konkreettisuusasteeltaan myös erilaista. Lähdeteksteistä on usein löydettävissä sanasta sanaan vastaava kohta, mutta Agricola saattaa seurata myös samantyyppistä konstruktiota. Agricola saattaa käyttää adpositiota esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joissa lähdeteksteissä on adpositiota vastaava adverbi tai yhdysverbi, jonka määriteosa vastaa Agricolan adpositiota. Lisäksi lähdekielistä saattaa löytyä malli Agricolan adpositioiden käyttötavalle, vaikkei sitä olisikaan juuri kyseistä Agricolan tekstikohtaa vastaavissa lähdetekstien kohdissa. Agricola on saattanut myös yleistää adposition käyttötavan jostain läheisestä – samavartalaisen pääsanan sisältävästä tai merkitykseltään vastaavasta tai läheisestä – rakenteesta. (Ks. tarkemmin erit. luku 9.4.5.13.) Agricolan lähdeteksteistä voi löytyä Agricolan adpositioita vastaavista kohdista myös sellainen prepositio, joka ei vastaa kirjaimellisesti Agricolan adpositiota. Tällainenkin prepositio vastaa kuitenkin Agricolan käännöstä paremmin kuin esimerkiksi pelkkä sijamuoto. Jos kirjaimellinen vastine Agricolan adpositiolle on olemassa, pidän tätä ensisijaisena mallina Agricolan käännökselle.

Tarkastelen Agricolan adpositioiden lähdekielisiä esikuvia Uuden testamentin aineistosta otetun tasaväliotannon avulla. Agricola on käyttänyt Uutta testamenttia kääntäessään Lutherin saksannosta, kahta ruotsinkielistä käännöstä, Vulgataa ja Erasmusen latinan- ja kreikankielistä versiota (ks. tarkemmin luku 2.3). Jokaisen lähdekielen Agricolan adpositioita vastaavat ja vastaavissa kohdissa esiintyvät prepositiot käsitellään seuraavaksi omissa kappaleissaan. Lähdeteksteissä saattaa olla myös jokin muu rakenne vastaamassa Agricolan adpositiorakennetta, mutta en käsittele niitä adpositioiden esikuvia käsittelevissä luvuissa. Muut rakenteet tulevat käsitellyiksi esimerkkien analysointien yhteydessä.

Agricolan *alla*-adpositiota vastaa Lutherin saksannoksessa kahta poikkeusta lukuun ottamatta *vnter*-prepositio, jonka täydennys on datiivimuotoinen. Datiivin kanssa järjestyvän *vnter*-preposition perusmerkitys vastaa suomen *alla*-adposition merkitystä. Kerran *vnter*-preposition täydennyksenä on erisnimi *Pontio Pilato*, joka on latinan ablatiivin mukainen kirjoitusasu (esim. 10). Kerran Agricolan *alla*-adpositiolle ei ole Lutherin saksannoksessa prepositiovastinetta (esim. 3). (*Vnter*-preposition merkityksistä ks. tarkemmin MHD; Schiller–Lübber 1880 ja suomeksi Korhonen, Jarmo 2008.)

Ruotsinkielisissä Uusissa testamentteissa Agricolan *alla*-adpositiota vastaa prepositio *vnder* (19). Preposition perusmerkitys on 'alla'. Myös ruotsinnoksissa adposition täydennys on esimerkissä 10 latinan mukaisesti *Pontio Pilato*, kuten Lutherin saksannoksessakin. Kerran Agricolan *alla*-adpositiolle ei ole ruotsinkielisissä lähdeteksteissä prepositiovastinetta (esim. 3). (*Vnder*-preposition merkityksistä ks. tarkemmin Söderwall 1891–1900.)

Latinankielisissä lähdeteksteissä 17 tapauksessa *alla*-adpositiota vastaa prepositio *sub*, jonka täydennys on 15 kertaa ablatiivimuotoinen. Kahdesti täydennyksen kirjoitusasun perusteella ei voi päätellä, onko kyse ablatiivista vai akkusatiivista, ja tulkinta täytyy tehdä merkityksen perusteella. Ablatiivitäydennyksen kanssa rakenteen muodostava *sub* on perusmerkitykseltään 'alla', mutta se voi merkitä myös 'alle', ja akkusatiivin kanssa rakenteen muodostava *sub* merkitsee 'alle'. Kerran Agricolan *alla*-adpositiota vastaa Vulgatassa *subtus*, joka merkitsee 'alla, alapäin, alapuolella, alapuolelta', ja Erasmusuksen latinannoksessa *subter*, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen ja merkitys täten 'alitse; alle'. Ablatiivimuotoisen täydennyksen yhteydessä sen merkitys olisi 'alla'. Lisäksi kummassakin latinankielisessä Uudessa testamentissa esiintyy kerran prepositio *per*, joka ei vastaa kirjaimellisesti *alla*-adpositiota. Sen spatiaalinen perusmerkitys on '(ylt)ympäri, pitkin', 'läpi, kautta' ja 'yli(tse), pitkin, myöten'. Sitä käytetään myös tilasta merkityksessä 'vallitessa', ja tämä merkitys vastaa Agricolan *alla*-adposition merkitystä. *Per*-preposition täydennys on aina akkusatiivimuotoinen. Kerran Agricolan *alla*-adpositiolle ei löydy prepositiovastinetta latinankielisistä lähdeteksteistä (esim. 3). (Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin Streng 1997.)

Erasmusuksen kreikankielisessä Uudessa testamentissa Agricolan *alla*-adposition yleisin vastine on ὑπὸ tai sen loppuheittoinen variantti ὑπ' (13). Prepositio muodostaa rakenteen akkusatiivimuotoisen⁴² täydennyksen kanssa ja merkitsee 'alla, alle'. Neljästi *alla*-adpositiota vastaa ὑποκάτω, joka on adverbi mutta jota voidaan käyttää myös preposition tavoin genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa merkityksissä 'alla, alle'. Lisäksi kreikankielisessä tekstissä on kerran vastineena prepositio διὰ, joka ei vastaa kirjaimellisesti *alla*-adpositiota, sillä sen perusmerkitys on 'läpi, kautta'. Sitä voidaan kuitenkin käyttää ilmaisemaan olosuhteita, joiden vallitessa jokin tapahtuu, ja täten se vastaa merkitykseltään Agricolan *alla*-adposition merkitystä. Kreikankielisessä tekstissä on kerran vastineena myös ἐπι, jonka merkitys on 'edessä' (ks. esim. 10), ja kerran Agricolan *alla*-adpositiolle ei löydy prepositiovastinetta (esim. 3). (Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin Gyllenberg 2004.)

Otannan esimerkkien *alla*-adpositioille siis löytyy yhtä poikkeusta (esim. 3) lukuun ottamatta vastine jostain ja yleensä kaikista lähdeteksteistä (esim. 2). Esimerkissä 3 lähdetekstit ovat nykykäännöksen *heidän suunsa on täynnä* kaltaisia.

- (2) – – nin eipe te ole Lain **alla**. (A-II-529-[G1-5:18])
 – – So seid jr nicht **vnter** dem Gesetze. (L)
 – – thå/så ären j icke **vnder** l/Laghen – – (NT; GVB)

⁴² Yleissäännön mukaan akkusatiivimuotoisen täydennyksen kanssa esiintyvä adpositio on tulosijainen. Kreikan ὑπὸ-preposition täydennys voi kuitenkin olla vain akkusatiivitaik genetiivimuotoinen, jolloin akkusatiivimuotoisen täydennyksen kanssa järjestyvä prepositio on joko olo- tai tulosijainen. Genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa järjestyvän preposition perusmerkitys on 'toimesta', ja rakennetta käytetään passiivin agentin ilmaisemiseen. (Aejmelaeus 2003, 164.)

-- non estis **sub** lege(.) (V; ER)

-- οὐκ ἐστὶ ἐν **ὑπὸ** νόμον. (KR)

- (3) Kykermen wiha *ombi* heiden **Hwllens alla** -- (A-II-424-[Rom-3:14])
 -- heidän suunsa on täynnä katkeria kirouksia. (Vuoden 1992 raamatunsuomennos = R)
Jr mund ist vol fluchens vnd bitterkeit -- (L)
There/as mwn/munn är fw/ull medh bannor och bitterheet(.) (NT; GVB)
quorum os maledictione et amaritudine plenum est (V)
Quorum os exsecratione & amarulentia plenum est -- (ER)
Ἐν τὸ ζόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει. (KR)

Alla-adpositiota käsittelevässä luvussa 7.2 esiintyvät myös seuraavat lähdetekstien prepositiot *alla*-adpositiota vastaavissa kohdissa. Prepositiot eivät ole esiintyneet yllä käsitellyssä otoksessa, jonka avulla on selvitetty *alla*-adposition lähdekielisiä esikuvia.

Saksa

<i>auff</i>	+ dat 'päällä, yllä'; + akk 'päälle, ylle'
<i>fur</i> (nyk. <i>vor</i>)	+ dat 'edessä, edellä'; + akk 'eteen'
<i>in</i>	+ dat 'sisässä, jossakin'; + akk 'sisään, johonkin'
<i>mit</i>	'kanssa'

Ruotsi

<i>för</i>	'edessä, edestä, eteen'
<i>i</i>	'jossakin, jostakin, johonkin'
<i>medh</i>	'kanssa'
<i>på</i>	'päällä, päälle'

Latina

<i>in</i>	+ akk 'sisään, johonkin' + abl 'sisässä, jossakin'
<i>super</i>	+ akk 'päällä, päälle' + abl 'päällä, jostakin'

Kreikka

ἐν	'jossakin'
----	------------

(Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin saksa: MHD; Dietz 1961 [1870–72]; Schiller–Lübber 1880; Korhonen, Jarmo 2008; ruotsi: Söderwall 1891–1900; SAOB; latina: Streng 1997; kreikka: Gyllenberg 2004.)

7.2.3. Agricolan kielen *alla*-adpositioiden syntaksi

Agricolan kielessä *alla*-adpositiot ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta postpositioita, ja ne muodostavat rakenteen genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa (ks. esim. 2 ja 3). Kerran *alla* muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa (esim. 4). VKS:n mukaan *alla* voi olla sekä pre- että postpositio.

- (4) TEutteken meisse HERRA Jumala, sinun Sacramentis, nijte, iotca he **allansa** peitteuet, senpälle, ette mite me sinun laupiudhes toijuolla teeme, maahaijsima nijte totudhesa kesitte – – (A-I-600)

Adpositioiden syntaksin kannalta kiinnostavia ovat niiden rinnastussuhteet. Rinnastus on suhde, jossa on liitetty toisiinsa vähintään kaksi syntaktisesti samassa tehtävässä olevaa sanaa, sananosaa, lauseketta tai lausetta siten, että kokonaisuudella on rakenteellisesti sama tehtävä kuin rinnastettavilla (ISK, 1028). Rinnastuksella ei siis tarkoiteta merkityksen identtisyttä. Tutkimuksen kannalta kaikkein kiinnostavimpia rinnastuksia ovat ne, joissa rinnastuu kaksi merkitykseltään synonyymistä adpositiorakennetta tai vastakohtia ilmaisevat adpositiorakenteet.

Alla-adpositiorakenne rinnastuu kahdeksan kertaa inessiivimuotoisen substantiivin kanssa (esim. 5), neljä kertaa sen vastakohtaa ilmaisevan *päällä*-adposition kanssa (esim. 5) ja kolme kertaa lähes synonyymisen *aikana*-postposition kanssa (esim. 6). *Alla*-adposition merkitys voi olla niin 'aikana, hallitessa' kuin 'jonkun alaisuudessa, hallinnassa'. Ne adpositiot, jotka rinnastuvat *aikana*-adposition kanssa, ovat merkitykseltään temporaaalisia. Esimerkiksi esimerkin 6 *alla*-adpositiorakenne merkitsee 'kun (ne samat) kuninkaas olivat vallassa'. Muu lauseyhteys ja erityisesti verbien ilmaisema toiminta johtavat tähän tulkintaan, sillä niissä ei ole kyse toiminnasta, joka tapahtuu jonkun alaisuudessa. (Vrt. myös seuraava luku, erit. esim. 23–25.)

- (5) Ja caiki Loondocappalet, iotca Taiuas ouat, ia Maan päle, ia **Maan alla**, ia Merese, ia caiki iotca heisse ouat culin mine heiden sanouan henelle ioca Stolilla istui, ia Caritzalle. (A-II-679-[Ilm-5:13])
 Vnd alle Creatur, die im Himel ist vnd auff Erden, vnd **vnter der erden** vnd im Meer, vnd alles was drinnen ist, höret ich sagen zu dem, der auff dem stuel sass, vnd zu dem Lamb – – (L)
 Och all creatwr/creatur som j himmelen äro, och the på iord(h)enne, och the **vnder iord(h)en/nne**, och j haffuet, och alt thet vthi them är, hörd(h)e iach/iagh säyandes/säya til(l) honom som satt på stolen, och til(l) l/Lambet – – (NT; GVB)
 et omnem creaturam quae in caelo est et super terram et **sub terram** et quae sunt in mari et quae in ea omnes audivi dicentes sedenti in throno et agno – – (V)

Et omnem creaturam, quae in coelo est, & quae super terram, & **sub terra**, & in mari, & quae in eis sunt omnia, audiui, dicentes, Sedenti in throno & agno -- (ER)

Καὶ πᾶν κτίσμα, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἃ ἐστὶ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκουσα, λέγοντας, Τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῷ ἀρνίῳ -- (KR)

- (6) Tai eli ia sarnasi Esaian, Hosean, ia Amosen aicana, **ninen samain Kuningasten alla**, quin Heki, iota temen Prophetian Titulus osotta. (A-III-671–672-[Mik-e:0])

7.2.4. Agricolan kielen *alla*-adpositioiden semantiikka

Alla-adposition primaarein funktio on ilmaista paikkaa, jolloin sen merkitys on 'alapuolella'. *Alla*-adpositiota onkin käytetty noin puolessa esiintymistään spatiaalisesti tässä merkityksessä. Adpositiolla ilmaistaan myös muita suhteita. Adposition merkitykset on esitetty taulukossa 6, ja käsittelen seuraavaksi Agricolan *alla*-adpositiot merkitysryhmittäin.

TAULUKKO 6. Agricolan kielen *alla*-adpositioiden merkitykset.

Merkitys	Määrä	%
alapuolella	72	50 %
tilassa, kohteena	28	20 %
aikana	21	15 %
hallinnassa	15	10 %
avulla; nimissä	7	5 %
Yhteensä	143	100 %

Agricolan kielessä *alla*-adpositiota käytetään spatiaalisesti merkityksessä 'alapuolella' 72 kertaa, eli noin puolet *alla*-adposition esiintymistä esiintyy tässä merkityksessä. Paikkaa merkitsevää *alla*-adpositiota käytetään Agricolan kielessä myös kuvaannollisissa rakenteissa, kuten esimerkissä 9.

- (7) Henen wasenkätens ombi **minun Pääni alla**, ia henen Oikiakätens sylepi minua. (A-III-129-[KV-2:6])
- (8) Ne ouat ne Neliet Twlet **Taiuan alla**, iotca vloskieuuet, ette he edesastuisit sen caikein Maiadhen Haltian edes. (A-III-736-[Sak-6:5])

- (9) Sille sine olet minun Auttaian, ia **sinun Sipeis Warion alla** mine kerskan.⁴³ (A-III-298-[Ps-63:8])

Esimerkissä 10 lukija saattaa ennakoida, että myös *alla*-adposition kohdalla olisi käytetty *edes*-adpositiota, kuten samassa lauseessa kahdessa edeltävässä adpositiorakenteessa. *Alla*-adposition merkitykseksi voisi pelkän Agricolan tekstin perusteella ajatella 'aikana, vallitessa'. Kyseessä on kuitenkin paikkaa ilmaiseva adpositio, ja nykyinen Uuden testamentin käännös onkin päätynyt kolmeen *edessä*-postpositiorakenteeseen. Muissa paitsi kreikankielisessä lähdetekstissä on *alla*-adpositiota vastaava prepositio – *vnter*, *vnder* ja *sub* – joten Agricola on seurannut niiden mallia käyttäessään *alla*-adpositiota. Kreikan ἐπὶ puolestaan merkitsee 'edessä'.

- (10) Mine kesken sinua Jumalan casuon edes, ioca caiki cappalet eleuexi tekepi, ia Christusen Jesusen edes, ioca **Pontiusen Pilatusen alla** tunnusti hyuen Todhistoxen – – (A-II-584-[1Tim-6:13])
Jumalan edessä, joka kaikki eläväksi tekee, ja Kristuksen Jeesuksen edessä, joka **Pontius Pilatuksen edessä** todisti, tunnustaen hyvän tunnustuksen, minä kehoitan sinua – – (R)
JCH gebiete dir fur Gott, der alle ding lebendig machet, vnd fur Christo Jhesu, der **vnter Pontio Pilato** bezeuget hat ein gut Bekentnis – – (L)
Jach biudher tigh för gudhi som al ting gör lijffactugh, och för Christo Jesu, som **vnder Pontio Pilato** betyghat haffuer en goodh bekenmilse – – (NT)
Jagh biudher tigh för Gudhi, som all ting gör leffuande, och för Christo Jesu, som **vnder Pontio Pilato** betyghat haffuer een godh bekenneelse – – (GVB)
praecipio tibi coram Deo qui vivificat omnia et Christo Iesu qui testimonium reddidit **sub Pontio Pilato** bonam confessionem – – (V)
Praecibio tibi in conspectu Dei, qui vivificat omnia, & Jesu Christi, qui testatam fecit **sub Pontio Pilato** bonam professionem – – (ER)
Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοῦ ζωοποιουῦντος τὰ πάντα, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τοῦ παρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ομολογίαν – – (KR)

Esimerkin 11 *alla*-adpositio on paikkaa ilmaisevista adpositioista ainoa, jolla ilmaistaan tekstinpaikkaa.

- (11) Teme Psalmi on Ebreerin Bokstauin ielkin asetettu, ette **cungin alla** cadhexan Wersue on. (A-III-388-[Ps-119:0])

⁴³ *Kerskata* 'ylpeillä, mahtailla, leuhkia, rehennellä'; 'kiittää, ylistää, sanoa hyväksi; riemuita' (VKS).

VKS:n mukaan *alla*-adpositio ei esiinny Agricolan kielessä merkityksissä 'alle, alapuolelle, jonkin peittämäksi', vaan näissä merkityksissä käytetään *ala*-adpositiota. Kaikkien adpositioesiintymien systemaattinen läpikäyminen, jota ei ole mahdollista tehdä sanakirjatyössä ainakaan suurifrekvenssisten sanojen kohdalla, on ainoa keino varmistaa kaikkien mahdollisten merkitysten löytäminen. Esimerkissä 12 *alla*-adpositio voisikin esiintyä merkityksessä 'alle': *peittää alla*. Latinankielisessä lähdetekstissä rakennetta vastaa verbimuoto *continent*, jonka merkitys on muun muassa 'käsittää, sisältää' (Streng 1997). *Peittää alla* näyttäisi siis latinankielisen lähdetekstin perusteella olevan kuvaannollisesti käytetty paikani ilmaus, jolla tarkoitetaan 'jonkin sisäpuolella olemista, sisältämistä'.

- (12) TEutteken meisse HERRA Jumala, sinun Sacramentis, nijte, iotca he **allansa peitteuet**, senpälle, ette mite me sinun laupiudhes toijuolla teeme, maahajisima nijte todudhesa kesitte, Sinun racas poias etc. (A-I-600–601)

Perficiant in nobis quesumus domine tua sacramenta quod continent: ut que misericordiae spe gerimus, rerum veritate capiamus. Per dnm nostrum. (G, 380)

Myös seuraavassa esimerkissä voisi olla kyse *alla*-adposition kuvallisesta käytöstä merkityksessä 'alle'. VKS tosin katsoo, että kyseinen adpositio merkitsee 'jonkin kanssa, avulla', ja Bibliassa (= B) vastaava kohta on käännetty *ulkokul-laisuudella*. Tässä merkityksessä esiintyvät myös lähdetekstien adpositiot, Lutherin *mit* ja GVB:n *medh*, jotka eivät vastaa suoraan *alla*-adpositiota.

- (13) * Julki) Mwtomadhen Eriseuraisten, ia pahain Inhimisten meno ombi nin iulki, ettei yxiken site taidha **peitte iongun Wlconcullasudhen alla**. (A-II-583-[1Tim-5:00])

Julkiset) Se on, muutamain pahain ihmisten meno on nijn julkinen, ettei yxikän sitä taida jollaculla ulcocullaisudella peittä – – (B)

(Offenbar) Etlicher Ketzer vnd böser Leute wesen ist so offenbar, das sie niemand *mit heuchlen betriegen* können. (L)

(vppenbara) Somlighe Kettares och onda menniskiors wesende är så vppenbart, at ingen kan thet *skyla medh någhot skrymterij*. (GVB)

Edellisten esimerkkien lisäksi esimerkeissä 14–16 on (*on/oli*) *peitetty jonkin alla*. Esimerkin 14 voisi analysoida niin, että *peitetty*-sana on *Jumaluus*-sanan määräite, jälkiattribuutti. *Peitetty*-sanan merkitys on kuitenkin 'peitetynä', ja se saattaisi määrittää toisaalta myös *lymytä*-verbiä. Samantapaiseen tulkinnallisuuteen on kiinnittänyt huomiota myös Pirkko Forsman Svensson (1983, 157), jonka mukaan *Cuule Christusta neuwowa, ettei sinun täydyis Duomiolla cuulla sanowata*: *mengät ijancaickiseen Tuleen te kirotot* -lauseessa voi olla kyse partisiippirakenteesta tai jälkiattribuutista. Mikäli *neuwowa* tulkitaan jälkiattribuutiksi, se määrittää *Christusta*-objektia ja on sen kanssa samassa sijassa. (Agricolan partisiippijärjestelmästä ks. Ojansuu 1909, 143–158.)

- (14) Sillens hen Christusen miehudhen, **ionga alla** Jumalus **peitetty** lymysi ylesnieli. (A-II-010-[UT-e])

Merkityksestä 'peitettyinä' lienee kyse myös esimerkeissä 15 ja 16, jolloin niissä on kyse peitettyinä olemisen tilasta eikä *peittää*-verbin perfektistä ja pluskvam-perfektistä. Agricolan kielessä esiintyy kuitenkin myös (*olla*) *peitettyinä* (esim. 17 ja 18). Näihin adpositioihin sopii parhaiten merkitys 'jonkin peittämänä, peitossa, suojassa, kätöksässä'. Esimerkissä 18 on lähdetekstissä olosijainen ilmaus *unter deynem namen ertichtet*.

- (15) – – sille ettei sine wiele coetellut site Iselliste rackautta quin **temen witzauxen alla peitetty ombi** – – (A-III-058)
- (16) Samalmoto mös Satan se Leuiatan ryme Cwijedhos, ioca meite synnin petoxella, Coleman cautta ylesnieli, ombi nyt Christusen miehudhen cautta, **ionga alla** Jumalus, ninguin wahua Ongi, **peitetty oli**, coconans poisotettijn. (A-II-011-[UT-e])
- (17) Mutta erinomaisesta iij. ja iiij. Cap. hen ilmoitta, sen waaralisen aijan, quin Mailman lopusa tapachtupi, sijnä ette yxi falski Hengelinen Eleme pite caiken Mailman wiettelemen wlcoisen Kircaudhen cansa, **Jonga alla** caikinainan Pahuus ia Häpie **pite peitetyne oleman**. (A-II-585-[2Tim-e])
- (18) Wariele meite caikesta wäreste wscaloxesta, **sinun Nimes alla peitettyne**. (A-I-793)
Behüt unnsz vor allem falschen trost, **unter deynem namen ertichtet**. (G, 571)

Esimerkissä 19 on *kätkeä jonkin alla*. Sille löytyy malli kaikista lähdeteksteistä. Lähdetekstit paljastavat, että kyse on todennäköisesti olosijaisesta muodosta, sillä Lutherin tekstissä on *vnter*-prepositio, jonka täydennyksenä on datiiivimuotoinen substantiivi *dem Gesetz*. Vastaavasti latinankielissä teksteissä *sub*-preposition täydennyksenä on ablatiivimuotoinen nomini. Kreikan ὑπὸ-prepositio, jonka täydennyksenä on akkusatiivimuotoinen nomini, voi olla joko olo- tai tulosijainen.

- (19) Mutta ennenquin Usko tuli, me **olima Lain alla ketketydh**, ia swlietudh siihen Uskohon, ionga piti ilmei tuleman. (A-II-525-[Gl-3:23])
Mutta ennen kuin uskon aika tuli, me jouduimme olemaan lain vartioimina ja sen vankeina, kunnes usko ilmestyisi. (R)
EHe denn aber der glaube kam, **wurden wir vnter dem Gesetz verwaret** vnd verschlossen, auff den glauben, der da solte offenbart werden. (L)
Så förra än troon kom **worom wij föruaradhe vnder laghen**, och beslutne till then troo som oppenbaras skulle. (NT)

Men förr än troon kom, **wore wij förwaradhe vnder Laghen**, och beslutne til then troo som vppenbaras skulle. (GVB)

prius autem quam veniret fides **sub lege custodiebamur** conclusi in eam fidem quae revelanda erat (V)

Caeterum antequam venisset fides, **sub lege custodiebamur**, conclusi in eam fidem, quae erat revelanda. (ER)

Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν πῆν πίσιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίσιν ἀποκαλυφθῆναι. (KR)

Spatiaalisen alapuolella olemista ilmaisevan *alla*-adposition täydennyksenä on yleensä, 28 kertaa, jotakin paikkaa ilmaiseva nomini, kuten *taivas* ja *maa*. Ruumiinosaa merkitsevä nomini on täydennyksenä 12 kertaa. Tilaa ilmaisee yhdeksän kertaa täydennyksenä esiintyvä *varjo*-substantiivi,⁴⁴ jonka käyttö *alla*-adposition yhteydessä muistuttaa konkreettistarkoitteisen substantiivin käyttöä. Lisäksi täydennyksenä on tarkoitteeltaan abstrakti nomini, kuten *laki* ja *nimi*, kuusi kertaa, kasvia tarkoittava nomini kuusi kertaa, artefaktia ilmaiseva nomini, kuten *pöytä* ja *telttä*, viisi kertaa ja henkilötarkoitteinen nomini kolme kertaa. Kerran täydennyksenä on muu konkreettistarkoitteinen nomini, *joka*-pronomini, jonka korrelaatti on (*ulkoinen*) *kirkkaus* 'kunnia, loisto; valta' ja kerran muu nomini (*vitsaus*). Lisäksi täydennys koostuu kerran kahteen eri kategoriaan kuuluvista nomineista.

Spatiaalisten *alla*-adpositioiden täydennys ilmaisee usein paikkaa, mikä onkin odotuksenmukaista. Sen sijaan artefaktia ilmaisevien täydennysten määrä on pieni. Syy siihen voi olla se, että Agricolan tekstit ovat uskonnollisia eikä niissä ole tarpeen ilmaista jonkin artefaktin alapuolella olemista niin usein kuin muissa tekstilajeissa. Uskonnollisessa tekstissä Jumala ja ihminen ovat keskeisellä sijalla, ja ruumiinosanimet ovatkin suhteellisen yleisiä täydennyksiä ja myös henkilötarkoitteisia täydennyksiä esiintyy muutamia. Myös *varjo*-substantiivin yleisyys selittyy uskonnollisella tekstillä, sillä usein on kyse *Jumalan (siipien tms.) varjosta*. Suurin osa täydennyksistä on siis merkitykseltään konkreettisia, ja vain muutama niistä on abstrakteja. Abstraktitarkoitteisen täydennyksen sisältävien adpositiorakenteiden merkitys on aina kuvaannollinen, mutta myös konkreettistarkoitteinen nomini voi yhtä hyvin olla kuvaannollisessa käytössä.

Alapuolella olemista ilmaisevat adpositiorakenteet ovat pääosin verbeihin liittyviä adverbiaaleja. Tyypillisimmin ne määrittävät tilaa ilmaisevia verbejä (39), kuten *olla* ja *maata*. Seuraavaksi yleisin verbien kategoria on tekoa ilmaisevat verbit (10), kuten *suitsuttaa* ja *suojella*. Muut verbit ovat liikettä ilmaisevat

⁴⁴ *Varjo* on yksi esimerkki substantiivista, jonka merkityskategorian määrittäminen oli vaikeaa. KTS:n mukaan *varjon* merkitys on 'tila t. ala, johon läpinäkymätön kappale estää suoran valonsäteilyn pääsyn ja joka siksi on valaistukseltaan ympäristöään hämärämpi'. *Varjolla* viitataan sen esiintyessä adpositioiden täydennyksenä pikemmin tilaan kuin paikkaan, sillä *varjon alla* -rakenteessa ei ole kyse varjoisan paikan alapuolella olemisesta. Myös *varjon* "epäesineellisyys" puoltaa sen tulkitsemista toisen asteen entiteetiksi.

verbit (4) *lentää* ja *peittää*, tapahtumaa ilmaisevat *olla tuhkakksi*,⁴⁵ *puhalttaa* ja *sulaa*, perkeptiota ilmaiseva *nähdä*-verbi (2), emootiota ilmaiseva *kerskata* 'riemuita' (VKS), fysikaalista toimintoa ilmaiseva *syödä*, omistamista ilmaiseva *antaa* ja puheaktia ilmaiseva *tunnustaa*. Lisäksi adpositiorakenne määrittää kahteen eri kategoriaan kuuluvia verbejä kerran ja verbi on elliptinen⁴⁶ neljä kertaa. Substantiivin määritteenä *alla*-adpositiorakenne on viisi kertaa, kuten esimerkissä 8. Substantiivit ilmaisevat kaksi kertaa elollista, kerran henkilöä, kerran muuta (*tuuli*) ja kerran pääsana koostuu useamman eri kategorian substantiiveista. Spatiaaliset adpositiot ilmaisevat siis tyypillisimmin, että jotakin on jonkin tai jonkun alapuolella. Ne ilmaisevat melko usein myös, että jotakin tehdään jonkin tai jonkun alapuolella. Muut kuin tilaa ja tekemistä ilmaisevat verbit ovat suhteellisen harvinaisia adpositiorakenteiden pääsanoja.

Agricolan kielen *alla*-adpositioista merkitykseltään temporaalisia on 21. Niiden merkitys on 'aikana, kestäessä, kuluessa, vallitessa, hallitessa'. Temporaalisten adpositioiden sisällä oman kategoriansa muodostavat ne adpositiot, jotka ilmaisevat 'jonkun hallitessa, ollessa vallassa', kuten esimerkin 22 adpositio. Nämä adpositiot ovat merkitykseltään lähellä adpositioita, joiden merkitys on 'jonkun tai jonkin alaisuudessa, hallinnassa, vallassa, johdettavana; alistettuna', mutta siinä missä temporaaliset adpositiot ilmaisevat, että jotakin tehdään tai tapahtuu silloin, kun joku hallitsee, ilmaisevat hallintaa ilmaisevat adpositiot hallinnan kohteena olemista. Tulkintaan, kummasta merkityksestä on kyse, vaikuttavat adpositiorakenteen pääsana sekä laajempi konteksti.

(20) + Ensimeisen **Colcauxen alla**. + (A-0-021)

(21) Me rucolema sinua laupias Ise, HERRA, ia Jumala, ettes raskitzisit henen rumins hedhelmen, quin on sinun kesialas, armolisesta wariella, ja ketke, etteij hen **saman ristin ja kijwun alla** synnytteisens, ensingen turmeluijsi. (A-I-712)

(22) Ja mine vscon Jesusen Christusen, hänen ainoan Poiansa päle, meiden Herran, ioca onsikinyt pyheste hengestä, Syndynyt neitzeste Mariasta Pinattu **poncius Pilatusen alla**, Ristinaulettu, coletettu, Ja haudattu. (A-0-009)

⁴⁵ *Olla tuhkakksi* esiintyy seuraavassa kontekstissa: Teiden pite ne Jumalattomat tallaman, Sille heiden pite **Tughaxi** teiden Jalcain alla **oleman**, sinä peiuene, ionga mine tadhon tedhä, sanopi se HERRA Zebaoth. (A-III-767-[Mal-4:3])

⁴⁶ Ison suomen kieliopin mukaan verbiosan elliptisistä on kyse tapauksissa, joissa peräkkäisillä lauseilla on yhteinen finiittiverbi ja samalla mahdollisesti muita yhteisiä jäseniä, kuten *Hän ei syö kanaa eikä __ kalaa* (Sananselityksiä, Ison kieliopin termejä). Lasken elliptisiksi kuitenkin vain sellaiset tapaukset, joissa adpositiorakenteen pääsanana olevaa sanaa ei löydy samasta virkkeestä. Koska adpositiot ovat tutkimuksen varsinainen kohde ja koska adpositiorakenteiden adpositiot eivät ole niin usein elliptisiä kuin rakenteiden pääsanat, katson elliptisiksi sellaiset adpositiorakenteet, joissa ei ole ilmipantua adpositiota. (Ks. esim. 151.)

Temporaalisen adposition täydennyksenä esiintyy yleisimmin henkilötarkoitteinen nomini (13), jolloin adposition merkitys on 'jonkun hallitessa, ollessa vallassa'. Nominasi on tarkoitteeltaan abstrakti, kuten *testamentti* ja *valta*, neljä kertaa. Tekoa ilmaiseva *kolkkaus* on täydennyksenä kolme kertaa, ja kahteen eri kategoriaan kuuluvat nominit muodostavat täydennyksen kerran. Huomiota kiinnittää se, ettei temporaalisten adpositioiden täydennyksistä yksikään ilmaise aikaa.

Adpositiorakenteet, jotka ovat temporaalisia, määrittävät verbejä. Ne määrittävät yleisimmin, kuusi kertaa, tekoa ilmaisevia verbejä, jotka ovat *piinata* ja *ristinnaulita*. Puheaktia ilmaiseva verbi on pääsanana kolme kertaa (*profetearata* ja *saarnata*), tilaa ilmaiseva kaksi kertaa (*olla*), fysiologista tekoa ilmaiseva kerran (*synnyttää*), liikettä ilmaiseva kerran (*alasmennä*), omistamista ilmaiseva kerran (*saada*) ja tapahtumaa ilmaiseva kerran (*tapahtua*). Kaksi kertaa pääsana kuuluu kahteen eri kategoriaan, ja neljä kertaa verbi on elliptinen. Pääsana voi siis olla merkitykseltään monenlainen, eivätkä yhdenkään verbikategorian verbit nouse muita tyypillisemmiksi temporaalisen adpositiorakenteen pääsanoiksi.

Henkilötarkoitteisen täydennyksen saavien temporaalisten *alla*-adpositioiden merkitystä lähellä ovat adpositiot, jotka ilmaisevat kohdetta ja joiden merkitys on 'jonkun tai jonkin alaisuudessa, hallinnassa, vallassa, johdettavana; alistettuna'. Tähän merkityskategoriaan kuuluvia adpositioita on Agricolan kielessä 15. Koska on vaikeaa määritellä, milloin on kyse alistettuna olemisesta, en ole erottanut tätä merkitystä omaksi merkitysryhmäkseen. Adpositiot muodostavat rakenteen pääosin henkilötarkoitteisen nominin kanssa (10). Muut täydennykset ovat *Jumala*, perkeleeseen viittaava *hän*, *ies*, *pilvi* ja *Rooman kirkko*. Adpositiorakenteet määrittävät yleensä *olla*-verbiä (11). Lisäksi adpositiorakenne määrittää kolme kertaa tekoa ilmaisevaa *pitää*-verbiä ja kerran *elämä*-substantiivia.

- (23) Sille ette mineki olen Inhiminen Esiwallan alamainen, ia **minun allani** on sotamiehi, ia sanon telle, mene, nin hen menepi. (A-II-184-[Lk-7:8])
- (24) EM mine tadho Rackat Weliet, site teilde salata, Ette meiden Iset ouat caiki **Piluen alla** olluet, Caiki ouat Meren lepitze waeldaneet – – (A-II-477-[1Kor-10:1])
Veljet, haluan teidän tietävän, että isämme vaelsivat kaikki pilven johdattamina ja kulkivat meren poikki. (R)
- (25) Cussa teusi, ia cokonans wissi wapadhus, Eleme **Jumalan alla**, Eleme Jumalan cansa, Eleme iumalalda, Eleme on se itzeki Jumala. (A-I-543)

Merkityksissä 'jossakin tilassa, jonkin kohteena, alaisena' esiintyy 28 *alla*-adpositiota. Merkitykset ovat lähellä edellä esitettyjä merkityksiä 'jonkun tai jonkin alaisuudessa, hallinnassa, vallassa, johdettavana; alistettuna'. Ne eroavat kuitenkin täydennyksen osalta tästä merkityskategoriasta, jossa täydennys on joko henkilö tai personifioitu nomini. Sen sijaan merkityksissä 'jossakin tilassa, jonkin kohteena, alaisena' esiintyvien adpositioiden täydennyksenä on lähes aina

abstraktitarkoitteinen nomini, kuten *laki*, *armo* ja *synnin ies*. Kaksi kertaa täydennyksessä on abstraktitarkoitteisen nominin lisäksi myös tekoa ilmaiseva nomini, ja kerran täydennyksenä on pelkkä tekoa ilmaiseva *varjelus*. Adpositiorakenteet määrittävät verbejä. Pääsanana on yleensä tilaa ilmaiseva *olla*-verbi (15) ja kerran tilaa ilmaiseva *seisoa*-verbi. Tekoa ilmaisevia verbejä on viisi. Tekoa ilmaisevat esimerkiksi *pidellä* ja *varjella*. Kaksi kertaa pääsanana on fysiologista tilaa tai tekoa ilmaiseva verbi (*hikoilla* ja *levätä*), kaksi kertaa liikettä ilmaiseva *alaspainaa* ja kerran puheaktia ilmaiseva *rukolla*. Lisäksi verbi on kaksi kertaa elliptinen.

- (26) Sille ette nin monda quin Lain Töisse rippuuat, ne ouat **kirotuxen alla**. (A-II-524-[Gl-3:10])
- (27) Ensin ia lijaten ketke ja hallitze meiden Kuningas, ionga **wallan ia holhomisen alla** sine meite warielet, ette hen caikesta pahasta, ia caikesta waarasta päsis – – (A-I-824)

Agricolan kielessä *alla*-adpositioita käytetään merkityksissä 'jonkin kanssa, avulla; nimissä, muodossa, yhteydessä' seitsemän kertaa. Näissä merkityksissä adpositioita käytetään korvaamaan paikallissijoja. Adpositiot muodostavat rakenteen yleensä abstraktitarkoitteisten substantiivien kanssa: *nimi*, *laki*, *palvelus* ja *salaus*. Kerran täydennyksenä on Jeesukseen viittaava *Kristuksen persoona*, ja kerran täydennys koostuu kahteen eri kategoriaan kuuluvista nomineista. Adpositiorakenteet määrittävät verbejä, jotka ilmaisevat tekoa (*jättää*, *merkitä*, *osottaa* ja *tuomita*),⁴⁷ puheaktia (*kutsua*) ja tilaa (*olla lohutos*). Esimerkin 31 adpositiorakenne määrittää substantiivia *pakana*. Kyseisen adpositiorakenteen olisi mahdollista tulkita määrittävän myös substantiivia *kutsuminen*, jolloin adposition merkitys olisikin 'jonkin piiriin, yhteyteen'. Tästä tulkinnasta tekee epätodennäköisemmän se, että tällöin *alla*-adpositio vastaisi nykyistä *alle*-adpositiota ja se olisi ainoa Agricolalla merkityksessä 'jonkin piiriin, yhteyteen' esiintyvä tulosijafunktionen *alla*-adpositio.

- (28) * Synnin tedhen) Maaailma, Inhimisen loondo, Jerki ia Toimi etc. Ei tiedhe ette epeusko on Syndi, ia Usko ombi Wanhurskaus, ia ette Jumalan Domio cadottapi caiki, mite ne ia Perkele ninen Christitudhen wastian domitzeuat, **Jumalan Nimen ia Paisten Palueluxen alla**. (A-II-294-[Jh-16:00])
(Vmb die sunde) Welt, Natur, Vernunfft etc. weis nicht, das vnglaub sünde, vnd glaube gerechtigkeit sey, vnd Gottes gerichte verdamne alles,

⁴⁷ Olen kirjoittanut Agricolan *duomio*, *duomita* ja *duomiostooli* -sanat *t*-alkuisiksi *tuomio*, *tuomita* ja *tuomiostooli* VKS:n mukaisesti. Agricola kirjoittaa sanat hyvin johdonmukaisesti ruotsin mallin mukaan *d*-alkuisina, vaikka nykyisessä ne alkavat soinnittomalla klusiililla (Häkkinen 2007c, 69), joten myös *d*-alkuinen kirjoitusasu olisi hyvin perusteltavissa.

was sie vnd der Teufel wider die Christen vrteilen, **vnter dem schein Göttlichs diensts vnd Namens.** (L)

Om syndena.) Werldhen och menniskligh förnuft förstår icke ath otrogenheet är synd, och ath troon är retferdigheet, och ath gudz doom streng är, vthan wilia elles vthaff sigh sielff warda godhe och fördriffua synder – – (NT)

(För synd) Werlden och menniskligh förnuft förstår icke, at otroo är synd, och at troo är retferdigheet, och at Gudz doom streng är, vthan wilia ellies aff sigh sielff warda godhe, och fördriffua synder – – (GVB)

- (29) JUmalä caikiwaldias, ioca sinun coolemas muiston, meille ietit, **ihmelisen Sacramentin salaudhen alla** – – (A-I-415)
Deus qui nobis **sub sacramento mirabili**, passionis tue memoriam reliquisti – – (G, 196)
- (30) Temen pite sanoman, HERRAN mine olen, ia se pite **Jacobin Nimen alla** cutzuttaman. (A-III-491-[Jes-44:5])
Jch bin des HERRN, vnd jener wird genennet werden *mit dem namen Jacob.* (L)
Thenne skal säya, Iagh är HERRANS, och then andre warder nemd *medh Jacobs nampn* – – (GVB)
iste dicet Domini ego sum et ille vocabit *in nomine Iacob* – – (V)
- (31) + **Pacanain cutzumisesta, ninen Uten Juttain ia Cohittudhen nimen alla**, ycten Seurakundan Juttain cansa. Esa. Ivj . + (A-III-510)

Alla-adpositiota ei käytetä nyky-suomessa merkityksissä 'jonkin kanssa, avulla; nimissä, muodossa, yhteydessä', ja useimmille tämänmerkityksisille adpositioille onkin löydettävissä malli Agricolan käyttämistä lähdeteksteistä. Esimerkissä 28 *alla*-adpositiolle löytyy malli Lutherin saksankielisestä tekstistä, jossa on käytetty *vnter*-prepositiota. Esimerkissä 29 mallina on latinan *sub*. Sen sijaan esimerkin 30 adpositiolle ei ole suoraa esikuvaa missään lähdetekstissä: Lutherin saksannoksessa on *mit*, Vulgatassa *in* ja GVB:ssä *medh*, jotka eivät vastaa kirjaimellisesti Agricolan adpositioita, mutta vastaavat niitä merkityksiltään.

7.2.5. *Alla*-adpositio vanhassa kirjakielissä

Vanhan kirjasuomen sanakirjan⁴⁸ mukaan *alla*-adpositiota käytetään ilmaisemaan paikkaa 'alhaalla, alapuolella', 'luona, lähellä, läheisyydessä'. *Alla* ei esiinny näissä jälkimmäisissä merkityksissä Agricolan kielessä. Ensimmäinen VKS:ssa mainittu esiintymä on Sorolaiselta: [*Sotamiehet*] *macaisit Jerusalemin Caupungin alla Sykyseen asti* (Sor 1625, 292). Toinen *alla*-adposition merkitys,

⁴⁸ VKS ei erottele adpositioiden ja adverbien merkityksiä toisistaan, joten esimerkiksi *alla*-hakusanan kohdalla esitetään sekä *alla*-adposition että *alla*-adverbin merkitykset.

joka esiintyy jo Agricolan kielessä, on 'jossakin tilassa, jonkin kohteena, alaisena; jonkun tai jonkin alaisuudessa, hallinnassa, vallassa, johdettavana; alistettuna'. Sen sijaan tälle läheinen käyttö 'johonkin tai jonkun omistukseen kuulumisesta' ei esiinny Agricolan kielessä. Se tulee kieleen 1600-luvulla. Tässä merkityksessä se esiintyy esimerkiksi lauseessa [*Rahasakot*] *tulewat likimäisen waiwaisten huonesen ia kircoon, jonga **alla** se Syypä on ia asu* (As 1666 C1 a). Kolmas ja jo Agricolan kielessä esiintyvä *alla*-adposition merkitysryhmä on temporaalinen. *Alla* merkitsee 'aikana, kestäessä, vallitessa, kuluessa'. Lisäksi *alla* esiintyy postpositiona korvaamassa eräitä paikallissijoja, jolloin sen merkitys on 'jonkin kanssa, avulla; nimissä, muodossa, yhteydessä'. (VKS.)

Alla-adpositiota käytetään VKS:n mukaan vanhassa kirjasuomessa muttei Agricolan kielessä myös *alle*-adposition merkityksissä ilmaisemassa paikkaa: 'alle, luokse' (esim. 32) sekä merkityksissä 'kohteeksi; alaisuuteen, haltuun' (esim. 33) ja 'muotoon' (esim. 34) (VKS). Koko Agricolan kielen systemaattinen läpikäyminen kuitenkin paljastaa, että jo Agricolan kielessä muutamat *alla*-adpositiot voi tulkita 'alle'-merkityksisiksi.

- (32) [Kaupunkien] pitää **weden *alla*** uppoman (Sor 1621 37)
- (33) [Kristus on] andanut hänens **lain *alla*** meidän edestäm (Sor 1621 210)
- (34) Herra Jesus on asettanut Ehtolisens **Leiwän ja wijnan *alla***, ja ei jongun muun välicappalen cautta (Raj 1645 b H2a)

7.2.6. *Alla*-adposition muutokset Agricolasta nykykieleen

Tarkastelen seuraavaksi sanakirjojen ja vuoden 1992 Uuden testamentin aineiston avulla sitä, millaisia muutoksia *alla*-adpositiossa on tapahtunut Agricolasta nykykieleen. Mukana on myös SMS:n tarjoama murreaineisto.

Alla on nykykielessä samoin kuin Agricolalla postpositio, jota käytetään genetiivin kanssa, tai se voi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksien kanssa. Erityisesti runokielessä *alla* voi olla myös prepositio, ja myös prepositiona sitä käytetään genetiivimuotoisen nominin kanssa. (NS.)

Alla-adpositiota käytetään nykysuomen yleiskielessä ilmaisemaan paikkaa: 'jonkin alapuolella, (yläpuolelta jonkin) peittämänä, peitossa, suojassa, kätöksässä', NS:n mukaan sitä käytetään myös avaruustiloista,⁴⁹ kuten *ilman *alla*, paljaan taivaan *alla**. Tämä käyttö rajoittuu lähinnä runokieleen ja ylätyyliin. PS:n ja KTS:n mukaan *alla*-adpositiota käytetään myös paikanilmauksissa, jotka merkitsevät 'jotakin tai jostakin katsoen alempana', 'jonkin sisäpuolella, ulkopuolelta jonkin peittämänä' sekä tekstinkohdasta, kuten *Nimi kirjeen *alla**. Lisäksi näissä sanakirjoissa mainitaan muutama erityiskäyttö, kuten *tuulen *alla**

⁴⁹ Olen laskenut avaruustiloja ilmaisevat *ala*-vartaloisen adposition sisältävät adpositionarakenteet spatiaalisiin alapuolella olemista ilmaiseviin adpositionarakenteisiin kuten PS ja KTS.

'sillä puolella, jonne tuuli puhaltaa'. Adpositiota käytetään ajanilmauksissa merkityksessä 'vähän ennen (jotakin juhlaa, tapahtumaa)'. Lisäksi adpositiota käytetään merkityksissä 'jonkin alaisuudessa, alaisena, kohteena; jossakin (tavallisesti vaikeassa) tilassa'. Tällaista käyttöä esiintyy NS:n mukaan etupäässä vain runokielessä ja ylätyylisessä tekstissä. Normaalityylisessä tekstissä tämänmerkityksisten adpositioiden sijaan olisi NS:n mukaan parempi käyttää muunlaista ilmausta. PS ja KTS pitävät tätä *alla*-adposition käyttöä arkikielisenä, ja niissä todetaan, että esimerkiksi *Vihollisen tulen alla* olisi parempi ilmaista esimerkiksi *tulessa, tulelle alttiina, tulen kohteena; työn alla* olisi parempi ilmaista *tekeillä, valmisteilla* ja *korjauksen alla* olisi parempi ilmaista *korjattavana*. (NS; PS; KTS.)

Isossa suomen kieliopissa *alla*-adpositio mainitaan suhteellista sijaintia, sisäpuolella tai ulkopuolella irti pinnasta olemista tai ylä- ja alapuolella olemista ilmaisevien adpositioiden kategoriassa. Sitä käytetään myös temporaalisissa ilmauksissa merkitsemässä 'jonakin ajankohtana'. (ISK, 677.)

Suomen murteissa *alla*-adpositio on yleissuomalainen. Osassa murteita ja etenkin Varsinais-Suomessa ja Kymenlaaksossa esiintyy *alla*- ja *alle*-sanana synkretismiä, jolloin *alla* merkitsee 'alle', kuten *Se sai mnu allas* (Pyhämaan murre). Muodot voivat langeta yhteen myös loppuheiton vuoksi. (SMS.) Tämä murteissa esiintyvä synkretismi on voinut vaikuttaa siihen, että myös Agricolan kielessä ja muussa vanhassa kirjakielessä *alla*-adposition voi tulkita merkitsevän 'alle'.

Suomen murteissa postpositiota *alla* käytetään suomen yleiskielessäkin esiintyvien merkitysten lisäksi merkityksissä 'vinosti jonkin alapuolella, vieressä, juurella, lähellä', kuten *Hänen tupas o siin kirko al*, ja säähän ja ilman-suuntiin liittyvissä yhteyksissä, kuten *sateen alla* ja *lännen alla*. Temporaalisesta käytöstä SMS:ssa mainitaan juhlien ja tapahtumien lisäksi käyttö merkityksissä 'vaille jostakin määrästä tai määrääjasta', kuten *Laps nous ylös kolme al* 'ennen kello kolme'. Adposition merkitykset 'jonkin kohteena, jossakin tilassa' on SMS:ssa jaettu seuraaviin alakategorioihin: a) työn alla, b) lääkkeiden (lääkärin, hoidon tms.) alla, c) vallan (vahdin, komennuksen tms.) alla, d) murheen (vaihvan, taakan tms.) alla, e) metsän (heinän tms.) alla, f) karjan (lehmien, eläinten) alla, g) mielen alla 'mielessä', h) ilmanpitävästi suljetussa astiassa olevasta nesteestä, kuten *pruntti* ['täyttöaukko'] *tukittiin taikinalla että se* [juoma] *oli siä* [tynnyrissä] *hengen alla* ja i) muuta käyttöä, kuten *ei se* [nuottavene] *ol enè nuàta al ollu* 'venettä ei enää ole käytetty nuotanvetoon'. (SMS.)

Alla-prepositiota käytetään suomen murteissa harvemmassa merkityksessä. Se merkitsee 'vaille jostakin ikävuodesta, määräästä, luvusta, ajasta, ajankohdasta'. Lisäksi sitä käytetään seuraavissa yhteyksissä: *alla tuulen, alla vetten* (*veden, vettä*) ja muussa käytössä, kuten *koitettiin vesastioita pitää alla ruumiin* joka ukkosen takia pöhöttyi ja alkoi vuotaa. (SMS.)

SMS:ssa spatiaalisten merkitysten erittely on seuraavilta osin suppeampi kuin yleiskielen sanakirjoissa: SMS:ssa ei ole mainittu *alla*-adposition spatiaalisia merkityksiä 'jotakin tai jostakin katsoen alempana', 'jonkin sisäpuolella, ulkopuolelta jonkin peittämänä' eikä käyttöä jostakin tekstinkohdasta.

Agricolan *alla*-adposition käyttöä on kiinnostavaa tarkastella suhteessa nykykieleen myös Uuden testamentin aineiston avulla. Sen avulla voidaan nähdä, millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja on samassa tekstissä, joka on suomennettu 1500-luvulla ja 1900-luvun lopussa. Taulukkoon 7 on koottu Agricolan Uuden testamentin ja Uuden testamentin nykykäännöksen *alla*-adpositioiden merkitykset.

TAULUKKO 7. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *alla*-adpositioiden merkitykset.

Merkitys	A:n UT	%	A:n UT ja UT	UT 1992	%
alapuolella	19	45 %	11	11	85 %
tilassa, kohteena	15	36 %	0	0	0 %
hallinnassa	6	14 %	0	2	15 %
aikana	2	5 %	0	0	0 %
Yhteensä	42	100 %	11	13	100 %

Agricolan Uudessa testamentissa on 42 *alla*-adpositiota, joista 19 merkitsee 'jonkin alapuolella'. Näistä paikkaa ilmaisevista adpositioista on säilynyt nykyiseen Uuteen testamenttiin 11 (esim. 35) ja yksi on käännetty *edessä* (ks. esim. 10). Kerran nykyisessä käännöksessä on adpositiorakennetta vastaamassa elatiivisijainen nomini (esim. 36), kerran inessiivisijainen (esim. 37) ja kerran genetiivimääritteinen nomini. Muunlainen käännösratkaisu on neljä kertaa (esim. 3).

- (35) Ja tosin HERRA, Söuet mös Penicatki **peudhen alla** Lasten muruista. (A-II-130-[Mk-7:28])
Herra, saavathan koiratkin **pöydän alla** syödä lapsilta putoilevia palasia. (R)
- (36) Nin vlosmenget sielde, ia pyhckiket tomu, quin **teiden ialcain alla** on, todhistoxexi heiden ylitzens. (A-II-125-[Mk-6:11])
– lähtekää sieltä ja pudistakaa pöly **jaloistanne**. Tämä on oleva todiste heitä vastaan. (R)
- (37) Ja quin hen kyluetty on, nin hen ylesnouse, ia tule swremaxi quin iocu Caali, ia teke swret Oxat, nin ette Linnut Taiuas alla henen **warions alla** pesiuet. (A-II-121-[Mk-4:32])
mutta sen taimi nousee maasta ja kasvaa kaikista puutarhan kasveista suurimmaksi. Se tekee niin suuria oksia, että taivaan linnut voivat pesiä sen **varjossa**. (R)

Merkityksissä 'jossakin tilassa, jonkin kohteena, alaisena' on Agricolan Uudessa testamentissa 15 *alla*-adpositiota. Niistä yksikään ei ole säilynyt nykyiseen Uuteen testamenttiin. Tyypillisin nykykäännös on *jonkin alainen*, se esiintyy *alla*-adpositiorakennetta vastaamassa yhdeksän kertaa (esim. 38). Yksi näistä ilmauksista on elliptinen. Muunlainen käännösratkaisu on tehty muissa tapauksissa (esim. 39).

(38) Sille ette nin monda quin Lain Töisse rippuut, ne ouat **kirotuxen alla**. (A-II-524-[GI-3:10])
Ne taas, jotka luottavat lain noudattamiseen, ovat **kirouksen alaisia**. (R)

(39) Mutta sen me tiedhemme, ette caiki se quin Laki sanopi, sen hen sano nijlle iotca **Lain alla** ouat – – (A-II-425-[Rom-3:19])
Me tiedämme, että lain sanat kohdistuvat niihin, joilla on laki. (R)

'Jonkun hallinnassa, alaisuudessa ym.' -merkityksisiä adpositioita on Agricolan Uudessa testamentissa kuusi. Niistä ei ole säilynyt yhtään nykyiseen käännökseen, ja ne on käännetty käyttämällä muunlaista käännösratkaisua, kuten esimerkiksi 40. Nykyisessä käännöksessä esiintyy kuitenkin kaksi tämänmerkityksistä *alla*-adpositiota, joita ei ole Agricolan kielessä, kuten *Te tiedätte, että ne, jotka ovat hallitsijan asemassa, ovat kansojen herroja ja maan mahtavat pitävät kansoja valtansa alla*.

(40) Sille mine mös olen Inhiminen toisen wallan alla, ia minulla on sotamiehije **minun allani**. (A-II-041-[Mt-8:9])
Minä tottelen itsekin toisten käskyjä ja komennan omia sotilaitani. (R)

Lisäksi *alla*-adpositio merkitsee Agricolan Uudessa testamentissa kaksi kertaa 'aikana'. Niistä toinen on korvattu nykyisessä käännöksessä *aikana*-rakenteella (esim. 41), toinen muunlaisella käännöksellä (esim. 42).

(41) – – ioca tapactunut on Lunastoxexi, nijste ylitzekeumisiste, iotca sen Entisen **Testamentin alla** olit. (A-II-645-[Heb-9:15])
– – että hänen kuolemansa vapauttaisi kaikki ensimmäisen **liiton aikana** tapahtuneista rikkomuksista. (R)

(42) Senteden ios nyt Teudheliseus ombi tapactunut, sen Leutin Pappiudhen cautta (Sille **sen saman alla ombi Canssa** Lain saanut) mite sijtte oli taruetta sanoua. (A-II-641-[Heb-7:11])
Jos jo Leevin heimon pappisvirka, josta Israelin kansalle on annettu säädökset laissa, olisi johtanut täydellisyyteen, mitä tarvetta olisi ollut sanoa. (R)

Uuden testamentin aineiston perusteella näyttää siltä, että *alla*-adposition käyttö on vähentynyt Agricolasta nykykieleen. Agricolan Uudessa testamentissa on 42 *alla*-adpositiota, vuoden 1992 Uudessa testamentissa 13. Agricolan Uudessa

testamentissa *alla*-adpositiota käytetään yleisimmin paikanilmauksissa. Nykykäännöksessä tämä on lähes yksinomainen käytötapa, mutta määrällisesti paikanilmauksissakin esiintyvät *alla*-adpositiot ovat vähentyneet Agricolasta nykykieleen. Toinen nykyiseen Uuteen testamenttiin säilynyt *alla*-adposition käyttö on sen käyttö hallinnassa ja vallassa olemista ilmaisevissa rakenteissa, mutta senkin käyttö on vähentynyt. Nämä hallintaa ilmaisevat adpositiot esiintyvät eri konteksteissa kuin Agricolan hallinnassa olemista ilmaisevat adpositiot.

Kokonaan nykyisestä Uuden testamentin käännöksestä puuttuvat *alla*-adposition käytöt merkityksissä 'jossakin tilassa, jonkin kohteena, alaisena' ja 'aikana, kestäessä, vallitessa, kuluessa'. Jossain tilassa tai jonkin kohteena olemista ilmaisevat adpositiot esiintyvät nykykielessäkin. Sen sijaan temporaalisia 'aikana ym.' -merkityksisiä adpositioita ei mainita sanakirjoissa, ei edes SMS:ssa, joten näitä temporaalisia merkityksiä voi pitää vierasperäisinä. Kuten jäljempänä mainituista 1800-luvun kielimiesten oikeakielisyyskannoista ilmenee, tätä käyttöä on karsittu kielestä sen vierasperäisyyteen vedoten.

Sen sijaan *alla* esiintyy nykykielessä temporaalisena merkityksessä 'vähän ennen'. Adpositio ei esiinny tässä merkityksessä Agricolan kielessä. Merkitystä 'vähän ennen' ei mainita myöskään VKS:ssa, joten se, milloin *alla*-adpositiota on alettu käyttää kirjakielessä tässä merkityksessä, vaatii lisätutkimista. Merkitys 'vähän ennen' esiintyy suomen murteissa ja nykyisessä yleiskielessä, joten tämä merkityksenkehitys on todennäköisesti omaperäistä kieliopillistumista, sillä paikanilmausten kieliopillistuminen temporaalisiksi on yleinen tendenssi maailman kielissä. Poissuljettua ei kuitenkaan ole sekään, että kyseessä saattaa olla kontaktikieliopillistumisen tulos tai polysemian kopiointi.

Alla esiintyy lisäksi suomen murteissa SMS:ssa ajanilmausten yhteydessä esitetystä merkityksessä 'vaille määrästä, määräajasta', jota ei esiinny Agricolalla eikä nykysuomen sanakirjoissa. Murteissa esitetään myös laajempi spatiaalinen käyttö kuin Agricolalla ja nykyisessä yleiskielessä. Murteissa *alla*-adpositiolla voidaan ilmaista myös lähellä olemista, ja se voi merkitä 'vinosti alapuolella, vieressä, juurella, lähellä'. *Alla* on VKS:n mukaan ilmaissut lähellä olemista myös vanhassa kirjasuomessa.

Alla-adposition käyttö merkityksissä 'avulla; nimissä', joita ei esiinny Agricolan Uudessa testamentissa ja jotka ovat kaiken kaikkiaan harvinaisia myös Agricolan kielessä, on aineiston perusteella karsiutunut kokonaan kielestä. VKS:ssa viimeinen tähän merkitysryhmään kuuluvista *alla*-sanoista on vuodelta 1784. Adpositio ei esiinny nykykielessä näissä merkityksissä suomen murteissakaan. Näissä adposition käyttötapoissa on kyse joko kontaktikieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnista.

Alla-adpositioiden käyttöön on vaikuttanut se, että sen vierasperäisiä merkityksiä on karsittu tietoisesti kielestä erityisesti 1800-luvulla. Reinhold von Beckerin (1824, 252) kieliopissa mainitaan, ettei lausetta *Vi förnötte dagen under sång och dans* saa kääntää *Vietimme päivän laulun ja soiton alla*, koska lauseessa ei ole kyse *alla* olevasta tilasta. A. W. Jahnssonin (1871, 76) lauseopissa puolestaan todetaan, että *alla*-adpositiota ei käytetä ilmaisemassa aikaa, joten ei tule sanoa *Keisari Neeron alla* vaan *Neeron hallitessa* tai *aikana*. Sen sijaan kieliopin mukaan voidaan sanoa *Hän on vieraan vallan l. käskyn alla* ja

Minulla on suuret maat allani, jolloin on kyse adposition hyväksyttävästä metaforisesta käytöstä. Myös M. A. Eliotin (1890, 205) kieliopissa hyväksytään vastaavat *alla*-adposition metaforiset käytöt. (Ks. myös Merimaa 2002, 44.) Elias Lönnrot on muuttanut ilmauksen *kuin he avioskäsken alla omalla ansiollansa koonneet ovat* muotoon *aviossa ansatuista* (1844, 189–190), ja hän pitää ruotsinmukaisena ilmausta *myydä julkisen uloshuudon alla*. Sen sijaan on käytössä *julkisella huutokaupalla* (1857, 271). E. A. Saarimaa (1967, 254) puolestaan tuomitsee epäsuomalaisiksi adposition käytöiksi seuraavat: *Kauppahalli on vielä rakennuksen alla* (po. *rakenteilla*), *Korjauksen alla* (*korjattavana*), *Valvonnan alla* (*valvottavana, valvonnassa*), *Kiivaan tykityksen alla* (*kohteena, alaisena, kiivaassa tykkitulussa*). Myös nykysuomen sanakirjat mainitsevat *alla*-adposition arkikielisiä käyttötapoja, joita ei tulisi niiden mukaan käyttää yleiskielessä (ks. yllä). Kaikki muut *alla*-adposition merkitykset paitsi spatiaalinen 'alapuolella' ja marginaaliset, vierasperäiset ja kielestä jo 1700-luvulla karsiutuneet merkitykset 'avulla; nimissä' ovat kiinnittäneet kielimiesten huomiota, ja niitä on haluttu karsia suomen kielestä. Huonoksi kieleksi tulevat mainituiksi niin *alla*-adposition temporaalinen käyttö kuin sen käyttö merkityksissä 'tilassa, kohteena' ja 'hallinnassa'. Tosin osa 1800-luvun kielenhuoltajista hyväksyi adposition käytön merkityksissä 'tilassa, kohteena' ja 'hallinnassa', sillä niitä pidettiin adposition metaforisena käyttönä ja siksi hyväksyttävinä.

7.2.7. Yhteenveto

Agricolan kielessä on 143 *alla*-adposition esiintymää, ja niitä esiintyy kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi Piinassa. Adpositioita on eniten Uudessa testamentissa ja melko paljon myös Rukouskirjassa ja Weisuissa ja ennustoksissa. Teosten sanemääriin suhteutettuna adpositioita on kuitenkin ehdottomasti eniten Abckirjassa ja toiseksi eniten Messussa. Abckirjan adpositioiden suuri suhteellinen määrä selittyy sillä, että teoksessa on kaikkiaan vähän sanoja ja *alla* esiintyy kolme kertaa temporaalisessa merkityksessä tietyissä samankaltaisissa rukousten otsikoissa. Messun suuri adpositioiden määrä saattaisi selittyä sillä, että suuri osa teoksesta on käännetty analyttisestä ruotsista. Tosin ruotsi on ollut myös Käsi-*kirjan* päälähdekieli, eikä siinä ole havaittavissa vastaavaa adpositioiden suurta määrää. Muiden teosten suhteelliset adpositiomäärät ovat melko lähellä toisiaan.

Agricolan *alla*-adpositio esiintyy kerran pelkän possessiivisuffiksin kanssa, muuten *alla*-adpositiot ovat genetiivitäydennyksen saavia postpositioita. Nykykielessä *alla* voi esiintyä myös prepositiona, joka saa genetiivitäydennyksen, mutta tällainen käyttö on harvinaista. *Alla*-adpositio rinnastuu Agricolan kielessä inessiivin kanssa sekä sen vastakohtaa ilmaisevan *päällä*-adposition ja sen kanssa lähes synonyymisen *aikana*-adposition kanssa.

Noin puolet Agricolan kielen *alla*-adpositioista on spatiaalisessa käytössä, jolloin niiden merkitys on 'alapuolella'. Adpositiota käytetään melko usein myös merkityksissä 'tilassa, kohteena', 'aikana' ja 'hallinnassa ym.'. *Alla*-adposition merkitykset 'avulla; nimissä' ovat harvinaisia aineistossa. (Ks. taulukko 6.)

Alla-adposition täydennykset ovat yleisimmin merkitykseltään abstrakteja. Ne ilmaisevat usein myös paikkaa ja ihmistä. Abstrakti nomini on yleinen erityisesti niiden adpositioiden täydennyksenä, joiden merkityksenä on 'tilassa, kohteenä'. Näissä merkityksissä esiintyvien adpositioiden täydennyksinä esiintyy jonkin verran myös paikkaa ja ihmistä ilmaisevia nomineja. Spatiaalisten adpositioiden täydennykset ilmaisevat yleensä paikkaa, ja toisaalta myös ruumiinosaa ja tilaa ilmaisevat täydennykset liittyvät spatiaalisiin adpositioihin. Ihmistarkoitteiset täydennykset puolestaan liittyvät yleensä joko temporaalisiin tai hallinnassa olemista ilmaiseviin adpositioihin.

Taulukossa 8 on esitetty, minkäläisten täydennysten kanssa *alla*-adpositiot muodostavat adpositiorakenteen, ja taulukossa 9 on lueteltu yleisimmät *alla*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit. Yleisimpien täydennyksinä esiintyvien sanojen joukossa on niin paikkaa (kuten *taivas*), tilaa (*varjo*), ihmistä (*Pontius Pilatus*) ja ruumiinosaa (*jalka*) ilmaisevia substantiiveja kuin merkitykseltään abstraktejakin substantiiveja (kuten *laki*). Vähintään kymmenen kertaa täydennyksenä esiintyvät paikkaa ilmaisevat substantiivit *taivas* ja *maa* ja merkitykseltään abstrakti substantiivi *laki*.

TAULUKKO 8. *Alla*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.⁵⁰

Nominin kategoria	Määrä	%
abstrakti	42	29 %
paikka	28	20 %
ihminen	26	18 %
ruumiinosa	12	8 %
tila	9	6 %
kasvi	6	4 %
artefakti	5	3 %
useampi eri kategoria	5	3 %
teko	4	3 %
muu konkreettinen	2	1 %
henkiolento	1	1 %
Jeesus	1	1 %
Jumala	1	1 %
muu	1	1 %
Yhteensä	143	100 %

⁵⁰ Taulukossa oleva ”useampi eri kategoria” merkitsee sitä, että täydennys koostuu useampaan eri kategoriaan kuuluvista nomineista, kuten ihmistarkoitteisesta nominista ja abstraktista nominista.

TAULUKKO 9. Yleisimmät *alla*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät niminit.

Nomini	Määrä
taivas	16
laki	11
maa	10
varjo	9
jalka	6
Pontius Pilatus	6
nimi	5
armo	4
risti	4
valta	4

Agricolan kielen *alla*-adpositiorakenteet ovat tyypillisesti adverbiaaleja, ja ne määrittävät verbejä. Noin puolet adpositiorakenteiden pääsanoina olevista verbeistä ilmaisee tilaa, ja myös tekoa ilmaisevia verbejä on melko paljon. Tilaa ja tekoa ilmaisevat verbit ovat pääsanana yhteensä noin 2/3:ssa tapauksista. Tilaa ilmaisevat verbit ovat kaikkein yleisimpiä spatiaalisten, hallinnassa olemista ilmaisevien ja merkityksissä 'tilassa, kohteena' esiintyvien *alla*-adpositiorakenteiden pääsanoina. Seuraavaksi yleisimpiä näiden adpositiorakenteiden pääsanoja ovat tekoa ilmaisevat verbit. Sen sijaan temporaalisten adpositiorakenteiden yleisin pääsanatyyppejä on tekoa ilmaisevat verbit, mutta se ei ole kovin paljon yleisempi kuin muut pääsanoina esiintyvät verbit. *Alla*-adpositiorakenteet voivat määrittää myös substantiiveja.

Taulukossa 10 on esitetty, millaisten lekseemien määritteinä *alla*-adpositiorakenteet ovat, ja taulukossa 11 on lueteltu kaikkein yleisimmät pääsanat. Pääsanoissa kiinnittää huomiota se, että *olla*-verbi on pääsanana 59 kertaa eli 41 % kaikista adpositiorakenne-esiintymistä. Muut verbit esiintyvät pääsanana enintään neljä kertaa.

TAULUKKO 10. *Alla*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.

Lekseemin kategoria	Määrä	%
tila	69	48 %
teko	28	20 %
elliptinen	10	7 %
liike	7	5 %
puheakti	6	4 %
fysiologinen	4	3 %
tapahtuma	4	3 %
useampi eri kategoria	4	3 %
elollinen	2	1 %
omistaminen	2	1 %
perkeptio	2	1 %
tekijä/henkilö	2	1 %
abstrakti	1	1 %
emootio	1	1 %
muu	1	1 %
Yhteensä	143	100 %

TAULUKKO 11. Yleisimmät *alla*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.

Lekseemi	Määrä
olla	59
elää	4
maata	4
piinata	4
saarnata	4
asua	3
pitää	3
alaspainaa	2
lentää	2
nähdä	2
ristinnaulita	2
suitsuttaa	2
suojella	2

Tyypillisin Agricolan kielen *alla*-adpositio ilmaisee siis paikkaa jonkin alapuolella ja saa täydennykseksen paikkaa ilmaisevan nominin. Tällainen adpositiorakenne määrittää yleensä tilaa ilmaisevaa verbiä. Tyypillinen adpositiorakenne on siis esimerkiksi virkkeessä *Joca sarnattu ombi caikein Loondocappalein edese iotca Taiuan alla ouat* (A-II-556-[Kol-1:23]).

Kun verrataan Agricolan kielen *alla*-adposition merkityksiä nykyisiin *alla*-adposition merkityksiin, huomataan, että miltei kaikki nykykielessä esiintyvät merkitykset ovat jo Agricolan kielessä. Nykyisessä Uudessa testamentissa esiintyy spatiaalisia alapuolella olemista ilmaisevia adpositioita ja hallinnassa olemista ilmaisevia adpositioita. Näistä spatiaaliset adpositiot ovat nykyisessä käännöksessä paljon yleisempiä. Spatiaalisten adpositioiden suhteellinen määrä on siis kasvanut, vaikka absoluuttinen määrä on vähentynyt. On kuitenkin syytä muistaa, että *alla*-adposition käyttö on sekä Agricolan Uudessa testamentissa että nykyisessä käännöksessä suhteellisen vähäistä. Suomen murteissa esiintyvät *alla*-adposition spatiaaliset merkitykset ’vinosti jonkin alapuolella, vieressä, juurella, lähellä’ eivät esiinny Agricolan kielessä eivätkä nyky-yleiskielessä. Adpositio on kuitenkin VKS:n mukaan ilmaissut lähellä olemista myös vanhassa kirjasuomessa.

Nykyisessä yleiskielessä on myös tilassa ja kohteena olemista ilmaisevia *alla*-adpositioita, joita ei ole uusimmassa Uuden testamentin käännöksessä. Adposition käyttö näissä merkityksissä ja hallinnassa olemisen merkityksessä on kuitenkin vähentynyt Agricolasta nykykieleen niiden tietoisien karsimisen takia.

Temporaalista ’aikana’-merkityksistä *alla*-adpositiota ei esiinny enää nykykielessä, eikä myöskään Agricolankin kielessä marginaalisia ’avulla; nimissä’-merkityksisiä adpositioita. Ne ovat karsiutuneet kielestä vierasperäisinä.

Alla-adposition käyttö on muuttunut Agricolasta nykykieleen myös siten, että *alla*-adpositiota on alettu käyttää uudessa temporaalisessa merkityksessä ’vähän ennen’. Merkitystä ’vähän ennen’ ei mainita VKS:ssa, mutta se esiintyy suomen murteissa ja nykyisessä yleiskielessä, joten tämä merkityksenkehitys on luultavasti omaperäistä, vaikka kontaktikieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnista johtuva merkityksenkehityskään ei ole aivan poissuljettua. Suomen murteissa *alla* esiintyy myös merkityksissä ’vaille määräst, määrääjasta’, jota ei esiinny Agricolalla eikä nyky-suomen sanakirjoissa.

7.3. *Ala*

7.3.1. *Ala* Agricolan teoksissa

Edellä käsitelty *alla*-adpositio esiintyy Agricolan kielessä pääosin olosijaisena, mutta muutaman kerran se on tulkittavissa myös tulosijaiseksi muodoksi. Agricolan kielessä ei esiinny *alle*-adpositiota, mutta sen sijaan käytössä on *ala*-adpositio, joka esiintyy sekä olo- että tulosijaisessa merkityksessä mutta on huomattavasti yleisempi tulosijaisena. Sekä *alla*- että *ala*-adposition kohdalla on siis nähtävissä synkretismiä jo Agricolan kielessä. Koska *ala*-adposition merkitykset poikkeavat osin *alla*-adposition merkityksistä, *ala*-kirjoitusasussa ei ole kyse

alla-adposition variantista, vaan se on oma erillinen adpositionsa (ks. myös luku 7.1), ja siksi käsittelen sen erikseen omassa luvussaan. *Ala*-adposition olosijaiset käyttötavatkaan eivät luultavasti selity sillä, että niissä olisi kyse lukuasusta *alla* ja täten *alla*-adpositiosta, sillä likvidat lyhenevät Agricolan kielessä, jos edellä on pitkä vokaali, diftongi tai pääpainoton tavu. Adessiivi- ja allatiivitapauksissa yksinäis-*l*:llisyys on muutenkin harvinaista lukuun ottamatta sanoja *päällä* ja *päälle*. (Lehikoinen–Kiuru 1998, 82.)

Ala-adpositio esiintyy Agricolan kielessä 125 kertaa. Sen kirjoitusasu on aina *ala*. Agricolan teoksissa *ala*-adpositioita esiintyy eniten Uudessa testamentissa. Niitä esiintyy melko paljon myös Rukouskirjassa ja Psaltnarissa. Näiden lisäksi *ala*-adpositioita esiintyy myös Weisuissa ja ennustoksissa ja Profeetoissa. *Ala*-adpositio ei esiinny lainkaan Abckirjassa, Käsikirjassa, Messussa eikä Pii-nassa. Teosten sanemäärään suhteutettuna adpositioita on eniten Psaltnarissa ja toiseksi eniten Rukouskirjassa. Psaltnarissa on kaiken kaikkiaan suhteellisesti paljon tutkittavana olevia adpositioita (ks. luku 10.1), mikä saattaa selittyä raamatullisen tai kirjallisen tyylin tavoittelulla. Psalmiit ovat heprealaista runoutta siinä missä muu teksti suorasanaista proosaa. Vaikutusta voi olla myös sillä, että Psaltnari on useamman kääntäjän kääntämä teos. Kääntämistä harjoittelevat koululaiset ovat voineet kääntää tarkemmin sanasta sanaan kuin kokoneemmat kääntäjät. Rukouskirjassa sen sijaan on kaiken kaikkiaan melko vähän tarkasteltavana olevia adpositioita. *Ala*-adpositioiden esiintymien määrä kokonaissanemäärään suhteutettuna vaihtelee 0,02 %:sta 0,06 %:iin. Adposition tarkat esiintymismäärät näkyvät taulukossa 12 ja suhteelliset osuudet taulukosta 13.

TAULUKKO 12. *Ala*-adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	%	
Uusi testamentti	43	34 %	joista ykkösosan varsinaisessa tekstissä 20 ja muussa tekstissä 3 ja kak-kososan varsinaisessa tekstissä 15, muussa tekstissä 4 ja reunahuomautuksissa 1
Rukouskirja	35	28 %	
Psaltnari	28	22 %	
Weisut ja ennustokset	16	13 %	joista 1 reunahuomautuksissa
Profeetat	3	2 %	joista 2 reunahuomautuksissa
Yhteensä	125	100 %	

TAULUKKO 13. *Ala*-adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Psalttari	28	45935	0,06 %
Rukouskirja	35	93210	0,04 %
Weisut ja ennustokset	16	55575	0,03 %
Uusi testamentti	43	174324	0,02 %
Profeetat	3	15652	0,02 %

7.3.2. *Ala*-adposition lähdekieliset esikuvat

Agricolan *ala*-adpositiota vastaa saksankielisessä Uudessa testamentissa yleensä *vnter* (13). Yhdessätoista tapauksessa preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen, jolloin preposition merkitys on 'alle'. Kerran täydennys on kuitenkin datiiivimuotoinen, jolloin prepositio vastaakin merkitykseltään *alla*-adpositiota. Lisäksi kerran täydennys on erisnimi, joka on muodossa *Creta*. Muut Agricolan *ala*-adpositiota vastaavissa kohdissa esiintyvät prepositiot ovat *auff* (3) + akkusatiivi 'päälle', *ins* (1) + akkusatiivi 'sisään; johonkin' ja datiiivirektiioinen *zu* (1) 'johonkin'. Ne eivät siis vastaa Agricolan *ala*-adpositiota kirjaimellisesti, mutta niitä voidaan käyttää merkityksissä 'tilaan' ja/tai 'hallintaan', kuten Agricolan *ala*-adpositiotakin. Kahdesti Agricolan *ala*-adpositiorakennetta vastaavassa kohdassa on muu kuin prepositiorakenne. (Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin MHD; Dietz 1961 [1870–72]; Schiller–Lübber 1880 ja suomeksi Korhonen, Jarmo 2008.)

Ruotsinkielisissä lähdeteksteissä *ala*-adpositiota vastaa yleensä *vnder* (12) ja kerran *in vnder* 'alla'. Muut vastaavissa kohdissa esiintyvät prepositiot eivät vastaa *ala*-adpositiota. Prepositiot ovat *til(l)* (2) 'asti, luokse, päin', *på* (1) 'päällä, päälle', *vthi* (NT 1) 'johonkin' ja *j* (GVB 1) 'jossakin, jostakin, johonkin'. Kolme kertaa *ala*-adpositiorakennetta vastaavassa kohdassa on käytetty jotakin muuta käännösratkaisua kuin prepositiorakennetta. (Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin Söderwall 1891–1900; SAOB.)

Latinankielisissä teksteissä *ala*-adposition vastineena on *sub*, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen ja merkitys 'alle' (V 2; ER 4). Ablatiivimuotoisen täydennyksen kanssa *sub* muodostaa rakenteen Vulgatassa 7 kertaa ja Erasmuksella 2 kertaa. Tällöin sen perusmerkitys on 'alla', mutta se voi merkitä myös 'alle'. Lisäksi Vulgatassa on kerran *subtus* 'alla, alta' ja Erasmuksella *subter* (3), jotka saavat akkusatiivimuotoisen täydennyksen ja joiden merkitys on siis 'alle'. Täydennysten sija on usein eri Vulgatassa ja Erasmuksen latinannoksessa, joka noudattaa kreikankielisen tekstin sijoja.⁵¹ Muut vastaavissa kohdissa esiintyvät

⁵¹ Kreikassa ὑπὸ-preposition täydennys on akkusatiivisijainen niin olo- kuin tulosijaisissakin ilmauksissa.

prepositiot eivät vastaa *ala*-adpositiota: *in* 'sisään, johonkin; sisässä, jossakin' (2, joista toisen täydennys on akkusatiivi- ja toisen ablatiivimuotoinen) ja akkusatiivirekioiset *contra* 'vastapäätä, vastaan, vastoin' (1) ja *ad* 'luo, luona, päin' (V 1). Muu kuin prepositiovastine on Vulgatassa 6 kertaa ja Erasmusella 8 kertaa. (Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin Streng 1997.)

Kreikankielisessä tekstissä on vastineena ὑπὸ tai loppuheittoinen ὑπ' (9), jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen. Agricolan *ala*-adpositiota vastaa myös ὑποκάτω (2), jonka täydennys on kerran akkusatiivi- ja kerran genetiivimuotoinen. Genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa rakenteen muodostava adpositio on perusmerkitykseltään erosijainen. Muut prepositiot ovat εἰς + akkusatiivi 'johonkin' (2), ἐν + datiivi 'jossakin' (1) ja κατὰ + genetiivi 'alas; yli, pitkin; kautta; vastaan' (1). Ne eivät vastaa *ala*-adpositiota. Lisäksi *ala*-adpositiota vastaava kohta on käännetty muulla kuin prepositiorakenteella 5 kertaa. (Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin Gyllenberg 2004.)

Seuraavassa esimerkissä 43 Agricolan *ala*-adpositiorakenteelle on malli kaikissa lähdeteksteissä.

- (43) Eikengen sytyte Kynttelete, ia pane ketköön, eike mös **wacan ala**, mutta Kyntteleialgan päle, ette ne iotca sisellekieuuet walkeudhen näkisit. (A-II-202-[Lk-11:33])
 NJemand zündet ein Liecht an, vnd setzt es an einen heimlichen Ort, auch nicht **vnter einen Scheffel**, sondern auff den Leuchter, auff das, wer hin eingehet das liecht sehe. (L)
 Jngen vptänder it liws och säter thet vthi någhot heemlighit rwm, eller **vnder ena skäppo**, vtan på liwsastakan, ath the som inkomma skola få see aff liwset – – (NT)
 Jngen vptender itt liws, och setter thet vthi någhot heemlighit rwm, eller **vnder een skeppo**, Vthan på liwsastakan, at the som inkomma, skola få see aff liwset. (GVB)
 nemo lucernam accendit et in abscondito ponit neque **sub modio** sed supra candelabrum ut qui ingrediuntur lumen videant (V)
 Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque **subter modium**, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen videant. (ER)
 Οὐδεὶς λύχνον ἄψας εἰς κρυπτόν τίθησιν, οὐδὲ **ὑπὸ τὸν μόδιον**, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι τὸ φῶς βλέπωσιν. (KR)

Jopa viidessä tapauksessa kahdestakymmenestä *ala*-adpositiolla ei ole suoraa vastinetta missään lähdetekstissä (esim. 44). Tämä on yllättävää, koska Agricola on kääntänyt tekstejä suoraan, usein sanasta sanaan, ja Agricolan adpositiot noudattavat yleensä lähdekielten mallia. Lähdekielissä ei ole yhtä monipuolista sijasysteemiä kuin suomessa, joten niissä esiintyy enemmän prepositioita kuin suomessa adpositioita. Adpositioiden käyttö voi selittyä kirjallisen, uskonnolli-

sen kielen tavoittelulla.⁵² Esimerkiksi esimerkissä 44 Lutherin saksannoksessa on prepositio *auff* ja ruotsinnoksissa prepositio *til(l)*, jotka eivät vastaa *ala*-adpositiota, ja latinannoksissa ja kreikankielisessä tekstissä pelkkä sijamuoto. Myöskään latinannoksen ja kreikankielisen tekstin yhdysverbien (*appellasti* ja ἐπικέκλησαι) prefiksit eivät vastaa *ala*-adpositiota. *Ad* merkitsee muun muassa 'kohti, päin; tykö' ja ἐπι 'päällä, päälle'.

- (44) Nin Festus Radhia puhutteli ia wastasi, **Keisarin ala** sine lyckesit sinus, Keisarin tyge sinun mös pite menemen. (A-II-383-[Ap-25:12])
 Da besprach sich Festus mit dem Rat, vnd antwortet, *Auff den Keiser* hastu dich beruffen, zum Keiser soltu ziehen. (L)
 T(h)å hadhe Festus samta(a)l medh r/Rådhet, och swaradhe, *Til(l) k/Keysaren* haffuer tu skwtit tigh, til(l) k/Keysaren skall/skalt tu och/k fara. (NT; GVB)
 t/Tunc Festus cum consilio locutus/colloquutus(,) respondit(,) Caesarem appellasti(?) ad Caesarem ibis(.) (V; ER)
 Τότε ὁ φῆρος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη, Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. (KR)

Luvussa 7.3, jossa käsitellään Agricolan kielen *ala*-adpositiota, esiintyvät myös seuraavat lähdetekstien prepositiitot.⁵³ Ne eivät esiinny edellä esitellyssä otoksessa.

Latina

<i>in</i>	+ akk 'sisään, johonkin' + abl 'sisässä, jossakin'
<i>super</i>	+ akk 'päällä, päälle' + abl 'päällä, jostakin'
<i>supra</i>	'yläpuolella, päällä', 'yläpuolelle, päälle', 'päällitse, ylitse'

Kreikka

εἰς	'johonkin'
ἐν	'jossakin'
ἐπὶ	+ dat/gen 'päällä' + akk 'päälle'

⁵² Koska lähes kaikki vanhin suomen kirjakieli on uskonnollista kieltä, uskonnollinen ja kirjallinen kieli ja tyyli kietoutuvat yhteen.

⁵³ Osa prepositioista on esitelty jo edellä luvussa 7.2.2. Kaikki *ala*-adpositioita vastaavissa kohdissa esiintyvät prepositiitot esitellään kuitenkin tässä luvussa ja vastaavasti tehdään myös muissa adpositioiden lähdekielisiä esikuvia käsittelevissä luvuissa. Näin lukija löytää helposti prepositioiden merkitykset, eikä hänen tarvitse käydä läpi mahdollisesti kaikkia edeltäviä adpositioiden lähdekielisiä esikuvia käsitteleviä lukuja löytääkseen kaipaamansa preposition merkityksen.

(Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin latina: Streng 1997; kreikka: Gyllenberg 2004.)

7.3.3. Agricolan kielen *ala*-adpositioiden syntaksi

Agricolan kielessä *ala*-adpositiot ovat yleensä postpositioita, joiden täydennys on genetiivimuotoisen (ks. esim. 43 ja 44). Kaksi kertaa *ala* esiintyy pelkän possessiivisuffiksin kanssa (esim. 45). Lisäksi kerran *ala* on prepositio (esim. 46). Prepositiossa poikkeuksellista on myös se, että sen täydennys on nominatiivimuotoinen. Syy tähän erikoiseen adpositiorakenteeseen on runomuodossa. Lopputuntuun sopii prepositio ja nominatiivimuotoinen täydennys. Myös VKS:n mukaan *ala* voi olla niin pre- kuin postpositiokin.

- (45) Ja se Inhiminen, iossa se paha Perkele sisellä oli carkasi heiden pä lens, ia ylitzewoitti heite, ia paiskasi heiden **alansa**, nin ette he alasti, ia haawoittuna pä sit pakeneman sijte Hoonesta. (A-II-366-[Ap-19:16])
- (46) Kylue, coppa, ia szonda löö.
ele rupe miten **ala wöö**. (A-I-025)

Ala-adposition täydennys saa kerran määritteekseen kaksi relatiivista *joka*-sivulausetta⁵⁴ (esim. 47). Postposition täydennys voi olla myös nykykielessä relatiivisen sivulauseen korrelaattina, mutta nykykielessä on usein luontevampaa käyttää sivulauseen sijaan muunlaista määritettä tai kokonaan toisenlaista rakennetta, koska postpositiorakenteessa postpositio tulee täydennyksen ja sitä määrittävän sivulauseen väliin. Prepositiorakenteessa preposition täydennys sen sijaan edeltää sen määritteenä olevaa sivulausetta, jolloin sivulause liittyy saumattomasti pääsanaansa. Sivulausemääritteiden suuri määrä, joka tulee esille erityisesti *pää*-vartaloisten adpositioiden yhteydessä, kertoo osaltaan Agricolan käännettämisestä. Lähdekielten tarkka noudattaminen näkyy siinä, että myös sivulauseet on haluttu kääntää suoraan.

- (47) Sille samalla aialla, sanopi HERRA, pite sen Judan Kuningan Luudh, henen Pämiestens luudh, ia Pappain Luudh, Prophetain Luudh, ia Jerusalem Borgharein Lwdh, heiden Haudhoistans vlosheittemen, ia heite vlosleuiteten **Auringon ala, Cuun, ia caiken Taiuan Sotawäen ala, Joita he racastit ia paluelit, ia ioita he seurasit, ia etzit, ia cumarsit**. (A-III-536-[Jer-7:2])

⁵⁴ Käytössäni olleessa Access-tietokannassa oli kussakin sarakkeessa vain 250 merkkiä, joten tietokannassa oleva konteksti saattaa olla puutteellinen ja on mahdollista, että jokin määritteenä oleva sivulause tai muu määrite on jäänyt tietokannassa olevan kontekstin ulkopuolelle. Näin on saattanut tapahtua erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa määrite ei ole adpositiorakenteen välittömässä yhteydessä. Tilanne on samanlainen myös rinnasteisten ilmausten suhteen.

Ala-adpositio rinnastuu kolme kertaa sen vastakohtaa ilmaisevan *päälle*-adposition kanssa ja kerran illatiivimuotoisen *kätköön*-substantiivin kanssa (ks. esim. 43).

7.3.4. Agricolan kielen *ala*-adpositioiden semantiikka

Ala on esiintynyt suomen kirjakielessä Agricolasta alkaen, ja sen perusmerkitys on 'alle; alla'. Nyky-yleiskielessä *ala* on kuitenkin tuntematon (NES s.v. *ala*), vaikka se esiintyy edelleen suomen murteissa (SMS s.v. *ala*; ks. myös luku 7.3.6). Agricolan kielessä *ala*-adpositiota käytetään spatiaalisen merkityksensä lisäksi myös muissa kielipiillisemmissä merkityksissä. Adposition merkitykset on esitetty kokoavasti taulukossa 14.

TAULUKKO 14. Agricolan kielen *ala*-adpositioiden merkitykset.

Merkitys	Määrä	%
alapuolelle, -lla	51	41 %
hallintaan	40	32 %
tilaan, kohteeksi	32	26 %
nimissä	2	2 %
Yhteensä	125	100 %

Paikkaa ilmaisevia *ala*-adpositioita on Agricolan kielessä kaikkein eniten, 51 esiintymää. Yleensä, 40 kertaa, *ala* on tulosijainen ja se merkitsee 'alle, alapuolelle, jonkin peittämäksi' (esim. 48). Adpositioesiintymistä kymmenen on olosijaisia, ja niiden merkitys on 'alla, alapuolella, jonkin peittämänä' (esim. 49). Esimerkin 50 tapauksessa *ala* voisi merkitä joko 'alla' tai 'alle'. Rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen (*woneten vnter seinen zweigen*), jossa *vnter*-preposition täydennys on datiiivimuotoinen, joten tämän perusteella Agricolan *ala*-adposition merkitys olisi 'alla'. Myös Bibliassa on olosijainen ilmaus *oksissa*. Sen sijaan nykyisessä raamatunkäännöksessä on käytetty tulosijaista ilmausta *oksille*. Spatiaalinen *ala*-adpositio esiintyy usein myös kuvaannollisissa yhteyksissä, kuten esimerkeissä 49 ja 51.

- (48) HERRA, en ole mine keloalainen, ettes **minun catton ala** tulet. (A-I-329-[Mt-8:8])
- (49) Mutta teille iotca minun Nimen pelket, pite se Wanhurskaudhen Auringo ylescoittaman, ia Terueys **henen Sipeins ala**. (A-III-766-[Mal-4:2])

- (50) – – ia se [sinapinsiemen] caswoi ia tuli swrexi puuxi, ia Linnut Taiuas alda pesiuet **sen oxain ala**. (A-II-209-[Lk-13:19])
 Sen taimi kasvoi ja oli lopulta kuin puu, ja taivaan linnut rakensivat pesänsä **sen oksille**. (R)
 Se on Sinapin siemenen wertainen, jonga ihminen otti, ja kylwi krydimaahans, ja se caswoi ja tuli suurexi puuxi, ja Taiwan linnut pesiwät **sen oxisa**. (B)
 Vnd es wuchs, vnd ward ein grosser Bawm, vnd die Vogel des Himels woneten **vnter seinen zweigen**. (L)
 – – och thet wä/exte och ble(e)ff it(t) stoort trää, och foghlana(r) vnder himmelen boodde **på** thes(s) qw/uistar. (NT)
 – – et crevit et factum est in arborem magnam et volucres caeli requieverunt **in** ramis eius (V)
 – – & crevit, & evasit in arborem magnam, & volucres coeli nidulabantur **in** ramis ejus. (ER)
 – – καὶ ἤῤῥησε, καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατεσκῆνωσεν **ἐν** τοῖς κλάδοις αὐτοῦ. (KR)
- (51) Mutta Rauhan Jumala tallatcoon pian Satanam **teiden Jalcaina ala**. (A-II-455-[Rom-16:20])
 Rauhan Jumala on pian murskaava Saatanan **teidän jalkojenne alle**. (R)

Spatiaalisten *ala*-adpositioiden täydennyksenä on kaikkein yleisimmin ruumiinosannimi (18). Täydennyksenä on artefaktia merkitsevä sana 14 kertaa. Tällaisia ovat esimerkiksi *katto*, *vakka* ja *vuode*. Tilaa ilmaiseva substantiivi *varjo* on täydennyksenä kymmenen kertaa. Sitä käytetään *ala*-adposition yhteydessä konkreettistarkoitteisten substantiivien tavoin. Täydennys on kasvia merkitsevä sana neljä kertaa, paikkaa ilmaiseva substantiivi kaksi kertaa (*maa* ja *taivas*), henkilötarkoitteinen substantiivi kerran, tekoa ilmaiseva substantiivi kerran (*suojelus*) ja muu konkreettinen kerran (*aurinko*). Paikkaa ilmaisevat substantiivit ovat siis yllättäen harvinaisia. Ruumiinosannimen yleisyys selittyy erityisesti esimerkin 51 kaltaisen ilmauksen *jalkojen ala* yleisyydellä. Myös rakenne *siipien ala* on tekstissä yleinen (ks. esim. 49).

Adpositiorakenteet ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta verbeihin liittyviä adverbiaaleja. Kerran rakenne määrittää substantiivia *tuuli*. Yleisin pääsanoina olevien verbien ryhmä on liikeverbit (36), kuten *panna*, *peittää* ja *tulla*. Toiseksi eniten (8) on tekoa ilmaisevia verbejä, kuten *suojella* ja *hukuttaa*. Lisäksi adpositiorakenteet määrittävät kolme kertaa kognitiivista verbiä (*uskaltaa* ja *turvata*), kerran fysiologista verbiä (*terveys*) *yleskoittaa*, puheaktia ilmaisevaa *kutsua*-verbiä ja tilaa ilmaisevaa *istua*-verbiä. Yleisin pääsanatyyppi on siis liikeverbit. Suurin osa adpositioista onkin tulosijaisia.

Merkityksissä ’jonkun alaisuuteen, haltuun, huomaan, hallintaan, valtaan’ esiintyy 40 Agricolan kielen *ala*-adpositiota.

- (52) Cumartakat teiden harttianna, ia teiden niskan, ia andacat te itzenne **Babelin Kuningan ala**, nijn te saat asuua sijne maassa, ionga mine annoin teijen Isillen. (A-I-146-[Bar-2:21])
- (53) Sille me tiedheme, ette Laki on Hengellinen, Waan mine olen Lihalinen, **Synnin ala** myyty. (A-II-434-[Rom-7:14])
Me tiedämme, että laki on hengellinen. Minä sitä vastoin olen turmeltunut ihminen, synnin orjaksi myyty. (R)

Hallintaan joutumista ilmaisevan adposition täydennyksenä on useimmiten ihmistä tarkoittava nomini (22). Ruumiinosannimi on täydennyksenä yhdeksän kertaa. Abstraktitarkoitteinen nomini, kuten *synti*, on täydennyksenä neljä kertaa, paikkaa ilmaiseva paikannimi on täydennyksenä kolme kertaa ja henkiolentoja ilmaiseva (*taivaallinen*) *sotaväki* kerran. Lisäksi kerran täydennyksenä on *kuolema*. Muut kuin henkilötarkoitteiset adposition täydennykset, jotka esiintyvät hallintaan joutumista ilmaisevissa rakenteissa, on personoitu.

Adpositiorakenteet, jotka ilmaisevat hallintaan joutumista, toimivat verbeihin liittyvinä adverbiaaleina. Niiden pääsanana on useimmiten tekoa ilmaiseva verbi (21), kuten *lykätä (itsensä)*, *heittää*⁵⁵ ja *voittaa*. Adpositiorakenteet määrittävät melko usein myös ja omistamista ilmaisevaa verbiä (9), joita ovat *antaa* ja *myydä*, ja liikeverbejä (8), kuten *heittää* ja *panna*. Pääsanana on lisäksi kerran tapahtumaa ilmaiseva *kasvaa* ja kerran tilaa ilmaiseva *olla (vikapää)*.

Siinä missä spatiaalisten adpositioiden täydennyksinä yleisimpiä ovat siis ruumiinosannimet, artefaktia ilmaisevat sanat ja tilaa ilmaiseva *varjo*-substantiivi, hallintaan joutumista ilmaisevien adpositioiden täydennyksenä yleisiä ovat ihmistarkoitteiset nominit ja ruumiinosaa ilmaisevat nominit. Spatiaalisten adpositiorakenteiden pääsanana on yleensä liikettä ilmaiseva verbi, hallintaan joutumista ilmaisevien pääsanana puolestaan on tyypillisimmin tekoa ilmaiseva verbi.

Hallintaan joutumista ilmaisevista *ala*-adpositioista kolme olisi nykykielen kannalta funktioltaan olosijaisia. Esimerkeissä 54 ja 55 Agricola on käyttänyt ruotsin kielen mallia, *vnder Rådhet* ja *vnder en Christum*, joista ei voi päätellä, onko kyse olo- vai tulosijasta. Esimerkissä 56 malleina ovat ruotsin *vnder honom* -rakenteen lisäksi Lutherin *vnter jm*, jossa prepositio ja datiivimuotoinen täydennys muodostavat olosijaisen rakenteen, ja toisaalta Vulgatan *subter eum*, jossa preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen ja siten koko rakenne on tulosijainen.

- (54) Mutta iocahinen quin sanopi weliens Racha, henen pite **neuon ala** wicapä oleman. (A-II-032-[Mt-5:22])
Samoin jokainen, joka sanoo veljelleen: 'Senkin hölmö', on ansainnut Suuren neuvoston tuomion – – (R)
Wer aber zu seinem bruder sagt, Racha, der ist des Rats schuldig. (L)

⁵⁵ *Heittää jonkun tai jonkin alle* tai *ala* 'saattaa jonkun tai jonkin alaisuuteen; asettaa alttiiksi' (VKS s.v. *heittää*).

Hwilken som sägher Racha till sin brodher, hän är skyldogh ath rådh skall haffuas om honom – – (NT)

Men hwilken som sägher Racha til sin brodher, han är skyldigh **vnder Rådhet**. (GVB)

qui autem dixerit fratri suo racha reus erit concilio – – (V)

– – quicumque vero dixerit fratri suo racha, obnoxius erit concilio – – (ER)

– – ὁς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ (KR)

- (55) * Paulin) Tesse P. Pauuli Domitzepi caiki Eriseuraset Christikunnasa ia tactopi, ette me caiki pite meidem pitemen **ydhen Christusen ala**, ioca meiden edesten Ristinnaulittu on. (A-II-463-reun2)

– – Hie hat S. Paulus das Bapstum vnd alle Secten verdampt. (L)

jach är paulisk. Här fördömer sanct Paulus alt partij j christenheten, och will ath wij skole alle hålla oss **vnder en Christum** then för oss korszfester är. (NT)

(iagh är Paulisk) Här fördömer S. Paulus alt partij j Christenheten, och will at wij skole alle hålla oss **vnder en Christum**, then för oss korszfest är. (GVB)

- (56) Catzo, yxi Mies on, ioca cutzutan Zemach. Sille **henen alans** pite sen casuaman, Ja sen pite rakendaman sen HERRAN Templin – – (A-III-737-[Sak-6:12])

SJhe, Es ist ein Man, der heisst Zemah, Denn **vnter jm** wirds wachsen, Vnd er wird bawen des HERRN Tempel – – (L)

Sij, ther är en man som heter Zemah, **Vnder honom** skal thet groo, och han skal byggia HERRANS Tempel – – (GVB)

ecce vir Oriens nomen eius et **subter eum** orietur et aedificabit templum Domino (V)

Hallintaan joutumista ilmaisevia adpositioita lähellä ovat *ala*-adpositiot, joiden merkitys on 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi, alaiseksi, piiriin'. Näissä merkityksissä on 32 Agricolan kielen *ala*-adpositiota. Esimerkin 57 kaltainen *tulla häpiän ala* esiintyy 13 kertaa Agricolan kielessä.

- (57) Sinun päles HERRA mine vskallan, ele laske minua ikenens **häpien ala** tulla. (A-III-310-[Ps-71:1])

- (58) Ja hen ylenannoï kanssans **Miecan ala**, ia närkestyi henen Perimistens wastan. (A-III-326-[Ps-78:62])

Kolmea poikkeusta lukuun ottamatta kaikki kategoriaan 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi, alaiseksi, piiriin' kuuluvat *ala*-adpositiot ovat funktioltaan tulosijaisia. Esimerkeissä 59–61 adposition merkitys tuntuu kuitenkin olevan 'jonkin kohteena, alaisena, piirissä'. Esimerkissä 59 mallina on ruotsin *vnder*, jonka

avulla ei voi päätellä, onko kyse olo- vai tulosijasta. Esimerkissä 60 vastaavassa kohdassa on latinankielisessä mallissa *in*, jonka täydennys on ablatiivisijainen *laboribus*, ja tällainen rakenne on olosijainen. *In*-prepositio ei kuitenkaan vastaa *ala*-adpositiota, ja sen täydennyksen sijakaan ei välttämättä ole vaikuttanut Agricolan adposition täydennyksen sijan. Esimerkin 61 muotoon on vaikuttanut runomuoto, *ala – sala*.

- (59) SIne HERRA Jumala, Ise caickiwaldias, ioca sinun pyhen poias, ilman rikoxeta, Ymberileickauxen **Lain ala** wicapäexi teijt – – (A-I-349)
O herre gud tu som tin son wår frelsare Jesum Christum, för wåra skull gaff **vnder lagsens twång** – – (G, 134)
- (60) Kieuhe mine olen, ja hamast minun noorudhestani **töen ala**, ia hama kynelihin asti, Toijsinans minun Sielun surepi, toijsinans mös cauhistu, waijuain tedhen, iotca hende lehendyuet. (A-I-526)
Pauper sum et *in laboribus* meis a iuventute mea; et contristatur anima mea nonnumquam usque ad lacrimas: quandoque etiam conturbatur ad se propter imminentes passiones. (G, 304)
- (61) NIn mös esken **Pauin Opin ala**, cumartin iulkisest ia sala. (A-III-213-[Ps-e:0])

Siinä missä hallintaan joutumista ilmaisevien adpositioiden täydennyksenä on ihmistarkoitteinen tai personoitu nomini, 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi, alaiseksi, piiriin' -merkityksisten adpositioiden täydennykset ovat tyypillisesti abstraktitarkoitteisia nomineja (24), kuten *häpiä* ja *laki*. Neljä kertaa täydennyksenä on artefaktia merkitsevä nomini (*miekka* ja *vitsa*), joita on käytetty vertauskuvallisesti, ja kolme kertaa tekoa ilmaiseva nomini (*työ* ja *tunteminen*). Kerran täydennys koostuu kahteen eri kategoriaan kuuluvista substantiiveista. Adpositiorakenteet määrittävät verbejä. Verbi ilmaisee tapahtumaa 15 kertaa (*tulla* ja *jäädä*), tekoa 12 kertaa (kuten *tehdä* ja *tuomita*), liikettä neljä kertaa (*kallistaa* ja *langeta*) ja tilaa kerran (*olla*).

Ala-adpositio esiintyy lisäksi kaksi kertaa merkityksissä 'nimissä, muodossa'. Adpositiolle mallina on saksan *unter*-prepositio, jonka täydennys on datiiivimuotoinen ja jonka merkitys on olosijainen.

- (62) – – senpälle, etteij me **rackaudhen moodhon ia nimen ala**, ia sinun Jumaludhes totudhes watan, miteken tekisim – – (A-I-501)
– – auff das wir nicht **unter der gestalt unnd namen der liebe** wider den glauben und wider deine göttliche warheyt handeln – – (G, 279)
- (63) Mutta ettei Jumala sencaltaisi keskenyt ollu, quin hen oli Abrahamille tehnyt, nin se oli wärin. Senteden Jumala tesse sanopi, ette henen Nimens sen cautta riuattin. Sille se tapactui **Jumalan Nimen ala** ia oli quitengin Perkelineen teco. (A-III-776-reun1)

Aber weil jnen des Gott nicht befolhen hatte wie Abraham, war es vnrecht. Darumb spricht hie Gott, das sein Name da durch entheiliget werde, denn es geschach **vnter Gottes namen**, vnd war doch Teufelisch. (DB, 32–45 < HE 2008, 10–11)

Men effter the Gudh slijkt icke hadhe befalat, såsom han hadhe giordt Abraham, war thet orett, Ty sågher Gudh här, at hans namn ther igenom wardt ohelghat. (GVB < HE 2008, 10–11)

7.3.5. *Ala*-adpositio vanhassa kirjakielessä

Vanhan kirjasuomen sanakirjan mukaan *ala*-adpositiota käytetään sekä olosijaisessa että tulosijaisessa merkityksessä. Sekä olo- että tulosijaisena se esiintyy jo Agricolan kielessä, kuten adpositioiden merkityksiä käsittelevästä luvustakin käy ilmi. VKS:n mukaan *ala*-adpositiota käytetään ilmaisemaan paikkaa 'alle, alapuolelle, jonkin peittämäksi; alla, alapuolella, jonkin peittämänä'. Adpositiota voidaan käyttää myös kuvaannollisesti. Lisäksi sitä käytetään merkityksissä 'jonkin piiriin, jonkun alaisuuteen, haltuun, huomaa, hallintaan, valtaan' ja 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi joutumisesta'. Nämä kaikki merkitykset esiintyvät jo Agricolan kielessä, ja lisäksi adpositiota käytetään Agricolan kielessä myös merkityksissä 'nimissä, muodossa'.

7.3.6. *Ala*-adposition muutokset Agricolasta nykykieleen

Nykyisessä yleiskielessä ei enää esiinny *ala*-adpositiota. Sen sijaan käytetään samavartaloista *alle*-adpositiota. *Alle* voi olla postpositio, jolloin sitä käytetään genetiivimuotoisen nominin kanssa, tai se voi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Prepositiona se on harvinainen. Myös prepositiona sen täydennys on genetiivimuotoinen. (NS.)

Nyky-suomen yleiskielessä *alle*-adpositiota käytetään ensisijaisesti paikannilmauksissa. Sen merkitys on 'jonkin alapuolelle, yläpuolelta jonkin peittämäksi, peittoon, suojaan, kätköön'. Se esiintyy NS:n mukaan myös avaruustiloista puhuttaessa. Lisäksi adpositiota käytetään merkityksissä 'jotakin tai jostakin katsoen alemmaksi', 'jonkin sisäpuolelle, ulkopuolelta jonkin peittämäksi', merkityksissä 'loppuun, alle' sellaisissa yhteyksissä kuin *Kirjoittaa nimensä kirjeen alle* ja merkityksissä 'tuulen alapuolelle, alatuuleen' sellaisissa yhteyksissä kuin *Kiertää tuulen alle*. *Alle*-adpositiota käytetään myös määrästä ja paljoudesta 'jotakin määrää pienempi, vaille jostakin määrärajusta, luvusta tms.'. Tämä käyttö on NS:n mukaan tyypillistä varsinkin liike-elämän kielessä. Lisäksi adpositiota käytetään merkityksissä 'jonkin kohteeksi tai johonkin tilaan joutumisesta, tulemisesta', 'jonkin alaisuuteen, alaiseksi, kohteeksi'. Viimeksi mainittu merkitys on NS:n mukaan runokielinen ja ylätyylinen ja yleiskielessä olisi syytä käyttää jotakin muuta ilmausta sen sijaan. PS ja KTS toteavat, että *alle*-adposition käyttö näissä merkityksissä on usein arkikielinen, ja esimerkiksi *Ottaa jota-*

kin työn *alle* olisi parempi ilmaista käyttäen esimerkiksi ilmausta *tehtäväksi* tai *valmistettavaksi*. (NS; PS; KTS.)

Suomen murteissa⁵⁶ esiintyy adpositio *ala*, jonka täydennys on genetiivimuotoinen tai jota käytetään pelkän possessiivisuffiksin kanssa. *Ala*-postpositiota käytetään merkityksissä 'kohtisuoraan jonkin esineen tms. *alle*', 'jonkin tason alapuolelle', 'alapintaan' ja *katon tms. ala* 'katokseen, suojaan; sisälle'. Sitä voidaan käyttää näissä merkityksissä myös kuvaannollisesti. Toiseksi postpositiota käytetään alustaksi, tueksi tai aluseksi pantavasta, kuten päällekkäisten rakenteiden tms. ensimmäiseksi asennettavasta osasta, kuten *Enne voa pantii kolkkiä ala peruskivet*. *Ala*-postpositiota käytetään maan, veden, vaateen tms. yhteydessä merkityksissä 'peittoon, sisään, poveen'. Sitä voidaan käyttää näissä merkityksissä myös kuvaannollisesti. *Ala*-postpositiota käytetään suomen murteissa myös vuoteen kastelemisesta. Lisäksi sen merkitys voi olla 'vinosti jonkin alapuolelle, juureen, viereen, luo'. Sitä käytetään (uhkaavasta) yhteentörmäyksestä, jonkin ajoneuvon tms. yhteydessä 'alle, eteen, ruhjomaksi'. *Ala*-postpositiota voidaan käyttää jonkun vaikutuspiiriin, kohteeksi, alaiseksi tms. joutumisesta. Se voi esiintyä myös merkityksessä 'ennen' ja merkitä 'alitse' ja 'alla'. *Ala*-prepositiota puolestaan käytetään vain merkityksissä 'vaille jotakin määrää, vähemmän kuin tms.'. (SMS s.v. *ala2*.)

Alle-postpositiota käytetään suomen murteissa lähes synonyymisesti *ala*-postposition kanssa. Se esiintyy lisäksi tuuleen ja ilmansuuntiin liittyvissä ilmauksissa, kuten *tuulen alle*, johonkin ruumiinosaan liittyen, kuten *Nyp poja oteta jala allen*. *Alle* esiintyy myös rakenteissa *ruoan* tai *syönnin alle* 'ennen' ja *miestä alle* 'miestä huonompi'. *Alle* voi ilmaista myös jonkin kohteeksi tai johonkin tilaan joutumisesta (kuten edellisestä kappaleesta näkyy, kohteen merkitys esiintyy myös *ala*-postposition kohdalla, mutta sen kohdalla ei mainita käyttöä johonkin tilaan joutumisen merkityksessä). Lisäksi *alle*-postpositiolla on muuta käyttöä, kuten *hän ei sajam markan alles* (= vähemmällä kuin sadalla markalla) *sitä sonnia myy*. Prepositio *alle* esiintyy samoissa merkityksissä kuin *ala*-prepositio, ja lisäksi sitä käytetään myös *alle tuulen* -kaltaisissa ilmauksissa. Omana esimerkkinään prepositiosta on vielä *se* (navetta) *näen allem mäen kun tulloo*. *Alle*-adposition levikki on suppea, ja siitä on vain vähän tai ei lainkaan tietoja. Sen sijaan laajempi levikki on *ale*-adpositiolla, jota käytetään samoissa merkityksissä kuin *ala*- ja *alle*-adpositioita. (SMS s.v. *alle1*; *ale*.)

Nykykielessä on siis muutama sellainen *alle/ala*-adposition merkitys, joita ei ole Agricolan kielessä. Yleiskielen *alle*-adpositiota käytetään merkityksessä 'jotakin määrää pienempi', kuten *Hinta on alle viiden euron* tai *alle viisi euroa*. NS:n mukaan tämä adposition käyttö on tyypillistä erityisesti liike-elämän kielelle, joten sen puuttuminen uskonnollisesta kielestä ei ole yllättävää. Sitä ei löydy myöskään nykyisestä Uudessa testamentissa. Merkityksen puuttuminen

⁵⁶ Luvuissa 7.2.6. ja 7.4. esitetään murteelliset merkitykset siten, että niistä mainitaan vain yleiskielisiin merkityksiin nähden laajemmat tai suppeammat käyttövariantit. Tässä luvussa murteelliset merkitykset esitetään tarkemmin, jolloin merkityksenselityksissä toistuvat myös yleiskielessä esiintyvät merkitykset. Tämä on tarpeen, jotta yleiskielen *alle*-adposition ja murteiden *ala*, *alle* ja *ale* -prepositioiden ja -postpositioiden merkitykset tulevat kuvatuiksi riittävän selkeästi ja yksiselitteisesti.

Agricolan kielestä ei siis todista varmasti sitä, ettei adpositio olisi voinut esiintyä tässä merkityksessä jo Agricolan aikaan. Toisaalta tätä merkitystä ei mainita myöskään VKS:ssa, joten tämän tutkimuksen tutkimusaineiston avulla ei voida selvittää, milloin *alle* on alkanut esiintyä tässä merkityksessä.

Toinen Agricolan kielestä puuttuva *ala*-adposition merkitys on suomen murteissa esiintyvä *ala*-adposition käyttö merkityksessä 'ennen'. *Alla*-adpositio esiintyy yleiskielessä tässä merkityksessä, ja *ala*-adpositiollakin on olosijaista käyttöä, joten tässä voisi ajatella olevan kyse adpositioiden synkreettisyydestä johtuvasta käyttötavasta.

Lisäksi *ala*-adposition spatiaalinen käyttö on suomen murteissa laajempaa kuin Agricolan kielessä tai nykyisessä yleiskielessä, sillä adpositiolla voidaan ilmaista myös läheisyyttä. Se voi merkitä 'vinosti jonkin alapuolelle, juureen, viereen, luo'. Lisäksi adpositiolla voidaan ilmaista murteissa suuntaa 'alitse'.

Sanakirjat antavat kuvan *ala* ja *alle* -adpositioiden käytöstä nykykielessä, mutta kuva täydentyy vielä vähän, kun tarkastellaan nykyistä Uuden testamentin suomennosta ja verrataan sitä Agricolan Uuden testamentin suomennokseen. Taulukkoon 15 on koottu Agricolan Uuden testamentin *ala*-adpositioiden ja vuoden 1992 Uuden testamentin *alle*-adposition merkitykset.

TAULUKKO 15. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *ala*-adpositioiden merkitykset.

Merkitys	A:n UT	%	A:n UT ja UT 1992	UT 1992	%
hallintaan	16	46 %	4	6	35 %
alapuolelle, -lla	13	37 %	7	11	65 %
tilaan	6	17 %	0	0	0 %
Yhteensä	35	100 %	11	17	100 %

Agricolan Uudessa testamentissa on 35 *ala*-adposition esiintymää. Niistä spatiaalisia on 13. Paikanilmauksissa esiintyvistä *ala*-adpositioista seitsemän on korvattu nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä *alle*-adpositiolla (esim. 64). Lisäksi nykyisessä käännöksessä on neljä sellaista spatiaalista *alle*-adpositiota, joita ei ole Agricolan kielessä. Tällainen on esimerkiksi *Minä kukistan vihollisesi, panen heidät korokkeeksi jalkojesi alle*, jossa adpositiorakennetta käytetään kuvaannollisesti raamatulliseen tyyliin. Kaksi kertaa Agricolan *ala*-adpositio on käännetty *suojaan*-substantiivilla (esim. 65), kerran allatiivilla, kerran adessiivilla (esim. 64) ja kaksi kertaa muunlaisella käännöksellä (esim. 66).

- (64) Eikengen koska hen Kyntelen sytytte peite site **Astian ala**, eli pane site **Penkin ala**. (A-II-188-Lk-8:16)

Ei kukaan sytytä lamppua ja sitten peitä sitä **astialla** tai pane sitä **vuoteen alle**. (R)

- (65) Quinwsein mine tahdoin coota sinun Poijas ninquin Lindu Pesens **henen sipeins ala**, ia ette te tactonuat? (A-II-210-[Lk-13:34])
Miten monesti olenkaan tahtonut koota lapsesi, niin kuin kanaemo kokoaa poikaset siipiensä suojaan! (R)
- (66) Ja se Inhiminen, iossa se paha Perkele sisellä oli carkasi heiden pä lens, ia ylitzewoitti heite, ia paiskasi heiden **alansa**, nin ette he alasti, ia haawoittuna päsit pakeneman sijte Hoonesta. (A-II-366-[Ap-19:16])
Ja mies, jossa paha henki oli, ryntäsi heidän kimppuunsa, nujersi heidät kaikki ja runteli heitä niin, että heidän oli alasti ja verissä päin paettava talosta. (R)

Agricolan Uuden testamentin *ala*-adpositioista 16 eli hieman alle puolet merkitsee 'jonkun alaisuuteen, haltuun, huomaa, hallintaan, valtaan'. Näitä on siis enemmän kuin spatiaalisiä adpositioita, joita puolestaan on koko aineistossa eniten (ks. taulukko 15). Tämän aineiston perusteella hallinnan ilmaukset tuntuvat olevan Uudessa testamentissa tyypillisempiä kuin Agricolan kääntämässä muussa uskonnollisessa tekstissä. Toisaalta on muistettava, että hallintaan joutumista voidaan ilmaista myös monilla muilla kuin *ala*-adpositiorakenteilla.

Hallintaan joutumista ilmaisevista *ala*-adpositioista neljä on käännetty nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä *alle*-adpositiolla (esim. 67). Lisäksi nykyisessä Uudessa testamentissa on kaksi sellaista tämänmerkityksistä *alle*-adpositiota, joilla ei ole *ala*-adpositiota vastineena Agricolan kielessä, kuten *Minä kukistan vihollisesi, panen heidät jalkojesi alle*. Adpositiorakenne *jalkojesi alle* esiintyy tässä lauseessa hallinnan merkityksessä, kun taas ennen esimerkiksi 64–66 olevassa kappaleessa *jalkojesi alle* ilmaisee kuvaannollisesti paikkaa. Tämä toimii hyvänä esimerkkinä siitä, miten muu konteksti vaikuttaa adpositioiden merkityksen tulkintaan. Spatiaaliseen tulkintaan johtaa adpositiorakennetta lauseessa edeltävä verbin määrite *korokkeeksi*. Sitä lukuun ottamatta lauseet ovat identtiset, ja tämän kappaleen adpositiorakennekin olisi mahdollista tulkita myös kuvaannolliseksi paikanilmaukseksi. Neljä hallintaan joutumista ilmaisevaa Agricolan *ala*-adpositioista on käännetty *jonkin* tai *jonkun valtaan* (esim. 68). Myös tässä esimerkissä on Agricolan kielessä rakenne (*panna hänen jalkains ala*). Nykykäännös *hänen valtaansa* tukee tällaisten adpositiorakenteiden tulkitsemista hallinnan ilmauksiksi. Lisäksi yksi hallintaan joutumista ilmaiseva *ala*-adpositiorakenne on nykykäännöksessä korvattu rakenteilla *jonkin* tai *jonkun orjaksi* ja *suojaan*. Kuudessa tapauksessa on muunlainen käännösratkaisu (esim. 69).

- (67) Se wimeinen wiholinen, ioca poispannan, se ombi Colema, sille hen on henelle caiki **henen Jalcains ala** heittenyt. (A-II-489-[1Kor-15:26])
Vihollisista viimeisenä kukistetaan kuolema. Sillä "Jumala on alistanut **hänen jalkojensa alle** kaiken". (R)

- (68) Ja ombi caiki cappalet pannut **henen Jalcains ala**, ia ombi henen pannut Seurakunnalle pääxi caikein cappaleiden ylitze – – (A-II-534-[Ef-1:22])
Jumala on alistanut kaiken hänen valtaansa ja asettanut hänet kaiken yläpuolelle seurakuntansa pääksi. (R)
- (69) Jos ei taas miten nijte ole, ioista he minun päleni candauat, nin eikengen taidha minua anda heiden käsijns, Mine lycken minuni **Keisarin ala**. (A-II-383-[Ap-25:11])
Mutta jos näiden miesten syytöksissä ei ole mitään perää, ei kukaan voi luovuttaa minua heidän käsiinsä. Minä vetoan keisariin." (R)

Agricolan Uudessa testamentissa on lisäksi kuusi *ala*-adpositiota, joiden merkitys on 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi, piiriin'. Ne kaikki on käännetty nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä muulla tavalla.

- (70) Ei eskenChristitun, Senpäle ettei hen ylespaisuttuna langeisi laittaijan **domion ala**. (A-II-579-[1Tim-3:6])
Hän ei saa olla vastakääntynyt, jotta hän ei ylpistyisi eikä joutuisi tuomittavaksi Paholaisen kanssa. (R)

Uuden testamentin aineiston avulla nähdään, että *ala*-adpositio esiintyy useammin Agricolan käännöksessä kuin sitä vastaava *alle*-adpositio nykyisessä Uudessa testamentissa. Johtopäätöksiä tehdessä on kuitenkin pidettävä mielessä aineiston pienuus. Adposition käyttö on vähentynyt 35:stä *ala*-adpositiosta 17:ään *alle*-adpositioon. Näistä nykyisessä Uudessa testamentissa olevista *alle*-adpositioista kuusi on sellaisia, että Agricola on kääntänyt saman kohdan jollain muulla tavalla kuin *ala*-adpositiolla. Agricolan Uudessa testamentissa hallinnan merkitys on yleisin, kun nykyisessä Uudessa testamentissa paikanilmaukset muodostavat suurimman ryhmän. 'Tilaan, kohteeksi' -merkitystä, joka on harvinainen Agricolan Uudessa testamentissakin, ei esiinny nykyisessä Uudessa testamentissa, mutta sanakirja-aineiston perusteella sitä kuitenkin käytetään yhä nykykielessäkin. *Ala*-adpositiota vastaavan *alle*-adposition käyttö ei siis ole nykykielessä Uuden testamentin aineiston eikä sanakirja-aineiston perusteella Heinen kriteerien (ks. luku 5.3) mukaan kieliopillisempaa kuin Agricolan kielessä. Sen sijaan Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa *ala*-adpositio, joka merkitsee 'nimissä'. Tätä merkitystä ei esiinny enää nykykielessä. 'Nimissä'-merkityksinen *ala*-adpositio on Heinen mukaan kieliopillisempi kuin nykykielen *alle*-adpositio.

Vastaavasti kuin *alla*-adpositiota myös *alle*-adpositiota käytetään nykyään vähemmän hallintaan joutumisen ilmauksissa ja johonkin tilaan joutumisesta, ja myös sille löytyy selitys adposition epäsuomalaisiksi katsottujen käyttötapojen karsimisesta. Yhä nykyisissäkin sanakirjoissa ohjeistetaan käyttämään muunlaisia ilmauksia näiden yllä mainittujen käyttötapojen sijaan. Eliotin (1890, 205) kieliopissa kyllä hyväksytään sellainen metaforiseksi kutsuttu käyttö kuin *Antaa asia toisten tuomion alle*. Saarimaa (1967, 254) sen sijaan pitää epäsuomalaisina seuraavia: *Hänet asetettiin holhouksen alle* (par. *holhottavaksi, holhoukseen*,

holhouksen alaiseksi), *On vaikea alistua toisen tahdon alle* (tahtoon), *Maihin-nousujoukot annettiin hänen suoranaisen komentonsa alle* (hänen suoranaiseen komentoonsa), *Taivun välttämättömyyden lain alle* (lakiin, lain alaisuuteen), *Joukkue pelasi alle odotusten* (odotettua huonommin). Epäsuomalaisiksi lasket-tujen adpositioiden karsiminen koskee yleiskieltä, ja adpositiota käytetäänkin SMS:n mukaan murteissa hallintaan ja tilaan joutumisen merkityksissä.

7.3.7. Yhteenveto

Agricolan kielessä on 125 *ala*-adposition esiintymää. Adpositioita on eniten Uudessa testamentissa. Myös Rukouskirjassa ja Psaltrarissa adpositioita on jon-kin verran, ja teosten kokonaissanemäärään suhteutettuna näissä kahdessa teok-sessa on eniten *ala*-adpositioita. Esiintymien suuri määrä voi selittyä sillä, että runomuotoisessa tekstissä tavoitellaan uskonnollista kieltä, raamatullista tyyliä. Myös se, että Psalitari on useamman kääntäjän, osittain koululaisten kääntämä teos, voi vaikuttaa adpositioiden määrään. *Ala*-adpositioita ei esiinny ollenkaan Abckirjassa, Käsikirjassa, Messussa eikä Piinassa.

Ala-adpositiot ovat yleensä genetiivitäydennyksen saavia postpositioita. Kaksi kertaa *ala* muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Lisäksi *ala* on kerran prepositio, jonka täydennys on nominatiivissa. Syynä tälle on runomitan seuraaminen. Nykysuomessa *ala*-adpositiota merkityk-seltään vastaava samakantainen *alle* on yleensä postpositio, jonka täydennys on genetiivissä, tai se muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Pre-positiona se on harvinainen, ja silloinkin sen täydennys on genetiivimuotoinen.

Ala-adpositio rinnastuu Agricolan kielessä kaksi kertaa sen vastakohtaa ilmaisevan *päälle*-adposition kanssa ja kerran illatiivimuotoisen substantiivin kanssa.

Agricolan kielessä *ala*-adpositio on yleensä spatiaalinen, ja se voi olla funktioltaan olo- tai tulosijainen, mutta tulosijaisena se on huomattavasti yleisempi kuin olosijaisena. Toisaalta sitä käytetään myös hallintaan joutumista merkitse-vissä ilmauksissa ja johonkin tilaan, jonkin kohteeksi ja jonkin piiriin joutumi-sesta. Merkityksessä 'nimissä' se on marginaalinen. (Taulukossa 14 esitetään Agricolan teosten *ala*-adposition merkitysten esiintymien määrät.)

Ala-adpositio muodostaa rakenteen tyypillisesti merkitykseltään abstraktin nominin kanssa. Melko yleisiä ovat myös ruumiinosaa, ihmistä ja artefaktia merkitsevät nominit. Spatiaalisten adpositioiden täydennys merkitsee yleensä ruumiinosaa ja melko usein artefaktia ja tilaa. Hallintaan joutumista ilmaisevien adpositioiden täydennyksenä puolestaan on tyypillisimmin ihmistarkoitteinen nomeni. Jonkin verran on myös ruumiinosaa merkitseviä täydennyksiä. Kohdetta ilmaisevien adpositioiden täydennykset ovat yleensä merkitykseltään abstrakteja.

Taulukossa 16 esitetään, millaisten täydennysten kanssa *ala*-adpositio muo-dostaa rakenteen. Yleisimmät täydennyksinä esiintyvät nominit on puolestaan lueteltu taulukossa 17. Yleisin täydennys on ruumiinosan nimi *jalka*, toiseksi yleisin merkitykseltään abstrakti *häpiä* ja kolmanneksi yleisin tilaa ilmaiseva

varjo. Ne kaikki esiintyvät täydennyksenä vähintään kymmenen kertaa. Muut täydennykset ovat harvinaisempia.

TAULUKKO 16. *Ala*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.

Nominin kategoria	Määrä	%
abstrakti	30	24 %
ruumiinosa	27	22 %
ihminen	23	18 %
artefakti	18	14 %
tila	10	8 %
paikka	5	4 %
kasvi	4	3 %
teko	4	3 %
henkiolento	1	1 %
muu	1	1 %
muu konkreettinen	1	1 %
useampi eri kategoria	1	1 %
Yhteensä	125	100 %

TAULUKKO 17. Yleisimmät *ala*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät niminit.

Nomini	Määrä
jalka	15
häpiä	14
varjo	10
katto	6
siipi	6
keisari	5
hän	4
Kristus	3
kuningas	3
käsi	3
miekka	3
synti	3
vakka	3

Ala-adpositiorakenne on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta verbiin liittyvä adverbiaali. Kerran se määrittää substantiivia. *Ala*-adpositiorakenne määrittää tyypillisimmin liikettä tai tekoa ilmaisevaa verbiä. Spatiaaliset adpositiorakenteet määrittävät yleisimmin liikeverbejä ja melko usein myös tekoa ilmaisevia verbejä. Hallintaan joutumista ilmaisevien pääsanana on yleensä tekoa ilmaiseva verbi, mutta myös omistamista ja liikettä ilmaisevia verbejä on pääsanoina melko paljon. Kohdetta ilmaisevien adpositiorakenteiden pääsanana on yleisimmin tapahtumaa ilmaiseva verbi ja melko usein tekoa ilmaiseva verbi. Kunkin merkitysryhmän tyypillisin pääsanatyyppi on siis eri, ja tekoa ilmaiseva pääsana on yleinen kaikissa merkitysryhmissä.

Taulukossa 18 esitetään, millaisten pääsanojen määritteinä adpositiorakenteet toimivat, ja taulukossa 19 luetellaan yleisimmät pääsanat. Liikettä ja myös tapahtumaa ilmaiseva *tulla*-verbi on yleisin pääsana, muut sanat esiintyvät adpositiorakenteen pääsanoina alle kymmenen kertaa.

TAULUKKO 18. *Ala*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.

Lekseemin kategoria	Määrä	%
liike	49	39 %
teko	42	34 %
tapahtuma	17	14 %
omistaminen	9	7 %
tila	3	2 %
kognitio	2	2 %
fysiologinen	1	1 %
muu	1	1 %
puheakti	1	1 %
Yhteensä	125	100 %

TAULUKKO 19. Yleisimmät *ala*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.

Lekseemi	Määrä
tulla	18
panna	8
antaa	7
heittää	6
lykätä	6
peittää	4
tehdä	4
langeta	3
suojella	3
tallata	3

Tyypillisimpiä Agricolan kielen *ala*-adpositioita ovat ensinnäkin merkityksessä 'alapuolelle' esiintyvät adpositiot, joiden täydennyksenä oleva nomini ilmaisee ruumiinosaa, artefaktia tai on *varjo*-substantiivi. Tällaiset adpositiorakenteet määrittävät yleensä liikeverbejä. Toiseksi yleisin *ala*-adpositioiden tyyppi on hallintaan joutumista ilmaisevat adpositiot, joiden täydennys on ihmistarkoitteinen. Tällaiset adpositiorakenteet määrittävät yleensä tekoa ilmaisevia verbejä. Tyypillisiä Agricolan kielen *ala*-adpositioita ovat seuraavien lauseiden adpositiot: *Mutta rucoele Christust aijna ia Jalcas ala Piru pajina* (A-I-095) ja *Keisarin ala sine lyckesit sinus* (A-II-383-[Ap-25:12]).

Agricolan Uudessa testamentissa on 35 *ala*-adposition esiintymää ja nykyisessä Uudessa testamentissa 17 *alle*-adposition esiintymää. Adpositioiden määrä on siis vähentynyt. *Ala*-adposition ja nykysuomen vastaavan *alle*-adposition vertailu osoittaa, että niitä käytetään pääosin samoissa merkityksissä. Agricolan *ala*-adpositiota käytetään merkityksissä 'alapuolelle; alapuolella', 'hallintaan' ja 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi'. Myös *alle*-adpositiota käytetään näissä merkityksissä, tosin vain tulosijaisena. Lisäksi Agricolan *ala* merkitsee 'jonkin nimissä'. Tätä merkitystä ei ole nykykielen *alle*-adpositiolla. *Ala*-adposition käytön vähenemiseen on vaikuttanut sen merkitysten 'hallintaan' ja 'johonkin tilaan, jonkin kohteeksi' toteaminen vierasperäisiksi ja tietoinen karsiminen.

Nykykielessä esiintyy kuitenkin sellaisia *alle/ala*-adposition käyttötapoja, joita ei ole Agricolan kielessä. *Alle*-adpositiota käytetään merkityksessä 'jotakin määrää pienempi'. Tätä merkitystä ei löydy myöskään nykyisestä Uudesta testamentista, ja sen puuttuminen Agricolan kielestä ei vielä todistakaan varmasti sitä, ettei se olisi voinut olla käytössä jo tähän aikaan. NS:n mukaan tämä adposition käyttö on tyypillistä erityisesti liike-elämän kielelle, ja sen puuttuminen uskonnollisesta kielestä ei olekaan yllättävää. Merkitystä ei mainita myöskään VKS:ssa, joten sen selvittäminen, milloin *alle* on alkanut esiintyä tässä merkityksessä, vaatisi laajempaa tutkimusaineistoa. Toinen Agricolan kielestä puut-

tuva *ala*-adposition merkitys on suomen murteissa esiintyvä merkitys 'ennen'. Tässä voisi ajatella olevan kyse adpositioiden synkreettisyydestä johtuvasta merkityksestä, sillä *alla*-adpositio esiintyy yleiskielessä tässä merkityksessä ja toisaalta myös *ala*-adpositiolla on ollosijaista käyttöä. Lisäksi *ala*-adpositiota käytetään murteissa spatiaalisenä ilmaisemassa läheisyyttä. Se voi merkitä 'vinosti alapuolelle, juureen, viereen, luo', ja adpositiolla voidaan ilmaista murteissa myös suuntaa 'alitse'. Agricolan kielessä ei esiinny näitä spatiaalisia merkityksiä, eikä niitä mainita myöskään yleiskielen sanakirjoissa.

7.4. *Alta*

Agricolan kielessä on vain kaksi *alta*-adpositiota. Niiden kirjoitusasu on *alda*. Ne esiintyvät Uuden testamentin kakkososan muussa tekstissä ja Psaltrarissa. Vähäistä frekvenssiä selittää ainakin osaltaan se, että erosijat ovat suomen kielessä olo- ja tulosijoja harvinaisempia, ja ablatiivi on suomen kielen paikallisi-joista kaikkein harvinaisin. (Ks. luku 4.3.)

Alta-postpositiota vastaa Agricolan käyttämässä lähdeteksteissä Lutherilla *vnter*-prepositio, joka muodostaa prepositiorakenteen datiivimuotoisen täydennyksen kanssa ja vastaa siten merkitykseltään ollosijaista *alla*-adpositiota. Paremmiin malliksi sopiikin tästä syystä GVB:ssä esiintyvä *vnder*-prepositio, jonka merkitys voi olla myös 'alta'. Esimerkistä 72 näkyy, että siinä ei ole suoraa vastinetta *alta*-postpositiolla, sillä Lutherin saksankielisessä tekstissä on *von*-prepositio ja ruotsinkielisissä (*j)frå*. Prepositioita käytetään ilmaisemaan 'mistä', mutta ne eivät sisällä merkitystä 'alapuolelta'. Agricolan lähdekielessä ei ole 'alapuolelta'-merkityksisiä prepositioita, ja tämä merkityssuhde täytyykin ilmaista niissä muunlaisen rakenteen avulla. (Saksan prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin MHD; Schiller–Lübbers 1880 ja suomeksi Korhonen, Jarmo 2008, ruotsin prepositioiden merkityksistä Söderwall 1891–1900; SAOB.)

Agricolan molemmat *alta*-adpositiot ovat postpositioita, ja ne muodostavat rakenteen genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa. VKS:n mukaan *alta* voi olla vanhassa kirjasuomessa sekä pre- että postpositio. Myös nykysuomessa *alta* on genetiivin kanssa rakenteen muodostava postpositio, ja se voi muodostaa rakenteen myös pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Sen lisäksi *alta* voi esiintyä myös prepositiona genetiivin ohella, mutta prepositiona se on harvinainen. (NS.)

Esimerkin 71 *alta*-postpositio ilmaisee paikkaa ja vastaavassa kohdassa on nykysuomennoksessa genetiivimääritteinen rakenne. Agricolan postposition täydennyksenä on substantiivi *taivas*, ja rakenne määrittää *linnut*-substantiivia. Esimerkin 72 *alta*-postpositio merkitsee 'jonkin vaikutuspiiristä, alaisuudesta'. Postpositiorakenne muodostuu *laki*-substantiivin kanssa ja määrittää *saattaa*-verbiä.

- (71) Sine asetat henen Herraxi ylitze sinun käsitegois, Caiki sine olet henen Jalcains alaheittenyt. – – Ne Linnut **Taiuan alda**, ia ne Calat Meres, ia mitke meres waeldapi. (A-III-222-[Ps-8:7,9])
– – **taivaan** linnut ja meren kalat, kaikki vesissä liikkuvat. (R)

- – Die vögel **vnter dem Himmel**, vnd die fisch im Meer, Vnd was im meer gehet. (L)
- – Foghlanar **vnder himmelezn**, och fiskanar j haffuet, och hwadh j haffuena gåår. (GVB)
- – volucres caeli et pisces maris qui perambulant semitas maris (V)

- (72) NE Galaterit olit P. Paulin cautta, oikean Christilisen Uskoon, ia Euangeliumin siselle, **Lain alda** satetud. (A-II-519-[G1-e])
 DJe Galater waren durch S. Paulum zu dem rechten Christen glauben, vnd ins Euangelium *von dem Gesetz* gebracht. (L)
 THE Galater woro aff Sancte Paulo draghne *frå laghen* och vthi trona och Euangelium – – (NT)
 The Galater woro aff S. Paulo dragne *jfrå Laghen* vthi trona och Euangelium. (GVB)

Alta-adpositiota käytetään vanhassa kirjasuomessa ilmaisemaan paikkaa 'alapuolelta' ja merkityksissä 'jostakin tilasta, jonkin tai jonkun vaikutuspiiristä, alaisuudesta, hallinnasta' (VKS). Vaikka Agricolan kielessä on vain kaksi *alta*-adpositioesiintymää, sekä spatiaalinen merkitys että hallinnasta pääsyä ilmaisevan merkitysryhmän merkitykset esiintyvät jo Agricolalla.

Nyky-suomen yleiskielessä *alta*-adpositiota käytetään erityisesti paikanilmauksissa. Sen merkitys on 'jonkin alapuolelta, peitosta, suojasta, kät-köstä', 'alitse', 'jostakin katsoen alemmaa, jonkin alapuolitse, jonkin juurelta' ja 'jonkin sisäpuolelta'. Lisäksi sitä käytetään spatiaalisesti seuraavantyyppisissä yhteyksissä: *Kirjeen alta* [= lopusta] *puuttui nimi* ja *Lähestyä saalista tuulen alta*. NS:ssa mainitaan spatiaalisten merkitysten yhteydessä omana ryhmänään käyttö avaruustiloista, jota esiintyy enimmäkseen runokielessä ja ylätyylisessä tekstissä. Tällainen on esimerkiksi *Vapaan taivaan alta*. Toiseksi *alta*-adpositiota käytetään jonkin alaisuudesta tai kohteena olosta. NS:n mukaan näissä merkityksissä kyse on jonkin (tavallisesti tukalan) tilanteen välttämisestä, josta-kin vaikeasta tilasta pääsemisestä. Näissä merkityksissä adpositiota käytetään enimmäkseen runokielessä ja ylätyylisessä tekstissä. Normaalisissa yleiskielessä tällaista käyttöä tulisi sanakirjan mukaan välttää, ja esimerkiksi *Päästä holhouksen alta* olisi parempi ilmaista *holhouksen alaisuudesta, holhouksesta*. PS ja KTS mainitsevat lisäksi seuraavantapaisen käytön, jota pidetään arkisena: *Hän on hiukan alta kolmenkymmenen (vuoden)*. (NS; PS; KTS.)

Suomen murteissa *alta*-adpositio on yleissuomalainen. SMS:n kuvaus *alta*-postposition spatiaalisista merkityksistä poikkeaa jonkin verran yleissuomalaisista sanakirjoista. *Alta*-postpositio merkitsee murteissa spatiaalisen perusmerkityksensä lisäksi 'vinosti jonkin alapuolelta, vierestä, luota, läheltä; vinosti jonkin alapuolitse, vieritse'. Sen sijaan yleissuomessa käytössä olevia merkityksiä 'jostakin katsoen alemmaa', *Kirjeen alta* [= lopusta] ja 'jonkin sisäpuolelta' ei mainita SMS:ssa. *Alta*-postpositiota käytetään murteissa myös säähän ja ilman-suuntiin liittyvissä ilmauksissa, ja sillä on sellaista kuvallista ja kiteytynyttä käyttöä kuin *ottaa metsän alta* 'raivata peltoa tms. metsästä'. *Alta*-preposition käyttö rajoittuu murteissa *alta tuulen* ja *katsoa alta kulmiensa* -tyyppisiin käyt-

töihin. Lisäksi sitä käytetään määrästä ja paljoudesta: vaille jostakin ikävuodesta, määräiästä, luvusta ja ajasta. (SMS.)

Nyky-suomen sanakirjoissa otetaan esille *alta*-adposition käyttöjä, joiden sijaan olisi parempi käyttää muunlaisia ilmauksia. Myös Saarimaa (1967, 254) mainitsee teoksessaan vierasperäisenä käyttönä *Päästä sorron alta*, joka tulisi ilmaista *sorrosta*, *sorron alaisuudesta*.

Alta-adpositio ei esiinny kertaakaan Agricolan Uuden testamentin varsinaisessa tekstissä eikä myöskään Uuden testamentin nykykäännöksessä, joten Uuden testamentin avulla ei voida tehdä päätelmiä *alta*-adpositioissa tapahtuneista muutoksista.

8. YLÄ-VARTALOISET ADPOSITIOT

Ylä-vartaloiset adpositiot muodostavat *ala*-vartaloisten adpositioiden vastaparin, mutta siinä missä *ala*-vartaloiset adpositiot ovat Agricolan kielessä ainoita alapuolella olemista ilmaisevia adpositioita, yläpuolella olemista ilmaistaan *ylä*-vartaloisten adpositioiden lisäksi myös *pää*-vartaloisilla adpositioilla.

Ylä-vartaloiset adpositiot ovat Agricolan kielessä ja nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä aivan marginaalisia. Agricolan kielessä esiintyy vain kaksi *ylä*-vartaloista adpositiota, nykyisessä käännöksessä niitä on jonkin verran enemmän. Nykysuomen sanakirjojen mukaan *ylä*-vartaloiset adpositiot ovat usein ylättyylisiä, joten olisi odottanut, että niitä olisi ollut enemmän sekä Agricolan kielessä että nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä. Niiden sijaan käytössä ovat perusmerkitykseltään synonyymiset mutta sävyltään neutraalit *pää*-vartaloiset adpositiot, joita käsitellään seuraavassa pääluvussa.

Ylä-vartaloiset sanat voivat olla niin adverbbeja kuin adpositioitakin. Kumpikin Agricolan kielessä esiintyvä *ylä*-vartaloinen sana on kuitenkin adpositio.

8.1. *Ylä*-vartalon etymologia

Ikivanhalla *ylä*-vartalolla on vastineita läpi koko uralilaisen kielikunnan, ja se esiintyy sekä kiteytyneiden taivutusmuotojen osana että sananmuodostuksen perusvartalona. *Ylä*-vartalo löytyy esimerkiksi saamen *allen* 'ylhäällä, ylhäältä', mansin *alga* 'ylöspäin' ja selkupin *innä* 'ylös' -sanoista. *Yltä* ja *ylle* ovat *ylä*-vartalosta muodostettuja sanoja. (SKES; UEW; SSA, NES.) Jussilan (1998) mukaan *ylle* esiintyy ensimmäistä kertaa 1601 Ljungolla, mutta se esiintyykin kerran jo Agricolan kielessä.

8.2. *Yltä*

Agricolan kielessä esiintyy vain yksi *yltä*-adpositio. Sen kirjoitusasu on *ylde*. Se esiintyy Uuden testamentin ykkösosassa, ja lähdeteksteissä sitä vastaavassa kohdassa on Lutherilla *von*-prepositio ja ruotsinnoksissa (*j*)*frå*-prepositio, jotka eivätkä vastaa merkitykseltään kirjaimellisesti *yltä*-adpositiota. Dativimuotoisen täydennyksen kanssa rakenteen muodostava *von* merkitsee 'jostakin', samoin ruotsinnosten prepositiot. (Saksan prepositioiden merkityksistä tarkemmin ks. MHD; Schiller–Lübben 1880; Korhonen, Jarmo 2008 ja ruotsin prepositioiden merkityksistä ks. Söderwall 1891–1900; SAOB.) Latinannoksissa ja kreikankielisessä tekstissä ei ole vastaavassa kohdassa prepositiorakenteita.

Agricolan *yltä* muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Nykysuomen sanakirjan mukaan *yltä* on postpositio ja harvemmin, erityisesti runokielessä, prepositio. *Yltä* muodostaa adpositiorakenteen genetiivin kanssa, tai sitä voidaan käyttää pelkän possessiivisuffiksin kanssa. (NS.)

Agricolan *yltä* merkitsee 'päältä', ja se ilmaisee vaateen riisumiseen päältä. Sen täydennyksenä oleva possessiivisuffiksi on ihmistarkoitteinen, ja adpositio-rakenne määrittää fysiologista verbiä *poisheittää* (*vaate*).

- (73) Nin hen poisheitti waattens **yldens**, nousi ia tuli Jesusen tyge. (A-II-141-[Mk-10:50])
 Mies heitti vaippansa **yltään**, nousi kiireesti jaloilleen ja tuli Jeesuksen luo. (R)
 Vnd er warff sein Kleid *von sich* stund auff, vnd kam zu Jhesu. (L)
 Han kastadhe *frå sigh* sin clädhe, stoodh vpp, och kom till Jesum – – (NT)
 Han kastadhe *jfrå sigh* sin mantel, stoodh vp, och kom til Jesum. (GVB)
 qui proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum (V)
 Ille vero abjecto pallio suo, surrexit & venit ad Jesum. (ER)
 Ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν. (KR)

Nykysuomessa *yltä* merkitsee 'jonkin yläpuolelta, päältä', jolloin se on usein ylätyylinen. Näissä merkityksissä adpositiota voidaan käyttää myös kuvaannollisesti. Toinen adposition merkitys on 'jonkin (ylä)pinnalta, päältä, jotakin peittämästä'. NS mainitsee tässä yhteydessä myös merkityksen 'ympäriältä'. Tässä merkityksessä muusta kuin vaatetuksesta käytetään tavallisemmin sanaa *päältä*. Adpositiota voidaan käyttää myös tässä merkityksessä kuvaannollisesti, mutta tällöin se on usein ylätyylinen. (NS; PS; KTS.)

Yltä on hieman yleisempi nykyisessä Uuden testamentin käänöksessä kuin Agricolalla. Agricolan *yltä* on säilynyt nykykäänöksessäkin ja sen lisäksi on myös toinen 'päältä'-merkityksinen *yltä*-adpositio. Myös sillä ilmaistaan vaateen ottamista päältä.

8.3. Ylle

Agricolan kielessä esiintyy kerran adpositio *ylle*, jonka kirjoitusasu on *yle*. *Yle*-muoto voisi olla tulkittavissa myös muodoksi *ylää* (= *ylähä*, josta on jäänyt *h*-pois) 'ylös' (Hakulinen, Lauri 2000 [1941–1946], 108), mutta merkitys puoltaa *ylen* tulkittamista *ylle*-sanaksi.

Ylle esiintyy Messussa. Sille löytyy malliksi merkitykseltään sitä vastaava GVB:n prepositio *vppå*. (Preposition muista merkityksestä ks. Söderwall 1891–1900.) Lutherin saksannoksessa puolestaan on yhdysverbimuoto *zog an*. Vulgataassa ei ole vastaavassa kohdassa käytetty prepositiorakennetta.

Agricolan kielen *ylle* on postpositio, jonka täydennys on genetiivimuotoinen. Myös nyky-suomessa *ylle* on yleensä postpositio, harvemmin prepositio, jonka täydennys on genetiivissä. Erityisesti runokielessä sitä voidaan käyttää prepositiona. Adpositiota käytetään myös pelkän possessiivisuffiksin kanssa. (NS.)

Agricolan *ylle*-postpositio merkitsee 'päälle', ja se liittyy vaateen pukemiseen. Postposition täydennyksenä on ihmiseen viittaava *he*-pronomini, ja postposition rakenne määrittää fysiologista verbiä *puettaa*.

- (74) Ja HERRA Jumala teki Adamille ia henen emennens Nahasta hameet ia puetti **heiden ylense**. (A-III-137-[1Ms-3:21])
 Ja Herra Jumala teki Aadamille ja hänen vaimolleen nahasta vaatteet ja puki heidät niihin. (R)
 Vnd Gott der HERR machet Adam vnd seinem weibe Röcke von Fellen, vnd zog sie an. (L)
 Och HERREN Gudh gjorde Adam och hans hustru kiortlar aff skin, och klädde **vppå them**. (GVB)
 fecit quoque Dominus Deus Adam et uxori eius tunicas pellicias et induit eos (V)

Sanakirjojen mukaan nyky-suomen *ylle* merkitsee 'jonkin yläpuolelle, päälle', jolloin se on usein ylätyylinen. Adpositiota voidaan käyttää myös kuvaannollisesti näissä merkityksissä. Toinen adposition merkitys on 'jonkin (ylä)pinnalle, päälle, jotakin peittämään'. NS mainitsee tässä yhteydessä myös merkityksen 'ympäri'. Tässä merkityksessä muusta kuin vaatetuksesta käytetään tavallisemmin *päälle*-adpositiota. *Ylle*-adpositiota voidaan käyttää tässä merkityksessä myös kuvaannollisesti, jolloin se on usein ylätyylinen. (NS; PS; KTS.)

Ylle ei esiinny kertaakaan Agricolan Uudessa testamentissa. Sen sijaan Uuden testamentin nykykäännöksessä on 20 *ylle*-adposition esiintymää Niistä yksitoista esiintyy (vaatteiden) pukemisen yhteydessä, osaa on käytetty tässä merkityksessä myös kuvaannollisesti, kuten *Pukekaa yllenne Jumalan taistelutarustus, jotta voisitte pitää puolianne Paholaisen juonia vastaan*. Merkityksessä 'jotakin peittämään' esiintyy kahdeksan *ylle*-adpositiota, kuten *Pimeys tuli koko maan ylle, ja sitä kesti yhdeksänteen tuntiin saakka*. Lisäksi yksi adpositio merkitsee 'yläpuolelle': *Jeesus kumartui hänen ylleen ja käski kuumetta, ja se lähti hänestä*.

Myös *yllä*-adpositio, jota ei esiinny lainkaan Agricolan kielessä, esiintyy vuoden 1992 raamatunkäännöksessä. Se esiintyy nykyisessä käännöksessä 18 kertaa, ja yleensä sitä käytetään ilmaisemaan vaatteiden olemista päällä (13). Lisäksi neljä *yllä*-adpositiota merkitsee 'jotakin peittämässä' ja yksi 'yläpuolella, päällä'.

9.PÄÄ-VARTALOISET ADPOSITIOT

Pää-vartaloisten tekstisanojen tutkiminen vaatii erityistä tarkkuutta, sillä toisinaan sama *pää*-vartaloinen sana voisi olla yhtä hyvin adpositio kuin substantiivikin. Esimerkin 75 *pää*-vartaloinen sana on esimerkki tästä. Se olisi mahdollista tulkita kummaksi tahansa. Nykyinen raamatunkäännös ei auta tulkinnassa. Vanhempi raamatunkäännös johdattaa ajattelemaan *pää*-substantiivin muotoa. Biblia puolestaan on vastaavalla tavalla kaksitulkintainen kuin Agricolan käännös. Toisaalta mikäli kyse olisi substantiivista, ainakin nykysuomessa käytettäisiin tässä merkityksessä idiomaattista inessiivisijaista *päässä*-muotoa adessiivin sijaan, kuten vuoden 1933 raamatunkäännöksessä. Lutherin saksannoksessa on selvästi käytössä *vber*-prepositio, GVB:ssä *offuer*-prepositio ja Vulgatassa *super*-prepositio, joten olen tulkinnut Agricolan *päällens*-sanan adpositioksi. *Pää*-vartaloisen sana voi olla myös adverbi, kuten esimerkissä 76. Näin ollen kunkin *pää*-vartaloisen sanan sanaluokka selviää vasta kontekstin avulla.

- (75) Mutta **henen pä lens** pite henen Crununs cucoistaman. (A-III-414-[Ps-132:18])
 Hänen kruununsa sädehtii ja loistaa. (R)
 – – mutta **hänen päässänsä** loistaa hänen kruununsa. (Vuosien 1933 ja 1938 raamatunsuomennokset = VR)
 – – mutta **hänen päälläns** cucoista hänen cruununs. (B)
 Aber **vber jm** sol blühen seine Krone. (L)
 – – men **offuer honom** skal hans krona blomstras. (GVB)
 – – **super ipsum** autem florebit sanctificatio eius (V)
- (76) Colka **pälle**, ia pysy wahwa. Nijn pyhe Hengi ethes awa. (A-I-002)

Lisää haastetta *pää*-vartaloisten adpositioiden tulkintaan tuo se, ettei *päällä*- ja *päälle*-adpositiota voi erottaa toisistaan kirjoitusasun perusteella. Agricolan ortografiassa *e* voi nimittäin merkitä sekä *e*:tä että *ä*:tä ja vastaavasti *ä* voi merkitä sekä *ä*:tä että *e*:tä. Näin ollen Agricolan teosten lukija joutuu tekemään jokaisen adposition kohdalla tulkinnan siitä, kummasta sijasta on kyse. Olen itse sijamuotoa pohtiessani käyttänyt apunani mahdollisuuksien mukaan Agricolan lähdetekstejä, uudempia raamatunsuomennoksia ja Agricolan teoksista teytyjä ja tekeillä olevia tieteellisiä editioita ja Agricola-tietokantaa. Tulkinnat ovat kuitenkin aina omiani ja saattavat poiketa muiden tekemistä tulkinnoista.

Taulukossa 20 esitetään, miten Agricolan kielen *pää*-vartaloisten adpositioiden esiintymät jakautuvat sijamuodoittain. Taulukossa kiinnittää huomiota se, että valtaosa *pää*-vartaloisista sanoista on allatiivimuotoisia. Myös adessiivimuotoisia on melko paljon. Sen sijaan ablatiivi on hyvin marginaalinen. Myös nykysuomessa eri sijamuotojen frekvenssissä on ero, mutta adessiivi on yleisempi sija kuin allatiivi (ks. luku 4.3). Taajuussanaston mukaan sen sijaan *päälle*-sanan järjestysnumero on 638, *päällä*-sanan 878 ja *päältä*-sanan 3282 (Saukkonen ym. 1979), mutta sanojen esiintymistajuuden perusteella ei voi päätellä juuri mitään niiden määrällisestä suhteesta. Taulukossa on mainittu

lisäksi ne adpositiot, joista en ole pystynyt päättelemään, onko niissä kyse adesii- vai allatiivisijaisesta muodosta. Näistä adpositioita käsitellään luvussa 9.5.

TAULUKKO 20. Agricolan kielen *pää*-vartaloisten adpositioiden esiintymät.

<u>Adpositio</u>	<u>Määrä</u>
päällä	560
päältä	17
päälle	1945
<u>päällä tai päälle</u>	<u>36</u>
Yhteensä	2558

9.1. *Pää*-sanan etymologia

Toni Suutarin (2004; 2006) mukaan *pää*-sanankielipillistuminen ei noudata tyypillistä ruumiinosannimen kielipillistumista, jossa ruumiinosannimi kielipillistuu paikanilmaukseksi (ks. luku 5.4). Sen sijaan *pää*-sana on muuttunut abstraktimmasta konkreettisempaan, sillä *pää*-sanalla on alkuaan ilmaistu alkua tai loppua ja ruumiinosannimetus on kehittynyt tästä merkityksestä. Tueksi tälle Suutari esittää, että suomalais-ugrilaisissa kielissä suomen *pää*-sanaa vastaavien sanojen merkitys 'alku/loppu' on yleisempi kuin ruumiinosannimetus. Lisäksi saamessa on ruumiinosannimelle *pää* sana *oaivi* < **ojwa*, joka on Suutarin mukaan hyvä ehdokas alkuperäiseksi suomalais-ugrilaiseksi *pää*-sanaksi 'ruumiinosa', sillä sanalla ei ole muita merkityksiä. Mikäli *pää* < **päje* olisi merkinnyt alkuaan ruumiinosannimeä, selityksen vaatisi se, miksi **päje* ja **ojwa*-sanat olisivat olleet synonyymeinä varhaiskantasuomeen asti. Selitystä vaatisi myös mordvan sanojen *prá* 'pää, huippu, latva' < **perä* ja *pe* 'loppu' < **päje* kehitys, jos oletettaisiin ruumiinosannimetyksen olevan *pää*-sanankielipillistymisen alkuperäinen merkitys. Mordvassa olisi tällöin tapahtunut kaksi samanlaista kehitystä rinnakkain: ruumiinosannimestä olisi kehittynyt lokatiivinen ilmaus (**päje* 'pää' > 'loppu') ja toisaalta ruumiinosannimi olisi kehittynyt lokatiivisesta ilmauksesta (**perä* 'takaosa' > 'pää'). Suutari esittääkin, että **päje*-sana olisi muuttunut lokatiivisesta ilmauksesta ruumiinosannimeksi siten, että alkua ja loppua ilmaiseva sana olisi konkreettistunut ja muuttunut horisontaalisesta vertikaaliseksi. Se, että tarkoite *pää* saa uuden ilmauksen, selittyy siten, että päänsänto ja muoto tekevät siitä kaikkein huomiota herättävimmän ruumiinosan ja toisaalta pää on aistimisen ja älyn keskus. Siksi päänsänto nimityksellä pitää olla semanttista "painoa". Tällä ruumiinosannimetyksen muutoksella Suutari selittää sitä seikkaa, että itämerensuomalaisissa kielissä on vain yksi mahdollinen ruumiinosan nimetus päälle: *pää*. (Suutari 2004, 235–238, 253–258; Suutari 2006, 115–123; ks. myös UEW; SKES; SSA; NES s.v. *pää* ja *perä*.)

9.2. Päällä

9.2.1. Päällä Agricolan teoksissa

Agricolan kielessä on 560 *päällä*-adposition esiintymää. Niiden kirjoitusasu on yleensä *päle* (466) tai harvemmin *pälle* (81). Muut, vielä harvinaisemmat kirjoitusasut ovat *pälä* (6), *pällä* (4), *pääle* (1), *pelle* (1) ja loppuheittoinen *päl* (1). Agricola on todennäköisesti tarkoittanut yksinäis-*l*:lliset muodot luettaviksi yksinäiskonsonanttisina (ks. esim. Lehikoinen–Kiuru 1998, 82–83), mutta yhtenäisyyden vuoksi kaikkien *pää*-vartaloisten adpositioiden kirjoitusasuksi on valittu tekstissä nykyisenkaltainen *päällä* (tai *päälle*). Tekstiesimerkistä voi kuitenkin nähdä, kummasta lukuasusta aina kulloinkin on kyse.

Päällä-adposition esiintymiä on kaikissa Agricolan teoksissa, kuten taulukosta 21 näkyy. Huomiota kiinnittää se, että Uuden testamentin jälkeen niitä on eniten Psaltrarissa ja Weisuissa ja ennustoksissa, ja Rukouskirjassa niitä on vasta neljänneksi eniten, vaikkakin adpositioita on siinä miltei yhtä paljon kuin Psaltrarissa. Sen sijaan teosten sanemäärään suhteutettuna eniten adposition esiintymiä on Messussa ja toiseksi eniten Psaltrarissa. (Taulukko 22.) Messu on käännetty pääosin ruotsista, joten tällä saattaa olla vaikutusta siihen, että siinä on paljon adpositiota. Toisaalta pääosin ruotsista käännettyssä Käsikirjassa *päällä*-adpositioita on vähän. Psalttari puolestaan on useamman ihmisen kääntämä teos, jota on käännetty kouluissa kääntämisen harjoittamiseksi. Koululaiset ovat varmasti pitäytyneet tarkemmin lähdetekstien kielessä kuin kokeneemmat kääntäjät. Lisäksi Psalttari koostuu psalmeista, joissa kirjallisen tai uskonnollisen kielen tavoittelu on varmasti ollut vielä keskeisempää kuin muissa teoksissa, jotka ovat suorasaanaista proosaa.

TAULUKKO 21. *Päällä*-adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	%	
Uusi testamentti	167	30 %	joista ykkösosan varsinaisessa tekstissä 63 ja muussa tekstissä 1; kakkososan varsinaisessa tekstissä 99 ja muussa tekstissä 2 ja Uuden testamentin esipuheissa 2
Psalttari	112	20 %	joista 4 reunahuomautuksissa
Weisut ja ennustokset	109	19 %	joista 4 reunahuomautuksissa
Rukouskirja	87	16 %	
Messu	32	6 %	
Profeetat	29	5 %	
Käsikirja	15	3 %	
Piina	7	1 %	
Abckirja	2	0 %	
Yhteensä	560	100 %	

TAULUKKO 22. *Päällä*-adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Messu	32	10695	0,30 %
Psalttari	112	45935	0,24 %
Weisut ja ennustokset	109	55575	0,20 %
Profeetat	29	15652	0,19 %
Abckirja	2	1269	0,16 %
Uusi testamentti	167	174324	0,10 %
Rukouskirja	87	93210	0,09 %
Käsikirja	15	18548	0,08 %
Piina	7	13751	0,05 %

9.2.2. *Päällä*-adposition lähdekieliset esikuvat

Agricolan *päällä*-adpositioiden otoksen kaikille adpositioille löytyy vastaava esikuva vähintään yhdestä lähdetekstistä, mutta yleensä melkein kaikista lähdeteksteistä.

Lutherin saksannoksessa *päällä*-adpositiota vastaa yleensä prepositio *auff* (15), jonka täydennys on datiiivuotoinen ja perusmerkitys tällaisessa rakenteessa 'päällä'. Kerran täydennyksenä on refleksiivipronomini, joka voi olla joko datiivi- tai akkusatiivivuotoinen, ja tällöin tulkinta datiiviksi tapahtuu merkityksen perusteella. Kahdesti Agricolan *päällä*-adpositiota vastaa prepositio *vber*, jonka perusmerkitys datiiivuotoisen täydennyksen kanssa on 'yläpuolella, yllä'. *Vber*-prepositioiden täydennykset ovat kuitenkin pronomineja, jotka voivat olla joko datiivi- tai akkusatiivivuotoisia, ja tulkinta datiiviksi tapahtuu merkityksen perusteella. Kerran vastineena on datiivin kanssa rakenteen muodostava *an*-prepositio, jonka perusmerkitys on 'jossakin', kerran adverbi *darauff* 'jonkin päällä, päälle' ja kerran muunlainen rakenne. (Saksan prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin MHD; Dietz 1961 [1870–72]; Schiller–Lübber 1880; FNHD ja suomeksi Korhonen, Jarmo 2008.)

Ruotsinnoksissa on Agricolan *päällä*-adpositiota vastaamassa samamerkityksinen prepositio. Yleisimmin se on *på* (NT 14; GVB 15), mutta vastineina esiintyvät myös *vppå* (NT 3; GVB 2), *offuer* (2) ja *offu/wan på* (1). (Ruotsin prepositioiden merkityksistä ks. Söderwall 1891–1900; SAOB.)

Latinannoksissa Agricolan *päällä*-adposition vastineena on *super* (12). Sen täydennys on yhdeksän kertaa akkusatiivivuotoinen, kerran ablatiivivuotoinen ja kaksi kertaa joko akkusatiivi- tai ablatiivivuotoinen. Kummankin sijan kanssa esiintyvä *super* voi merkitä joko 'päällä tai päälle' riippuen siitä, ilmaistaanko verbillä liikettä vai olemista. Tyypillisesti akkusatiivitäydennyksinen adpositio on tulosijainen ja ablatiivitäydennyksinen olosijainen. Lisäksi *in*-prepositio esiintyy neljä kertaa *päällä*-adpositiota vastaavassa kohdassa, mutta se ei vastaa merkitykseltään *päällä*-adpositiota. Sillä ilmaistaan ablatiivivuotoisen täydennyksen kanssa tavallisesti jossakin olemista, ja se vastaa suomen inessiiviä ja adessiiviä. (Prepositioiden merkityksistä tarkemmin Streng 1997.) Neljä kertaa latinankielisissä teksteissä on *päällä*-adposition rakennetta vastaavassa kohdassa muu kuin prepositiorakenne.

Kreikankielisessä lähdetekstissä Agricolan *päällä*-adposition vastineena on $\epsilon\pi\iota$ tai sen loppuheittoinen variantti $\epsilon\phi'$ (15). Prepositio voi muodostaa rakenteen genetiivi-, datiivi- tai akkusatiivivuotoisen täydennyksen kanssa. Kussakin tapauksessa sen merkitys voi olla erityisesti verbin ilmaiseman tekemisen mukaan joko 'päällä' tai 'päälle'. Genetiivin ja datiivin kanssa järjestyvä adpositio on tyypillisimmin olosijainen ja akkusatiivin kanssa järjestyvä tulosijainen. Otoksessa täydennys on genetiivivuotoinen yksitoista kertaa ja akkusatiivivuotoinen neljä kertaa. Kerran *päällä*-adpositiota vastaavassa kohdassa esiintyy myös $\epsilon\upsilon$, joka ei vastaa suoraan *päällä*-adpositiota. Se muodostaa rakenteen aina datiiivuotoisen nominin kanssa, ja sillä ilmaistaan olemista jossakin. (Prepositioiden merkityksistä tarkemmin Gyllenberg 2004.) Neljä kertaa lähdetekstissä

on *päällä*-adpositiorakennetta vastaavassa kohdassa muu kuin prepositiorakenne.

- (77) Te oletta Hercuisa elenyet **maan päle** -- (A-II-665-[Jak-5:5])
 Jr habt wol gelebet **auff Erden** -- (L)
 J haffuen leffuat j kräszligheet/ kräseligheet **på iordenne** -- (NT; GVB)
 epulati estis **super terram** -- (V)
 In deliciis vixistis **super terram** -- (ER)
 Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς -- (KR)

Agricolan kielen *päällä*-adpositiota käsittelevässä luvussa 9.2 esiintyvät myös seuraavat lähdetekstien adpositiot, joiden perusmerkitykset ovat seuraavat:

Saksa

<i>in</i>	+ dat 'sisässä, jossakin'
	+ akk 'sisään, johonkin'
<i>mit</i>	'kanssa'
<i>von</i>	'jostakin'

Ruotsi

<i>i/j</i>	'jossakin, jostakin, johonkin'
<i>jfrå</i>	'jostakin'
<i>om</i>	'jostakin, ympäri, ympärillä, ympärille'
<i>til(l)</i>	'asti, luokse, päin'
<i>widh</i>	'luona, luokse, lähellä, lähelle'
<i>vthi</i>	'johonkin'

Latina

<i>a</i>	'jostakin, luota'
<i>erga</i>	'kohtaan, vastaan'

Kreikka

εἰς	'johonkin'
-----	------------

(Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin saksa: MHD; Schiller–Lübber 1880; Korhonen, Jarmo 2008; ruotsi: Söderwall 1891–1900; SAOB; latina: Streng 1997; kreikka: Gyllenberg 2004.)

9.2.3. Agricolan kielen *päällä*-adpositioiden syntaksi

Agricolan kielen *päällä*-adpositioista kaikki ovat kahta lukuun ottamatta postpositioita (esim. 77). *Päällä*-adpositioista yksi on prepositio (esim. 78) ja yksi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa (esim. 79). Sekä preettä postpositiot muodostavat rakenteen genetiivimuotoisen nominin kanssa.

Kerran täydennyksenä on kuitenkin nominatiivimuotoinen paikannimi *Libanon päällä* lähdetekstien mallin *auff/på Libanon* mukaan (esim. 80). Agricolalla erisnimen taivuttamatta jättäminen on melko yleistä. Samoin Agricolan jättää usein taivuttamatta vierasperäisen *evankelium*-sanana. Esimerkissä 81 on adpositiorakenne *sen wuoren Grisim päällä*. Siinä adposition varsinaisena täydennyksenä voi tulkita olevan substantiivin *vuori*, jota määrittää erisnimi *Grisim*. Tällöin adposition täydennys on odotuksenmukaisesti genetiivi- eikä nominatiivimuotoinen. Agricola noudattaa esimerkiksi Lutherin saksannoksen ja GVB:n mallia: *auff dem berge Grisim* ja *på thet berghet Grisim*. Vulgatassa vuoren nimi on muodossa *Garizim*, ja tätä muotoa käytetään myös nykyisessä raamatunkäännöksessä. Esimerkin 82 adpositiorakenne on lähes samanlainen kuin esimerkin 81 adpositiorakenne, mutta siinä myös paikannimi on genetiivimuotoinen.

- (78) Ja ombi tehnyt, ette ydhest Werest caiki Inhimisten Sikiet, **päle caiken Maanpijrin** asuisit – – (A-II-362-[Ap-17:26])
- (79) Ouat meille tesse nelie Mieste, ioilla ombi **pälens** Lupaus, ota ne tyges, ia puhdasta sinus heiden cansans – – (A-II-373-[Ap-21:24])
- (80) Sen Wanhurskan pite wihertemen ninquin Palmupuun, Henen pite casuaman ninquin Cedrinpu **Libanon päle**. (A-III-348-[Ps-92:13])
Hurskaat kukoistavat kuin palmupuu, kasvavat korkealle kuin Libanonin setrit. (R)
DER Gerechte wird grunen wie ein Palmbawm, Er wird wachssen wie ein Ceder **auff Libanon**. (L)
Then rettferdighe skal grönskas såsom itt Palmträä, han skal wexa såsom itt Cedreträä **på Libanon**. (GVB)
iustus ut palma florebit ut cedrus in Libano multiplicabitur (V-[Ps-91:13])
- (81) Nemet pite seisoman **sen woren Grisim päle**, Canssa siugnaman, coska te Jordanin ylitze kieuneet olette. (A-III-780-[5Ms-27:12])
Kun olette ylittäneet Jordanin, seuraavat heimot asettukoot **Garisiminvuorelle** siunaamaan kansaa – – (R)
Diese sollen stehen **auff dem berge Grisim** zu segen das Volck – – (L)
Tesse skola stå **på thet berghet Grisim**, til at welsigna folcket – – (GVB)
hii stabunt ad benedicendum Domino **super montem Garizim** – – (V)
- (82) Muistacat Mosen minun Paluelian Lain päle, ionga mine henen keskenyt olen, **sen Woren Horebin päle**, caiken Israelin tyge, Keskydhen ia Lakein cansa. (A-III-767-[Mal-4:4])
GEdenckt des gesetzs Mose meins Knechts, das ich jm befolhen habe, **auff dem berge Horeb**, an das gantz Jsrael, sampt den Geboten vnd Rechten. (L)

Kommer jhogh Mose mins tienares Lagh, then iagh honom befalte **på thet berghet Horeb** til hela Israel, samt medh bodh och retter. (GVB)
mementote legis Mosi servi mei quam mandavi ei in Choreb ad omnem Israhel praecepta et iudicia (V)

Esimerkissä 83 Agricolan *päällä*-adposition täydennystä määrittää *Israelis*. Sille löytyy malli Lutherin saksannoksesta *auff dem hohen Bergen in Jsrael* ja ruotsinnoksesta *på the högga bergh j Israel*. Niissä *päällä*-adpositiota vastaavat adpositiot *auff* ja *på* ja *Israelis*-sanaa prepositiorakenteet *in Jsrael* ja *j Israel*.

- (83) Mine tadhon heite wiele nihin parahin Laitumihin, ia heiden Pihaittans pite **ninen Corkein Wortein päle** Israelis seisoman. (A-III-590-[Hes-34:14])
Jch wil sie auff die beste Weide füren, vnd jre Hürten werden **auff den hohen Bergen in Jsrael** stehen – – (L)
Iagh skal läta them komma på the betsta [!] beetena, och theras hyddor skola stå **på the högga bergh j Israel** – – (GVB)
in pascuis uberrimis pascam eas et in montibus excelsis Israhel erunt pascuae eorum ibi requiescent in herbis virentibus (V)

Päällä-adpositiorakenteen täydennys saa seitsemän kertaa määritteekseen *joka*-sivulauseen. Sivulausemääritteiden suuri määrä, joka tulee esille erityisesti *päälle*-adpositioiden yhteydessä, kertoo Agricolan käänöstaktiikasta. Lähdekielten tarkka noudattaminen näkyy siinä, että myös sivulauseet on haluttu kääntää suoraan eikä niiden sijaan ole käytetty muunlaista määritettä tai kokonaan toisenlaista rakennetta. Esimerkissä 84 Agricola seuraa ruotsinnosten mallia, joissa *på* vastaamassa Agricolan adpositiota. Lutherin saksannoksen *an*-prepositiorakente ei vastaa Agricolan rakennetta aivan yhtä tarkasti. Kumpaakin lähdetekstien prepositiorakennetta seuraa niiden täydennystä määrittävä sivulause.

- (84) Ja sen Wskon cautta henen Nimens päle, ombi hen **Temen päle ionga te näet ia tunnet**, wahwistanut henen Nimens. (A-II-320-[Ap-3:16])
Jeesuksen nimi ja usko siihen antoi voimaa tälle miehelle – – (R)
Vnd durch den glauben an seinen Namen, hat er an Diesem, den jr sehet vnd kennen, bestetiget seinen Namen – – (L)
– – o/Och haffuer genom tro(o)na på hans namn(,) **på thenne/a som j seen och kennen**(,) stad(h)fest(at) sitt namn – – (NT; GVB)
et in fide nominis eius hunc quem videtis et nostis confirmavit nomen eius (V)
Et per fiduciam nominis ejus hunc, quem videtis ac nostis, consolidavit nomen ipsius – – (ER)
Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἶδατε, ἐξερῆωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· (KR)

Päällä-adpositio rinnastuu neljä kertaa merkitykseltään vastakohtaisen *alla*-adposition kanssa (ks. esim. 5) ja kerran spatiaalisen, läheisyyttä ilmaisevan *tykönä*-adposition kanssa (esim. 85). Tässä Agricola noudattaa GVB:n mallia, josta *meren tykönä ja luotoin päällä* -rakenteelle löytyy vastineeksi *widh haffuet och på öyanar*.

- (85) Ne Kuningat Meren tyköne, ia **Lotoin päle** pite Lahioia edescandaman –
– (A-III-313-[Ps- 72:10])
Saakoon hän Tarsisin ja meren saarten lahjat, Saban ja Seban kuninkaitten verot. (R)
Die Könige am Meer vnd in den Insulen werden Geschencke bringen –
– (L)
The Konungar widh haffuet och **på öyanar** skola bära fram skencker – –
(GVB)
reges Tharsis et insulae munera offerent – – (V)

Päällä-adpositio rinnastuu useammin paikallissijaisen muodon kuin toisen adposition kanssa. Inessiivin kanssa se rinnastuu 24 kertaa (ks. esim. 5) ja adessiivin kanssa kaksi kertaa (esim. 86 ja 87). Esimerkissä 86 Agricola ei noudata aivan kirjaimellisesti minkään lähdetekstin mallia. Lutherin saksannoksessa, ruotsinnoksissa ja kreikankielisessä lähdetekstissä on sekä *päällä*-adpositiorakennetta että adessiivia vastaamassa *päällä*-adpositiota vastaava prepositio (*auff*, *på* ja $\epsilon\pi$). Erasmusuksen latinannoksessa on kummassakin kohtaa *in*, joka ei vastaa *päällä*-adpositiota. Vulgatassa puolestaan Agricolan *laitain päällä* -rakennetta vastaa *in tabulis* ja toisaalta *kappaleilla*-adessiivia vastaa *super*-preposition sisältävä lause. *Laita*-substantiivin kanssa on suomen kielessä käytettävä *päällä*-adpositiota, sillä adessiivi *laidoilla* viittaisi laitojen sivuun. *Päällä*-adpositiorakenteella saadaan tässä kontekstissa ilmaista, että veneen laidat ovat lappeellaan ja maahan päin pyritään niiden päällä, niiden varassa. Sen sijaan *kappaleilla*-sanassa voidaan käyttää adessiivia, kun halutaan ilmaista kappaleiden päällä olemista.

- (86) Ja keski ette ne quin wuidha taisit, ensin anda heidens maan polen. Ja ne mwdh **Laitain päle**, monicadhat Hahden kappaleilla. (A-II-390-[Ap-27:44])
Hän käski uimataitoisten hypätä ensimmäisinä mereen ja pyrkiä rantaan ja heidän perässään toisten, joko **lankkujen varassa** tai muilla laivan kappaleilla. Näin kaikki pääsivät onnellisesti maihin. (R)
Vnd hies die da schwimmen kündten, sich zu erst in das Meer lassen vnd entgegen an das Land, Die andern aber etliche **auff den bretern**, etliche auff dem, das vom schiffe war. (L)
– – och badh, at(h) the som simma kunde(,) skulle geffua/giffua sigh först vth åt landit/landet, och the andre somlighe **på brädher(,)** och somlighe på skepswraket. (NT; GVB)

-- iussitque eos qui possent natare mittere se primos et evadere et ad terram exire et ceteros alios in tabulis ferebant quosdam super ea quae de navi essent -- (V)

-- iussitque ut qui possent natare, abjicerent se primos, & in terram evaderent, Caeterique partim in tabulis, partim in quibusdam navis fragmentis -- (ER)

-- ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀπορῴψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, Καὶ τοὺς λοιποὺς οὐς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὐς δὲ ἐπὶ τινῶν τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου: (KR)

Esimerkissä 87 Agricolan *talvella eikä sabbatin päällä* noudattaa *päällä*-adposition suhteen lähinnä Lutherin saksannosta *im Winter, oder am Sabbath*. Ruotsinnoksissa on kummassakin kohtaan *om*-prepositio. *Talvella*-sanaa puolestaan vastaavat rakenteellisesti latinannosten *hieme* ja kreikankielisen tekstin χειμῶνος.

(87) Mutta rucolcat, ettei teiden paconna tapactuisi Taluella, eike **Sabbathin päle**. (A-II-091-[Mt-24:20])

Rukoilkaa, ettette joutuisi pakomatkalle talvisaikaan tai **sapattina**. (R)

Bittet aber, das ewre flucht nicht geschehe im Winter, oder *am Sabbath*. (L)

Bedhien ath idher flyct skeer icke om wintren, eller om sabbatz daghen -- (NT)

Men bidhier at idhor flycht skeer icke om wintren, eller om Sabbathen. (GVB)

o/Orate autem(.) ut non fiat fuga vestra hi/yeme(.) vel/neque sabbato(.) (V)

Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ Φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος, μηδὲ ἐν σαββάτῳ. (KR)

Odotuksenvastainen puolestaan on esimerkin 88 adposition rinnastuminen elatiivin kanssa. Koska *päällä*-adpositio on olosijainen, sen olisi odottanut rinnastuvan olosijaisen sijamuodon kanssa erosijaisen sijaan. Nykyisessä raamatunkäännöksessä kaikki vastaavissa kohdissa olevat sanat ovat erosijaisia ja Bibliassa kaikki ovat olosijaisia. Agricola on tässä noudattanut Lutherin saksannosta ja GVB:tä. Lutherilla on *von*-prepositiorakenne vastaamassa elatiiveja ja datiiivin kanssa järjestyvä *auff*-rakenne vastaamassa *päällä*-adpositiorakennetta. GVB:ssä on *jfrå*-prepositio vastaamassa elatiiveja ja *på*-prepositio vastaamassa *päällä*-adpositiota. Vulgatassa kaikkia vastaa prepositio *a* 'jostakin, jossakin'.

(88) Sille samalla aialla, sanopi HERRA, pite ydhen ilmeisen Parghun nostettaman sijte Calaportista, ia yxi Uluotus sijte toisesta portista, ia swri surkius **Cuckulaisten päle**. (A-III-704-705-[Sef-1:10])

Sinä päivänä -- sanoo Herra -- kuuluu huuto Kalaportilta, vaikerrus uudesta kaupunginosasta ja valtava ryske **kukkuloilta**. (R)

Sillä ajalla, sano HERra, pitä ilmeinen parcu cuuluman calaportisa, ja ulwominen toisesa portisa, ja suuri surkeus **cuckuloilla**. (B)

ZVR selbigen zeit, spricht der HERR, wird sich ein laut Geschrey erheben von dem Fischthor an, vnd ein geheule von dem andern Thor, vnd ein grosser jamer **auff den Hügeln**. (L)

På then tijdhen, sägher HERREN, skal vphäffua sigh itt högt roop jfrå Fiskaportenom, och en grååt jfrå them andra portenom, och en stoor jemmer **på höghomen**. (GVB)

et erit in die illa dicit Dominus vox clamoris a porta Piscium et ululatus a secunda et contritio magna a collibus (V)

9.2.4. Agricolan kielen *päällä*-adpositioiden semantiikka

Valtaosa Agricolan kielen *päällä*-adpositioista ilmaisee paikkaa jonkin yläpuolella, kuten taulukosta 23 näkyy. Sen lisäksi niitä voidaan käyttää temporaalisesti ja muissa merkityksissä vieraan mallin mukaisesti. Käsittelen seuraavaksi ensin spatiaaliset adpositiot, sitten temporaaliset ja omassa luvussaan muut vierasperäistä mallia noudattavat *päällä*-adpositiot, joihin on katsottu kuuluviksi suomen kielen näkökulmasta motivoitumattomat adpositiot. Niille ei löydy kielestä semanttista motivaatiota eikä myöskään kansan kielessä ole todisteita niiden käytöstä.

TAULUKKO 23. Agricolan kielen *päällä*-adpositioiden merkitykset.

Merkitys	Määrä	%
yläpuolella	491	88 %
vierasperäinen malli	55	10 %
aikana	14	3 %
Yhteensä	560	100 %

Spatiaalisessa merkityksessä esiintyy 88 % Agricolan kielen *päällä*-adpositioiden esiintymistä. Suurin osa niistä merkitsee 'jonkin yläpinnalla, yllä, jonkin pinnalla, varassa; jonkin yläpuolella, yllä, jotakin ylempänä' (esim. 89–92). Jonkin pinnalla olemista edustaa esimerkin 89 adpositio ja yläpuolella olemista esimerkin 90 adpositio. Nämä esimerkit edustavat tyypillisiä adpositioiden käyttöjä. Adpositiota käytetään jonkin verran kuvaannollisissa yhteyksissä merkityksessä 'jonkin yläpinnalla, yllä', kuten esimerkissä 91. Tällainen adposition käyttö on abstraktimpaa kuin konkreettista (ylä)pinnalla tai yläpuolella olemista ilmaisevien adpositioiden käyttö. Merkitystä 'jonkin muulla

kuin yläpinnalla' edustavat lauseet, joissa ilmaistaan Jeesuksen ristin päällä olemista, sillä niissä kyse on ristin sivussa olemisesta⁵⁷ (esim. 92).

- (89) Ei taidha se caupungi peitette, ioca seiso **woren päle**. (A-II-031-[Mt-5:14])
Ei kaupunki voi pysyä kätkössä, jos se on ylhäällä **vuorella**. (R)
- (90) Ninquin Cotka poijans wlghoswiepi, ia **heiden pällens** lendepi. (A-I-110-[5Ms-32:11])
Niin kuin kotka suojelee pesäänsä ja liitelee **poikastensa yllä** – – (R)
- (91) Mutta ioca ei vsko Poian päle, ei henen pide Elemete näkemen, Mutta Jumalan wiha pysypi **henen pälens**. (A-II-252-[Jh-3:36])
Sillä, joka uskoo Poikaan, on ikuinen elämä, mutta joka ei tottele Poikaa, se ei pääse näkemään elämää, vaan Jumalan viha pysyy **hänen yllään**. (R)
- (92) Anna sinun rakan poias Jesusen christen sanoa henelle, ninquin hen Röuerille **ristin päle** sanoi. (A-III-055)

Spatiaalisten adpositioiden täydennyksistä useimmat ilmaisevat paikkaa (298), kuten *maa* ja *vuori*. Toiseksi yleisin täydennysten kategoria on artefaktia ilmaisevat sanat, kuten *risti* ja *stooli*. Niitä on 99. Artefakteista useimmilla (89:llä) on vakiintunut käyttöpinta, joten niiden sijaan olisi voinut käyttää myös paikallissijaa. Muut täydennysten kategoriat ovat näihin kahteen verrattuna marginaalisia. Ihmistarkoitteisia täydennyksiä on 25, eläintä merkitseviä täydennyksiä 25 ja ruumiinosaa merkitseviä täydennyksiä 24. Tarkoitteena oleva sana ilmaisee henkiolentoa viisi kertaa, ainetta neljä kertaa, muuta konkreettista neljä kertaa (*pilvi* ja pesään viittaava *joka*-pronomini) ja abstraktia asiaa kolme kertaa (*mielen hyvä*, *lupaus*, *sielu*). Lisäksi tarkoitteena on kaksi kertaa kasvia ilmaiseva nomini, ja kaksi kertaa täydennys koostuu kahteen eri kategoriaan kuuluvista nomineista.

Spatiaalisista *päällä*-adpositiorakenteista suurin osa määrittää verbiä, ja yleensä verbi ilmaisee tilaa (197), kuten *olla* ja *istua*. Spatiaaliset *päällä*-adpositiorakenteet määrittävät usein myös tekoa ilmaisevia verbejä (68), kuten *uhrata* ja *tehdä*, ja liikettä ilmaisevia verbejä (67), kuten *käydä* ja *vaeltaa*. Muut pääsanaryhmät ovat edellä esitettyihin nähden marginaalisia. Puheaktia ilmaisevia verbejä on 21 (kuten *huutaa* ja *puhua*), omistamista ilmaisevia verbejä 11 (*antaa*, *saada* ja *ylenantaa*), tapahtumaa ilmaisevia verbejä kymmenen (kuten *menestyä* ja *kasvaa*), fysiologisia verbejä kymmenen (kuten *syödä*, *juoda* ja *levätä*), kognitiivisia verbejä kuusi (*tuntea* ja *löytää*) ja perkeptioverbejä neljä (*katsoa* ja *nähdä*). Kaksi kertaa adpositiorakenne määrittää kahden eri kategorian verbejä. Lisäksi verbi on elliptinen kahdeksan kertaa.

⁵⁷ Ristiinnaulitsemistilanteessa ristiinnaulittava on kyllä ristin päällä, yläpinnalla, mutta adpositiorakenteet eivät kuvaa ristiinnaulitsemistilannetta.

Adpositiorakenteen pääsanana on usein, 85 kertaa, myös substantiivi (esim. 93). Kymmenen kertaa pääsanana oleva substantiivi on toisen adpositiorakenteen täydennyksenä (esim. 94). Nykysuomessa tällaisten rakenteiden sijaan käytetään yleensä genetiivimääritteellisiä nominirakenteita. Substantiivit ilmaisevat yleensä tekijää tai henkilöä (53). Ne ilmaisevat myös elollista (18), paikkaa (7), abstraktia asiaa (3), ainetta (2), muuta (1) ja tekoa (1). Kerran pääsanana on ominaisuutta ilmaiseva adjektiivi (esim. 95) ja kerran henkilötarkoitteinen pronomini (esim. 96).

- (93) Eipe **Kuningat Maan päle** site vskoneet olisi, eike **caiki Inhimiset Maan päle**, Ette sen wainolisen ia winholisen piti Jerusalemin Portist siseltuleman. (A-III-575-6-[Vlt-4:12])
Eivät uskoneet **maanpiirin kuninka**at, ei tullut kenenkään mieleen, että jonakin päivänä vainooja ja vihollinen tulisi sisään Jerusalemin porteista. (R)
- (94) Waan mine tadhon samalla aialla Lijton tedhe heille, Petoin cansa kedholla, linduin cansa Taiuas alla, ia **matoin cansa Maan päle**. (A-III-609-[Hos-2:20])
Sinä päivänä minä luon rauhan: Villieläimet, taivaan linnut, maan matelijat eivät enää tuota vaaraa. (R)
- (95) O HERRA, sine wäkeue Jumala, ioca caiki nijnnen Jumalattomadhan, ia **Maan pälle wäkewidhen**, neuuot turhaxi teghet, nijn, etteij ychten neuuo, eijke walta, wastoin sinun ijancaikista Neuuos miteken woj – – (A-I-514)
- (96) Kijtetty olgho **sine, sinun Cunniallisen Kuningahudhes Istuimen pälle**, Cunnioitettu ia corckiaist ylistetty ijancaikisesta. (A-I-225-[lisDanc-0:55])

Kahdessa yläpuolella olemista ilmaisevassa Agricolan *päällä*-adpositiossa kyse arvojärjestyksessä ylempänä olemisesta. Nämä adpositiot ovat abstraktimpia kuin konkreettiset spatiaaliset adpositiot ja siten pitemmälle kieliopillistuneita.

- (97) Joca ylhelde tule, se ombi **caikein päle**. (A-II-252-[Jh-3:31])
Hän, joka tulee ylhäältä, on **kaikkien yläpuolella**. (R)
- (98) Ei ole Opetuslapsi **henen Mestarins päle**, Mutta coska Opetuslapsi ombi ninquin henen Mestarins, nin hen ombi teudhelinen. (A-II-182-[Lk-6:40])
Ei oppilas ole opettajaansa etevämpi, mutta kyllin oppia saatuaan jokainen on opettajansa veroinen. (R)

Yläpuolella tekstistä olemista kuvaa yksi adpositiorakenne:

- (99) Johonga mös mwтамadhen Pyhein Psalmit ia Weisut ouat lisetyt, ioinenga Nimet ouat erinens **heiden Psalmeins päle**. (A-III-202-[Ps-e:0])

Päällä-adposition spatiaalinen käyttö on sen vanhaa omaperäistä käyttöä. Adpositiota käytetään vain tässä merkityksessä edelleen nykykielessä. Agricolan käyttämät lähdetekstit ovat kuitenkin lisänneet adposition käyttöä spatiaalisissa merkityksissä ja vastaavasti vähentäneet sijamuotojen käyttöä, kuten Agricolan Uuden testamentin vertaaminen nykyiseen Uuden testamentin käännökseen osoittaa (ks. luku 9.2.6). Tästä kertoo myös se, että valtaosalla spatiaalisten adpositioiden artefaktia ilmaisevien täydennysten tarkoitteilla on vakiintunut käyttöpinta, jolloin niiden sijaan olisi ollut mahdollista käyttää adessiivimuotoista nominia.

Osa spatiaalisista adpositioista on nykykielenkin kannalta luontevia (kuten esim. 100), osa epäluontevia (kuten esim. 93–96), ja erityisesti niiden sijaan nykysuomalainen käyttäisi mieluummin sijamuotoa tai kokonaan toisenlaista rakennetta. Oman ja vieraasta vaikutuksesta johtuvan spatiaalisen käytön erottaminen on kuitenkin paikoin ongelmallista, sillä Agricolan kielessä oma ja vieras kietoutuvat monin tavoin yhteen. Tässä tutkimuksessa ei ole pyritty erottamaan omaa ja vierasta yläpuolella olemista ilmaisevaa käyttöä. Sen sijaan spatiaaliset adpositiot, jotka ilmaisevat muuta kuin yläpuolella olemista, on käsitelty vierasta mallia noudattavia adpositioita käsittelevässä luvussa. Esimerkeistä 100 ja 101 näkyy, että toisinaan spatiaalinen adpositio on säilytetty nykyisessä raamatunkäännöksessä, toisinaan se on aivan vastaavassa yhteydessä korvattu sijamuodolla tai jollain muulla rakenteella. Toisaalta myös uskonnollinen kieli on saattanut vaikuttaa myös nykykäännöksen adpositioiden käyttöön, kuten esimerkiksi 102.

Esimerkissä 102 kiinnittää huomiota myös se, että *löytää*-verbin määritteenä on ollosijainen *päällä*-rakenne erosijaisen *päältä*-rakenteen sijaan. Tässä noudatetaan indoeurooppalaisten kielten mallia, joissa löydetään jossakin, kuten esimerkeistäkin näkyy: (*werde*) *finden auff Erden*, εὐρήσει ἐπὶ τῆς γῆς ja *fidem in terra*. Latinannoksen prepositio ei tosin vastaa Agricolan *päällä*-adpositiota. Myös ruotsinnoksissa on vastaava rakenne (*skola*) *finna på*.

- (100) Ja mine näin, ia catzo, yxi walkea Pilui, ia **Piluen päle** istuuan Inhimisen Poian modoisen – – (A-II-699-[Ilm-14:14])
Oli valkoinen pilvi, ja **pilven päällä** istui joku ihmisen kaltainen – – (R)
- (101) Ja ioca jstui **Piluen päle**, paiskasi Sirpillens Maan päle, ia Maa tuli Poisleicatuxi. (A-II-700-[Ilm-14:16])
Silloin se, joka istui **pilvellä**, heitti sirppinsä maan päälle, ja niin korjattiin maan sato. (R)

- (102) **Leutenekö** hen Wskon **Maan päle**? (A-II-221-[Lk-18:8])
 – – **löytääkö** hän uskoa **maan päältä**? (R)
 Meinestu das er auch werde Glauben **finden auff Erden**? (L)
 – – mon han skola **finna** trona/troo **på J/jord(h)enne**? (NT; GVB)
 – – putas inveniet fidem **in** terra (V)
 – – an reperturus est fidem **in** terra? (ER)
 – – ἄρα **εὕρησει** τὴν πίστιν **ἐπὶ τῆς γῆς**; (KR)

Agricolan kielen *päällä*-adpositioista temporaalisessa käytössä on neljätoista. Normatiivisten sanakirjojen mukaan suomessa ei käytetä *päällä*-adpositiota tässä merkityksessä (NS; PS; KTS). *Päällä* ei esiinny temporaalisena myöskään Uuden testamentin nykykäännöksessä eikä se tunnu kielitajun perusteellakaan luonteelta. Agricolan temporaaliset *päällä*-adpositiot noudattavatkin vierasta mallia. Ne vastaavat suomen aikaa ilmaisevaa essiiviä ja merkitsevät 'jonakin aikana'. Adpositioiden kaikki täydennykset ilmaisevat aikaa: (*sabbatin*) *päivä*, *pyhäpäivä*, *sabbati* ja *syntymäpäivä*. Adpositiorakenteet määrittävät yleensä tekoa ilmaisevaa verbiä (7), kuten *tehdä* ja *opettaa*. Kaksi kertaa ne määrittävät tapahtumaa ilmaisevaa verbiä (*alkaa* ja *tapahtua*), kaksi kertaa tilaa ilmaisevaa *olla*-verbiä, kerran kognitiivista *uskoa*-verbiä, kerran liikettä ilmaisevaa *kantaa*-verbiä ja kerran puheaktia ilmaisevaa *lukea*-verbiä. Kuten esimerkiksi 103 ja 104 näkyy, Agricola noudattaa ruotsinnoksen ja Lutherin saksannoksen mallia: GVB:ssä on *på*, NT:ssä *vppå* ja esimerkissä 103 Lutherilla *auff*. Myös latinan *super* ja kreikan *ἐπὶ* voivat merkitä 'aikana, kuluessa', mutta latinan- ja kreikan-kielissä käännöksissä on käytetty muun preposition (*in*, ἵν) sisältävää tai muunlaista käännöstä.

- (103) Ja koska souelias peiue tuli, että Herodes **Syndyme peiuens päle**,
 Echtolisen teki nijnen ylimesten ia Pämiesten ia Sangariten Galileas – –
 (A-II-126-[Mk-6:21])
 Sopiva tilaisuus Herodiaalle tarjoutui, kun Herodes **syntymäpäivänään**
 järjesti pidot hoviherroilleen ja sotaväen päälliköille sekä Galilean
 johtomiehille. (R)
 VND es kam ein gelegener tag, Das Herodes **auff seinen Jartag**, ein
 Abendmal gab, den Obersten vnd Heubtleuten vnd Furnemesten in
 Galilea. (L)
 Thå nw kom en beläghen dagh, ath Herodes **på hans födhilse dagh** gaff
 sine öffuerste och höuidzmen och the ypperste j Galilee landit en
 afftonkost – – (NT)
 Tå nu en belegghen dagh kom, at Herodes **på sin födhelse dagh** gaff the
 Öffuersta och Höffuitzmän, och the yppersta j Galilea en afftonkost – –
 (GVB)
 et cum dies oportunos accidisset Herodes natalis sui cenam fecit
 principibus et tribunis et primis Galilaeae (V)
 Et quum dies oportunos accidisset, quum Herodes **in** natalitiis suis
 coenam faceret primatibus ac tribunis & primoribus Galilaeae – – (ER)

Καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαιροῦ, ὅτε Ἡρώδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστάσι καὶ τοῖς χιλιάρχοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας – – (KR)

- (104) – – ia oli se **ydhen Sabbathin peiuen pälle**, koska Jesus teki Loghan, ia auasi henen Silmens. (A-II-272-[Jh-9:14])

Oli sapatti, kun Jeesus teki tahnan ja avasi miehen silmät. (R)

(Es war aber Sabbath, da Jhesus den Kot machet, vnd seine augen offenet) (L)

– – och war **vppå en Sabbatzdagh** när Jesus giorde träckten och öpnadhe hans öghon – – (NT)

Och thet war **på en Sabbath**, när Jesus giorde trecken och öpnadhe hans öghon. (GVB)

erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus et aperuit oculos eius (V)

Erat autem sabbatum, quum lutum faceret Iesus, & aperiret oculos ejus. (ER)

Ἦν δὲ σάββατον, ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέωξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς. (KR)

- (105) Mutta **sen seitzemennen peiuen päle**, ombi sen HERRAN sinun Jumalas Sabbathi. (A-III-773-[2Ms-20:10])

9.2.5. Vierasperäistä mallia noudattavat *päällä*-adpositiot⁵⁸

Temporaaliset *päällä*-adpositiot noudattavat vierasta mallia, mutta koska ne muodostavat oman selkeän semanttisen ryhmänsä, ne on käsitelty edellisessä luvussa. Niiden lisäksi Agricolan kielessä on joukko muita *päällä*-adpositioita, jotka noudattavat vierasta mallia ja joiden merkitys on muu kuin temporaalinen tai spatiaalinen 'yläpuolella, yllä'. Katson vierasperäistä mallia noudattaviksi sellaiset adpositiot, joille ei löydy semanttista motivaatiota suomen kielestä. Tarkasteltavina olevia rakenteita ei käytetä nykyisessä yleiskielessä eikä niille löydy vastineita myöskään kansankielestä. Normatiivisissa kielen kuvauksissa kehoitetaan välttämään vierasperäisiä adpositioita.

Yllä mainituissa vierasperäisten adpositioiden erottamisen kriteereissä on ongelmana erityisesti se, että niissä lähtökohtana on joko nykykielen tai aikaisintaan 1800-luvun suomen kielen tilanne. Ongelma koskee niin yleiskieltä kuin kansan kieltäkin, sillä ei ole olemassa sellaisia dokumentteja, joiden perusteella

⁵⁸ Verbit ja muut adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät sanat voivat saada Agricolan kielessä määritteekseen tai rektiokseen adpositiorakenteen lisäksi myös sijamuotoja (kuten *vaarinottaa jostakin / jonkin päälle*, esim. 277) tai muita adpositiorakenteita (*vannoa jonkin kautta / jonkin päälle*, esim. 380). *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanoina esiintyviin sanoihin liittyvät muut kuin adpositiorakenteet ovat kuitenkin niin laaja – joskin hyvin mielenkiintoinen – aihe, että niiden tutkiminen ja vertaaminen adpositiorakenteisiin vaatii kokonaan oman tutkimuksensa.

voitaisiin suoraan päätellä, millaista puhuttu suomen kieli on ollut 1500-luvulla. Sitäkään seikkaa, että normatiiviset kielen kuvaukset kehottavat välttämään vierasperäisiä adpositioita, ei voi pitää varmana kriteerinä, sillä nämä kehotukset liittyvät puhtaan kielen ideologiaan, joka on vaikuttanut kielen kuvaukseen. Puhtaan kielen ideologia on vaikuttanut myös siihen, mikä on nähty kielessä vieraaksi, ja kielen tutkimuskohteiden valintaan ja näkökulmiin, joista kieltä on tarkasteltu.

Taulukossa 24 on lueteltu näiden vierasta mallia noudattavien adpositiorakenteiden pääsanat ja esiintymien määrät Agricolalla. Ne on taulukoitu aakkosjärjestyksessä. Tekstissä sen sijaan aloitetaan suurifrekvenssisimmästä pääsanasta ja edetään adpositiorakenteen pääsanana merkityksen mukaan pääsanakategorioittain.

TAULUKKO 24. Vierasperäistä mallia noudattavien *päällä*-adpositiorakenteiden pääsanat.⁵⁹

Pääsana	Määrä
edelläveisata	14
ilmoittaa	1
julgistaa	1
kiitostveisata	1
kärsiä	1
leikitä	3
nähdä (lusti)	6
olla	5
olla (lupaus)	1
olla (terveyttä)	2
olla (turva)	1
osottaa	2
poisviedä	1
pysyä	1
seisoa	4
toivo seisoo	2
tulla (täytetyksi)	1
tuta	1
usko seisoo	1
uskollinen	2
vahvistaa	2
veisata	2
Yhteensä	55

Pääsanoista puheaktia ilmaisevat *edelläveisata*, *julgistaa*, *kiitostveisata* ja *veisata*. *Edelläveisata* (esim. 106) on yleisin Agricolan kielen vierasta mallia noudattavien *päällä*-adpositiorakenteiden pääsanoista. Sen lisäksi Agricolalla esiintyvät myös *veisata jonkin päällä* (esim. 107) ja *kiitostveisata jonkin päällä* (esim. 108). Adposition tulkitsemista olosijaiseksi tukevat Biblian käännös ja Lutherin *vor singen*, *singe* ja *lobsinge auff*, jotka järjestyvät datiivilla. Myös ruotsinnoksista löytyy Agricolan *päällä*-adpositiota vastaava prepositio *på*, joka liittyy verbeihin *föresiunga*, *siunger* ja *loffsiunger*. Vulgatassa on käytetty *inprepositiota*, joka ei vastaa *päällä*-adpositiota. Adpositiorakenteilla ilmaistaan

⁵⁹ Taulukoissa on myös useampisanaisia pääsanoja, sillä jokin pääsanaan liittyvä sana voi vaikuttaa olennaisesti sen merkitykseen (vrt. *seisoa* ja *toivo seisoo*) tai pääsana voi koostua useammasta sanasta (ks. luku 6.3).

välinettä, mikä tukee olosijatulkintaa, ja nykykäännöksessä niiden sijaan onkin käytössä adessiivimuotoinen substantiivi.

- (106) Daudin Psalmi, **edhelweisattapa Candelein kiellen päle**. (A-III-217-[Ps-4:1])
 Laulunjohtajalle. **Kielisoittimilla**. Daavidin psalmi. (R)
 Dawidin Psalmi **edelläweisattapa, candeileilla**. (B)
 Ein Psalm Davids, **vor zu singen auff Seitenspiel**. (L)
 En Psalm Daudiz, til at **föresiunga på strengespiel**. (GVB)
 victori in psalmis canticum David (V)
- (107) Ja pitepi wiemen minua corkiallen, nin ette mine **weisan minun Candelen päle**. (A-III-701-[Hab-4:19])
 – – ja ohjaa kulkuni kukkuloille. (R-[Hab-3:19])
 – – ja antaa minun käydä kukkuloillani. Veisuunjohtajalle; **minun kielisoittimillani**. (VR-[Hab-3:19])
 Ja wie minun corkiallen, nijn että minä **soitan minun candelettani**. (B)
 – – vnd wird mich in der Höhe füren, Das ich **singe auff meinem Seitenspiel**. (L-[Hab-3:19])
 – – och skal föra migh vp j höghdena, så at iagh **siunger på mijn strengiaspiel**. (GVB-[Hab-3:19])
 – – et super excelsa mea deducet me victori in psalmis canentem (V-[Hab-3:19])
- (108) Mine **kijstoweisan** sinulle **Candelein päle**, o sine Pyhe Israelis. (A-III-312-[Ps-71:22])
 – – ja **harppuni kielillä kiittää** sinua, Israelin Pyhä! (R)
 – – minä **weisan kijstost** sinulle **candeileilla**, sinä pyhä Israelis. (B)
 Jch **lobsinge** dir **auff der Harffen** du Heiliger in Jsrael. (L)
 – – iagh **loffsiunger** tigh **på harpor**, tu Helighe j Jsrael. (GVB)
 – – cantabo tibi in cithara Sancte Israhel (V-[Ps-70:22])

Myös Kaisa Häkkinen (2010, 340–341) käsittelee Agricolan soitinten nimityksiä käsittelevässä artikkelissaan rakennetta *edelläweisata jonkin päle*. Häkkinen tulee siihen tulokseen, että *päle*-adpositio tulisi tulkita ennemminkin tulosijaiseksi kuin olosijaiseksi. Hänen tarkastelemiaan Agricolan rakenteita vastaa Bibliassa yllä olevista esimerkeistä poiketen tulosijainen *päälle* ja *päälle* esiintyy näissä kohdin edelleen Antti Lizeliuksen ensimmäisessä Raamatun laitoksessa vuodelta 1758. Vuoden 1776 Vanhaan kirkkoraamattuun Lizelius on kuitenkin korjannut muodoksi *päällä*.

Välinettä ilmaistaan myös *julgistaa* ’julistaa’ (VKS s.v. *julkistaa*) *jonkin päällä* -rakenteen adpositiorakenteella. Nykykäännöksessä on käytetty vastaavassa kohdassa instruktiivin sisältävää ilmausta *harpun ja lyyran sävelin*. Välineen funktion lisäksi Biblian käännös *kanteleilla* ja Lutherin saksannos *verkündigen auff*, jonka täydennys on datiivimuotoinen, puoltavat adessiivitulkitä. Myös ruotsinnoksessa on Agricolan *päällä*-adpositiota vastaava *på*-pre-

positio, joka liittyy *förkunna*-verbimuotoon. Vulgatassa on *in*-prepositio, joka ei vastaa *päällä*-adpositiota.

- (109) Amulla **iulghista** sinun Armos, ia Ectona sinun Totuttas. **Kymmenenkielten ia Psaltarin päle**, leikitteis Candelein päle. (A-III-347-[Ps-92:3–4])
 Hyvä on aamulla kertoa armostasi ja illalla uskollisuudestasi harpun ja lyyran sävelin, kymmenen kielen helkkyessä. (R)
 Amulla **julista** sinun armos, ja ehtona sinun totuuttas. **Kymmenen kielisellä ja Psaltarilla**, soittain candeileilla. (B)
 Des morgens deine Gnade, Vnd des nachts deine Warheit **verkündigen**. **Auff den zehen Seiten vnd Psalter**, Mit spielen auff der Harffen. (L)
 Om morghonen **förkunna** tina nådhe, och om afftonen tina sanning. **På tiyo strenger och Psaltare**, medh spelande på harpo. (GVB)
 ad adnuntiandam mane misericordiam tuam et fidem tuam in nocte in decacordo et in psalterio in cantico in cithara (V)

Tekoa ilmaisevia *päällä*-adpositiorakenteen pääsanoja ovat *ilmoittaa*, *leikitä*, *osottaa* ja *vahvistaa*. Verbin *leikitä*, johon liittyy *päällä*-adpositiorakenne, merkitys on 'soittaa'. (Ks. esim. 109.) Adpositiorakenne ilmaisee tässäkin välinettä. Nykykäännöksessä on käytetty sen sijaan toisenlaista rakennetta, *kymmenen kielen helkkyessä*. Biblia ja Lutherin olosijainen rakenne *spielen auff* + dativi tukevat adessiivitulunkintaa. Myös GVB:ssä on vastaava prepositiorakenne *spelande på*. Vulgatassa on *in*-prepositio. Se ei vastaa *päällä*-adpositiota.

Välinettä tai välikappaletta ilmaisevat myös *ilmoittaa*, *osottaa* ja *vahvistaa* -verbeihin liittyvät *päällä*-adpositiorakenteet, mutta ne voidaan tulkita myös spatioalisiksi. Koska näissä ei ole kyse yllä tai yläpuolella olemisesta, vaan ne vastaavat pikemminkin nykysuomen inessiiviä ja merkitystä 'jossakin', kuten nykykäännöksistäkin näkyy, ne on laskettu vierasta mallia noudattaviin adpositioihin.

Ilmoittaa jonkin päällä esiintyy Agricolan kielessä kerran. Nykykäännöksessä on *tulla näkyviin jossakin*. Agricolan käännökselle malleina ovat NT:n *oppenbaras på* ja GVB:n *warda vppenbart på*. Tarkempi malli Agricolan verbille on NT:n verbimuoto *oppenbaras* 'ilmaista'. GVB:n käännöksen merkitys on 'tulla ilmeiseksi'. Se puolestaan vastaa nykysuomennosta. Lutherin saksannoksessa on *an*, jonka täydennys on dativimuotoinen, latinannoksissa on *in*-prepositio, jonka täydennys on ablatiivimuotoinen ja kreikankielisessä tekstissä *ἐν*, jonka täydennys on dativimuotoinen. Ne eivät niin tarkasti *päällä*-adpositiota kuin ruotsin *på*.

- (110) Sille ette me, iotca eleme, aina ylenannetaan Coolemahan Jesusen tedhen, Senpäle ette mös Jesusen Eleme pite **ilmoitettaman meiden Cooleuaisen Lihan päle**. (A-II-501-[2Kor-4:11])
 Me tosin elämme, mutta meidät annetaan Jeesuksen tähden alituisesti alttiiksi kuolemalle, jotta myös Jeesuksen elämä tulisi näkyviin kuolevaisessa ruumiissamme. (R)

Denn wir, die wir leben, werden jmerdar in den Tod gegeben, vmb Jhesus willen, Auff das auch das Leben Jhesu offenbar werde an vnserm sterblichen fleische. (L)

Ty wij som leffuom wardhom altijdh offuergiffne j dödhen för Jesu schull, på thet ath och Jesu lijff skall **uppenbaras på wort dödheligha kööt** – – (NT)

Ty wij som leffue, wardom altijdh offuergiffne j dödhen för Jesu skul, På thet at ock Jesu lijff skal **vppenbart warda på vårt dödheligha kött**. (GVB)

semper enim nos qui vivimus in mortem tradimur propter Iesum ut et vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali (V)

Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut & vita Iesu manifestetur in mortali carne nostra. (ER)

Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδίδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. (KR)

Osottaa jonkun päällä -rakennetta vastaa nykysuomennoksessa *osottaa jossakin*. Mallina Agricolan käännökselle on GVB:n *bewisa på*. Muissa lähdeteksteissä on sellainen prepositio, joka ei vastaa Agricolan *päällä*-adpositiota yhtä tarkkaan: *an* + datiivi, *vthi*, *in* + akkusatiivi tai ablatiivi ja *ἐν* + datiivi. Esimerkissä 111 on *osottaa kärsiminen*⁶⁰ *jonkun päällä*, ja toinen Agricolan kielessä esiintyvä *osottaa*-verbi, johon liittyy *päällä*-adpositiorakenne, saa objektikseen *väki*-sanan 'voima'.

- (111) Mutta minulle sentedhen tapachtuij laupius, Sentedhen, ette Jesus Christus ensin **minun pälleni osottais** caiken **kersimisen**, Nijllen Esikuuaxi, iotca henen pällens wscoman piti ijancaikisehen elemen – – (A-I-248-[1Tim-1:16])

Mutta minut armahdettiin, jotta Kristus Jeesus juuri **minussa osoittaisi, kuinka suuri hänen kärsivällisyytensä on**. Näin olisin myös vastedes esimerkkinä niille, jotka uskovat häneen ja saavat ikuisen elämän. (R)

Aber darumb ist mir Barmhertzigkeit widerfaren, Auff das an mir furnemlich Jhesus Christus erzeigete alle gedult, Zum Exempel denen, die an jn gleuben solten, zum ewigen Leben. (L)

– – men migh är wedherfaren miskund, på thet ath Christus Jesus vthi migh som then fremste war skulle bewisa alla langmodugheet, them till effterdöme som på honom troo skulle till ewinnerlight lijff – – (NT)

Men migh är wedherfaren barmhertigheet, På thet Jesus Christus skulle **på migh** förnemligha **bewisa** alla **longmodigheet**, them til effterdöme som på honom troo skulle til ewinnerlight lijff. (GVB)

sed ideo misericordiam consecutus sum ut in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam ad deformationem eorum qui credituri sunt illi in vitam aeternam (V)

⁶⁰ *Kärsiminen* 'kärsivällisyys, pitkämielisyys; kestäminen, sietäminen, kestävyys, kesto-, sietokyky' (VKS).

Verum ideo misericordiam sum adeptus, ut in me primo ostenderet Jesus Christus omnem clementiam ad exprimendum exemplar iis, qui credituri essent in ipso, in vitam aeternam. (ER)

Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξῃται Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. (KR)

Vahvistaa (itsensä) jonkin päällä esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sille mallina on esimerkissä 112 Lutherin (*ist*) *bestetiget auff*, jonka täydennys on datiivimuotoinen, jolloin kyseessä on olosija, ja ruotsinnosten (*war*) *fastgiordt (vp)på*. Erasmusen latinannoksen *erga* ja kreikankielisen version εἰς eivät vastaa *päällä*-adpositiota. Bibliassa on *vahvistettu päälle*, joten sen perusteella kyseessä voisi olla myös allatiivimuotoinen adpositio, mutta adpositiorakenteen välikappaleen merkitys ja saksan olosijainen rakenne tukevat olosijatulkintaa vahvemmin kuin Biblia tulosijatulkintaa. (Vrt. myös esim. 346 *vahvistaa päälle*.)

(112) Mutta sijtä mine sanon, Se Testamenti ioca Jumalasta ennen **wahvistettu oli Christusen päle**, ei tule ricotuxi, nin ette Lupaus ei mixiken tulis Lain cautta, Joca sen ielken oli neliensadhan ja colmenkymenen woodhen pereste annettu. (A-II-525-[Gl-3:17])

Tarkoiton sitä, että neljäsataakolmekymmentä vuotta myöhempi laki ei voi kumota Jumalan aikoinaan vahvistamaa testamenttia ja tehdä hänen lupaustaan tyhjäksi. (R)

Testamenti, joca Jumalalda oli **wahvistettu Christuxen päälle**, ei ricota, ettei lupaus Lain cautta turhan raukeis, joca sijtte neljänsadan ja colmenkymmenen vuoden perästä annettu oli. (B)

Jch sage aber dauon, Das Testament, das von Gott zuuor **bestetiget ist auff Christum**, wird nicht auffgehaben, das die Verheissung solte durchs Gesetz auffhören, welches gegeben ist vber vierhundert vnd dreissig jar hernach. (L)

Men iach sägher ther aff, Thet testamentit som aff gudhi **fastgiordt war vppå Christum**, wardher icke ogillat, så ath lyfftit skulle om intit wardha medh laghen, huilken giffuen war fyrahundrat och trätio år ther effter -- (NT)

Men iagh sägher ther aff, Thet Testamentet som aff Gudhi **fastgiordt war på Christum**, warder icke ogillat, så at löfftet skulle om intet warda medh Laghen, hwilken giffuen war tretio och fyrahundrat år ther effter. (GVB)

hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo quae post quadringentos et triginta annos facta est lex non irritam facit ad evacuandam promissionem (V)

Hoc autem dico, testamentum ante comprobatum a Deo erga Christum, lex quae post annos quadringentos & triginta coepit, non facit irritum, ut abroget promissionem. (ER)

Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστὸν, ὁ μετὰ ἕτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονώς νόμος, οὐκ ἄκυροί εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. (KR)

Fysiologista tilaa ilmaisevia *päällä*-adpositiorakenteen pääsanoja ovat *kärsiä* ja *olla terveyttä*. Adpositiorakenteita vastaa nykysuomennoksissa inessiivi, ja niiden merkitys on 'jossakin'. *Kärsiä jonkin päällä* esiintyy Agricolan kielessä ker-ran. Agricolan käännökselle suurin malli on ruotsin *lijdher på*. Lutherin saksan-noksessa on *trage an* + datiivi.

- (113) O Herra, iolda eij miten salattu ole, sine wissist sen tiedhet, ette mine näme hawat, ja kiwudh, iotca mine **Rumin päälle kerssin**, olisin kylle taitanut wältte, ios mine olisin tachtanut – – (A-I-183–184-[2Mkk-6:30])
– – se Herra, jolta ei mitään salattu ole, tietää, että minä ne haavat ja suuren kivun, jotka minä minun **ruumiissani kärsin**, olisin kyllä välttää taitanut, jos minä tahtonut olisin – – (Vanhan testamentin apokryfikirjat = AP)
Der HERR, dem nichts verborgen ist, der weis es das ich die schlege vnd grossen schmerzen, den ich an meinem Leibe trage, wol hette mögen vmbgehen, wo ich gewolt hette – – (L)
HERREN hwilkom intet fördoldt är, han weet thet, at iagh the hugg och swedha som iagh **på minom kropp lijdher**, wel hadhe mått vndwikit, om iagh hadhe welet – – (GVB)

Olla terveyttä jonkin päällä esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Molemmat esiintymät ovat samassa raamatunkohdassa. Agricolan rakenteen mallina on GVB:n ruotsinnoksen *är (intet) helbregda på*. Lutherin saksannoksen *an-* ja Vulgatan *in-*prepositio, joiden täydennykset ovat olosijaisia, eivät vastaa *päällä*-adpositiota yhtä kirjaimellisesti kuin ruotsin *på*.

- (114) Sille minun Cupeheni iuri poijsquiawawat, Ja **eij miten terweytte ole minun Rumihin päälle**. (A-I-282-[Ps-38:8])
Lanteeni ovat tulessa, **ruumiissani ei ole tervettä paikkaa**. (R)
Denn meine Lenden verdorren gantz Vnd ist nichts gesundes an meinem Leibe. (L)
Ty mina lender bortorkas med allo, och **intet helbregda är på minom kropp**. (GVB)
quia lumbi mei repleti sunt ignominia et non est sanitas in carne mea (V-[Ps-37:8])

Aistihavaintoa ilmaisevaan rakenteeseen *nähdä lusti*⁶¹ liittyy Agricolan kielessä *päällä*-adpositiorakenne, jolla ilmaistaan lustin näkemisen kohdetta tai aiheita. Vastaavien raamatunkohtien nykykäännös on aina erilainen: niissä on käytetty *pilkata*-verbiä. Bibliassa adpositiorakennetta vastaava rakenne on käännetty sekä

⁶¹ *Lusti* merkitsee näissä yhteyksissä lähinnä 'vahingoniloa'.

elatiivilla että inessiivillä *nähdä ilo jostakusta* tai *jossakussa*. Agricolan rakenteen mallina on GVB:n ruotsinnos *see lust (vp)på*. Saksannoksessa on *sehen Lust an*, jonka täydennys on datiivimuotoinen. Tämä tukee adposition tulkintaa olosijaiseksi. Esimerkissä 115 on lisäksi latinannoksessa vastaavassa kohdassa prepositio *in* + ablatiivi.

- (115) Eipe sinun pidhe sillen enembete nin **näkemen sinun Lustis, sinun Welies päle**, henen Radholisudhens aicana. (A-III-663-[Ob-1:12])
Älä pilkkaa veljeäsi, Esau, hänen onnettomuutensa tähden! (R)
 Mutta älä katso iloiten veljesi päivää, hänen onnettomuutensa päivää – – (VR)
 EI sinun pidä enä **näkemän sinun ilos weljistäs** heidän wiheljäisydens aicana – – (B)
 DV solt nicht mehr so deine lust sehen, an deinem Bruder, zur zeit seines elendes – – (L)
 Tu skalt intet meer **see tina lust på tinom brodher** j hans älendes tijdh – – (GVB)
 et non despicias in die fratris tui in die peregrinationis eius – – (V)
- (116) Henen wiholisens **näkeuet heiden Lustins henen pälens**, ia naurauat henen Sabbathins Lepo. (A-III-566-[Vlt-1:7])
 Viholliset vain pilkaten nauroivat nähdessään hänen loppunsa. (R)
 – – katsoivat viholliset sitä ja nauroivat sen turmiota. (VR)
 – – hänen wihollisens **näkwät heidän ilons hänes**, ja naurawt [!] hänen lepons. (B)
 Jre Feinde sehen jre Lust an jr, vnd spotten jrer Sabbathen. (L)
 Hans fiendar **see sina lust vppå honom**, och bespotta hans Sabbather. (GVB)
 et non esset auxiliator viderunt eam hostes et deriserunt sabbata eius (V)

Päällä-adpositiorakenteiden pääsana voi ilmaista myös kognitiota. Kognitiota ilmaisevat pääsanoina esiintyvät *tuta* ja *toivo* ja *usko seisoo*. *Tuta jonkin päällä* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositioilmauksella ilmaistaan välinettä, jonka avulla voidaan tuntea opetuslapset, uskovaiset ja oikeat kristityt. Sille mallina on GVB:n ruotsinnos, jossa on *på hwilkom man kenna skulle*. NT:ssä on hieman erilainen rakenne *ther man på kenna motte*. Lutherilla on käytössä adverbi *daran*.

- (117) Site mös Christus ajjatteli, coska hen wimein ei toista Kesky andanyt, quin Rackaudesta. **Jonga päle** me **tuta** madham henen Opetuslapsens, wskouaiset ia ne oikeat Christityt. (A-II-008-[UT-e])
 DAS meinet auch Christus, da er zur letze kein ander Gebot gab, denn die Liebe, Daran man erkennen solte, wer seine Jünger weren, vnd rechtschaffene gleubigen. (L)

Thet meente och Christus, thå han på thet sijsta intit annat bodh gaff vtan kerleken, ther man på kenna motte huar hans läriunga och sanskyllugha christroghne woro -- (NT)

Thet meente ock Christus, tå han på sidstonne intet annat bodh gaff, än om kärleken, **På hwilkom** man **kenna** skulle hans Läriungar och the retta Christna. (GVB)

Toivo seisoo jonkun päällä esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Molemmat esimerkit ovat saman raamatunkohdan käännöksiä. Adpositiorakenteen merkitys on 'jossakin', ja sillä ilmaistaan kohdetta, johon toivominen suuntautuu. *Päällä* on mahdollista tulkita myös kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi adpositioksi. Nykysuomennoksessa on vastaavassa kohdassa käänнос *turvata johonkuhun*. Agricola seuraa Lutherin saksannosta ja GVB:n ruotsinnosta. Lutherin saksannoksessa on *hoffnung stehet auff*. Preposition täydennys on datiivi, jolloin kyse on olosijaisesta ilmauksesta. GVB:n käänнос on *hopp ståår på*. Vulgatassa on *in*-prepositio, joka ei vastaa *päällä*-adpositiota.

(118) Autuas on se, ionga Apu Jacobin Jumala ombi, ionga **toiuo HERRAN henen Jumalans päle seiso**. (A-III-430-[Ps-146:5])

Onnellinen se, jonka auttaja on Jaakobin Jumala, onnellinen se, joka turvaa **Herraan, Jumalaansa**. (R)

WOL dem, des Hülffe der Gott Jacob ist, Des **hoffnung auff dem HERRN seinem Gott stehet**. (L)

Säll är then hwilkes hielp Iacobs Gudh är, hwilkes **hopp på HERRAN hans Gudh ståår**. (GVB)

beatus cuius Deus Iacob auxiliator eius spes eius in Domino Deo suo (V)

Myös rakenteen *usko seisoo jonkin päällä* adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, mutta se on mahdollista tulkita samalla tavalla spatiaaliseksi kuin edellisen esimerkin *toivo seisoo jonkun päällä*. Myös siinä on kyseessä *päällä*-adpositio kuvaannollinen käyttö merkityksessä 'jossakin'. Nykysuomennoksessa on vastaavassa kohtaa ilmaus *perustua johonkin*.⁶² Adpositio noudattaa vastaavien vieraskielisten prepositioiden kuvaannollista käyttöä. Ruotsinkielisissä lähteissä on sille esikuva: *stå på*. Lutherilla puolestaan on verbimuoto *bestehe* 'olla (olemassa), vallita' *auff* eikä *stehen* 'seisoa'. Latinan *in* ja kreikan *ἐν* eivät vastaa *päällä*-adpositiota.

(119) -- ettei teiden **wskonna** pidhe **seisoman** Inhimisten **wijsaudhen päle**, Mutta Jumalan **wäen päle**. (A-II-462-[1Kor-2:5])

-- jotta teidän uskonne ei perustuisi ihmisten **viisauteen** vaan Jumalan **voimaan**. (R)

Auff das ewer glaube bestehe, nicht **auff** Menschen **weisheit**, sondern **auff** Gottes **krafft**. (L)

⁶² *Perustua*-verbiä ei esiinny Agricolan kielessä (Koivusalo ym. (toim.) 1980).

- – ath/At idhor **troo** icke skal(1) **stå på** menniskiors **wijs(z)dom(,)** vthan **på** gudz **krafft/Gudzkrafft**. (NT; GVB)
- – u/Ut fides vestra non sit **in** sapientia hominum(,) sed **in** virtute/potentia Dei(.) (V; ER)
- Ἰνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾗ **ἐν** σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' **ἐν** δυνάμει Θεοῦ. (KR)

Agricolan kielessä *päällä*-adpositiorakenne liittyy myös *uskolinen*-adjektiiviin. (*Olla*) *uskolinen jonkin päällä* esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sitä vastaa nykysuomennoksessa inessiivi *uskollinen jossakin*. Adpositiorakenteella ilmaistaan abstraktia suhdetta. Agricolan adpositiorakenteelle löytyy malli kaikista lähdekielistä: *getrew vber* + datiivi, *troghen offuer*, *fidelis super* + ablatiivi ja *πισὸς ἐπὶ* + datiivi.

- (120) – – **wähen päle** sine **olit wskolinen**, mine panen sinun palion päle – – (A-II-095-[Mt-25:23])
Vähässä olet ollut uskollinen, minä panen sinut paljon haltijaksi. (R)
 Du **bist vber wenigem getrew gewesen**, Jch wil dich vber viel setzen – – (L)
 – – **öffuer en ringa ting haffuer** tw **warit trooghen**, iach skal setia tigh offuer mykit – – (NT)
 – – **offuer een ringa ting haffuer** tu **warit troghen**, iagh skal settia tigh offuer mykit – – (GVB)
 – – **super pauca fuisti fidelis(,)** supra/super multa te constituam – – (V; ER)
 – – **ἐπὶ ὀλίγα ἦς πισὸς**, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· (KR)

Päällä-adpositiorakenne liittyy myös tilaa ilmaiseviin verbeihin. Agricolan kielien *turva on jonkun päällä* on käännetty nykyisessä raamatunkäännöksessä *turva on jossakin*. Adpositio on mahdollista katsoa kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi adpositioksi. Spatiaalista tulkintaa tukee myös edeltävä lause *Jumalan tykönä ompi* – – *minun väkevyyteni kallio*. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, johon turva kohdistuu. Agricola noudattaa käänöksessään Lutherin saksannosta, jossa on *Zuversicht ist auff Gott*. Ruotsinnoksessa on *til* ja Vulgatan käänöksessä *in*. Ne eivät vastaa kirjaimellisesti *päällä*-adpositiota.

- (121) Jumalan tykene ombi minun Terueydhen, minun Cunnian, minun Wekewydheni Callio, **Minun Turuan ombi Jumalan päle**. (A-III-297-[Ps-62:8])
 Jumalassa on pelastukseni ja kunniani. Hän on luja kallio, **hänessä on turvani**. (R)
 Bey Gott ist mein Heil, meine Ehre, der Fels meiner stercke, **Meine Zundersicht [!] ist auff Gott**. (L)
 När Gudhi är mijn saligheet, mijn ära, mijns starckheetz klippa, mitt hopp är **til** Gudh. (GVB)

in Deo salutare meum et gloria mea robur fortitudinis meae salus mea in
Deo (V-[Ps-61:8])

Kuvaannolliseksi spatiaaliseksi adpositioksi voi tulkita myös esimerkin 122 *olla lupaus päällä*. Sen voi tulkita myös adessiivia *joilla* tukevaksi habitiivisuutta ilmaisevaksi elementiksi. Agricola noudattaa vieraskielisten lähdetekstien mallia: *haben ein Gelübd auff* + akkusatiivi tai datiivi, *haffua löffte (vp)på*, *habentes votum super* + akkusatiivi tai ablatiivi ja ἔχοντες εὐχὴν ἐφ' + genetiivi.

- (122) Ouat meille tesse nelie Mieste, **ioilla ombi pälens Lupaus** – – (A-II-373-[Ap-21:24])
Täällä on neljä miestä, jotka ovat antaneet uhrilupauksen. (R)
Meillä on täällä neljä miestä, joilla on lupaus täytettävänä. (VR)
MEillä on täsä neljä miestä, joilla on lupaus – – (B)
WJR haben vier Menner, **die haben ein Gelübd auff sich** – – (L)
Wij haffua här fyra män **som lyffte haffua vppå sigh** – – (NT)
Wij haffue här fyra män, **som löffte haffua på sigh** – – (GVB)
s/Sunt nobis viri quat(t)uor **votum habentes super se**(.) (V; ER)
Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες **εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν**. (KR)

Hallintaa ja valtaa ilmaisevat Agricolan kielessä esiintyvät *olla jonkun päällä* (esim. 123) ja *olla vallan päällä* (esim. 124 ja 125). *Olla jonkun päällä* noudattelee vieraiden kielten mallia: *hatten vber sich*, *hadhe offuer sigh*, *habebant super se* ja ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν. Saksan preposition täydennys voi olla joko akkusatiivi- tai datiivimuotoinen ja latinan preposition joko akkusatiivi- tai ablatiivimuotoinen. Kreikan preposition täydennys puolestaan on genetiivimuotoinen, jolloin olosijaisuus on ensisijainen tulkinta. Agricolan adposition sijan tulkintaan adessiiviksi vaikuttavat myös pääsanana oleva *olla*-verbi ja laajempi konteksti.

- (123) Ja **ombi heiden pälens** Kuningas se Sywudhen Engeli – – (A-II-688-[Ilm-9:11])
Kuninkaanaan niillä oli syvyyden enkeli – – (R)
Vnd **hatten vber sich** einen König, einen Engel aus dem abgrund – – (L)
– – o/Och **hadhe offuer sigh** en k/Kon(n)ung, en ä/Ängel (vth)aff affgrunden – – (NT)
e/Et **habebant super se** regem angelum abyssii – – (V)
Καὶ ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου – – (KR)

Vieraiden kielten mukainen lienee myös *olla vallan päällä*, vaikka sille ei löydy mallia mistään lähdetekstistä. Agricolan rakenne on päinvastainen *vallan alla*-ilmauksen kanssa (ks. esim. 27), joten Agricola on voinut noudattaa sen analogiaa. Toisaalta *päälle*-adpositio esiintyy usein hallinnan ja vallan ilmauksissa (ks. luku 9.4.5.1), joten myös *päälle*-adposition malli on saattanut vaikuttaa

tähän rakenteeseen. Adpositiorakenne voi siis perustua myös hallinnan ilmauksesta yleistettyyn malliin.

- (124) Sille ette ne, iotca **wallan päle ouat**, eiuet ole ninen Hyuintekiedhen, waan pahan tekieden hirmuxi. (A-II-448-[Rom-13:3])
Ei sen, joka tekee oikein, tarvitse pelätä viranomaisia, vaan sen, joka tekee väärin. (R)
Denn die Gewaltigen sind nicht den guten wercken, Sondern den bösen zu fürchten. (L)
-- ty the welloghetena haffua äro icke them til reddogha som wäll göra, vthan them som illa göra -- (NT)
Ty the som wellet haffua, äro icke them til reddhogha som wel göra, vthan them som illa göra. (GVB)
nam principes non sunt timori boni operis sed mali (V)
Nam principes non terrori sunt bene agentibus, sed male. (ER)
Οί γάρ ἀρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. (KR)
- (125) Joca kempi oli Pacanain seas, ia **wallan pälä oli** Makunnisa, sen teuty nyt weronalaiszna olla. (A-III-565-[Vlt-1:1])
Die eine Fürstin vnter den Heiden, vnd ein Königin in den Lendern war, mus nu dienen. (L)
Then som een Förstinna jbland Hedhninganar, och een Drotning j landen war, hon moste nu tienä. (GVB)
quomodo sedit sola civitas plena populo facta est quasi vidua domina gentium princeps provinciarum facta est sub tributo (V)

Pysyä jonkin päällä esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenne voidaan katsoa kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi rakenteeksi 'pysyä jossakin'. Sillä ilmaistaan abstraktien ominaisuuksien säilyttämistä. Agricola on noudattanut tässä saksan mallia *bleiben auff* + datiivi. Ruotsissa on *j*-prepositio, joka ei vastaa *päällä*-adpositiota.

- (126) Coreuxisans) se on, He **pysyuet heiden ylpeyxens ia Angarudhens päle**. (A-III-294-reun1)
Hoffart) Das ist, sie **bleiben auff jrem trotz vnd stoltz**. (DB, 31–45 < HE 1994, 77)
höghferd) Thet är, the bliffua j theras trotz och höghferd. (GVB < HE 1994, 77)

Vieraan mallin mukainen on myös *seisoa jalkain päällä*, jonka sijaan nykykielessä käytettäisiin adessiivia, *seisoa jaloillaan*. Kyseessä on vakiintuneen rakenteen suora käännös. Agricolan rakenteelle löytyy lähin malli ruotsinnokista *stodho på fötter*. Muiden lähdekielten vastaava adpositio saa täydennykseen tulosijaisen akkusatiivin: *tratten 'astua' auff füsse, steterunt super pedes* ja ἔστησαν ἐπὶ τοῦ πόδα. *Seisoa*-verbi kuitenkin vaatii olosijaista muotoa, joten

siksi adpositio on tulkittu olosijaiseksi. Myös Biblian *seisoa jalgoillans* tukee tätä tulkintaa. Nykykäännöksessä on liikettä ilmaiseva *nousta jaloilleen*. *Nousta-*verbi esiintyy jo Agricolan kielessä, joten Agricola olisi voinut käyttää myös sitä tulosijaisen adpositiorakenteen kanssa.

- (127) Ja he **seisoit heiden Jalcains päle** – – (A-II-692-[IIm-11:11])
 – – ja he **nousivat jaloilleen**. (R)
 – – ja he **seisoit jalgoillans** – – (B)
 – – vnd sie **tratten auff jre füsse** – – (L)
 – – och **stodho på theras föter** – – (NT)
 – – och the **stodho på sina fötter** – – (GVB)
 – – et/& **steterunt super pedes suos** – – (V; ER)
 – – καὶ ἔστησαν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῶν – – (KR)

*Päällä-*adpositiorakenne liittyy kerran myös liikettä ilmaisevaan verbiin: *pois-viedä jonkin päällä*. Esimerkin *päällä-*adpositiorakenne rinnastuu syntaktisesti inessiivimuotoisen *kalainkattilas-*substantiivin ’kalasumppu’ (VKS) kanssa. *Korenta* ’seiväs, kanki’ (VKS) ja *kalainkattila* ovat erimuotoisia esineitä. Kalasumpuissa on sisätila, jolloin sen yhteydessä on luontevampaa käyttää nykysuomen kannalta odotuksenmukaista inessiiviä kuin pitkästä ja kapeasta korennasta. Sama ero näkyy Agricolan noudattamassa GVB:ssä, jossa on *bära bortt på* ja inessiiviä vastaa prepositio *j*. Agricolan ilmauksissa etusijalla on paikan ilmaus, ei välineen, kuten nykysuomennoksessa, jossa on käytetty adessiivia. Myös latinan *in-*prepositiossa on kyse paikanilmauksesta, mutta saksan *mit-*prepositiorakenne ilmaisee välinettä. Nämä prepositiot eivät kuitenkaan vastaa kirjaimellisesti *päällä-*adpositiota.

- (128) Catzo, sen aian pite teiden ylitzen tuleman ette te **Corendain päle**, ia teiden Jelkintuleuaiset Calaincattilais pite **poiswietemen** – – (A-III-647-[Am-4:2])
 Teille koittaa aika, jolloin teidät raahataan pois **väkäpiikeillä, kalakoukuilla** viimeistä myöten. (R)
 Sihe, es kompt die zeit vber euch, Das man euch wird eraus rücken mit Angeln, vnd ewer Nachkomen mit Fischhecklin. (L)
 Sij, then tijdhen kommer offuer idher, at man skal **bära** idher **bortt på strenger**, och idhra effterkommande j fiskaketzlar – – (GVB)
 – – ecce dies venient super vos et levabunt vos in contis et reliquias vestras in ollis ferventibus (V)

Tapahtumaa ilmaiseva *tulla täytetyksi jonkun päällä* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenteessa on kyse kuvaannollisesti käytetystä spatiaalisesta merkityksestä ’jossakin; jonkun kohdalla’. Agricolan *päällä-*adpositiorakennetta vastaavassa kohdassa on saksankielisessä tekstissä *werden erfüllet an mir*, jossa preposition täydennys on datiivimuotoinen.

- (129) Em mine mös epele enge wara, ette sinun wekeue sanas totisesta **minun waijuasen synnisen päälle, teutetuxi tulisit** Amen. (A-I-560)
Ich habe auch keinen zweyffel vnnd sorge, das deine krefftige wort warhafftig *an mir armen sündler erfüllet sollen werden*, Amen. (G, 337)

Agricolan kielessä *päällä*-adpositio noudattaa vierasta mallia siis 55 kertaa. Vierasta mallia noudattavat adpositiot ilmaisevat tyypillisimmin välinettä tai välikappaletta. Myös osan näistä välinettä ilmaisevista adpositiorakenteista voi tulkitä kuvaannollisesti käytetyiksi spatiaalisiksi adpositiorakenteiksi. Osa adpositioista ilmaisee paikkaa 'jossakin' ja vastaa nykysuomen inessiiviä. Näiden kahden merkityksen lisäksi adpositioilla voidaan ilmaista myös muita abstraktimpia suhteita: hallintaa, aihetta, kohdetta, habitiivista suhdetta ja muuta abstraktia suhdetta.

Vierasta mallia noudattavien adpositioiden täydennykset ilmaisevat kaikkein yleisimmin artefaktia (26 esiintymää), kuten *kantele* ja *kieli*, ja henkilöä (12). Muut täydennykset ovat harvinaisempia. Abstraktitarkoitteinen täydennys, kuten *valta* ja *viisaus*, esiintyy neljä kertaa, muu konkreettinen neljä kertaa (*ruumis* ja *liha*), Jumalaa merkitsevä täydennys kolme kertaa, ruumiinosaa ilmaiseva täydennys kaksi kertaa, muu täydennys kaksi kertaa (*vähä*), Jeesusta merkitsevä täydennys kerran ja henkiolentoa ilmaiseva täydennys kerran.

9.2.6. *Päällä*-adposition muutokset Agricolasta nykykieleen

Päällä voi olla myös nykyään kuten Agricolankin kielessä sekä postpositio että prepositio, ja kummassakin asemassa se muodostaa rakenteen genetiivimuotoisen nominin kanssa. Prepositio on harvinaisempi kuin postpositio. *Päällä* voi muodostaa rakenteen myös pelkän possessiivisuffiksin kanssa. (NS.)

Päällä-adpositiota⁶³ käytetään nykyään paikanilmauksissa merkityksissä 'jonkin yläpuolella, yllä, jotakin ylempänä' ja 'jonkin (ylä)pinnalla, ympärillä, yllä, varassa, nojassa'. *Päällä*-adpositiota voidaan käyttää spatiaalisessa merkityksessä myös kuvaannollisesti. NS:n mukaan on usein parempi käyttää pelkkää adessiivia tai inessiiviä kuin *päällä*-adpositiota. Adpositiolla on normatiivisten sanakirjojen mukaan myös vierasvoittoista, yleiskielessä vältettävää käyttöä, kuten *Tutustua tilanteeseen paikan päällä*. (NS; PS; KTS.) ISK:n esimerkissä *päällä* ilmaisee suhteellista sijaintia ja tilapäisesti kiinni pinnassa olemista: *Kynä on tv:n päällä* (ISK, 677).

Kun verrataan *päällä*-adposition käyttöä Agricolan Uudessa testamentissa ja Uuden testamentin nykykäännöksessä, huomataan ensinnäkin adposition käytön väheneminen 162 *päällä*-adpositiosta 53:een. Taulukossa 25 on esitetty Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *päällä*-adpositiot merkitysryhmittäin.

⁶³ SMS ei ulotu vielä *p*-alkuisiin sanoihin, joten murreaineistoa on vain *ala*-vartaloisista adpositioista.

TAULUKKO 25. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *päällä*-adpositioiden merkitykset.

A:n UT	%	A:n UT ja UT 1992	UT 1992	%
145	90 %	36	53	100 %
3	2 %	0	0	0 %
14	9 %	0	0	0 %
162	100 %	36	53	100 %

Agricolan Uuden testamentin *päällä*-adpositioista valtaosa (90 %) on spatiaalisessa käytössä. Näistä 145:stä adpositiosta nykyiseen Uuteen testamenttiin on säilynyt 36 (esim. 130). Näiden Agricolalta nykyiseen Uuteen testamenttiin säilyneiden lisäksi nykyisessä Uudessa testamentissa on 17 sellaista spatiaalista *päällä*-adpositiota, joita ei ole Agricolan suomennoksessa. Agricolan *päällä*-adpositiota vastaa nyky-suomennoksessa myös yksi elliptinen *päällä*-adpositio ja yksi *päältä*-adpositio. Muut adpositiot, joilla Agricolan *päällä*-adposition sisältävä kohta on käännetty nykyisessä suomennoksessa, ovat *pitkin* (5) (esim. 131), *yllä* (3) (esim. 132), *ylle* (1), *yläpuolella* (1) ja *vastaan* (1). Yleensä adpositio-kohta on nykykäännöksessä käännetty pelkällä sijamuodolla (51). Yleisin sija on adessiivi (31) (esim. 133), ja toiseksi yleisin inessiivi (15) (esim. 134). Lisäksi illatiivi on nykyisessä käännöksessä kaksi kertaa (esim. 135), ablatiivi kaksi kertaa (ks. esim. 102) ja allatiivi kerran. Genetiivimääritteisellä rakenteella on käännetty 21 kohtaa (ks. esim. 93) ja muunlainen käännös on 23 kertaa (esim. 136). Yksi raamatunkohta puuttuu nykyisestä käännöksestä.

- (130) Sille ninquin yxi Paula hen tulepi caikein ylitze, iotca asuuat coco **maan päle**. (A-II-231-[Lk-21:35])
Sitä päivää ei välttä yksikään, joka **maan päällä** elää. (R)
- (131) Mutta öelle nelienes wartios, tuli Jesus heiden tygens, kieu dhen **meren pälä**. (A-II-063-[Mt-14:25])
Neljännen yövartion aikaan Jeesus tuli opetuslapsia kohti kävellen **veittä pitkin**. (R)
- (132) Mutta ioca ei vsko Poian päle, ei henen pide Elemete näkemen, Mutta Jumalan wiha pysyypi **henen pälens**. (A-II-252-[Jh-3:36])
Sillä, joka uskoo Poikaan, on ikuinen elämä, mutta joka ei tottele Poikaa, se ei pääse näkemään elämää, vaan Jumalan viha pysyy **hänen yllään**. (R)
- (133) Ja ioca jstui **Piluen päle**, paiskasi Sirpillens Maan päle, ia Maa tuli Poisleicatuxi. (A-II-700-[Ilm-14:16])
Silloin se, joka istui **pilvellä**, heitti sirppinsä maan päälle, ja niin korjattiin maan sato. (R)

- (134) Lohikerme, iolla oli seitzemen Pääte ia kymenen Sarue, ia **henen päidhens päle** seitzemen Crunua -- (A-II-693-[Ilm-12:3])
 -- suuri tulipunainen lohikäärme, jolla oli seitsemän päätä ja kymmenen sarvea ja kruunu kaikissa seitsemässä **päässä**. (R)
- (135) Ja hen oli Peräs ia macasi **Penalaisen päle**. (A-II-121-[Mk-4:38])
 Mutta Jeesus vain nukkui veneen perässä nojaten **päänaluseen**. (R)
- (136) Ja colme ouat, iotca todhistauat **Maan päle**, Hengi, Wesi ia Weri. (A-II-626-[1Jh-5:8])
 Henki, vesi ja veri, ja nämä kolme todistavat yhtäpitävästi. (R)

Merkityksessä 'aikana' esiintyy Agricolan Uudessa testamentissa kolme *päällä*-adpositiota. Niistä yksikään ei ole säilynyt vuoden 1992 käännökseen. Kaksi on käännetty essiivillä ja yksi muunlaisella käännösratkaisulla. (Ks. esim. 103 ja 104.)

Lisäksi Agricolan Uudessa testamentissa on 14 muuta vierasperäistä mallia noudattavaa *päällä*-adpositiota. Niistä yksikään ei ole säilynyt nykyiseen Uuden testamentin käännökseen. Inessiivillä on käännetty kolme, illatiivilla kaksi ja muunlaisella käännöksellä yhdeksän. (Ks. luvun 9.2.5 esimerkit.)

Kuten taulukosta 25 näkyy, Agricolan kielessä on yli kolminkertainen määrä *päällä*-adposition esiintymiä nykyiseen käännökseen verrattuna. Miltei kaikki Agricolan kielen adpositiot ovat spatiaalisia, ja *päällä*-adposition spatiaalinen merkitys on ainoa nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä esiintyvä adposition merkitys. Se on myös ainoa merkitys, jonka nykyiset yleiskielen sanakirjat esittävät. Niiden mukaan muita *päällä*-adposition käyttöjä tulisi välttää, sillä niitä pidetään vierasperäisinä. Spatiaalisen käytön väheneminen kertoo siitä, että Agricola on noudattanut käännöksissään indoeurooppalaisten lähdetekstien prepositioiden mallia, vaikka suomessa saman asian olisi voinut ilmaista käyttämällä paikallissijaa.

Vierasperäisiksi tulkittujen *päällä*-adposition käyttöjen häviämiseen suomen kielestä on vaikuttanut niiden tietoinen karsiminen kielestä erityisesti 1800-luvulla. Lönnrot pitää epäsuomalaisina seuraavia *päällä*-adposition käyttöjä: *maksaa määrätyn ajan päällä* (1857, 271) ja *makaa suuri voima sen päällä, jos hän sen päällä seisoo* (1844, 184, 188), ja hän on kääntänyt muulla tavoin myös *jotka vallan päällä ovat* (mts., 192). Myös 1800-luvulla ilmestyneissä kieliopeissa kiinnitetään huomiota *päällä*-adposition epäsuomalaiseen käyttöön. Kieliopeissa todetaan, että postpositiota tulee käyttää vain spatiaalisesti eikä postpositiota tule käyttää, jos pelkkä sijamuoto ilmaisee yksinään toivotun merkityksen. (Merimaa 2002, 80–82.) Ei tule siis sanoa *Lasi on pöydän päällä* vaan *pöydällä* (Corander 1861, 37). Varsinaisista epäsuomalaisuuksista mainitaan vain *Ollah wisitin päällä!!!* (Renvall 1840, 125). Saarimaa (1967, 256) mainitsee epäsuomalaisena *Hän on tavattavana paikan päällä* (par. *itse paikalla*) ja toteaa, että on tiiviimpää sanoa *Talo on kalliolla* kuin *kallion päällä*.

Kun tarkastellaan adpositioiden merkitysten kieliopillisuutta, huomataan, että Agricolan *päällä*-adpositiot esiintyvät osittain kieliopillisemmissä merkityksissä kuin nyky-suomen *päällä*-adpositiot. Nykyisessä yleiskielessä esiintyy ainoastaan yläpuolella olemista ilmaisevaa spatiaalista käyttöä, joka on Heinen mukaan aivan kieliopillistumiskehityksen alkupäässä kaikkein vähiten kieliopillistuneena. Sen sijaan Agricolan temporaalinen käyttö ja hallinnan ilmaiseminen ovat pitemmällä tyypillisessä kieliopillistumisketjussa. Agricolan kielessä on myös primaareja adpositioita, joilla ilmaistaan abstrakteja suhteita. Niissä samoin kuin temporaalisissa ja hallintaa ilmaisevissa adpositioissa Agricola on noudattanut vieraiden kielten mallia. Näissä adpositioiden käytöissä ei siis ole kyse kielen omaperäisestä kieliopillistumisesta, vaan joko kontaktikieliopillistumisesta tai lähdekielten prepositioiden polysemian kopioinnista.

9.2.7. Yhteenveto

Mikael Agricolan kielessä on yhteensä 560 *päällä*-adposition esiintymää. *Päällä*-adpositioita esiintyy kaikissa Agricolan teoksissa, ja eniten niitä on Uudessa testamentissa, Psalmtarissa, Weisuissa ja ennustoksissa ja Rukouskirjassa. Suhteellisesti adpositioita on kuitenkin eniten Messussa ja toiseksi eniten Psalmtarissa. Messu on käännetty pääosin ruotsista, joten analyttisimmalla lähdekielellä saattaa olla vaikutusta adpositioiden suureen määrään. Toisaalta myös Käsikirja on käännetty pääosin ruotsista, eikä siinä ole erityisen paljon *päällä*-adpositioita. Psalmtari puolestaan on useamman ihmisen käänntämä teos, jota ovat kääntäneet myös koululaiset. Teos koostuu runomuotoisista psalmeista, joissa kirjallisen ja uskonnollisen kielen tavoittelu on keskeistä. Nämä seikat ovat voineet vaikuttaa Psalmtarin suureen adpositionmäärään.

Päällä-adpositiot ovat kahta poikkeusta lukuun ottamatta postpositioita. Kerran *päällä* on prepositio, ja kerran se muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. *Päällä*-adposition täydennys on genetiivimuotoinen. Agricolan kielessä on kerran myös nominatiivimuotoinen täydennys. Siinä on kyse taituttamatta jätetystä vierasperäisestä paikannimestä. Myös nyky-suomessa *päällä* voi olla niin pre- kuin postpositiokin. Kummassakin asemassa olevan adposition täydennys on genetiivisijainen. Lisäksi *päällä* voi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Prepositiiona *päällä* on myös nyky-suomessa harvinainen, kuten Agricolallakin.

Kun tarkastellaan *päällä*-adpositiorakenteen kanssa rinnasteisia rakenteita, huomataan, että *päällä*-rakenteen rinnastuu useammin paikallissijaisen muodon kuin toisen adpositiorakenteen kanssa. Yleisimmin se rinnastuu inessiivin kanssa. Adessiivin kanssa *päällä* rinnastuu kaksi kertaa, joista toisessa on kyse spatiaalisista ilmauksista, toisessa temporaalisista. Lisäksi *päällä* rinnastuu kerran erosijaisen elatiivin kanssa. Adpositiot, joiden kanssa *päällä* rinnastuu, ovat sen kanssa merkitykseltään vastakohtainen *alla*-adpositio ja spatiaalinen, läheisyyttä ilmaiseva *tykönä*-adpositio.

Agricolan kielessä *päällä*-adpositio on yleensä spatiaalinen ja se merkitsee '(ylä)puolella, yllä'. Lisäksi sitä on käytetty sitä vastaavien indoeurooppalaisten

kielten prepositioiden tapaan vierasperäisesti, ja se esiintyy vieraan mallin mukaan myös temporaalisena merkityksessä 'aikana'. (Tarkat adpositioiden esiintymämäärät ks. taulukko 23.)

Päällä-adpositioiden täydennyksistä paikkaa ja artefaktia ilmaisevat ovat yleisimpiä yläpuolella olemista ilmaisevien adpositioiden täydennyksinä. Koska 88 % Agricolan *päällä*-adpositiosta on näitä spatiaalisia adpositioita, nämä täydennysten kategoriat ovat yleisimmät myös kaikkien *päällä*-adpositioiden täydennyksinä. Muihin kategorioihin kuuluvia täydennyksiä on kutakin enintään 7 prosenttia. (Ks. taulukko 26.) Temporaalisten adpositioiden täydennykset ilmaisevat aina aikaa ja vierasta mallia noudattavien adpositioiden täydennykset ilmaisevat useimmiten artefaktia tai henkilöä.

TAULUKKO 26. *Päällä*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.

Nominin kategoria	Määrä	%
paikka	298	53 %
artefakti	121	22 %
ihminen	37	7 %
ruumiinosa	26	5 %
eläin	25	4 %
aika	14	3 %
abstrakti	11	2 %
muu konkreettinen	8	1 %
henkiolento	6	1 %
aine	4	1 %
Jumala	3	1 %
muu	2	0 %
useampi eri kategoria	2	0 %
kasvi	2	0 %
Jeesus	1	0 %
Yhteensä	560	100 %

Taulukossa 27 esitellään yleisimmät *päällä*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nomininit. Huomiota kiinnittää se, että *maa*-substantiivi on erittäin yleinen muihin nomineihin verrattuna. Se on täydennyksenä peräti 32 prosentissa *päällä*-adpositiorakenteista. *Maan päällä* on käytössä myös nykyisessä kielessä, kuten esimerkiksi Isä meidän -rukouksen *Tapahtukoon sinun tahtosi, myös maan päällä niin kuin taivaassa*. Yli kaksikymmentä kertaa täydennyksenä ovat myös substantiivit *vuori* ja *risti*.

TAULUKKO 27. Yleisimmät *päällä*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.

Nomini	Määrä
maa	181
vuori	28
risti	23
stooli	17
joka	16
se	14
pää	13
hän	10
meri	10
katto	9
tie	9

Päällä-adpositiorakenne määrittää niin verbejä kuin muidenkin sanaluokkien sanoja, mutta verbit ovat tyypillisimpiä adpositiorakenteiden pääsanoja. *Päällä*-adpositiorakenteet määrittävät erityisesti tilaa ilmaisevia verbejä. Melko yleisiä pääsanoja ovat myös tekoa ilmaisevat verbit, liikettä ilmaisevat verbit ja tekijää tai henkilöä ilmaisevat substantiivit. Yläpuolella olemista ilmaisevien adpositiorakenteiden pääsanoina ovat yleisesti nämä kaikki edellä mainitut pääsanatyypit. Sen sijaan temporaalisten rakenteiden pääsanoina tyypillisiä ovat tekoa ilmaisevat verbit. Vierasta mallia noudattavien rakenteiden pääsanoina esiintyvät yleisimmin puheaktia ilmaisevat verbit. Toiseksi eniten on tilaa ilmaisevia verbejä. Taulukossa 28 esitetään *päällä*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien leksiemien kategoriat.

TAULUKKO 28. *Päällä*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.⁶⁴

Lekseemin kategoria	Määrä	%
tila	211	38 %
teko	84	15 %
liike	69	12 %
tekijä/henkilö	54	10 %
puheakti	40	7 %
elollinen	17	3 %
fysiologinen	13	2 %
tapahtuma	13	2 %
kognitio	11	2 %
omistaminen	11	2 %
perkeptio	10	2 %
elliptinen	8	1 %
paikka	7	1 %
abstrakti	3	1 %
ominaisuus	3	1 %
aine	2	0 %
muu	2	0 %
useampi eri kategoria	2	0 %
Yhteensä	560	100 %

Taulukossa 29 esitetään yleisimmät *päällä*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit. *Olla*-verbi on pääsanana yli sata kertaa, eli 18 % adpositiorakenteista saa sen pääsanakseen. Toiseksi yleisin verbi on *istua*. Myös *seisoa* ja *käydä* -verbit ovat pääsanoina yli 20 kertaa. Yleisimmät pääsanat ovat siis merkitykseltään konkreettisia perusverbejä.

⁶⁴ Myös adpositiorakenteiden täydennyksinä olevat substantiivit on laskettu substantiivikategoriaan.

TAULUKKO 29. Yleisimmät *päällä*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.

Lekseemi	Määrä
olla	102
istua	41
seisoa	29
käydä	23
asua	19
kuningas	13
tehdä	10
vaeltaa	10
antaa	9
kansa	9
uhrata	9

Tyypillisimmillään Agricolan kielen *päällä*-adpositio ilmaisee siis paikkaa jonkin yläpuolella ja saa täydennykseksen paikkaa ilmaisevan nominin. Rakenne määrittää yleensä tilaa ilmaisevaa verbiä. Esimerkiksi esimerkissä 89 on tyypillinen Agricolan kielen *päällä*-adpositio.

Agricolan kielessä *päällä*-adposition ehdottomasti yleisin merkitys on siis 'yläpuolella', ja se on ainoa adposition käyttötapa, jota pidetään sanakirjojen mukaan nykyisessä yleiskielessä sopivana. Usein tosin senkin sijaan olisi sanakirjojen mukaan parempi käyttää pelkkää sijamuotoa. Siitä, että Agricola on kääntänyt myös spatiaalisia *päällä*-adpositioita vieraan mallin mukaan, kertoo se, että adpositioesiintymien määrä on vähentynyt Agricolan Uuden testamentin 145:stä nykyisen käännöksen 53 esiintymään, ja samoin se, että useilla Agricolan *päällä*-adposition täydennyksinä esiintyvien sanojen tarkoitteilla on vakiintunut käyttöpinta, jolloin olisi mahdollista käyttää myös adessiivia adposition sijaan.

Spatiaalisten merkitysten lisäksi Agricolan *päällä* merkitsee myös 'aikana'. Tässä temporaalisessa merkityksessä on kyse kontaktikieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnista, sillä käyttö tässä merkityksessä on vierasta suomen kielelle. Adposition temporaalinen käyttö on Agricolankin kielessä suhteellisen harvinainen, ja se on kariutunut/karsittu kokonaan nykykielestä. Agricolan kielessä on myös muita vierasperäistä mallia noudattavia adpositioita, jotka kertovat kontaktikieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnista ja joita on pyritty karsimaan yleiskielestä.

9.3. Päältä

Agricolan kielessä on 17 *päältä*-adposition esiintymää, ja ne kaikki ovat postpositioita. Niiden kirjoitusasu on yleensä *pälde* (14). Lisäksi Agricolan kielessä esiintyvät kirjoitusasut *pälte* (2) ja *pelde* (1). Kuten taulukosta 30 näkyy, *päältä*-postpositioita löytyy useimmista Agricolan teoksista: Rukouskirjasta, Weisuista ja ennustoksista, Uudesta testamentista, Psalttarista, Piinasta ja Käsikirjasta. Niitä ei ole yhtään Abckirjassa, Messussa eikä Profeetoissa. *Päältä*-adpositiota esiintyy Agricolan teoksissa 0,002 %:sta 0,015 %:iin koko sanemäärästä (ks. taulukko 31).

TAULUKKO 30. *Päältä*-adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	%	
Rukouskirja	4	24 %	
Weisut ja ennustokset	4	24 %	
Uusi testamentti	3	18 %	joista kaikki ykkösosan varsinaisessa tekstissä
Psalttari	3	18 %	
Piina	2	12 %	
Käsikirja	1	6 %	
Yhteensä	17	100 %	

TAULUKKO 31. *Päältä*-adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Piina	2	13751	0,015 %
Weisut ja ennustokset	4	55575	0,007 %
Psalttari	3	45935	0,007 %
Käsikirja	1	18548	0,005 %
Rukouskirja	4	93210	0,004 %
Uusi testamentti	3	174324	0,002 %

Agricolan Uudessa testamentissa on kolme *päättä*-postpositiota. Niitä vastaavat lähdeteksteissä aina seuraavat prepositiot: Lutherin saksannoksessa on *von*, jonka täydennys on aina datiiivimuotoinen ja joka merkitsee 'jostakin'. Ruotsinnoksissa on prepositio *aff*, joka merkitsee 'jostakin' ja jolla ilmaistaan usein liikettä pois kohteen pinnalta. Latinannoksissa on vastaavissa kohdissa prepositio *de*, jonka täydennys on aina akkusatiivimuotoinen. *De* ilmaisee paikkaa ja vastaa suomen elatiivia ja ablatiivia 'jostakin, joltakin'. Kreikankielisessä tekstissä vastaavissa kohdissa on genetiivimuotoisen täydennyksen saava prepositio ἀπό, joka vastaa suomen elatiivia ja ablatiivia ja merkitsee 'jostakin, joltakin'. Mikään Agricolan käyttämien lähdetekstien prepositioista ei siis vastaa kirjaimellisesti *päättä*-postpositiota. Merkitykseltään muttei rakenteeltaan suora vastine *päättä*-postpositiolle olisi esimerkiksi ruotsissa prepositiosta ja adverbista koostuva *från ovan* tai adverbi *ovanifrån*. (Prepositioiden merkityksistä tarkemmin ks. saksan osalta MHD; Schiller–Lübben 1880; Korhonen, Jarmo 2008; ruotsin osalta Söderwall 1891–1900, SAOB; latinan osalta Streng 1997 ja kreikan osalta Gyllenberg 2004.)

- (137) Jos sine olet Jumalan Poica alasastu **Ristin pälte**. (A-II-106-[Mt-27:40])
 Bistu Gottes son, so steig erab *vom creutz*. (L)
 Est tw gudz son stijgh nidh *aff korset* – – (NT)
 Ästu Gudz Son, så stijgh nedh *aff korszet*. (GVB)
 – – si f/Filius Dei es(,) descende *de cruce*(.) (V; ER)
 – – εἰ Γιὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατὰβηθὶ ἀπὸ τοῦ *ζαυποῦ*. (KR)

Kaikki Agricolan kielen *päättä*-adpositiot ovat siis postpositioita, ja niiden täydennys on genetiivimuotoinen. Nykysuomen sanakirjan mukaan *päättä* on sekä pre- että postpositiona käytettävä adpositio, mutta prepositiona se on harvinaisen. Sen täydennys on genetiivimuotoinen sekä pre- että postpositiona. Sitä voidaan käyttää myös pelkän possessiivisuffiksin kanssa.

Agricolan *päättä*-postpositiot merkitsevät yhtä lukuun ottamatta 'jonkin (ylä)pinnalta'. Yleensä on kyse täydennyksen tarkoitteen yläpinnasta (esim. 138), mutta ristiä merkitsevien nominien kohdalla sivusta (esim. 139).

- (138) Caiki Jumalattomat **Maan päalde** sine poisheitet nin quin loan. (A-III-400-[Ps-119:119])

- (139) Ja quin he nyt caiki olit teuttenyet, mite heneste kirioitettu oli, nin he poisotit henen **Puun päalde**, ia panit henen Hautaan. (A-II-349-[Ap-13:29])

Esimerkissä 140 on kyse vierasperäisen mallin noudattamisesta. Adpositiolla ilmaistaan kohdetta, josta turva lähtee pois. Se on mahdollista laskea myös *päättä*-adposition kuvaannolliseksi käytöksi. Koska siinä ei ole kyse kuvaannollisestikaan merkityksestä 'yläpuolelta' vaan 'jostakin', se lasketaan vierasperäistä mallia noudattaviin adpositioihin. Kuten esimerkiksi näkyy, adpositiolle ei kuitenkaan löydy suoraa mallia lähdetekstistä, sillä siinä on *de*-prepositio, jonka

merkitys on 'jostakin'. *De* ei sisällä merkitystä 'yläpuolelta'. Tässä onkin kyse vastaavasta *päälle*-adposition sisältävästä rakenteesta yleistetystä mallista. Agricolaalla esiintyy *turva* ja *turvata jonkin päälle* (ks. esim. 224–232), ja Agricola on käyttänyt myös *päältä*-adpositiota vastaavalla tavalla erosijaisessa ilmauksessa. Adpositionirakenteella on mahdollisesti tavoiteltu kirjallista tai uskonnollista tyyliä.

- (140) -- taicka etteij meiden turua **sinun päldes** waijpuijski -- (A-I-573)
 -- aut ne languesceret nostra *de te* fiducia -- (G, 350)

Agricolan kielen *päältä*-postpositioiden täydennyksinä esiintyy vain kuusi eri nominia: paikkaa ilmaisevat *maa* (7) ja *maanpiiri* (2), artefaktia ilmaisevat *risti* (5), *puu* (1) 'ristinpuu', Jumalaa ilmaiseva *sinä* (1) ja ainetta ilmaiseva *vesi* (1).

Päältä-postpositiorakenteet määrittävät yleensä liikettä ilmaisevaa verbiä (6), kuten *alasastua* ja *ottaa*, tai tekoa ilmaisevia verbejä (6), kuten *poiskadottaa* ja *poispyyhkiä*. Tapahtumaa ilmaisevat *raueta* ja *poishukkaa*, fysiologista tekoa *ylessyödä*, kognitiota (*toivo*) *vaipuu* ja puheaktia *sanoa*. Verbeissä kiinnittää huomiota se, että ne ovat usein yhdysverbejä, joissa määriteosana on adverbi, tai verbiin liittyy jokin adverbi, joka ilmaisee suuntaa. *Pois* esiintyy verbien yhteydessä seitsemän kertaa, *alas* kolme kertaa ja *ulos* ja *yles* kerran. Uskonnollisessa kielenkäytössä on vanhassa kirjakielessä paljon yhdysverbejä, ja yleisyyteen on syynä lähdetekstien yhdysverbien suora kääntäminen. Adverbialkuisiin yhdyssanoihin liittyy usein vanhahtava merkitysvivahde. (Öhmann 1957, 36; Häkkinen 1994, 415–416; Vaittinen 2003, 49–50.) Kansan kielelle vieraiden yhdysverbien käyttöön on siis varmasti vaikuttanut myös kirjallisen tyylin tavoittelu.

Päältä merkitsee nykyäänkin 'jonkin yläpuolelta, (ylä)pinnalta, yltä, ympäriltä, jotakin ylempää' ja myös 'jonkin ulkopuolelta'. NS:n mukaan usein pelkkä ablatiivi tai elatiivi on parempi kuin *päältä*-adposition käyttö. Lisäksi sanakirjassa todetaan, että *päältä*-adpositiota käytetään ruotsinmukaisesti, kuten *Tehdä jotakin leikin, lystin päältä* 'leikillään'. *Päältä*-adposition ruotsinmukaista käyttöä pidetään vanhana ja hylättävänä. (NS; PS; KTS.) Tällainen ruotsinmukainen käyttö, joka NS:ssa mainitaan, tuntuu nykyisin vieraalta.

Agricolan Uudessa testamentissa on kolme *päältä*-adpositiota. Niistä kaksi on käännetty nykyiseen raamatunkäännökseen ablatiivilla (esim. 141). Yhdessä raamatunkäännöksessä suomennos on jonkin verran erilainen, ja siinä esiintyy *joukosta*-adpositio (esim. 142).

- (141) Jos sine olet Jumalan Poica alasastu **Ristin pälte**. (A-II-106-[Mt-27:40])
 -- jos kerran olet Jumalan Poika. Tule alas **ristiltä!** (R)
- (142) Otapois sencaltainen Inhiminen **maan päldes**, Sille ei ole luualinen ette henen pite elemen. (A-II-376-[Ap-22:22])
 "Pois elävien joukosta! Tuollainen ei saa elää!" (R)

Näistä muutamasta *päältä*-postpositioista ei siis yksikään ole säilynyt nykyiseen käännökseen. Sen sijaan vuoden 1992 käännöksessä on viisi sellaista *päältä*-

adpositiota, joita ei löydy Agricolan Uudesta testamentista. Niistä kaikki merkitsevät 'jonkin (ylä)pinnalta' (ks. esim. 342) ja yhdessä on kyse vaateen riisumisesta päältä: *Jolla ei ole rahaa, myyköön viitan **päältään** ja ostakoon miekan.*

9.4. *Päälle*

9.4.1. *Päälle* Agricolan teoksissa

Agricolan kielessä on 1945 *päälle*-adposition esiintymää. Adpositioiden kirjoitusasu on yleensä *päle* (1415). Toiseksi yleisin kirjoitusasu on *pälle* (377). Harvinaisempia ovat *pällen* (26) ja *pälen* (7). Lisäksi *pälen*-kirjoitusasuja on 84 ja *pällen*-kirjoitusasuja 28 tapauksissa, joissa täydennyksenä on sellainen persoonapronomini, jonka possessiivisuffiksi voi olla *-n*. Näistä ei siis voida sanoa varmaksi, edustavatko ne *-lle*- vai *-llen*-muotoa. Kaksi kertaa esiintyvät lisäksi kirjoitusasut *pelle* ja *pele* ja kerran *päälle*, *pälä*, *pällä* ja *pällle* [!].

Päälle-adposition esiintymiä löytyy kaikista Agricolan teoksista. Eniten niitä on Uudessa testamentissa ja Rukouskirjassa, mutta niitä on melko paljon myös Psaltrarissa ja Weisuissa ja ennustoksissa. Tarkat määrät näkyvät taulukossa 32. Sen sijaan adpositioiden suhteellisia osuuksia tarkasteltaessa huomataan, että adpositioita on eniten kokonaissanemäärään suhteutettuna lyhyen Abckirjan lisäksi pääosin analyttisestä ruotsista käännettyissä Käsikirjassa ja Messussa ja usean ihmisen, myös kääntämistä harjoittelevien koululaisten, kääntämässä Psaltrarissa, jossa on pyritty käyttämään kirjallista tai uskonnollista tyyliä ehkä vielä enemmän kuin muissa, suorasanaista tekstiä sisältävissä teoksissa. Adpositioiden määrä vaihtelee 0,35 %:sta 0,79 %:iin. (Ks. taulukko 33.) Teoksittaiset erot eivät siis ole niin suuria kuin muiden adpositioiden kohdalla.

TAULUKKO 32. *Päälle*-adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	%	
Uusi testamentti	686	35 %	joista ykkösosan varsinaisessa tekstissä 375, muussa tekstissä 22 ja reunahuomautuksissa 3; kakkososan varsinaisessa tekstissä 212, muussa tekstissä 52 ja reunahuomautuksissa 5 ja Uuden testamentin esipuheissa 17
Rukouskirja	436	22 %	joista 1 reunahuomautuksissa
Psalttari	266	14 %	joista 11 reunahuomautuksissa
Weistut ja ennustokset	249	13 %	joista 12 reunahuomautuksissa
Käsikirja	134	7 %	
Messu	58	3 %	joista 1 reunahuomautuksissa
Profeetat	54	3 %	joista 1 reunahuomautuksissa
Piina	52	3 %	
Abckirja	10	1 %	
Yhteensä	1945	100 %	

TAULUKKO 33. *Päälle*-adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Abckirja	10	1269	0,79 %
Käsikirja	133	18548	0,72 %
Psalttari	266	45935	0,58 %
Messu	58	10695	0,54 %
Rukouskirja	436	93210	0,47 %
Weistut ja ennustokset	249	55575	0,45 %
Uusi testamentti	686	174324	0,39 %
Piina	52	13751	0,38 %
Profeetat	54	15652	0,35 %

9.4.2. *Päälle*-adposition lähdekieliset esikuvat

Agricolan käyttämiä *päälle*-adpositiota vastaa yleensä jokin vastaava prepositio vähintään yhdessä mutta yleensä useammassakin lähdetekstissä. Otoksessa kahta lukuun ottamatta kaikille *päälle*-adpositioille löytyy suora malli ainakin jostakin lähdetekstistä, kuten esimerkissä 143. Sen sijaan 144 (tarkemmin esimerkin 360 kohdalla) on esimerkki siitä, ettei *päälle*-adpositiolle ole osoitettavissa esikuvaa yhdessäkään lähdeteksteistä.

- (143) Ja ios se hoone on otolinen, nin tulkan teidhen rauhan **sen päle**. (A-II-048-[Mt-10:13])
 Vnd so es dasselbig Haus werd ist, wird ewer Friede **auff sie** komen. (L)
 o/Och är thet så at(h) thz/ thet hwset är werdigt, så kommer idhar fre/idh **offuer thet**(.) (NT; GVB)
 e/Et siquidem/si quidem fuerit domus digna(.) veniat pax vestra **super eam/illam** – – (V; ER)
 Καὶ ἐὰν μὲν ἦ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν **ἐπ' αὐτήν**. (KR)
- (144) Ja wäigyt hende ia etzit iotakin henen suustans onghia, iosta he saisit canda **henen pälens**. (A-II-203-[Lk-11:54])
 Vnd laureten auff jn, vnd suchten, ob sie etwas erjagen kündten aus seinem munde, Das sie eine sache *zu jm* hetten. (L)
 – – sökiandes effter ath the någhot weedha kunde vthaff hans mwn, ther the motte beclagha *honom före*. (NT)
 – – sökiandes effter at the någhot weedha kunde aff hans munn, ther the måtte beklagha *honom före*. (GVB)
 – – insidiantes et quaerentes capere aliquid ex ore eius ut accusarent eum (V)
 Insidiantes ei, & quaerentes aliquid venari ex ore ejus, quo accusarent eum. (ER)
 Ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες θηρεῦσαι τι ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. (KR)

Lutherin saksannoksessa *päälle*-adpositiota vastaavat prepositiot *auff* (4), *vber* (3) ja *auff vnd vber* (1), joiden täydennys on akkusatiivimuotoinen. Akkusatiivitäydennyksen saava *an*-prepositio esiintyy vastaavassa kohdassa 4 kertaa. Se vastaa merkitykseltään paremmin nykysuomen illatiivia tai allatiivia kuin *päälle*-adpositiota, mutta Agricolan kielessä se näyttää olevan melko usein *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa. Kerran Agricolan *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa esiintyy *mit*-prepositio 'kanssa, mukana', jonka täydennys on dativimuotoinen, ja *zu*-prepositio 'johonkin, jonkin luokse', jonka täydennys on aina dativimuotoinen. Kerran vastaavassa kohdassa on adverbi *darauff* 'jonkin päällä, päälle' ja viisi kertaa muunlainen rakenne. (Saksan prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin MHD; Dietz 1961 [1870–72]; Schiller–Lübber 1880; FNHD ja suomeksi Korhonen, Jarmo 2008.)

Ruotsinnoksissa Agricolan *päälle*-adpositioita vastaavat 'päälle'-merkityksiset prepositiot *på* (NT 7; GVB 9), *vp på/vppå* (NT 3; GVB 2) ja *o/öffuer* (NT 5; GVB 6). Lisäksi *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa on pariin kertaan prepositio *vthi* 'johonkin' (NT 2; GVB 1), joka ei vastaa merkitykseltään suoraan *päälle*-adpositiota vaan pikemminkin illatiivia, ja muunlainen rakenne NT:ssa kolme kertaa ja GVB:ssä kaksi. (Prepositioiden merkityksistä Söderwall 1891–1900; SAOB.)

Latinannoksista löytyy vain harvoin *päälle*-adpositiota vastaava prepositio. *Super* esiintyy Vulgatassa ja Erasmusella viisi kertaa ja *supra* kerran Vulgatassa. *Super*-preposition täydennys on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta akkusatiivimuotoinen, jolloin sen merkitys on 'päälle, (päällä)'. Kerran Vulgatassa esiintyy joko akkusatiivin tai ablatiivin kanssa rakenteen muodostava *super*. Kirjoitusasun perusteella ei voi sanoa varmasti, kummasta on kyse, joten tulkinta on tehtävä merkityksen perusteella. Myös *supra*-preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen, ja sen perusmerkitys on 'päälle, (päällä)'. *In*-prepositiota, joka ei vastaa merkitykseltään *päälle*-adpositiota, on käytetty Vulgatassa neljä ja Erasmusella käännöksessä viisi kertaa *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa. Preposition täydennys on kolme kertaa akkusatiivimuotoinen, kerran ablatiivimuotoinen ja kerran joko akkusatiivi- tai ablatiivimuotoinen. *In*-prepositiolla ilmaistaan akkusatiivimuotoisen täydennyksen kanssa paikkaa 'johonkin', ja se vastaa suomen illatiivia. Ablatiivimuotoisen täydennyksen kanssa se ilmaisee tavallisesti jossakin olemista, ja se vastaa suomen inessiivia ja adessiivia. Myös ablatiivitäydennyksinen *in* voi olla tulosijainen tiettyjen verbien, kuten asettamista ja rakentamista ilmaisevien verbien, yhteydessä. Muunlainen kuin prepositorakenteen sisältävä latinannos on kummassakin käännöksessä kymmenen kertaa. (Prepositioiden merkityksistä tarkemmin Streng 1997.)

Kreikankielisessä lähdetekstissä *päälle*-adposition vastineena on $\epsilon\pi$ tai sen loppuheittonen muoto $\epsilon\pi'$ (8). Preposition täydennyksenä on seitsemän kertaa akkusatiivi ja kerran genetiivi. Akkusatiivimuotoisen täydennyksen kanssa preposition perusmerkitys on 'päälle' ja genetiivimuotoisen 'päällä'. Myös genetiivin kanssa järjestäytyvä prepositio voi kuitenkin merkitä 'päälle'. Muita vastaavissa kohdissa esiintyviä prepositioita ovat $\epsilon\iota\varsigma$ (2) ja $\acute{\alpha}\pi\omicron$ (1), joista ensin mainittua käytetään akkusatiivin kanssa. Sillä ilmaisemaan liikettä johonkin, ja se vastaa suomen illatiivia tai allatiivia. Prepositiota $\acute{\alpha}\pi\omicron$ käytetään genetiivin kanssa, ja se suomennetaan useimmissa tapauksissa elatiivilla. Muunlainen kuin prepositiovastine löytyy yhdeksässä tapauksessa. (Prepositioiden merkityksistä tarkemmin Gyllenberg 2004.)

Luvussa 9.4, jossa käsitellään Agricolan kielen *päälle*-adpositiota, esiintyvät myös seuraavat lähdetekstien adpositiot, joiden perusmerkitykset ovat:

Saksa

<i>bey</i>	'luona, lähellä, vieressä'
<i>durch</i>	'läpi, kautta'
<i>in/jnn/yn(n)</i>	+ dat 'sisässä, jossakin'
	+ akk 'sisään, johonkin'

<i>nach</i>	'kohti, johonkin suuntaan'
<i>wider</i>	'vastaan, vastoin; päin'
<i>vnter</i>	+ dat 'alla, alapuolella'
	+ akk 'alle, alapuolelle'
<i>von</i>	'jostakin'

Ruotsi

<i>effter</i>	'jälkeen'
<i>för</i>	'edessä, edestä, eteen'
<i>genom</i>	'läpi, kautta'
<i>i/j</i>	'jossakin, jostakin, johonkin'
<i>medh</i>	'kanssa'
<i>om</i>	'jostakin, ympäri, ympärillä, ympärille'
<i>til(l)</i>	'asti, luokse, päin'

Latina

<i>ad</i>	'luo, luona, päin'
<i>contra</i>	'vastapäätä, vastaan, vastoin'
<i>cum</i>	'kanssa'
<i>de</i>	'alas, jostakin'
<i>erga</i>	'kohtaan, vastaan'
<i>per</i>	'läpi, kautta'
<i>pro</i>	'edessä, edestä, eteen'

Kreikka

ἐν	'jossakin'
ἐξ	'jostakin'
κατὰ	+ gen 'alas; yli, pitkin; kautta; vastaan'
παρά	+ dat 'luona'
	+ akk 'luota'
	+ gen 'luo'
πρός	+ dat 'luona'
	+ akk 'luota'
	+ gen 'jonkun hyväksi'

(Prepositioiden merkityksistä ks. tarkemmin saksa: MHD; Dietz 1961 [1870–72]; Schiller–Lübber 1880; Korhonen, Jarmo 2008; ruotsi: Söderwall 1891–1900; SAOB; latina: Streng 1997; kreikka: Gyllenberg 2004.)

9.4.3. Agricolan kielen *päälle*-adpositioiden syntaksi

Agricolan kielen *päälle*-adpositioista suurin osa on postpositioita (esim. 143 ja 144 yllä). Prepositioita on vain neljä (esim. 145), ja pelkän possessiivisuffiksin kanssa järjestetty 34 adpositiota (esim. 146). Adpositioiden täydennykset ovat

genetiivimuotoisia. Myös esimerkin 147 pääsana *laupius* on genetiivimuotoinen possessiivisuffiksillinen muoto, vaikka näyttääkin nykylukijasta nominatiivilta. *-us* : *-ude-* ja *-ys* : *yde* -loppuisissa ominaisuudennimissä esiintyy alkuperäisen avoimen tavun alussa *t*. Poikkeustapauksissa on kuitenkin myös δ :llistä ja katoedustustakin. Katoedustusta on myös sivupainollisen tavun jäljessä. Agricolan kielessä tällaisia katoedustuksia esiintyy *laupius*-sanana lisäksi esimerkiksi ilmauksissa *teidhen walkeun* 'teidän valkeutenne' ja *heiden terueyns* 'heidän terveytensä'. (Rapola 1933, 167–168.) Esimerkissä 148 osa täydennyksistä on genetiivimuotoisia, osa nominatiivissa. Esimerkissä kiinnittää huomiota myös rakenne *kuninkaan N. päälle*, jossa genetiivimuotoisen täydennyksen jälkeen postposition edellä on määräite *N.*, joka edustaa kuninkaan nimeä. Nykyään erisnimeä korvaavana käytetään lyhennettä *N. N.* Vastaavia rakenteita on Agricolan kielessä myös viisi muuta. Esimerkin 149 *lakipäähäns päälle* täydennys näyttää illatiivimuotoiselta. Koska mikään muu aineiston adpositio ei saa täydennykseen illatiivimuotoista nomina, tuntuu epätodennäköiseltä, että tässäkin olisi tarkoitettu illatiivimuotoista nomina. Selitys muodolle saattaisi olla pleonastinen possessiivisuffiksi (*-hVn*⁶⁵ + *-ns*). Tulkintaa adpositiorakenteeksi tukee se, että kaikissa lähdeteksteissä on vastaavassa kohdassa vastaava prepositiorakenne (*auff*, *vppå* ja *super*). Myös nykysuomennoksessa on vastaavassa kohdassa *päälle*-adpositiorakenne. Toisaalta on mahdollista ajatella, että kyseinen *päälle* olisikin Agricolan kielessä adverbi. Vastaava raamatunkohta on käännetty sekä toisaalla Rukouskirjassa että Psalmtarissa *lakipäällens*. Myöskään Bibliassa ei ole adpositiorakennetta, vaan rakenne *pääns laelle*.

- (145) Sine olet hyuesti siugnattu **pälen caikeden waimodhen**. (A-0-012)
- (146) Ja sälyttepi palio Loca **pälens**? (A-III-697-[Hab-3:6])
- (147) Nin mine aijattelin **sinun Laupius pällen** HERRA – – (A-I-318-[Siir-51:11])
- (148) Sinua me rucolema, ettes armolisesta catzosit caikein Esiwaldaijn pälle, **Kuningasten ja Pämiesten**, ja erinomaijsesta **meiden Maan herrat, Esimiehet, Päruchtinaat, ja Kuningan. N. pälle** – – (A-I-690)
- (149) Henen swruns kiendyken henen oman päens pälle, ja henen wärydhens alasastukan henen **lakipähens pälle**. (A-I-823-[Ps-7:17])
 Henen Onnetuxen pite henen päens pälle tuleman, Ja henen wärydhens pite henen **Lakipäällens** langeman (A-I-259-[Ps-7:17])
 Henen Onnetuxens pite henen Päens päle tuleman, ia henen wärydhens pite henen **Lakipäälens** langeman. (A-III-221-[Ps-7:17])
 Hänen pahuutensa kääntyy häntä itseään vastaan, hänen väärät tekonsa kasautuvat hänen **oman päänsä päälle**. (R)

⁶⁵ Kolmannen persoonan possessiivisuffiksi on ollut heikkoasteisissa tapauksissa **hVn* (Rapola 1933, 106).

Hänen onnettomudens pitä hänen pääns päälle tuleman, ja hänen wäärydens pitä hänen **pääns laelle** langeman. (B)

Sein vnglück wird auff seinen Kopff komen, Vnd sein freuel **auff seine Scheittel** fallen. (L)

Hans olycka skal vppå hans hoffuudh komma, och hans argheet **vppå hans hiessa** falla. (GVB)

revertetur dolor suus in caput eius et **super verticem eius** iniquitas sua descendet (V)

Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa rakenne *itse päälle*, jossa possessiivisuffiksi liittyy *päälle*-adpositioon (esim. 150). Nykyään possessiivisuffiksi on *itse*-sanassa, samoin Agricolan kielessä esimerkiksi esimerkin 330 kohdalla. Possessiivisuffiksellisen adposition käyttö ei selity Agricolan käyttämien lähdetekstien avulla. Niissä on vastaavassa kohtaa täydennys, jonka merkitys on 'me itse', vain Vulgatassa on pelkkä *me*-pronominia vastaava pronomini *nobis*. Agricolalla on *me*-pronominin sijaan siis pelkkä possessiivisuffiksi. (Esimerkin lähdetekstejä käsitellään esimerkin 251 kohdalla.)

(150) Mutta se tapachtui senpolesta, ettei meiden pideis paneman ychten vskallusta **itze pälem**, wan Jumalan päle, ioca ne Cooleet ylesherettä. (A-II-496-[2Kor-1:9])

Me saimme tuntea olevamme kuolemaan tuomittuja, jotta emme luottaisi **itseemme**, vaan Jumalaan, joka herättää kuolleet. (R)

– – vnd bey vns beschlossen hatten, wir müsten sterben. Das geschach aber darumb, Das wir vnser vertrauen nicht **auff vns selbs** stellen, sondern auff Gott, der die Todten aufferwecket – – (L)

Thz skedde för then skul, på thet ath wij ingen tröst sette **på oss sielffua**, vtan på gudh som vpwäcker the dödha – – (NT)

Thet skeedde för then skul, at wij ingen tröst skole settia **på oss sielffua**, vthan på Gudh som vpwecker the dödha. (GVB)

ed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus ut non simus fidentes in nobis sed in Deo qui suscitatur mortuos (V)

Quin ipsi in nobis ipsis sententiam mortis acceperamus, ne confideremus in nobis ipsis, sed in Deo, qui ad vitam suscitatur mortuos – – (ER)

Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκροὺς – – (KR)

Agricolan kielessä on myös ainakin yhdeksän elliptistä *päälle*-adpositiorakennetta, kuten esimerkissä 151, mutta niitä ei ole laskettu adpositioiden joukkoon.

(151) – – meille iotca ei catzo ninen näkyeisten päle, **waan ninen nakymettomein**. (A-II-502-[2Kor-4:18])

Päälle-adpositiorakenteen täydennys saa yllättävänkin usein, ainakin 109 kertaa, määritteekseen *joka*-sivulauseen (esim. 251). Lisäksi täydennystä määrittää

kymmenen kertaa *kuin*-sivulause (esim. 152, rakenteesta *vannoa jonkin päälle*, jonka adpositiolle ei löydy kirjaimellista vastinetta lähdeteksteissä ks. esim. 379 ja 380) ja kerran *että*-sivulause (esim. 153). Postposition täydennys voi myös nykykielessä saada määritteekseen relatiivisen sivulauseen, mutta usein nykykielessä on luontevampaa käyttää muunlaista määritettä kuin sivulauseita. Postpositiorakenteessa postpositio tulee täydennyksen ja sitä määrittävän sivulauseen väliin, mikä tekee muunlaisen määritteen tai rakenteen tyylillisesti paremmaksi. Prepositiorakenteessa sen sijaan preposition täydennys edeltää välittömästi sen määritteenä olevaa sivulauseita ja sivulause liittyy saumattomasti pääsanaansa. Sivulausemääritteen suuri määrä kertoo Agricolan käänöstaktiikasta. Lähdekielet ovat prepositiokieliä, ja niissä sivulausemääritteet ovat siis tyylillisesti sujuvampia kuin postpositiokielissä. Se, että määritteinä olevat sivulauseet on usein käännetty suoraan, kertoo lähdekielten tarkasta noudattamisesta.

- (152) Ja iocainen, quin wanno Altarin päle, ei se miten ole, Mutta ioca wannopi **sen Lahian päle**, quin sen päle on, se on welcapä. (A-II-087-[Mt-23:18])
 Wer da schweret bey dem Altar, das ist nichts, Wer aber schweret *bey dem Opffer*, das droben ist, der ist schuldig. (L)
 Och huilkin som swär om Altaret, thet är intet, Men huilkin som swär *om offrit* ther vppå är, han är saker. (NT)
 Och hwilken som swär om Altaret, thet är intet, Men then ther swär *om offret* som ther vppå är, han är saker. (GVB)
 et quicumque iuraverit in altari nihil est quicumque autem iuraverit *in dono* quod est super illud debet (V)
 Et quicumque juraverit per altare, nihil est: quicumque autem juraverit *per donum* quod est super illud, reus est. (ER)
 Καὶ, Ὅς ἐὰν ὁμόση ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδὲν ἐστίν· Καὶ ὁς δ' ἂν ὁμόση ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, φείλει. (KR)
- (153) **Sencaltaisen turualisen lupauxen päle**, ette hen meite cwлта tacton, Manan mine teite welieliseste rackaudesta – – (A-III-064–5)

Päälle-adpositiorakenteen täydennys voi saada myös muunlaisia määritteitä kuin sivulauseita. Esimerkissä 154 *kohtaan*-adpositiorakenteen määrittää *päälle*-adposition täydennystä. Kummallekaan adpositiorakenteelle ei löydy suoraa mallia lähdetekstistä. *Kohtaan*-adpositiorakennetta vastaa Lutherin saksannoksessa *an*-prepositiorakenteen.

- (154) MIne tadhon HERRAN Hywyten päle muistella, ia **HERRAN Kijtoxen päle**, nijsse caikissa quin hen meille tehnyt on. Ja **sen swren Hywydhen päle**, **Israelin Honen coctan**, quin hen sille tehnyt ombi henen Laupiudhens ia swren Hywydhens cautta. (A-III-521-[Jes-64:7])
 JCH wil der Güte des HERRN gedencken – – Vnd des grossen Guts an dem hause Jsrael, das er jnen gethan hat, durch seine Barmhertzigkeit vnd grosse Güte. (L)

Esimerkissä 155 adposition täydennyksen määritteenä on *kanssa*-adpositiorakenne. Sille mallina on Lutherin saksannoksen *mit*-prepositiorakenne. Esimerkissä kiinnittää huomiota myös se, että siinä *päälle*-adpositiorakenne rinnastuu joko genetiivimuotoisen objektin *liittoni* kanssa tai sitten kyseessä on elliptinen *päälle*-rakenne. Ainakin Lutherin saksannos tukisi sitä, että kyseessä olisi elliptinen rakenne, sillä siinä on *an*-prepositio kummassakin kohtaa. Ruotsinnoksessa on kummassakin kohtaa objekti. Latinannoksessa esiintyy objektina oleva *foederis* 'liitto' vain kerran. (Rektiosta *muistaa jonkin päälle* ks. esim. 256–258.)

- (155) Ja mine tadhon muista **Lijttoni päle** Jacobin cansa, ia minun Lijttoni Isaachin cansa, ia minun lijttoni Abrahamin cansa, ia tadhon sen maan päle muista – – (A-III-128-[3Ms-26:42])
 VND ich werde gedenccken an meinen Bund mit Jacob, vnd an meinen bund mit Jsaac, vnd an meinen bund mit Abraham, vnd werde an das Land gedenccken – – (L)
 Och iagh skal j hoghkomma mitt förbund med Iacob, och mitt förbund medh Isaac, och mitt förbund medh Abraham, ock skal tenckia vppå landet – – (GVB)
 et recordabor foederis mei quod pepigi cum Iacob et Isaac et Abraham terrae quoque memor ero (V)

Agricolan kielessä on jonkin verran tapauksia, joissa adpositiorakenteen täydennystä määritellään tarkemmin. Esimerkkien 156 ja 157 kaltaisessa tapauksessa täydennystä täsmennetään sen jälkeen tulevalla määritteellä. Niissä adpositiorakenteelle löytyy malli Lutherin saksannoksesta ja ruotsinnoksista, mutta ruotsinnokset poikkeavat täydennyksen määritteen osalta Agricolasta. NT:ssä määrite edeltää preposition täydennystä, ja GVB:ssä on käytetty *som*-sivulausetta.

- (156) – – ia yleskatzocam **Jesusen päle**, sen vskon Alcaian ia päätteien. (A-II-652-[Heb-12:2])
 – – katse suunnattuna **Jeesukseen**, uskomme perustajaan ja täydelliseksi tekijään. (R)
 Vnd auffsehen **auff Jhesum**, den Anfenger vnd Volender des glaubens – – (L)
 – – och seem **vppå** tronas höffuitzman, och fulkompnaren Jesum – – (NT)
 – – och see **på Jesum** som trona begynt och fulkompnat haffuer. (GVB)
 aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum – – (V)
 Respicientes ad fidei ducem & consummatorem Jesum – – (ER)
 Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν – – (KR)
- (157) Muista **sinun palueliaijttes pälle**, Abrahamin, Isaachin, ia Jacobin – – (A-I-124-[5Ms- 9:27])
 Muista **palvelijoitasi** Abrahamia, Iisakia ja Jaakobia. (R)
 Gedenck an deine knechte Abraham, Jsaac vnd Jacob – – (L)

Kom j hogh tina tienare Abraham, Isaac och Iacob -- (GVB)
recordare servorum tuorum Abraham Isaac et Iacob -- (V)

Esimerkissä 158 puhutellaan Jumalaa *päälle*-adpositiorakennetta seuraavalla substantiivilla. Lutherin saksannoksessa ja GVB:ssä puhuttelu *Herr/Herre* edeltää prepositiorakennetta. Näiden lähdetekstien sanajärjestys poikkeaa muutenkin Agricolan sanajärjestyksestä. Agricola näyttääkin noudattavan tässä lauseessa Vulgatan sanajärjestystä, muttei sen prepositiorakennetta. Vulgatassa on *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa *in*-prepositio.

- (158) **Siunun päles HERRA** mine vskallan, ele laske minua ikenens häpien ala tulla. (A-III-310-[Ps-71:1])
Herra, sinuun minä turvaan. Älä milloinkaan hylkää minua. (R)
HERR ich trawe **auff dich** Las mich nimer mehr zu schanden werden. (L)
HERRE iagh förtröster **vppå tigh**, lät migh aldrigh på skam komma. (GVB)
in te Domine speravi ne confundar in aeternum (V)

Agricolan kielen *päälle*-adposition täydennys saa kuusi kertaa inessiivimääritteen. Esimerkissä 159 suurin malli adpositiolle on ruotsin *på* ja inessiiville löytyy malli Lutherin saksannoksesta ja ruotsinnoksista, joissa on *in, j ja vthi*-prepositiot vastaamassa sitä. Erasmusuksen latinannoksessa on inessiiviä vastaava *in spe*-rakenne.

- (159) Ja muistama **teiden Teghonna päle Uskosa**, ia **teiden Töen päle Rackaudhes**, ia **teiden kersimisen päle Toiuosa**, ioca ombi meiden HERran Jesu Christus -- (A-II-563-[1Tss-1:3])
-- me lakkaamatta muistelemme sitä, kuinka usko on saanut teidät toimimaan ja rakkaus näkemään vaivaa ja kuinka kärsivällisesti te panette toivonne Herraamme Jeesukseen. (R)
Vnd dencken **an** ewer werck **im glauben**, vnd **an** ewer arbeit **in der Liebe**, vnd **an** ewr [!] gedult **in der Hoffnung**, welche ist vnser HERR Jhesus Christus -- (L)
-- tenkiandes **på idher** för idhart werk skull **vthi trona**, och **för idhart arbete** skull **vthi kerleken**, och **för thet j haffue vthhärdat j wårs herres Jesu Christi hopp** -- (NT)
-- tenkiandes **på idhart werck j troonne**, och **på idhart arbete j kärleken**, och **på idhart tolamodh j hoppet**, hwilket är wår Herre Jesu Christus -- (GVB)
memores operis fidei vestrae et laboris et caritatis et sustinentiae spei Domini nostri Iesu Christi -- (V)
Memores vestri propter opus fidei ac laborem charitatis, & quod permensistis **in spe** Domini nostri Jesu Christi -- (ER)

Μνεμονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίψεως καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ – – (KR)

Agricolan kielessä on kerran *päälle*-prepositio, jonka täydennys saa elatiivi-muotoisen määritteen *päälle kolmanen osan kymeistä ja vesilähteistä*. Vastaava prepositiorakenne löytyy Lutherin saksannoksesta ja Erasmusuksen kreikankielisessä versiossa: *auff das dritte teil der Wasserströme, vnd vber die Wasserbrünne* ja ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς ὑδάτων. Lähdeteksteissä kiinnittää huomiota, että niissä myös *vesilähde*-sanaa vastaavan sanan edessä on oma prepositio. Lutherin saksannoksessa se on *vber*, joka on eri kuin Agricolan tekstin *päälle*-prepositiota vastaava *auff*. Adpositiot ovat kuitenkin tässä synonyymiset. Lutherin saksannos poikkeaa myös siinä Agricolan käännöksestä, että Luther kirjoittaa kaikista vesilähteistä (*Wasserbrünne*) eikä kolmasosasta vesilähteitä, kuten Agricola. Kreikankielisessä tekstissä on kummassakin kohtaa sama prepositio ἐπὶ. Muuten kreikankielinen teksti on tältä osin rakenteeltaan vastaava kuin Lutherin saksannos.

(160) Ja se colmas Engeli Basunalla soitti, ia yxi swri Techti Taiuasta langesi, paistaua ninquin Tulensoitto, ia langesi **päle colmanen osan Kymeiste ia Wesilechteiste**. (A-II-685-[Ilm-8:10])

Kolmas enkeli puhalsi torveensa. Silloin putosi taivaalta suuri, soihtuna palava tähti, ja maahan pudotessaan se täytti **kolmanneksen virroista ja vesien lähteistä**. (R)

VND der dritte Engel posaunete, Vnd es fiel ein grosser Stern vom Himmel der brandte wie eine Fackel, vnd fiel **auff das dritte teil der Wasserströme, vnd vber die Wasserbrünne** – – (L)

Och then tridhie engelen basunadhe, och een stoor stierna föll nedher vthaff himmelen brinnande som itt bloss, och föll **vthi** tridhie parten vthaff elffuenar, och vthi watnens kellor – – (NT)

Och then tridie Ängelen besunadhe, Och een stoor stierna föll nedh aff himmelen, brinnande som itt bloss. Och föll **vthi** tridie parten aff elffuenar, och vthi watukellonar – – (GVB)

e/Et tertius angelus tuba cecinit(,) et/& cecidit (d)e ca/oelo stella magna ardens tamquam facula(,) et/& cecidit **in** tertiam partem fluminum(,) et/& in fontes aquarum – – (V; ER)

Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐδάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος ὡς λαμπὰς, καὶ ἔπεσεν **ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς ὑδάτων** – – (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kerran rakenne, jossa määrite on täydennyksen ja postposition välissä: *sen eläväisen ijankaikkisesta ijankaikkiseen päälle*. Kaikissa lähdeteksteissä on prepositiorakenne, jossa preposition jälkeen on täydennys ja sitä seuraa määrite, kuten saksan *bey dem Lebendigen von ewigkeit zu ewigkeit*. Huomiota kiinnittää se, ettei missään lähdetekstissä ole kuitenkaan

käytetty *päälle*-adpositiota kirjaimellisesti vastaavaa prepositiota. ’Vannoa’-verbiin liittyy saksassa *bey*, ruotsissa *om*, latinassa *per* ja kreikassa *ἐν*. Saksan *schwören*-verbiin voi kuitenkin liittyä *auff*-prepositio, vaikka se ei esiinny tässä yhteydessä (eikä myöskään esimerkkien 379 ja 380 kohdalla).

- (161) – – ia wannoi **sen Eleueisen ijancaikisesta ijancaikisehen päle**, sen ioca Taiuan oli loonut ia ne mite henese ouat, Ja Man ia ne mite henese ouat Ja Meren, ia mite henese ouat – – (A-II-690-[Ilm-10:6])
 – – ja vannoi hänen nimeensä, joka elää aina ja ikuisesti, hänen, joka on luonut taivaan, maan ja meren ja kaiken mitä niissä on. (R)
 – – vnd schwur *bey dem Lebendigen von ewigkeit zu ewigkeit*, der den Himel geschaffen hat, vnd was darinnen ist, vnd die Erde, vnd was darinnen ist, vnd das Meer, vnd was darinnen ist – – (L)
 – – och swor *om honom som leffuer frå ewogheet till ewogheet*, then ther himmelen skapat haffuer och huadh ther inne är, och iordhena och huadh ther inne är, och hafuet och huadh ther inne är – – (NT)
 – – och swoor *om honom som leffuer jfrå ewigheet til ewigheet*, then ther himmelen skapat haffuer och hwadh ther vthi är, och iordena och hwadh ther vthi är, och haffuet och hwadh ther vthi är – – (GVB)
e/Et i/juravit per viventem in s(a)ecula s(a)eculorum(,) qui creavit ca/oelum et/& ea quae in illo sunt(,) et/& terram et/& ea quae in ea sunt(,) et/& mare et/& quae in eo sunt – – (V; ER)
 Καὶ ὠμωσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ – – (KR)

Päälle-adposition syntaksin kannalta kiinnostavia ovat myös sen rinnastussuhteet. *Päälle* rinnastuu ensinnäkin muiden adpositioiden kanssa. Merkitykseltään vastakohtaisen *ala*-adposition kanssa *päälle* rinnastuu kolme kertaa (ks. esim. 43). Suuntaa ilmaisevan *puoleen*-adposition kanssa *päälle* rinnastuu kaksi kertaa (esim. 162) ja suuntaa ilmaisevan *tyge*-adposition kanssa viisi kertaa (ks. esim. 438). Syytä ilmaisevan *tähden*-adposition kanssa se rinnastuu kerran (ks. esim. 384) ja merkitykseltään läheisen *ylitse*-adposition kanssa yhdeksän kertaa (ks. esim. 199 ja 218). Kaksi kertaa *päälle* rinnastuu myös suuntaa ilmaisevan *päin*-partikkelin⁶⁶ kanssa (esim. 162).

- (162) Catzo armolisesta meiden Armolisen HERRAN **Kuningahan pälle**. N. ia Rikinradhin poolen, ia mös caikehin mwijhin pein, iotca hallitzeman ia regeraman pite Makunnat, waldakunnan, Caupungit, ia Kylet. (A-I-692)

Päälle-adpositiot voivat rinnastua myös eri sijojen kanssa. Illatiivin kanssa *päälle* rinnastuu kuusi kertaa (esim. 43). Lisäksi *päälle* rinnastuu kerran elatiivin

⁶⁶ Agricolan kielen *päin*-partikkelista ks. Merimaa 2007.

(esim. 277), inessiivin (esim. 267), datiiigenetiivin (esim. 468) ja nominatiivi-muotoisen objektin kanssa (esim. 163). Esimerkissä 163 Agricola on käyttänyt prepositiorakenteen mallina Lutherin saksannosta ja NT:tä, joissa on sekä *päälle*-adpositiota että objektia vastaamassa sama prepositio. Näistä NT:n *på* vastaa *päälle*-adpositiota tarkemmin kuin Lutherin *an*. GVB:ssä, latinannoksissa ja kreikankielisessä tekstissä sekä Agricolan objektia että adpositiorakennetta vastaa objekti. (*Muistaa jonkin päälle* -rakenteesta ks. esim. 256–258.)

- (163) – – ette te muistasitte ne sanat iotca teille ennen sanotut ouat nijlde pyhildä prophetilde, Ja mös meiden **keskyn päle**, iotca olema HErran ia Wapactaian Apostolit. (A-II-616-[2Pt-3:2])
 – – pitämään mielessänne pyhien profeettojen ennalta lausumat sanat sekä apostoleilta saamanne Herran ja Vapahtajan **käskyn**. (R)
 Das jr gedencket an die wort, die euch zuuor gesagt sind von den heiligen Propheten, vnd an vnser Gebot, die wir sind Apostel des HErrn vnd Heilandes. (L)
 – – athi *tenckien på the oord* som tillförena sagde äro aff the helgha propheteter, och teslikes **på wort budh**, wij som ärom herrans och frelsarens apostlar. (NT)
 – – at j ihogkommen the ord som tilförena sagd äro aff the helgha Propheteter, och teslikes vårt bodh, wij som ärom Herrans och Frelsarens Apostlar. (GVB)
 ut memores sitis eorum quae praedixi verborum a sanctis prophetis et apostolorum vestrorum praeceptorum Domini et salvatoris (V)
 Ut memores sitis verborum, quae praedicta sunt a sanctis Prophetis, & mandati nostri, qui sumus Apostoli Domini & Servatoris – – (ER)
 Μνησθηται τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων Προφητῶν, καὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος – – (KR)

9.4.4. Agricolan kielen *päälle*-adpositioiden semantiikka

Päälle-adpositio esiintyy Agricolan kielessä useissa eri merkityksissä, kuten taulukosta 34 näkyy. *Päälle* noudattaa 67 %:ssa esiintymistä vierasperäistä mallia, ja tällöin se liittyy tiettyihin pääsanoihin. Toiseksi yleisimmin adpositio esiintyy alkuperäisessä merkityksessään 'yläpuolelle'. Koska vierasperäistä mallia noudattavat adpositiot muodostavat pääosan tutkimusaineistosta, käsitte- len ne kokonaan omassa luvussa ja muissa funktioissa esiintyvät adpositiot tässä *päälle*-adposition semantiikkaa käsittelevässä luvussa.

TAULUKKO 34. Agricolan kielen *päälle*-adpositioiden merkitykset.

Merkitys	Määrä	%
vierasperäinen malli	1309	67 %
yläpuolelle	547	28 %
kimppuun	37	2 %
että, jotta	21	1 %
päin	20	1 %
puolesta	5	0 %
lisäksi	3	0 %
vastaan	3	0 %
Yhteensä	1945	100 %

Agricolan kielen *päälle*-adpositioista suuri osa on merkitykseltään spatiaalisia. Agricolan kielessä on 547 *päälle*-adpositiota, joiden merkitys on joko 'jonkin yläpinnalle, ylle; jonkin yläpuolelle, jotakin ylemmäksi', kuten esimerkissä 164–166, tai harvemmin 'pinnalle; varaan, nojaan, jotakin vasten'. Jälkimmäistä merkitysryhmää edustavat esimerkiksi ne adpositiot, joiden täydennys ilmaisee ovea, ristiä ja lannetta, kuten esimerkeissä 167 ja 168. Oman luokkansa spatiaalisten adpositioiden sisällä muodostavat ne adpositiot, jotka ilmaisevat jonkin (vaatteen) pukemista päälle, kuten esimerkissä 169.

- (164) Cuckaiset ouat putkachtaneet **maan päle**. (A-III-129-[KV-2:12])
- (165) Silloin ne quin Judeas ouat, paetkat **woortein päle**. (A-II-091-[Mt-24:16])
- (166) Ja oli **henen päens päle** kirioitettu mike henen syyns oli, nimittein, Judasten Kuningas. (A- II-157-[Mk-15:26])
- (167) Löö **Pichtpielen päle**, nin ette Ouenpuudh wärisisit. (A-III-658-[Am-9:1])
- (168) Wööte sinun Miecás **sinun Lantes päle**, sine Kempí, ia caunista itzes cunnialisesta. (A-III-274-[Ps-45:4])
- (169) Edestoocat ne parahat waatteet, ia puettaca **henen pälens**, ia andacat Sormus – – (A-II-214-[Lk-15:22])

Adpositiorakennetta käytetään myös kuvaannollisissa yhteyksissä, kuten alla olevissa esimerkeissä 170–173. Oman erityisen kuvaannollisten *päälle*-adpositioiden ryhmän muodostavat ne adpositiot, jotka ilmaisevat jonkin (negatiivisen tai raskaan) ottamista kannettavaksi, kuten esimerkissä 172 *ottaa synnit pääl-*

lens. Adposition merkitys on muutaman kerran myös 'varaan, huomaan, suoje-
lukseen, ohjattavaksi', kuten esimerkissä 173.

- (170) * Wanhurskaita) Christus poisheittepi caiken Inhimillisen
wanhurskaudhen, ia tachtopi että me ainoast **henen wanhurskaudhens
päle** rakennaisim. (A-II-046-[Mt-9:00])
- (171) Nouse yles Zion, pue sinun wäkeyytes **sinun päles** – – (A-III-114-[Jes-
52:1])
- (172) Jumalan Caritza ioca mailman synnit **henen pälens** ottapi. (A-III-062-
[Jh-1:29])
- (173) Sille ettei hen coskan Engeleite tosin **pälens** ota, waan sen Abrahamin
Siemenen hen **pälens** ottapi – – (A-II-634-[Heb-2:16])
Hän ei siis ota suojelukseensa enkeleitä -- hän ottaa suojelukseensa
Abrahamin suvun. (R)

Viidessä Agricolan kielen spatiaalisessa *päälle*-adpositiossa on kyse merkityk-
sestä 'arvojärjestyksessä jonkin yläpuolelle'. Näissä adpositioissa on kyse mer-
kitykseltään abstraktimmasta *päälle*-adpositiosta kuin konkreettista yläpuolelle
tulemista ilmaisevissa adpositioissa. Esimerkissä 175 on *ylistää itsensä jonkun
päälle*. Agricolan käännös noudattaa Lutherin saksannoksesta *erheben sich vber*
+ akkusatiivi, joka merkitsee 'pitää itseään parempana', GVB:n ruotsinnosta
förhäffua sigh offuer ja Vulgatan latinannosta *exaltabitur super*.

- (174) Sille sine HERRA olet se Ylimeinen caiken Maan ylitze, Sine olet
sangen yleskorhotettu **caikein Jumaloitten päle**. (A-III-354-[Ps-97:9])
- (175) – – quincauan minun Wiholisen pite **henens ylistemen minun päleni?**
(A-III-227-[Ps- 13:3])
Kuinka kauan viholliseni ovat voitolla? (R)
Kuinka kauan saa vihollinen **ylvästellä minua vastaan**? (VR)
cuinga cauwan minun wihollisen **yldy minua wastan**? (B)
Wie lange sol **sich** mein Feind **vber mich erheben**? (L)
Huru lenge skal min owen **förhäffua sigh offuer migh**? (GVB)
usquequo **exaltabitur** inimicus meus **super me** (V)

Spatiaalisista *päälle*-adpositioista valtaosa on postpositioita. Pelkän possessii-
visuffiksin kanssa esiintyy 28 adpositiota, ja kolme *päälle*-sanaa esiintyy prepo-
sitiona. Adpositioiden täydennys on tyypillisimmin ihmistä ilmaiseva nomini
(175) tai paikkaa ilmaiseva nomini (166), kuten *maa*, *vuori* ja *tie*. Artefaktia
ilmaisevia nomineja, kuten *tuomiostooli* 'tuomioistuin', *risti* ja *perustus*, on 57.
Artefaktia ilmaisevista nomineista yli puolet (32) on sellaisia, joilla on käyttö-
tehtävältään vakiintunut ylä- (tai ulko)pinta, jolloin niiden sijaan olisi ollut mah-
dollista käyttää allatiivia. Ruumiinosa merkitsevä nomini on täydennyksenä 44

kertaa, Jeesusta merkitsevä nomini 39 kertaa, muuta konkreettista ilmaiseva nomini 18 kertaa (kuten *kivi* ja *ruumis*), ainetta merkitsevä nomini 13 kertaa (kuten *kallio* ja *kivi*), eläintä merkitsevä nomini 12 kertaa, kasvia ilmaiseva nomini seitsemän kertaa, merkitykseltään abstrakti nomini kuusi kertaa (kuten *toivo*, *usko* ja *vanhurskaus*), henkiolentoa ilmaiseva nomini kolme kertaa, Jumalaa merkitsevä nomini kaksi kertaa ja tekoa ilmaiseva *työ* kerran. Lisäksi täydennys koostuu kaksi kertaa useampaan eri kategoriaan kuuluvista täydennyksistä ja on merkitykseltään muu kaksi kertaa (*liukkaus* ja *janoovainen*, joka voi olla joko ihmistarkoitteinen tai paikkaan viittaava substantiivi).

Spatiaaliset adpositiorakenteet määrittävät yleensä (271 kertaa) liikettä ilmaisevaa verbiä, kuten *panna* ja *langeta*. Myös tekoa ilmaisevat verbit, kuten *ulosvuodattaa* ja *rakentaa*, ovat melko yleisiä. Niitä on 138. Tapahtumaa ilmaisevia verbejä, kuten *tulla* ja *sataa*, on 69, ja fysiologista tekemistä ilmaisevia verbejä, kuten *pukea*, *puettaa* ja *panna*, on 25. Muut verbikategoriat ovat marginaalisia. Tilaa ilmaisee 14 verbiä (kuten *jäädä*, *ulottua* ja *valistaa*), omistamista 13 verbiä, jotka ovat *ottaa*, *antaa* ja *saada*, kognitiivisia verbejä on kaksi (*eksyä* ja *tahtoa*), perkeptiota ilmaisee *nähdä* (2) ja puheaktia *kutsua*. Kolme kertaa adpositiorakenne määrittää kahteen eri kategoriaan kuuluvia verbejä. Lisäksi verbi on elliptinen viisi kertaa. Adpositiorakenne määrittää neljä kertaa myös substantiivia, jotka ilmaisevat tekijää, henkilöä tai tekoa: *alasastuvainen*, *kinigas*, *paneminen* ja *seurakunnan pää*.

Merkityksissä 'jotakin päin, vasten' esiintyy 20 Agricolan kielen *päälle*-adpositiota. Adpositio voi esiintyä näissä merkityksissä samoin kuin spatiaalisena myös nykykielessä. Merkityksissä 'jotakin päin, vasten' esiintyvät adpositiot edustavatkin todennäköisesti omaperäistä kieliopillistumista. Kaikki 'päin, vasten' -merkityksiset adpositiot ovat postpositioita. Adpositioiden täydennykset ilmaisevat yleensä ihmistä (7), Jeesusta (5) tai artefaktia ilmaisevaa *huonetta* (5). Lisäksi kerran täydennyksenä on kasvia, paikkaa ja muuta konkreettista ilmaiseva substantiivi *paasi*. Adpositiorakenteet määrittävät verbejä, jotka ilmaisevat fysiologista tekoa (8), jotka ovat *puhaltaa* ja *sylkeä*, liikettä (6), kuten *ampua* ja *tunkea*, ja tapahtumaa (6): *sysätä* ja *puhaltaa*.

- (176) Ja he löit henen päens Rogholla, ia sylijt **henen pälens**, laskit poluillens ia cumarsit hende. (A-II-156-[Mk-15:19])
- (177) Sine Hengi tule tehen, neliesta Twlesta, ia puhalla **neinen Colutten päle**, ette he iellens wircoisit. (A-III-047-[Hes-37:9])
- (178) Coska sis loodhe tule, nin wirta **sen honen päle** sysäpi, ia ei woinut hende licutta, Sille se oli perustettu Callion päle. (A-II-183-[Lk-6:48])

Merkityksissä 'jonkin tai jonkun kimppuun; käsiksi johonkuhun' esiintyy 37 Agricolan kielen *päälle*-adpositiota (ks. esim. 179–189). Niistä kaksi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa, muut ovat postpositioita. Adpositioiden täydennys on useimmiten henkilötarkoitteinen (19) tai Jeesusta merkitsevä (8) nomini. Täydennys on kolme kertaa paikkaa tarkoittava nomini, kaksi

kertaa ruumiinosanimi, kerran abstrakti *heikkous* ja kerran artefakti *klenodia* 'aarre, kalleus' (VKS). Lisäksi kolme kertaa täydennys koostuu useamman eri kategorian nomineista.

Merkityksissä 'kimppuun, käsiksi' esiintyvät adpositionrakenteet määrittävät verbejä. Yleensä verbit ilmaisevat liikettä. On mielenkiintoista, että liikeverbit saavat objektikseen miltei puolessa tapauksista (17 kertaa) *käsi*-sanana. *Käsi*-sanana sisältävät rakenteet näyttävät kaiken kaikkiaan olevan yleisiä kielikuvia uskonnollisessa kielessä (ks. esim. Gilbrant et al. (toim.) 1990; Kela 2007, 102) ja täten myös Agricolan kielessä. *Käsi*-sanana objektikseen saavat verbit ovat (aakkosjärjestyksessä) *heittää, laskea, ojentaa, paiskata, panna, tulla, ulosojentaa, ylentää (käsi/kädet jonkun tai jonkin päälle)*. (Ks. esim. 179–186.) Useimmissa tapauksissa on kyse konkreettisesti käsistä (kuten esim. 181 ja 182), osassa ilmaukset ovat abstraktimpia (esim. 186). (*Käsi*-sanana kieliopillistumisesta ks. Ojutkangas 2001.)

Merkityksissä 'kimppuun, käsiksi' esiintyville adpositioille löytyy vieraskieliset esikuvat. *Päälle*-adpositio voi esiintyä näissä merkityksissä myös nykykielessä, ja tämä kertoo osaltaan siitä, että adposition omaperäinen kieliopillistuminen on voinut johtaa näihin merkityksiin. Kun tarkastellaan Agricolan 'kimppuun, käsiksi' -merkityksisten *päälle*-adpositioiden esikuvia, esimerkiksi esimerkissä 179 Agricolan *heittää kädet jonkun päälle* mallina on Erasmus kreikankielisen tekstin ἐπιβαλοῦσιν τὰς χεῖρας ἐφ' + akkusatiivi. Myös ruotsinnoksissa on *päälle*-adpositiota vastaava prepositio, mutta verbirakenne ei vastaa yhtä tarkkaan Agricolan käännöstä kuin kreikankielisen tekstin verbi. Esimerkissä 180 Agricolan *laskea kädet jonkun päälle* -rakenteen mallina ruotsinkielisten tekstien *båro hender (vp)på* ja kreikankielisen laitoksen ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ + akkusatiivi. Lutherin saksannoksessa on *legen die Hende an* + akkusatiivi, jossa prepositio ei vastaa aivan kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota, ja latinannoksissa on *iniecerunt manus in* + akkusatiivi.

Muut liikettä ilmaisevat pääsanoina esiintyvät verbit ovat *karata, tulla, mennä, nostaa, rientää* ja *ylesmennä*. (Ks. esim. 187 ja 188.) Lisäksi pääsanana on kognitiivinen *uskaltaa* kolme kertaa (esim. 189) ja tekoa ilmaiseva *saattaa* kerran.

(179) Mutta ennen neite caiki **heitteuet** he **kätens** **teiden** **pälen** – – (A-II-230-[Lk-21:12])

Mutta jo ennen tätä teidän kimppuunne käydään – – (R)

ABer vor diesem allen werden sie die Hende an euch legen – – (L)

Men för alt thetta (här), skula/skola the tagha fatt på idher – – (NT; GVB)

s/Sed ante haec omnia inicient/injicient vobis manus suas – – (V; ER)

Πρὸ δὲ τούτων ἀπάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν – – (KR)

(180) Silloin ne edhesastuit, ia **laskit** **kädhens** **Jesusen** **päle**, Ja kijniotidh henen. (A-II-101-[Mt-26:50])

- Silloin miehet astuivat lähemmäs, kävivät käsiksi Jeesukseen ja vangitsivat hänet. (R)
 Da tratten sie hin zu, vnd legten die hende an Jhesum, vnd griffen jn. (L)
 Thå stighw the fram och **båro hender vppå Jesum**, och gripo honom. (NT)
 Tå stigho the fram, och **båro hender på Jesum**, och gripo honom. (GVB)
 – – tunc accesserunt et manus iniecerunt in Iesum et tenuerunt eum (V)
 Tunc accesserunt, & manus injecerunt in Jesum & ceperunt eum. (ER)
 Τότε προσελθόντες **ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν**, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. (KR)
- (181) Te wloslexitt ninquin Röuerin tyge Mieckain ia seiuesten cansa, Ette mine iocapeiue olin Templis teiden cansan, ia **ette te oijendanut Kätte minun päleni** – – (A-II-235-[Lk-22:53])
 Minä olen joka päivä ollut teidän keskellänne temppelissä, ettekä te ole kättänne kohottaneet minua vastaan. (R)
- (182) Mutta ne **paiskasit kädhens henen pälens**, ia kijniotit henen. (A-II-153-[Mk-14:46])
 Miehet kävivät heti käsiksi Jeesukseen ja vangitsivat hänet. (R)
- (183) Se Wiholinen on **Kätens** caiken henen **Clenodiains päle pannut** – – (A-III-566-[Vlt-1:10])
 Vihollinen kävi käsiksi hänen aarteisiinsa. (R)
- (184) Ja minun **käteni** pite ninen **Prophetin päle tuleman**, iotca sarnauat iosta ei miteken tule, ia noituuat walecht. (A-III-579-[Hes-13:9])
 Minä lyön kädelläni profeettoja, jotka näkevät olemattomia näkyjä ja lausuvat perättömiä ennustuksia. (R)
- (185) Senteden HERRAN wiha Canssans ylitze iulmistupi, ia **heiden pälens Kätens vlosoijenda**. (A-III-465-[Jes-5:25])
 Niin Herra antaa vihansa leimahtaa kansansa yllä, hän kohottaa kätensä ja lyö. (R)
- (186) **Ylenne kätes, Mwcalaisten pälle**, ette he madhaisit nädhe sinun woimas – – (A-I-342-[Siir-36:3])
Kohota kätesi vieraita pakanakansoja vastaan, ja saakoot ne nähdä sinun valtasuuruutesi. (AP)
- (187) Minun pahanelkiset Wainoliseni **carkauat päleni** – – (A-III-402-[Ps-119:150])
 Ilkeät vainoojat ovat jo lähellä – – (R)

- (188) Sille ette yxi väkeue Canssa **minun Maani päle ylesmenepi**, ia se on lukematoin, iolla ouat Hambaat, quin Jalopeural – – (A-III-633-[Joel-1:6])
Vihollinen hyökkäsi maahani väkevin, lukemattomin joukoin. Sen hampaat olivat kuin leijonan, sen leuat kuin jalopeuran. (R)
- (189) Tyhien) he **vskalsit Egiptin ia Inhimisten päle**, Ja rohkiasti tapoit ne hurskat Prophetat. etc. (A-III-576-reun3)

Agricolan kielessä esiintyvä *päälle*-adposition käyttö merkityksessä 'jotakin vastaan' on lähellä adposition merkityksiä 'kimppuun, käsiksi'. Raja näiden merkityskategorioiden välillä ei ole aivan yksiselitteinen, ja esimerkkien 181 ja 186 nykysuomennoksessa esiintyykin *vastaan*-adpositio. *Päälle* esiintyy merkityksessä 'vastaan' kolme kertaa. Adposition täydennys on kussakin näistä ihmistarkoitteinen. Adpositiorakenne määrittää verbejä *kääntyy* ja *kääntää*. Ero merkityksiin 'kimppuun, käsiksi' syntyy adpositiorakenteiden pääsanoina olevien verbien kautta. Niillä ei ilmaista vastaavalla tavalla aktiivista tekoa, kimppuun tai käsiksi käymistä kuin 'kimppuun, käsiksi' -merkityksisten adpositiorakenteiden pääsanoilla.

- (190) Henen swruns **kiendyken henen oman päens päle**, ja henen wärydhens alasastukan henen lakipähens päle. (A-I-823-[Ps-7:17])
Hänen pahuutensa **kääntyy häntä itseään vastaan**, hänen väärät tekonsa kasautuvat hänen oman päänsä päälle. (R)
- (191) HERRA, ele anna sinun walticastas, nijllen, iotca eijuet miten ole, ettei he nauraisi meiden wahingotam, Mutta kienne heiden neuuons **heiden pällens**, Ja cadota se, ioca meisse rupesi rateleman.(A-I-168-[IisEstb 0:11])
- (192) Ja nin **kendypi** se kirioitus **meiden pälen** quin Jeremias Propheta sanopi – – (A-III-075)

Agricolan kielen *päälle*-adpositio esiintyy merkityksissä 'jonkin lisäksi, ohella' kolme kertaa. Adpositiot muodostavat rakenteen abstraktien *murhe* ja *kipu*-substantiivien ja konkreettistarkoitteisen *psalttarin* kanssa. Adpositiorakenteet määrittävät *lisätä*, *olla* ja *saada* -verbejä. Merkitykset 'jonkin lisäksi, ohella' voivat edustaa adposition omaperäistä merkityksen kehitystä, sillä adpositiota käytetään yhä nykysuomessa näissä merkityksissä. Esimerkkien 193 ja 194 adpositiorakenteet sisältävät myös temporaalisen ulottuvuuden. *Murhe* edeltää ajallisesti sen päälle eli lisäksi lisättävää kipua ja saatavaa murhetta.

- (193) Quinga on HERRA minulle **murhen minun Kipuni päle** lisenyt – – (A-III-563-[Jer-45:3])

- (194) Mutta Jumala armachti henen pä lens, Ja ei waiuoin henen pä lens, waan mös minun pä len, ettei minun pitenyt saaman **murehta murehen päle**. (A-II-549-[Fil-2:27])
- (195) Ja mös muita Toimet ia Kiriati, **Psaltarin päle**, olcat wiriat. (A-III-210-[Ps-e:0])

Agricolan kielessä esiintyvä konnektori *sen päälle että* 'että, jotta' palautuu saksaan ja ruotsiin (*auff das, på thet ath*) (Itkonen-Kaila 1997, 11). Tämä näkyy myös esimerkeistä 196 ja 197, joissa on variantit *auff das* ja *på thet ath* ja *på thet*, joista *på thet ath* vastaa tarkimmin Agricolan konnektoria. Yhteen ja erikseen kirjoittaminen on Agricolan kielessä epäjohdonmukaista. Agricolan kielessä on myös adverbien sisältäviä *senpäälle että* -konnektoreita⁶⁷, mutta koska tutkimus käsittelee vain adpositioita, *senpäälle*-muodon sisältävät konnektorit ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle. Agricolan kielessä on 21 *sen päälle että* -konnektorirakennetta, joissa *sen päälle* on kirjoitettu sanaliitoksi.

- (196) NE Oriat iotca jkeen alla ouat, pite heiden Herrains caiken Cunnian kuluolisna pitemen, **Sen päle ettei** Jumalan Nimi ia opetus pideisi pilcattaman. (A-II-583-[1Tim-6:1])
Orjan asemassa olevien tulee osoittaa isännilleen kaikkea kunnioitusta, **jotteivät** Jumalan nimi ja meidän opetuksemme joutuisi huonoon huutoon. (R)
DJE Knechte, so vnter dem joch sind, sollen jre Herrn aller ehren werd halten, **Auff das nicht** der name Gottes vnd die Lere verlestert werde. (L)
TRälarena som vnder ook äro, the holle sina herrar alla ära werda, **på thet ath** gudz namn och lärdom icke skal förlastat warda – – (NT)
Trälarna som vnder ook äro, skola hålla sina Herrar alla äro werda, **På thet** Gudz namn och lärdom icke skal försmädd warda. (GVB)
quicumque sunt sub iugo servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur **ne** nomen Domini et doctrina blasphemetur (V)
Quicumque sub iugo sunt servi, suos dominos omni honore dignos ducant, **ne** nomen Dei & doctrina male audiat. (ER)
᾽Οσοι εισιν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότης πάσης τιμῆς ἀξιούς ἡγείσθωσαν, **ἵνα μὴ** τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημηῆται. (KR)
- (197) Nin caiki heiden töensä he tekeuet **sen päle, että** he neghyisit Inhimisilde. (A-II-087-[Mt-23:5])

⁶⁷ *Senpäälle*-adverbit muodostavat kokonaan oman tutkimuksensa. Niitä olisi kiinnostava verrata kaiken kaikkiaan erikseen kirjoitettuihin *sen päälle* -adpositiorakenteisiin. Vasta tällaisen koko *senpäälle*-aineiston läpikäymisen avulla ja sen vertaamisella *sen päälle* -adpositiorakenteisiin voisi varmistua siitä, että nämä adverbit ja adpositiot todella kuuluvat eri sanaluokkiin.

Kaiken minkä tekevät he tekevät vain **siksi, että** heidät huomattaisiin.
(R)

Alle jre werck aber thun sie, das sie von den Leuten gesehen werden. (L)

Alla theres gerningar göra the **på thet ath** the skola wardha seedde aff menniskiomen – – (NT)

Men alla sina gerningar göra the, **på thet** the skola warda seedde aff menniskiomen. (GVB)

omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus (V)

Omnia vero opera sua faciunt in hoc, ut spectentur ab hominibus – –
(ER)

Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιῶσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις – –
(KR)

Päälle-adpositio voi Agricolan kielessä merkitä myös 'puolesta'. *Päälle* esiintyy tässä merkityksessä viisi kertaa ja on aina postpositio. Postpositio esiintyy kolme kertaa *kuollut*-substanttiin kanssa ja määrittää *kastaa*-verbiä. Kerran täydennyksenä on henkilöä merkitsevä *hän*-pronomini ja paikkaa ilmaiseva *maa*-substanttiivi ja rakenteen pääsanana *rukoilla*-verbi ja tekoa ilmaiseva *siunaus*-substanttiivi. Malli rakenteelle löytyy niin Lutherin saksannoksesta, jossa on datiivin kanssa järjestystä *vber*-prepositio, jolloin rakenne on olosijainen, GVB:stä, jossa on *offuer*-prepositio, kuin kreikankielisestä tekstistäkin, jossa on *ὑπὲρ*-prepositio, jonka täydennys on genetiivisijainen ja merkitys täten 'puolesta'. Sen sijaan NT:ssä on *för* ja latinannoksissa *pro*, jotka merkitsevät 'puolesta' ja vastaavat Agricolan adpositiota merkityksensä puolesta vaikkeivät kirjaimellisesti.

(198) Eli mite he tekeuet, iotca heidens andauat Casta **ninen Cooluten päle**, Jollei ensingen Coolluet ylesnouse? Mixi he sis andauat heidens Casta **ninen Cooluten päle**? (A-II-490-[1Kor-15:29])

Mitä varten sitten jotkut antavat kastaa itsensä **kuolleiden puolesta**? Ellei kuolleita lainkaan herätetä, miksi he kastattavat itsensä **näiden puolesta**? (R)

WAs machen sonst, die sich teuffen lassen **vber den Todten**, So aller dinge die todten nicht aufferstehen? Was lassen sie sich teuffen **vber den Todten**? (L)

Eller huad göra the som sigh döpa låtha för dödha?, om så är ath the dödha ingelunda vpstå, hwij låta the sigh thå döpa för them? (NT)

Huadh göra the ellies som sigh döpa låta **offuer the dödha**, om the dödhe ingalunda vpstå? Hwj låta the sigh tå döpa **offuer them**? (GVB)

alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis si omnino mortui non resurgunt ut quid et baptizantur pro illis (V)

Alioqui quid facient ii qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Cur & baptizantur pro mortuis? (ER)

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτίζομενοι **ὑπὲρ τῶν νεκρῶν**, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Τί καὶ βαπτίζονται **ὑπὲρ τῶν νεκρῶν**; (KR)

9.4.5. Vierasperäistä mallia noudattavat *päälle*-adpositiot

Suurin osa Agricolan kielen *päälle*-adpositioista, peräti 1309 eli 67 prosenttia kaikista esiintymistä, noudattaa Agricolan käyttämien lähdetekstien kielten mallia. Luen vierasperäistä mallia noudattaviin adpositioihin ne adpositiot, joille ei löydy semanttista motivaatiota suomen kielestä. Rakenteista vain harvat ovat mahdollisia nykyisessä yleiskielessä, ja niitä, joita edelleen käytetään nykykielessä, kehoitetaan välttämään eri kielenhuollon oppaissa.

Käsittelen nämä adpositiot seuraavaksi siten, että ensimmäisessä luvussa ovat hallintaa ja valtaa ilmaisevat adpositiot. Ne muodostavat selkeästi oman semanttisen kokonaisuutensa. Muut adpositiot käsittelen adpositiorakenteen pääsanan merkityksen mukaan. Kunkin luvun alussa on taulukko, jossa on lueteltu adpositiorakenteiden pääsanat aakkosjärjestyksessä. Adpositioiden käsittelyssä ei kuitenkaan noudateta tätä aakkosjärjystä, vaan käsittely aloitetaan merkitykseltään tai määrältään keskeisestä rakenteesta. Käsittelyssä pyritään siihen, että synonyymisiin ja merkitykseltään läheisiin pääsanoihin liittyvät adpositiorakenteet käsitellään lähekkäin. Lähekkäin käsitellään myös samakantaisiin pääsanoihin liittyvät adpositiorakenteet.

9.4.5.1. Hallintaa ja valtaa ilmaisevat *päälle*-adpositiot

Agricolan kielessä *päälle*-adpositiolla ilmaistaan jonkin tai jonkun hallintaa tai valtaa johonkin tai johonkuhun 43 kertaa. Alla olevassa taulukossa 35 on lueteltu, mitä pääsanoja hallintaa ja valtaa ilmaisevat adpositiorakenteet määrittävät.

TAULUKKO 35. Hallintaa ilmaisevien *päälle*-adpositiorakenteiden pääsanat.

Pääsana	Määrä
asettaa	2
hallita	1
haltia	1
harjoittaa valta	1
herra	6
Jumala	1
kuningas	3
panna	6
pitää valtaa	1
päämies ja tuomari	1
tuomari	1
tuomari ja perijakaja	1
tuomita	1
tulla (vallan päälle)	2
tulla (vallan päälle vahvistetuksi)	1
vallita	1
valta	6
valtamies	1
voima	5
väki ja valta	1
Yhteensä	43

Agricolan kielessä ilmaistaan jonkin tai jonkun hallintaa ensinnäkin ilmauksilla *hallita* ja *vallita jonkin* tai *jonkun päälle*. Esimerkissä 199 on *hallita jonkin päälle*. Tämän esimerkin *päälle*-adpositio rinnastuu sen kanssa tässä yhteydessä synonyymisen *ylitse*-adpositioiden kanssa. *Hallita jonkin päälle* -rakenteelle on esikuvana GVB:n ruotsinnos ja Lutherin saksannos. GVB:ssä vastaavassa kohdassa on *rådhe offuer*. *Offuer*-prepositio vastaa myös kaikkia *päälle*-adposition kanssa rinnastuvia *ylitse*-adpositioita. Lutherin saksannoksessa on esikuvana *herrschen vber*, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen. *Vber* vastaa myös kaikkia esimerkissä olevia *ylitse*-adpositioita.

- (199) Techkem me Inhiminen meiden Cuuasa, meiden motohon, ioca **hallitzeman** pite Calain ylitze Merese, ia ylitze Linnut Taiuas alla, ia ylitze Carian, ia ylitze coco maailman, ia **caikein mateleuaisten päle**, iotca maan päle mateleuat. (A-III-132-[1Ms-1:26])
 VND Gott sprach, Lasst vns Menschen machen, ein Bild, das vns gleich sey, Die da **herrschen vber** die Fisch im Meer, vnd vber die Vogel vnter

dem Himel, vnd vber das Vieh, vnd vber die gantzen Erde, vnd **vber alles Gewürm** das auff Erden kreucht. (L)

Låt oss göra menniskiona til itt beläte, thet oss lijkt är, then **rådhe** skal offuer fiskanar j Haffuēt, och offuer foghlana vnder Himmelen, och offuer fanadhen, och offuer hela iordena, och **offuer alt thet** som kräker på iordenne. (GVB)

et ait faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram et praesit piscibus maris et volatilibus caeli et bestiis universaeque terrae omnique reptili quod movetur in terra (V)

Myös rakenteen *vallita jonkun päälle* mallina on saksan *herrschen vber* + akkusatiivi. Lisäksi ruotsinnoksissa on vastaava prepositiorakenne *offuer honom*, mutta se liittyy ilmaukseen *får macht* 'saada valta', joka ei vastaa yhtä tarkasti Agricolan käännoästä kuin Lutherin saksannos. Kreikankielisessä tekstissä on *ἐτι*, mutta sillä ei ole täydennystä, joten siinä ei ole kyse prepositiosta.

- (200) Ei colema enembi **henen pä lens wallitze**. (A-III-078-[Rom-6:9])
-- eikä kuolemalla ole enää **valtaa häneen**. (R)
-- der Tod wird hinfurt **vber jn** nicht **herrschen**. (L)
-- dödhen få(å)r intit/intet meer macht **öffuer/offuer honom**. (NT; GVB)
-- moritur mors illi ultra non dominabitur (V)
-- mors illi non amplius donimatur. (ER)
-- ἐκ νεκρῶν οὐκ ἐτι ἀποθνῆσκει (KR)

Myös *hallita*-verbin johdos *haltia*⁶⁸ saa kerran määritteekseen *päälle*-adpositiorakenteen. Sille mallina on Lutherin saksannoksen *Herrscher vber* + akkusatiivi ja GVB:n *förståndare* 'johtaja, päällikkö' *offuer*. Lainannoksessa on vastaavassa adpositiota vastaavassa kohdassa *in*-prepositio.

- (201) Ja asetti henen HERRAXI henen Honens ylitze, Ja **Haltiaxi caiken henen Tauarans päle**. (A-III-366-[Ps-105:21])
Hän antoi valtakuntansa Joosefin hallintaan, kaiken omaisuutensa hänen hoidettavakseen -- (R)
Er satzt jn zum Herrn vber sein Haus, Zum **Herrscher vber alle seine Güter**. (L)
Han satte honom til en herra offuer sitt hws, til **en förståndare offuer alla sina äghodelar**. (GVB)
posuit eum dominum domus suae et principem in omni possessione sua (V-[Ps-104:21])

Rakenne *valta jonkin* tai *jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kuusi kertaa. Esimerkissä 202 Agricolan adpositiolle ei löydy mistään lähdekielestä kirjaimellisesti sitä vastaavaa prepositiovastinetta. Kreikankielisessä tekstissä on kui-

⁶⁸ Nykykielessä *haltija*.

tenkin vastaavassa kohdassa genetiivirektioinen περί 'jotakin koskien, johonkin liittyen; puolesta, hyväksi'. Esimerkissä 203 malliksi löytyy Lutherin saksannoksen *Macht darvber*, jossa ei kuitenkaan ole vastaavaa prepositiorakennetta vaan adverbi, joka sisältää *päälle*-sanaa vastaavan osan.

Valta on näissä lauseissa *saada* (4), *olla* ja *ottaa* -verbien objekti. Lisäksi *valta* esiintyy rakenteissa *harjoittaa valta* (esim. 205) ja *pitää valtaa* (esim. 206) *jonkun päälle* sekä *tulla vallan päälle* (*vahvistetuksi*) (esim. 207 ja 208). Lähdekielistä löytyy malli vain esimerkeissä 205 ja 206.

- (202) Mutta se ioca watimata sen kijnittä sydhemesense, ia henelle **ombi walta oman mielens päle**, ia sencaltaista sydhemesens päättä, ette hen tachtopi henen Neitzens nein pite, se hyuesti tekepi. (A-II-473-[1Kor-7:37])

Mutta jos joku ei tunne voittamatonta pakkoa vaan hallitsee tahtonsa ja pysyy lujasti päätöksessään säilyttää morsiamensa koskemattomana, hän tekee oikein. (R)

Wenn einer aber jm fest furnimpt, weil er vngezwungen ist, vnd seinem freien willen hat, vnd beschleusst solches in seinem hertzen, seine Jungfraw also bleiben zu lassen, der thut wol. (L)

Men then som sätter sigh hårdeligha före j sitt hierta, och haffuer icke nödh ther till, vtan haffuer sin eghen wilies makt, och besluter sådant j sitt hierta, ath han will beholla sina iomfrw, han gör wäll -- (NT)

Men om en setter sigh fast före, effter han onödd är, och haffuer sin frij wilia, och besluter thetta j sitt hierta, at läta sina Jungfrw så bliffua, han gör wel. (GVB)

nam qui statuit in corde suo firmus non habens necessitatem potestatem autem habet suae voluntatis et hoc iudicavit in corde suo servare virginem suam bene facit (V)

Caeternum qui stat firmus in corde, non habens necessitatem, sed potestatem habet propriae voluntatis, & hoc decrevit in corde suo, ut servet suam virginem, bene facit. (ER)

Ὅς δὲ ἔζηκεν ἐδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. (KR)

- (203) Ninquin mine mös Jerusalemis tein, ia monda Pyhe mine salpasin Tornijn, **ionga päle** mine **wallan saanut olin**, nijlde Ylimeisilde Papilda -- (A-II-385-[Ap-26:10])

Niin minä myös tein Jerusalemissa. Hankin ylipapeilta valtuudet ja toimitin vankilaan monia pyhiä -- (R)

Wie ich denn auch zu Jerusalem gethan hab, Da ich viel Heiligen in das Gefengnis verschlos, Darüber ich macht von den Hohenpriestern empfieng -- (L)

-- som iach och giordhe j Hierusalem, och monga helghon kastadhe iach j fengelse, ther iach macht tiltaghit hadhe vthaff the öffuersta presterna -- (NT)

-- som iagh ock giorde j Jerusalem, och monga heligha kastade iagh j fängelse, ther til iagh macht taghit hadhe aff the öffuersta Presterna -- (GVB)

q/Quod et/& feci Hierosolymis(:) et/& multos sanctorum ego in carceribus inclusi(,) a principibus s/Sacerdotum potestate accepta -- (V; ER)

Ὁ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύμοις· καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν Ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβὼν -- (KR)

- (204) -- ette sinun Wanha Adamis tactopi ylen irtainen ia omawaltainen olla, **ottapi wallan sinun päles**, ia ombi sinulle ylen wäkeue. (A-III-057)

Harjoittaa valta jonkun päälle (esim. 205) noudattaa NT:n käännöstä *brwka wåld offuer. Pitää valtaa jonkun päälle* (esim. 206) seuraa ruotsinkielisiä Uuden testamentin käännöksiä: *rådher/regera* 'hallita' *offuer*. Muissa lähdeteksteissä ei ole vastaavia prepositiorakenteita, sillä latinan *in* + akkusatiivi ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota.

- (205) Te tiedhette, että pacanaiden pämiehet heite waltauat, ia iotca ialot ouat, he **wallan harioittauat heiden pälens**. (A-II-079-[Mt-20:25])

Te tiedätte, että hallitsijat ovat kansojensa herroja ja maan mahtavat pitävät kansoja valtansa alla. (R)

Jr wisset, das die weltliche Fürsten herrschen, vnd die Vberherrn haben gewalt. (L)

J weten ath försterna för folkit haffua sigh som herrar offuer them, och the som mectoghe ära, the **brwka wåld offuer them** -- (NT)

J weten, at werldzligha Förstar äro rådhandes, och the som Herrar äro, haffua machtena. (GVB)

scitis quia principes gentium dominantur eorum et qui maiores sunt potestatem exercent in eos (V)

Scitis quod principes gentium dominantur illis, & qui magni sunt, potestatem exercent in eas. (ER)

Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. (KR)

- (206) Mutta eipe mine salli Waimo opettaman, eike mös **walda pitemen Miesten päle**, waan oleman hiliyasudhes. (A-II-578-[1Tim-2:12])

Sitä en salli, että nainen opettaa, enkä sitä, että hän hallitsee miestä; hänen on elettävä hiljaisesti. (R)

Einem Weibe aber gestatte ich nicht das sie lere, auch nicht, das sie des Mannes Herr sey sondern stille sey. (L)

Men qwinnonne städher iach icke ath hon andra lærer och icke heller **regera öffuer mennena**, vtan ware j stilheet – – (NT)

Men quinnonne städher iagh icke, at hon andra lærer, och icke heller **rådher offuer mannen**, vthan ware j stilheet. (GVB)

docere autem mulieri non permitto neque dominari in virum sed esse in silentio (V)

Caterum mulieri docere non permitto, neque auctoritatem usurpare in viros, sed esse in silentio. (ER)

Γυνακὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐ δὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. (KR)

Esimerkin 207 rakenteelle *tulla vallan päälle* ei löydy vieraskielistä tekstiä esikuvaksi, ja esimerkin 208 rakenteelle *tulla vallan päälle vahvistetuksi* vieraskielisistä lähdeteksteistä ei löydy mallia Agricolan adpositiorakenteelle. Kohdassa on kyse Agricolan omasta lisäyksestä. Agricola noudattanee näissä rakenteissa yllä esitettyjen hallinnan ja vallan ilmausten analogiaa.

(207) Ja quin David oli **wallans päle** taas **tullut**, ia henen Wiholisens andexiandanut, nin hen couan rickoi Jumalata wastan, Canssan lukemises, nin, ette Seitzemenkymmende tuhatta Mieste, Ruttotaudhista senteden cooli. (A-III-201-[Ps-e:0])

(208) Mutta olet mös puhunut sinun paluelias hoonelle edhespäin tuleuaisista asijoista, Sille sencaltajnen ombi ialodhen Inhimisten tapa (iotca mös nijn perillistens edhenkatzouat, ette he **wallan päle tulisit wahwistetuxi**). (A-I-191-[2Sm-7:19])

– – vaan olet antanut suvulleni lupauksia, jotka tähtäävät kauas tulevaisuuteen. Herra, minun Jumalani, voiko tällaista tulla ihmisen osaksi? (R)

– – sondern hastu dem Hause deines Knechts noch von fernen zukünfftigem geredt, Das ist eine weise eines Menschen, der Gott der HERR ist. (L)

– – vthan tu haffuer ock talat til tins tienares hws om tilkommande ting j lengdenne, Är thet menniskio rett HERre HERRE? (GVB)

sed et hoc parum visum est in conspectu tuo Domine Deus nisi loquereris etiam de domo servi tui in longinquum ista est enim lex Adam Domine Deus (V)

Valtaa ja hallintaa ilmaisevat myös *asettaa* ja *panna jonkun* tai *jonkin päälle*. Näissä verbit ovat alkuaan liikeverbejä, joten ne poikkeavat *hallita* ja *vallita jonkun* tai *jonkin päälle* -rakenteista siten, että ne olisi mahdollista lukea myös kuvaannollisesti käytetyiksi paikanilmauksiksi. *Asettaa jonkin päälle* on käännetty nykysuomennoksessa *panna hallitsemaan jotakin*. Agricolan rakenteelle löytyy malli kaikista lähdeteksteistä. Lutherilla on *gesetzt vber*, ruotsinnoksissa *satt offuer*, latinannoksissa *constituisti super* ja kreikankielisessä laitoksessa

κατέζησας ἐπὶ. Kaikissa lähdeteksteissä prepositioilla on akkusatiivimuotoinen täydennys.

- (209) Cunnialla ia ylistöxella olet sine henen crunanut, ia olet henen **asettanut sinun Kättes töidhen päle** – – (A-II-633-[Heb-2:7])
 – – mutta sitten seppelöit hänet kirkkaudella ja kunnialla, **panit** kaiken **hänen valtansa alle**. (R)
 – – kirkkaudella ja kunnialla sinä hänet seppelöitsit, ja sinä **panit** hänet **hallitsemaan kättesi tekoja** – – (VR)
 Mit preis vnd ehren hastu jn gekrönet, vnd hast jn **gesetzt vber die werck deiner Hende** – – (L)
 m/Medh ära/o och prijs haffuer tu krönt honom/m, och **satt** honom **offuer thine/tina henders wer(c)k**. (NT; GVB)
 – – gloria et/& honore coronasti eum(.) et/& **constituisti** eum **super opera manuum tuarum(.)** (V; ER)
 – – δόξη καὶ τιμῇ ἐσεφάνωσας αὐτόν, καὶ **κατέζησας** αὐτόν **ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου**. (KR)

Panna jokin jonkun tai jonkin päälle esiintyy kuusi kertaa Agricolan kielessä. Näissä rakenteissa on kyse sekä hallinnasta että myös huolehtimisesta tai hoitamisesta, kuten esimerkin 210 nykysuomennoksestakin näkyy: *uskoa jotakin jonkun hoitoon*. Agricolan käännökselle löytyy malli jokaisesta lähdetekstistä: Lutherin saksannoksessa on *setzen vber*, ruotsinnoksissa *settia offuer*, latinannoksissa *constituet super* ja kreikankielisessä laitoksessa *καταζήσει ἐπὶ*. Lähdeteksteissä on siis samat rakenteet kuin *asettaa jonkin päälle* -esimerkissäkin.

- (210) Totisesta sanon mine teille. Hen **panepi henen caiken hywuydhens päle**. (A-II-092-[Mt-24:47])
 Totisesti: herra **uskoo hänen hoitoonsa koko omaisuutensa**. (R)
 Warlich ich sage euch, Er **wird jn vber alle seine Güter setzen**. (L)
 Sannerligha sägher iac/gh idher, h/Han **skal sätia/settia honom/m offuer alla sina äghodelar**. (NT; GVB)
 a/Amen dico vobis(.) (quoniam) **super omnia bona sua constituet eum(.)** (V; ER)
 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι **ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταζήσει αὐτόν**. (KR)

Tuomita (tuomio) jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Rakenne olisi ollut mahdollista laskea myös lukuun 9.4.5.1 kuuluvaksi, mutta koska tuomitsemisessä on aina kyse myös vallasta, myös tämä rakenne on laskettu valtaa ilmaiseviin rakenteisiin. Agricolan käännöksen mallina on GVB:n (*haffuer*) *dömdt på*. Myös muissa teksteissä on prepositiorakenteet, mutta ne eivät vastaa *päälle*-adpositiota yhtä kirjaimellisesti kuin *på*. Lutherin saksannoksessa on *an* + datiivi, NT:ssä on *om*, latinannoksissa *de* ja kreikankielisessä laitoksessa *ἐξ*.

- (211) Ihastu Taiuas henen ylitzens ia te pyhet Apostolit ia Prophetit, Sille ette Jumala **domitzi** teiden Domiona **henen pä lens**. (A-II-708-[IIm-18:20])
 "Iloitse sen lopusta, taivas, iloitkaa, kaikki pyhät, kaikki apostolit ja profeetat! Jumala on **tuominnut sen**, joka tuomitsi teidät." (R)
 Riemuitse hänestä, taivas, ja te pyhät ja apostolit ja profeetat; sillä Jumala on hänet tuominnut ja kostanut hänelle teidän tuomionne. (VR)
 FRewe dich vber sie Himel, vnd jr heiligen Apostel vnd Propheten, Denn Gott hat ewer vrteil an jr gerichtet. (L)
 Frögda tigh offuer honom himmel och helghe apostlar och propheter, för ty gudh hafuer dömp t idhan doom om honom – – (NT)
 Frögda tigh offuer honom himmel, och j helghe Apostlar och Propheter, Ty Gudh **haffuer dömdt** idhar doom **på honom**. (GVB)
 e/Exulta super eam ca/oelum(.) et/& sancti et& a/Apostoli et/& p/Prophetae(.) quoniam i/judicavit Deus i/judicium vestrum de illa(.) (V; ER)
 Εὐφραίνου ἐπ’ αὐτὴν οὐρανὲ, καὶ οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ οἱ Προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς. (KR)

Hallintaa ja valtaa voidaan ilmaista myös rakenteella, jossa on henkilöä tai tekijää ilmaiseva substantiivi ja *päälle*-adpositiorakenne. Pääsanoina esiintyvät *herra, Jumala, kuningas, päämies ja tuomari, tuomari, päämies ja perijakaja ja valtamies*. Pääsanoista *Jumala* poikkeaa muista sikäli, että siinä hallinnan ja vallan ulottuvuus ei ole niin ensisijainen kuin muissa.

Rakenteelle *Jumala jonkin päälle* löytyy malli Lutherin saksannoksesta *der Gott vber*, GVB:stä *Gudh offuer* ja Vulgatasta *Deus super*. Saksannoksen preposition täydennyksen sijaa ei pysty päättämään *Jsrail*-sanasta, Vulgatassa täydennys on akkusatiivimuotoinen.

- (212) Se HERRA Zebaoth, ombi **Jumala Israelin pä lle** – – (A-I-192-[2Sm-7:26])
 'Herra Sebaot, **Israelin Jumala**' (R)
 Der HERR Zebaoth ist **der Gott vber Jsrael** – – (L)
 HERREN Zebaoth är **Gudh offuer Israel** – – (GVB)
 Dominus exercituum **Deus super Israhel** – – (V)

Herra jonkun tai jonkin päälle -rakenteen mallina on ruotsinnosten *Herre offuer*.

- (213) Inhimisen Poica ombi **HERRA**, ia mös **Sabbathin pä lle**. (A-II-179-[Lk-6:5])
 Ihmisen Poika on **sapatin herra**. (R)
 Des menschen Son ist ein Herr, auch des Sabbaths. (L)
 Menniskionne son är en **herre**, teslikes och **öffuer sabbatz daghen**. (NT)
 Menniskionnes Son är en **Herre**, teslikes ock **offuer Sabbathen**. (GVB)
 d/Dominus est Filius hominis etiam sabbati. (V; ER)
 Ὅτι κύριός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. (KR)

Kuningas jonkun tai jonkin päälle -rakenteen mallina on Lutherin saksannoksen *König vber* + akkusatiivi ja ruotsinnoksen *Konung offuer*. Myös Vulgatassa on *päälle*-adpositiota vastaava *super*-prepositio, mutta se liittyy hallintaa ilmaisevaan verbimuotoon *regnabit*, joten se ei ole yhtä suora malli kuin saksannoksen ja ruotsinnoksen rakenteet.

- (214) Ja HERRAN pite **heiden pä lens Kuningan** oleman Zionin woren päle, teste aiasta haman ijancaikisesta. (A-III-678-[Mik-4:7])
 Herra on oleva **heidän kuninkaansa** Siionin vuorella nyt ja aina. (R)
 Vnd der HERR wird **König vber sie** sein auff dem berge Zion, von nu an bis in ewigkeit. (L)
 Och HERREN skal wara **Konung offuer them** på Zions bergh, jfrå nu och j ewigheet – – (GVB)
 et regnabit Dominus **super eos** in monte Sion ex hoc nunc et usque in aeternum (V)

Päämies ja tuomari jonkun päälle (esim. 215) esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sille löytyy malli kaikista Agricolan käyttämistä lähdeteksteistä: *Obersten vnd Richter vber* + akkusatiivi tai datiiivi, *Höffwitzman och Domare (vt)offuer, principem et iudicem super* + akkusatiivi ja ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' + akkusatiivi. Kerran Agricolan kielessä esiintyy myös *tuomari eli perijakaja jonkun päälle* (esim. 216). Sille mallina on *Richter oder Erbschichter vber* + akkusatiivi tai datiiivi, *Domare eller skiftare offuer, iudicem aut divisorem super* + akkusatiivi ja δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' + akkusatiivi. Esimerkin 217 rakenteelle *tuomari jonkun päälle* mallina on *Iudex super* + akkusatiivi.

- (215) Cuca sinun on pannut **Pämiehexi ia Domarixi meiden pälen?** (A-II-331-[Ap-7:27])
 Kuka sinut on pannut **meidän päälliköksemme ja tuomariksemme?** (R)
 Wer hat dich **vber vns** gesetzt zum **Obersten vnd Richter?** (L)
 Hoo haffuer satt tigh til **höffwitzman och domare vtoffuer oss** – – (NT)
 Hoo haffuer satt tigh til **Höffwitzman och Domare offuer oss** – – (GVB)
 q/Quis te constituit **principem et/ac i/judicem super nos** (?) (V; ER)
 Τίς σε κατέστησεν **ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ὑμᾶς;** (KR)
- (216) – – cuka minun pani **Domarixi eli Perijakaiaixi teiden pälen?** (A-II-204-[Lk-12:14])
 "Onko minut pantu **teidän tuomariksenne tai jakomieheksenne?**" (R)
 – – wer hat mich zum **Richter oder Erbschichter vber euch** gesetzt? (L)
 – – hoo haffuer skikkat mich till **domare eller skiftare öffuer idher?** (NT)

- – hoo haffuer skickat migh til **Domare eller skiffare offuer idher?** (GVB)
 – – quis me constituit **i/judicem aut divisorem super vos** (?) (V; ER)
 – – τις με κατέστησε **δικαστήν ἢ μεριστήν ἐφ' ὑμᾶς**; (KR)

- (217) Ja **meiden wiholisten pälle** ole hirmulinen **domari** – – (A-I-637)
 – – et seure **Iudex super inimicos nostros**. (G, 416)

Esimerkin 218 rakenteessa *valtames jonkin päälle* esiintyvä adpositio rinnastuu esimerkissä synonyymisen *ylitse*-preposition kanssa. Kaikissa Agricolan käyttämissä lähdeteksteissä kummankin adposition esikuvana on sama prepositio. Lutherin saksannoksessa on (*zum*) *Fürsten* 'ruhtinas' *vber*, GVB:ssä on *Höffuitzman* 'käskynhaltija, päämies, ylipäällikkö' *offuer* ja NT:ssä *en förstondara* 'johtaja, päällikkö' *vtoffuer*. Vulgatassa on *praepositum* 'esimies, upseeri' ja Erasmusuksen latinannoksessa *praefectum* 'johtaja, päällikkö' (Streng 1997) *super*. Erasmusuksen kreikankielisessä tekstissä on ἡγούμενον 'johtaja' (Gyllenberg 2004) ἐπ', ja siinä prepositio esiintyy vain kerran, samassa kohtaa kuin Agricolan *ylitse*. Kaikissa lähdeteksteissä *päälle*-adpositiota vastaavan preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen.

- (218) Ja hen pani henen **Waldamiehexi ylitze** Egiptin, ia **caiken henen Hoonens päle**. (A-II-329-[Ap-7:10])
 – – ja uskoj hänen hallintaansa koko Egiptin maan ja oman taloutensa. (R)
 – – der satzte jn zum **Fürsten vber** Egipten vnd **vber sein gantzes Haus**. (L)
 – – och satte honom för **en förstondara vtöffuer** Egipti land, och **vtöffuer alt hans hwss**. (NT)
 – – och satte honom til **Höffuitzman offuer** Egipten, och **offuer alt sitt hws**. (GVB)
 – – et constituit eum **praepositum super** Aegyptum et **super omnem domum suam** (V)
 – – & constituit eum **praefectum super** Aegyptum & **super totam domum suam**. (ER)
 – – καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ. (KR)

Valtaa ilmastaan Agricolan kielessä myös rakenteella *voima jonkun tai jonkin päälle*. Agricolan rakenteelle löytyy useampi vieraskielinen malli. Lutherin saksannoksessa on *macht vber* + akkusatiivi, GVB:ssä *macht offuer* ja kreikassa ἐξουσίαν ἐπὶ + genetiivi. Lähdeteksteissä ja nykyisessä suomennoksessa on *voima*-substantiivin sijaan 'valta'-merkityksinen substantiivi. NT:ssä on esimerkissä *vthi*-prepositio ja latinankielisissä käännöksissä on käytetty *in*-prepositiota. Ne eivät vastaa *päälle*-adpositiota.

- (219) **Ninen päle** ei ole sille toisella Colemalla ycten **woima** -- (A-II-712-[Ilm-20:6])
Heihin ei toisella kuolemalla ole **valtaa** -- (R)
Vber solche, hat der ander Tod keine **macht** -- (L)
-- **vthi** them haffuer then andre dödhen ingen mact -- (NT)
-- **offuer them** haffuer then andre dödhen ingen **macht** -- (GVB)
-- **in his/iis** secunda mors non habet potestatem -- (V; ER)
-- **ἐπὶ τούτων** ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει **ἐξουσίαν** -- (KR)

Lisäksi Agricolan kielessä esiintyy kerran *väki* 'voima' ja *valta jonkun päälle*. Sille löytyy malli kaikista lähdeteksteistä. Lutherin saksannoksessa on *gewalt vnd macht vber*, GVB:ssä *macht och wold offuer* ja NT:ssä *mact och welligheet* 'mahtavuus, valtavuus' *vthöffuer*. Myös latinannokset ovat voineet toimia mallina Agricolalle, sillä Vulgatassa on *virtutem et potestatem super* ja Erasmuksen latinannoksessa *potestatem & auctoritatem super*. Kreikankielisessä laitoksessa on *δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ*. Kaikki lähdekielten prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoisia.

- (220) Sitte ycten cutzui Jesus ne Caxitoistakymende, ia annoi heille **wäen ia wallan caikein Perkelitten päle**, Ja ette he Taudhit mös parannaisit -- (A-II-192-[Lk-9:1])
Jeesus kutsui koolle kaksitoista opetuslastaan ja antoi heille voiman ja vallan parantaa taudit ja karkottaa pahat henget. (R)
ER foddert aber die Zwelffe zusammen, vnd gab jnen **gewalt vnd macht vber alle Teufel**, vnd das sie Seuche heilen kundten. (L)
SEDhan kalladhe Jesus til hopa the tolff, och gaff them **mact och welligheet vthöffuer alla diefflar**, och ath the bota kunde alla handa siwkdoma -- (NT)
Sedhan kalladhe (Jesus) tilhopa the Tolff, och gaff them **macht och wold offuer alla diefflar**, och at the siwkdomar bota kunde. (GVB)
convocatis autem duodecim apostolis dedit illis **virtutem et potestatem super omnia daemonia** et ut languores curarent (V)
Convocatis autem *Jesus* duodecim, dedit illis **potestatem & auctoritatem super omnia daemonia**, & ut morbos sanarent. (ER)
Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα, ἔδωκεν αὐτοῖς **δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια**, καὶ νόσους θεραπεύειν. (KR)

9.4.5.2. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee kognitiota

Agricolan kielessä on paljon vierasta mallia noudattavia *päälle*-adpositiorakenteita, joiden pääsana ilmaisee kognitiota. Pääsana on tyypillisimmin verbi, mutta se voi olla myös substantiivi. Taulukossa 36 on lueteltu *päälle*-adpositiorakenteiden kognitiota ilmaisevat pääsanat. Luku on jaettu alalukuihin sen mukaan, mitä kognitiota pääsana ilmaisee. Kuten taulukosta näkyy, tähän kategoriaan on

laskettu myös sellaiset pääsanat, joissa kognitiota ilmaistaan *panna*, *asettaa* tai *laskea* -verbin ja kognitiota ilmaisevasta verbistä muodostetun objektina toimivan substantiivin kanssa. Rakenteet muodostavat semanttisen kokonaisuuden, joten ne on perusteltua tulkita kognitiivisiksi. Esimerkkien adpositiot olisi mahdollista tulkita myös spatiaalisten adpositioiden kuvaannolliseksi käytöksi. Tällöin verbit olisi tulkittava kuvaannollisesti käytetyiksi liikeverbeiksi.

TAULUKKO 36. Kognitiota ilmaisevat pääsanat.

Pääsana	Määrä	Pääsana	Määrä
ajatella	33	panna uskallus	3
ajatella ja luottaa	1	panna uskallus ja toivo	1
asettaa toivo	2	panna uskallus ja turva	1
asettaa uskallus	1	panna usko	3
astaita	1	pitää	2
epäillä	3	pitää vaarin	1
hämmästyä	3	studeerata	1
ihmetellä	2	tihteerata	1
imehdellä	1	toivo(us)	5
laskea jotain sydämensä päälle	3	toivoa	63
luottaa (itse(ä)nsä)	52	turva	6
luottaa ja turvata	4	turvata itsensä	44
(itsensä)		turvata ja uskoa	1
luottaa ja uskaltaa	2	uskallus	1
luulla	1	uskallus	1
muistaa	118	uskaltaa (itsensä)	98
muistella	19	uskaltaa ja luottaa	1
muisto	2	uskaltaa ja turvata	1
nakata turva	1	uskaltaa, luottaa ja turvata	1
ottaa vaarin	1	usko	38
panna toivo	8	uskoa	181
panna turva	2	uskon tunteminen	1
panna turva ja usko	1	vaarinottaa	2
panna turva, toivo ja	2	voogata	1
edeskatsominen		ymmärrys	1
		Yhteensä	726

Tässä luvussa käsitellään myös rakenteet *epälemätöin ja vissi* (1), *toivovainen* (1), *uskaltavainen* (1), *uskollinen* (1), *uskon kuuliaisuus* (1), *uskovainen* (2),

vahva (1) ja *vissi* (4) *jonkin* tai *jonkun päälle*. Rakenteiden pääsanat ilmaisevat joko tekijää tai ominaisuutta. Niistä useimmat ovat verbivastineellisia substantiiveja tai adjektiiveja, joten ne on luontevaa käsitellä samavartaloisten verbien yhteydessä. *Epäilemätöin*, *vissi* ja *vahva* kuvaavat varmuutta ja liittyvät siten kognitiota ilmaiseviin pääsanoihin.

9.4.5.2.1. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee luottamista tai turvaamista

Agricolan kielen *päälle*-adpositiorakenteet, jotka noudattavat vierasta mallia ja joiden pääsana ilmaisee luottamista tai turvaamista, ilmaisevat kaikki kohdetta, johon luottaminen tai turvaaminen kohdistuu.

Luottaa, *luottaa itse(ä)nsä* tai *luottaa jokin jonkin tai jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä 52 kertaa. Rakenne on niin yleinen, että sitä voi pitää Agricolan kielessä leksikaalistuneena. Nykysuomessa *luottaa*-verbin rektio on illatiivi, *luottaa johonkin* tai *johonkukun*, kuten esimerkkien 221 ja 222 nykysuomennoksistakin näkyy. Agricolan *päälle*-adpositiorakennetta vastaava prepositiorakenne löytyy saksasta ja ruotsista: *verlessest dich auff* + akkusatiivi ja *förläter tigh på*. Lähdetekstien verbeihin liittyy refleksiivipronomini, ja Agricola on toisinaan kääntänyt sen, toisinaan jättänyt sen kääntämättä. Esimerkeissä 221 ja 222 latinankielisissä teksteissä on *in*-prepositio, joka ei vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota. Esimerkissä 223 on *luottaa surut jonkun päälle*. Sille mallina ovat saksan *wjrff Anligen* 'heittää toive, pyyntö' *auff* + akkusatiivi, ruotsin *rasta vmsorgh* 'levähtää huoli' *vppå* ja Vulgatan *proice caritatem* 'heittää kalteus; rakkaus' *super* + akkusatiivi. Agricola ei ole noudattanut käännöksessään aivan suoraan mitään lähdeteksteistä. Verbien ja niihin liittyvien objektien perusmerkitykset poikkeavat hieman Agricolan käännöksestä. Sen sijaan adpositio on käännetty kirjaimellisesti.

- (221) Catzo, sine cutzutan Juttaxi, ia sine **Lootad itzes Lain päle** – – (A-II-422-[Rom-2:17])
 Sinä sanot itseäsi juutalaiseksi, sinä **luotat lakiin** – – (R)
 SJhe aber zu, Du heissest ein Jüde, vnd **verlessest dich auff** **Gesetz** – – (L)
 Sy tu heter en Judhe och **förläter tigh på laghen** – – (NT)
 Sij, tu kallas en Jude och **förläter tigh på Laghen** – – (GVB)
 si autem tu Iudaeus cognominaris et requiescis **in** lege – – (V)
 Ecce tu Iudaeus cognominaris, & acquiescis **in** lege – – (ER)
 Ἰδὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ **ἐπιαναπαύῃ** τῷ νόμῳ – – (KR)
- (222) Parambi on vskalta HERRAN päle, quin **lootta Inhimisten päle**. (A-III-387-[Ps-118:8])
 On parempi turvata Herraan kuin **luottaa ihmisten apuun**. (R)
 ES ist gut auff den HERRN vertrauen, Vnd nicht **sich verlassen auff Menschen**. (L)

Thet är gott at förtrösta på HERRAN, och icke **förlåta sigh på menniskior**. (GVB)

melius est sperare in Domino quam sperare in homine (V)

- (223) **Loota sinun Surus HERRAN päle**, hen elettepi sinua – – (A-III-289-[Ps-55:23])

Jätä taakkasi Herran käteen, hän pitää sinusta huolen. (R)

WJrff dein Anligen auff den HERRN, der wird dich versorgen – – (L)

Rasta tina vmsorgh vppå HERRAN, han skal försörja tigh – – (GVB)

proice super Dominum caritatem tuam et ipse enutriet te – – (V)

Merkitykseltään luottamista lähellä ovat turvaamista ilmaisevat pääsanat. Kuten alla olevista esimerkeistä näkyy, useat kohdat, jotka Agricola on kääntänyt turvaamista ilmaisevalla rakenteella, onkin nykykäännöksessä käännetty luottamista ilmaisevalla ilmauksella.

Turvata jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä 42 kertaa ja *turvata itsensä jonkun* tai *jonkin päälle* kaksi kertaa. Esimerkki 226 on toinen niistä, joissa Agricola on kääntänyt myös refleksiivipronominin. *Turvata päälle*-rakennetta voi pitää Agricolan kielessä leksikaalistuneena sen yleisyydestä johtuen. Nykysuomessa rakennetta vastaa illatiivirektio *turvata johonkuhun* tai *johonkin*. Esimerkeissä 224–226 on käytetty nykysuomennoksessa *turvata*-verbin sijaan luottamista ilmaisevaa sanaa tai rakennetta.

Agricolan *turvata jonkun* tai *jonkin päälle* -rakenteelle löytyy malleja eri lähdeteksteistä. Esimerkeissä 224 ja 226 Lutherin saksannoksessa on *verlassen vns/dich auff* + akkusatiivi. Agricola tosin ei ole kääntänyt Lutherilla olevaa refleksiivipronominia esimerkissä 224. GVB:ssä on *på*-prepositio esimerkeissä 224 ja 225, mutta se liittyy verbirakenteisiin *settiom tröst* 'asettaa, panna lohtu' (esim. 224) ja *haffuer tröst* 'olla lohtu' (esim. 225), jotka eivät vastaa *turvata*-verbiä aivan yhtä tarkkaan kuin Lutherin saksannos. Sen sijaan esimerkissä 226 on suora vastine *turvata*-verbille: *förlåter tigh vppå*. NT:ssä on esimerkissä 224 prepositio *till*, joka ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota, mutta esimerkissä 225 *på* vastaavasti kuin GVB:ssä. Kreikankielisessä versiossa on esimerkissä 224 *ἐν*, joka ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota, mutta esimerkissä 225 *πέποιθεν* 'luottaa' (Gyllenberg 2004) *ἐπὶ* + akkusatiivi. Myös tämä on voinut toimia Agricolan mallina. Latinannoksissa sen sijaan on *in*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (224) Sille me olema se Ymberileicka iotca Jumalata Hengese paluelemma, ia kerskamma meiten Christusesa Jesusesa, ia ei **Lihan päle turua** – – (A-II-550-[Fil-3:3])

Todellisia ympärileikattuja olemme me, jotka palvelemme Jumalaa Hengen ohjaamina, ylpeilemme Kristuksesta Jeesuksesta emmekä luota mihinkään omaamme. (R)

Denn wir sind die Beschneitung, die wir Gotte im geist dienen, vnd rhümen vns von Christo Jhesu, vnd **verlassen vns nicht auff Fleisch** – – (L)

– – ty wij ärom vmskärelsen wij som tienom gudhi j andanom, och berömom oss aff Christo Jesu, och sätiom icke tröst till kötit – – (NT)
 Ty wij äre omskärelsen wij som tiene Gudhi j Andanom, och berömom oss aff Christo Jesu, och settiom icke tröst på kötet – – (GVB)
 nos enim sumus circumcisio qui spiritu Deo servimus et gloriamur in Christo Iesu et non in carne fiduciam habentes (V)
 Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo Jesu, & non confidimus in carne – – (ER)
 Ἡμεῖς γάρ ἐσμὲν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεῶ λατρεύοντες, καὶ καυχόμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες – – (KR)

- (225) Hen **turuasi Jumalan päle**, pästeken henen nyt, ios hen tachtu. (A-II-106-[Mt-27:43])
 Hän on pannut luottamuksensa Jumalaan -- pelastakoon Jumala nyt hänet, jos on häneen mieltynyt! (R)
 Er hat Gott vertrawet, der erlöse jn nu, lüstets jn – – (L)
 Han haffuer tröst på g/Gudh, han frels(s)e nw/u honom/m(,) om han är någhot om honom/m – – (NT; GVB)
 confidet in Deo liberet nunc eum si vult (V)
 Confidit in Deo, liberet eum nunc si vult eum – – (ER)
Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, ὀυσάσθω νῦν αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν · (KR)

- (226) Ette sine sis **turuat sinus oman menos päle**, ia sinun mones **Sangaris päle** – – (A-III-624-[Hos-10:13])
 Te olette luottaneet omiin neuvoihinne ja suureen sotajoukkoonne. (R)
 WEil du **dich** denn **verlessest auff dein wesen**, vnd **auff** die menge deiner **Helden** – – (L)
 Effter tu nu **förlåter tigh vppå titt wesende**, och **vppå** tina monga **Hieltar** – – (GVB)
 consurget tumultus in populo tuo et omnes munitiones tue – – (V)

Panna turva jonkun päälle esiintyy kaksi kertaa Agricolan kielessä. Sitä vastaa nykysuomessa *panna turva johonkuhun*. Esimerkin 227 nykyäänös poikkeaa kokonaan Agricolan käännöksestä, eikä siinä ole vastaavaa rakennetta. Agricolan käännökselle mallina on Lutherin saksannoksen *setzest trost auff* + akkusatiivi. Ruotsinnoksessa on *til*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota, ja Vulgatassa ei ole prepositiorakennetta vastaavassa kohdassa.

- (227) Ne miehet, **ioinenga päle** sine **panet sinun turuas**, pite sinun wiettelemen ia sortaman – – (A-III-662-[Ob-1:7])
Liittolaiset ajavat sinut rajojen taa, ystävät pettävät sinut, he käyvät sinun kimppuusi. (R)
 Die Leute, **auff die** du **deinen trost setzest**, werden dich betriegen, vnd vberweldigen – – (L)
 The män ther tu setter tijn tröst till, the skola bedragha tigh och offuerfalla tigh – – (GVB)

omnes viri foederis tui inluserunt tibi invaluerunt adversum te viri pacis tuae (V)

Agricolan kielessä on kerran myös *nakata turva jonkun päälle*. *Nakkaa*-verbi-muodon käyttö selittyy riittelyn kautta. Se sopii edeltävään *lakkaa*-verbimuotoon.

- (228) Ele sijs, ele, Christusest loouo waicka eij he sinun ele szoone
Ele senwooxi wirghastas lacka
waan **turwas HERRAN päle nacka** – – (A-I-096)

Turva jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kuusi kertaa. Esimerkissä 229 Agricolan adpositiolla ei ole mitään prepositiovastinetta lähdetekstissä, esimerkissä 230 sitä vastaa saksan *glawben ynn*, jonka suora käänös olisi *usko johonkin*. Vastaavamerkityksinen substantiivi on esimerkissä 231 *vertrawens*, ja sekin saa rektiokseen *in*-preposition. Kerran Agricolan kielessä esiintyy myös *turvaus jonkun päälle* (esim. 232), mutta sillekään ei löydy suoraa mallia lähdetekstistä. Näissä kohtaa näyttää siis olevan kyseessä yleistetty malli, sillä Agricola noudattanee edellä esitettyjen *turvata*-verbiin liittyvien *päälle*-adpositioiden mallia. Toisaalta ainakin nykyään saksan *Vertrauen* voi järjestyä myös *auf*-preposition kanssa.

- (229) Nijn anna nyt sen saman sinun laupiudhes cautta, meiden sydhemehen yxi rohckia ja wahwa **turua, sinun Iselisen rackaudhen päle** – – (A-I-789)
Szo gib unss durch die selb barmhertzigkeit ynn unsser hertz eynd
tröstliche tzuvorsicht deyner vetterlichen lieb – – (G, 568)
- (230) Sentedhen auta ja armadha meite racas Ise, anna meille wahwan ia totisen **turwan Christusen päle**. (A-I-795)
Darumb sso hilff und gnade unss, lieber vater. Gib unss fur allen dingen
eynd rechten bestendigen *glawben ynn Christo* – – (G, 573–574)
- (231) Me rucolema sinua neuresti, ettes meillen samallamodholla tadhoijsit sinun Jumaludhes armon iaka, heiden lujjan wsconsa askeldens ia esikuuans lepitze, ia kijndijen **turuan sinun päles** – – (A-I-547)
Wir bitten dich demüthigklich, du wöllest vns gleicher weysz, dein götliche gnad mitteylen, durch die füszstapfen vnnd vorbild jres starcken glaubens, vnd festen *vertrawens in dich* – – (G, 324)
- (232) Ninquin ouat Menningeisten ilmoituxet Sielu Messut Anetiett paastot, Jakeet, Kekrit, Wconwacat, **Pyhein ia mwidhen Lootudhen päle turwaus**. (A-II-447-[Rom-12:00])
Als da sind die offenbarung der Poltergeister, die Messen, Walfarten, fasten vnd Heiligen dienst suchen. (L)

9.4.5.2.2. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee toivomista

Agricolan kielessä on vierasperäistä mallia noudattavia ilmauksia, joissa *päälle*-adpositiorakenne määrittää toivomista ilmaisevaa pääsanaa. Pääsana voi olla verbi, verbirakenne, substantiivi tai adjektiivi. Kaikilla näillä adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta, johon toivo tai toivominen kohdistuu.

Toivoa jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä 63 kertaa. Sitä voidaan pitää leksikaalistuneena, sillä se esiintyy Agricolan kielessä usein. Esimerkissä 233 vastaava kohta on käännetty nykysuomennoksessa *panna toivo johonkin*. Agricolan rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *hoffen auff* + akkusatiivi. Muissa lähdeteksteissä on prepositiot, jotka eivät vastaa *päälle*-adpositiota: ruotsinnoksissa *j*, latinannoksissa *in* ja kreikankielisessä versiossa *ἐν*. Niiden merkitys on 'sisällä; jossakin, (jostakin)'. Toisaalta esimerkiksi 235 näkee, että myös ruotsin *hoppa* voi saada *på*-preposition rektiokseen.

(233) Ja **henen Nimens päle** pite Pacanoiten **toiuoman**. (A-II-055-[Mt-12:21])

Hänen nimeensä kansat **panevat toivonsa**. (R)

Vnd die Heiden werden **auff seinen Namen hoffen**. (L)

o/Och **j** hans namn skola hedningana/Hedhninganar hoppas. (NT; GVB)

e/Et **in** nomine eius/illius gentes sperabunt(.) (V; ER)

Kai **ἐν** τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι. (KR)

Rakenteen *toivoa päälle* kanssa synonyyminen ilmaus *panna toivo jonkun* tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kahdeksan kertaa. Sitä vastaa nykykielessä illatiivi: *panna toivo johonkuhun* tai *johonkin*, kuten esimerkiksi 234 näkyy. Agricolan adpositiorakenteelle löytyy malli Lutherin saksannoksesta: *satzen hoffnung auff* + akkusatiivi tai datiiivi. Erasmusuksen kreikankielisessä laitoksessa on ἐπιζουσαι 'toivoa' (Gyllenberg 2004) ἐπι + akkusatiivi, joten Agricolan käänös ei noudata sitä yhtä kirjaimellisesti kuin Lutherin saksannosta. Ruotsinnoksissa on *til*-prepositio ja latinannoksissa *in*, joten ne eivät ole toimineet esikuvina Agricolan adpositioille.

(234) Sille ette tellemodholla ouat mös muinen Pyhet Waimot heidens caunistanuet, Jotca **heiden Toiuons Jumalan päle panit** – – (A-II-606-[1Pt-3:5])

Näin kaunistivat itsensä entisajankin pyhät vaimot, jotka **panivat toivonsa Jumalaan**. (R)

Denn also haben sich auch vorzeiten die heiligen Weiber geschmückt, die **jre hoffnung auff Gott satzen** – – (L)

– – ty j så motto hafua och the helgha quinnor foordom the ther satte sit hopp **til** gudh, prydth sigh – – (NT)

Ty j så måtto haffua ock the helgha quinnor foordom prydth sigh, the ther satte sitt hopp **til** Gudh – – (GVB)

sic enim aliquando et sanctae mulieres sperantes **in** Deo – – (V)

Nam ad eum modum olim & sanctae illae mulieres sperantes in Deo – –
(ER)

Οὕτω γὰρ ποτε καὶ αἱ ἄγιοι γυναῖκες, αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεὸν – –
(KR)

Agricolalla on vastaavassa rakenteessa *panna*-verbin sijaan kaksi kertaa *asettaa*-verbi: *asettaa toivo jonkun* tai *jonkin päälle* (esim. 235). Agricolan rakenteelle löytyy kaikkein suoriin malli Lutherin saksannoksesta: *stellet hoffnung auff* + akkusatiivi tai datiiivi. NT:n käännöksessä on käytetty *päälle*-adpositiota vastaavaa *på*-prepositiota, mutta rakenteen pääsanana on *hoppar* 'toivoa', joka ei vastaa aivan yhtä tarkasti Agricolan käännöstä kuin Lutherin käännös. Lisäksi myös kreikasta löytyy vastaava prepositiorakenne: ἤλπικεν 'toivoa, odottaa' (Gyllenbergv 2004) ἐπὶ + akkusatiivi. GVB:ssä on käytössä *til*-prepositio ja latinannoksissa *in*-prepositio. Ne eivät vastaa *päälle*-adpositiota. (Ks. myös esim. 252 ja 437.)

(235) Mutta se ombi yxi oikea Leski, iöca [!] yxinens on, ioca **henen toiuons Jumalan päle asettapi**, ia pysypi alati rucoxisa ia anomises öte ia peiue. (A-II-581-[1Tim-5:5])

Aivan yksin jäänyt leskivaimo **panee toivonsa Jumalaan** – – (R)

Das ist aber eine rechte Widwe, die einsam ist, die jre **hoffnung auff Gott stellet**, vnd bleibet am gebet vnd flehen tag vnd nacht. (L)

Men then som sannerligha änkia är, och ingen föresörya haffuer, hon **hoppa på gudh**, allstädhes bliffuandes j böner och åkallan natt och dagh – – (NT)

Men thet är een rett änkia som eensam är, then sitt hopp setter til Gudh, och bliffuer altijdh j böner och åkallan natt och dagh. (GVB)

quae autem vere vidua est et desolata speravit in Deum et instat obsecrationibus et orationibus nocte ac die (V)

Porro quae vere vidua est ac desolata, sperat in Deo, & perseverat in obsecrationibus ac precationibus noctu dieque. (ER)

Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη, ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. (KR)

Substantiivi *toivo*, johon liittyy *päälle*-adpositiorakenne, esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa (esim. 236). Sitä vastaa nykyisessä suomennoksessa *panna toivo johonkukun*. Agricolan *toivo*-substantiivin rektiolle ei näytä olevan aivan suoraa vastinetta, sillä Lutherin saksannoksessa on verbimuoto *hoffen* 'toivoa', johon liittyy *auff*-prepositio. Preposition täydennys on latinan mukainen *Christum*-akkusatiivi. Muissa lähdeteksteissä ei ole *päälle*-adpositiota vastaavaa prepositiota, sillä ruotsinnoksissa on *til*, latinannoksissa *in* ja kreikankielisessä versiossa ἐν. *Toivo*-substantiivia vastaava substantiivi löytyy ruotsinnoksista (*hoppet*), Erasmusuksen latinannoksesta (*spem*) ja kreikasta (ἐσμέν). Synonyyminen ilmaus *toivous jonkun* tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kaksi

kertaa (esim. 237). Rakennetta vastaavassa kohdassa on Gummeruksen (1955) lähteiden mukaan *hoffnung yn* + akkusatiivi.

(236) Jos meille waiwoin tesse Elemes ombi **toiuo Chriskusen** [!] **päle**, Nin me olisima ne wihileitzimet caikein Inhimisten seas. (A-II-489-[1Kor-15:19])

Jos olemme panneet toivomme Kristukseen vain tämän elämän ajaksi, olemme sääällättävimpiä kaikista ihmisistä. (R)

Jos meillä ainoastans täsä elämäs on **toiwo Christuxen päälle**, nijn me olisimma wiheljäisemmät caickia muita ihmisiä. (B)

Hoffen wir allein in diesem Leben **auff Christum**, So sind wir die elendesten vnter allen Menschen. (L)

Om sä är ath wij j thetta liffuet haffue alleena **hoppit till** Christum, så äre wij vslaste ibland alla menniskior. (NT)

Om wij allenast j thetta liffuet haffue **hoppet til** Christum, Så äre wij vslast jbland alla menniskior. (GVB)

si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus miserabiliores sumus omnibus hominibus (V)

Si in vita hac **spem in** Christo tantum fixam habemus, maxime miserabiles omnium hominum sumus. (ER)

Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλπικότες **ἐσμὲν ἐν** Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν. (KR)

(237) Anna luijan **toijwouxen sinun laupiudhes päälle**, wastoin caiken meiden synnysen omantundon heickoudhen, ja sydhemen hemmestyxen. (A-I-795)

Gib unss – – eyn unerschrockene *hoffnung yn deyn barmhertzickeit* wider alle blödickeyt unssers sundlichen gewissen, Eyne grund gütige liebe tzu dyr unnd allen menschen. (G, 574)

Agricolan kielessä esiintyy kerran myös *toiovainen jonkun päälle*. *Toiovainen* voi olla joko adjektiivi tai substantiivi. Gummeruksen (1955) lähteiden mukaan kohta on käännetty latinankielisestä tekstistä, jossa on *sperantem in*. *In* ei vastaa *päälle*-adpositiota kirjaimellisesti, ja kyseessä onkin todennäköisesti yleistetty malli, jossa Agricola on noudattanut muiden toivomista ilmaisevien *päälle*-adposition pääsanoina olevien verbien ja substantiivien analogiaa.

(238) – – cwldele minua **toijuouaijsta sinun pälles** – – (A-I-577)

Exaudi me *sperantem in te* – – (G, 355)

9.4.5.2.3. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee uskomista

Uskomista johonkin ilmaistaan Agricolan kielessä uskomista ilmaisevaan pääsanaan liittyvän *päälle*-adpositiorakenteen kanssa. *Päälle*-adpositiorakenne ilmaisee siis myös näiden uskomista ilmaisevien pääsanojen yhteydessä kohdetta.

Uuden testamentin nykysuomennoksessa *päälle*-adpositiorakenteen sijaan on käytetty tyypillisesti illatiivia, mutta muutaman kerran myös objektiä.

Uskoa, *uskaltaa* 'uskoa' ja *usko* ovat niin yleisiä *päälle*-adpositiorakenteen pääsanoja, että näitä ilmauksia voidaan pitää Agricolan kielessä leksikaalistanneina. *Uskoa jonkun* tai *jonkin päälle*⁶⁹ esiintyy Agricolalla lähes kaksisataa kertaa. Sitä vastaa nykysuomen illatiivirektio *uskoa johonkin* (esim. 239) tai partitiiviojekti *jotakin* (esim. 240). Agricolan *päälle*-adposition mallina on ruotsin *troodde på*. Muissakin lähdekielissä voi olla käytössä prepositiorakenne: saksannoksessa *an*, latinannoksissa *in* ja kreikankielisessä lähdetekstissä εἰς, joiden täydennykset ovat akkusatiivissa. Prepositiot eivät kuitenkaan vastaa *päälle*-adpositiota yhtä tarkkaan kuin ruotsin *på*. Vain kerran Uuden testamentin nykysuomennoksessa on *päälle*-adpositiorakennetta vastaamassa objekti, *uskoa jotakin* (esim. 240). Myös sen merkitys on eri kuin illatiivirektioisen *uskoa*-verbin. Sen merkitys on 'pitää totena'. Sille löytyy malliksi NT:n *troodde på*. Muissa lähdeteksteissä on joko pelkkä tiettyssä sijassa oleva substantiivi (*dem Zeugnis, thet witnesbyrd*) tai muu prepositio (*in* ja εἰς). Esimerkissä 240 on kiinnostavaa, että siinä on myös *uskoa Jumalalle*. Sitä vastaa lähdeteksteissä datii-visijainen substantiivi.

- (239) Quitengin monda mös nijste Ylimeisist **vskoit henen pälens** – – (A-II-284-[Jh-12:42])

Kaikesta huolimatta monet hallitusmiehistäkin **uskoivat Jeesukseen**. (R)

Doch der Obersten gleubten viel an jn – – (L)

Doch likawä/el **troodde** och/k monge aff the ö/Öffuersta **på honom** – – (NT; GVB)

v/Verumtamen et(iam) ex principibus multi crediderunt in eum – – (V)

Ἵμως μέντοι ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν – – (KR)

- (240) Joca ei vsko Jumalalle, hen tekepi henen walecteliäxi, Sille ettei hen **vsko sen todistoxen päle** ionga Jumala todistanut ombi henen Poiastans. (A-II-626-[1Jh-5:10])

Mutta jokainen, joka ei **Jumalan todistusta usko**, tekee hänestä valehtelijan, hän kun ei usko itse Jumalaa. (R)

Wer Gotte nicht gleubet, der macht jn zum Lügener, denn er gleubet nicht dem Zeugnis, das Gott zenget [!] von seinem Son. (L)

Hoo ther icke troor gudhi han haffuer giordt honom til en liughare, för ty han icke **troodde på thet witnesbyrd** som gudh witnadhe om sin son – – (NT)

⁶⁹ August Ahlqvist hyväksyi rakenteen *uskoa jonkin päälle* käytön, sillä se oli vakiintunut hengelliseen kieleen. Muista Ahlqvistin hyväksymiä vierasperäisiä adpositiorakenteita ovat *Mulle leivän, viinan alla, Ruumiis veres lahjoitat; Pane huolesi Herran päälle; Vedon lyön kanssasi sen päälle; Hyökkäilee Kielettären toimittajan päälle ja Ottaa tutkimuksen alle*. (Kohtamäki 1956, 169–170.)

Then ther icke troor Gudhi, han gör honom til en liughare, Ty han icke troodde thet witnessbyrd, som Gudh witnadhe om sin Son. (GVB)
 qui non credit Filio mendacem facit eum quoniam non credidit in testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo (V)
 Qui non credit Deo, mendacem fecit eum: quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo. (ER)
 Ὁ μη̄ πιστεύων τῷ Θεῷ, ψεύσῃην πεποίηκεν αὐτόν· ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. (KR)

Martti Rapolan (1968, 117) mukaan relatiivilauseen *jotka hänen nimens päle wscouat* (Joh. 1:12) adpositiorakenne ei ole aiheutunut sellaisenaan mistään rinnakkaistekstistä (*soom troo j hans nampn, die an seinen Namen glauben, qui credidissent in nomen ipsius*), ja Rapola toteaa artikkelissaan vain, että se on tullut kieleen muuta kautta. Sitä vastaa kuitenkin Lutherin saksannoksessa *glauben an*, ja *an*-prepositio vastaa usein Agricolan *päälle*-adpositiota, vaikkei se vastaa sitä yhtä kirjaimellisesti kuin saksan prepositiot *auf ja über*.

Myös *uskoa jonkin päälle* -rakenteen kanssa synonyyminen ilmaus *panna usko jonkun tai jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä, mutta se on harvinaisen. Esiintymiä on vain kolme. *Panna usko jonkun tai jonkin päälle* eroaa *uskoa jonkin päälle* -rakenteesta siten, että se on mahdollista tulkita myös kuvaannollisesti käytetyksi paikanilmaukseksi.

(241) JUmala ole minulle waijuaselle syndisellen armolinen, minulla ombi iuri heicko wscō, etten mine **pane** wahwa **wscō**, **minun HERRAN Jumalani päälle**, ninquin minun tulis – – (A-I-755)

Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenne määrittää myös *usko*-substantiivia. Myös tätä ilmausta voidaan pitää Agricolan kielessä leksikaalistuneena. Sitä vastaa nykyuomessa *usko johonkin*, kuten esimerkeistä 242 näkyy. Agricolan rakenteen mallina on ruotsinnosten *trona på*. Lutherin saksannoksessa on *glauben an* + akkusatiivi. Tässä esimerkissä *päälle*-adpositiorakenteen pääsana *usko* on toisen adpositiorakenteen täydennyksenä. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanana oleva *usko* on jopa 15 kertaa osa toista adpositiorakennetta.

(242) Ja sen **Wskon** cautta **henen Nimens päle**, ombi hen Temen päle ionga te näet ia tunnet, wahwistanut henen Nimens. (A-II-320-[Ap-3:16])
 Jeesuksen nimi ja **usko siihen** antoi voimaa tälle miehelle – – (R)
 Vnd durch den glauben an seinen Namen, hat er an Diesem, den jr sehet vnd kennet, bestetiget seinen Namen – – (L)
 – – o/Och haffuer genom **tro(o)na på hans nampn**(,) på thenne/a som j seen och kennen(,) stad(h)fest(at) sitt nampn – – (NT; GVB)
 et in fide nominis eius hunc quem videtis et nostis confirmavit nomen eius (V)
 Et per fiduciam nominis ejus hunc, quem videtis ac nostis, consolidavit nomen ipsius – – (ER)

Καὶ ἐπὶ τῇ πίσει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐξερῶσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· (KR)

Rakenne *uskon kuuliaisuus jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykysuomennoksessa muunlainen rakenne, mutta sitä edeltävässä raamatunsuomennoksessa *uskon kuuliaisuus jotain kohtaan*. Adpositiolla löytyy malli molemmista Erasmusen teksteistä. Latinannoksessa on *fidei super* + ablatiivi ja kreikankielisessä lähdetekstissä *πίσεως ὑπὲρ* + genetiivi. Adpositiorakenteet liittyvät siis uskoa merkitseviin sanoihin *fidei* ja *πίσεως*, eikä kummasakaan ole kuuliaisuutta merkitsevää sanaa. Sen sijaan *uskon kuuliaisuutta* vastaava rakenne löytyy Lutherin saksannoksesta, jossa on *gehorsam des Glaubens*, ja GVB:stä, jossa on *troonnes lydhno*, mutta niiden prepositiot eivät vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota, sillä saksannoksessa on *vnter* ja GVB:ssä on *j*. Jo aiemmassa Agricola-tutkimuksessa on havaittu, että Agricolan käännettävälle on ominaista tällainen usean eri lähdetekstien käyttäminen (ks. luku 2.2 ja Itkonen-Kaila 1997, 14). NT:ssä on käytetty *vthi*-prepositiota ja Vulgatassa *pro*-prepositiota, jotka eivät vastaa *päälle*-adpositiota, eivätkä myöskään näiden prepositiorakenteiden pääsanat vastaa yhtä tarkkaan Agricolan käännettävää kuin Lutherin ja GVB:n käänntösten prepositiorakenteiden pääsanat.

- (243) Jonga cautta me olema Armon ia Apostolin wirghan saaneet caikein Pacanain seas, ylesoiwendaman **Uskon cwliaisudhen, henen Nimense päle** – – (A-II-418-[Rom-1:5])
 – ja häneltä minä olen saanut armon ja apostolinviran, jotta hänen nimensä kunniaksi johtaisin ihmisiä kaikista kansoista uskonkuuliaisuuteen. (R)
 – – jonka kautta me olemme saaneet armon ja apostolinviran, että syntyisi **uskon kuuliaisuus hänen nimeänsä kohtaan** kaikissa pakanakansoissa – – (VR)
 Durch welchen wir haben empfangen Gnade vnd Apostelampt vnter alle Heiden, **den gehorsam des Glaubens** auff zurichten, vnter seinem Namen – – (L)
 – – genom huilkin wij haffuom nådhena och apostla embetet, ath troon motte fåå lydhno jbland alla hedhningar vthi hans nampn – – (NT)
 – – genom hwilken wij haffue fått nådh och Apostlaembete, til at vpretta **troonnes lydhno**, jbland alla Hedhningar j hans nampn – – (GVB)
 per quem accepimus gratiam et apostolatium ad oboediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius (V)
 Per quem accepimus gratiam ac muneris Apostolici functionem, ut obediatur **fidei** inter omnes gentes, **super ipsius nomine** – – (ER)
 Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν, εἰς ὑπακοὴν **πίσεως** ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, **ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ** – – (KR)

Rakenne *uskon tunteminen jonkun päälle* esiintyy kerran Agricolan kielessä. Sitä vastaisi nykysuomessa lähinnä *uskon tunteminen jotakuta kohtaan*. Agricolan

käännöstä vastaavassa kohdassa on saksankielisessä lähdetekstissä *erkentis des glaubens an*, jonka täydennys on latinan akkusatiivin mallia noudattava *Jhesum Christ*.

- (244) Caiki syndiset, hytyneet, ia Perkelelda henen waldakundahans fangitit, madhaisit iellensiodhatta **oijkean wskon tundemisehen**, ioca on sinun racas poias **Jesusen Christusen päälle** – – (A-I-552)
 – – alle sunder, verblendte und vom teuffel ynn sein reich gefangen *zur erkentis des rechten glaubens an Jhesum Christ*, seinen son – – (G, 329)

Uskovainen jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Esimerkissä 245 pääsanana *uskovainen* on adjektiivi tai substantiivi ja esimerkissä 246 substantiivi. Nykysuomessa ei ole vastaavaa rakennetta, joten asia pitää ilmaista muulla tavoin, kuten nykyraamatussa *uskoa johonkin* (esim. 245). Agricolan *päälle*-adpositiolla löytyy preposition *an* sisältävä vastine Lutherilta: *gleubig an* + akkusatiivi. Koska esimerkissä 247 on käytetty akkusatiivia saman adjektiivin kanssa, voi tässäkin tulkita olevan kyse akkusatiivista.

- (245) – – ia iloitzi caiken henen Perehens cansa, ette hen **Jumalan päle wskouaisexi** tuli. (A-II- 359-[Ap-16:34])
 – – ja yhdessä koko talonväkensä kanssa hän riemuitsi, kun nyt usko Jumalaan. (R)
 – – vnd frewet sich mit seinem gantzen Hause, das er *an Gott gleubig* worden war. (L)
 – – frög(h)dandes sigh(,) at(h) han medh alt sitt hws troodde g/Gudhi. (NT; GVB)
 – – et laetatus est cum omni domo sua credens Deo (V)
 – – & exsultavit quod cum universa domo sua credidisset Deo. (ER)
 – – καὶ ἠγαλλιᾶτο πανοικὶ πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ. (KR)

- (246) Ja sen saman Oikiudens, wacudhens, hurskaudens ia woitons Christus nyt meille **vskouaisille henen pälens**, teudhelisesta iaca, armolisesta laina, ia paitzi caiki meiden oma ansiota andapi – – (A-II-011-[UT-e])

Uskollinen jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykysuomennoksessa *uskova johonkuhun*. Agricolan adpositiorakenteen pääsanana mallina on Lutherin saksannoksen *gleubig*, johon liittyy akkusatiivitäydennyksen saava *an*-prepositio. Toisaalta ruotsinkielisissä käännöksissä on *päälle*-adpositiota tarkemmin vastaava *på*-prepositio, mutta se liittyy verbimuotoon *troor* 'uskoa', joten ruotsinno ei vastaa adpositiorakenteen pääsanana osalta yhtä tarkasti Agricolan käännöstä kuin Lutherin saksannos.

- (247) Jos te minun pidhett **wskolissa HERRAN päle**, nin tulcat minun Hoonen siselle, ia olcatta sijnä. (A-II-358-[Ap-16:15])
 "Jos kerran pidätte minua Herraan uskovana, tulkaa kotiini ja jääkää vieraikseni." (R)

So jr mich achtet, das ich **gleubig** bin an den HErrn, so kompt in mein Haus vnd bleibet alda. (L)

Om j hollen mich ther före, ath iach troor **på herran**, såå kommer j mitt hwss och bliffuer ther -- (NT)

Om j hållen migh therföre, at iagh troor **på Herran**, så kommer j mitt hws och bliffuer ther. (GVB)

-- s/Si i/judicastis me fidelem Domino esse(,) introite in domum meam(,) et/& manete -- (V; ER)

Εἰ κερρίκατέ με πιστήν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου μέivate· (KR)

Uskaltaa jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä 98 kertaa. ilmaus on leksikaalistunut Agricolan kielessä. *Uskaltaa*-verbin merkitys on 'uskoa; luottaa, turvata'. Sen merkitys on kaksi kertaa 'rohjeta' (ks. esim. 279). Rakennetta *uskaltaa jonkin päälle* vastaa Uuden testamentin nykykäännöksessä usein illatiivirektiioinen *uskoa*-verbi. Agricolan *uskaltaa päälle* -rektiolle mallina on ruotsinnosten *troor (vp)på*. Lutherin saksannoksen *an* + akkusatiivi, latinannosten *in* + akkusatiivi tai ablatiivi ja kreikankielisen laitoksen *εἰς* + akkusatiivi, jotka eivät vastaa *päälle*-adpositiota yhtä tarkkaan kuin ruotsinnosten *(vp)på*.

(248) Joca **minun päleni vskalta**, henelle ombi se ijancaikinen Eleme. (A-II-262-[Jh-6:47])

Totisesti, totisesti: sillä, joka **uskoo**, on ikuinen elämä. (R)

Wer an Mich gleubet, der hat das ewige Leben. (L)

Huilken som **troor vppå mich**, han haffuer ewinnerlight lijff -- (NT)

Hwilken som **troor på migh**, han haffuer ewinnerlight lijff. (GVB)

qui credit in me habet vitam aeternam (V)

-- qui confidit mihi habet vitam aeternam. (ER)

-- ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον. (KR)

(249) Ja cuca yhden nijste wehimist, iotca **vskaltauat minun päleni** pahoittapi, parambi henelle olis, ios myllyn kiui henen caulans riputettu olis, ia mereen heitetty olis. (A-II-136-137-[Mk-9:42])

Mutta jos joku johdattaa lankeemukseen yhdenkin näistä vähäisistä, jotka **uskovat minuun**, hänelle olisi parempi, että hänet heitettäisiin mereen myllynkivi kaulassa. (R)

Vnd wer der Kleinen einen ergert, die an Mich gleuben, dem were es besser, das jm ein Mülstein an seinen Hals gehenget würde, vnd ins Meer geworffen würde. (L)

Och hoo ther förarghar en vthaff the små som **tro på mich**, bätre våre honom, ath widh hans hals hengdes en qwärnasteen, och borthkastadhes vthi haffuit -- (NT)

Och hwilken som förarghar en aff the små som **troo på migh**, bätre wore honom, at widh hans hals hengdes en quernsteen, och bortkastadhes vthi haffuet. (GVB)

et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius et in mare mitteretur (V-[Mk-9:41])

Et quisquis offenderit unum ex pusillis, qui confidunt in me, melius foret illi, si circumdaretur saxum molare circa cervicem ejus, & abjiceretur in mare. (ER-[Mk-9:41])

Καὶ ὃς ἂν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τῶν πισευόντων εἰς ἐμὲ, καλὸν ἐστὶν αὐτῷ μᾶλλον, εἰ περὶκεῖται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν. (KR-[Mk-9:41])

Kerran *uskaltaa*-verbiin liittyy refleksiivipronomini: *uskaltaa itsensä jonkin päälle*.

- (250) Em mös **wscalla itzeeni** teudhelisesta **henen pällense**, minun hädheseni, sielun eli rumin polesta – – (A-I-755)

Panna uskallus jonkun päälle esiintyy kolme kertaa Agricolan kielessä ja *asettaa uskallus jonkun päälle* kerran. Ne olisi mahdollista tulkita myös kuvaannollisiksi paikanilmauksiksi. Esimerkissä 251 rakennetta *panna uskallus jonkun päälle* vastaa nykykäännöksessä *luottaa johonkukun*. Agricolan rakenteelle löytyy vastine useammasta erikielisestä lähdetekstistä. Tarkimmat vastineet ovat Lutherin saksannoksessa *stellen vertrauen auff* + akkusatiivi tai datiivi ja ruotsinnoksissa *settia tröst på*. Kreikankielisessä tekstissä on πεποιθότες ‘luottaa’ ἐπι + datiivi. Latinassa puolestaan on *in*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota. (Rakennetta *itse pälem* käsitellään esimerkin 150 kohdalla.) *Asettaa uskallus jonkun päälle* -rakenteelle ei löydy suoraa mallia. *Päälle*-adpositiota vastaa saksankielisessä lähdetekstissä *zu*-prepositio. Agricolan *päälle*-rakenteessa on voitu käyttää vastaavan *panna uskallus jonkun päälle* -rakenteen analogiaa.

- (251) Mutta se tapachtui senpolesta, ettei meiden pideis **paneman** ychten **vskallusta itze pälem**, wan **Jumalan päle**, ioca ne Cooleet ylesherettä. (A-II-496-[2Kor-1:9])

Me saimme tuntea olevamme kuolemaan tuomittuja, jotta emme **luottaisi itseemme**, vaan **Jumalaan**, joka herättää kuolleet. (R)

– – vnd bey vns beschlossen hatten, wir müsten sterben. Das geschach aber darumb, Das wir **vnser vertrauen** nicht **auff vns selbs stellen**, sondern **auff Gott**, der die Todten aufferwecket – – (L)

Thz skedde för then skul, på thet ath wij ingen **tröst sette på oss sielffua**, vtan **på gudh som vpwäcker the dödha** – – (NT)

Thet skeedde för then skul, at wij ingen **tröst skole settia på oss sielffua**, vthan **på Gudh som vpwecker the dödha**. (GVB)

ed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus ut non simus fidentes in nobis sed in Deo qui suscitatur mortuos (V)

Quin ipsi in nobisipsis sententiam mortis acceperamus, ne confideremus in nobisipsis, sed in Deo, qui ad vitam suscitatur mortuos – – (ER)

Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ’ ἑαυτοῖς, ἀλλ’ ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγειρόντι τοὺς νεκροὺς – – (KR)

- (252) – – ioca itzens tundepi, ia **henen wscalluxens** aijnosta **sinun pälles** [!] **asettapi**, ettes tadot heiden synnins armolisesta *andexianda* – – (A-I-559)
 – – der sich erkennet, vnd *seinem vertrawen* alleyne zu dir stellet, seine sünde gnediglich zuergeben. (G, 337)

Myös substantiivi *uskallos* tai *uskallus* saa Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen. Agricolan adpositiorakenteelle malliksi löytyy esimerkiksi 253 ruotsin *förtröstning* 'luottamus, turva' *på*, joka esiintyy GVB:ssä. NT:ssä on vastaavassa kohdassa *om*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota. Esimerkissä 254 esikuvana on GVB:n *förtröstande på* ja Lutherin saksannoksen *vertrawen* 'usko, luottamus' *auff* + akkusatiivi. Esimerkissä 254 Agricolan adpositiorakenteen pääsana *uskallos* on toisen adpositiorakenteen täydennyksenä.

- (253) Ja sencaltainen **vskallus Jumalan Armon päle**, ia tundemus tekepi Inhimisen iloisaxi, rochkiaxi ia lustilisexi Jumalan ia caiken loondocappalein polen, ionga pyhe Hengi teke vskosa. (A-II-404 [Rom-e])
 Vnd solche zuersicht vnd erkenntnis göttlicher gnade, machet frölich, trotzig vnd lüstig gegen Gott vnd alle Creaturn, welchs der heilige Geist thut im glauben. (L)
 – – och sådana förtröstning och besinning om gudz nådhe gör menniskiona gladh, tröstugh, och lustugha till gudh, och till alt thet skapat är, huilkit then helghe ande gör j troone – – (NT)
 Och sådana **förtröstning på Gudz nådh**, giffuer menniskionne lust och wilia til Gudh, och til alt thet skapat är, hwilket then helghe Ande gör j troonne. (GVB)

- (254) HERRA, Israelin Jumala, wahwista minua, ja awita minua armolisesta, ette mine sen Töön teutteisin, ionga mine teudhen **wscaloxen cautta sinun pälles**, olen aijwonut – – (A-I-165-[Judit-13:7])
 Ja sanoi: Herra Israelin Jumala, wahvista minua ja auta nyt minua armollisesti täyttämään sitä työtä, jota minä, sinuun luottain, olen aikonut tehdä – – (AP)
 HERR Gott Jsrael, stercke mich, vnd hilff mir gnediglich, das werck volbringen, das ich mit gantzem **vertrawen auff dich** hab furgenomen – – (L)

HERRE Israels Gudh, styrck migh, och hielp migh nådheligha at fulkompna thet werck, som iagh medh alt **förtröstande på tigh**, företaget haffuer -- (GVB)

Uskaltavainen jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sille ei Gummeruksen (1955) lähteiden mukaan löydy suoraa vastinetta, vaan sitä vastaa lähdetekstissä (*tina*) *åkalares* 'rukoilija, avuksihuutaja' (*styrkia*). Agricolan adpositiorakenne on analoginen *uskaltaa*-verbiin ja muihin samakantaisiin sanoihin liittyvien *päälle*-adpositioiden kanssa.

- (255) SIne Jumala caikiwaldias, **sinun pälles wscaldauajsten** wäkeuys, lehesty armolisesta meiden auxenhwtamisen -- (A-I-708)
O herre gudh som är tina åkalares styrkia, see milleliga til våra böön -- (G, 489)

9.4.5.2.4. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muistamista

Muistamista ilmaistaan Agricolan kielessä rakenteilla *muistaa*, *muistella* ja *muisto jonkun* tai *jonkin päälle*. Adpositiorakenteella ilmaistaan näissä tapauksissa muistamisen kohdetta. Ilmauksen *laskea jotain sydämensä päälle* adpositiorakenne puolestaan ilmaisee sitä, mihin muisto talletetaan. Adpositiorakenne on tässä tapauksessa siis samalla kuvaannollisesti käytetty paikanilmaus.

Muistaa jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy usein, yli sata kertaa, Agricolan kielessä, joten sitä voi pitää leksikaalistuneena. Adpositiorakennetta vastaa nyky-suomessa *muistaa* ja objekti, joka on tyypillisimmin kyseisten Uuden testamentin kohtien nyky-suomenoksessa partitiivimuotoinen. Agricolan rektion mallina on ruotsinnosten *minnas på*, kuten esimerkissä 256. Toisaalta esimerkissä 257 on NT:ssä *tencker* 'ajatella' *på*, jossa verbi ei vastaa aivan yhtä kirjaimellisesti Agricolan käännöstä. Samoin on esimerkissä 258, mutta siinä on NT:ssä *på*-preposition sijaan *vppå*. Lutherin saksannoksissa on Agricolan käännöstä vastaavissa kohdissa *gedechte an* + akkusatiivi. Verbi voi ilmaista ajattelemisen lisäksi myös muistamista.

- (256) Ja osottaman Laupiuden meiden Isillen, ia **muistaman henen pyhen Lijtons päle**. (A-II-165-[Lk-1:72])
Hän on nyt osoittanut laupeutensa, uskollisuutensa isiämme kohtaan. Hän on **pitänyt mielessään pyhän liittonsa** -- (R)
Vnd die Barmhertzigkeit erzeigete vnsern Vetern, Vnd gedechte an seinen heiligen Bund. (L)
På thet han skulle bewisa sina barmhertugheet medh wora fädhra, och **minnas på sitt helgha testamente** -- (NT)
Och bewisa barmhertigheet medh våra fädher, och **minnas på sitt helgha Testamente**. (GVB)
ad faciendam misericordiam cum patribus nostris et memorari testamenti sui sancti (V)

Ut uteretur misericordia erga patres nostros, ac memor esset testamenti sui sancti. (ER)

Ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἀγίας αὐτοῦ. (KR)

(257) Waan **muistacat Lothin Emenen päle**. (A-II-220-[Lk-17:32])

Muistakaa Lootin vaimoa! (R)

Gedencket an des Lots weib. (L)

-- tencker och **på Lots hustrw** -- (NT)

Kommer jhogh Lots hustru. (GVB)

memores estote uxoris Loth (V)

Memores autem estote uxoris Lot. (ER)

Μνημονεύετε δὲ τῆς γυναικὸς Λώτ. (KR)

(258) Mine olen teille caiki ilmoittanut, Ette nin töte tehden pite coriaman nijte heickoia, Ja **muistaman HERRAN JESUSEN sanan päle** -- (A-II-370-[Ap-20:35])

Kaikin tavoin olen teille osoittanut, että näin, työtä tehden, tulee huolehtia vähäosaisista **muistaen Herran Jeesuksen omat sanat** -- (R)

Jch hats euch alles gezeiget, Das man also erbeiten müsse, vnd die Schwachen auffnemen, Vnd **gedencken an** das wort des HERRn Jhesu -- (L)

All ting haffuer iach wijst idher, ath så arbetandes moste man vpholla the som swaghe äro, och tenkia **vppå herrans Jesu oordh** -- (NT)

All ting haffuer iagh wijst idher, at så moste man arbeta och vptagha the swagha, och tenkia **på Herrans Jesu ord** -- (GVB)

o/Omnia ostendi vobis(,) quoniam/quod sic laborantes oportet suscipere infirmos(,) ac meminisse verbi/verborum Domini I/Jesu -- (V; ER)

Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτως κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τὲ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ -- (KR)

Muistaa-verbin johdos *muistella* saa Agricolan kielessä *päälle*-adposition rek-tiokseen 19 kertaa. Sitä vastaa nykysuomessa *muistella jotakin*, kuten alla olevasta esimerkistä näkyy. Myös tälle löytyy malli GVB:stä, jossa on *tencker vppå*, ja toisaalta preposition osalta vähemmän suora malli Lutherin saksannoksesta *gedencke an* + akkusatiivi.

(259) Mine **muistelen ninen entisten Aicain päle** -- (A-III-426-[Ps-143:5])

Minä **muistelen menneitä aikoja** -- (R)

Jch **gedencke an** die vorigen zeiten -- (L)

Iagh tencker **vppå the förra tijdher** -- (GVB)

recordabar dierum antiquorum -- (V)

Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa myös *muisto jonkin* tai *jonkun päälle*. Sitä vastaa nykysuomessa *muisto jostakin* tai *jostakusta*. Nykysuomennoksessa on käytetty esimerkissä 260 verbiä *muistuttaa*, joka järjestyy elatiivin kanssa. Agricolan rektion malli löytyy ruotsin rektiosta *åminnelse på*.

- (260) Waan sille tapactu waiuon xyi **Muisto synnin päle** ioca woosi. (A-II-646-[Heb-10:3])
 Mutta uhrit päinvastoin **muistuttavat synneistä** joka vuosi. (R)
 Sondern es geschicht nur durch dieselbigen ein Gedechnis der sünde alle jar -- (L)
 -- vtan skeer ther medh een **åminnelse på synderna** huart år -- (NT)
 Vthan ther medh skeer een **åminnelse på synderna** hwart år -- (GVB)
 sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit (V)
 Atqui in istis commemoratio fit peccatorum quotannis. (ER)
 Ἄλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἀμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν. (KR)

Laskea jotain sydämensä päälle esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. Sen merkitys on 'painaa tai tallettaa sydämeensä; muistaa'. Adpositiorakenteen pääsanaa vastaa nykysuomennoksessa *muistaa* ja Bibliassa *panna sydämeensä*. Malli Agricolan käännökselle löytyy ruotsista (*haffuer*) *lagdt vppå hiertat* ja Vulgatasta *ascendit* 'nousta, kiivetä, astua (ylös)' (Streng 1997) *super cor*. Vulgatassa preposition täydennys *cor* on akkusatiivimuotoinen. Lutherin saksannoksessa vastaavassa kohdassa on *zu*-prepositio, joka ilmaisee suuntaa johonkin.

- (261) Ja nin hen site **sydhemens päle laski**, nin ettei hen woinut teiden paha menoan sillen kersie, ia nijte Cauhistoxia, ioita te teit. (A-III-562-[Jer-44:21-22])
 Herra muistaa ne, ja ne loukkaavat häntä! Herra ei voinut enää sietää teidän uhrimenojanne, niin pahoja ja iljettäviä ne olivat. (R)
 -- ja nijn hän **pani sen sydämeens**. Nijn ettei hän woinut teidän paha menoan sillen kärsiä, ja nijtä cauhistuxia, joita te teitte -- (B)
 -- vnd hats zu hertzen genomen, Das er nicht mehr leiden kondte, ewern bösen wandel vnd Grewel, die jr thetet. (L)
 -- och **haffuer lagdt thet vppå hiertat**, så at han icke meer lijdha kunde idhart onda wesende och styggelse som j giorden -- (GVB)
 -- et **ascendit super cor eius** et non poterat Dominus ultra portare propter malitiam studiorum vestrorum et propter abominationes quas fecistis (V)

9.4.5.2.5. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muuta kognitiota

Tässä luvussa esitettyjen adpositioiden täydennys on usein lähdekielissä olosijainen, mutta olen silti laskenut nämä *pää*-vartaloiset adpositiot tulosijai-

siksi. Tulosija on näissä yhteyksissä suomen kielen kannalta luontevampi, sillä adpositiorakenteet ilmaisevat kohdetta, johon kognitiivinen toiminta suuntautuu.

Ajattelemista ilmaistaan Agricolan kielessä rakenteella *ajatella jonkin päälle* ja ymmärtämistä Agricolan kielessä vain kerran esiintyvällä *ymmärrys jonkin päälle*. Adpositiorakenteella ilmaistaan näissä rakenteissa ajattelun ja ymmärryksen kohdetta.

Ajatella jonkun tai *jonkin päälle* on leksikaalistunut Agricolan kielessä. Se esiintyy Agricolalla 33 kertaa. Sitä vastaa nykykielessä *ajatella jotakin*. Esimerkissä 262 sitä vastaa nykysuomennoksessa *pohtia jotakin*. Itkonen-Kailan (1997, 11) mukaan Agricolan postpositioilmaus *ajatelkaa sen päälle että* on ruotsinmukaisuus. Myös alla olevasta esimerkistä näkyy, että malli *ajatella*-verbin rektiolle on ruotsin kielessä *tenckte på*. Toisaalta myös Lutherin saksannoksessa on merkitykseltään läheinen *besinnet sich* 'miettiä' *vber* + datiiivi. Myös saksassa ajattelemista ilmaisevat verbit saavat rektiokseen *vber*-preposition, joka vastaa suomen *päälle*-adpositiota. Latinannoksissa puolestaan on prepositio *de* ja kreikassa $\pi\epsilon\rho\iota$, jotka eivät vastaa *päälle*-adpositiota.

(262) Mutta quin nyt Petari **aiatteli sen Näwuyn päle**, sanoi henelle Hengi – – (A-II-341-[Ap-10:19])

Pietarin yhä **pohtiessa näkyään** Henki sanoi hänelle – – (R)

Jn dem aber Petrus **sich besinnet vber dem Gesichte**, sprach der Geist zu jm – – (L)

Och widh/wedh Petrus **tänkte/tenckte på synena**(,) sadhe a/Anden till honom/m – – (NT; GVB)

Petro autem/vero cogitante **de visione**(,) dixit Spiritus ei – – (V; ER)

Τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυμουμένου **περὶ** τοῦ ὀράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα – – (KR)

Ymmärrys jonkin päälle -rakenteelle ei löydy vieraskielistä mallia. Adpositiorakenteen käytöllä on ehkä tavoiteltu uskonnollista tyyliä ja käännöksessä on käytetty muista kognitiota ilmaisevista *päälle*-adpositiorakenteen kanssa järjestyvistä rakenteista yleistettyä mallia. Toisaalta myös ruotsin *förstå* 'ymmärtää' *på* saattaisi olla mallina tälle rakenteelle.

(263) Anna meille iuri oijkea **ymmerdhys sinun Jumalisen Tadhos ja sanas pälle** – – (A-I-656)

Gib vns ainenn rechten **verstand deines Göttichen willens vnd worts**. (G, 435)

Tiedon varmuutta tai epävarmuutta ilmaisevat Agricolan kielessä seuraavat *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen saavat ilmaukset: *luulla*, *epäillä*, (*epäilemätöin ja*) *vissi* ja *vahva jonkin päälle*. Adpositiorakenteilla ilmaistaan aihetta tai kohdetta.

Luulla jonkun päälle esiintyy kerran Agricolan kielessä. Adpositiorakenteella ilmaistaan aihetta. Nykysuomennos poikkeaa Agricolasta: *jotka katsovat meidän toimivan*. Agricolan rakenteelle ei löydy mallia mistään lähdetekstistä,

joten kyseessä on muista vastaavista rakenteista yleistetty malli. Lutherilla ja GVB:ssä on yhdysverbi (*zumisset* ja *tillegger*), mutta niiden määriteosatkaan eivät vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota.

(264) Mutta mine rucolen teite, ettei minua waadhitaisi tykenollesani rohkiaisti kieuttemen, ia site Kemptiutta prwcaman, ioca **minun päleni luullan** mutomita watan, iotca meite aruauat, ninquin me lihalisella taualla waelaisimma. (A-II-511-[2Kor-10:2])

Pyydän, ettei minun teidän luonanne tarvitsisi turvautua tähän rohkeuteen -- aikomukseni on näet käydä eräiden kimppuun, jotka katsovat meidän toimivan niin kuin tämän maailman ihmiset. (R)

– – ja pyydän, ettei minun, kun tulen teidän tyköne, tarvitsisi käyttää sitä rohkeutta, millä aion luottavaisesti uskaltaa käydä eräiden kimppuun, jotka ajattelevat meistä, aivan kuin vaeltaisimme lihan mukaan. (VR)

Mutta minä rucoilen teitä, ettei minua waaditais rohkiaxi tykönä ollesani, ja nijncuin minulla luullan rohkeus muutamita watan olewan, jotca **meitä luulewat**, meidän lihamma jälken waeldawan. (B)

Jch bitte aber, das mir nicht not sey, gegenwertig thürstig zu handeln, vnd der künheit zu brauchen, die man mir zumisset, gegen etliche, die vns schetzen, als wandelten wir fleischlicher weise. (L)

Men iach bedher idher, ath iach genom then förtröst medh hwilko iach rächnas dristugher wara, icke skall nödhgas dristug wara emoot någhra som oss räkna som wij wandradhom effter kötit – – (NT)

Men iagh bedher idher, at iagh icke skal nödhgas närwarandes handla dristeligha, och bruka then dierffheet, som man migh tillegger, emoot någhra som oss rekna såsom wij wandradhe effter kötet – – (GVB)

rogo autem ne praesens audeam per eam confidentiam qua existimo audere in quosdam qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus (V)

Rogo autem vos, ne praesens audeam ea fiducia, qua cogito audax fuisse in quosdam, qui putant nos veluti secundum carnem ambulare – – (ER)

Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρσύνῃσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λεγισομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας· (KR)

Epäillä jonkin päälle ei ole juuri yleisempi kuin *luulla jonkin päälle*. Se esiintyy Agricolalla kolme kertaa. Sitä vastaa nykysuomessa *epäillä jotakin*, kuten esimerkiksi 265 näkyy. Sille mallina on ruotsinnosten *twifladhe på*. Lutherin saksannoksessa on preposition rakenne *zweiuel an* + datiivi.

(265) Sille ei hen ychten **epeilyt Jumalan Lupauxen päle** Epeuskon cautta – – (A-II-428-[Rom-4:20])

Abraham ei ollut epäuskoinen eikä **epäillyt Jumalan lupausta** – – (R)

Denn er zweiuel nicht an der verheissung Gottes durch vnglauben – – (L)

- ty han **twiffladhe** intit **på gudz lyffte** medh otrooheet -- (NT)
 Ty han **twifladhe** intet **på Gudz löffte** medh otroo -- (GVB)
 in repromissione etiam Dei non haesitavit diffidentia -- (V)
 Verum ad promissionem Dei non haesitabat ob incredulitatem -- (ER)
 Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπισίᾳ -- (KR)

Vissi jonkin päälle (esim. 266) esiintyy Agricolan kielessä neljä kertaa ja *epälemätöin ja vissi* (esim. 267) kerran. Rakennetta *vissi jonkin päälle* vastaa nykysuomessa *vissi jostakin*. Esimerkissä 266 on käytetty *vissi*-adjektiivin sijaan *varma*-adjektiivia, sillä *vissi* on nykykielessä arkinen eikä siten sovellu Raamatun tekstiin. Agricolan *päälle*-adpositiorakenteen mallina on esimerkiksi 266 ruotsinnosten *fulwiss (vp)på. Epälemätöin ja vissi jonkin päälle* -rakenteelle löytyy ruotsinnoksesta malli *wiss på*, mutta siinä ei ole *epälemätöin*-adjektiivia vastaavaa sanaa. Sitä vastaa saksan *on zweiuell*. *Epälemätöin*-adjektiiviin liittyvän *päälle*-adposition kannalta rakenteessa voi olla kyse *epäillä jonkin päälle*-rakenteen analogian seuraamisesta. Adpositiorakenne rinnastuu inessiivimuotoisen *uskossa*-sanan kanssa, jonka mallina ovat *j troonne ja im glauben*.

- (266) Waan oli wahwa vskosa, ia annoi Jumalan sen Cunnian, ia oli caikein **wissin sen päle**, ette se iota Jumala lupapi, sen hen mös woipi teuttä. (A-II-428-[Rom-4:21])
 -- vaan sai voimaa uskostaan. Hän antoi Jumalalle kunnian **varmana siitä**, että Jumala pystyy tekemään sen mitä on luvannut. (R)
 Sondern ward starck im glauben, vnd gab Gott die Ehre, vnd wuste auff's allergewissest, das, was Gott verheisset das kan er auch thun. (L)
 -- vtan stoodh starker j trona, geffuandes gudhi ära, och war **full wiss ther vppå**, ath then som loffuadhe han war och mecktugh thet ath holla -- (NT)
 -- vthan wardt starck j troonne, giffuandes Gudhi ärona, och war **fulwiss ther på**, at then som loffuadhe, han war ock mechtigh thet at hålla. (GVB)
 -- sed confortatus est fide dans gloriam Deo plenissime sciens quia quaecumque promisit potens est et facere (V)
 -- sed robustus factus est fide, tribuens gloriam Deo: Certa persuasione concepta, quod is promiserat, idem potens esset & praestare. (ER)
 -- ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. Καὶ πληροφορηθεῖς, ὅτι ὁ ἐπήγγελται, δύνάτος ἐστὶ καὶ ποιῆσαι. (KR)
- (267) wissi) se on Site Hengi, ioca vskossa ia **Asian päle epelemötöin ia vissi ombi**. (A-III-283-reun2)
 Gewissen) Das ist, Ein Geist der im glauben on zweiuell vnd der Sachen gewis ist -- (DB, 31-45 < HE 1994, 66)
 wiss anda) Thet är en anda som j troonne och **på sakenne wiss är**. (GVB < HE, 66)

Rakenteen *vahva jonkin päälle* merkitys on esimerkissä 268 'olla varma jostakin'. Agricola on Gummeruksen (1955) lähteiden mukaan kääntänyt tekstin saksasta vapaasti suomeen, sillä saksankielisessä lähdetekstissä on *ich weiss das 'tiedän, että'*. Se saattaa noudattaa rakenteen *vissi jonkin päälle* -mallia. Myös ruotsin *säker*-adjektiivin 'varma' rektio on *på* (SAOB). Ruotsin *fast* voi merkitä sekä 'varmaa' että 'vahvaa', mutta se ei kuitenkaan järjesty *på*-preposition kanssa.

- (268) O racas HERRA, mine **olen wahwa sen päälle**, ette sinun Jumalises lupaus ja sana, ouat todhet -- (A-I-561)
 O lieber herr, ich weiss das deine götliche zusage vnnd wort warhafftig sind -- (G, 339)

Hämmästyminen ja ihmettelminen ilmaistaan Agricolan kielessä rakenteilla *hämmästyä* ja *ihmetellä* ja *imehdellä jonkin päälle*. Ne kumpikin ovat harvinaisia Agricolan kielessä. Myös hämmästyminen ja ihmettelminen määrittäville adpositiorakenteilla ilmaistaan aihetta tai kohdetta.

Hämmästyä jonkin päälle -rakennetta vastaa nykysuomessa *hämmästyä jotakin* tai *jostakin*. Nykyisessä raamatunkäännöksessä on esimerkissä 269 *olla hämmästyksissään* -rakenteen rektiona elatiivi. Agricolan adpositiorektiolle löytyy malli kaikista lähdeteksteistä: *entsatzten sich* 'kauhistua, tyrmistyä' *vber* + datiiivi, *förundradhe på*, *stupebant super* + ablatiivi ja *ἐξέπλήσσοντο ἐπὶ* + datiiivi. Agricolan käännös poikkeaa hieman Lutherin saksannoksesta, sillä siinä on refleksiivipronomini, jota ei ole Agricolalla eikä myöskään muissa käännöksissä.

- (269) Ja he **hemmestyit henen Opetuxens päle**. (A-II-112-[Mk-1:22])
 Ihmiset **olivat hämmästyksissään hänen opetuksestaan**. (R)
 Vnd sie **entsatzten sich vber seiner lere** -- (L)
 o/Och the **förundradhe** stoorligha **på han/ns lärdom** -- (NT; GVB)
 e/Et **stupebant super doctrina eius/ejus** -- (V; ER)
 Καὶ ἐξέπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ (KR)

Ihmetellä jonkin päälle -rakennetta vastaa nykysuomessa *ihmetellä jotakin*, kuten esimerkistä 270 näkyy. Agricolan rakenteelle löytyy malli useammastakin lähdetekstistä. Erasmuksen latinannoksessa on *miramini super* + akkusatiivi tai ablatiivi ja kreikankielisessä versiossa *θαυμάζετε ἐπὶ* + datiiivi. Vulgatassa on *in-prepositio* 'sisällä, sisältä; jossakin', joka ei vastaa *päälle*-adpositiota. Ruotsinnoksissa on *vndren här vppå* ja Lutherin saksannoksessa *wundert euch darüber*, joissa ei ole kyse prepositioista vaan adverbeista, jotka tosin vastaavat läheisesti Agricolan adpositiorakennetta. *Ihmetellä*-verbin variantti *imehdellä* (VKS) saa kerran rektiokseen *päälle*-adposition (esim. 271). Agricolan rektiolle löytyy tässäkin vastaava malli useammasta lähdekielestä. NT:ssä on *forvndradhe på* ja GVB:ssä refleksiivipronominillinen *förundradhe sigh på*. Erasmuksen latinannoksessa on *mirabantur super* + ablatiivi ja kreikankielisessä versiossa

εθαύμαζον ἐπὶ + datiivi. Sen sijaan Vulgatassa on *in*-prepositio ja Lutherin käännöksessä ei ole ollenkaan prepositiorakennetta vastaavassa kohdassa.

- (270) Te Miehiet Israelist, Mite te **jhmettelet temen päle**? (A-II-320-[Ap-3:12])
 Israelilaiset, miksi te **tätä ihmettelette**? (R)
 Jr Menner von Jsrael, was wundert jr euch darüber? (L)
 J men vthaff Jsrael, Hwij wndren j här vppå -- (NT)
 J män aff Jsrael, Hwij vndren j här vppå -- (GVB)
 viri israhelitae quid miramini in hoc -- (V)
 Viri Israelitae, quid **miramini super hoc** -- (ER)
 Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί **θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ** -- (KR)
- (271) Ja caiki annoit henelle todistuxen, ia **imehtelit** nijnnen armolisten **sanaden päle** iotca henen suustans vloskeuit -- (A-II-174-[Lk-4:22])
 Kaikki kiittelivät häntä ja **ihmettelivät** niitä armon **sanoja**, joita hänen huuliltaan lähti. (R)
 Vnd sie gaben alle zeugnis von jm, vnd wunderten sich der holdseligen Wort, die aus seinem Munde giengen -- (L)
 -- och the båra honom alle witnesbyrd, och **forvndradhe på** the nådhefulla **oordh** som gingo vthaff hans mwn -- (NT)
 Och the båro honom alle witnesbyrd, och **förundradhe sigh på** the nådhefulla **ord**, som gingo aff hans munn -- (GVB)
 et omnes testimonium illi dabant et mirabantur in verbis gratiae quae procedebant de ore ipsius (V)
 Et omnes testimonium illi dabant, & **mirabantur super** gratia **sermonum**, qui procedebant ex ore ipsius -- (ER)
 Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ **εθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις** τῆς χάριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ **σώματος** αὐτοῦ -- (KR)

9.4.5.2.6. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee kognition ohella myös tekoa

Käsittelen tässä luvussa ne kognitiota ilmaisevat *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen saavat rakenteet, joissa ilmaistaan kognition lisäksi myös tekoa. Koska kognition ilmaiseminen on näissä keskeisellä sijalla, rakenteet on laskettu kognitiivisten eikä tekoa ilmaisevien pääsanojen joukkoon. Adpositiorakenteet ilmaisevat joko kohdetta, aihetta ja vastaanottajaa.

Studeerata jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. *Studeerata*-verbin merkitys on tässä 'ponnistella, nähdä vaivaa' ja adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, jonka vuoksi vaivaa nähdään. Agricolan rakenteen mallina voi olla ainakin ruotsin *studera till l. på att (göra ngt)*, jonka merkitys on 'ponnistella, pyrkiä' (SAOB). Prepositio tuo *studeerata*-verbiin sen lisämerkityksen, että on kyse kestävästä, jatkuvasta tekemisestä.

- (272) Ja mwtomat taas haruoin eli eijkenens wijtziuet **Sarnan päle studerata**
 -- (A-II-016-[UT-e])

Myös *tihteerata* 'sepittää, keksiä' (A-IV, 924) *valhe jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenteella ilmaistaan aihetta, josta valhe keksitään. Rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *ertichten Lügen vber* + akkusatiivi, GVB:n *dichta lögn offuer* ja Vulgatan *adplicabant mendacium superbi*, jossa verbi ei vastaa yhtä suoraan Agricolan verbiä kuin Lutherin ja GVB:n verbit. *Adplicabant* voi merkitä 'kiinnittää, liittää, nojata, lähettää', 'liittää, yhdistää johonkin', 'suunnata, laskea rantaan, maihin', 'kääntää puoleen' (Streng 1997 s.v. *applico*).

- (273) Ne Coriat **tichterauat Walhen minun päleni**, Mutta mine pidhen teudhest Sydhemest sinun Keskyies. (A-III-396-[Ps-119:69])
 Röyhkeät **mustaavat minua valheillaan**, mutta minä seuraan kaikessa sinun säädöksiäsi. (R)
 Die Stoltzen **ertichten Lügen vber mich**, Jch aber halte von gantzem herten deinen Befelh. (L)
 The stälte **dichta lögn offuer migh**, men iagh håller tina befalningar aff alt hierta. (GVB)
adplicabant mihi **mendacium superbi ego** autem in toto corde servabam praecepta tua (V-[Ps-118:69])

Adpositiorakenne *jonkin päälle* määrittää Agricolan kielessä kerran *astaita*-verbiä 'havaita, huomata, keksiä, ymmärtää' (VKS). Agricolan rakenteen mallina on ruotsinnosten *förfara* 'käyttäytyä, menetellä, toimia' *på*. Lutherin saksannoksessa on *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa *an* + datiivi.

- (274) *Päruchtinailla) waicka Jumalan Engelit teunens ouat Jumalasta, nin he quitengin **astaitzeuat** iocapeiue **christikunnan päle** wdhet Armot ia Lahiat, iotca Jumala alati wlosiaca -- (A-II-538-[Ef-3:00])
 (Den Fürstenthümen) Die Engel im Himmel, ob sie wol vol Gottes sind, so erfaren sie doch teglich an der Christenheit newe gnaden vnd Gaben, die Gott teglich ausgibt. (L)
 förstadömen.) En doch gudz englar äro fulle aff gudhi, så **förfara** the leka wel daghligha **på christenheten** nyia nådher och gåffuor, som gudh daghligha vtgeffuer -- (NT)
 (Förstadömen) Endoch Gudz änglar äro fulle aff Gudhi, så **förfara** the likwel dagligha, **på Christenheten** nyia nådher och gåffuor, som Gudh dagligha vtgiffuer -- (GVB)

Rakenne *pitää jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa, ja kumpikin niistä esiintyy esimerkissä 275 olevassa raamatunkohdassa. *Pitää jonkin päälle* merkitsee 'pitää jokin, noudattaa, seurata jotakin' ja sillä ilmaistaan kohdetta. Rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *halten auff* + akkusatiivi ja ruotsinnoksen *hålla vppå*.

- (275) Mine wihan nijte, iotca **piteuet irdhalisen Opin päle**, mutta mine Toiuon HERRAN päle. (A-III-251-[Ps-31:7])
 Minä kavahdan niitä, joiden jumalana on turhuus ja harha. Minä luotan sinuun, Herra. (R)
 Minä vihaan niitä, jotka seuraavat turhia epäjumalia, mutta minä turvaan Herraan. (VR)
 Minä wihan nijtä jotca **pitävät wäärä oppia**, mutta minä uscallan HERraan. (B)
 JCh hasse die da **halten auff lose Lere**, Jch hoffe aber auff den HERRN. (L)
 Iagh hatar them som **hälla vppå lösachtigha läro**, men iagh hoppas til HERRAN. (GVB)
 odisti custodientes vanitates frustra ego autem in Domino confisus sum (V-[Ps-30:7])

Ottaa vaarin jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran (esim. 276). Sitä vastaa nykysuomessa *ottaa vaari jostakin*. Nykysuomennoksessa on käytetty sen sijaan ilmausta *ottaa opikseen*. Agricola on noudattanut Lutherin ja GVB:n esikuvaa, joissa on *haben acht drauff* ja (*warda*) *achtandes* 'varoa' *vppå*. Lutherin rakenteessa on kyse adverbista, joten se ei ole yhtä suora malli Agricolalle kuin GVB. Adverbi sisältää *päälle*-adpositiota vastaavan elementin *auff* ja vastaa rakenteeltaan prepositiorakennetta. Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa myös *vaarinottaa jonkin päälle* (esim. 277), jolle mallina on Lutherin saksannoksen *achten auff* + akkusatiivi ja ruotsin *achta vppå*. Esimerkissä on mielenkiintoista myös se, että adpositiorakenne rinnastuu elatiivimuotoisen *töistä*-sanana kanssa, vaikka Lutherin saksannoksessa on myös tässä kohtaa *auff*-prepositiorakenne ja ruotsinnoksessa *vppå*-prepositiorakenne. Sen sijaan latinannoksessa on sijamuoto *opera*, joka vastaa *töistä*-sanaa. Esimerkissä 278 on kerran Agricolan kielessä esiintyvä *pitää vaarin jonkin päälle*. Se noudattaa lähinnä GVB:tä, jossa on eri verbi, mutta vastaava prepositio: *giffuer acht vppå*. Adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta tai aihetta.

- (276) Nin me **sen päle waarin otam**, ia pytelem, ette me HERRAN tundisim. (A-III-615-[Hos-6:3])
Ottakaamme opiksemme, pyrkikäämme tuntemaan Herra! (R)
 Denn werden wir acht drauff haben vnd vleissig sein, das wir den HERRN erkennen -- (L)
 Och så **warde wij ther vppå achtandes**, och winleggia oss ther om, at wij måghe kenna HERRAN -- (GVB)
 -- et vivemus in conspectu eius sciemus sequemurque ut cognoscamus Dominum -- (V)
- (277) Sille eipe he **wariota HERRAN töiste**, taicka henen **Kättens töidhen päle**, Senteden henen pite heite rickoman, ia ei ylesrakendaman heite. (A-III-248-[Ps-28:5])

Herran teoista he eivät välitä, eivät he tarkkaa hänen kättensä töitä. Siksi hän tuhoaa heidät, ei hän enää heitä nosta. (R)

Denn sie wöllen nicht **achten auff das Thun** des HERRN, noch **auff die werck seiner Hende**, Darumb wird er sie zebrechen vnd nicht bawen. (L)

Ty the wilia icke **achta vppå** HERRANS gerningar, eller **vppå hans henders werck**, Therföre skal han nedherslå, och icke vpbyggia them. (GVB)

quoniam non intellegunt opera Domini et opus manuum eius destrues eos et non aedificabis (V)

- (278) Sille waicka he keskenens Warasten, ia vlcona Röueriten cansa, rangaistut ouat, euet he quitengan merkitze, ette mine sen cautta, **caiken heiden Pahudhens päle warin pidhen.**(A-III-616-[Hos-7:2])

Siellä rehottaa valhe ja petos: varkaat tunkeutuvat taloihin, rosvojoukot kuljeksivat ryöstellen. He eivät ajattele, että minä muistan heidän pahuutensa. (R)

Denn wie wol sie vnter sich selbs mit Dieben, vnd auswendig mit Reubern geplagt sind, Dennoch wöllen sie nicht mercken, das ich alle jre Bosheit mercke. (L)

Och ändoch the inbyrdes medh tiuffuar, och vthan til medh röffuare, plåghadhe äro, Likwel wilia the intet merkia, at iagh ther medh **giffuer acht vppå alla theras ondsko** -- (GVB)

quia operati sunt mendacium et fur ingressus est spolians latrunculus foris et ne forte dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum -- (V)

Kaksi kertaa Agricolan *uskaltaa jonkin päälle* -rakenteen verbin merkitys on 'rohjeta'. Yleensä *uskaltaa* merkitsee 'uskoa' (ks. esim. 248–250). Sitä vastaavat ruotsinnosten *dristar på* ja Lutherin saksannoksen *bin küne* 'olla urhea, rohkea, uskalias' *auff*, joka ei vastaa Agricolan käännöstä aivan yhtä tarkkaan kuin ruotsinnokset. Kummassakaan ei ole kyse prepositioista. Latinannoksissa on vastaa- vassa kohdassa prepositio *in* + ablatiivi ja kreikankielisessä laitoksessa *év* + datiivi, jotka eivät vastaa *päälle*-adpositiota.

- (279) Minge päle nyt iocu vskalda (mine puhun tyhmydhes) **sen päle** mine mös **vskallan**. (A-II-514-[2Kor-11:21])

Mutta **mitä** joku toinen uskaltaa -- puhun nyt kuin järjetön -- **uskallan** minäkin. (R)

WOr auff nu jemand küne ist (Jch rede in torheit) dar auff bin ich auch küne. (L)

Utan på hwadh någhon fördrijstar (iach talar j fåwitzsko) ther på dristar iach och -- (NT)

Hwadh nu någhor vppå dristar (iagh talar j fåwitzsko) ther på dristar iagh ock. (GVB)

fuerimus in quo quis audet in insipientia dico audeo et ego (V)

– – imo in quocumque audet aliquis, per insipientiam loquor, audeo & ego. (ER)

– – ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνη λέγω, τολμῶ κἀγώ. (KR)

Lisäksi Agricolan kielessä on *voogata*⁷⁰ 'uskaltaa, panna alttiiksi' (A-IV, 926) *jonkin päälle*. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Agricolan adpositiorakenteelle ei löydy suoraa mallia lähdeteksteistä. *Voogata* on laina ruotsinnosten *wågha*-verbistä, johon ei liity prepositiota. Lutherin saksannoksessa on *setzen* 'panna, asettaa' *dran*, jossa verbiin liittyy adverbi. Se on rakenteeltaan läheinen Agricolan *sen päälle* -adpositiorakenteen kanssa. Adpositiokäännöksen takana voi olla myös muista uskaltamista ilmaiseviin pääsanoihin liittyvistä *päälle*-adpositioista yleistetty malli.

(280) * Wastoinkieumisen) Se on, ioca vsko henen tule wastoinkieumist ia wiha kerssie, ia caiki cappalet **sen päle wogaman** – – (A-II-141-[Mk-10:00])

(Verfolgung) Wer gleubt, der mus verfolgung leiden, vnd alles dran setzen. (L)

medh förföliel. Then ther troor han moste lijdhha förfölielse och haat, och **wågha** ther all ting före – – (NT)

(medh förfölielsen) Then ther troor, han moste lijdhha förfölielse och haat, och **wågha** ther all ting före – – (GVB)

9.4.5.2.7. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanat kuuluvat useampaan eri merkityskategoriaan

Agricolan kielessä esiintyy myös sellaisia *päälle*-adpositiorakenteita, jotka liittyvät useampaan pääsanaan: *ajatella ja luottaa* (esim. 281) *turvata ja luottaa* (esim. 282), *turvata ja uskoa* (esim. 283), *uskaltaa ja luottaa* (esim. 284), *uskaltaa ja turvata* (esim. 285) ja *uskaltaa, luottaa ja turvata jonkun tai jonkin päälle* (esim. 286).

Esimerkissä 284 Agricolan rakenteen *uskaltaa ja luottaa jonkun päälle* mallina on saksan *wagen und ergeben auff* + akkusatiivi. Esimerkissä 285 ei löydy suoraa mallia rakenteelle *uskaltaa ja turvata jonkun päälle*, sillä saksankielisessä lähdetekstissä on *in*-prepositio. Kukin verbi – *ajatella, luottaa, turvata, uskoa* ja *uskaltaa* – esiintyy myös yksin *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana ja niille kullekin löytyy vierasperäinen malli (ks. esim. 262, 221–226, 239–240 ja 248–250). Adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta.

(281) Mutta ette se sama sinun Armos minua hama loppun saacka saattais **sinun pälles** (O HERRA) alati **ajattaleman, ia loottaman**. (A-I-648)

⁷⁰ Nykysuomen murteissa esiintyy edelleen verbi *vuovata*.

- (282) Ettes nyt **henen pälense** nin luiasti **туруат ia lotat**, nin ei hen taida sinua cadotta – – (A-III-061)
- (283) **Sen aijnolan pälle** mine **туруан ia wscon**, Publicanin cansa caikesta sydemesteni rucolen – – (A-I-771)
- (284) Opeta meite, O racas Ise, wscaldaman, eij meiden omain hywein tödhemme eli ansioma pälle, mutta waan sinun pärustoman **laupiudhes pälle**, waijuoin **wscallajsim ia loottaisim**. (A-I-806–807)
Lerne uns, lieber vatter, nit auff unsser gute werck oder vordienst uns verlassen oder trösten, ssondern [!] alleyn **auff** deyne grundlosse **barmhertzickeytt** lautter und fest uns **wagen und ergeben**. (G, 584)
- (285) Sentedhen auita meite HERRA Jumala, **sinun pälles wscaltaman ia turuamahan**, ia ette me ilman epelemet, sen tonna pidheisima, ettes meite tadhoh autta, ja caiken sen anda, iongas meillen luuanut olet – – (A-I-525)
– – dann Gott können wir nichts liebers vnd annemlichers erzeygen, dann *in jn zu glauben vnd zu vertrawen*, vnd es an zweyffel dafür achten, er werd vns halten, was er vns zugesagt hat – – (G, 302)
- (286) Ette Mekin oppisimma, nin Woimalisen, Wijsan ia Laupian **Jumalan päle**, caikis Asiois, Cappaleis ia Menois, **vskalta, lootta, turuata**. (A-III-432-[Ps-148:0])

Agricolan kielessä on myös *panna turva ja usko jonkin päälle* (esim. 287), *panna turva, toivo ja edeskatsominen* '(Jumalan) ennalta säättämys, määräys; kaitselmus, huolenpito' (VKS) *jonkin päälle* (esim. 288), *panna uskallus ja toivo jonkin ja jonkun päälle* (esim. 289) ja *panna uskallus ja turva jonkin ja jonkun päälle* (esim. 290). Adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta, mutta ne on mahdollista tulkita myös kuvaannollisiksi spatiaalisiksi rakenteiksi.

Esimerkin 288 *panna turva, toivo ja edeskatsominen jonkun päälle* -rakenteelle ei ole suoraa mallia lähdetekstissä, sillä saksankielisessä alkutekstissä on *jnn*-prepositio. Kyseessä lienee vastaavien, esimerkin 234 kaltaisten mallien ja toisaalta *turvata*-verbin vastaavan rektion (ks. esim. 224–226) seuraaminen. Esimerkin 289 rakenteelle *panna uskallus ja toivo jonkin päälle* mallina on *stelle trawenn* 'usko, luottamus' und *tzuuersicht* 'usko, toiveikkuus, luottamus' *auff* + akkusatiivi.

- (287) RAcas welien quin sine nyt itzes ripittenyt olet, ia mine mös, Jumalan polesta, olen sinulle syndein andexiandamisen sanonut, nin **pane sis sen päle** wahwa **turua ia** teusi **wsko**, ia ele sinun synnistes enembi lucupide ehke quinga swret, ne sinun mielestes ouat. (A-III-033)
- (288) Se on Mine **panen** caiken **minun turuan, toijuon, ia edhescatzomisen**, waan palijahan Jumalan **armon ja laupiudhen pälle** – – (A-I-844)

Ich setze all *mein trost, hoffnung, und zuuesicht* allein *jnn die blosse gnad vnd barmhertzigkeit* Gottes – – (G, 620)

- (289) SE tesse on ensin merkitzeminen, etteij yxiken pide swingan **wscalluxens ia toijuonsa Christusen Eijtin taicka henen ansionsa päälle panemahan.** (A-I-837–838)
HJe ist czu mercken, dass yhe niemand seyn **trawenn unnd [!] tzuuersicht stelle auff die mutter gottis odder yhr verdiest** – – (G, 614)
- (290) Mutta sen ylpien **vskalluxen ia turuan**, quin he **panit** heiden vlosualitun Epeiumalten Palueluxen ia omain töidhens, Eli heiden taica mucalistein Kuningain, ia Lijttoin loottamisen **päle**, Esaias hartamasti laitta ia nuctele. (A-III-455-[Jes-e:0])

9.4.5.3. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanana ilmaisee emootiota

Agricolan kielessä vierasta mallia noudattavan *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana on emootiota ilmaiseva ilmaus 38 kertaa. Pääsanana voi olla niin verbi kuin substantiivi. Pääsanat ilmaisevat iloa, vihaa, pelkoa, ahdistusta ja katumusta, kuten taulukosta 37 näkyy. Rakenteet käsitellään seuraavaksi pääsanan ilmaiseman emotion mukaan. Lisäksi tässä luvussa käsitellään myös ominaisuutta ilmaiseviin pääsanoihin *karvas* (1) ja *vihainen* (5) liittyvät *päälle*-adpositiorakenteet.

TAULUKKO 37. Emootiota ilmaisevat pääsanat.

Pääsana	Määrä
ahdistos tulee	2
ihastua	1
ilo	2
iloita ja riemuita	1
julmaantua	1
kyrkästyä	1
mielennoude	5
olla katuva	1
olla vihoissaan	1
pelkaus sattuu	1
pelko/pelkaus tulee	5
pelko(us) lankeaa	4
viha	2
vihastua	11
Yhteensä	38

9.4.5.3.1. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee iloa

Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen saavat iloa ilmaisevat sanat ovat *ihastua*, *iloita ja riemuita*, *ilo* ja *mielennoude*. Ne esiintyvät *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana yhteensä yhdeksän kertaa. Agricolan käyttämien lähdetekstien prepositiorakenteiden täydennykset ovat yleensä olosijaisia. Tämä puoltaisi näiden *päälle*-adpositioidenkin tulkitsemista olosijaisiksi *päällä*-adpositioiksi. Adpositiorakenteet ilmaisevat ilon aihetta ja mieltymyksen kohdetta, ja suomen kielen kannalta tulosijainen *päälle* tuntuu näissä ilmauksissa luontevammalta kuin olosijainen *päällä*.

Verbi *ihastua* merkitsee vanhassa kirjasuomessa 'iloita, riemuita, olla mielissään; ilahtua, riemastua' (VKS). Nykyisessä raamatunkäännöksessä onkin sen sijaan elatiivirektioinen verbi *iloita jostakin*. *Päälle*-adpositiorakenne ilmaisee iloitemisen aihetta. Agricolan adpositiorektiota vastaa Lutherin saksannoksen *frewet sich vber + datiivi* ja GVB:n *fröghdadhe sigh offuer*. Agricolan käännöksessä ei kuitenkaan ole lähdekielten refleksiivipronominia vastaavaa pronomina.

- (291) Minun Sydhemen **ihastuij henen pällens**, ninquin cosca winamariat kypsyuet – – (A-I-319-[Siir-51:20])
 Minun sydämeni **iloitsi siitä**, niinkuin silloin kuin viinamarjat kypsyvät.
 (AP)
 Mein hertz **frewet sich vber jr**, als wenn die Drauben reiffen – – (L)

Mitt hierta **fröghdadhe sigh offuer henne**, lijka som tå wijnbären moogna – – (GVB)

Iloita ja riemuita jonkin päälle -rakennetta⁷¹ vastaa nykysuomessa *iloita ja riemuita jostakin*. Nykykäännöksessä on tässä kohtaa vain verbi *iloita*. *Päälle*-adpositiorakenne ilmaisee iloitsemisen ja riemuitsemisen aihetta. Agricolan rektiolla löytyy malli kaikista lähdeteksteistä, mutta myös niissä on vain yksi verbi, jonka merkitys on 'iloita' Agricolan parafrasoin *iloita ja riemuita* sijaan. Lisäksi Lutherin saksannoksessa ja ruotsinnoksissa on mukana myös refleksiivipronomini, jota ei ole Agricolan käännöksessä: (*werden*) *sich frewen vber* + datiiivi ja (*skola*) *frögda sigh offuer* ja *wara frögdandes sigh vthoffuer*. Latinannoksissa on *gaudebunt super* + datiiivi tai ablatiivi, ja kreikankielisessä laitoksessa $\chi\alpha\rho\upsilon\sigma\iota \acute{\epsilon}\pi'$ + datiiivi.

- (292) Ja iotca Maan päle asuuat, **iloitzeuat ia remuitzeuat heiden pälens** – – (A-II-692-[Ilm-11:10])
 Maan asukkaat **iloitsevat heidän kohtalostaan** – – (R)
 Vnd die auff Erden wonen, **werden sich frewen vber jnen** – – (L)
 – – och the pää iordhenne boo **warda frögdandes sigh vthoffuer them**
 – – (NT)
 Och the på iordenne boo, **skola frögda sigh offuer them** – – (GVB)
 e/Et inhabitantes terram **gaudebunt super illis** – – (V; ER)
 Kai oi κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς **χαροῦσι ἐπ' αὐτοῖς** – – (KR)

Ilo jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sitä vastaa nykysuomen *ilo jostakin*. Nykykäännöksessä on käytetty tässä *ilon* sijaan *iloita*-verbiä. Agricolan *päälle*-adpositiorakenteella ilmaistaan ilon aihetta. Agricolan käännökselle löytyy malli kaikista lähdeteksteistä: Lutherin saksannoksessa on *freude vber* + akkusatiivi, ruotsinnoksissa on *glädhi (vth)offuer*, latinannoksissa *gaudiam super* + ablatiivi ja kreikankielisessä lähdetekstissä $\chi\alpha\rho\acute{\alpha} \acute{\epsilon}\pi\iota$ + datiiivi.

- (293) Ette nin mös pite **ilo** oleman Taiuaas **yhden Synneisen päle**, ioca henens paranda, enemin quin **yhdexenkymenen ia yhdexen Hurskasten päle**, iotca ei taruitze paranosta. (A-II-213-[Lk-15:7])
 – – näin on taivaassakin. **Yhdestä syntisestä**, joka kääntyy, **iloitaan** siellä enemmän kuin **yhdeksästäkymmenestäyhdeksästä hurskaasta**, jotka eivät ole parannuksen tarpeessa. (R)
 Also wird auch **freude** im Himmel sein, **vber einen Sünder**, der busse thut, fur **neun vnd neunzig Gerechten**, die der busse nicht bedürffen. (L)

⁷¹ Parataktinen sanapari *ilo ja riemu* esiintyy myös raamatunkohdassa Jes. 35:10: Ilo ja riemu astuvat portista, huoli ja huokaus pakenevat kauas. Tästä parataktisesta rakenteesta on tullut uskonnollisen kielen tyylipiirre. (Kela 2007, 66; ks. myös Rapola 1962.)

- ath sammalund wardher och **glädhi** j himmelen, **öffuer en syndare** then sigh bättrar, meer än **vthöffuer niyotiyo och niyo rettfärdugha**, som ingen bättring behöffua -- (NT)
- at sammalunda warder ock **glädhi** j himmelen, **offuer en syndare** then sigh bättrar, meer än **offuer niyo och niyotiyo rettferdigha**, som ingen bättring behöffua. (GVB)
- quod ita **gaudium** erit in caelo **super uno peccatore** paenitentiam habente quam **super nonaginta novem iustis** qui non indigent paenitentia (V)
- quod ita **gaudiam** erit in coelo **super uno peccatore resipiscente**, magis quam **super nonaginta novem justis**, qui non indigent poenitentia. (ER)
- ὅτι οὕτως **χαρὰ** ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ **ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶ μετανοοῦντι**, ἧ **ἐπὶ ἐννενηονταεννέα δικαίοις**, οἵτινες οὐ χρεΐαν ἔχουσι μετανοΐας. (KR)

Mielennoude 'mielihalu, mieltymys' *jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä viisi kertaa. Kaikki esiintymät ovat tässä samassa raamatunkohdassa. Nykykäännös on aivan erilainen kuin Agricolalla. *Päälle*-adpositioilmaukset ilmaisevat mieltymyksen kohdetta. Niitä vastaavissa kohdissa on Lutherin saksannoksessa *gefallen an* + datiivi, ruotsinnoksessa *behagh til* ja Vulgatassa *placetur in* + ablatiivi.

- (294) Herralla ombi **mielennoude ninen päle**, iotca hende pelkeuet, **ia mös nijnen pele**, iotca wscaldauat henen laupiunsa päle. (A-0-018-[Ps-147:11])
 Herra katsoo niihin, jotka häntä palvelevat, niihin, jotka panevat toivonsa Herran armoon. (R)
 Der HERR hat *gefallen an denen* die jn fürchten, Die auff seine Güte hoffen. (L)
 HERREN haffuer *behagh til them* som fructha honom, them som vppå hans godheet hoppas. (GVB)
placetur Domino in his qui timent eum et expectant misericordiam eius (V)

9.4.5.3.2. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanana ilmaisee vihaa

Agricolan *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana on vihaa ilmaiseva sana 22 kertaa. Pääsanat ovat *julmaantua*, *karvas*, *kyrkästyä*, *olla vihoissaan*, *viha*, *vihainen* ja *vihastua*. Kaikilla adpositiorakenteilla ilmaistaan vihan kohdetta, henkilöä, johon vihan tunne kohdistuu.

Vihastua on yleisin *päälle*-adpositiorakenteen vihaa ilmaisevista pääsanoista. Se esiintyy Agricolan kielessä yksitoista kertaa. Rakennetta *vihastua jonkun päälle* vastaa nyky-suomessa *vihastua jollekulle* tai *johonkuhun* (esim. 296). Esimerkissä 295 on käytetty nyky-suomennoksessa ilmausta *olla vihoissaan*.

Agricolan rakenteelle mallina on esimerkiksi 295 ruotsinnosten *förtörnas på*. Lutherin saksannoksessa on tässä prepositio *mit* 'kanssa', joka ei vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota. Esimerkissä 296 esikuvana on Lutherin *ward zornig vber* + akkusatiivi ja ruotsin *wardt wredher offuer*. Verbejä ei siis ole käännetty aivan sanasta sanaan. Tällöin käännös olisi ollut *tulla vihaiseksi jonkun päälle*.

- (295) Waan mine sanon teille, että iocahinen quin **wihastupi welijense päle**, henen pite domiohon wicapä oleman. (A-II-032-[Mt-5:22])
 Mutta minä sanon teille: jokainen, joka **on vihoissaan veljelleen**, on ansainnut oikeuden tuomion. (R)
 Jch aber sage euch, Wer mit seinem Bruder zörnet, Der ist des Gerichts schuldig – – (L)
 Men iach sägher edher, ath hwilken som **förtörnas på sin brodher**, han är skuldogh ath domen skall gå öffuer honom – – (NT)
 Men iagh sägher idher, at hwilken som **förtörnas på sin brodher**, han skal wara skyldigh vnder Domen. (GVB)
 ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio – – (V)
 At ego dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio – – (ER)
 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. (KR)
- (296) Ja cosca HERRA sen näki, **wihastui hen poicains ia Tytterins päle**. (A-III-443-[5Ms-32:19])
 Kun Herra näki Israelin teot, hän **wihastui poikiinsa ja tyttäriinsä** ja hylkäsi heidät. (R)
 VND da es der HERR sahe, **Ward er zornig vber seine Söne vnd Töchter**. (L)
 Och tå HERREN thet sågh, **wardt han wredher offuer sina söner och döttrar**. (GVB)
 vidit Dominus et ad iracundiam concitatus est quia provocaverunt eum filii sui et filiae (V)

Agricolan kielessä on kerran pääsanana myös verbi-ilmaus *olla vihoissaan*. Rakennetta vastaa nykysuomessa *olla vihoissaan jollekulle*. Agricolan rakenteelle on malli Lutherin saksankielisessä Uudessa testamentissa, jossa on *sey vnlustig* 'haluton, penseä, vastahakoinen' *vber* + akkusatiivi.

- (297) Senteden ei heiden pidhe murehisans eli mielicarvahalla oleman, Ninquin hen **olis Wihoisans heidhen pälens** – – (A-II-506-[2Kor-6:00])
 Darumb sollen sie sich nicht engsten noch hermen, als **sey er vber sie vnlustig**. (L)
 Ther före skulle the icka wara ångse eller harmas, såsom han wore then ogunstigh – – (GVB)

Päälle-adpositiorakenteen pääsanana on Agricolan kielessä myös substantiivi *viha*. Rakennetta vastaa nykysuomessa *viha jotakuta kohtaan*. Esimerkissä 298 Agricolan käännökselle on mallina ruotsin *harm* 'kiukku' *på*. Saksan *mütlin* 'uhkarohkeus, röyhkeys' *an* + datiiivi ei vastaa sitä yhtä tarkkaan.

- (298) * he sammuttauat **wihans minun päleni**. (A-III-240-reun1)
 Sie külen jr mütlin an mir. (DB, 31–45 < HE 1994, 32)
 The sleekia sin **harm på migh**. (GVB < HE 1994, 32)

Vihainen jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä viisi kertaa. Sitä vastaa nykysuomessa *vihainen jollekulle*. Nykyisessä raamatunkäännöksessä on käytetty esimerkiksi 299 *vihata*-verbiä. Agricolan adpositiorakenteelle löytyy malli Lutherin saksannoksesta *zornig vber* + akkusatiivi, ruotsinnoksesta *wreedh vppå* ja Vulgatasta, jonka malli ei ole aivan yhtä suora, sillä siinä on pääsanana *irascor* 'suuttua, vihastua', johon liittyy prepositio *super* + akkusatiivi.

- (299) Mutta mine olen iwri **wihainen ninen corein Pacanain päle**. (A-III-730-[Sak-1:15])
 Mutta minä **vihaan niitä kansoja**, jotka kerskuvat olevansa turvassa.
 (R)
 Aber ich bin seer **zornig, vber die stoltzen Heiden** – – (L)
 Men iagh är ganska **wreedh vppå the stålta Hedhningar** – – (GVB)
 et ira magna ego irascor **super gentes opulentas** – – (V)

Julmaantua 'vihastua' (VKS) *jonkun päälle* esiintyy kerran Agricolan kielessä. Nykyisessä raamatunsuomennoksessa on sen sijaan ilmaus (*viha*) *leimuaa jotakuta vastaan*. Ilmaukselle löytyy malli Lutherin saksannoksesta (*ist*) *ergrimmet* 'julmistua, suuttua, tulla vihaiseksi' *vber* + akkusatiivi ja ruotsin (*haffuer*) *förgrymmat* 'raivostua, julmistua' *sigh offuer*. Agricola ei ole kääntänyt ruotsinnoksessa olevaa refleksiivipronominia, joten käännös noudattaa tarkemmin Lutherin käännöstä. Vulgatassa on vastaavassa kohdassa *in*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (300) Sinun Wasicas o Samaria hen poissysepi, minun wihan **ombi iulmandunut, heiden pälens**, ei se taidha cauuan olla, heite npite rangaistettaman. (A-III-619-[Hos-8:5])
 Hylkää sonnisi, Samaria! Minun vihani **leimuaa sinua vastaan**. Etkö sinä jo vihdoinkin perkaa pois tuollaista saastaa! (R)
 DEin Kalb Samaria verstösset er, Mein zorn **ist vber sie ergrimmet**, Es kan nicht lange stehen, sie müssen gestrafft werden. (L)
 Tin kalff o Samaria förkastar han, Mijn wredhe **haffuer förgrymmat sigh offuer them**, Thet kan icke lenge stå, the moste straffadhe warda – – (GVB)
 proiectus est vitulus tuus Samaria iratus est furor meus in eis usquequo non poterunt emundari (V)

Kyrkästyä 'vihastua' (VKS) *jonkin päälle* esiintyy kerran Agricolan kielessä. Nykykäännöksessä on vastaavassa kohdassa *vihastua johonkin*. *Kyrkästyä jonkin päälle* seuraa Lutherin saksannoksen (*ward*) *enrūstet* 'olla raivostunut' *vber* + akkusatiivi ja GVB:n ruotsinnoksen *wardt wreedh* 'olla vihainen' *på* mallia.

- (301) Senteden mine **kyrkestyin temen Sucucunnan päle**, ia sanoin – – (A-II-635-[Heb-3:10])
 Minä **vihastuin heidän sukupolveensa** ja sanoin – – (R)
 Darumb ich **enrūstet ward, vber dis Geschlechte**, vnd sprach – – (L)
 – – hwarföre wort iach thet slectit ogönstugh, och sadhe – – (NT)
 Therföre **wardt** iagh **wreedh på thetta slechtet**, och sadhe – – (GVB)
 propter quod infensus fui generationi huic et dixi – – (V)
 Quapropter infensus eram generationi illi, & dicebam – – (ER)
 Διὸ προσώχθισα τῆ γενεᾷ ἐκεῖνῃ, καὶ εἶπον – – (KR)

Myös ilmaus (*mieli oli*) *karvas* 'vihamielinen, katkera; raskas, paha, ikävä, ankara, kova; epämieluisa' (VKS) *jonkin päälle* kuuluu vihan ilmausten kategoriaan. Toisaalta sillä voidaan ilmaista myös katkeruutta. Nykysuomennoksessa kohta on käännetty (*olla*) *vihoissaan*. Agricolan adpositiorakenteelle ei löydy tarkkaa vastinetta mistään alkuperäisestä tekstistä. Ruotsinnoksissa on *illa til fridz medh* 'kanssa' ja Lutherin saksannoksessa *gedacht wider* 'ajatella vastaan', joiden prepositiot eivät vastaa *päälle*-adpositiota. Sen sijaan yleinen malli, jossa *päälle*-adpositiorakenne määrittää nominia, on olemassa. Samoin malli sille, että vihan ilmaus saa rektiokseen *päälle*-adpositiorakenteen.

- (302) Ja Herodesen mieli oli **caruas Tyron ia Sidonin päle**. (A-II-346-[Ap-12:20])
 Herodes oli vihoissaan Tyroksen ja Sidonin kaupungeille. (R)
 Ja Herodes oli Tyrolle ja Sidonille vihoisans. (B)
 Denn er gedacht wider die von Tyro vnd Sidon zu kriegem. (L)
 Och Herodes war illa til fridz medh them aff Tyro och Sydone/Sidon. (NT; GVB)
 erat autem iratus Tyriis et Sidoniis – – (V)
 Erat autem Herodes infensus Tyriis ac Sidoniis – – (ER)
 Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδονίοις; (KR)

9.4.5.3.3. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanana ilmaisee pelkoa

Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenteet, joiden pääsanana oleva ilmaus ilmaisee pelkoa, koostuvat *pelko*-subjektista ja predikaattiverbistä, joka ilmaisee pelkotilan alkamista. Pelko *lankeaa*, *sattuu* tai *tulee*. Adpositiorakenteella ilmaistaan pelon kokijaa. Koska verbit ilmaisevat perusmerkityksessään liikettä, nämä *päälle*-adpositiot olisi mahdollista laskea myös kuvaannollisesti käynteiksi paikanilmauksiksi. Pelkoa ilmaiseva ilmaus on *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana yhdeksän kertaa.

Agricolan kielessä esiintyy neljä kertaa *pelko tulee jonkun päälle* ja kerran *pelkaus tulee jonkun päälle*. Esimerkeissä 303 ja 304 on nykysuomennoksessa muunlainen ilmaus, *joutua pelon valtaan* ja *olla peloissaan*. Kuten esimerkiksi 303 näkyy, Agricolan adpositiorakenteelle löytyy malli vain ruotsinnoksista: *reddhoghe kom offuer*. Lutherin saksannoksessa on eriävä yhdysverbimuoto *kam an*, ja latinannoksissa ja kreikankielisessä lähdetekstissä ei ole prepositiota. Esimerkissä 304 verbeihin liittyvät *på* ja *an*, jotka ovat voineet vaikuttaa *päälle*-adposition käyttöön. Adposition käyttöön on voinut vaikuttaa myös esimerkin 303 adpositiorakenteen malli. Esimerkkilauseet esiintyvät Luukkaan evankeliumissa melko lähellä toisiaan.

(303) Ja **pelco tuli caikein päle**, ia cunnioitzit JUMALATA sanoden – – (A-II-184-[Lk-7:16])

Kaikki joutuivat pelon valtaan ja ylistivät Jumalaa sanoen – – (R)

Vnd es kam sie alle ein furcht an, vnd preiseten Gott – – (L)

o/Och **en reddughe/reddhoghe kom offuer alla**, och the prijsadhe Gudh(.) säyandes – – (NT; GVB)

a/ccepit autem omnes timor(.) et/& magnificabant/glorificabant Deum(.) dicentes – – (V; ER)

Ἔλαβε δὲ φόβος πάντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες – – (KR)

(304) Sille ette **heiden pälens oli tullut swri pelco**. (A-II-190-[Lk-8:37])

– – sillä he olivat hyvin peloissaan. (R)

Denn es war sie eine grosse furcht ankomen. (L)

(fö) t/Ty them war en stoor reddughe/reddhoghe på kommen/kommen(.) (NT; GVB)

– – quia timore magno tenebantur ipse autem – – (V)

– – quia magno timore tenebantur. (ER)

– – ὅτι φόβῳ μεγάλῳ συνείχοντο (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kolme kertaa *pelko lankeaa jonkun päälle* (esim. 305), kerran substantiivina on *pelkous*. Nykysuomennoksessa on esimerkiksi 305 *kauhu valtaa jonkun*. Agricolan rakenteelle löytyy esikuva kaikista lähdeteksteistä. Lutherilla on *eine furcht fiel vber*, ruotsinnoksissa *förskreckelse föll på*, latinannoksissa *timor cecidit super* ja kreikankielisessä lähdetekstissä φόβος ἔπεσεν ἐπὶ. Kaikkien lähdekielten prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivisijaisia.

(305) – – ia swri **Pelco langeisi heiden pälens** iotca heite näit. (A-II-692-[Ilm-11:11])

Kauhu valtasi kaikki, jotka sen näkivät. (R)

Vnd eine grosse **furcht fiel vber die** sie sahen. (L)

o/Och e(e)n stoor **förskräckilse/förskreckelse föll på(å) them** som sågho them(.) (NT; GVB)

– – et/& **timor magnus cecidit super eos** qui viderunt eos. (V; ER)

– – καὶ φόβος μέΓας ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς. (KR)

Rakenne *pelkaus*⁷² *sattuu jonkun päälle* esiintyy Agricolalla kerran. Nykysuomennoksessa on *joutua pelon valtaan*. Agricolan käännökselle löytyy malli Erasmusn latinannosta lukuun ottamatta muista teksteistä. Lutherilla on *furcht kam vber*, NT:ssä *fructan kom vthöffuer*, GVB:ssä *fruchtan kom offuer*, Vulgatassa *timor est factus super* ja kreikankielisessä tekstissä φόβος ἐγένετο ἐπὶ. Lutherin saksannoksessa ja ruotsinnoksessa verbi ei vastaa aivan kirjaimellisesti Agricolan käännöstä, sillä niissä on 'tulla'-merkityksinen verbi. Kaikki lähdekielten prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoisia.

- (306) Ja **pelcaus sattui** caikein heiden **Naburins päle**. (A-II-165-[Lk-1:65])
 Sillä seudulla joutuivat kaikki pelon valtaan – – (R)
 Vnd es **kam eine furcht vber** alle **Nachbarn** – – (L)
 Och stoor **fructan kom vthöffuer** alla theras **grannar** – – (NT)
 Och stoor **fruchtan kom offuer** alla theras **grannar**. (GVB)
 et **factus est timor super** omnes **vicinos** eorum (V)
 Et pervasit timor omnes vicinos eorum – – (ER)
 Καὶ ἐγένετο ἐπὶ πάντας φόβος τοὺς περιοικοῦντας αὐτούς: (KR)

9.4.5.3.4. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muuta emootiota

Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenne liittyy myös katumuksen ja ahdistuksen ilmauksiin. Katumusta ilmaisee rakenne *olla katuva jonkin päälle*. Nykyisessä raamatunkäännöksessä kohta on käännetty kokonaan toisella tavalla: *peruuttaa rangaistus*. Agricolan *päälle*-adpositiorakenne ilmaisee katumisen aiheutta. Adpositiorakenteelle mallina on Vulgatan ablatiivimuotoisen täydennyksen sisältävä prepositiorakenne *super malitia* 'pahuus, ilkeys, kavaluus' (Streng 1997). *Rangaistus*-sanaa vastaa kuitenkin paremmin saksannoksen *der straffe* ja ruotsinnoksen *straffet*. Myös Agricolan adpositiorakenteen pääsanana olevaa rakennetta *olla katuva* vastaa saksannoksen *rewet* 'katua' ja ruotsin (*läter sigh*) *ångra* '(sallia itsensä) katua'. Vulgatassa adpositiorakenne liittyy *praestabilis*-sanaan 'mainio, oivallinen' (Streng 1997), jonka merkitys ei näytä sopivan muihin käännöksiin. Jo Erasmus Rotterdamilainen on aikoinaan pohtinut *praestabilis*-sanan käyttöä käännöksessä:

It is not clear why the word that the Seventy translated as μετανοῶν, 'repents,' was rendered by St Jerome as *praestabilis*, 'powerful'; for in Latin *praestabilis* comes from *praestari*, 'to be capable of performing.' But the prophet refers to 'evils,' the afflictions that beset us because of

⁷² *Pelkaus*-sanassa saattaa olla kyse painovirheestä. Takavokaalisen *pelkaus*-muodon sijaan odotuksenmukainen olisi nykykielen kaltainen etuvokaalinen *pelkäys*. Toisaalta kuitenkin esimerkiksi sana *pelko* on takavokaalinen.

our sins. He takes away our sins and remits the everlasting punishment that we thoroughly deserve. (Erasmus 1998 [1536], 116.)

Agricola ei olekaan noudattanut suoraan latinan mallia vaan näyttää kääntäneen adposition latinan mukaan ja adposition täydennyksen ja adpositiorakenteen pääsanana saksannosta ja ruotsinnosta seuraten.

- (307) Sille hen **on** Armolinen, Laupias, Kersiueinen, ia swresta Hywydhestä, ia pian **Catuuu Rangastoxens päle**. (A-III-635-[Joel-2:13])
– – sillä hän on anteeksiantava ja laupias, hän on kärsivällinen ja hänen hyvytensä on suuri. Hän voi muuttaa mielensä, peruuttaa määräämänsä rangaistuksen. (R)
– – sillä hän on armahtavainen ja laupias, pitkämielinen ja armosta rikas, ja hän katuu pahaa. (VR)
Denn er ist Gnedig, Barmhertzig, Geduldig, vnd von grosser Güte, vnd **rewet jn bald der straffe**. (L)
Ty han är nådheligh, barmhertigh, toligh och aff stoor mildheet, och **läter sigh snart ångra straffet** – – (GVB)
quia benignus et misericors est patiens et multae misericordiae et praestabilis super militia (V)

Ahdistusta ilmaisee Agricolan kielessä kaksi kertaa esiintyvä *ahdistos tulee jonkun päälle*. Nykyisessä suomennoksessa on vastaavassa kohdassa *ahdistus valtaa jonkun*. Agricolan adpositiorakenne ilmaisee kokijaa. Sen voidaan ajatella olevan myös kuvaannollisesti käytetty spatiaalinen ilmaus. Adpositiorakenteelle löytyy malli GVB:stä: *ångist kom på*. Lutherin saksannoksessa on yhdysverbimuoto *kam an*.

- (308) Cosca Canssat sen cwlit, vapitzit he, **Adhistos tuli Philisterin päle**. (A-I-187-[2Ms-15:14])
Siitä kuullessaan kansat vapisivat, ahdistus valtasi Filistean asukkaat. (R)
DA das die Völcker höreten, erbebeten sie, Angst kam die Philister an. (L)
Tå folken thet hörde beffuadhe the, **På the Philisteer kom ångist**. (GVB)
adtenderunt populi et irati sunt dolores obtinuerunt habitatores Philisthim (V)

9.4.5.4. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanana ilmaisee perkeptiota

Agricolan kielessä on 135 vierasperäistä mallia noudattavaa *päälle*-adpositiorakennetta, jotka määrittävät perkeptiota ilmaisevaa verbiä. Kuten taulukosta 38 huomataan, kaikki nämä aistihavaintoverbit ilmaisevat näköaistia. Agricolan kielen näköhavaintoa ilmaiseviin verbeihin liittyvät *päälle*-adpositiorakenteet

vastaavat yleensä nykysuomen partitiiviobjektia tai illatiivia ja ilmaisevat ensisijaisesti näköhavainnon kohdetta, mutta myös suuntaa (kuten esimerkissä 309). *Päälle*-adpositiorakenne, joka määrittää *nähdä*-verbiä, vastaa muutaman kerran myös nykysuomen elatiivia ja ilmaisee pikemminkin aihetta kuin kohdetta.

TAULUKKO 38. Perkeptiota ilmaisevat pääsanat.

Pääsana	Määrä
alaskatsoa	1
katsahtaa	11
katsella	12
katsoa	97
nähdä	5
uloskatsoa	5
vartioida	2
yleskatsoa	1
ympärinskatsoa	1
Yhteensä	135

Perkeptiota ilmaisevista verbeistä yleisin on *katsoa*. Se esiintyy Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana 97 kertaa. Ilmauksen *katsoa jonkun* tai *jonkin päälle* voikin katsoa olevan leksikaalistunut Agricolan kielessä. Agricolan kielessä myös *päin*-partikkeli liittyy *katsoa*-verbiin. Tällaisia rakenteita on 25, ja vastaavasti kuin *päälle*-rakenteet myös *päin*-rakenteet vastaavat nykysuomen illatiivia tai partitiiviobjektia. Silloin, kun *päin*-rakenne vastaa nykysuomen illatiivia, se ilmaisee suuntaa. (Merimaa 2007, 510–511.)

Agricolan kielen *katsoa jonkun* tai *jonkin päälle* -rakenteelle löytyy malli ruotsinnoksista ja Lutherin saksannoksesta. Sekä nykysuomen kannalta illatiivi- (esim. 309) että partitiivirektioista (esim. 310) vastaavaa *katsoa päälle* -rakennetta vastaa ruotsin *på*-preposition kanssa järjestynvä 'katsoa'-verbi. Esimerkeissä esiintyvät verbimuodot *sågh* ja *see på*. Sen sijaan illatiivirektioista näyttää vastaavan Lutherin saksannoksessa yhdysverbimuoto *sahe an* ja partitiivirektiota *sehet* ja prepositio *auff*, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen, kuten esimerkiksi 310 näkyy.

Katsoa-verbi merkitsee muun muassa 'katsoa, suunnata katseensa, seurata katseellaan, tarkkailla silmillään; vilkuilla', mutta myös 'tarkata, pitää silmillä; kiinnittää huomio johonkin; tarkastella, tutkistella'. *Katsoa*-verbiä käytetään myös merkityksissä 'pitää huolta, huolehtia jostakin, hoitaa, valvoa'⁷³ (VKS), kuten esimerkeissä 311 ja 312. Olen lukenut kaikki *katsoa*-verbit perkeptiover-

⁷³ *Katsoa*-verbin hoitamisen, paimentamisen tai huolehtimisen merkitys saattaa olla sen alkuperäinen merkitys (NES).

beiksi, sillä myös tarkastelun edellytyksenä on yleensä katsominen. 'Hoitaa'-merkityksisiä *katsoa*-verbejä käytetään kuvaannollisesti. 'Hoitaa'-merkityksiset *katsoa*-verbit olisi ollut mahdollista lukea myös tekoa ilmaiseviin verbeihin.

- (309) Ja Herra kiensijn, ia **catzoi Petarin päle**. (A-II-235-[Lk-22:61])
 Herra kääntyi ja **katsoi Pietariin** – – (R)
 Vnd der HErr wandte sich, vnd sahe Petrum an. (L)
 Och h/Herren wen/nde sigh om(,) och **sågh på** Petrum/m. (NT; GVB)
 et conversus Dominus respexit Petrum (V)
 Et conversus Dominus, intuitus est Petrum – – (ER)
 Καὶ ἑώραφείς ὁ Κύριος ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ (KR)
- (310) Eli mite te **catzota meiden pälen** – – (A-II-320-[Ap-3:12])
 Miksi te **tuijotatte meitä** – – (R)
 Oder was **seheth jr auff vns** – – (L)
 – – eller hw(i)j **see j på oss** – – (NT; GVB)
 – – quasi nostra virtute – – (V)
 – – aut nos quid intuemini – – (ER)
 – – ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε – – (KR)
- (311) Jos sine minun ylencatzot, cuka **minun pällen catzopi?** (A-I-738)
- (312) **Catzo sen Wirghas päle** iongas sanut olet Herrasa, ettes sen saman wlostoimitat. (A-II-561-[Kol-4:17])
 "Muista hoitaa hyvin se tehtävä, jonka olet Herralta saanut." (R)
Sihe auff das Ampt, das du empfangen hast, in dem HErrn – – (L)
See på embetit som tu annammatt haffuer aff herranom, ath tu thet fulborddar – – (NT)
See på embetet som tu fått haffuer j Herranom, at tu thet vthrettar. (GVB)
 v/Vide ministerium(,) quod accepisti in Domino(,) ut illud impleas(.) (V; ER)
 Βλέπε τὴν διακονίαν, ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. (KR)

Esimerkissä 313 *katsoa*-verbin aistihavaintotulkintaa tukee se, että siinä esiintyy *katsoa silmillä*. Kuitenkin myös siinä voi tulkita olevan kyse huolehtimisesta samalla tavalla kuin yllä olevassa esimerkissä 311. Esimerkki havainnollistaa hyvin sitä, ettei *katsoa*-verbien luokittelu eri merkityskategorioihin ole yksiselitteistä ja kuvaannollisestikin käytetyssä *katsoa*-verbissä on vielä aistihavainnon merkitys mukana.

- (313) **Catzo** sijs **minun päleni** sinun armolisille, **silmilles**, Laupias HERRA Jesu Christe ijancaikinen Kuningas, Jumala, ja Inhiminen, Ristinnaulettu Inhimisen tedhen – – (A-I-577)

Kiinnostava *katsoa*-verbin käyttö on esimerkissä 314, jossa on *silmät katsovat sen vanhurskaan päälle ja hänen korvans heidän pargunsa päälle*. Siinä *katsoa*-verbi liittyy elliptisenä myös kuulemiseen. Sille mallina on saksan *sehen* ja ruotsin *see*, jotka ovat vastaavalla tavalla kuulemista ilmaisevien rakenteiden *seine Ohren (sehen) auff jr schreien* ja *hans öron (see) på theras ropande* pääsanoina. Vulgatassa on vastaavassa kohdassa *ad*-prepositio 'päin', joka ei vastaa yhtä tarkasti *päälle*-adpositiota kuin *auff* ja *på*. Kyseinen raamatunkohta on kahdesti Agricolan teoksissa.

- (314) HERRAN Silmet **catzouat** sen Wanhurskan päle, ia henen **Coruans heiden Parghunsa päle**. (A-III-256-[Ps-34:16])
 Herran silmät katsovat vanhurskaita, hänen korvansa kuulevat heidän avunhuutonsa. (R)
 Die Augen des HERRN **sehen** auff die Gerechten, Vnd seine **Ohren auff jr schreien**. (L)
 HERRANS öghon **see** vppå the rettferdigha, och hans **öron på theras ropande**. (GVB)
 oculi Domini ad iustos et aures eius ad clamorem eorum (V-[Ps-33:16])

Agricolan kielessä esiintyy *päälle*-adpositiorakenteiden pääsanoina yhdysverbejä, jotka muodostuvat partikkelista ja *katsoa*-verbistä. Yhdysverbien määriteosina olevat partikkelit ilmaisevat suuntaa: *alas*, *ulos*, *yles* ja *ympäri*. Yhdysverbin *alaskatsoa* sijaan nykyisessä raamatunkäännöksessä on *katsella* (esim. 315). Agricola on käyttänyt mallina Lutherin saksannosta ja GVB:tä, joissa on *schawet vnten auff* + akkusatiivi ja *stodher nedher vppå*. Kummassakaan niistä ei ole yhdysverbiä, vaan *alas*-sanaa vastaa adverbi, joka on Lutherilla *vnten* ja GVB:ssä *nedher*. Yhdysverbit eivät kuulu suomalaiseen kansankieleen, mutta ovat yleisiä Agricolan kielessä, ja ne edustavat osaltaan raamatullista tyyliä. (Vanhan kirjasuomen yhdysverbeistä ks. Vaittinen 2003.)

- (315) Ylesnostacat teiden Silmen Taiuasen, ia **alascatzocat Maan päle**. (A-III-500-[Jes-51:6])
 Kohottakaa katseenne taivasta kohden, **katselkaa alhaalla leviävää maata!** (R)
 Hebt ewr augen auff gen Himmel vnd **schawet vnten auff die Erden** – – (L)
 Lyffter idhor öghon vp til himmelen, och **stodher nedher vppå iordena** – – (GVB)
 levate in caelum oculos vestros et videte sub terra deorsum – – (V)

Kaikki Agricolan *uloskatsoa*-verbin *päälle*-rektiot ovat alla olevassa esimerkissä. Niille mallina on saksannoksen *sihet auff* + akkusatiivi. Myöskään tässä Agricolan yhdysverbille ei löydy mallia lähdetekstistä. Lähdetekstissä on kyllä prepositio *ausz*, joka vastaa Agricolan yhdysverbin määriteosaa, mutta toisaalta prepositiorakennetta *ausz eygener lieb* vastaa Agricolan käännöksessä rakenne *omahisesta rakkaudestans*.

- (316) -- hen **wloscatzopi** omahitzesta rackaudhestans, oman **wäkewuydhens pälle**, oman tottumis **pälle**, pitken ajan, wcolisen menon **pälle**, ia turwan **pälle**, päldiskein, nijnnen **pälle** iotca mailman edhes ialot ouat -- (A-I-516)

Sihet *ausz* eygener lieb **auff jre stercke**, **auff** jr übung, lange zeyt, **auff** ein eüsserlichs ansehen, **auff** einen hauffen, inn summa **auff** das so für der welt trefflich ist -- (G, 294–5; HO, 166)

Yleskatsoa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Agricolan käännös noudattaa tarkimmin Lutherin saksannosta *auffsehen auff*. Lutherin preposition täydennys *Jhesum* noudattaa latinan akkusatiivin muotoa. Samoin on ruotsinnoksessa: *Jesum*. Myös ruotsinnoksissa on vastaava prepositiorakenne: *see (vp)på*. Siinä verbi ei kuitenkaan vastaa aivan yhtä tarkasti Agricolan verbiä kuin Lutherin saksannoksessa, sillä siitä puuttuu verbin määriteosaa *yles* vastaava määriteosa. Vulgatassa on vastaavassa kohdassa *in*, Erasmuksen latinannoksessa *ad* ja kreikankielisessä versiossa *εις*, jotka eivät vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota. Nykyisessä raamatunsuomennoksessa on käytetty ilmausta *katse suunnattuna johonkuhun*.

- (317) -- ia **yleskatzocam Jesusen päle**, sen vskon Alcaian ia päätteien. (A-II-652-[Heb-12:2])

-- **katse suunnattuna Jeesukseen**, uskomme perustajaan ja täydelliseksi tekijään. (R)

Vnd **auffsehen auff Jhesum**, den Anfenger vnd Volender des glaubens -- (L)

-- och **seem vppå** tronas höffuitzman, och fulkompnaren **Jesum** -- (NT)

-- och **see på Jesum** som trona begynt och fulkompnat haffuer. (GVB) aspicientes *in* auctorem fidei et consummatorem Iesum -- (V)

Respicientes *ad* fidei ducem & consummatorem Iesum -- (ER)

Ἀφορῶντες *εις* τὸν τῆς πίσεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν -- (KR)

Myös *ympärinskatsoa jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Agricolan käännökselle löytyy suurin malli NT:stä, jossa on (*haffde*) *omkringseeth på*. GVB:ssä on yhdysverbin sijaan sanaliitto (*hadhe*) *om kring seedt på*⁷⁴ ja Lutherilla vastaavasti *sahe rings vmb sich auff* + akkusatiivi. Nykykäännöksessä on käytetty *katsoa*-verbiä, jota määrittää illatiivi *johonkuhun*.

- (318) Ja coska hen oli **yंबरijnscatzonut henen opetuslastens päle** iotka henen yंबरillens istuidh, sanoi hen -- (A-II-118-[Mk-3:34])

Hän **katsoi ihmisiin**, joita istui joka puolella hänen ympärillään, ja sanoi -- (R)

⁷⁴ Myöskään ruotsissa yhteen ja erikseen kirjoittaminen ei ole vakiintunut vielä Agricolan aikaan.

Vnd er **sahe rings vmb sich auff die Jünger**, die vmb jn im kreise sassen, vnd sprach – – (L)

Och thå han **omkringseeth haffde på läryunganar** som ther kring om honom såtho, sagde han – – (NT)

Och tå han **om kring seedt hadhe på Läriunganar** som ther kring om honom såto, sadhe han – – (GVB)

et circumspiciens eos qui in circuitu eius sedebant ait – – (V)

Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait – – (ER)

Καὶ περιβλεψάμενος κύκλω τοὺς περὶ αὐτὸν μαθητὰς καθημένους, λέγει – – (KR)

Katsoa-verbin johdos *katsahtaa* tai *katsattaa*, johon liittyy *päälle*-adpositiorakenne, esiintyy *Agricolan* kielessä yksitoista kertaa. *Katsahtaa*-verbin merkitys on 'luoda katse, vilkaista; nähdä; kiinnittää huomio johonkin' (VKS). Nykysuomessa *katsahtaa*-verbi järjestyy illatiivin kanssa. Esimerkeissä 319 ja 320 on kuitenkin käytetty nykysuomennoksessa muunlaisia ilmauksia: *luoda katseensa johonkin* ja *katsoa jotakuta*. Itkonen-Kailan (1997, 11) mukaan postpositioilmaus *katsahti hänen päällens* on ruotsinmukaisuus. Myös tämän aineiston perusteella tarkin malli löytyy ruotsista: *sågh på*. Lutherin saksannoksessa *Agricolan* rakennetta vastaa yhdysverbimuoto *sahe an*. Esimerkissä 319 on NT:ssä *päälle*-adpositiota vastaavassa kohdassa prepositio *til* ja *Erasmuksen* latinannoksessa prepositio *in* + akkusatiivi. Ne eivät vastaa *päälle*-adpositiota.

(319) NIn Pauali **catzacht Radhin päle** ia sanoi – – (A-II-377-[Ap-23:1])

Paavali **loi katseensa neuvostoon** ja sanoi – – (R)

PAulus aber sahe den Rat **an**, vnd sprach – – (L)

Thå sågh Paulus **til** rådhet och sadhe – – (NT)

Tå **sågh Paulus på Rådhet**, och sadhe – – (GVB)

intendens autem concilium Paulus ait – – (V)

Intentis autem oculis **in** concilium Paulus ait – – (ER)

Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῶ συνεδρίῳ εἶπεν – – (KR)

(320) Ja quin hen **catzatti ymberins heiden caikein päle**, sanoi hen sille Inhimisel – – (A-II-180-[Lk-6:10])

Hän **katsoi heitä kaikkia** ja sanoi miehelle – – (R)

Vnd er sahe sie alle vmbher **an**, vnd sprach zu dem Menschen – – (L)

Och han **sågh sigh om på the/em alla**, och sadhe til(l) menniskiona – – (NT; GVB)

e/Et circumspectis omnibus (illis,) dixit homini – – (V; ER)

Καὶ περιβλεψάμενος πάντας αὐτοῦς, εἶπεν τῶ ἀνθρώπῳ – – (KR)

Myös *katsella* on *katsoa*-verbin johdos, ja siihen liittyy *Agricolan* kielessä *päälle*-adpositiorakenne kaksitoista kertaa. *Katsella*-verbin merkitys on 'katsoa, suunnata katseensa, seurata katseellaan, tarkkailla silmillään; vilkuilla', 'tarkata,

pitää silmällä; kiinnittää huomio johonkin; tarkastella, tutkistella' (VKS). Nykysuomessa *katsella*-verbi on illatiivi- tai partitiivirektiainen. Alla olevissa esimerkeissä on nykysuomennoksessa *katsella*-verbin sijaan *tuijottaa* ja *katsoa*. Agricolan *katsella päälle* -rektiolle löytyy esikuvia lähdeteksteistä. Ruotsinnoksissa sitä vastaa *sågh (vp)på*, ja esimerkin 322 ruotsinnoksissa *achtadhe på* 'kiinnittää huomiota' (SAOB). Esimerkissä 323 on NT:ssä prepositio *till*, joka ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota. Lutherilla on yhdysverbimuoto *sahe an*, mutta esimerkissä 322 prepositiorakenne *sahe auff* + akkusatiivi. Latinankielisissä teksteissä on *in*-prepositio esimerkeissä 322 ja 323 ja kreikankielisessä laitoksessa prepositio *παρ*' esimerkissä 323, mutta ne eivät vastaa *päälle*-adpositiota.

- (321) Ja hen **catzeli henen pä lens**, ia peliestyi ia sanoi – – (A-II-340-[Ap-10:4])
 Cornelius **tuijotti** peloissaan **enkeliä** ja kysyi – – (R)
 Er aber sahe jn **an**, erschrack, vnd sprach – – (L)
 T(h)å **sågh** han **vppå honom**, och war(d)t förfärat(,) och sadhe. (NT; GVB)
 a/At ille intuens eum(,) (ac) timore correptus(,) dixit – – (V; ER)
 Ὁ δὲ ἀπενίσας αὐτῶ, καὶ ἔμφοβος γενόμενος, εἶπε – – (KR)
- (322) Ja istui taas, ia caikein silmet quin olit Sinagogas **catzelit henen pä lens**. (A-II-174-[Lk-4:20])
 Kaikki, jotka synagogassa olivat, **katsoivat** tarkkaavasti **häneen**. (R)
 Vnd aller augen die in der Schulen waren, **sahe auff jn**. (L)
 o/Och alla(s) theres/theras öghon som j synagogane/Synagogonne woro, **actade/achtadhe på honom**. (NT; GVB)
 – – et/& omnium in synagoga oculi erant intendentes/defixi **in** eum (V; ER)
 – – καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῶ. (KR)
- (323) Ja hen **catzeli heiden pä lens**, toiuodhen iotakin heilde saapans. (A-II-319-[Ap-3:5])
 Mies **katsoi** tarkkaavasti odottaen saavansa heiltä jotakin. (R)
 Vnd er sahe sie **an**, wartet, das er etwas von jnen empfienge. (L)
 Thå sågh han **till** them, förhopandes ath han skulle någhot få vthaff them – – (NT)
 Tå **sågh** han **på them**, förhoppande, at han skulle någhot få aff them. (GVB)
 a/At ille intendebat **in** eos(,) sperans se aliquid accepturum ab eis(,) (V; ER)
 Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τὶ παρ' αὐτῶν λαβεῖν. (KR)

Rakenne *nähdä jonkin päälle*, jossa adpositiorakenne vastaa nykyistä objektia, esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sitä vastaa Lutherin saksannoksen

sehen auff + akkusatiivi (esim. 324), GVB:n *see vppå* ja *sågh på* ja Vulgatan *super regnum*, jolla ei ole ilmipantua pääsanaa. Esimerkissä 324 nykykäännös poikkeaa Agricolan käännöksestä ja myös vieraskielisistä teksteistä. Siinä on *kääntää katse jotakin vastaan. Nähdä jonkun tai jonkin päälle*, joka vastaa nykyistä elatiivirektioista *nähdä jostakusta* tai *jostakin*, esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa (esim. 326). Sillä ilmaistaan aihetta, kun taas esimerkkien 324 ja 325 adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta. Myös esimerkin 326 rakenteelle on mallina ruotsin *seer på*. Saksassa on yhdysverbi *sihet an* ja NT:ssä *j-*prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (324) Catzo, ne HERRAN Jumalan Silmet **näkeuet ydhen syndisen Waldakundan päle** – – (A-III-659-[Am-9:8])
 Katso, Herra Jumala on kääntänyt katseensa tätä syntistä valtakuntaa vastaan. (R)
 CAzdo, HERran Jumalan silmät **näkewät syndisen waldacunnan** – – (B)
 SJhe, die Augen des HERRn HERRN **sehen auff ein sündiges Königreich** – – (L)
 Sij, HERRans HERRANS öghon **see vppå itt syndigt Rike** – – (GVB)
 ecce oculi Domini Dei **super regnum peccans** – – (V)
- (325) Jumala **neki caikein päle** iotca hen thenyt [!] oli, Ja catzo, ne olit sangen hyuet. (A-III-133-[1Ms-1:31])
 Ja Jumala **katsoi kaikkea** tekemäänsä, ja kaikki oli hyvää. (R)
 Vnd Gott sahe an alles was er gemacht hatte, Vnd sihe da, es war seer gut. (L)
 Och Gudh **sågh på alt** thet han giordt haffuet, Och sij, thet war alt ganska gott. (GVB)
 viditque Deus cuncta quae fecit et erant valde bona (V)
- (326) Senpäle, ettei yxiken minua corckiamaxi lukisi quin hen **minun päleni näke**, eli minusta cwle. (A-II-515-[2Kor-12:6])
 Sitä en kuitenkaan tee, jottei kukaan ajattelisi minusta enempää kuin hän **minusta näkee** tai kuulee. (R)
 – – auff das nicht jemand mich höher achte, denn er an mir sihet oder von mir höret. (L)
 – – på thet ath ingen skall höghre achta migh än som han seer j migh, eller hörer vtåff [!] migh. (NT)
 På thet ingen skal höghre achta migh än som han **seer på migh**, eller hörer aff migh. (GVB)
 autem ne quis in me existimet supra id quod videt me aut audit ex me (V)
 – – ne quis de me cogitet supra id quod videt esse me, aut quod auxit ex me. (ER)
 – – φείδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τὶ ἐξ ἐμοῦ. (KR)

Vartioida jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa niin, että verbi ilmaisee perkeptiota. Kyseinen raamatunkohta esiintyy Agricolan teoksissa kahdesti. Nykysuomenoksessa *vartioida*-verbin sijaan on käytetty ilmausta *katsoa odottaen johonkuhun*. Agricolan adpositiolla mallina on Lutherin saksannoksen *auff*-prepositio, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen. Prepositiorakenne liittyy kuitenkin verbimuotoon *warten* 'odottaa', joka ei vastaa kirjaimellisesti Agricolan *vartioida*-verbiä. Myös ruotsin *wenta* ja latinan *sperant* merkitsevät samaa. Niihin liittyvät prepositiot *effter* ja *in* eivät vastaa *päälle*-adpositiota. Tekoa ilmaisevalle *vartioida jonkun päälle* -rakenteelle sen sijaan löytyy malli (ks. esim. 372 ja 373).

- (327) Caikein silmet **sinun pälles wartioitze**, ja sine annat heillen ruan heiden aiallansa. (A-I-215-[Ps-145:15])
Kaikki katsovat odottaen sinuun, ja sinä annat heille ruoan ajallaan. (R)
Aller augen warten auff dich, Vnd du gibst jnen ire Speise zu seiner zeit. (L)
Allas öghon wenta effter tigh, och tu giffuer them sin spijs j sinom tijdh. (GVB)
ain oculi eorum in te sperant et tu das eis escam suam in tempore suo (V)

9.4.5.5. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee tekoa tai tekemistä

Päälle-adpositiorakenne määrittää usein tekoa tai tekemistä ilmaisevaa pääsanaa, joka voi olla niin verbi kuin substantiivikin. Tekoa ilmaisevat pääsanat ovat monentyypisiä, kuten taulukosta 39 näkyy. Olen jakanut tekoa ilmaisevat pääsanat Pajusen (2001) mukaan suorittamista ja aktiviteettia ilmaiseviin sanoihin. Suorituksen ja aktiviteetin välinen ero ei kuitenkaan ole yhtä selvä ja yksiselitteinen kuin esimerkiksi eri kognitioiden ja emotioiden välinen ero. Moneen aktiviteettiverbiinkin liittyy jonkinlainen joskaan ei yhtä merkittävä muutos kuin suoritusverbeihin. Lisäksi oman ryhmänsä muodostavat institutionaaliset performatiivit, sillä ne ovat tärkeitä uskonnollisessa kielessä. Useimmat lekseemit esiintyvät *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana vain kerran. Frekvenssin perusteella leksikaalistuneina voidaan pitää vain ilmauksia *armahtaa/armaita jonkun päälle* ja *kantaa jonkun päälle*. Adpositiorakenteilla, jotka liittyvät tekoa ilmaiseviin pääsanoihin, ilmaistaan paikkaa, kohdetta, aihetta ja vastaanottajaa. Rakenteet voivat olla myös idiominkaltaisia.

TAULUKKO 39. Tekoa ilmaisevat pääsanat.

<u>Pääsana</u>	<u>Määrä</u>	<u>Pääsana</u>	<u>Määrä</u>
antaa hyvästisiunaus	3	nuhdella	1
armahtaa (itse(ä)nsä)	104	olla kantamista	1
armaita	10	pruukata vääryys	1
asettaa ulkonkullatut	1	pureskella hampaita	1
rakkaudet		purra hampaita	1
auttaa	1	runсахuttaa laupius	1
avittaa	1	runssahuttaa armo	1
etsiä	1	siunaus	2
haastaa	2	takasaada pahuus	1
hyljätä nuhteet	1	tehdä laupius	1
kantaa	39	tehdä loppu	1
kirjoittaa	3	tehdä syntiä	1
koota	1	tehdä vahinkoa	2
kostaa	2	tulla	1
kuluttaa tavara tai väki	3	tunnustaa	1
lainata	1	tunnustus	1
lohuttaa	1	uhkaus	1
lukea	2	vahvistaa (itsensä)	2
lähettää	3	valistaa kasvot	5
maalata	1	valvoa	1
muistuttaa	1	vartioida	2
määrätä	1	ylesvalistaa kasvot	1
		Yhteensä	212

9.4.5.5.1. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee suorittamista

Käsittelen suoritusta ilmaiseviin pääsanoihin liittyvistä adpositiorakenteista ensimmäiseksi ne, jotka ilmaisevat paikkaa. Paikanilmaukset merkitsevät 'johonkin' eivätkä 'yläpuolelle, ylle'. Niissä on siis noudatettu vierasperäistä adposition käyttötapaa, ja siksi ne on laskettu vierasta mallia noudattaviin adpositioihin eikä spatiaalisiin yläpuolelle tulemista ilmaiseviin adpositioihin.

Kirjoittaa jonkun tai jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. Sitä vastaa nyky-suomessa *kirjoittaa johonkin*. Adpositiorakenteella ilmaistaan siis paikkaa. Vaikka kyse on pinnasta, johon kirjoitetaan, adpositio on katsottu vierasta mallia noudattaviksi, sillä suomen kielessä käytetään kirjoittamisen ja maalaamisen (esim. 329) yhteydessä illatiivia *päälle*-adposition sijaan. Kuten esimerkistä 328 näkyy, adpositiota voidaan käyttää myös kuvaannollisissa yhteyksissä. Agricolan rakenteelle löytyy malli kaikista lähdeteksteistä:

schreiben auff, *scriffua på*, *scribam super* ja *γράφω ἐπ'*. Kaikki lähdekielten prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoisia.

- (328) Ja tadhon **kirioita henen pälens** minun Jumalani Nimen, ia sen wdhen Jerusalemin Nimen, sen minun Jumalani Caupungin, ioca alasastui Taiuahasta minun Jumalastani, Ja sen minun wdhen Nimeni. (A-II-676-[Ilm-3:12])

Minä **kirjoitan häneen** Jumalani nimen ja Jumalani kaupungin nimen, uuden Jerusalemin, joka laskeutuu taivaasta Jumalani luota, ja oman uuden nimeni. (R)

Vnd wil **auff jn schreiben** den Namen meines Gottes, vnd den namen des newen Jerusalem, der stad meines Gottes, die von Himel her nider kompt, von meinem Gott, vnd meinen Namen den newen. (L)

– – och iach skall **scriffua på honom** min gudz nampn, och then min gudz nyia stadz Hierusalems nampn then ther nedherkommer vthaff himmelen frå min gudh, och mit nyia nampn – – (NT)

Och iagh skal **scriffua på honom** mins Gudz nampn, och mins Gudz stadz thes nyia Jerusalems nampn, som nedherkommer aff himmelen jfrå min Gudh, och mitt nyia nampn. (GVB)

– – et/& **scribam super eum** nomen Dei mei(.) et/& nomen civitatis Dei mei novae Hierusalem(.) quae descendit de ca/oelo a Deo meo(.) et/& nomen meum novum(.) (V; ER)

– – καὶ **γράφω ἐπ' αὐτὸν** τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἱερουσαλήμ, ἡ καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν. (KR)

Myös ilmaus *maalata jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä. Sitä vastaa nykysuomessa *maalata johonkin*. Adpositiolla ilmaistaan siis myös tässä paikkaa. Nykysuomennoksessa on käytetty *maalata*-verbin sijaan *kirjoittaa*-verbiä. Agricolan adpositiorakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *male auff*, GVB:n *måla vppå* ja Vulgatan *explana* 'tehdä selväksi, selittää' (Streng 1997) *super*. Saksan ja latinan prepositioiden täydennykset ovat molemmat akkusatiivimuotoisia.

- (329) Mutta HERRA wastapi minua, ia sanopi, Kirioitta site Näky ia **maala** site **ydhen Taulun päle**, ette sen lukia taidhais, ioca sijte ohitzekeupi – – (A-III-696-[Hab-2:2])

Herra vastasi minulle: -- Kirjoita näky niin selvästi **tauluihin**, että sen voi vaivatta lukea. (R)

Der HERr aber antwortet mir vnd spricht, Schreib das Gesicht vnd **male es auff eine Tafel**, das es lesen künde, wer fur vberleufft – – (L)

Men HERREN swarar migh, och sägher, Scriff synena och **måla** henne **vppå een tafflo**, at then ther fram om gåår, må thet läsa – – (GVB)

et respondit mihi Dominus et dixit scribe visum et explana eum **super tabulas** ut percurrat qui legerit eum (V)

Myös rakenteen *asettaa ulkonkullatut rakkaudet jonkun päälle* adpositio olisi mahdollista tulkita spatiaaliseksi, kuvaannollisesti käytetyksi adpositioksi. Sillä voidaan nähdä ilmaistavan myös kohdetta. Agricolan adpositiorakenteen mallina on saksan *gericht auf* + akkusatiivi tai datiivi.

- (330) – – ette me caiki wlconcullatut rackaudhet, **iotca meiden itzem pälle asetetut ouat**, Ja caiki wäret oijkeudhet, ioca eij puchtasta sydhemeste wlgoskieu, oppisim iuri selkeste tundeman – – (A-I-501)
 – – das wir alle gleisznerische liebe, **die auf uns selbs gericht** und allen falschen schein, der nit von reynem hertzen gehet, eygentlich erkennen lernen – – (G, 279)

Rakenne *auttaa jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Samassa raamatunkohdassa on toisessa Agricolan käännöksessä *avittaa jonkin päälle*. Adpositio on mahdollista tulkita kuvaannollisesti käytetyksi paikanilmaukseksi 'johonkin'. Sen voi katsoa ilmaisevan myös kohdetta, 'auta minua saamaan oikeus'. Agricolan käännöksiä vastaa nykysuomennöksessä ilmaus *hankkia oikeus jollekulle*, jossa allatiivilla ilmaistaankin vastaanottajaa. Agricolan adpositiolle ei löydy suoraa mallia. Lutherin saksannöksessä on *zu*-prepositio ja GVB:ssä *til*, jotka eivät vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota, mutta ilmaisevat suuntaa johonkin.

- (331) HERRA catzos, quinga minun nin wärytte tedhen, ia **auta minun Oikiudheni päle**. (A-III-574-[Vlt-3:59])
 Catzo sijs Herra, quinga minun wärin tehden, Ja **awita** minua **oijkeuni pälle** – – (A-I-175-[Vlt-3:59])
 Kärsimäni vääryyden sinä näet, Herra. Hanki minulle oikeus. (R)
 HERR schaw, wie mir so vnrecht geschicht, vnd *hilff* mir *zu meim Rechten* – – (L)
 HERRE see doch til huru orett migh skeer, och *hielp* migh *til min rett*. (GVB)
 RES vidisti Domine iniquitatem aduersum me iudica iudicium meum (V)

Agricolan kielessä on suoritusta ilmaisevat verbit *lähettää*, *tulla* ja *koota*, joita määrittää *päälle*-adpositiorakenne. Verbeissä on tekemisen lisäksi olennaista myös liike. Adpositiot on mahdollista tulkita kuvaannollisiksi spatiaaliksi adpositioksi, mutta niiden merkitys on tällöin 'johonkin; jonkin luo' eikä 'yläpuolelle, ylle'.

Lähettää jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. Kerran se vastaa nykysuomen illatiivimääritteistä rakennetta *lähettää johonkin* (esim. 332), kaksi kertaa allatiivimääritteistä *lähettää jollekulle*. Agricola on kääntänyt esimerkin 332 Lutherin Uudesta testamentista, ja mallina on *weisen* 'näyttää, osoittaa, neuvoa, opastaa' *auffs* + akkusatiivi. Esimerkissä Agricolan käännöksen *päälle*-adpositio rinnastuu *tyge*-adposition kanssa, mutta sille ei löydy vastinetta lähdetekstistä, vaan kyseessä on elliptinen ilmaus, jossa *auff*-prepositio on

jätetty toistamatta. *Tyge* tukee sitä tulkintaa, että adposition merkitys on 'luo'. Esimerkissä 333 *päälle*-adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Rakenteelle löytyy suora malli useimmista lähdeteksteistä. Lutherin saksannoksessa on *senden auff* + akkusatiivi tai datiivi, ruotsinnoksissa on *senda (vth)öffuer*, Erasmuksen latinannoksessa *mitto super* + akkusatiivi ja kreikankielisessä versiossa ἀποσέλλω ἐφ' + akkusatiivi. Vain Vulgatassa on käytössä prepositio (*in*), joka ei vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota.

- (332) Jotca meite **Lain päle** ia meiden oman Töiden tyge lehetteuet, ia heiden hullun tyhmydhens ilmoittauat caiken Mailman edes. (A-II-311-[Ap-e])
 -- welche vns **auffs Gesetz** vnd vnser Werck weisen, vnd jren törichten vnuerstand offenbaren fur aller welt. (L)
- (333) Catzo, mine **leheten Iseni lupauxen teidhen pälene** -- (A-III-190-[Lk-24:49])
 Minä lähetän teille sen, minkä Isäni on luvannut. (R)
 Vnd sihe, Jch **wil auff euch senden die Verheissung meines Vaters**. (L)
 -- och sy, iach **will senda vthöffuer idher min fadhers lyffte** -- (NT)
 Och sij, iagh **wil senda offuer idher mins Fadhers löffte**. (GVB)
 et ego mitto promissum Patris mei in vos -- (V)
 Et ecce ego **mitto promissum Patris mei super vos** -- (ER)
 Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποσέλλω τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς μου ἐφ' ὑμᾶς· (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kerran *tulla käskyn ja lupauksen päälle*. Adposition merkitykseksi sopisi 'mukaan'. Se voisi olla mahdollista laskea myös kuvallisesti käytetyksi spatiaaliseksi *päälle*-adpositioksi, mutta se merkitsee ennemmin 'luo' – kuten sitä seuraava *tyge*-adpositio – kuin 'yläpuolelle, ylle'. Agricola on käännöksessään noudattanut saksankielistä mallia *kommen auff befelch vnd zusage*, jossa preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen.

- (334) Sijne samassa loottamises, tadhon mine, **sinun Jumalises keskys ja lupauxes pälle**, sinun tyges tulla -- (A-I-560)
 In der zuuersicht, will ich **auff deinen götlichen befelch vnd zusage zu dir kummen** [!] -- (G, 337)

Koota jonkun päälle -rakennetta vastaa nykykäännöksessä *kerätä yhteen*. Idiominkaltaisen adpositioilmauksen voi nähdä ilmaisevan paikkaa: 'koota johonkin'. Lutherin saksannoksessa on *samlen vber* + akkusatiivi ja GVB:ssä *församla offuer*, joten Agricola noudattaa näitä lähdetekstejä.

- (335) Ne samat Pacanat mine tadhon **coota heiden pälens**, Heiden pite nopiasti sen Kuningan ia Pämiesten swttuman. (A-III-620-[Hos-8:10])
 -- minä kerään yhteen nämä kaikki. Kaikki he joutuvat Assyrian kuninkaan sorron alle ja hupenevat vähiin. (R)

Ne minä **cocon heidän päällens**, heidän pitä Cuningaan ja Päämiehin pian suuttuman. (B)

Die selben Heiden wil ich nu **vber sie samlen**, Sie sollen der Last des Königs vnd der Fürsten bald müde werden. (L)

The samma Hedhningar wil iagh nu **församla offuer them**, The skola snart leedze warda widh Konungens och Förstanars tunga. (GVB)

sed et cum mercede conduxerint nationes nunc congregabo eos et quiescent paulisper ab onere regis et principum (V)

Päälle-adpositiorakenne liittyy Agricolan kielessä myös usein kostamista ilmaisevaan pääsanaan. Adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta, sitä, kenelle jotakin kostetaan.

Kostaa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sitä vastaa nykysuomessa *kostaa jollekulle*. Agricolan rakenne on erikoinen esimerkissä 336 sikäli, sillä siinä täydennyksenä on *pää: kostaa teidän pään päälle*. Pää on täydennyksenä myös lähdeteksteissä, ja sitä käytetään metonymisesti vastaa-massa henkilöä. Nykykäännös ei vastaa Agricolan käännöstä yhtä tarkkaan kuin VR:n käännös *annan koston kohdata teidän päätänne*. Agricolan rakenteelle malliksi löytyy Lutherin saksannoksen *vergelten auff* + akkusatiivi, GVB:n *wedhergella vppå* ja Vulgatan *reddam super* + akkusatiivi.

(336) Aha, haastelet te minua, Nin mine tadhon sen pian ia ekist **costa teiden pään päle**. (A-III-638-[Joel-3:4])

Jos yritätte, käännän tekonne teitä itseänne vastaan, hetkessä minä sen teen. (R-[Joel-4:4])

Nopeasti, kiiruusti minä **annan koston kohdata teidän päätänne** siitä, mitä olette tehneet – – (VR)

Wolan, Trotzet jr mich, so wil ichs euch eilend vnd bald wider **vergelten auff ewren Kopff**. (L-[Joel-4:4])

Nu wel, Om j trätzen migh, så skal iagh snarligha, och med hast **wedhergella** idher thet **vppå idhart hoffuudh** – – (GVB)

– – si ulciscimini vos contra me cito velociter **reddam** vicissitudinem vobis **super caput vestrum** (V)

Etsiä 'rangaista, kostaa; koetella, vaivata' (VKS) *jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykykäännöksessä *kostaa jollekin*. Agricolan rakenteen mallina on Lutherin saksannoksen *heimsuchen* 'koetella' *vber* + akkusatiivi, ruotsinnoksen *heemsökia* 'koetella' *offuer* ja Vulgatan *visitabo* 'rangaista' *super* + akkusatiivi.

(337) Sille wiele ombi wähe hetki, nin mine tadhon **etzie** ne wiattomat weret **Jehun Honen päle**, Ja tadhon loputta Israelin waldakunnan – – (A-III-606-[Hos-1:4])

– – sillä pian minä **kostan Jehun suvulle** verityöt, jotka hän on tehnyt Jisreelissä, ja teen lopun Israelin kuninkaista. (R)

Denn es ist noch vmb eine kleine zeit, So wil ich die Blutschulden in Jesreel **heimsuchen**, **vber das haus Jehu**, vnd wils mit dem Königreich des Hauses Jsrael ein ende machen. (L)

Ty thet är än nu om en liten tijdh til görande, så wil iagh **heemsökia** the blodhskylder j Isreel, **offuer Iehu hws**, och skal göra en enda medh Israels Rike – – (GVB)

– – quoniam adhuc modicum et **visitabo** sanguinem Hiezrahel **super domum Hieu** et quiescere faciam regnum domus Israhel (V)

Myös *nuhdella*-verbin merkitys näyttäisi olevan muiden käännösten perusteella 'kostaa'. Agricola on kääntänyt rakenteen *nuhdella jonkin päälle* Lutherin mallin mukaan: *heimsucht vber* + akkusatiivi. Myös ruotsinnoksessa on *päälle*-adpositiota vastaava *offuer*-prepositio, mutta se liittyy *sökier*-verbimuotoon 'etsiä'. Toisaalta myös *etsiä*-verbillä voidaan ilmaista kostamista, kuten edeltävästä esimerkiksi 337 näkyy, joten sikäli myös ruotsinnos on voinut toimia Agricolan mallina. Latinannoksessa on puolestaan *in*-prepositio, joka ei vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota.

(338) Ettes olet kerssiueinen, ia palion laupias, ia andexannat pahateghot, ia Synnijt, Ja sijnä eet ketä laske rangaiszemat, mutta Iseden rioxet sine **nuchtelet lasten pälle**, colmanden ia nelienden poluehen – – (A-I-122-[4Ms-14:18])

'Herra on kärsivällinen, ja hänen hyvyytensä on suuri. Hän antaa anteeksi pahat teot ja rikkomukset, mutta ei jätä syyllistä rankaisematta. Aina kolmanteen ja neljänteen polveen hän panee lapset vastaamaan isiensä pahoista teoista.' (R)

HERra on pitkämielinen ja sangen laupias, ja anda andexi wäärydet ja rioxet, ja ei yhtän anna olla ilman rangaistusta, mutta **costa** Isäin wäärydet **lapsille**, colmandeen ja neljändeen polveen. (B)

Der HERR ist gedültig vnd von grosser Barmhertzigkeit vnd vergibt missethat vnd vbertrettung, vnd lesst niemand vngestraftt, Sondern **heimsucht** die missethat der Veter **vber die Kinder**, ins dritte vnd vierde Gelied. (L)

HERREN är longmodugh och aff stora barmhertugheet, och förläter misgerning och offuertredhelse, och läter ingen wara ostraffat, vthan sökier fädernas misgerningar **offuer barnen**, in til tridie och fierde ledh. (GVB)

Dominus patiens et multae misericordiae auferens iniquitatem et scelera nullumque innoxium derelinquens qui visitas peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem (V)

Agricolan kielessä esiintyy kerran myös rakenne *takasaada pahuutta heidän päällens*. Bibliassa vastaava kohta on käännetty *etsiä*-verbillä ja nykysuomenoksessa on *kostaa jollekulle*. Myös *takasaada*-verbillä on ainakin tässä yhteydessä merkitys 'kostaa', joka voi olla myös *etsiä*-verbillä (ks. esim. 337). Agricolalla on mallina Lutherin saksannoksen *heim zu suchen die bosheit vber* +

akkusatiivi ja ruotsinnoksen *besökia* 'etsiä' (SAOB) *ondsko offuer*. Latinannoksessa on *contra*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (339) Sille catzo, HERRA ombi wlgosmeneue Sijastansa, **takasaman** Maan Asuijadhen **pahuta heidhen pällens** – – (A-I-242-[Jes-26:21])
 Sillä itse Herra lähtee asuinpaikastaan vaatiakseen maan asukkaat tilille kaikesta pahasta, mitä he ovat tehneet. (R)
 Sillä katso, Herra lähtee asuinsijastaan **kostamaan** maan asukkaille **heidän pahat tekonsa** – – (VR)
 Sillä cadzo, HERRa on käypä ulos siastans, **edzimän** maan asuwaisten **pahutta, heidän päällens** – – (B)
 DEnn sihe, der HERR wird ausgehen von seinem Ort, **heim zu suchen die bosheit** der Einwoner des Landes **vber sie** – – (L)
 Ty sij, HERREN warder vthgångandes aff sitt rwm, til at **besökia** iordennes inbyggiares **ondsko offuer them** – – (GVB)
 ecce enim Dominus egreditur de loco suo ut visitet iniquitatem habitatoris terrae contra eum (V)

Agricolan kielessä on erilaisia *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen saavia verbirakenteita, joissa *tehdä*-verbiin liittyy jokin objekti (ks. myös esim. 357). Rakennetta *tehdä vahinkoa/vahinkoja jonkin päälle* (esim. 340) vastaa nykysuomessa *tehdä vahinkoa jollekulle* ja rakennetta *tehdä syntiä jonkin päälle* (esim. 341) vastaa *tehdä syntiä joltain vastaan* tai *kohtaan*. Esimerkin 340 adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa ja esimerkin 341 adpositiorakenteella kohdetta.

- (340) Sille ette ne Carialaiset **teit** aina **wahingota Hemeen ia Somen maan päle**. (A-II-018-[UT-e])
- (341) Olen ylpijest **Jumalan laupjudhen pälle syndije tehenyt** – – (A-I-770)

Agricolan kielessä esiintyy kerran myös *tehdä loppu jonkin päälle*. Nykysuomennoksessa on käytetty sen sijaan ilmausta *hävittää kaikki*. Rakenne on idiominkaltainen. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, josta tehdään loppu. Agricola noudattaa käänöksessään GVB:n mallia, *göra en enda på*. Agricolan rakenteessa on kiinnostavaa myös se, että sillä on määritteenä *maassa*-substantiivi, jolle mallina on ruotsinnoksen *på iordenne* ja saksan *auff Erden* -prepositiorakenne, jonka Agricolan on kääntänyt siis inessiivillä eikä *päällä*-adpositiorakenteella. Nykysuomennoksessa sen sijaan on käytetty vastavassa kohdassa *päältä*-adpositiorakennetta.

- (342) Ja Miecan pite sinun Noores Jalopeuras ylessömen, ia tadhon **lopun tedhä sinun Röuetuxes päle Maassa** Ettei sillen pidhe sinun Lehetussanas äni cwluman. (A-III-690-[Nah-2:14])
 – – miekka syö nuoret leijonasi. Minä **hävitän maan päältä kaiken, minkä olet ryöstänyt**, enää ei kuulla sanansaattajiesi ääntä. (R)

– – vnd das Schwert sol deine jungen Lewen fressen, vnd wil deines Raubens ein ende machen auff Erden, Das man deiner Boten stimme nicht mehr hören sol. (L)

– – och swerdet skal vpfråta tijn vnga Leyon, och **göra en enda på titt roffuerij på iordenne**, at man tina bodhskaps röst intet meer höra skal. (GVB)

– – et leunculos tuos comedet gladius et exterminabo de terra praedam tuam et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum (V)

Tehdä-verbin kanssa synonyyminen on verbi *pruukata*. *Pruukata* vääryys *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykysuomennoksessa *tehdä väkivalta jollekin*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Agricolan rakenteelle mallina on erityisesti GVB:n *bedriffuin* 'harjoittaa' *orett vppå*. Lutherin saksannoksessa on *der freuel (wird) begangen am* + datiivi 'alkaa rikkomus, ilkityo'. Latinannoksesta löytyy *pruukata*-verbiä vastaava verbimuoto *operiet*, muttei prepositiota.

(343) Sille se **wärys Libanon päle prucattu**, sinun ylitzes langeman, ia ne haaskatut Eleimet pite sinun peliettemen, Inhimisten weren teden, ia sen wärydhen teden, quin Maas ia Caupungis, caikein henen Siselasuaaistein, prucattu on. (A-III-698-[Hab-2:17])

Väkivalta, jota olet tehnyt Libanonille, koituu omaksi tuhoksesi, ja hävitys, joka kohtasi eläimiä, murskaa myös sinut. Sinä tuhoudut ihmisveren tähden, jonka olet vuodattanut, ja väkivallan tähden, jota olet tehnyt maille, kaupungeille ja niiden asukkaille. (R)

Denn der freuel am Libanon begangen wird, dich vberfallen, vnd die verstöreten Thiere werden dich schrecken, Vmb der Menschenblut willen, vnd vmb des freuels willen im Lande, vnd in der Stad vnd an allen die drinnen wonen, begangen. (L)

Tu then **orett vppå Libanon bedriffuin**, skal offuerfalla tigh, och the förstörda diwr skola förskreckia tigh, för menniskiors blodh skul, och för then orett skul som j landena och j stadhenom, och vppå alla the ther vthi boo bedriffuin är. (GVB)

quia iniquitas Libani **operiet** te et vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominis et iniquitate terrae et civitatis et omnium habitantium in (V)

Kuluttaa tavara 'omaisuus' tai *kuluttaa väki* 'voima' *jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. Adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta, johon tavara tai väki kulutetaan. Agricolan rakenteelle mallina näyttää olevan esimerkiksi 344 ruotsinnosten (*hadhe*) *förträät alt thet hon ätte på* ja esimerkissä 345 (*haffuer*) *förtärdt krafft vppå*. Esimerkissä 344 on lisäksi Lutherin saksannoksessa *an*, latinankielisissä *in* ja kreikankielisessä lähdetekstissä *εις*, joiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoiset.

- (344) – – se oli caiki **Tauarans Läkeritten päle culuttanut**. (A-II-190-[Lk-8:43])
 Hän oli **kuluttanut** kaikki **varansa lääkäreihin** – – (R)
 – – die hatte alle jre narung an die Ertzte gewand – – (L)
 – – och **hadhe förträä(d)t alt thet hon ätte på läkiare** – – (NT; GVB)
 – – quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam – – (V)
 – – quae in medicos impenderat omnem substantiam – – (ER)
 – – ἥτις εις ἰατροὺς προσαναλώσασα ὄλον τὸν βίον – – (KR)
- (345) Huckan mine Tötetein, turhan ia tyhien mine **culutin wäkeni temen päle**. (A-III-495-[Jes-49:4])
 Turhan takia olen itseni uuvuttanut, tyhjään olen haaskannut voimani. (R)
 Jch erbeitet vergeblich, vnd brechte meine Krafft vmb sonst vnd vnnützlich zu – – (L)
 Iagh arbetadhe fäfencht, iagh **haffuer** fäfencht och onytteligha **förtärtdt mina krafft här vppå** – – (GVB)
 et ego dixi in vacuum laboravi sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi – – (V)

Vahvistaa (itsensä) jonkun päälle esiintyy kaksi kertaa Agricolan kielessä (vrt. myös esim. 112 *vahvistaa päällä*). Adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Nykykäännöksessä on sen sijaan *olla uskollinen jollekulle*. Agricolan mallina on Vulgatan (*est*) *confortata super* + akkusatiivi. Lutherin saksannoksessa on *waltet* 'hallita, vallita, vaikuttaa' *vber* + akkusatiivi tai datiiivi ja GVB:ssä *är weldigh* 'suurikokoinen, mahtava' *offuer*, joten niissä adpositiorakenteiden pääsanat eivät vastaa niin tarkkaan Agricolan käännöstä kuin Vulgatassa.

- (346) Sille henen Armons ja Totudhens **on wahwistettu meiden pällen** ijancaikisesta, Haleluia. (A-I-211-[Ps-117:2])
 Rajaton on hänen rakkautensa, iäti hän on meille uskollinen. Halleluja! (R)
 Sillä hänen armons ja totudens on voimallinen **meidän päallem** ijancaickisest. Halleluja. (B)
 DEnn seine gnade vnd warheit, Waltet vber vns in ewigheit, Halelu ia. (L)
 Ty hans nådh och sanning, är weldigh offuer oss j ewigheet, Haleluia. (GVB)
 quia **confortata est super nos** misericordia eius et veritas Domini in aeternum alleluia (V)

9.4.5.5.2. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana toimii institutionaalisenä performatiivina

Armahtamista ja siunaamista ilmaisevat verbit, jotka saavat Agricolan kielessä vierasperäistä mallia noudattavan *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen, toimivat institutionaalisina performatiiveina.

Armahtaa on yleisin tekoa ilmaisevista verbeistä, joihin liittyy *päälle*-adpositiorakenne. *Armahtaa jonkun* tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä 85 kertaa ja *armahtaa itsensä* tai *itseänsä jonkun* tai *jonkin päälle* 19 kertaa. Rakennetta voi pitää Agricolan kielessä leksikaalistuneena. *Armahtaa* merkitsee 'säälää, surkutella, säälistä auttaa, olla armelias; antaa anteeksi, olla rankaisematta tai vaatimatta hyvitystä; säästää, jättää tuhoamatta' (VKS). Se voi siis ilmaista sekä emootiota että tekemistä. Olen laskenut kaikki *armahtaa*-verbit tekoa ilmaisevien verbien kategoriaan,⁷⁵ sillä emootion ja teon erottaminen omiksi ryhmikseen tuntuu keinotekoiselta. *Armahtaa*-verbin lukemista tähän kategoriaan tukee se, että uskonnollisessa tekstissä armahtamiseen liittyvä teko on olennainen. Armahtamista ilmaiseviin verbeihin liittyvillä adpositiorakenteella ilmaistaan armahtamisen kohdetta.

Nykysuomenoksissa on käytetty *armahtaa jonkin päälle* -rakenteen sijaan rakennetta *säälää jotakuta* (esim. 347) ja muunlaista käännöstä (esim. 348). Agricolan rakenteille on mallina ruotsin refleksiivipronominillinen *warkunna tigh/sigh offuer* ja kreikan *σπλαγχνισθεῖς ἐφ' + akkusatiivi* (esim. 347). Esimerkissä 348 Lutherin saksannoksessa on *mit*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (347) Mutta ios sine iotakin woidh, nin **armadha meiden pälen** ia auta meite. (A-II-135-[Mk- 9:22])
Sääli meitä ja auta, jos sinä jotakin voit! (R)
 Kanstu aber was, so erbarm dich vnser, vnd hilff vns. (L)
 – – men förmåå tw någhot så hielp oss, och **warkunna tigh öffuer oss** –
 – (NT)
 Men förmå tu någhot, så **warkunna tigh offuer oss**, och hielp oss. (GVB)
 sed/Age si quid potes(,) adiuva/subveni nos/nobis(,) misertus nostri(.) (V; ER)
 – – ἀλλ' εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν, **σπλαγχνισθεῖς ἐφ' ἡμᾶς**. (KR)
- (348) Sille ei meille ole ylimeinen Pappi, ioca ei taidha **henens armacta meiden Heickoudhen päle** – – (A-II-637-[Heb-4:15])
 Meidän ylipappimmehan jos kukaan kykenee ymmärtämään vajavuuksiamme – – (R)
 Denn wir haben nicht einen Hohenprister, der nicht künde mitleiden haben mit vnser schwacheit – – (L)

⁷⁵ Samoin on tehty *armaita*-verbin kohdalla.

för ty,/Ty wij haffuom/haffue icke en öffuersta p/Prest(,) som icke kan
warkunna sigh offuer wår swagheet – – (NT; GVB)
 non enim habemus pontificem qui non possit conpati infirmitatibus
 nostris – – (V)
 Non enim habemus Pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum
 nostratum – – (ER)
 Οὐ γὰρ ἔχομεν Ἀρχιερέα μὴ δυνάσμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις
 ἡμῶν – – (KR)

Armaita 'armahtaa, sääliä, säästää' (VKS) *jonkun* tai *jonkin päälle* on Agricolan kielessä harvinaisempi kuin sen synonyymi *armahtaa jonkun* tai *jonkin päälle*. Se esiintyy Agricolalla kymmenen kertaa. Myös tässä adpositiorakenteella ilmaistaan armahtamisen kohdetta. Nykysuomenoksessa on käytetty sen sijaan esimerkissä 349 ilmaisua *säästää jotakin* ja esimerkissä 350 *armahtaa jotakin*. Esimerkissä 349 Agricolan rakenteelle ei näytä olevan suoraa vastinetta missään lähdetekstissä. Sen sijaan esimerkistä 350 löytyy esikuva rakenteelle *armahtaa jonkun päälle*: ruotsin *förbarmar migh offuer*. Agricola ei ole kääntänyt lähdetekstin refleksiivipronominia.

- (349) Sille sen mine tiedhen, ette minun lechtemisen ielken, tuleuat teiden secaa hirmuiset Sudhet, iotca eiuet **Lauman päle armaitze**. (A-II-370-[Ap-20:29])
 Minä tiedän, että lähtöni jälkeen teidän joukkoonne tulee julmia susia, jotka eivät **laumaa säästä**. (R)
 Denn das weis ich das nach meinem Abschied werden vnter euch komen grewliche Wolffe, die der Herde nicht verschonen werden. (L)
 Ty iach weet thet ath sedhan iach skilies frå idher, wardher kommande bland idher swåra vlffwar, the ther hyordhen icke spara skola – – (NT)
 Ty iagh weet thet, at sedhan iagh skils jfrå idher, skola komma jbland idher swåra vlffuar, the ther hiorden icke spara skola. (GVB)
 ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi graves in vos non parentes gregi (V)
 Ego enim novi hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graves in vos, non parentes gregi. (ER)
 Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εισελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὲ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. (KR)
- (350) Sille mine **armaitzen heiden pälens** – – (A-III-745-[Sak-10:6])
 – – sillä minä **armahdan kansaani**. (R)
 Denn ich erbarme mich jr – – (L)
 Ty iagh **förbarmar migh offuer them** – – (GVB)
 quia miserebor eorum – – (V)

Armollinen jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. *Armollinen* ilmaisee ominaisuutta, mutta rakenne käsitellään tässä muiden sama-

kantaisten pääsanojen yhteydessä. Esimerkin 351 raamatunkohta on Agricolan teoksissa kahdesti. Kyseinen kohta on nykysuomennoksessa käännetty erilaisella rakenteella. Agricolan adpositiorakenteelle ei löydy mallia Lutherin saksannoksesta, GVB:stä eikä Vulgatasta. Myöskään esimerkin 352 kohdalle ei löydy mallia. Agricolan käänöksessä lienee kyse *armahtaa*-verbiin liittyvän *päälle*-adposition analogian seuraamisesta. Myös tässä adpositiorakenteella ilmaistaan armollisuuden kohdetta. Esimerkissä 352 rakenteen merkitys on 'armollinen jollekulle', kun taas esimerkissä 351 'armollinen minun pahatekojani kohtaan' eli 'armollinen minulle pahatekojeni vuoksi'.

- (351) Sinun nimes tedhen HERRA, ole **Armolinen minun pahatekoijni päälle**, Ne quin ouat swret. (A-I-270-[Ps-25:11])
 Herra, nimesi kunnian tähden anna anteeksi suuret syntini. (R)
 VMb deines Namen willen HERR sey gnedig meiner Missethat, Die da gros ist. (L)
 För titt nampn skull HERRE, war minne misgerning nådheligh then stoor är. (GVB)
 propter nomen tuum propitiare iniquitati meae quoniam grandis est (V)
- (352) Ole mös racas Ise, **armolinen** caikein meiden **wiholistein päälle**, iotca meite sorttauat – – (A-I-827)
 Sis quaeso et propicius omnibus hostibus nostris qui iniuria – – (G, 604)

Agricolan kielessä esiintyy kerran myös *runssahuttaa armo jonkun päälle* (esim. 353) ja kerran *runssahuttaa laupius jonkun päälle* (esim. 354). Käännösten mallina on latinan *multiplia* 'monistaa, kartuttaa, suurentaa' (Streng 1997) *gratiam/misericordiam super* + akkusatiivi. Adpositiorakenteilla ilmaistaan vastaanottajaa.

- (353) Jumala, ioca sinun caikiwaldiaudes, enimittein säästemises, ia armachtamises cautta, iulghistat, **runssahutta sinun armos meiden päällen**, ette me carckam sinun lupauxes ielken – – (A-I-418)
 Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas: **multiplia super nos gratiam tuam**: vt ad tua promissa currentes. (G, 200)
- (354) – – runssahuta sinun laupiudhes meiden pällem – – (A-I-416)
 – – *multiplia super nos misericordiam tuam*. (G, 197)

Antaa hyvästisiunaus jonkun tai jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. Adpositiorakenne ilmaisee vastaanottajaa. Adpositio olisi mahdollista tulkita myös kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi ilmaukseksi.

- (355) O Caikiualdias ijancaikinen Jumala, **anna sinun hyuesti siugnauxes Temen Morsian honen päle** – – (A-III-027)

Päälle-adpositiorakenne voi määrittää myös tekoa ilmaisevaa substantiivia. *Siunaus jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sitä vastaa nykysuomennoksessa toisenlainen rakenne, *jokin saa siunauksen*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Agricolan käännökselle mallina on Lutherin saksannoksen *Segen vber* + akkusatiivi, GVB:n *welsignelse offuer* ja Vulgatan *benedictio super* + akkusatiivi.

- (356) HERRAN tykön leuten Apu, Ja **sinun Siugnauxes, sinun canssas päälle**. (A-I-256-[Ps-3:9])
 Yksin Herralta tulee apu, sinulta kansasi saa siunauksen. (R)
 Bey dem HERRN findet man hülffe, Vnd **deinen Segen vber dein Volck** – – (L)
 När HERRANOM finner man hielp, och **tijn welsignelse offuer titt folck** – – (GVB)
 Domini est salus **super populum tuum benedictio tua** semper (V)

Tehdä laupius jonkun päälle -rakennetta vastaa nykysuomennoksessa *osoittaa armo jollekulle*. Adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Agricolan rakenteen mallina on GVB:n *gör barmhertigheet vppå*. Lutherin saksannoksessa on vastaavassa kohdassa *an* + dativi ja Vulgatassa *in*-prepositio + ablatiivi.

- (357) Ja **teen Laupiudhen monen Tuhanden päle**, iotca minua racastauat, ia piteuet minun Keskyni. (A-III-773-[2Ms-20:6])
 Mutta polvesta polveen minä osoitan armoni niille tuhansille, jotka rakastavat minua ja noudattavat minun käskyjäni. (R)
 Vnd thu Barmhertzigkeit an vielen Tauseten, die mich lieb haben, vnd meine Gebot halten. (L)
 Och **gör barmhertigheet vppå mong tusende** som migh haffua käär, och hålla mijn bodh. (GVB)
 et faciens misericordiam in milia his qui diligunt me et custodiunt praecepta mea (V)

9.4.5.5.3. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee aktiviteettia

Aktiviteettia ilmaiseviin pääsanoihin ei liity vastaavaa muutosta kuin kahden edellisen ryhmän pääsanoihin. *Kantaa jonkun päälle* ’esittää syytöksiä, syytellä, kannella; esittää syyte, nostaa kanne’ (VKS s.v. *kantaa*) on yleisin aktiviteettia ilmaisevista rakenteista. Se esiintyy Agricolan kielessä 39 kertaa, ja se on Agricolan kielessä leksikaalistunut rakenne. Adpositiorakenteella ilmaistaan syyttämisen kohdetta, joka on yhtä poikkeusta⁷⁶ lukuun ottamatta Jeesus tai joku ihminen. Rakennetta vastaa Uuden testamentin nykysuomennoksessa usein *syyttää*

⁷⁶ Mutta koska se vanha Inhiminen, quin on Syndi, coolepi Armon cautta, nin Omatundo tulepi Synniste wapaaxi, nin, ettei Lakican sillen taidha yleskihoitta **Omantunnon päle candaman**. (A-II-434-[Rom-7:00])

jotakuta, kuten esimerkissä 358. Esimerkissä 359 on käytetty sen sijaan rakenetta *esittää syytöksiä jotakuta vastaan* ja esimerkissä 360 muunlaista käännöstä. Agricolan käännöksen esikuvana on esimerkissä 358 ruotsinkielisten käännösten *klaghadhe på*. Sen sijaan esimerkit 359 ja 360 osoittavat, ettei suoraa esikuvaa löydy kaikille *kantaa päälle* -rakenteille. *Kantaa päälle* on yleinen myös vanhassa lakikielessä (Pajula 1955, 130, 302; Pajula 1960, 34, 44). Agricolan kielessä esiintyy kerran myös rakenne *olla kantamista jonkun päälle* (esim. 361).⁷⁷ Sille ei ole löydettävissä suoraa esikuvaa. Se noudattaa *kantaa päälle* -rakenteen mallia.

- (358) Nin ne Ylimeiset Papit ia Kirianoppenuet seisoit ia **cannoit** hartast **henen pä lens**. (A-II-236-[Lk-23:10])
 Ylipapit ja lainopettajat, jotka olivat paikalla, **syöttivät Jeesusta** kii vaasti. (R)
 Die Hohenpriester aber vnd Schrifftgelerten stunden vnd verklageten jn hart. (L)
 Stodho och/k öffuerste p/Presterna och the s/Scrifftlärde(.) och **c/klaghadhe swårligha på honom/m(.)** (NT; GVB)
 s/Stabant etiam/autem principes s/Sacerdotum et/& s/Scribae constanter/acriter accusantes eum(.) (V; ER)
 Εἰσῆκεισαν δὲ οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς εὐτόνωσ κατηγοροῦντες αὐτοῦ. (KR)
- (359) Ja ne ylimeiset Papit **cannoit** hartasti **henen pä lens**. (A-II-155-[Mk-15:3])
 Ylipapit **esittivät** nyt useita **syytöksiä häntä vastaan** – (R)
 Vnd die Hohenpriester beschuldigeten jn hart. (L)
 Och öffuerste p/Presterna beklagadhe honom om mong ting. (NT; GVB)
 e/Et accusabant eum summi s/Sacerdotes in/de multis(.) (V; ER)
 Καὶ κατηγοροῦν αὐτοῦ οἱ Ἀρχιερεῖς πολλά. (KR)
- (360) Ja wäigyit hende ia etzit iotakin henen suustans onghia, iosta he saisit **canda henen pä lens**. (A-II-203-[Lk-11:54])
 He kuuntelivat valppaasti saadakseen hänet kiinni hänen omista sanoistaan. (R)
 Vnd laureten auff jn, vnd suchten, ob sie etwas erjagen kündten aus seinem munde, Das sie *eine sache zu jm hetten*. (L)
 – – sökian/ndes effter at(h) the någhot weedha kun/nde (vth)aff hans mwn/munn, ther the mo/ätte *bec/klagha honom före*. (NT; GVB)
 insidiantes et quaerentes capere aliquid ex ore eius ut accusarent eum (V)
 Insidiantes ei, & quaerentes aliquid venari ex ore ejus, quo accusarent eum. (ER)

⁷⁷ Vanhassa lakikielessä esiintyvät myös sanat *päällekanne*, *päällekantaja* ja *päällekkanto* (Pajula 1960).

Ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. (KR)

- (361) Ei nijñ, ette minulla **oli** iotakin **candamist minun Canssani päle**. (A-II-392-[Ap-28:19])
 – – ei kuitenkaan siinä mielessä, että mitenkään tahtoisin **syöttää kansaani**. (R)
 – – nicht als hette ich mein Volck etwas zuuerklagen. (L)
 – – icke så ath iach någhot haffuer ther iach will beclagha mit folck före. (NT)
 Jcke så, at iagh någhot haffuer, ther iagh wil beklagha mitt folck före. (GVB)
 – – non quasi gentem meam habens aliquid accusare (V)
 – – non quasi habeam de quo gentem meam accusem. (ER)
 – – οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τί κατηγορήσαι. (KR)

Verbi *haastaa* merkitsee vanhassa kirjasuomessa muun muassa 'uhata; uhmata' ja 'kerskua, mahtailla, olla ylimielinen'⁷⁸ (VKS). VKS on maininnut esimerkin 362 jälkimmäisen *haastaa jonkin päälle* -rakenteen esimerkkinä *haastaa*-verbin merkitysten 'uhata; uhmata' kohdalla. Nykykäännöstä katsomalla *haastaa*-verbin merkitys 'kerskua' sopii ensimmäiseen rakenteeseen ja tuntuisi mahdolliselta myös toisen kohdalla. Verbit olisi tällöin mahdollista lukea joko aktiviteetti- tai puheaktiverbeiksi. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan uhmaamisen kohdetta tai kerskumisen vastaanottajaa. Agricolan rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *pochet* 'pitää kiinni; tivata, vaatia; vedota' *auff* + akkusatiivi ja GVB:n *trughens* 'taivutella, tyrkyttää' *vppå*.

- (362) Mine sanoin nijlle Euckerille, elke nin kerskaco, Ja nijlle Jumalattomille, Elket **wallan päle haastaco**. Elket nin palio **haastaco teiden wallanne päle**, Elket Puhuco nin niskurist. (A-III-318-[Ps-75:5–6])
 Mahtailijoille minä sanon: "Älkää mahtailko!" ja jumalattomille: "Älkää ylvästelkö! Älkää korottako itseänne, älkää puhuko röyhkeästi ja uhmaillen." (R)
 JCh sprach zu den Rhumrettigen, Rhümet nicht so, Vnd zu den Gottlosen, **Pochet** nicht **auff gewalt**. **Pochet** nicht so hoch **auff ewer gewalt**, Redet nicht halsstarrig. (L)
 Iagh sadhe til the stoortalugha, berömer idher icke så, och til the ogudhachtigha, **trughens** icke **vppå welle**. **Trughens** icke så fast **vppå idhart welle**, taler icke så halsstijfft. (GVB)
 dixi inique agentibus nolite inique agere et impiis nolite exaltare cornu nolite exaltare in excelsum cornu vestrum loquentes in cervice veteri (V)

⁷⁸ Koska *haastaa* voi merkitä myös 'kerskua', se olisi mahdollista lukea myös puheaktiverbeiksi. Toisaalta mahtailu ja uhmaaminen ovat pikemmin tekoverbejä. Lisäksi niillä ilmaistaan myös asennetta.

Esimerkissä 363 esiintyy *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana (*vihan*) *uhkaus*. Adpositiorakenteella ilmaistaan vihan uhkauksen kohdetta.

- (363) Jota caiki wapitzeuat ia pelkeuet, sinun awuus caswon tehden, ia ylenpaldisen **wihan whkauxen tehden, synneisten pälle** – – (A-I-160-[lis2Ak-0:5])

Lukea (*jotakin*) *jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Se on idiominkaltainen ja sen merkitys on 'panna jonkun laskuun, syyksi', kuten nykyisestä raamatunkäännöksestä näkyy. Agricolan käännökselle ei löydy esimerkissä 364 suoraa vastinetta mistään lähdetekstistä. Prepositio löytyy kyllä Lutherilta *rechne zu* ja ruotsinnoksista *rekna til*, mutta ne eivät vastaa kirjaimellisesti Agricolan *päälle*-adpositiota. Sen sijaan esimerkissä 365 on mallina Vulgatan *des super* + akkusatiivi.

- (364) Mutta ios hen iotakin sinua wahingoittanut on, eli welca on, se **lue minun päleni**. (A-II-598-[Flm-1:18])

Jos hän on aiheuttanut sinulle vahinkoa tai on sinulle jotakin velkaa, pane se minun laskuuni. (R)

So er aber dir etwas schaden gethan hat, oder schuldig ist, das rechne mir zu. (L)

Om så wore ath han tigh någhot emoot brutit haffuer, eller någhot skyllygh är, thet räkna migh till – – (NT)

Om han tigh någhon skadha giordt haffuer, eller någhot skyllygh är, thet rekna migh til. (GVB)

si autem aliquid nocuit tibi aut debet hoc mihi inputa (V)

Quod si quid laesit te, aut debet, hoc mihi imputato. (ER)

Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει. (KR)

- (365) Ah HERRA, Ele anna meite huckua, temen Miehen sielun polesta, ia **ele meiden pälen wighattoinda werdä lue** – – (A-III-667-[Jon-1:14])

Oi Herra, älä anna meidän tuhoutua tämän miehen takia! Vaikka Vaikka hän olisikin syytön, älä vedä meitä vastuuseen hänen hengestään. (R)

Ah HERR, las vns nicht verderben vmb dieses Mannes seele willen, vnd rechne vns nicht zu vnschuldig blut – – (L)

Ah HERRE, lät oss icke förgåås för thenna manzens siäl skul, och rekna oss icke oskyllygt blodh til – – (GVB)

et clamaverunt ad Dominum et dixerunt quaesumus Domine ne pereamus in anima viri istius et **ne des super nos sanguinem innocentem** – – (V)

Lainata-verbin merkitys on 'suoda' Agricolan rakenteessa *katumista heidän päälle lainaten*. *Päälle*-adposition täydennyksenä on *he*-pronomini. Vastaavassa lähdetekstissä on *rewe vber jre sünde verleyhen* 'lainata, suoda', jossa adposition täydennyksenä on *jre sünde*. Täydennys on akkusatiivimuotoinen. Adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa.

(366) Me parghuma tosistam, sinun tyges, ettes caiki meidhen wiholiset armolisesta tadhoijsit etzettelle, totista **catumista heidhen pälle laijnaten**, ja seke heille, ette meille ynne coko Christikunnan cansa, ydhen Jumalisen, ysteuelisen, ia leuolisen mieleen ia sydhemehen annaijsit. (A-I-704)

Wir schreyen ernstlich zu dir, das du alle vnsere feynde gnediglich wöllest heymsuchenn, ware **rewe vber jre sünde verleyhen**, Vnnd jnen mit vns, sambt der gantzen christenhey, ein gotfürchtig freündtlich vnd rugsam gemütte vnnd hertze geben. (G, 484–485)

Aktiviteettia ilmaisee myös rakenne *lohuttaa itseänsä jonkin päälle*. Adpositiorakenteella ilmaistaan aiheita. Raamatunkohdan nykysuomennos *kauhista jota-kin* ei vastaa kovin tarkkaan Agricolan käännöstä. Vanhemmassa raamatunkäännöksessä on *tulla lohdutetuksi jostakin*. Agricolan rakenteen malli löytyy Lutherin saksannoksesta *trösten euch vber* + datiiivi, GVB:n ruotsinnoksesta *trösta idher offuer* ja Vulgatasta *consolabimini super* + ablatiivi.

(367) Ette te näkisit quinga heiden keuis, ia **lohutaisit teiten sen Onnettomudhen päle**, ionga mine Jerusalemin ylitze olen andanut tulla, ynne caikein muidhen cansa, quin mine heiden ylitzens olen andanut tulla. (A-III-582-3[Hes-14:22])

Kun te kuulette, mitä he ovat tehneet ja millaista elämää viettäneet, te ette enää kauhistu onnettomuutta, jonka minä Jerusalemlle tuotin, ette sure sitä, minkä sille tein. (R)

Katso, ne tulevat teidän luoksenne, ja te näette heidän vaelluksensa ja tekonsa ja **tulette lohdutetuiksi siitä onnettomuudesta**, jonka minä olen tuottanut Jerusalemlle, kaikesta, minkä olen sille tuottanut. (VR)

Das jr sehen werdet, wie es jnen gehet, vnd **euch trösten vber dem vnglück**, das ich vber Jerusalem habe komen lassen, sampt allem andern, das ich vber sie hab komen lassen. (L)

– – at j see skolen huru them gåår, och **trösta idher offuer then olycko** som iagh offuer Ierusalem haffuer komma låtet, samt medh alt annat thet iagh offuer them haffuer komma låtet – – (GVB)

videbitis viam eorum et adinventiones eorum et **consolabimini super malo** quod induxi in Hierusalem in omnibus quae inportavi super eam (V)

Rakenne *muistuttaa jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykysuomen *muistuttaa jostakin*. Adpositiorakenteella ilmaistaan muistuttamisen aiheita. Agricolan tekstille ei löydy alkutekstiä Gummeruksen (1955) lähteiden eikä Holman (2008) tutkimuksen avulla. Sille saattaisi olla mallina esimerkiksi ruotsin prefiksiverbi *påminna*.

(368) Joca minulle ioca hetke **coleman pälle muijstutais**, ia tesse ilojtjemast kielleis. (A-I-648)

Määrätä jonkun päälle -rakennetta vastaa Raamatun nykysuomennoksessa *määrätä jollekulle*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Agricolan käännökselle löytyy malli Lutherin saksannoksesta (*sind*) *bestimpt vber* + akkusatiivi ja ruotsinnoksen (*äro*) *bestemda offuer*. Adpositiossa kiinnittää huomiota, että se rinnastuu synonyymisen *ylitse*-adposition kanssa. Lähdeteksteissä on kumpaakin adpositiota vastaamassa *vber* ja *offuer* -prepositiot.

- (369) SEitzemekymmende Wijckoa **ouat sinun Canssas päle märetyt**, ia sinun Pyhes Caupungis ylitze. (A-III-600-[Dan-9:24])
 Seitsemänkymmentä vuosiviikkoa **on määrätty kansallesi** ja pyhälle kaupungillesi. (R)
 Sjebenzig Wochen **sind bestimpt vber dein Volck**, vnd vber deine heilige Stad – – (L)
 SJwtiyo wekor **äro bestemda offuer titt folck**, och offuer tin helgha stadh – – (GVB)

Tunnustaa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. *Tunnustaa* voisi olla puheaktiverbeihin luettava verbi, mutta edeltävä konteksti paljastaa, että kyseessä on ennemmin teko kuin puheakti. *Tunnustaa jonkun päälle* -rakennetta vastaa nykysuomennoksessa *todistaa jostakin*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan todistamisen aihetta. Agricolan rakenteen mallina on ruotsin *betyghen* 'todistaa' *offuer*. Myös Lutherin saksannoksessa on vastaava prepositio käytössä, mutta rakenteen pääsana koostuu verbirakenteesta: *gebt zeugnis* 'antaa todistus' *vber* + akkusatiivi tai datiiivi.

- (370) Nin te sis itze **teiden pälen tunnustat** että te oletta ninen Lapset, iotca tapoidh Prophetat. (A-II-088-[Mt-23:31])
 Näin te kuitenkin itse tunnustatte olevanne niiden jälkeläisiä, jotka murhasivat profeetat. (R)
 Niin te siis todistatte itsestänne, että olette niiden lapsia, jotka tappoivat profeetat. (VR)
 So **gebt** jr zwar **vber euch** selbs **zeugnis**, das jr Kinder seid, dere, die die Propheten getödtet haben. (L)
 Så **betyghen** j **offuer idhe/er** sielf(f)ua, athi/at j ären there/as barn(,) som propheterne/Propheterna dråpo(.) (NT; GVB)
 i/Itaque testimonio estis vobismet ipsis/vobismetipsis(,) quia/quod filii estis/sitis eorum qui prophetas occiderunt(.) (V; ER)
 Ὡς μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς, ὅτι υἱοὶ ἐσθε τῶν φονευσάντων τοὺς προφήτας. (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kerran myös *tunnustus jonkun päälle*. Sille mallina on GVB:n *witnesbyrd offuer*. Adpositiorakenne ilmaisee vastaanottajaa.

- (371) * Heille todhistuxexi) Moses cutzupi Lagin yhdexi **tunnustuxexi Canssan päle**. (A-II-043-[Mt-8:00])

(offuer them) Moses kallar Laghen itt **witnesbyrd offuer folcket** – – (GVB)

Vartioida jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä neljä kertaa, mutta kaksi kertaa se ilmaisee perkeptiota (ks. esim. 327). Tekoa ilmaisevat esimerkkien 372 ja 373 *vartioida*-verbit. Agricola noudattaa esimerkin 372 käännöksessään Lutherin saksannosta, jossa on *harret auff* + akkusatiivi tai datiiivi. *Harret*-verbin merkitys 'odottaa' ei vastaa aivan Agricolan *vartioida*-verbiä. Samaa merkitsee myös esimerkissä 373 oleva *warten auff* + akkusatiivi. GVB:ssä on esimerkissä 372 vastaavassa kohdassa *effter*-prepositio, mutta esimerkissä 373 tarkka vastine Agricolan käännökselle: *wachta vppå*. Nykysuomennos poikkeaa paljon Agricolan suomennoksesta: esimerkissä 372 käännös on kokonaan toisenlainen ja esimerkissä 373 on käytetty ilmausta *väijyä jotakuta*. Agricolan adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta.

- (372) Mutta minun Sielun **wartioitze** waiuoin **Jumalan päle**, Sille hen on minun Toiuon. (A-III-297-[Ps-62:6])
Hiljene, sieluni, Jumalan edessä! Hän antaa minulle toivon.(R)
 ABer meine Seele **harret** nur **auff Gott**, Denn er ist meine Hoffnung.
 (L)
 Men mijn siäl wenter allenest effter Gudh, ty han är mitt hopp. (GVB)
 verumtamen Deo retice anima mea ab ipso enim praestolatio mea (V-[Ps-61:6])
- (373) Ne Jumalattomat **minun päleni wartioitzeuat**, ette he minua hucutaisit – – (A-III-398-[Ps-119:95])
 Jumalattomat väijyvät minua tuhotakseen minut – – (R)
 Die Gottlosen **warten auff mich** das sie mich vmbbringen – – (L)
 The ogudhachtighe **wachta vppå migh** at the mågha förgöra migh – – (GVB)
 me expectaverunt impii ut perderent me – – (V-[Ps-118:95])

Valvoa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Rakennetta vastaa nykysuomessa *valvoa jotakuta*. Agricolan adpositiorakenteelle on mallina ruotsin kielen *waka offuer*.

- (374) **VALUO** HERRA racas taiualinen Ise, **meiden pälen**, ia wariele meite silde caualalda kiusaijalda, ioca aijna ymberi kierte, etzijen kete hen saijski ylesnielde – – (A-I-680)
Waka offuer oss kere himmelske fadher och bewara oss for then listiga frestaren, som alltijd vmkring går sökiandes hwem han vpsluka kan – – (G, 460)

Valistaa kasvot jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä viisi kertaa (esim. 375). Sitä vastaa nykysuomennoksessa *kirkastaa kasvot jollekulle*. Agricolan käännöksen mallina on Lutherin saksannoksen *leuchten Angesicht vber* + datiiivi

(esim. 375) ja *leuchten Andlitz vber* + akkusatiivi (esim. 376) ja GVB:n *lysa ansichte offuer*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Kerran Agricolan kielessä esiintyy myös *ylesvalistaa kasvot jonkun päälle* (esim. 376). Sille on samat mallit kuin *valistaa*-verbin yhteydessä olevalle rakenteellekin. Agricola on siis tässä käyttänyt yhdysverbiä, vaikkei lähdeteksteissä ole yhdysverbiä. Epäsuomalaisen yhdysverbin käyttö selittyy raamatullisen tyylin tavoittelulla. Erityisesti adverbialkuisiin yhdysverbeihin liittyy nykyään vanhahtava sävy. (Öhmann 1957, 36; Vaittinen 2003, 50.)

- (375) HERRA **walistakon caswons sinun pälles**, Ja olcon sinun armolinen –
– (A-I-188-[4Ms-6:25])
Herra **kirkastakoon sinulle kasvonsa** ja olkoon sinulle armollinen. (R)
Der HERR **lasse sein Angesicht leuchten vber dir**, Vnd sey dir gnedig.
(L)
HERREN **låte sitt ansichte lysa offuer tigh**, och ware tigh nådheligh.
(GVB)
ostendat Dominus faciem suam tibi et misereatur tui (V)
- (376) Yleswalista sinun Casuos Paluelias päle – – (A-III-401-[Ps-119:135])
Kirkasta kasvosi palvelijallesi. (R)
Las dein Andlitz leuchten vber deinen Knecht – – (L)
Lät titt ansichte lysa offuer tin tienare – – (GVB)
vultum tuum ostende servo tuo (V)

Agricolan kielessä esiintyy kerran *pureskella* ja kerran *purra hampaita jonkun päälle*. Kyse on saman raamatunkohdan käännöksestä. Se on nykyisessä raamatunkäännöksessä *kiristellä hampaita jollekulle*. Agricolan rakenne on idiomintyyppinen, ja siinä adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Agricolan rakenteen mallina on Lutherin *Beissen Zeene (zu samen) vber* + akkusatiivi ja GVB:n *bijta tender (tilsamman) offuer*. Näissä lähdeteksteissä on 'purra yhteen' pelkän 'purra'-merkityksisen verbin sijaan. Vulgatassa on tässä *contra*-prepositio, joka ei vastaa Agricolan adpositiota.

- (377) Nijnnen cansa iotca cuiechteleuat, ia watzans tädhen pilcauat, He **hambahitans pureskeleuat minun päleni**. (A-I-279-[Ps-35:16])
Wiecasten ia Pilcuriten cansa, Roan polest, **pureuat he Hambaitans minun päleni**. (A-III-258-[Ps-35:16])
– – nuo konnat, jotka leipäkyrsää kärkeen minua pilkkaavat, kiristelevät minulle hampaitansa. (R)
Mit denen die da heuchlen vnd spotten vmb des Bauchs willen, **Beissen sie jre Zeene zu samen vber mich**. (L)
Medh them som skrymta och begabba för bwkens skuld, **bijta the sina tender tilsamman offuer migh**. (GVB)
scindentes et non tacentes in simulatione verborum fictorum fredebant contra me dentibus suis (V)

Esimerkki 378, *Kansan nuhteet hyljätään heidän petostens päälle*, esiintyy Agricolan teoksissa otsikossa. Kaikki sen sanat ovat ymmärrettävissä, mutta sen merkitystä on hankala hahmottaa. *Nuhde*-sanana merkitys on 'rangaistus, syy, vika'. *Hyljätä*-verbi merkitsee vanhassa kirjasuomessa 'jättää (heitteille, hoitamatta, oman onnensa nojaan, johonkin tai jonkun haltuun), luopua jostakin, heittää menemään', 'jättää jokin asia vaalimatta, hoitamatta, lyödä laimin; olla käyttämättä, jättää pois käyt(änn)östä' ja 'olla ottamatta vastaan, torjua, hylkiä; olla hyväksymättä jotakin; pitää arvottomana, kelpaamattomana' (VKS s.v. *hylätä*). Adpositio on joka tapauksessa mahdollista tulkita ainakin kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi adpositioksi. *Hyljätä jonkin päälle* -rakenteelle voisi olla esikuvana saksan yhdysverbi *aufgeben* tai *überlassen*.

(378) + Canssan Nuchtet **hylieten Heiden Petostens päle**. Jere. xiiij. + (A-III-538)

9.4.5.6. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee puheaktia

Agricolan kielessä on 36 sellaista vierasperäistä mallia noudattavaa *päälle*-adpositiorakennetta, joiden pääsanana on puheaktia ilmaiseva verbi tai substantiivi. Pääsanat on lueteltu alla olevassa taulukossa 40. Adpositiorakenteilla ilmaistaan tyypillisesti sitä, kenelle puhutaan, puheen vastaanottajaa tai puheen aihetta. Rakenteilla voidaan ilmaista myös muutamia muita merkityksiä, kuten esimerkit 379, 380 ja 384 osoittavat.

TAULUKKO 40. Puheaktia ilmaisevat pääsanat.

Pääsana	Määrä
haasia	1
huutaa	5
huutaa ja rukolla	1
kerskata	2
kuuluttaa	1
manata	1
noitua	1
panetos ym.	1
rukolla	1
tehdä valaa	1
ulostoimittaa	1
vaatia	1
valehdella	1
vannoa	15
vastata	2
veisata	1
Yhteensä	36

Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenne määrittää *vannoa*-verbiä 15 kertaa. Se on yleisin puheaktia ilmaisevista pääsanoista. Adposition merkitys on 'jonkin kautta, johonkin vedoten, jonkin nimissä'. Sille ei löydy vastinetta mistään lähdekielestä. Kaikissa on kyllä prepositio, mutta mikään niistä ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota. Saksannoksessa on *bey*, ruotsinnoksissa *om*, Vulgataassa *in* tai *per*, Erasmuksen latinankielisessä käännöksessä *per* ja kreikankielisessä laitoksessa *ἐν* tai *κατ'*. Esimerkissä 380 kiinnittää huomiota se, että siinä esiintyy myös *vannoa jonkin kautta*, joka olisi odotuksenmukaisempi sekä Agricolan käyttämien lähdetekstien että nykysuomen kannalta. Vanhassa ruotsissa on kuitenkin *svära (up)på*, kuten seuraavassa 1600-luvun alusta olevassa esimerkkilauseessa *Suär uppå tin saligheet pant!* (SAOB). Rakenne *svära på* voisi olla mallina Agricolan *vannoa jonkin päälle* -rakenteelle. Myös saksan *schwören*-verbiin voi liittyä *auff*-prepositio, vaikka se ei esiinny Agricolan lähdeteksteissä. Nykysuomennoksessa on *vannoa jonkin kautta* tai *johonkin*.

- (379) Ja ioca **wanno Taiuan päle**, se **wanno Jumalan Stolin päle**, ia sen **päle** ioca henes istu. (A-II-088-[Mt-23:22])
 Niin myös se, joka **vannoo taivaan kautta**, **vannoo Jumalan valtaistuimen kautta ja hänen kauttaan**, joka sillä istuu. (R)
 Vnd wer da *schweret bey dem Himel*, der *schweret bey dem stuel Gottes*, vnd *bey dem*, der darauff sitzet. (L)

– – och then som swär om himmelen, han swär om gudz stool, och om honom som sitter ther vppå. (NT)

Och then som swär om himmelen, han swär om Gudz stool, och om honom som sitter ther vppå sitter. (GVB)

et qui iurat in caelo iurat in throno Dei et in eo qui sedet super eum (V)

Et qui iuraverit per coelum, iurat per thronum Dei & per eum qui sedet super illum. (ER)

Καὶ ὁ ὁμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ. (KR)

- (380) Sille ette quin Jumala lupasi Abrahamille, koska ei hen woinut ycdhenken **Sureman päle wanno**, nin hen wannoi itzens cautta, ia sanoi – – (A-II-639-[Heb-6:13])

Antaessaan Abrahamille lupauksensa **Jumala vannoi omaan nimeensä**, koska ei ollut ketään suurempaa, jonka nimeen hän olisi vannonut. (R)

Denn als Gott Abraham verhies, da er bey keinem Grössern zu schweren hatte, schwur er bey sich selbs, vnd sprach – – (L)

För ty/Ty när g/Gudh loffuadhe Abrahe, t(h)å han ingen *större* hadhe(,) ther han *om swäria kunde*, swoor han om sigh sielff(uan), och sadhe – – (NT; GVB)

Abrahae namque promittens Deus quoniam neminem habuit *per quem iuraret maiorem* iuravit per semet ipsum dicens (V)

Deus enim pollicitus Abrahae, quum non posset *per quemquam maiorem jurare*, iuravit per seipsum, Dicens – – (ER)

Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγελιάμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε *μειζονος ὁμόσαι*, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ, Λέγων – – (KR)

Myös valan tekemisessä puheakti on yleensä keskeinen, mutta *tehdä valaa* ilmaisee myös tekoa. Esimerkissä 381 runomitta, riittävä lienee vaikuttanut sanajärjestykseen ja ehkä sanavalintoihinkin. Siinä esiintyy rakenne *tehdä valaa jonkin päälle*. *Vala*-sana riittävä seuraavan säkeen *pala*-sanalla. Ruotsissa esiintyy rakenne *gå ed på något* 'mennä valalle jostakin', joten Agricola saattaa noudattaa adpositiorakenteessaan ruotsin kielen mallia.

- (381) **Sen päälle** tohdin **tehdhä wala**
ette parambi on yxi pala
Quiua leijpe, ia Wesi siemi.
quin swri hercko, ia callis liemi. (A-I-096-7)

Huutaa jonkun tai *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kuusi kertaa, ja niistä viidessä on kyse puheaktista. (Ks. myös esim. 401.) Rakennetta vastaa nykysuomen *huutaa jotakuta*, kuten esimerkiksi 382:kin näkyy. *Huutaa*-verbin merkitys voi olla 'rukoilla palavasti, rukoilla apua, pyytää auttamaan', ja tällöin vanhassa kirjasuomessa on usein *huutaa jonkun päälle* tai *tykö* (VKS s.v. *huutaa*). *Päälle*-adpositiorakenteella ilmaistaankin Agricolan kielessä kohdetta, sitä,

jota huudetaan avuksi. Rakenne on idiominkaltainen. *Huutaa jonkun tai jonkin päälle* -rakennetta vastaa Lutherin saksannoksessa yhdysverbimuoto *ruffe an* ja latinannoksessa prepositio *clamabo ad*. Esimerkissä 383 on *huutaa ja rukolla jonkun päälle*. Sille ei löydy lähdetekstistä prepositiota sisältävää mallia.

- (382) Herra, **sinuz pälles** mine **hwdhan**, sille Tuli ombi poltanut ne kedhot warpeisa, ia liecki ombi ylessytytänyt caiki puudh waijnioillda – – (A-I-120-[Joel-1:19])

Sinua, Herra, minä **huudan**. Paahde on polttanut kaiken ruohon, hehkuva helle kärventänyt metsän puut. (R)

HERR, dich ruffe ich an, Denn das fewr hat die Awen in der wüsten verbrand, vnd die flamme hat alle Beume auff dem acker angezündet. (L)

HERRE tigh åkallar iagh, Ty celden haffuer aff brendt the lustigha planar j öknenne, och loghen haffuer vptendt all trää på markenne – – (GVB)

ad te Domine *clamabo* quia ignis comedit speciosa deserti et flamma succendit omnia ligna regionis (V)

- (383) O HERRA Jumala, sine ioca olet caikille nijlle luuanut, iotca oijkeasa wscosa **sinun pälles hwtauat ja rucoleuat**, caikia nijte anda, iotca he anouat. (A-I-655)

O Got, der du hast zugesagt allen denen, die dich mitt ainem rechten glauben bitten, alles das mitzutailen, das sy bitten. (G, 434)

Rukolla jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sille ei löydy vastinetta Gummeruksen (1955) eikä Holman (2008) kautta. *Päälle*-adpositio rinnastuu *tähden*-adposition kanssa, ja myös *päälle*-adposition merkityksen voisi lauseyhteyden perusteella tulkita olevan 'tähden, perusteella'.

- (384) O HERRA em mine tule semmotoijsita sinulda **rucoleman, oman kelpamisen tedhen**, eli ansioni, ioca eij swingan mw ole, kutta sula pahuus, Mutta **sinun pyhen sanas, ia lupauxes pällen**, iongas meille ia meiden Isille aijna sanonut olet – – (A-I-571)

Kerskata jonkin päälle esiintyy kaksi kertaa Agricolan kielessä. Adpositiorakenteella ilmaistaan kerskaamisen aihetta. Merkityksen tulkintaa tukee Biblical *kerskata rikkaudesta*. Nykykäännöksessä on vastaavassa kohdassa *kerskailla jollakin*, ja siinä adessiivilla ilmaistaan pikemmin välikappaletta kuin aihetta. Rakenteelle mallina on saksan *trotzen auff* + akkusatiivi ja ruotsin *trotza vppå*. Lähdetekstien verbien perusmerkitys on 'uhmata'. Latinan verbi sen sijaan on lähempänä Agricolan verbin merkitystä, sillä *superbiunt* merkitsee 'ylpeillä, prameilla' (Streng 1997). Siihen liittyy *in*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (385) Jotca loottauat heiden Tauarans päle, ia **kerskauat heiden Rickaudhes palioudhen päle**. (A-III-279-[Ps-49:7])
 He luottavat rikkauteensa, **kerskailevat suurella omaisuudellaan**. (R)
 Jotca luottawat tawaroihins, ja suurest **kerscawat rickaudestans**. (B)
 Die sich verlassen auff jr Gut, Vnd **trotzen auff jren grossen Reichthum**. (L)
 Huilke sigh förlåta vppå sitt godz, och **trotza vppå sina stora rikjedomar**. (GVB)
 qui fiduciam habent in fortitudine sua et in multitudine divitiarum suarum superbiunt (V)

Kuuluttaa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Agricolan *päälle*-adpositiorakenne ilmaisee vastaanottajaa. Sille mallina ovat Lutherin *laster vber* + akkusatiivi ja ruotsin *laster* 'esittää huomautus, puhua pahaa, arvostella, moitita, loukata' (SAOB) *på*.

- (386) Ja sen cautta hen osotta sen oikean menon Pannan cwluttamisesta, Jonga hen tachtu ynne Seurakunnan sosion cansa **ninen Julkisynnisten päle cwlutta**, Ninquin Christus opetta, Matt. xvij. (A-II-457-[IKor-e])
 Das er mit bewilligung der gleubigen Gemeine gefellet sol werden, **vber die öffentliche laster**, Wie auch Christus Matth. am xvij. leret. (L)
 Och giffuer ther medh til kenna thet retta settet, til at bruka Ban, Hwilket **på vppenbarligha laster**, medh Församlingennes samtycke skee skal. Såsom ock Christus, Matt. xvij. lærer. (GVB)

Manata jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenteella ilmaistaan syytä. Sitä voisi vastata ainakin ruotsin *mana (någon) om eller på något* (SAOB).

- (387) Sencaltaisen turualisen **lupauxen päle**, ette hen meite cwlta tacton, **Manan** mine teite welieliseste rackaudesta, ette te ynne minun cansani tactoisitte Isen caickiualdian Jumalan tyge totisesta hwta, ette hen temen meiden rackan welien, ionga hen tesse Fangina pite, tactois armoinsa cansa Christusen cautta polehen catzo, ia henen sairautensa omaksi kijtoxesen ia cunniaxensa kiäte – – (A-III-064–5)

Noitua 'ennustaa' *jonkun päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenne ilmaisee ennustamisen vastaanottajaa. Tulkintaa, että adpositiorakenne määrittää verbiä, tukee Biblian *teille ennustaneet ovat*. Toisaalta on mahdollista tulkita, että adpositiorakenne liittyy vain *armo*-substantiiviin. Nykysuomennos vastaisi pikemminkin tätä: *ennustaneet ja puhuneet teidän osaksenne tulevasta armosta*. Agricolan tekstille mallina on Lutherin saksannoksen *von der zukünfftigen Gnade auff euch geweissaget haben*. Siinä *auff*-prepositio saa täydennykseksen pronominin *euch*, joka voi olla joko akkusatiivi- tai datiivimuotoinen. Myös muissa lähdeteksteissä on vastaavassa kohtaa prepositio (*til, in* εἰς), ja mutta ne eivät vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota.

- (388) Jonga Autuuden ielkin ouat etzinyuet ia tutkinuuet ne Prophetat, iotca sijte tygetuleuaisesta Armosta **teiden pälen noitunuet ouat** – – (A-II-602-[1Pt-1:10])
 Tätä pelastusta ovat profeetat etsineet ja tutkineet. He ovat ennustaneet ja puhuneet teidän osaksenne tulevasta armosta – – (R)
 JOta autuutta owat Prophetat edzinet ja tutkinet, jotca tulewaista armo **teille ennustanet owat** – – (B)
 NACH welcher Seligkeit haben gesucht vnd geforschet die Propheten, die von der zukünfftigen Gnade **auff euch geweissaget haben** – – (L)
 Effter huilkin salugheet propheterne haffua sökt och ranssakat som propheterat haffua om then tilkommande nådh til idher – – (NT)
 Effter hwilken saligheet Propheterna haffua sökt och ransszakat, som propheterat haffua om then tilkommande nådh til idher – – (GVB)
 de qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetae qui de futura in vobis gratia prophetaverunt (V)
 De qua salute exquisierunt & scrutati sunt Prophetae, qui de ventura in vos gratia vaticinati sunt – – (ER)
 Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν Προφηταὶ, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες – – (KR)

Vastata jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sitä vastaa nykysuomessa *vastata johonkin*. Agricolan adpositiorakenne ilmaisee kohdetta, sitä johon vastataan. Adposition voi nähdä merkitykseltään myös temporaaliseksi. Esimerkissä 389 sitä vastaa nykyisessä käännöksessä *sanoa johonkin*. Suorin vastine Agricolan rakenteelle esimerkiksi 389 on ruotsinnosten *swara på*. Muissa lähdeteksteissä verbi ei vastaa yhtä kirjaimellisesti *vastata*-verbiä: Lutherin saksannoksessa on *sagen* 'sanoa, lausua' *auff* + akkusatiivi, Vulgatassa *dicet* 'sanoa, puhua, lausua, mainita, esittää' (Streng 1997) *super* + akkusatiivi ja kreikankielisessä tekstissä *ἐπεῖ* 'sanoa' (Gyllenberg 2004) *ἐπι* + datiivi. Erasmuksen latinannoksessa on vastaavassa kohdassa *ad*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota. Esimerkissä 390 adpositiolle mallina on Lutherin saksannoksessa oleva *antwortet auff* + akkusatiivi. Ruotsinnoksissa on vastaavassa kohtaa *til*-prepositio.

- (389) Quingasta se ioca Oppemattoman sijasa seisopi, pite **wastaman Amen sinun Kijtoxes päle**, Sille ettei hen ymmerdhä mite sine sanot? (A-II-486-[1Kor-14:16])
 – – miten paikalla oleva ulkopuolinen voi sanoa kiitokseesi aamenen, kun hän ei ymmärrä mitä sanot? (R)
 Wie sol der, so an stat des Leien stehet, Amen **sagen, auff deine Dancksagung**, sintemal er nicht weis, was du sages? (L)
 – – huru skal thå then som står j thens olärds stadh **swara** tigh Amen **på thin tacksäyelse**? effter han icke förstår huad tu segher – – (NT)
 – – huru skal tå then som ståår j thens olärdas stadh, **swara** tigh Amen **på tijn tacksäyelse**? Effter han icke förståår hwadh tu sägher. (GVB)

- – qui supplet locum idiotae quomodo **dicet** amen **super tuam benedictionem** quoniam quid dicas nescit (V)
 – – is qui implet locum indocti, quomodo dicturus est amen **ad** tuam gratiarum actionem? quandoquidem, quid dicas, nescit. (ER)
 – – ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμῆν **ἐπὶ τῇ σῆ εὐχαρισίᾳ**; ἐπειδὴ; τί λέγεις, οὐκ οἶδε. (KR)

- (390) Siehen mös hen heite **wastapi ydhen heiden Kysymisens päle** ionga he Timotheusen cautta heneste kysynet olit – – (A-II-562-[1Tss-e])
 Dazu **antwortet** er jnen **auff eine Frage**, die sie an jnen durch Timotheum hatten getragen – – (L)
 Ther til swarar han the/em **til(l)** itt spörmål(,) som the honom medh Timotheo (aff)fråghat hadhe – – (NT; GVB)

Ulostoimittaa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Nykykäännöksessä vastaavassa kohtaa on *käyttää vertauskuvaa jostakin*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan aihetta, josta jotakin selitetään. Agricolan rakenteen mallina on GVB:n (*haffuer*) *vtthydt* 'selittää, tulkita, selvittää' *på*. *Päälle*-adpositiota vastaava prepositio löytyy myös NT:stä ja Lutherin saksannoksesta, mutta niissä verbi ei vastaa aivan yhtä kirjaimellisesti Agricolan *ulostoimittaa*-verbiä kuin GVB:ssä. NT:ssä on (*haffuer*) *figurerat* 'kuvaannollistaa' *på* ja Lutherilla (*habe*) *gedeutet* 'tulkita, selittää' *auff*.

- (391) Mutta neite, rackat weliet, mine **olen minun ia Apollon päle wlostoimittanut**, teiden techten – – (A-II-465-[1Kor-4:6])
 Veljet, olen **käyttänyt itsestäni ja Apolloksesta tällaista vertauskuvaa** teidän takianne – – (R)
 SOlches aber, lieben Brüder, **habe ich auff mich vnd Apollo gedeutet**, vmb ewern willen – – (L)
 Thetta **haffuer** iach käre brödher **figurerat på migh och på Apollo** för idhra skull – – (NT)
 Thetta **haffuer** iagh, käre brödher, **vtthydt på migh och på Apollo** för idhra skul – – (GVB)
 haec autem fratres transfiguravi **in** me et Apollo propter vos – – (V)
 Haec autem, fratres, per figuram transtuli **ad** meipsum & **in** Apollo propter vos – – (ER)
 Ταῦτα δὲ, ἀδελφοὶ, μετεσχημάτισα **εἰς** ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς – – (KR)

Valehdella jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykysuomessa *valehdella jollekulle*. Agricolan adpositiorakenne ilmaisee siis sitä, kenelle valehdellaan, vastaanottajaa. Agricolan kielessä esiintyy *tihteerata valhe jonkun päälle* (ks. esim. 273), ja sille löytyy malli useammasta lähdetekstistä, joten ainakin vastaavamerkityksiselle rakenteelle löytyy vierasperäinen malli.

- (392) Ja catzos, nyt minun cooleman, ehcke mine en miteken nijte tehenyt, iotca he pahasti **minun pälleni walechtelit**. (A-I-179-[lisDana-0:43])

Agricolan kielen seuraava adpositiorakenne *muinen inhimisten päälle* määrittää joko vain *valehteleminen*-substantiivia tai substantiiveja *panetos, laittamus, soi-maus, häväisemös, kielinkanne* ja *valehteleminen*. Lähdetekstissä ei ole vastaa-vaan prepositiorakennetta, ja rakenteessa onkin kyse Agricolan valitsemasta tyy-lilajista, jossa on yleistetty adpositiorakenne muista *päälle*-adposition sisältä-vistä malleista. Myös tässä adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa.

- (393) Wariele meite nijste hirmuijsista wighoijssta panetoxesta, laijsmamuxesta, soijmauxesta, häweijsemöxesta, kielincandeista, ia **walechtelemisesta muijnen Inhimisten päälle**. (A-I-801)
Behütt unnss [!] vor dem grawsamen laster des nachredens, vorleumbden, affterreden, freuel richten, vordammnen, versprechenn andere menschen. (G, 578–9)

Vaatia jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Agricolan *päälle*-adpo-sitionarakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Sille ei löydy mallia latinankielisestä lähdetekstistä, vastaavassa kohdassa oleva verbimuoto *obtrudebant* merkitsee ‘työntää eteen’ (Streng 1997), mutta mallina voisi olla esimerkiksi ruotsin *påkalla, pocka på* tai *propsa på* (SAOB). Olen katsonut *vaatia*-verbin puheaktia ilmaisevaksi, mutta se voi merkitä myös tekoa, sillä vaatimuksen voi esittää muutenkin kuin puhumalla.

- (394) * Milliset ne Phariseit olit, Uniennäkiet ia Turhanpuhuiat, iotca Inhimisten opit ia sädhyt **Canssan päle waadhrit**, ioilla he oma Tarpeens etzit. (A-III-748-reun2)
– – quales erant Pharisaei, qui traditiones humanas populo obtrudebant, et sua commoda quaerebant. (Münster, 565 < HE 2008, 148)

Haasia esiintyy kerran Agricolan kielessä *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana. Adpositiorakenteella ilmaistaan aiheita. Verbin *haasia* merkitys on VKS:n mukaan ‘hokea’. Merkityksenselitys *haasia*-verbille on kuitenkin epävarma. Suomen murteista ei löydy tukea ‘hokea’-merkitykselle. SMS:n mukaan *haasia*-verbin merkitys on ‘aikoa, olla hankkeissa’. Häkkisen mukaan SMS:n esimer-keistä voi päätyä myös uhkaamisen merkitykseen. *Haasia*-verbille on esitetty muitakin merkityksiä, kuten Arvid Genetzin ehdottama ‘rynnätä’, jonka yhtey-dessä oleva kysymysmerkki kuitenkin osoittaa, että kyseessä on merkityksen arvailu. (Häkkinen 2009, 217.) Agricolan *haasia jonkin päälle* -rakennetta vas-taa lähdetekstissä *päälle*-adpositiota vastaavan adverbien sisältävä *trotzen* ‘uhmata’ *darauff*. Lähdetekstin perusteella *haasia*-verbin voisi lukea myös tekoa ilmaiseviin verbeihin.

- (395) Ne wanhat) se on, Ninquin Sananparsis on, Wanha Maan Tapa ia Meno paras ombi. **Jonga päle** Inhimiset **haasiuat** ia sanouat. Woi weickon, Ne Wanhat Tauat parahimmat. (A-III-446–7-reun1)
 Alte) Das feste, gewis ehrliche, Wie man spricht, Gewohnheit, alt herkommen Landsitten vnd weise, Denn darauß trotzen die Leute, vnd sagen Ey lieber, die alte weise die beste – – (DB, 32–45 < HE 2008, 19)

Veisata jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenne ilmaisee veisaamisen aiheita. Sitä vastaa nyky-suomessa *veisata jostakin*. Agricolan käännökseen mallina on Lutherin saksannoksen *singen auff* + akkusatiivi ja GVB:n *siunga på*. Vulgatassa on vastaavassa kohtaa *in*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (396) Ja **weisauat sen HERRAN teidhen päle**, Ette se HERRAN Cunnia swri ombi. (A-III-419-[Ps-138:5])
Laulakoot Herran teistä, sillä Herran kunnia on suuri! (R)
 Vnd **singen auff den wegen des HERRN**, Das die Ehre des HERRN gros sey. (L)
 Och **siunga på HERRANS wäghom**, at HERRANS ära stor är. (GVB)
 et cantent in viis Domini quoniam magna gloria Domini (V)

9.4.5.7. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee fysiologista toimintaa tai tapahtumaa

Agricolan kielessä vierasperäistä mallia noudattava *päälle*-adpositiorakenne määrittää vain yksitoista kertaa fysiologista toimintaa tai tapahtumaa ilmaisevaa verbiä. Kuten taulukosta 41 näkyy, kaikki pääsanat ovat merkitykseltään negatiivisia verbejä. *Päälle*-adpositiorakenteilla ilmaistaan yleensä kohdetta, mutta myös vastaanottajaa ja syytä.

TAULUKKO 41. Fysiologista toimintaa tai tapahtumaa ilmaisevat pääsanat.

Pääsana	Määrä
haava tapahtuu	1
huutaa	1
itkeä ja ulgoa	1
jylistä	1
loukata (itse(ä)nsä)	6
tulla väsytyksi	1
Yhteensä	11

Ainoa *päälle*-adpositiorakenteen fysiologista toimintaa tai tapahtumaa ilmaiseva pääasana, joka esiintyy useammin kuin kerran, on *loukata* (*itse(ä)nsä*) *jonkun* tai *jonkin päälle*. Se esiintyy Agricolan kielessä kuusi kertaa. Rakennetta vastaa nykysuomessa *loukata johonkin*. Adpositiorakenteella ilmaistaan sitä, mihin loukataan. Esimerkissä 397 on nykykäännöksessä käytetty *loukata*-verbin sijaan *kompastua*-verbiä. Agricolan rakenteelle mallina on GVB:n *stötte sigh på*. Agricola on toisinaan kääntänyt lähdetekstien refleksiivipronominin, toisinaan jättänyt sen kääntämättä. Saksannoksen *an* + akkusatiivi, Vulgatan *in* + akkusatiivi ja NT:n *aff* eivät vastaa *päälle*-adpositiota yhtä tarkkaan kuin ruotsin *på*. Kreikan-kielisessä tekstissä ei ole vastaavassa kohtaa prepositiorakennetta. Esimerkissä 398 on painovirhe. Siinä tulisi olla *laukata*-verbin sijaan *loukata*, sillä Lutherin saksannoksessa on vastaavassa kohdassa *stösset sich* ja ruotsinnoksessa *stöter sigh*.

- (397) Sille he **ouat louckaneet itzens sen Caadhekiuen päle** – – (A-II-440-
[Rom-9:32])
He ovat **kompastuneet siihen kiveen** – – (R)
Denn sie haben sich gestossen **an** den Stein des anlauffens – – (L)
– – ty ath the stötte sigh **aff** förtörnelse stenen – – (NT)
Ty the **stötte sigh på Förtörnelsestenen** – – (GVB)
– – offenderunt **in** lapidem offensionis (V)
– – impegerunt enim **in** lapidem offendiculi. (ER)
– – προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος. (KR)
- (398) (Ette Christus ombi meiden Terueys) **ionga päle** caikein Inhimisten
toiuo, ierki, ia Wijsaus **itzense lauckapi**. (A-II-456-[1Kor-e])
(Das Christus vnser Heil ist) wol lernen, **An** welchem sich alle vernunft
vnd weisheit stösset. (L)
– – at Christus är vår saligheet, **På huilkom** alla menniskiørs förnufft
och wijsdom **sigh stöter** och förarghar. (GVB)

Haava tapahtuu jonkun päälle -rakenteen sijaan nykysuomennoksessa on ilmaus *haavoja tulee johonkuhun*. Adpositiorakenteella ilmaistaan henkilöä (kohdetta), johon haavoja tulee. Agricolan rakenteen mallina on ruotsin *såår wardt på*. Ruotsinnoksissa verbin merkitys on 'olla', eikä se vastaa kirjaimellisesti Agricolan *tapahtua*-verbiä. Sille löytyy malli latinannoksista *factum est* ja kreikan-kielisestä tekstistä ἐγένετο. Latinannoksissa on kuitenkin *in* + akkusatiivi ja kreikan-kielisessä versiossa εἰς + akkusatiivi, joten prepositiot eivät vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota. Lutherin saksannoksessa on samankaltaista rakenne kuin ruotsinnoksissa: *Drüse ward an* + datiivi.

- (399) Ja **tapactui** paha ia heiw **Haaua Inhimisten päle**, ioilla oli pedhon
Lijcamerki, ia nijlle iotca sen Cuua cumarsit. (A-II-701–702-[Ilm-16:2])
Silloin **tuli** pahoja märkiviä **haavoja niihin ihmisiin**, joilla oli pedon
merkki ja jotka kumarsivat sen kuvaa. (R)

Vnd es ward ein böse vnd arg Drüse an den Menschen, die das Malzeichen des Thiers hatten, vnd die sein Bilde anbeteten. (L)

– – och thet wort/wardt itt o(o)ndt och skadhelighit **såår på menniskionar/menniskiomen**(,) the som wildiursens/Wildiursens wedherte(e)kn hadhe, och på them som tilbådho thes belä/ete(.) (NT; GVB)

– – et **factum est** vulnus saevum ac pessimum in homines qui habent caracterem bestiae et eos qui adoraverunt imaginem eius (V)

– – & **factum est** vulnus malum ac noxium in homines qui habebant characterem bestiae, & in eos qui adorabant imaginem ejus. (ER)

– – & **ἐγένετο** ἔλκος κακὸν & πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, & τοὺς τὴν εἰκόνα προσκυνεῦντας αὐτοῦ. (KR)

Esimerkissä 400 Agricolan *tulla väsytyksi jonkin päälle* on käännetty nykysuomennoksessa toisella tavalla. Bibliassa *päälle*-adpositiorakenteen sijaan on käytetty ilmausta *jonkatähden*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan syytä. Mallina Agricolan rakenteelle on GVB:n *wordne trötte vppå* ja Lutherin saksannoksen on *worden müde daran*, joissa Agricolan adpositiota vastaavat *päälle*-adpositiota vastaavan elementin sisältävät adverbit.

(400) Eikö nämät HERRALDA Zebaohilda tapactu? Mite Canssat ouat sinulle tötetehnyet, sen teuty ylespoltetta Tules, ia **ionga päle** Inhimiset **ouat wäsytxi tulluet**, sen teuty hucutetta. (A-III-698-[Hab-3:13])

Eikö tapahdu Herran Sebaotin tahto, kun kansojen työ joutuu tulen saaliiksi ja kansakuntien vaivannäkö raukeaa tyhjiin? (R-[Hab-2:13])

Eikö nämät HERralda Zebaohilda tapahdu: Mitä Canssat owat sinulle tehnet, se poldetan tules, ja jongatähden ihmiset owat wäsytytyt, se täyty hucutetta. (B)

Jsts nicht also, das vom HERRN Zebaoth geschehen wird? Was dir die Völcker gearbeitet haben, mus mit Fewr verbrennen, vnd daran die Leute müde worden sind, mus verloren sein. (L-[Hab-2:13])

Mon thet icke skee aff HERRANOM Zebaoth? Hwadh folcken tigh arbetat haffua, thet moste vpbrennas j eeld, och ther menniskionar trötte vppå wordne äro, thet moste förtapat warda – – (GVB-[Hab-2:13])

numquid non haec a Domino sunt exercituum laborabunt enim populi in multo igni et gentes in vacuum et deficient (V-[Hab-2:13])

Huutaa-verbiä voidaan käyttää paitsi puheaktiverbinä myös eläinten ääntelystä (VKS). Tässä merkityksessä se on esimerkiksi 401. Agricolan kielessä rakenne *huutaa jonkin päälle* on yleisempi sellaisissa tapauksissa, joissa on kyse puheaktiverbistä. (Ks. esim. 382–383.) Nykysuomennoksessa on käytetty esimerkiksi 401 pelkkää *huutaa*-verbiä. Agricolan adpositiorakennetta vastaisi nykysuomessa *huutaa jotakuta* (tai *jollekulle*). Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, jota huudetaan. Agricolan rakenteelle ei löydy tässä suoraa mallia, sillä

sitä vastaa saksannoksessa yhdysverbimuoto *anruffen* ja ruotsinnoksessa on *til-prepositio*, joka ei vastaa kirjaimellisesti Agricolan *päälle*-adpositiota.

- (401) – – ioca eleinten heiden rauinonsa andapi, ia corpin poille, iotca **henen pälense hutauat**. (A-0-018-[Ps-147:9])
 Hän antaa karjalle ravinnon, hän ruokkii korpin pojat, jotka **huutavat** nälissään. (R)
 Der dem Vieh sein Futter gibt, Den jungen Raben die jn *anruffen*. (L)
 Then booskapenom sitt fodher giffuer, them vnga korpomen som *ropa til honom*. (GVB)
 qui dat iumentis panem suum filiis corvi clamantibus (V-[Ps-146:9])

Itkeä ja ulgoa jonkin päälle on nykysuomennoksessa käännetty *itkeä ja valittaa jotakin*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan aiheutta. Agricolan rakenteelle on malli lähes kaikissa lähdeteksteissä. Lutherin saksannoksessa on *weinet vnd heulet vber* + akkusatiivi, ruotsinnoksissa *gråter och tiuter (vt)offuer*, Erasmuksen latinannoksessa *plorate ululantes super* + ablatiivi ja kreikankielisessä versiossa *κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ* + datiiivi. Rakenteeltaan Lutherin ja ruotsinosten verbit vastaavat tarkemmin Agricolan verbejä, sillä niissä on kaksi rinnasteista verbiä kuten Agricolalla. Vulgatassa on käytetty *in*-prepositiota, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota.

- (402) Lach nyt, te Rickat, **idkeket ia wlgocat teiden Wiheleitzydhen päle**, ioca teiden ylitzen tuleman pite. (A-II-665-[Jak-5:1])
 Kuulkaa, te rikkaat! **Itkekää ja valittakaa kurjuutta**, joka tulee osaksenne. (R)
 WOLan, nu jr Reichen, **weinet vnd heulet vber ewer elend**, das vber euch komen wird. (L)
 NW wäl j rike **gråter och tiwter vtoffuer idher vsulheet** som idher offuerkomma skall – – (NT)
 Nv wel j rijke, **Gråter och tiuter offuer idhor vselheet** som idher offuerkomma skal. (GVB)
 age nunc divites plorate ululantes *in* miseriis quae advenient vobis (V)
 Agite nunc divites, **plorate, ululantes super miseriis vestris**, quae advenient vobis. (ER)
 Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, **κλαύσατε, ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίας ὑμῶν** ταῖς ἐπερχομέναις. (KR)

Jylistä jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nykykielen allatiivi-ilmaus *jylistä jollekulle*, mutta nykysuomennoksessa on pelkkä verbi *jylistä*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Agricolan rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *donnern vber* + datiiivi, ruotsinkielisen raamatunkäännöksen *dundra offuer* ja Vulgatan *tonabit super* + akkusatiivi. Saksannoksen datiiivi selittyy adpositiorakenteen habitiivisen merkityksen kautta.

- (403) HERRAN edhes pite henen wiholisens hämmestymen, Ja **heiden pällens** piti henen Taijwaisa **iylisemen**. (A-I-190-[1Sm-2:10])
 Ne, jotka Herraa vastustavat, joutuvat kauhun valtaan, kun Korkein **jylisee** taivaasta. (R)
 Die mit dem HERRN haddern, müssen zu grund gehen, **Vber jnen wird** er **donnern** im Himel. (L)
 För HERRANOM skola förskreckias hans fiendar, **offuer them skal** han **dundra** j himmelen – – (GVB)
 Dominum formidabunt adversarii eius **super ipsos** in caelis **tonabit** – – (V)

9.4.5.8. Päälle-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee liikettä

Agricolan kielessä esiintyy vain muutama vierasperäistä mallia noudattava *päälle*-adpositiorakenteen määritteekseen saava liikeverbi: *langeta*, *ojentaa* (*itsensä*) ja *ruveta*. Verbit ovat samalla myös fysiologisia, mutta niissä liike on fysiologista puolta olennaisempi. Rakennetta *langeta* 'kaatua, kompastua' *jonkin päälle*, joka esiintyy Agricolalla kolme kertaa, vastaa nykysuomessa *langeta johonkin*. Esimerkissä 404 on kuitenkin käytetty nykyisessä raamatunsuomenoksessa sen sijaan ilmausta *kaatua johonkin*. Agricolan adpositioilmauksella ilmaistaan syytä, joka aiheuttaa lankeamisen. Rakenteelle löytyy malli kaikista lähdeteksteistä: *fellet auff*, *faller vppå/vthöffuer*, *ceciderit supra/super* ja *πεσὼν ἐπ'*. Kaikkien lähdetekstien prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoisia.

- (404) Jocainen quin **langepi sen kiuen päle**, se muretan, Mutta ionga päle se langepi, sen hen muserta. (A-II-227-[Lk-20:18])
 Kuka ikinä **tähän kiveen kaatuu**, se ruhjoutuu, ja kenen päälle tämä kivi kaatuu, sen se murskaa. (R)
 Welcher **auff diesen Stein fellet**, der wird zuschellen, Auff welchen aber er fellet, den wird er zumalmen. (L)
 Hwar och en som **faller vthöffuer then steenen**, han wardher crossat, Men then han vppå faller, then slåår han all sönder j stycker – – (NT)
 Hwilken som **faller vppå then stenen**, han warder krossat, Men then han vppå faller, honom slåår han all sönder j stycker. (GVB)
 omnis qui **ceciderit supra illum lapidem** conquassabitur supra quem autem ceciderit comminuet illum (V)
 Omnis qui **ceciderit super illum lapidem**, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum. (ER)
 Πᾶς ὁ **πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον**, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. (KR)

Idiominkaltainen *ojentaa itsensä jalkojensa päälle* esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Sen merkitys on 'nousta seisomaan, jaloilleen'. Sille löytyy suurin

malli ruotsinnoksista, joissa on myös refleksiivipronomini *vprett* 'nousta pystyyn' *tigh på tina fötter*. Muissa lähdeteksteissä ei ole refleksiivipronominia: *stehe* 'seisoa, seistä' *auff deine Füsse, surge* 'nousta (pystyyn)' *super pedes tuos* ja *ανάσθηθι* 'nousta pystyyn' *ἐπὶ τοὺς πόδας σου*. Kaikissa lähdeteksteissä preposition täydennys on akkusatiivimuotoinen. Erasmusen latinannoksessa on prepositio *in*, joka ei vastaa Agricolan adpositiota.

- (405) Oienna sinus yles Jalcais pälle. (A-II-352-[Ap-14:10])
 "Nouse seisomaan! Oikaise jalkasi." (R)
 "Nouse pystyyn jaloillesi". (VR)
 Stehe auffrichtig auff deine Füsse. (L)
 Uprätt/Vprett tigh på t(h)ina föt(t)er. (NT; GVB)
 surge super pedes tuos rectus – – (V)
 Surge in pedes tuos rectus – – (ER)
 Ἀνάσθηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός· (KR)

Kolmas liikeverbi, jossa on myös fysiologinen merkitys, on *ruveta*. Sen merkitys on 'koskea'. Se esiintyy Agricolan *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana kolme kertaa. Nykysuomennoksessa onkin sen sijaan ilmaus *koskettaa jotakin* (esim. 406) tai *johonkin*. Esimerkissä 407 on mahdoton sanoa, onko nykysuomessa kyse partitiivista tai illatiivista, sillä muodot lankeavat yhteen. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Rakenteelle mallina on ruotsinnoksen *toogh på*. Lutherin saksannoksessa on kyse yhdysverbimuodoista *rürete an* ja *tastet an*. Esimerkissä 407 on Agricolan kielessä myös illatiivin kanssa järjestyvä *ruveta*-verbi: *joka teihin rupeepi*. Sillekin mallina on Lutherin saksannoksen yhdysverbimuoto *antastet*.

- (406) Nin hen **rupeis heiden silmeins päle**, sanodhen – – (A-II-046-[Mt-9:29])
 Silloin hän **kosketti heidän silmiään** ja sanoi – – (R)
 Da rürete er jre augen an, vnd sprach – – (L)
 T(h)å **toog** han **på there/as öghon** och sad(h)e – – (NT; GVB)
 t/Tunc tetigit oculos eorum/illorum(,) dicens – – (V; ER)
 Τότε ἤψατο τῶν οφθαλμῶν αὐτῶν, λέγων – – (KR)
- (407) Joca teihin rupepi, SE **rupepi henen Silmenstären päle**. (A-III-731-[Sak-2:8])
 – – Joka koskee minun kansaani, se **koskee minun silmäterääni**. (R-[Sak-2:12])
 Wer euch antastet, Der tastet seinen Augenapffel an. (L-[Sak-2:12])
 Then idher rörer, han rörer min ögnasteen – – (GVB)
 – – quae spoliaverunt vos qui enim tetigerit vos tangit pupillam oculi eius (V)

Heittää arpa *jonkin päälle* esiintyy Agricolan kielessä kuusi kertaa. Se voi olla liikeverbeihin luettava ilmaus, mikäli on kyse todellisesta liikkeestä, heittämi-

sestä. Toisaalta ilmausta voidaan käyttää myös kuvaannollisesti arpomisesta. Tällöin olisi kyse tekoa ilmaisevasta verbistä. Ilmausta vastaa nykysuomessa *heittää arpa jostakin*. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, josta arpa heitetään. Agricolan käännökselle löytyy malli useammasta lähdetekstistä. Lutherin saksannoksessa on (*haben*) *geworffen das Los vber* + akkusatiivi, ruotsinnoksissa on (*haffua*) *kastat lott (vp)på* ja kreikassa ἔβαλον κλήρον ἐπὶ + akkusatiivi. Latinannoksissa sen sijaan on käytössä *in*-prepositio, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota. Agricolan kielessä on myös *heittää arpa jostakin* (ks. esim. 409).

- (408) He ouat minun Waattein iakanet itzellens, ia **ouat arpa heittenet minun Hameni päle**. (A-II-303-[Jh-19:24])
 He jakavat keskenään vaatteeni ja **heittävät puvustani arpa**. (R)
 Sie haben meine Kleider vnter sich geteilet, vnd **haben vber meinen Rock das Los geworffen**. (L)
 The haffua bytt min clädhe emellan sich, och **hafia kastat lott vppå min klädhnat** – – (NT)
 The haffua bytt mijn klädher emellan sigh, och **kastat lott på min kiortel**. (GVB)
 p/Partiti sunt vestimenta mea sibi(,) et/& in vestem meam miserunt sortem. (V; ER)
 Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλήρον. (KR)

9.4.5.9. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsanana ilmaisee tapahtumaa

Agricolan kielessä on vierasperäistä mallia noudattavan *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana kolme tapahtumaa ilmaisevaa rakennetta: *arpa lankeaa, päivä tulee* ja *pahuus tapahtaa*. Näistä kahden ensimmäisen verbit ovat myös liikeverbeinä käytettäviä verbejä. Rakenteiden adpositiot olisikin mahdollista laskea myös kuvaannollisesti käytetyiksi spatiaalisiksi adpositioiksi.

Arpa lankeaa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kolme kertaa. Nykykäännöksessä on adpositiorakenteen sijaan joko allatiivi *arpa lankeaa jollekulle* (esim. 409) tai illatiivi *arpa osuu johonkuhun* (esim. 410). Esimerkin 410 nykykäännöksessä on *langeta*-verbin sijaan käytetty *osua*-verbiä. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa tai kohdetta. Rakenteelle mallina on Lutherin saksannoksen *das Los fiel auff*, ruotsinnosten *lotten föll (vp)på* ja *råkadhe* 'joutua, kohdata, sattua' *på*, latinannosten *sors cecidit super* ja kreikan-kielisessä laitoksessa ὁ κλήρος ἔπεσεν ἐπὶ. Lähdetekstien prepositioiden täydennykset ovat kaikki akkusatiivimuotoisia.

- (409) Ja he heitit Aruan heiste. Ja se **Arpa langesi Mathiasen päle**. (A-II-315-[Ap-1:26])

Sen jälkeen he heittivät miehistä arpa, ja **arpa lankesi Mattiakselle.**

(R)

Vnd sie worffen das Los vber sie, vnd **das Los fiel auff Matthian** – –

(L)

Och the kastadhe lotter ther om, och **lotten fööll vppå Matthiam** – –

(NT)

Och the kastadhe lott ther om, och **lotten föll på Matthiam.** (GVB)

e/Et dederunt sortes eis/eorum(,) et/& cecidit sors super Matthiam – –

(V; ER)

Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ **ἔπεσεν ὁ κλήρος ἐπὶ Ματθαίαν** – –

(KR)

- (410) Ja quin he aruan heitit, nin **langesi arpa Jonan päle.** (A-III-667-[Jon-1:7])

Miehet heittivät arpa, ja **arpa osui Joonaan.** (R)

Vnd da sie losseten, traffs Jonam. (L)

Och tå the kastadhe lotten, **råkadhe thet på Iona.** (GVB)

– – et miserunt sortes et **cecidit sors super Ionam** (V)

Agricolan tekstissä esiintyvä *päivä tulee jonkun päälle* on käännetty nykyisessä raamatunsuomennoksessa *päivä yllättää jonkun*. Adpositiorakenteella ilmaistaan kokijaa. Rakenteelle on mallina Lutherin saksannoksen *tag kome vber* + akkusatiivi tai datiiivi, ruotsinnoksissa *daghen kommer vppå* ja kreikankielisessä tekstissä ἡ ἡμέρα ἐπις ἡ ἐφ' + akkusatiivi.

- (411) Mutta cauattaca teiten, ettei teiden Sydhemen coskan raskateta Sömisest ia Jomisest, ia elatoxen murehest ia teme **peiu tule eckist teiden pälen.** (A-II-231-[Lk-21:34])

Pitäkää varanne, etteivät juopottelu ja päihtymys tai jokapäiväisen elämän huolet turruta teitä, niin että se päivä yllättää teidät. (R)

ABer hütet euch, Das ewre Herten nicht beschweret werden mit fressen vnd sauffen, vnd mit sorgen der Narunge, vnd **kome dieser tag schnell vber euch** – – (L)

Men wacten idher ath idhor hierta ecke förtungat wardha medh swalgh och drukkenskap, och medh thetta leffwernens wmsorg, så ath **then daghen icke kommer idher** förhastugt **vppå** – – (NT)

Men wachter idher, at idhor hierta icke förtungat warda medh swalgh och dryckenskap, och medh thetta leffuernes wmsorgh, så at **then daghen kommer idher** förhastigt **vppå.** (GVB)

adtendite autem vobis ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis huius vitae et superveniat in vos repentina dies illa (V)

Cavete autem vobis, ne quando graventur corda vestra crapula & ebrietate & curis hujus vitae, subitusque vobis ingruat dies ille. (ER)

Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς, μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιῤῥῆ ἡ ἡμέρα ἐκείνη. (KR)

Pahuus tapahtaa jonkun päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaisi nykysuomessa *tapahtua jollekulle*, mutta nykysuomennoksessa on sen sijaan *onnettomuus kohtaa jotakuta*. Agricolan *päälle*-adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Rakenteelle ei löydy vastinetta lähdekielistä. Niissä kaikissa on prepositiorakenteen sijaan objekti. Agricolan adpositiorakenteelle voisi olla mallina esimerkiksi ruotsin *stå på* (SAOB).

- (412) Ja senteden sine mös annoit caiken temen **pahudhen, heiden pällens tapachta**. (A-I-244-[Jer-32:23])
 Siksi sinä annoit tämän onnettomuuden kohdata heitä. (R)
 Darumb du auch jnen alle dis Vnglück liessest widerfaren. (L)
 Therfore tu ock haffuer lätit them alla thenna olyckona wedherfaras. (GVB)
 – – et evenerunt eis omnia mala haec (V)

9.4.5.10. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee tilaa

Tilaa ilmaisee Agricolan kielessä esiintyvä *armo vallitsee jonkun päälle*. Adpositiorakenteen sijaan nykyään käytettäisiin allatiivia *armo vallitsee jollekulle*. Nykysuomennoksessa on käytetty esimerkissä 413 ilmausta *armo on suuri jollekulle*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Rakenteelle löytyy malli Lutherin saksannoksesta *Gnade walten vber* + akkusatiivi. Myös GVB:ssä on *offuer*-prepositio, ja se liittyy *nādh wara weldigha* -rakenteeseen. Se vastaa prepositiorakennetta lukuun ottamatta paremmin nykysuomennosta kuin Agricolan käännöstä. Vulgatan käännös on *misericordia est confortata* 'vahvistaa, lohduttaa' *super* + akkusatiivi.

- (413) Sille nin corkia quin Taiuas ombi Maan ylitze, Andapi hen **Armonsa wallita ninen päle**, iotca hende pelkeuet. (A-III-361-[Ps-103:11])
 Sillä niin kuin taivas on korkea maan yllä, niin on Herran armo suuri niille, jotka pelkäävät ja rakastavat häntä. (R)
 Denn so hoch der Himel vber der Erden ist, Lesst er seine **Gnade walten vber die** so jn fürchten. (L)
 Ty så högh som himmelen offuer iordena är, läter han sina nādh weldigha wara offuer them som fruchta honom. (GVB)
 quantum enim excelsius est caelum terra tantum confortata est misericordia eius super timentes eum (V-[Ps-102:11])

Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa samassa raamatunkohdassa (*antaa kasvon paistaa jonkun päälle*). Nykykäännöksessä on käytetty ilmausta *katsoa jonkun puoleen* ja vuoden 1933 käännöksessä on *valistaa kasvot jollekulle*. Agrico-

lan adpositiorakenteella ilmaistaan vastaanottajaa. Adpositio olisi mahdollista lukea myös spatiaaliseksi adpositioksi, jota on käytetty kuvaannollisesti. Agri-colan käännökselle löytyy malli Lutherin saksannoksesta (*las*) *Andlitz leuchten vber* + akkusatiivi, GVB:stä (*lät*) *ansichte lysa offuer* ja Vulgatasta *ostende faciem super* + akkusatiivi.

- (414) Anna sinun **caswos pajsta sinun paluelias pälle** – – (A-I-274-[Ps-31:17])
Katso jälleen palvelijasi puoleen – – (R)
Valista kasvosi palvelijallesi – – (VR)
 Anna **paista caswos palwelias päälle** – – (B)
 Las **leuchten** dein **Andlitz vber deinen knecht** – – (L)
 Lät titt **ansichte lysa offuer tin tienare** – – (GVB)
ostende faciem tuam super servum tuum – – (V-[Ps-30:17])

Esimerkin 415 adpositiorakenteen *olla jonkin päälle* merkitys voisi olla lähinnä olla 'kuolleita varten'. Tätä tukee myös latinankielinen alkuteksti, jossa on prepositiona *ad*. *Ad*-prepositiolla on useita merkityksiä. Se voi merkitä muun muassa 'kohti, päin' (Streng 1997). Tämä merkitys sopisi *päälle*-adposition kanssa yhteen. Kuitenkin *ad*-preposition 'varten'-merkitys (Streng 1997) sopii paremmin tähän kontekstiin.

- (415) He ouat sangen tyhmet, iotca cuualeuat Christusen waldakundan waan **coolludhen pällen oleuan**, ette Pauali sanopi, Christusen andauan Isellens waldakunnan domion ielkin. (A-I-833–4)
 Valde inepti sunt qui imaginantur Christi regnum *ad mortuos* tantum pertinere, cum dixierit Paulus, Christum traditurum regnum Patri post iudicium. (G, 610)

Viedä jonkun ja jonkin päälle esiintyy esimerkissä 416. Sille mallina on Lutherin saksannoksen *füret auff*, jonka täydennys on latinan akkusatiivin mukainen *Christum*. Ruotsinnoksissa on *dragher* 'vetää' (*in*) *på*. Adpositioiden merkitys on 'luo' pikemmin kuin 'yläpuolelle; ylle'.

- (416) * Ychteinen) Caiki prophetia ia ilmoitus, iotca **Töidhen, ia ei Christusen päle wiewet**, ninquin ainoan **turuan päle**, ehcke quinga callis se on, nin ei hen quitengan ole ychteinen Uskon cansa. (A-II-447-[Rom-12:00])
 (Ehnlich) Alle Weissagung die **auff werck, vnd nicht lauter auff Christum füret**, als **den** einigen **Trost**, wie köstlich sie ist, so ist sie doch dem glauben nicht ehlich. (L)
 effter troon.) All prophecia eller oppenbarilse som icke dragher in på Christum så som **på** eendista **trösten**, ee hurw kostelighen hon är, så är hon doch icke troone lijk – – (NT)

(medh troonne) All Prophetia eller vppenbarelse, som icke dragher in på Christum, såsom **på** eendesta **trösten**, ehuru kosteligen hon är, så är hon doch icke eens medh troonne – – (GVB)

9.4.5.11. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana ilmaisee muuta

Rakenne *ulosantaa korkorahan päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Rakenteen pääsana ilmaisee omistamista. Sitä vastaa nykysuomennoksessa *lainata jotakin vastaan*. Agricolan adpositiorakenteen merkitys on 'vastaan, jotakin vakuutena käyttäen'. Rakenteelle malliksi löytyy Lutherin saksannoksen *gibt auff* + akkusatiivi tai datiivi ja GVB:n *fäär vth på*. GVB:n rakenne on lähempänä Agricolan käännöstä, sillä siitä löytyy *ulosantaa*-verbin määriteosaa vastaava elementti *vth*. Vulgatassa on käytetty *ad*-prepositiota.

- (417) **Ulosandapi Corkorahan päle**, ia Asioisa pettepi – – (A-III-584-[Hes-18:12])
 – – hän lainaa korkoa vastaan ja ahnehtii voittoa. (R)
 – – **gibt auff wucher**, vbersetzt – – (L)
 – – **fäär vth på ocker**, tagher winning – – (GVB)
 – – ad usuram dantem et amplius – – (V)

Rakenteen *ottaa manaus päällensä* adpositiorakenne on mahdollista tulkita kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi ilmaukseksi. Nykysuomennoksessa vastaava kohta on käännetty *suostua pyyntöön*. Agricolan käännökselle löytyy suora malli ruotsinnoksista *toogh förmaning på*. Lutherin saksannoksessa on yhdysverbimuoto *nam an*.

- (418) Sille hen **otti** sen **manauxen pälens** – – (A-II-509-[2Kor-8:17])
 Hän suostui pyyntööni – – (R)
 Sillä hän otti sen neuwon – – (B)
 Denn er nam zwar die ermanung an – – (L)
 t/Ty han **toogh then förmaning på sigh** – – (NT; GVB)
 quoniam exhortationem quidem suscepit – – (V)
 Qui exhortationem acceperit – – (ER)
 Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο – – (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kaksi *päälle*-adpositiorakennetta, joiden pääsanana on tekijää ilmaiseva substantiivi *pappi* ja *todistaja*. (*Ylimäinen*) *pappi* *hyvyyden päälle* -rakennetta (esim. 419) vastaa nykysuomennoksessa genetiivimääritteen sisältävä ilmaus *hyvyyden ylimäinen pappi*. Agricolan *päälle*-adpositiolle ei löydy lähdeteksteistä suoraa mallia. Ruotsinnoksissa on tässä kohtaa käytössä *til*-prepositio, joka ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota. Esimerkissä 420 on *todistaja jonkin päälle*. Siinä voi olla kyse *tunnustaa* 'todistaa' ja *tunnustus jonkin päälle* -rakenteista yleistetystä mallista (ks. esim. 370 ja 371).

- (419) Mutta Christus on tullut, ette henen oleman pite **ylimeisen Papin** ninen tuleuaisten **Hywuydhen päle**, yhdhen swreman ia teudheliseman Maian cautta -- (A-II-644-[Heb-9:11])
 Kristus, meitä odottavan **hyvän ylipappi**, on kuitenkin jo tullut. Hän on kulkenut suuremman ja täydellisemmän teltan kautta -- (R)
 Christus aber ist komen, das er sey ein Hoherpriester der zukünfftigen Güter, durch eine grössere vnd volkommere Hütten -- (L)
 Men Christus *then offureste presten till* thet tilkommande *godha* är framgången genom itt större och fulkomlighare tabernakel -- (NT)
 Men Christus är kommen, at han skal wara *öffuerste Prester til* thet tilkommande *godha*, genom itt större och fulkomlighare Tabernakel -- (GVB)
 Christus autem adsistens pontifex futurorum bonorum per amplius et perfectius tabernaculum -- (V)
 At Christus accedens Pontifex futurorum bonorum, per majus & perfectius tabernaculum -- (ER)
 Χριστὸς δὲ παραγενόμενος Ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς -- (KR)
- (420) MUtta mine Jumalan otan **Todhistaiaxi, Sieluni päle**, ette mine olen armainut teite -- (A-II-497-[2Kor-2:23])

Muut pääsanoina olevat substantiivit ovat artefakteja ilmaisevat *alkupuhe*, *alkupuhe eli esisana*, *esipuhe ja manaus*, *pantti*, abstraktitarkoitteinen *rauha* ja ominaisuutta ilmaisevat *ankaruus* ja *hyvyys*.

Rakenne *alkupuhe jonkin päälle* (esim. 421) on Agricolan kielessä suhteellisen yleinen. Se esiintyy 34 kertaa. Rakennetta voi pitää leksikaalistuneena. Sitä vastaisi nykykielessä lähinnä genetiivirakenne *x:n alkupuhe*. Agricolan rakenteen malli löytyy Lutherin saksannoksesta *Vorrede auff* + akkusatiivi ja GVB:stä *förspråk på*. NT:ssä on prepositio *vthi*, joka ei vastaa *päälle*-adpositiota. Lisäksi Agricolan kielessä on kerran *alkupuhe eli esisana jonkin päälle* (esim. 422). Sille ei löydy mallia lähdetekstistä, mutta se noudattaa muiden vastaavien rakenteiden mallia. Agricolalla on kerran myös *esipuhe ja manaus jonkin päälle* (esim. 423).

- (421) **Alcupuhe P. Paualin epistolan päle** Romarein tyge. (A-II-398-[Rom-e])
Vorrede auff die Epistel S. Paul: an die Römer. (L)
 Förspråk vthi Sancti Pauli Epistel till the Romerska. (NT)
Förspråk på S. Pauli Epistel til the Romare. (GVB)
- (422) **Alcupuhe eli Esisana, Herran Rucouxen pälle**, quin on, Ise meiden etc. (A-I-788)
Worrede und bereyttunge tzu bitten die sieben bitt von gott. (G, 567)
- (423) **Esipuhe ia Manaus temen Kihlauskirian päle**, ninen yxikerdhaisten Pappein tyge. (A-III-015)

Pantti jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran (esim. 424). Sille ei löydy vastinetta lähdetekstistä. Kerran esiintyy myös *pantti ja vissius jonkin päälle* (esim. 425). Myöskään sille ei löydy lähdeteksteistä suoraa vastinetta. Agricolan *päälle*-adpositiorakenteelle mallina voisi olla ainakin ruotsin *pant på*. Tällainen on dokumentoitu esimerkiksi 1800-luvulta olevassa lauseessa *De hade satt sitt hufvud i pant på, att de skulle komma fram till Stegeborg* (SAOB s.v. *pant*). Idiominkaltaisella adpositiorakenteella ilmaistaan aihetta.

- (424) Mutta mine wscon quitengin ilman caiket epelyxet, ettes yxinens sinun Rumis ja weres olet andanut, ia site iaghat minun cansani, ninquin **wahuan pantin sinun lupauxes päälle**, iongas synnisille luwanut olet – – (A-I-559)

Ich glaube aber on allen zweiffel, das du allaine deinen leib vnd blut für vns gegeben, mir mitteylest als ein starck zeichen deiner warhafftigen zusage, als du dem sünder gelobet hast – – (G, 336–337)

- (425) Sinun tyges, O Pyhe Hengi, iocas olet yxi lohutoxen hengi, totudhen, pyhydhen, oijkean taijdhon ia wijsaudhen, hywuydhen, wdhistoxen, ia iellenssyndymisen, sen wapan edhon, ia tottelemisen, armon, tosilisen rucouxen, ia puchtaudhen, **yxi pantti, ia wissius, nijnnen Taijualisten perimysten päälle**, Insigli, ia sanomattoin sydhemeidhen hoocaus Jumalan Lapsisa – – (A-I-490–1)

– – Ja ein pfand vnd gewissenshaft des(s) erbt(h)eyls der hymlichen/Himmelischen güt(t)er bey/bei den kindern Got(te)s – – (G, 269; HO, 130)

– – Imò pignus et ceritudo de bonis coelestibus – – (HO, 130)

Lisäksi *päälle*-adpositiorakenne määrittää Agricolan kielessä *rauha*-substantiivia. Sillä ilmaistaan aihetta, 'rauha jostakin'. Sille mallina voisi olla esimerkiksi ruotsin *fred på* (SAOB).

- (426) Mutta hen heite wainoisi ia ahdisti sihenasti, ette he annoit heidens Castetta ia Christituxi kääte. Nijlle hen sis annoi **rauhan Hengens ia Tauarans päle**. (A-II-018-[UT-e])

Päälle-adpositiorakenne määrittää myös ominaisuutta ilmaisevia substantiiveja *ankaruus* ja *hyvyys*, jotka esiintyvät molemmat esimerkissä 427. Adpositiorakenteita vastaa nykysuomennoksessa prepositioilmaus (*ankara* ja *lempeä*) *jotakuta kohtaan*. Agricolan adpositiorakenteilla ilmaistaan kohdetta. Rakenteille malleina ovat ruotsinnosten *strengheten på* ja *godheten på* ja kreikankielisen lähdetekstin ἀποτομίαν ἐπὶ ja χρησότητα ἐπὶ, joiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoiset. Lutherin saksannoksessa on käytetty *an*-prepositiota, jonka täydennys on datiiivimuotoinen, ja latinankielisissä käännoöksissä *in*-prepositiota, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen. Ne eivät vastaa *päälle*-adpositiota yhtä kirjaimellisesti kuin *på* ja *ἐπὶ*.

- (427) Senteden catzo nyt tesse Jumalan hywuytte ia Angarutta. Sen **Angarudhen nijnen päle**, iotca langesit, Mutta **hywuydhen sinun päles**, Jos sine waan hywuydhes pysyt – – (A-II-444-[Rom-11:22])
 Katso, kuinka Jumala on sekä lempeä että ankara. **Langenneita kohtaan** hän on **ankara, sinua kohtaan lempeä**, jos pysyt kiinni hänen hyvydessään – – (R)
 DARumb schaw die güte vnd den ernst Gottes, Den ernst an denen, die gefallen sind, Die güte aber an dir, So ferne du an der güte bleibest – – (L)
 See nw här gudz godheet och strengheet, **Strengheeten påå them** som föllo, och **goodheeten på tigh**, såå framt tu bliffuer stondandes j goodheeten – – (NT)
 Så see nu här Gudz godheet och strengheet. **Strengheten påå them** som föllo, och **godheten på tigh**, såå framt tu bliffuer j godheten – – (GVB)
 vide ergo bonitatem et severitatem Dei in eos quidem qui ceciderunt severitatem in te autem bonitatem Dei si permanseris in bonitate – – (V)
 Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te vero bonitatem, si permanseris in bonitate – – (ER)
 Ἰδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν· ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνης τῇ χρηστότητι (KR)

Myös adjektiivivi voi olla adpositiorakenteen pääsanana. Adjektiivit ilmaisevat ominaisuutta. Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa *suuri jonkun päälle*. Sitä vastaa nykysuomennoksessa toisenlainen rakenne, mutta vuoden 1933 raamatunkäännöksessä on käännös *suuri jotakuta kohtaan*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Rakenteen mallina on Lutherin saksannoksen *gros vber* + akkusatiivi, GVB:n *stoor offuer* ja Vulgatan *magna super* + akkusatiivi tai ablatiivi. Toisaalta kummassakin näistä tapauksista olisi mahdollista tulkita adpositiorakenteen määrittävän myös *hyvyys*-substantiivia. *Päälle*-adpositiorakenne määrittää Agricolan kielessä *hyvyys*-substantiivia kerran (ks. esim. 427).

- (428) Sille sinun hywuydhes ombi **swri minun pälleni** – – (A-I-293-[Ps-86:13])
 Sinun hyvyytesi on **suuri** – – (R)
 – – sillä sinun armosi on **suuri minua kohtaan** – – (VR)
 Denn deine Güte ist **gros vber mich** – – (L)
 Ty tijn godheet är **stoor offuer migh** – – (GVB)
 quia misericordia tua **magna super me** – – (V)

Pitkämielinen, laupias ja katuvainen jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. On myös mahdollista, että adpositiorakenne liittyy pelkästään *katuvainen*-adjektiivisiin. Adpositioilmauksella ilmaistaan kohdetta.

- (429) Sille sine olet caikeincorckia Herra Jumala maan päälle, **pitkemielinen, ia palion laupias, ja catuuajnen Inhimisten pahudhen päälle** – – (A-I-160–161-[lis2Ak-0:7])

Agricolan kielessä esiintyy lisäksi idiominkaltainen ilmaus *omans maksons päälle*, jonka merkitys on 'omalla kustannuksellaan'. Sille mallina on saksan *auff seinen eigen Sold* ja ruotsin *på sin eghen sold*.

- (430) Cuca sotipi coskan **omans Maxons päle**? (A-II-475-[1Kor-9:7])
 Ei kai kukaan palvele sotilaana **omalla kustannuksellaan**? (R)
 Welcher reiset jemals **auff seinen eigen Sold**? (L)
 – – hoo tienar till hofftieneste **på sin eghen sold** någhon tijdh? (NT)
 Hoo tienar til krijgh **på sin eghen sold** någhon tijdh? (GVB)
 q/Quis militat suis stipendiis umquam/unquam? (V; ER)
 Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; (KR)

9.4.5.12. *Päälle*-adpositiorakenteen pääsana kuuluu useampaan eri merkityskategoriaan

Päälle-adpositiorakenne voi määrittää samaan aikaan myös useampaan eri merkityskategoriaan kuuluvia pääsanoja. Tässä luvussa käsitellään vielä tällaiset useampaan eri pääsanaan liittyvät adpositiorakenteet. Esimerkissä 431 pääsanat ilmaisevat aistia ja tekoa, esimerkeissä 432 ja 433 tekoa ja kognitiota, esimerkiksi 434 kognitiota ja emootiota, esimerkissä 435 emootiota ja fysiologista tapahtumaa ja esimerkissä 436 fysiologista tapahtumaa ja kognitiota.

Agricolan kielessä esiintyy kerran *katsoa ja armahtaa jonkun päälle*. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Sekä *katsoa* että *armahtaa* esiintyvät *päälle*-adpositiorakenteen pääsanoina myös yksinään. (Ks. esim. 309–314 ja 347–348.)

- (431) Mine rucolen sinua sinun poias cautta, **catzo ia armadha minun pälleni**
 – – (A-I-647)

Esimerkin 432 *päälle*-adpositiorakenne määrittää verbejä *rakentaa* ja *uskaltaa*, ja tästä syystä sitä on käytetty kuvaannollisesti spatiaalisessa perusmerkityksessään *rakentaa jonkin päälle* 'yläpinnalle' ja toisaalta se on *uskaltaa*-verbin rektiona, jolloin sillä ilmaistaan kohdetta, johon uskotaan. (*Uskaltaa jonkin päälle* ks. esim. 248–250.)

- (432) Coreus) se on, Heiden Jumalanpalueluxens **ionga päle** he **rakensit ia vskalsit**. (A-III-614-reun1)

Tukea ja turvata itsensä jonkin päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Sitä vastaa nyky-suomessa *tukea ja turvata johonkin*. Agricolan adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta. Gummeruksen (1955) ja Holman (2008) mukaan Agricolan käännös perustuu saksankieliseen alkutekstiin, jossa *päälle*-adpositiota vastavassa kohdassa on *nach*-prepositio. Agricolan rakenteelle mallina on varmasti toiminut *turvata jonkin päälle* (ks. esim. 224–226).

- (433) – – pure heneste peretti pois se tulinen cwma Seule ja tynghi, **ionga päälle** hen **itzense** pimeisse **tukepi ia turuapi** – – (A-I-683)
 Biss jm alweg ein feürige seülen, *nach wellicher sichs im finstern richte, vnd vns verleyhe* – – (G, 463; HO, 162)

Esimerkissä 434 on *hämmästys ja pelko lankeaa jonkun päälle*. Sille löytyy malli kaikista lähdeteksteistä: *erschrecken vnd furcht fallen vber* + akkusatiivi, *förskreckilse och fruchtan falla offuer* ja *formido et pavor inruat super* + akkusatiivi. Esimerkissä on kiinnostava sanajärjestys, *hämmästys langeaa heidän päälens ja pelko*, jossa toinen subjekteista, *pelko*, tulee vasta adpositiorakenteen jälkeen. Se noudattaa lähimmin GVB:n sanajärjestystä (*låt*) *falla förskreckilse offuer them och fruchtan*. Esimerkissä 435 on *pelko ja vapistos tulee jonkun päälle*. Se noudattaa latinan mallia: *timor et tremor venit super* + akkusatiivi tai ablatiivi. Esimerkissä 436 on *vapistus ja hämmästys tulee jonkun päälle*. Lähdekielisissä teksteissä ei ole lainkaan vastaavaa prepositiota, mutta niissä on verbeihin liittyvät *på* ja *an*, jotka selittävät Agricolan *päälle*-adposition käyttöä. Esimerkkien adpositiorakenteilla ilmaistaan kokijaa. Adpositiot on mahdollista lukea myös kuvaannollisiksi paikanilmauksiksi.

- (434) Anna **hemmestus langeta heiden pälens, ia pelco** sinun wäkeuen Käsiuardes cautta, ette he patuisit ninquin kiui – – (A-III-440-[2Ms-15:16])

Pelko ja kauhu on langennut heidän ylleen, sinun kätesi voimasta he kivettyvät paikoilleen – – (R)

Las **vber sie fallen erschrecken, vnd furcht** durch deinen grossen Arm, das sie erstarren wie die steine – – (L)

Låt **falla förskreckilse offuer them och fruchtan** genom tin stora arm, at the bliffua orörlighe såsom stenar – – (GVB)

inruat super eos formido et pavor in magnitudine brachii tui fiant immobiles quasi lapis (V)

- (435) **Pelko ia wapistos tulit minun päleni**, ia Cauhistos minun ylitzeni langesi. (A-III-288-[Ps- 55:6])

Pelko vavisuttaa sisintäni, kauhu saartaa minut. (R)

Furcht vnd zittern ist mich ankomen, Vnd grawen hat mich vberfallen. (L)

Fruchtan och bäffuande är migh vppå kommet, och gruffwelse haffuer offuerfallet migh. (GVB)

timor et tremor venit super me et operuit me caligo (V)

- (436) Sille **wapistus ia hemmestys oli heidhen pälens tullut** – – (A-III-184-[Mk-16:8])

Ulos tultuaan naiset pakenivat haudalta järkytyksestä vapisten. (R)

Denn es war sie zittern vnd entsetzen ankomen – – (L)

t/Ty them war beffwing/bäffuing och he/äpenheet på kommen – – (NT; GVB)

at illae exeuntes fugerunt de monumento invaserat enim eas tremor et pavor – – (V)

Et abeuntes cito fugerunt a monumento: habebat enim illas tremor & stupor – – (ER)

Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου· εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις – – (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kerran *asettaa rakkaus, turva ja toivo jonkin päälle*. Myös tällä adpositioilmauksella ilmaistaan kohdetta mutta sen voi tulkita myös kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi rakenteeksi. Pääsana ilmaisee sekä kognitiota että emotiota. Agricolan kielessä esiintyy myös muun muassa rakenteet *asettaa toivo, asettaa uskallus ja asettaa rakkaudet jonkun päälle* (esim. 235, 252 ja 330).

(437) – – ei hen suingan site kersie woi, ette me **meiden rackauden, turuan ia toiuon, iongun Loondocappaleen päle asetamma**. (A-III-076)

Kerran Agricolan kielessä esiintyy myös *usko ja rakkaus* (esim. 438) ja kerran *usko, toivo ja rakkaus jonkun päälle* (esim. 439). Adpositiorakenteilla ilmaistaan näiden kognitioiden ja emotioiden kohdetta. Esimerkissä 438 *päälle*-adpositiota vastaavissa kohdissa on Lutherin saksannoksessa *an*, ruotsinnoksissa on *til*, Vulgatassa *in*, Erasmusuksen latinannoksessa *erga* ja kreikankielisessä laitoksessa *πρὸς*. Prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivissa. Prepositiot eivät vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota. Esimerkissä 438 *päälle*-adpositio rinnastuu *tyge*-adposition kanssa. Ruotsinnoksissa ja latinannoksissa on *päälle*- ja *tyge*-adpositiota vastaamassa sama prepositio *til*, *in* ja *erga*. Lutherin saksannoksessa *tygeä* vastaa *gegen* ja kreikankielisessä laitoksessa *εἰς*.

(438) Ette mine cwlen sijte **Rackaudhesta ia Uscosta**, quin sinulla on **HERRAN Jesusen Christusen päle**, ia caikein Pyhein tyge – – (A-II-598-[Flm-1:5])

Olenhan kuullut sinun **uskostasi Herraan Jeesukseen ja rakkaudestasi häntä** ja kaikkia pyhiä kohtaan. (R)

Nach dem ich höre von *der Liebe vnd dem Glauben*, welche du hast *an den HErrn Jhesum*, vnd gegen alle Heiligen – – (L)

– – effter iach hörer vthaff thin *kerlek*, och then *troo* som tu haffuer *till herran Christum Jesum*, och till all helghon – – (NT)

– – effter iagh hörer aff tin *kärleek*, och then *troo* som tu haffuer *til Herran Jesum*, och til all helghon – – (GVB)

audiens *caritatem* tuam et *fidem* quam habes *in Domino Iesu* et in omnes sanctos (V)

Quum audiam tuam *charitatem ac fidem*, quam habes *erga Dominum Jesum* & erga omnes sanctos – – (ER)

Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν
καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους – – (KR)

- (439) O HERRA, anna meille **sinun päälles** wahwa **wscō**, toijmelinen **Toijwo**, Jumalan ia Lähimeisen alinomaijnen ia palawa **Rackaus**, woijttamattoman kersimisen, Caikinaisten hengen lahijain, ia wlconaisten cunniallisten Tapain canssa. (A-I-106)

Panna mieli jonkun tai jonkin päälle, joka esiintyy Agricolan teoksissa kaksi kertaa, sen sijaan voi ilmaista joko kognitiota tai emotiota, sillä mieli sisältää niin ihmisen ajatukset kuin tunteetkin. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta, mutta se olisi mahdollista laskea myös kuvaannollisesti käytetyksi spatiaaliseksi rakenteeksi. Gummeruksen (1955) ja Holman (2008) lähteiden mukaan Agricolan rakenteelle ei löydy lähdetekstistä suoraa mallia, vaan Agricola on kääntänyt rakenteen verbin ja objektin latinasta *adhibeamus animum* ja adpositiorakenteen saksasta *auff* + akkusatiivi.

- (440) Joijssa me olema nijn sywesti wppunuet ia kijnitetyt, ette me **sinun päalles**, ia mös **sen pällen**, quin olis sinun otolinen, kylmemest **meiden mielemme panemma**, Ja mös caiketin me wnhodhamme sinua kijteemeste caikein hengellisten hywuytten lahijain ia annosten edheste. (A-I-748)

Inn wellichen wir aber also gantz vertieffet vnd vngelassenn stehen, das wir **auff dich** auch **vff das** so dir wolgefellig, hinfür keyn achtung geben, ja daneben alles geystlichen güter, geschenck vnnd gaben gantz vnnd gar vergessen müssen. (HO, 60)

Quibus adeo absorpti, addictique sumus, v/ut ad te et ad res tibi gratas animum frigidius atque aegre adhibeamus. (G, 529; HO, 60)

9.4.5.13. Yhteenvedo vierasperäistä mallia noudattavista *päälle*-adpositioista

Agricolan kielen *päälle*-adpositioista valtaosa noudattaa vierasperäistä mallia. Näistä adpositiorakenteista yli puolet määrittää kognitiota ilmaisevaa pääsanaa, kuten taulukosta 42 näkyy. Suhteellisen yleisiä pääsanoja ovat myös tekoa ja perkeptiota ilmaisevat pääsanat. Kognitiota ilmaisevista pääsanoista monet ovat suurifrekvenssisiä, kuten taulukosta 36 näkyy, joten eri pääsanoja ei ole tässä kategoriassa sen enempää kuin muissakaan pääsanaryhmissä. Kognitiivisten pääsanojen suuri määrä kertoo siitä, että rakenteet ilmaisevat abstrakteja suhteita ja ovat pitkälle kieliopillistuneita.

TAULUKKO 42. Vierasperäistä mallia noudattavien *päälle*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.

Pääsana	Määrä	%
kognitio	726	55 %
teko	226	17 %
perkeptio	135	10 %
emootio	38	3 %
artefakti	37	3 %
puheakti	36	3 %
ominaisuus	22	2 %
tekijä/henkilö	19	1 %
liike	14	1 %
abstrakti	13	1 %
useampi eri kategoria	12	1 %
fysiologinen	11	1 %
tapahtuma	8	1 %
tila	7	1 %
muu	3	0 %
omistaminen	2	0 %
Yhteensä	1309	100 %

Taulukossa 43 on esitetty adpositioiden merkitykset pääsanakategorioittain. Kuten taulukosta näkyy, adpositioilla ilmaistaan pääsanatyypistä riippumatta kohdetta ja aihetta. Myös vastaanottajan merkitys esiintyy miltei kaikissa pääsanakategorioissa. Kokijaa ilmaistaan emootiota ja muuta ilmaiseviin pääsanoihin liittyvillä adpositiorakenteilla, paikanilmaukset liittyvät kognitiota, tekoa ja muuta ilmaiseviin pääsanoihin, suuntaa ilmaisevat adpositiorakenteet liittyvät perkeptiota ja muuta ilmaiseviin pääsanoihin. Hallintaa ilmaistaan tekoa ja muuta ilmaiseviin pääsanoihin liittyvillä adpositiorakenteilla.

TAULUKKO 43. Vierasperäistä mallia noudattavien *päälle*-adpositioiden merkitykset.

Pääsanakateg.	Kohde	Aihe	Vast.ott.	Kokija	Paikka
emootio	x	x		x	
kognitio	x	x	x		x
muu	x	x	x	x	x
perkeptio	x	x			
puheakti	x	x	x		
teko	x	x	x		x

Pääsanakateg.	Suunta	Syy	Hallinta	Muu
emootio				
kognitio				
muu	x	x	x	x
perkeptio	x			
puheakti				x
teko			x	x

Taulukossa 44 on lueteltu Agricolan kielen leksikaalistuneet rakenteet, jotka koostuvat pääsanasta ja *päälle*-adpositiorakenteesta. Myös suurifrekvenssisten pääsanojen kanssa synonyymiset ilmaukset tai samakantaiset pääsanat voidaan laskea leksikaalistuneiksi, vaikka ne eivät esiinnykään yhtä usein Agricolan kielessä kuin nämä suurifrekvenssiset pääsanat. Pääosa adpositiorakenteista määrittää kognitiota ilmaisevaa pääsanaa, yleisimmät pääsanat ovat *uskoa* ja *muistaa*. Muuta kuin kognitiota ilmaisevat tekoa ilmaisevat *armahtaa* ja *kantaa*, perkeptiota ilmaiseva *katsoa* ja artefaktia ilmaiseva *alkupuhe*. Rakenteet kertovat hyvin siitä, että kyseessä on uskonnollinen teksti. Näiden lisäksi hallintaa, emootiota ja kostamista ilmaisevat *päälle*-adpositiorakenteen sisältävät rakenteet voidaan nähdä leksikaalistuneiksi.

TAULUKKO 44. Leksikaalistuneiden *päälle*-adpositiorakenteen sisältävien rakenteiden pääsanat.

Pääsana	Määrä	Synonyymisia ja samakantaisia pääsanoja
uskoa	181	asettaa uskallus, panna usko, uskollinen, uskon kuuliaisuus, uskon tunteminen, uskovainen
muistaa	118	muistella, muisto
armahtaa	104	armaita, armollinen
uskaltaa	101	
katsoa	97	muut katsomista ilmaisevat verbit (ks. taulukko 38)
toivoa	63	asettaa toivo, panna toivo, toivo(us), toivovainen
luottaa	62	
turvata	46	panna turva, turva(us)
kantaa	39	olla kantamista
usko	38	
alkupuhe	35	
ajatella	34	

Päälle-adpositioiden täydennykset ovat tyypillisesti ihmistarkoitteisia. Näitä on 30 % kaikista täydennyksistä. Ihmistä, Jumalaa ja Jeesusta ilmaisevia täydennyksiä on yhteensä 60 % kaikista täydennyksistä. Myös abstraktitarkoitteisia täydennyksiä on paljon. Koska kyse on uskonnollisesta tekstistä ja adpositioilla ilmaistaan abstrakteja suhteita, on odotuksenmukaista, että nämä täydennysten tyypit ovat yleisiä. Muut täydennystyypit ovat harvinaisempia, kuten taulukosta 45 voi havaita.

Yleisimmät täydennyksinä esiintyvät nominit on lueteltu taulukossa 46. Yleisimpien joukossa ovat muut persoonapronominit paitsi *te*, pronominit *se* ja *joka* sekä substantiivit *Jumala*, *Kristus* ja *Herra*. Lisäksi mukaan mahtuu yksi abstraktitarkoitteinen substantiivi, *laupius*. Tämä on sopusoinnussa sen taulukon 45 paljastaman asian kanssa, että täydennykset ilmaisevat tyypillisimmin ihmistä, abstraktia asiaa, Jumalaa ja Jeesusta.

TAULUKKO 45. Vierasperäistä mallia noudattavien *päälle*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.

Nominin kategoria	Määrä	%
ihminen	394	30 %
abstrakti	222	17 %
Jumala	217	17 %
Jeesus	175	13 %
artefakti	62	5 %
teko	61	5 %
muu	42	3 %
paikka	34	3 %
useampi eri kategoria	25	2 %
muu konkreettinen	22	2 %
henkiolento	14	1 %
ruumiinosa	12	1 %
aika	11	1 %
taphtuma	9	1 %
eläin	4	0,3 %
aine	3	0,2 %
tila	2	0,2 %
Yhteensä	1309	100 %

TAULUKKO 46. Yleisimmät vierasperäistä mallia noudattavien *päälle*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.

Nomini	Määrä
hän	130
minä	90
sinä	89
me	63
Jumala	53
Kristus	42
Herra	40
se	40
he	36
joka	35
laupius	35

Lopuksi listaan vielä ne vierasperäistä mallia noudattavat rakenteet, joille ei löydy suoraa mallia lähdeteksteistä. Mukana ovat myös yksi *päälle* ja yksi *päältä* -adposition sisältävä rakenne.

Seuraaville rakenteille ei löydy aivan suoraa mallia, mutta muualta Agricolan kielestä löytyy joko samavartaloisen pääsanana sisältävä malli tai merkitykseltään ja yleensä myös rakenteeltaan hyvin läheinen malli. Vastaavassa kohdassa saattaa esiintyä myös sellainen prepositio, joka ei vastaa kirjaimellisesti Agricolan *päälle*-adpositiota, ja myös se on voinut vaikuttaa siihen, että Agricola on käyttänyt adpositiorakennetta.

Agricolan rakenne

alkupuhe eli esisana jonkin päälle (422)⁷⁹
 armollinen jonkin päälle (351–352)
 asettaa uskallus jonkin päälle (252)
 esipuhe ja manaus jonkin päälle (423) *⁸⁰
 nakata turva jonkin päälle (228) *
 panna usko jonkin päälle (241) *
 panna turva, toivo ja edeskatsominen jonkin päälle (288)
 pantti ja vissius jonkin päälle (425)
 toivous jonkin päälle (237)
 toivovainen jonkin päälle (238)
 tukea ja turvata itsensä jonkin päälle (433)
 tulla vallan päälle (207) *

 tulla vallan päälle vahvistetuksi (208)

 turva(us) jonkin päälle (229–232)
 uskaltavainen jonkin päälle (255)
 uskon tunteminen jonkin päälle (244)
 uskovainen jonkin päälle (245–246)

Seuraaville neljälle rakenteelle ei löydy vastaavaa prepositiota sisältävää mallia lähdeteksteistä, mutta prepositiorakenteen sijaan niissä on vastaavarakenteinen adverbi mallina:

Agricolan rakenne

haasia jonkin päälle (395)
 tulla väsytyksi jonkin päälle (400)

 valta jonkin päälle (202–204)
 wapistus ia hemmestys tulee

Malli

esipuhe jonkin päälle
 armahtaa jonkin päälle
 panna uskallus jonkin päälle
 esipuhe jonkin päälle
 panna turva jonkin päälle
 panna uskallus jonkin päälle
 panna turva, panna toivo jonkin päälle
 vissi jonkin päälle
 toivoa jonkin päälle
 toivoa jonkin päälle
 turvata jonkin päälle
 esim. hallita, vallita jonkin päälle
 esim. hallita, vallita jonkin päälle
 turvata jonkin päälle
 uskaltaa jonkin päälle
 usko(a) jonkin päälle
 usko(a) jonkin päälle

Malli

trotzen 'uhmata' darauff
 wordne trötte ther vppå, myös
 worden müde daran
 macht darüber
 bäffuing och häpenheet på

⁷⁹ Suluissa olevat numerot viittaavat esimerkkeihin, joiden kohdalla kyseinen rakenne on.

⁸⁰ *:llä merkityille ei ole esittäjä lähdetekstiä.

jonkin päälle (436)

kommen, myös zittern vnd
entsetzen ankomen

Mahdollinen malli on esitettävissä myös seuraaville rakenteille, mutta näitä malleja ei esiinny Agricolan lähdeteksteissä, ei ainakaan niissä kohdissa, joissa Agricolan rakenne esiintyy:

Agricolan rakenne

hyljätä jonkin päälle (378) *
manata jonkin päälle (387) *
muistuttaa jonkin päälle (368) *
pantti jonkin päälle (424)
rauha jonkin päälle (426) *
studeerata jonkin päälle (272) *
(pahuus) tapahtaa jonkin päälle (412)
tehdä valaa jonkin päälle (381) *

vaatia jonkun päälle (394)
vannoa jonkin päälle (379–380)

Malli

aufgeben, überlassen
mana på
påminna
pant på
fred på
studera på
stå på
gå ed på ngt 'mennä valalle
jostakin'
pocka på, proppa på
svära på, schwören auf

Seuraaville rakenteille on osoitettavissa mallit niin, että pääsanalle löytyy suora vastine eri lähdetekstistä kuin adpositiorakenteelle. Rakenne *voogata jonkin päälle* on vielä sikäli erityinen, että siinä on lähdetekstissä prepositiorakenteen sijaan vastaavarakenteinen adverbi, jonka määriteosa ei vastaa aivan kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota.

Agricolan rakenne

panna mieli jonkin päälle (440)
toivo jonkin päälle (236)

uskollinen jonkin päälle (247)
uskon kuuliaisuus jonkin päälle (243)

voogata jonkin päälle (280)

Malli

adhibeamus animum + auff
hoppet/spem/ἐσμεν + auff, joka liittyy hoffen-verbiin 'toivoa'
gleubig + på
gehorsam des Glaubens /
troonnes lydhno + super/ὕπερ,
jotka liittyvät fidei ja πίστεως -
substantiiveihin
wågha + dran

Seuraavia Agricolan adpositiorakenteita vastaa lähdeteksteissä prepositiorakenne, joka ei vastaa kirjaimellisesti Agricolan *päälle*-adpositiota mutta on kuitenkin ollut mallina preposition käytölle ylipäänsä. Ne prepositiot, jotka merkitsevät 'jonnekin', ovat läheisempiä Agricolan *päälle*-adpositiolle kuin prepositiot, jotka eivät sisällä tätä merkitystä.

Agricolan rakenne

auttaa jonkin päälle (331)
 huutaa jonkin päälle (382–383, 401)
 (mieli on) karvas jonkin päälle (302)

mielennoude jonkin päälle (294)

olla jonkin päälle (415)
 pappi jonkin päälle (419)

Lähdekielen rakenne

hilff zu, hielp til
 ropa til, myös anruffen
 illa til fridz medh, gedacht
 wider, vrt. myös vihainen
 jonkin päälle
 gefallen an, behagh til, placetur
 in
 sunt ad
 prester til

Vain seuraavat vierasperäistä mallia noudattavat rakenteet ovat sellaisia, joille en ole löytänyt (mahdollista) mallia, vaikkakin sellainen saattaa olla olemassa. Niinpä voidaan todeta, että miltei kaikille vierasperäistä mallia noudattaville rakenteille on löydettävissä suora malli, jostain läheisestä rakenteesta yleistetty malli tai vastaavassa kohdassa on käytössä jokin prepositio, joka ei vastaa kirjaimellisesti *päälle*-adpositiota.

Agricolan rakenne

antaa hyvästisiunaus jonkin päälle (355) *
 luulla jonkin päälle (264)
 panetos, laittamus, soimaus, häväisemös,
 kielinkanne ja valehteleminen (393)

pitkämielinen, laupias ja katuvainen
 jonkin päälle (429) *

rukolla jonkin päälle (384) *
 todistaja jonkin päälle (420) *
 uhkaus jonkin päälle (363) *

vahva jonkin päälle (268)
 valehdella jonkin päälle (392) *

ymmärrys jonkin päälle (263)

vrt. tihteerata valhe jonkin
 päälle

vrt. tunnustaa jonkin päälle

vrt. vissi jonkin päälle
 vrt. tihteerata valhe jonkin
 päälle
 vrt. förstå på

Erityisesti sellaiset adpositiorakenteet, jotka ovat vierasperäisiä mutta joille ei ole suoraa mallia lähdeteksteissä, edustavat Agricolan valitsemaa (uskonnollista tai kirjallista) tyyliä. Ne ovat Agricolan vieraiden mallien pohjalta tekemiä yleistyksiä, ja ne kertovat siitä, ettei omaperäisen ja vierasta mallia olevan väli-nen jatkumo ole tältä osin aivan kategorinen.

9.4.6. *Päälle*-adposition muutokset Agricolasta nykykieleen

Agricolan kielen *päälle*-adpositiot ovat yleensä postpositioita, mutta ne voivat olla myös prepositioita ja muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Adpositioiden täydennyksenä on aina genetiivimuotoinen nomini. Myös

nykysuomessa *päälle* voi olla sekä pre- että postpositio, mutta postpositiona se on nykyään niin kuin Agricolankin kielessä huomattavasti yleisempi kuin prepositiona. Nykysuomessa *päälle*-adposition täydennyksenä on genetiivimuotoinen nomini tai adpositio muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa, mutta lisäksi *päälle* voi esiintyä postpositiona myös partitiivin kanssa, kuten *Markka miestä päälle* 'miestä kohti, mieheen'.⁸¹ Käytön todetaan olevan arkista. (NS.) Partitiivin kanssa esiintyvä *päälle*-adpositio tuntuu nykyisin marginaaliselta.

Nykysuomessa *päälle*-adpositiota käytetään spatiaalisesti merkityksissä 'jonkin tai jonkun yläpuolelle, jotakin ylemmäksi' ja 'jonkin (ylä)pinnalle, ympärille, ylle, varaan, nojaan, jotakin vasten'. Adpositiota voidaan käyttää näissä merkityksissä myös kuvaannollisesti. NS:n mukaan pelkkä allatiivi tai illatiivi on usein adpositiota parempi. Lisäksi *päälle* merkitsee 'päin, vasten, kimppuun'. Myös näissä merkityksissä adpositiota voidaan käyttää kuvallisesti. Kolmanneksi *päälle*-adpositio on temporaalinen merkityksissä 'jälkeen; lisäksi', kuten *Levätä työn päälle*. Sanakirjojen mukaan tämä käyttö on arkista, puhekielenomaista. *Päälle*-adpositiota käytetään myös merkityksissä 'jonkin määrän yli, lisäksi'. PS ja KTS määrittelevät tämän käytön arkiseksi, ja NS:n mukaan yleensä prepositio esiintyy näissä merkityksissä. Lisäksi sanakirjoissa mainitaan, että *päälle*-adpositiota käytetään vierasvoittoisesti ja erityisesti ruotsinmukaisesti, kuten *Hän ei ymmärrä autojen päälle* ja *vihastua jonkun päälle*, ja tällainen adposition käyttö on sanakirjojen mukaan vanhahtavaa, kansankielistä ja yleiskielessä kartettavaa. (NS; PS; KTS.)

Päälle ei esiinny Agricolan kielessä pelkän temporaalisen merkityksen 'jälkeen' sisältävänä adpositiona, kuten nykykielessä. Tosin vierasperäistä mallia noudattavien esimerkkien 389 ja 390 merkitys olisi mahdollista tulkita temporaaliseksi. *Päälle* esiintyy kuitenkin Agricolalla niin kuin nykykielessäkin merkityksessä 'lisäksi', joka sisältää myös temporaalisen ulottuvuuden. 'Lisäksi' on Heinen kriteerien mukaan kieliopillisempi kuin temporaalinen käyttö. Todennäköistä siis olisi, että *päälle*-adpositio olisi esiintynyt jo Agricolan kielessäkin temporaalisessa merkityksessä, mutta se ei satu esiintymään Agricolan kielessä merkityksessä 'jälkeen'. *Päälle*-adpositio ei esiinny myöskään nykyisessä Uudessa testamentissa tässä merkityksessä. Mikäli Agricolan aikaisessa kielessä ei olisi temporaalista käyttöä, adpositioiden tyypillisen kieliopillistumisketjun alkupäässä oleva temporaalinen käyttö olisi tullut kieleen vasta kieliopillisempia merkityksiä myöhemmin. Agricolan kielestä puuttuu sanakirjojen antamista merkityksistä myös 'jonkin määrän yli, lisäksi', jota pidetään sanakirjoissa arki-kielisenä. Adposition kieliopillistumista merkityksiin 'jälkeen' ja 'jonkin määrän yli, lisäksi' pitäisi tutkia laajemman aineiston avulla.

Agricolan Uuden testamentin vertaaminen Uuden testamentin nykykäännökseen tuo lisää tietoa adposition muutoksista Agricolasta nykykieleen. Taulukossa 47 on esitetty Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *päälle*-adpositiot merkitysryhmittäin.

⁸¹ Saarimaa (1967, 256) pitää tätä käyttöä epäsuomalaisena.

TAULUKKO 47. Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin käännöksen *päälle*-adpositioiden merkitykset.⁸²

Merkitys	A:n UT	%	A:n UT ja UT 1992	UT 1992	%
vierasp. malli	339	58 %	0	0	0 %
paikka	206	35 %	50	59	92 %
kimppuun	14	2 %	0	0	0 %
päin	13	2 %	3	5	8 %
että, jotta	11	2 %	0	0	0 %
puolesta	3	1 %	0	0	0 %
lisäksi	1	0 %	0	0	0 %
Yhteensä	587	100 %	53	64	100 %

Useimmat Agricolan Uuden testamentin *päälle*-adpositioista noudattavat vieraan kielen mallia. Niitä on kaikkiaan 339. Niistä yksikään ei ole säilynyt Uuden testamentin nykykäännökseen, vaikka sellaisia esiintyy yhä nykykielessäkin jonkin verran, kuten aiemmin mainittu *vihastua jonkun päälle*. Kielenoppaat ovat ohjeistaneet välttämään vierasta mallia noudattavia adpositioita, ja tämä näkyy suomen yleiskielessä. Useimmat Agricolan Uuden testamentin vierasperäistä mallia noudattavia *päälle*-adpositioita vastaavat kohdat on käännetty nykysuomenoksessa jollakin sijamuodolla: illatiivi (128), partitiivi (70), elatiivi (14), genetiivi (8), allatiivi (3), nominatiivi (3), adessiivi (1). Vastaava kohta on nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä käännetty jollain muulla adpositiolla 21 kertaa. *Kautta*-adpositio esiintyy nykykäännöksessä 13 kertaa, *vastaan* kuusi kertaa ja *kohtaan* kaksi kertaa. Muunlainen käännös on 90 kertaa. Kerran Agricolan Uudessa testamentissa olevaa raamatunkohtaa ei ole nykyisessä käännöksessä. (Ks. esimerkkejä edellisestä luvusta 9.4.5.)

Agricolan Uudessa testamentissa on 206 spatiaalista *päälle*-adpositiota, joiden merkitys on 'jonkin (ylä)pinnalle, ylle; jonkin tai jonkun yläpuolelle, jotakin ylemmäksi'. Niistä vuoden 1992 Uuteen testamenttiin on säilynyt vain 50 (esim. 441). Lisäksi vuoden 1992 Uudessa testamentissa on Agricolan *päälle*-adpositiota vastaavissa kohdissa kaksi elliptistä *päälle*-adpositiota ja yksi *päällä*-adpositio. Vuoden 1992 Uudessa testamentissa on yhdeksän yläpuolelle tulemistä ilmaisevaa *päälle*-adpositiota, joita ei ole Agricolan käännöksessä, kuten *Kun Simon näki, että ne, joiden päälle apostolit panivat kätensä, saivat Hengen, hän tarjosi heille rahaa*.

Ylle-adpositio on nykykäännöksessä korvannut Agricolan *päälle*-adposition kuusi kertaa (esim. 442), *yläpuolella* kaksi kertaa, *yllä* kerran, *yli* kerran ja elliptinen *yli* kerran. Yleensä, 88 kertaa, Agricolan *päälle*-adpositiolla kääntämä

⁸² UT 1992:n paikkaa ilmaisevista *päälle*-adpositioista kaksi on sellaisia, jotka esiintyvät samassa kohdassa kuin Agricolan *pää*-vartaloisen adpositio, mutta Agricolan adposition merkitys voi olla joko olo- tai tulosijainen.

kohta on käännetty nykyversiossa jollakin sijamuodolla, yleensä allatiivilla (45) (esim. 441) tai illatiivilla (37) (esim. 443). Lisäksi nykykäännöksessä on viisi kertaa partitiivi ja kerran adessiivi. Kokonaan muunlaista käännöstä on käytetty 53 kertaa (esim. 444). Yksi Agricolan Uudessa testamentissa oleva jae puuttuu nykyisestä käännöksestä. Se, että Agricolan kielessä on näin paljon spatiaalisia *päälle*-adpositiioita, jotka on käännetty nykyiseen Uuden testamentin suomenokseen sijamuodolla, kertoo siitä, että Agricola kääntää usein näissä kohdin suoraan indoeurooppalaisista kielistä ja käyttää lähdekielten adpositiorakenteita suomen sijamuotojen sijaan. Se kertoo myös siitä, että tietynlaisia rakenteita on normitettu kielessä tiukasti ja karsittu kielestä.

- (441) Ja pani henen oikean Jalcans **Meren päle**, Ja sen waseman **Maan päle** –
– (A-II-689-[IIm-10:2])
Hän laski oikean jalkansa **meren päälle**, vasemman **maalle** – – (R)
- (442) Ja pyhe Hengi alastuli rumisel modholla ninquin Mettinen **henen pälens**
– – (A-II-171-[Lk-3:22])
– – ja Pyhä Henki laskeutui **hänen ylleen** näkyvässä muodossa,
kyyhkysen kaltaisena. (R)
- (443) Eikö caxi warwuist ychten ropoin myydhe? ia yxi heiste ei puto **maan päle**, ilman teiden Iseten. (A-II-049-[Mt-10:29])
Varpusia saa kolikolla kaksi, mutta yksikään niistä ei putoa **maahan**, ellei teidän Isänne sitä salli. (R)
- (444) Ja coska me tulima ydhen Niemen tyge, nin he Hahden louckasit, ia Hahden kieula iei **Carin päle** lijckumat seisoman. (A-II-390-[Ap-27:41])
Laiva kuitenkin ajautui päin särkkää ja törmäsi siihen. Keula juuttui tiukasti paikoilleen, ja aallokossa perä alkoi hajota liitoksistaan. (R)

Merkityksessä 'kimppuun' esiintyy 14 Agricolan Uuden testamentin *päälle*-adpositiota. Näistä yksikään ei ole säilynyt nykyiseen käännökseen. Nykykäännöksessä on seuraavat käännösratkaisut: *käsiksi johonkin* tai *johonkuhun* (5), *jonkun* tai *jonkin kimppuun* (4) ja *jotakin vastaan* (1). Lisäksi muunlaista rakennetta on käytetty neljä kertaa. (Ks. esimerkiksi esim. 184.)

Merkityksessä 'päin' esiintyy 13 Agricolan Uuden testamentin *päälle*-adpositiota. Niistä nykyiseen käännökseen on säilynyt kolme (esim. 445). Lisäksi nykykäännöksessä on kaksi tähän kategoriaan kuuluvaa *päälle*-adpositiota, joita ei ole Agricolan käännöksessä. *Vasten*-adpositiolla on nykykäännöksessä käännetty neljä (esim. 446) ja *kohti*-adpositiolla kaksi Agricolan *päälle*-adpositiota. Kaksi kertaa on käytetty sijamuotoa (partitiivia ja allatiivia) ja kaksi kertaa muunlaista käännöstä (esim. 447).

- (445) Ja nin mwtamat rupesit sylkemen **henen pälens** – – (A-II-154-[Mk-14:65])

Muutamat alkoivat nyt sylkeä **hänen päälleen**. (R)

- (446) Coska sis loodhe tule, nin wirta sen **honen päle** sysäpi, ia ei woinut hende licutta, Sille se oli perustettu Callion päle. (A-II-183-[Lk-6:48])
Kun sitten vedet tulvivat ja syöksyivät **taloa vasten**, ne eivät saaneet sitä horjumaan, koska se oli hyvin rakennettu. (R)
- (447) Joca teiste on ilman synnite, se Ensin heitteken kiuen **henen pälens**. (A-II-268-[Jh-8:7])
"Se teistä, joka ei ole tehnyt syntiä, heittäköön ensimmäisen kiven." (R)

Päälle-adpositio esiintyy liittomuotoisen konektorin *sen päälle että* osana Agricolan Uudessa testamentissa 11 kertaa. Näistä yksikään ei ole säilynyt nykykäännökseen. Kuusi on korvattu *jotta*-konjunktiolla, kerran esiintyvät *niin (että), siksi (että)* ja *muutoin* ja kaksi kertaa muunlainen käännös. (Ks. esim. 196 ja 197.)

Päälle-adpositio, joka merkitsee 'jonkin puolesta' esiintyy Agricolan Uudessa testamentissa kolme kertaa, ja kolme kertaa se on myös käännetty *puolesta*-adpositiolla nykyiseen raamatunkäännökseen. (Ks. esim. 198.)

'Lisäksi'-merkityksinen *päälle* esiintyy kerran Agricolan Uudessa testamentissa. Se on käännetty nykyisin *lisäksi*-adpositiolla.

- (448) Mutta Jumala armachti henen pälens, Ja ei waiuoin henen pälens, waan mös minun pälen, ettei minun pitenyt saaman murehta **murehen päle**. (A-II-549-[Fil-2:27])
Sairas hän todella oli, aivan kuolemaisillaan, mutta Jumala armahti häntä, eikä vain häntä vaan myös minua, etten saisi uutta surua **entisten lisäksi**. (R)

Kun verrataan Agricolan Uutta testamenttia nykyiseen Uuden testamentin käännökseen, huomataan, että *päälle*-adposition käyttö on vähentynyt paljon. Agricolan kielessä on lähes kuusisataa *päälle*-adpositiota, ja vuoden 1992 Uudessa testamentissa niitä on vain 64. Agricolan kielessä yli puolet *päälle*-adpositioista noudattaa vieraan kielen mallia. Toiseksi yleisimpiä ovat spatiaaliset yläpuolelle tulemista ilmaisevat *päälle*-adpositiot. Muut merkitysryhmät ovat marginaalisia. Vuoden 1992 käännöksessä on ainoastaan paikkaa ilmaisevia *päälle*-adpositioita ja merkityksessä 'päin' esiintyviä adpositioita, ja yli yhdeksänkymmentä prosenttia nykykäännöksen *päälle*-adpositioista ilmaisee paikkaa.

Uuden testamentin aineisto antaa tietyn kuvan *päälle*-adpositioista. Sen lisäksi tarkastelussa on ollut sanakirjojen antama tieto adpositiosta. Sanakirjojen perusteella huomataan, että niiden mukaan *päälle* ei esiinny nykysuomessa liittomuotoisen konektorin osana, se ei merkitse 'puolesta' eikä sitä tulisi käyttää vieraan kielen mallin mukaan. Agricolalla esiintyvät *päälle*-adposition merkitykset 'kimppuun' ja 'lisäksi', joita ei ole nykyisessä Uuden testamentin suomennoksessa, esiintyvät kuitenkin sanakirjojen mukaan myös nykykielessä.

Nykykielen *päälle*-adpositio on sekundaari adpositio. Sen sijaan Agricolan kielessä *päälle*-adpositiolla on hyvinkin kieliopillisia tehtäviä. Agricolan kielen *päälle*-adpositio onkin myös primaari adpositio, ja sellaisena se on kieliopillisempi kuin nyky-suomen *päälle*-adpositio. Toisaalta on tärkeää muistaa, että *päälle*-adposition käyttö primaarina adpositiona on seurausta vieraiden kielten rakenteiden noudattamisesta. Näissä *päälle*-adpositioiden vierasta mallia noudattavissa käytöissä on mukana vahvasti myös leksikaalinen puoli, sillä adpositiorakenteet liittyvät niissä tiettyihin lekseemeihin. Vierasperäistä mallia noudattavat rakenteet on karsittu nykyisestä yleiskielestä, mutta osa niistä saattaa esiintyä arkisessa kielessä edelleenkin.

Vierasperäisten *päälle*-adpositioiden tietoinen karsiminen kielestä näkyy jo 1800-luvulla. Useassa vanhassa kieliopissa todetaan, ettei *päälle*-adpositiota tule käyttää, mikäli pelkkä sijamuoto ilmaisee saman asian. (Merimaa 2002, 80–82.) Renvall pitää Turun murretta syypäänä siihen, että *pää*-vartaloisia adpositioita käytetään kaikissa ruotsin *på*-prepositiota vastaavissa merkityksissä. 1800-luvun kieliopeissa mainitaan seuraavat svetisimit: uskoh⁸³ Jumalan **päälle** (uskoh Jumala), luottaa tai turwatah sen **päälle** (siehen) (Renvall 1840, 125), luotan sanan **päälle** (luotan sanaan), anomuksen **päälle** (waadittaessa) (Corander 1861, 36), armahda meidän **päällemme** (meitä), pelko tuli **päällemme** (meihin), minä uskon hänen sanansa **päälle** (hänen sanaansa) (Jahnsson 1871, 77), Armahda sinuas meidän **päällemme** (meitä), Minä uskon Jumalan **päälle** (Jumalaan) (Setälä 1880, 48; 1892, 114).

Elias Lönnrot mainitsee *päälle*-adposition seuraavat vierasperäiset käytöt: pitää sen **päälle** seuraaman, pahan sanoman toisen **päälle**, jos naittaja sen **pälle** kantaa, jos hän sen **päälle** seisoo, että kannet oli tullut hänen **päälensä** (1844, 183–191). Lisäksi Lönnrot luettelee seuraavat ruotsinmukaisuudet ja antaa niihin suluissa olevat korjausvaihtoehdot: lukea makson päävelan **päälle** (vähentämiseksi), ottaa kasvoa kasvon **päälle** (lukea kasvulta kasvua), voiton ja vahingon **päälle** (sattumoihin, onnikaupaksi), panna rahat kasvon **päälle** (kasvamaan, kasvulle), ottakoon täyden vallan sen **päälle** (valtakirjan siihen, sitä varten), jos joku tahtoo sen kaupan **päälle** puhua (jos jollakin on sitä kauppaa vastaan muistuttamista), todistaa valansa **päälle** (valallansa, valallisesti), panna toisen käsityömiehen merkin oman työnsä **päälle** (merkitä tekemänsä toisen käsitaition merkillä), hänen nimensä lyötäköön yhden paalun **päälle** (paalulle), joka panee maan, huoneen eli tontin pantiksi, ja kohdastansa täydellisen anekin siihen antaa, sillä ehdolla, että lainan antaja voiton ja vahingon **päälle** pitää nautitseman kaiken sisälletulon, kuin siitä lankeeman pitää (joka panttaa, m., h. tahi talonsijan toiselle ja antaa hänelle kohdastansa täyden pito-oikeuden siihen sillä ehdolla, että lainan antaja voitokseen tahi vahingokseen nautitkaan kaiken siitä lähtevän tulon), ja istukoon sitten lampuoti seuraavaisen vuoden paikallansa, ja toisen **päälle**, siihen neljanteen päivään asti toistakymmentä maaliskuussa (ja olkoon sitten lampuoti paikoillansa ensiseuraavan vuoden ja toisesta maaliskuun neljanteentoista päivään), koska joku aution maan tykösottaa, niin pitää isännän antaman lampuodille kirjan sen vapauden **päälle**, kuin hänen sen edestä nautit-

⁸³ Sanan lopussa oleva *h* edustaa jäännösloputta.

seman pitää (lampuodille, joka ottaa autiotilan viljelläksensä, tulee isännän antaa kirja siitä verovapaudesta, jonka hän saapi hyväksensä lukea työstänsä) (1857, 271–272).

Saarimaa (1967, 256) esittää epäsuomalaisuuksina seuraavia *päälle*-postpositioita: Vaikutus tuntuu pitkän **päälle** (ajan pitkään, ajan oloon) ja Sata markkaa miestä **päälle** (mieheen, miestä kohti). Näistä jälkimmäinen käyttö mainitaan NS:ssa, eikä sitä pidetä epäsuomalaisena.

Rakenteet, joihin edellä mainituissa teoksissa on puututtu vierasperäisinä, ovat kaikki nykysuomen kannalta vieraan tuntuisia eivätkä edusta mitään niistä *päälle*-adposition käyttötavoista, jotka ovat edelleen olemassa nykyisessä yleiskielessä.

9.4.7. Yhteenveto

Päälle on Agricolan teosten kielen kaikkein suurifrekvenssisin adpositio. Agricolan kielessä on peräti 1945 *päälle*-adposition esiintymää. Adpositioita on kaikissa Agricolan teoksissa. Eniten niitä on Uudessa testamentissa ja Rukouskirjassa ja melko paljon myös Psaltrarissa ja Weisuissa ja ennustoksissa. Adpositioita on kuitenkin kokonaissanemäärään suhteutettuna eniten lyhyen Abckirjan lisäksi Käsikirjassa ja Messussa, jotka on käännetty pääosin analyyttisestä ruotista, ja usean ihmisen kääntämässä Psaltrarissa, jota ovat kääntäneet myös koululaiset kääntämisharjoituksena. Psaltrarissa myös kaunokirjallinen uskonnollinen tyyli on tärkeää sen runomuotoisuuden vuoksi, ja se on voinut osaltaan lisätä adpositioiden esiintymien määrää. Teoksittaiset erot *päälle*-adpositioesiintymien määrissä eivät ole niin suuria kuin muiden adpositioiden kohdalla.

Päälle-adpositiot ovat tyypillisesti genetiivitäydennyksen saavia postpositioita. Vain neljä adpositiota esiintyy prepositiona ja saa genetiivitäydennyksen. Pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostaa 34 *päälle*-adpositiota. Näitä on yllättävän vähän, kun ottaa huomioon persoonapronominien suuren määrän täydennyksinä (ks. taulukko 49). Tässäkin näkyy Agricolan käyttämien indoeurooppalaisten lähdekielten vaikutus. Niissä ei ole pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavia prepositiorakenteita, joten myös Agricola käyttää postpositiorakenteita pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavien adpositioiden sijaan.

Myös nykysuomessa *päälle* voi olla niin pre- kuin postpositiokin, ja se voi muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Nykysuomessa adposition täydennys on tavallisesti genetiivimuotoinen, mutta se voi olla tietyissä merkityksissä myös partitiivimuotoinen.

Päälle-adpositio voi rinnastua muiden adpositioiden kanssa. Yleisimmin se rinnastuu synonyymisen *ylitse*-adposition kanssa. Lisäksi se rinnastuu samakan-taisen *päin*-partikkelin, merkitykseltä vastakohtaisen *ala*-adposition, suuntaa ilmaisevan *puoleen*- ja *tyge*-adposition kanssa sekä syytä ilmaisevan *tähden*-adposition kanssa. *Päälle*-adpositiot voivat rinnastua myös eri sijojen kanssa. Sijat, joiden kanssa *päälle* rinnastuu, ovat illatiivi, elatiivi, inessiivi, (datiivi)genetiivi ja nominatiivi.

Yli puolet, 67 %, Agricolan kielen *päälle*-adpositioista noudattaa vieraiden kielten mallia. Vieraiden kielten mallia noudattavat adpositiot on pyritty karsimaan yleiskielestä 1800-luvulta lähtien. Vieraiden kielten mallin noudattamisen takia *päälle* toimii Agricolan kielessä huomattavasti kieliopillisemmissa tehtävissä kuin nykykielessä. Vierasperäistä mallia noudattavat adpositiot ilmaisevat lähinnä kohdetta, aihetta, vastaanottajaa, kokijaa, paikkaa, suuntaa ja syytä.

Spatiaalisessa perusmerkityksessä 'yläpuolelle, ylle' esiintyy 28 % kaikista *päälle*-adpositioista. Myös osa näistä spatiaalisista adpositioista saattaa johtua vieraan mallin noudattamisesta. Tästä kertoo se, että spatiaalisten adpositioiden käyttö on vähentynyt huomattavasti Agricolan Uudesta testamentista nykyiseen Uuden testamentin käännökseen, ja se, että artefaktia ilmaisevista täydennysten tarkoiteista yli puolet on sellaisia, joilla on käyttötehtävältään vakiintunut pinta. Tällöin adpositiorakenteen sijaan olisi ollut mahdollista käyttää allatiivia.

Muut *päälle*-adposition merkitykset ovat marginaalisia verrattuna vierasta mallia noudattaviin adpositioihin ja spatiaalisiin 'yläpuolelle'-merkityksisiin adpositioihin. Lisäksi *päälle* merkitsee Agricolan kielessä 'kimppuun', 'päin', 'puolesta', 'lisäksi' ja 'vastaan' ja se toimii osana liittomuotoista konnektoria, jolloin sen merkitys on 'että, jotta'. (Taulukosta 34 näkyvät Agricolan kielen *päälle*-adpositioiden merkitykset.)

Päälle-adpositio saa täydennyksekseen hyvin usein, 31 prosentissa tapauksista, ihmistä merkitsevän nominin. Muita melko yleisiä täydennyskategorioita ovat abstraktit nominit, Jeesukseen ja Jumalaan viittaavat nominit ja paikkatarcoitteiset nominit. Sekä vierasperäistä mallia noudattavat adpositiot että merkityksessä 'yläpuolelle' esiintyvät adpositiot muodostavat rakenteen kaikkein yleisimmin ihmistarkoitteisen täydennyksen kanssa. Vierasperäistä mallia noudattavat saavat usein täydennyksekseen myös abstraktitarkoitteisen tai Jumalaa tai Jeesusta merkitsevän nominin. Spatiaalisten adpositioiden toiseksi yleisin täydennystyyppi on paikkaa ilmaisevat nominit. Muut *päälle*-adpositioiden merkitykset ovat näihin kahteen merkitystyyppiin verraten marginaalisia, ne esiintyvät enintään 2 %:ssa kaikista *päälle*-adposition esiintymistä. Adpositioiden täydennyksistä heijastuu se, että kyseessä on uskonnollinen teksti, jossa ihminen, Jumala ja Jeesus ovat keskeisiä tekijöitä. Abstraktitarkoitteisten täydennysten suuri määrä selittyy kieliopillisten vierasperäisten prepositiorakenteiden mallin noudattamisen kautta. Tarkat adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategorioittaiset määrät näkyvät taulukossa 48.

TAULUKKO 48. *Päälle*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.

Nominin kategoria	Määrä	%
ihminen	602	31 %
abstrakti	230	12 %
Jeesus	227	12 %
Jumala	219	11 %
paikka	205	11 %
artefakti	125	6 %
muu	65	3 %
teko	62	3 %
ruumiinosa	59	3 %
muu konkreettinen	41	2 %
useampi eri kategoria	30	2 %
henkiolento	17	1 %
aine	16	1 %
eläin	16	1 %
aika	11	1 %
tapahtuma	9	0 %
kasvi	8	0 %
tila	3	0 %
Yhteensä	1945	100 %

Yleisimmät *päälle*-adposition täydennyksinä esiintyvät nominit on listattu taulukkoon 49. Taulukossa kiinnittää huomiota se, että kymmenen yleisimmän nominin joukossa on kaikki muut persoonapronominit paitsi *te*, joka sekin on melko yleinen. Sen lisäksi joukkoon mahtuvat pronominit *se* ja *joka*. Ainoat kymmenen yleisimmän täydennyksenä esiintyvän nominin joukkoon mahtuvat substantiivit ovat *maa*, *Kristus* ja *Jumala*. Yleisimmät täydennyksinä esiintyvät nominit ovat linjassa sen kanssa, että täydennykset ilmaisevat tyypillisesti ihmistä, Jeesusta ja Jumalaa, joihin viitataan usein (persoon)pronominilla. *Maan päälle* -rakenne on vakiintunut rakenne, jota käytetään uskonnollisessa kielessä yhä edelleenkin.

TAULUKKO 49. Yleisimmät *päälle*-adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit.

Nomini	Määrä
hän	186
sinä	108
minä	105
me	91
maa	88
se	76
he	74
Jumala	55
Kristus	47
joka	45

Päälle-adpositiorakenteet ovat tyypillisesti verbeihin liittyviä adverbiaaleja, mutta ne voivat määrittää myös substantiiveja ja adjektiiveja. Verbeihin liittyvät *päälle*-adpositiorakenteet voivat toimia myös objektin tehtävissä. Yleisimmin adpositiorakenteet määrittävät kognitiota ilmaisevia verbejä. Tämä selittyy sillä, että Agricolan kielessä on niin paljon vierasperäistä mallia noudattavia adpositiorakenteita. Ilman niitä kognitiivisten verbien osuus olisi vähäinen. Vierasperäistä mallia noudattavat adpositiorakenteet määrittävät melko usein myös tekoa ja perkeptiota. Kaiken kaikkiaan *päälle*-adpositiorakenteen pääsanoina yleisiä ovat myös tekoa ja liikettä ilmaisevat verbit. Ne ovat tyypillisimmät spatiaalisten adpositiorakenteiden pääsanat. Vierasperäistä mallia noudattavat adpositiorakenteet määrittävät siis merkitykseltään abstrakteja verbejä ja ovat itse merkitykseltään kieliopillisempia kuin spatiaaliset adpositiot. Spatiaaliset adpositiot sen sijaan ilmaisevat konkreettisia suhteita, ja adpositiorakenteet liittyvät merkitykseltään konkreettisiin verbeihin. Pääsanat ovatkin adpositioiden täydennysten lisäksi tärkeässä osassa adpositioiden merkitysten tulkinnassa. Taulukosta 50 näkyvät adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.

TAULUKKO 50. *Päälle*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.

Lekseemin kategoria	Määrä	%
kognitio	731	38 %
teko	371	19 %
liike	326	17 %
perkeptio	137	7 %
tapahtuma	82	4 %
fysiologinen	44	2 %
puheakti	38	2 %
emootio	38	2 %
artefakti	37	2 %
tekijä/henkilö	22	1 %
tila	22	1 %
ominaisuus	22	1 %
ei pääsanaa	21	1 %
omistaminen	17	1 %
useampi eri kategoria	15	1 %
abstrakti	13	1 %
elliptinen	6	0 %
epävarma	2	0 %
muu	1	0 %
Yhteensä	1945	100 %

Taulukossa 51 esitellään kymmenen yleisimmin täydennyksenä esiintyvää pääsanaa. Ehdottomasti yleisin pääsana on kognitiota ilmaiseva *uskoa*. Toiseksi yleisin on yleensä liikettä ilmaiseva *panna*. Yli sata kertaa pääsanana esiintyvät myös kognitiota ilmaisevat *muistaa* ja *uskaltaa* ja tekoa ilmaiseva *armahtaa*.

TAULUKKO 51. Yleisimmät *päälle*-adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.⁸⁴

Lekseemi	Määrä
uskoa	181
panna	124
muistaa	118
armahtaa	104
uskaltaa	104
katsoa	99
toivoa	63
luottaa	56
langeta	45
usko	40
kantaa	39

Kaikkein tyypillisin Agricolan kielen *päälle*-adpositio noudattaa siis vieraiden kielten mallia ja saa täydennyksekseen ihmistarkoitteisen nominin. Tällainen adpositiorakenne määrittää yleisimmin kognitiota ilmaisevaa verbiä. (Ks. esimerkkejä luvusta 9.4.5.2).

Siinä missä useimmat Agricolan kielen *päälle*-adpositiot noudattavat vierasta mallia ja ilmaisevat usein kieliopillisia suhteita, nykykielessä paikanilmaukset ovat pääasiallinen adposition käyttötapa. Agricolan Uuden testamentin *päälle*-adpositioista 58 % noudattaa vierasta mallia ja 35 % ilmaisee paikkaa 'yläpuolelle'. Sen sijaan nykyisessä Uuden testamentin suomennoksessa 92 % adpositioista merkitsee 'yläpuolelle'. *Päälle* esiintyy Agricolan kielessä lisäksi merkityksissä 'kimppuun', 'vastaan', 'päin', 'puolesta' ja 'lisäksi', ja sitä käytetään liittomuotoisen konnektorin osana, jolloin sen merkitys on 'että, jotta'. Nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä näistä esiintyy vain 'päin'-merkityksinen adpositio. Sanakirjojen mukaan myös merkitykset 'kimppuun' ja 'lisäksi' esiintyvät nykysuomessa. Agricolan *päälle*-adpositioista siis 'vastaan' ja 'puolesta' -merkityksiset sekä konnektorin osana toimivat adpositiot on karsittu kielestä. Samoin vierasperäistä mallia noudattavia adpositioita on pyritty karsimaan kielestä 1800-luvulta alkaen.

Nykykielessä *päälle* merkitsee myös 'jonkin jälkeen' ja 'jonkin määrän yli, lisäksi'. *Päälle* ei esiinny Agricolan kielessä näissä merkityksissä, joskin kaksi Agricolan *päälle*-adpositiota olisi mahdollista tulkita temporaalisiksi ja Agricolan 'lisäksi'-merkityksiset adpositiot sisältävät temporaalisen ulottuvuuden. Näiden merkitysten kehittymisen tutkimista varten pitäisi tarkastella *päälle*-adposi-

⁸⁴ Esimerkiksi *uskaltaa*-verbi esiintyy yksinään *päälle*-adpositiorakenteen pääsanana 98 kertaa (ks. taulukko 36). Sen lisäksi se esiintyy pääsanana yhdessä *luottaa*, *turvata* ja *rakentaa* -verbien kanssa, joten se esiintyy pääsanana yhteensä 104 kertaa.

tiota aineistosta, jossa mukana olisi laajemmin vanhaa kirjasuomea ja suomen murteita.

9.5. Päällä tai päälle

Vaikka *päällä* ja *päälle* -adpositioiden kirjoitusasu on samanlainen, yleensä pystyy päättämään kontekstin avulla, kummasta on kyse. Silloin, kun on kyse jostain raamatunkohdasta, voi tulkinnassa käyttää apunaan myös Agricolan lähteinään käyttämiä raamatunkäännöksiä ja muita raamatunsuomennoksia. Seuraavassa esittelen ne 36 adpositiota, jotka voivat olla tulkintani mukaan joko adessiivi- tai allatiivisijaisia. Adpositiot ovat aakkosjärjestyksessä rakenteen pääsanan mukaan.

Agricolan kielessä esiintyy kerran *ahdistaa* 'vainota (mm. saartamalla, piirittämällä, hätyyttää väkivaltaisesti; vaivata, kiusata; saattaa henkisesti ahdistuneeksi; patistaa, painostaa, pakottaa' (VKS) *ristin päällä* tai *päälle*. Kyseessä voi olla joko olo- tai tulosijainen adpositio, jolla ilmaistaan paikkaa 'ristillä' tai 'ristille'.

- (449) Sille cochta quin hen oli syndynyt, Nin Herodes ne wighattomat Lapset mestaten etzi hende surmataxens, ia wsein Juttain, Phariseusten ia monein wiholistein cautta pysi hende pereti cadhotta. Wimein hen **adhisti** hende **Ristin päle**, siihen häpielisen Coolemahan, paitzi oikiutta pooleta ansiota, syyte eli oma ricosta. (A-II-010-[UT-e])

Alkaa työ jonkun päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Alkuperäisessä tekstissä on käytetty *ann*-prepositiota, jonka täydennys on datiivimuotoinen: (*hast*) *angefangen werck ann mir*. Sen mukaan adpositio olisi olosijainen ja sen merkitys olisi lähinnä 'kohdalla', mutta myös tulosijainen merkitys 'kohtaan' on suomen kielen kannalta mahdollinen.

- (450) Sencaltaisen sinun **töes** edheste, ionga sine rackahin Jumala, ja mös **minun waijwasen pällen alcanut olet**, annan mine sinulle, lepitze sinun aijnocaijses Jesusen Christusen meiden HERRAN, kijtoxen ilman lackamat – – (A-I-548)
Vor sölchs dein *werck*, so du aller liebster, Gott, auch *ann mir armer sünderin angefangen hast*, sage ich dir durch deinen einigen Sun Jesum Chistum vnsern Herrn, lob vnd danck one auffhören – – (G, 325–6)

Myös esimerkin 451 *tulla valmistetuksi ja asetetuksi kiitokseksi* voi saada joko olo- tai tulosijaisen merkitykseltään spatiaalisen adverbiaalinen *maan päällä* tai *päälle*. Nykykäännöksessä ja Bibliassa on tulosijainen allatiivi. Vuoden 1933 raamatunkäännöksessä on sen sijaan olosijainen inessiivi. Se ja Lutherin saksannoksen *auff Erden* tukevat olosijatulkintaa.

- (451) Sen päle ettei teiden tykenen pidhe ychten waikitust oleman, ia eipe teiden pidhe henesti waidholeman, sihenasti ette Jerusalem **tule walmistetuxi** ia **asetetuxi Maan päle Kijtoxexi**. (A-III-520-[Jes-62:7])
 Älkää suoko lepoa hänelle, ennen kuin hän rakentaa ennalleen Jerusalemin ja **tekee siitä ylistyksen aiheen koko maailmalle!** (R)
 Älkää antako hänelle lepoa, ennenkuin hän on asettanut ennallensa Jerusalemin, **tehnyt sen ylistykseksi maassa.** (VR)
 Ettei teidän tykönän waikitust olis, etkä te hänen tähtens wait olis, sihenasti että Jerusalem walmistetan, ja **asetetan maan päälle kitoxexi.** (B)
 – – vnd jr von jm nicht schweiget, Bis das Jerusalem gefertiget vnd **gesetzt werde zum lobe auff Erden.** (L)
 På thet at när idher intet tyst wara skal, och j icke skolen tiya om honom, Til tess Ierusalem **warder bereedt och j att til itt loff vppå iordenne.** (GVB)
 et ne detis silentium ei donec stabiliat et donec ponat Hierusalem laudem **in** terra (V)

Agricolan kielessä on viisi sellaista *istua*-verbiä määrittävää paikkaa ilmaisevaa *pää*-vartaloista adpositiota, joista ei voi sanoa varmaksi, onko kyseessä olo- vai tulosija. On mahdollista, että tällaisia olisi vieläkin enemmän, mutta olen tulkinut ne joko olo- tai tulosijaisiksi kontekstin ja/tai muiden raamatunkäännösten perusteella. Esimerkissä 452 Lutherin *satzten sich darauff* ja kreikan ἐκάθισαν ἐπ' αὐτούς tukevat allatiivitulkintaa. Akkusatiivin kanssa järjestäytyvä latinan *sederunt super eas* on perusmerkitykseltään tulosijainen, mutta se voi olla myös olosijainen. Bibliassa on olosijainen *päällä*, mutta toisaalta nykykäännöksessä on tulosijainen allatiivi.

- (452) Ja mine näin Stolit, ia he **istuit ninen päle**, ia heille annettijn Domio – – (A-II-711-[Ilm-20:4])
 Minä näin valtaistuimia, ja niille, jotka **asettuivat istuimille**, annettiin tuomiovalta. (R)
 JA minä näin istuimet, ja he **istuit nijden päällä**, ja heille annettin duomio – – (B)
 VND ich sahe Stüele, vnd sie satzten sich darauff, vnd jnen ward gegeben das Gericht – – (L)
 Och iac/gh sågh stolar, och the **såto på them**, och them wort/wardt giffuin doom – – (NT; GVB)
 e/Et vidi sedes(,) et/& **sederunt super eas(,)** et/& i/judicium datum est illis – – (V; ER)
 Καὶ εἶδον θρόνους, καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτούς, καὶ κρῖμα ἐδόθη αὐτοῖς – – (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kerran *kogota jonkin päällä* tai *päälle*. Adpositio on merkitykseltään spatiaalinen. Nykysuomennoksessa vastaavassa kohdassa on *päälle* ja Bibliassa on *päällä*. Saksannoksessa on *auff Erden*, ruotsinnoksissa *på*

jordenne ja kreikankielisessä tekstissä ἐπὶ τῆς γῆς. Kreikan malli tukisi adessiivia, sillä genetiivin kanssa järjestyvä ἐπὶ on olosijamuotoinen. Myös seuraavassa virkkeessä oleva olosijainen *taivahas* voisi tukea tulkintaa adessiiviksi.

- (453) Elket rickautta **maan päle coghotko**, cussa rooste ia coit raiskauat, ia cussa warcat caiwauat ia warastauat. Waan coghotcatta teillen rickaudet Taiuahas, cussa eike rooste, eike coit raiska, ia cussa warcat eiuet caiua, eike warast. (A-II-036-[Mt-6:19–20])
 Älkää **kootko** itsellenne aarteita **maan päälle**. (R)
 Älkät tawarata **cootco maan päällä** – – (B)
 JR solt euch nicht Schetze **samlen auff Erden** – – (L)
 J skolen icke **försam(b)la** idher äghodelar **på i/jord(h)enne** – – (NT; GVB)
 nolite thesaurizare vobis thesauros in terra (V)
 Ne reponatis vobis thesauros in terra – – (ER)
 Μὴ **θησαυρίζετε** ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς – – (KR)

Agricolan kielessä esiintyy kerran *käydä jonkin päällä* tai *päälle*. Myös tällä adpositiolla ilmaistaan paikkaa.

- (454) Senteden ele teste asiast ylenpalio muredhi, wan ole Jumalalle cwliainen, ia ole kersiueinen, kijttedhen ettei hen andanut sinun **kieudä** oman pahan mieles, ia Perkelen yllytuxen ielkin, synnein ia ijancaikisen Cadhotuxen **Tien päle**. (A-III-051)

Pää-vartaloinen adpositio esiintyy myös kerran rakenteessa *lymytä itseänsä jonkin päällä* tai *päälle*, jossa adpositiolla ilmaistaan paikkaa. *Lymytä*-verbin merkitys voi olla 'kätkeytyä', ja suomen kielessä *kätkeytyä* vaatisi allatiivirektion. Nykykäännös ja Biblian käännös tukevat tätä tulkintaa. Mikäli *lymytä* merkitsee 'olla kätkössä, piilossa', se vaatisi adessiivia, jolloin adpositio olisikin *päällä*. Lutherin saksannoksessa, joka on voinut toimia Agricolan käännöksen mallina, on *versteckten sich auff* + datiivi, jolloin kyseessä on olosija. Tämä tukisi tulkintaa *lymytä jonkin päällä*. Myös GVB:ssä on vastaava rakenne *gömde sigh vppå*.

- (455) Ja ios he **heitens lymyisit** ylhelle **sen Carmelin päle** – – (A-III-658-[Am-9:3])
 Jos he **kätkeytyvät Karmelin rinteille** – – (R)
 Ja jos he **lymyisit Carmelin cuckulalle** – – (B)
 Vnd wenn sie **sich gleich versteckten** oben **auff dem berge Charmel** – – (L)
 Och om the än **gömde sigh** offuan **vppå Carmels bergh** – – (GVB)
 et si absconditi fuerint in vertice Carmeli – – (V)

Lyödä paisumalla jonkin päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Nykylukijasta *päälle* tuntuu ehkä luontevammalta tulkinnalta, ja nykyisessä

raamatunkäännöksessä onkin käytetty illatiivia. Sen sijaan Bibliassa on inessiivi. Olosijatulkintaa tukee myös saksan *an*-preposition ohessa oleva olosijainen datiivi. Myös Vulgatassa on olosijainen ilmaus *in* + ablatiivi. Adpositiolla ilmaistaan paikkaa.

- (456) HERRAN pite sinua **lömen** pahalla **Paisumalla Poluijs ia pochkeis päle** -- (A-III-785-[5Ms-28:35])
 Herra lyö teitä **nostattamalla polviinne ja reisiinne** pahoja **paiseita**.
 (R)
 HERra **lyö** sinun pahalla **paisumalla polwisas ja pohkeisas** -- (B)
 DEr HERR wird dich schlahen mit einer bösen Drüs an den knien vnd waden -- (L)
 HERREN **ska slå tigh medh een ond böld på knään, och vppå beenkalffuana** -- (GVB)
 percutiat te Dominus ulcere pessimo in genibus et in suris -- (V)

Mainita nimi jonkun päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kuusi kertaa. Esimerkissä 457 Agricolan adpositiolle malli löytyy kaikista lähdeteksteistä. Lutherin saksannoksessa on *nennen vber*, ruotsinnoksissa *åkalla över*, latinannoksissa *invocare super* ja kreikankielisessä lähdetekstissä $\acute{o}\nu\mu\acute{\alpha}\zeta\epsilon\upsilon\ \acute{\epsilon}\pi\iota$. Lutherin *vber* järjestyy akkusatiivimuotoisen nominin kanssa, joten tämä tukisi allatiivitulkintaa, samoin Biblian *mainita niiden päälle*. Tässä esimerkissä adpositiorakenne tuntuisi vastaavan nykysuomen allatiivia, *mainita jollekulle*, jolloin sillä ilmaistaisiin vastaanottajaa. Sen sijaan muut *mainita*-verbiä määrittävät *pää*-vartaloiset adpositiot ovat sijamuotonsa puolesta epäselvempiä. Ne ovat idiominkaltaisia. Kun katsoo esimerkkejä 458 ja 459, odotuksenmukaisempi käännös kuin *päällä* tai *päälle* olisi *jälkeen*, sillä Lutherin saksannoksessa ja GVB:n ruotsinnoksessa on prepositiot *nach* ja *effter*. *Nach* muodostaa prepositiorakenteen datiivimuotoisen nominin kanssa, joten siinä on kyse olosijaisesta muodosta. Koska *nach* ei kuitenkaan vastaa merkitykseltään *pää*-vartaloista adpositiota, sen täydennyksestäkään ei voi vetää varmoja johtopäätöksiä. Adpositioiden tulkintaa adessiivimuotoisiksi tukee myös esimerkin 458 kirjoitusasu *päällä*, mutta koska myös *ä* voi olla *e*:n merkinä, kirjoitusasukaan ei todista mitään varmaa. Myöskään nykykäännöksistä ei ole apua sijamuodon päättelemisessä.

- (457) Nin monicadhat Juttat ymberinswaelsit, iotca olit Lumoijat, ia kiusasit **mainita** HERRAN JESUSEN **Nime ninen päle** ioilla rymet Henget olit, ia sanoit -- (A-II-365-6-[Ap-19:13])
 Myös jotkut kiertelevät juutalaiset henkienmanaajat alkoivat loitsiessaan lausua Herran Jeesuksen nimeä. Karkottaessaan sairaista pahoja henkiä he sanoivat -- (R)
 Myöskin muutamat kuljeksivat juutalaiset loitsijat rupesivat **lausumaan** Herran Jeesuksen **nimeä niiden ylitse**, joissa oli pahoja henkiä, sanoen -- (VR)

NIjn muutamam Judalaiset waelsit ymbärins, jotca olit lumojat, ja kiusaisit **mainita** HERran Jesuxen **Nime nijden päälle** joilla rumat henget olit ja sanoit -- (B)

ES vnterwunden sich aber etliche der vmbauffenden Jüden, die da Beschwerer waren, **den Namen** des HERRn Jhesu zu **nennen vber die** da böse Geister hatten, vnd sprachen -- (L)

Så gingo någhra Judhar kring om landit, och woro beswerare, The begynte **åkalla** herrans Jesu **nampn offuer them** som hadhe the oonda andar seyandes -- (NT)

Så woro någhre Judar beswäriare, som foro om kring, the togho sigh före **åkalla** Herrans Jesu **nampn, offuer them** som hadhe the onda Andar, säyandes -- (GVB)

temptaverunt autem quidam et de circumeuntibus iudaeis exorcistis **invocare super eos** qui habebant spiritus malos nomen Domini Iesu dicentes -- (V)

Tentaverunt autem quidam e circumeuntibus Judaeis exorcistis **invocare super eos**, qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes -- (ER)

Ἐπεχείρησαν δέ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκισῶν **ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς** ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες -- (KR)

(458) -- ette caiki maailma tiete mahdaijs, ette sine olet meiden Herra Jumala, ia ette **sinun Nimes ombi maijnittu Israelin päällä, ia henen sughuns päällä** -- (A-I-145-[Bar-2:15])

-- että kaikki maa saisi tietää, että sinä olet Herra, meidän Jumalamme, että Israel ja hänen sukunsa on otettu sinun nimiisi. (AP)

Auff das alle Welt erkenne, das du HERR vnser Gott bist, Denn *Israel vnd sein Same* [!], *ist ja nach dir genennet.* (L)

-- på thz hela werlden må weta, at tu HERRE wår Gudh äst, Ty *Israel och hans sädh är jw nemd effter tigh* -- (GVB)

(459) Sille **sinun caupungis, ja sinun canssas päälle, ombi sinun Nimes maijnittu.** (A-I-153-[Dan-9:19])

Se kaupunki on sinun nimellesi omistettu, ja sinun kansaasi kutsutaan sinun nimelläsi. (R)

-- katso meidän hävitystämme ja sitä kaupunkia, joka on otettu sinun nimiisi -- (VR)

-- sillä sinun Caupungis ja sinun Canssas on sinun nimelläs nimitetty. (B)

Denn *deine Stad, vnd dein Vock* [!] *ist nach deinem Namen genennet.* (L)

Ty *tin stadh och titt folck är nemdt effter titt nampn.* (GVB)

Osottaa voima jonkun päällä tai päälle esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiolle esikuvana on latinankielinen *super*, jonka täydennys on akkusatiiv-

vissa, jolloin kyseessä on tulosija mutta myös olosija on mahdollinen. Jos Agricolan adpositiossa on kyse adessiivista, se vastaisi nykysuomen inessiiviä ja olisi merkitykseltään spatiaalinen 'osoita meissä'. Jos kyse on allatiivista, merkitys olisi 'osoita meille' ja sillä ilmaistaisiin vastaanottajaa.

- (460) Jumala, ioca olet Inhimillisen heickoudhen aijnowa tuki, **osotta meiden saijrasten päälle**, sinun awus **woijma** – – (A-I-455)
 Deus infirmitatis humane singulare presidium auxiliij tui **super infirmos nostros ostende virtutem** – – (G, 234–235)

Pitää suu jonkun päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Staattinen *pitää*-verbi puoltaisi olosijaista tulkintaa, mutta koska kyse on idiomintyyppiisestä ilmauksesta, myös tulosija on mahdollinen. Tulosijatulkintaa tukee se, että adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta kuten sitä seuraavalla *jota*-pronomiinilakin. Toisaalta adposition voi tulkita myös kuvaannolliseksi spatiaaliseksi ilmaukseksi. Rakenteelle mallina on latinankielisen tekstin *continebunt os super*, jonka täydennys on akkusatiivimuotoinen. Tällöin kyse voi olla olo- tai tulosijasta, mutta tulosija on ensisijainen tulkinta.

- (461) O Jessen iuri, ioca canssain merkixi seijsot, **ionga päälle** kuningat **suunsa piteuet**, iota pacanat cumartauat, Tule meite wapattaman, ia ele sillen wiwuy. (A-I-629)
 O radix yesse qui stas in signum populorum **super quem continebunt reges os** suum quem gentes depregabuntur – – (G, 408)

Rauha ja laupius olkohon jonkun päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Molemmat esiintyvät samassa raamatunkohdassa. Adpositiorakenteilla ilmaistaan vastaanottajaa, mutta ne on mahdollista katsoa myös kuvaannollisiksi spatiaaliseksi rakenteiksi. Nykykäännös ja vuoden 1938 käännös tukevat allatiivitulkintaa. On kuitenkin huomattava, että nykykäännöksessä on käytetty verbiä *tulla* eikä *olla*. Myös lähdekielten prepositiot, Lutherin saksannoksen *vber*, ruotsinnosten *offuer*, latinannosten *super* ja kreikankielisen tekstin $\epsilon\pi\iota$, joiden täydennykset ovat tulosijaisia akkusatiiveja, tukevat tulosijatulkintaa. Tulosijatulkintaa tässä esimerkissä tukee myös se, että kyse on käskymuotoisesta toivotuksesta tai toiveesta. Olosijatulkintaa tukee se, että pääsanana on staattinen *olla*-verbi, jonka kanssa käytetään tavallisesti olosijaa, ja se, että Bibliassa on *päällä*-adpositio vastaavassa kohdassa.

- (462) Ja nin monda quin temen Mären ielki waeldauat, **henen pälens olkohon Rauha ia Laupius, ia sen Jumalan Israelin päle**. (A-II-531-[G1-6:16])
Tulkoon rauha ja laupeus niiden osaksi, jotka vaeltavat tämän ohjeen mukaan, koko Jumalan Israelin osaksi! (R)
 Ja kaikille, jotka tämän säännön mukaan vaeltavat, **kaikille heille rauha ja laupeus, ja Jumalan Israelille**! (VR)
 Ja nijn monda cuin tämän ojennusnuoran jälkeen waeldawat, **heidän päälläns olcon Rauha ja Laupius, ja Jumalan Israelin päällä**. (B)

Vnd wie viel nach dieser Regel einher gehen, **vber die sey Friede vnd Barmhertzigkeit, vnd vber den Jsrael Gottes.** (L)

Och alle the ther effter thenne reghla framgå, **öffuer them ware fridh och barmhertugheet, och offuer gudz Jsrael** – – (NT)

Och alle the som effter thenna Reglo wandra, **offuer them ware fridh och barmhertigheet, och offuer Gudz Jsrael.** (GVB)

et quicumque hanc regulam secuti fuerint **pax super illos et misericordia et super Israhel Dei** (V)

Et quicumque juxta regulam hanc incedunt, **pax super eos & misericordia, & super Israelem Dei.** (ER)

Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ ζοιγήσουσιν, **εἰρήνην ἐπ' αὐτούς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.** (KR)

Rakenteeltaan edellistä vastaava *veri olkoon jonkun päällä* tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä neljä kertaa. Nykysuomen kannalta adessiivisi olisi luonteva siksi, että verbi on staattinen *olla*. Toisaalta verbi on käskymuotoinen, ja siihen sopii merkityksen puolesta myös tulosija. Tulosijaista tulkintaa tukevat muut raamatunkäännökset: Nykykäännöksessä on esimerkiksi 463 *tulla päälle* ja Bibliassa *olla päälle*. Lutherin saksannoksessa on *sey vber* ja ruotsinnoksissa *ware offuer*. Kreikankielisessä lähdetekstissä on *ἐπὶ* ja latinannoksissa *super*. Kaikkien prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivimuotoisia. Latinannoksesta ja kreikankielisestä tekstistä puuttuu kokonaan *olla*-verbi. Esimerkissä 464 tulosijatulkintaa tukee myös se, että *meidän lasten päällen* -rakenteen *päällen*-muoto tulisi tulkita *-len*-päätteiseksi allatiiviksi, sillä adpositioon ei liity possessiivisuffiksia, joksi *len*-muodon *n* on toisinaan mahdollista tulkita. Rakenteiden adpositioilla ilmaistaan kohdetta, mutta ne on mahdollista tulkita myös kuvaanollisesti käytetyiksi spatiaaliseksi adpositioiksi.

Esimerkissä 463 kaikissa Agricolan käyttämässä lähdeteksteissä 'päällä/päälle'-merkityksisen preposition täydennyksenä on (*teidän*) *pää* samoin kuin Bibliassa. Agricolan käännöksessä täydennyksenä on *te*-pronomini ja nykysuomenoksessa *te itse*. Periaatteessa olisi siis mahdollista tulkita myös Agricolan *pälen*-muoto *pää*-substantiivin muodoksi *päällän* 'päänne päällä'.

(463) Teiden Weren **olcoon teiden pälen** – – (A-II-363-[Ap-18:6])

Tulkoon teidän verenne **teidän itsenne päälle!** (R)

– – teidän weren **olcon teidän päänne päälle** – – (B)

Ewer Blut **sey vber ewer heubt** – – (L)

Jdhart blo(o)dh **ware offuer idhart hu/offuudh** – – (NT; GVB)

s/Sanguis vester **super caput vestrum** – – (V; ER)

Τὸ αἷμα ὑμῶν **ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν** (KR)

(464) Ja wastasi caiki *canssa* ia sanoi, Henen werense **olcon meiden pälen ia meiden lasten pälen.** (A-III-177-[Mt-27:25])

Silmät ovat jonkun tai jonkin päällä tai päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa ja *kasvo on jonkun päällä tai päälle* esiintyy kerran Agricolan kielessä (molemmat esim:ssä 465). Ensimmäiselle suorimpana mallina on ruotsinnosten *öghon äro offuer*. Myös muissa Agricolan lähdeteksteissä on vastaava prepositio, mutta saksassa on prepositiorakenteen pääsanana *sehen* 'nähdä' ja latinannoksista ja kreikankielisestä versiosta puuttuu verbi kokonaan. Kaikkien lähdekielten prepositioiden täydennykset ovat tulosijaisia akkusatiiveja.

Myös *kasvo on jonkun päällä tai päälle* on käännetty ruotsinnoksista. Tarkin vastine on GVB:ssä: *ansichte är offuer*. NT:ssä on *tilseende* 'valvominen, huolehtiminen' *är ofuer*. Lutherilla on tässäkin *sihet auff*, jonka täydennys on tulosijainen akkusatiivi. Erasmuskin latinannoksessa on *adspectus* 'katsominen, silmäys, katse' (Streng 1997) *super* ja Vulgatassa ja Erasmuskin kreikankielisessä versiossa elliptiset lauseet: *Domini super* ja *Πρόσωπον δε Κυρίου*. Myös latinannoksissa ja kreikankielisessä tekstissä prepositioiden täydennykset ovat akkusatiivissa.

Adpositioiden adessiivitulkintaa tukee staattisen pääsanana (*silmät ovat/kasvo on*) lisäksi se, että ensimmäisessä virkkeessä on inessiivi *rukuuksisans*. Sen sijaan allatiivitulkintaa tukevat uudemmat käännökset ja lähdekielet. Adpositioilla ilmaistaan kohdetta tai suuntaa, mutta ne on mahdollista tulkita myös kuvaannollisesti käytetyiksi spatiaaliksi adpositioiksi.

(465) Sille ette HERRAN **silmät ouat Wanhurskain päle**, ia henen Coruansa heiden rucuxisans. Mutta HERRAN **casuo ombi pahointekiedhen päle**. (A-II-606-[1Pt-3:12])

Sillä Herran **silmät katsovat hurskaiden puoleen**, hänen korvansa kuulevat heidän rukouksensa, mutta Herran **kasvot kääntyvät pahantekijöitä vastaan**. (R)

Sillä Herran **silmät tarkkaavat vanhurskaita** ja hänen korvansa heidän rukouksiansa, mutta Herran **kasvot ovat pahantekijöitä vastaan**. (VR)

Sillä HERRAN **silmät owat wanhurscasten päälle**, hänen corwans heidän rucouxisans. Mutta HERRAN **caswo on pahointekiäin päälle**. (B)

Denn **die augen** des HERRN sehen auff die Gerechten, vnd seine ohren auff jr gebet. **Das angesichte** aber des HERRN sihet auff die da böses thun. (L)

Ty ath herrans **öghon äro offuer the retferdugha**, och hans ören till theras böen, Men herrans tilseende är ofuer them som oondt göra – – (NT)

Ty Herrans **öghon äro offuer the retferdigha**, och hans öron till theras böön. Men Herrans ansichte är offuer them som ondt göra. (GVB)

quia **oculi** Domini **super iustos** et aures eius in preces eorum **vultus** autem Domini **super facientes mala** (V)

Quoniam **oculi** Domini **super justos**, & aures ejus ad deprecationem illorum. Rursus adspectus Domini **super eos qui faciunt mala**. (ER)

Ἵτι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. Πρόσωπον δε Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά. (KR)

Seuraavassa esimerkissä on kerran Agricolan kielessä esiintyvä *silmät ovat avoi jonkun päällä* tai *päälle*. Sille mallina on saksankielinen (*lassen*) *augen sein offen vber*. Preposition täydennys *vns* voi olla joko datiiivi- tai akkusatiivimuotoinen. Adpositiorakenteella ilmaistaan kohdetta tai suuntaa tai se on mahdollista tulkita kuvaannolliseksi yläpuolelle tulemista ilmaisevaksi adpositioksi.

- (466) Mutta mine wiele neuremesta rucolen, ettes tadhoijsit, öölle ia peiuelle **sinun silmes** anda **meiden päleni auoij olla**, ioca homen meite wariella, caikissa hädhesse meite szoijella – – (A-I-674)
Dich aber ferner demüttiglich pittend, du wöllest **deine augen** tag vnnd nacht **vber vns offen sein lassen**, alle morgen vns schützen, in allen nötten vns helffen – – (G, 453; HO, 118)

Säätää (oikius) jonkin päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Saksan *auff Erden* ja nykysuomennos tukevat olosijatulkintaa. Sen sijaan Bibliassa on tulosijainen allatiivi. Adpositiolla ilmaistaan paikkaa.

- (467) Eipe henen pidhe nuriseuan oleman, eike hirmulisen, ette henen pite Oikiudhen **maan päle säätemen**. (A-III-486-[Jes-42:4])
Eikä hän murru, ei himmene hänen liekkinsä, vaan hän saattaa kaikkialla oikeuden voimaan. (R)
Ei hänen pidä nurisewan eikä hirmuisen oleman: sillä hänen pitää oikeuden **maan päälle säätämän**. (B)
Er wird nicht mürrisch noch grewlich sein, Auff das er **auff Erden** das Recht **anrichte** – – (L)
Han skal icke wara knorrisk eller gruffueligh, på the than **skal settia rett på iordenne** – – (GVB)
non erit tristis neque turbulentus donec ponat in terra iudicium (V)

Tehdä hyvää jonkin päällä tai *päälle* esiintyy Agricolan kielessä kerran. Adpositiorakenteella ilmaistaan kokijaa, mutta adpositio voidaan tulkita myös spatiaaliseksi. Tulosijatulkintaa tukevat virkkeessä oleva datiiivigenetiivi *minun* 'minulle' ja nykysuomennos. Toisaalta adessiivia puoltaa Biblian käännös ja Lutherin saksannos, jossa *auff*-preposition täydennys on datiiivimuotoinen, jolloin kyse on olosijasta. Toisaalta datiiivi selittyy myös ilmauksen habitiivisen merkityksen kautta.

- (468) Se Wanhurskas löken minua ysteuelliseste, ia laittacan minua, Sen pite minun iwri **hyue tekemen**, Ninquin Balsam **minun Pääni päle** – – (A-III-424-[Ps-141:5])
Oikein on, jos vanhurskas minua lyö. Auta, etten torju hänen kuritustaan -- se on kuin öljyä pääni hiuksille! (R)
Wanhurscas lyökän minua ystävällisest, ja laittacan minua, se **teke minun** aiwa **hywä**, nijncuin Balsam minun **pääni päällä** – – (B)
Der Gerechte schlahe mich freundlich vnd straff mich, Das **wird mir** so **wol thun**, als ein Balsam **auff meinem heubt** – – (L)

Then rettferdighe slå migh weligha, och straffe migh, Thet **skal göra migh** så **gott**, som Balsam **på mitt hoffuudh** – – (GVB)

corripit me iustus in misericordia et arguat me oleum amaritudinis non inpinguet caput meum – – (V-[Ps-140:5])

Tehdä merkki jonkun päällä tai päälle esiintyy Agricolan kielessä kaksi kertaa. Allatiivitulkinnan mukaan adpositiorakenteen merkitys olisi 'jollekulle', jolloin adpositiorakenteella ilmaistaisiin vastaanottajaa. Tulosijaista allatiivitulkintaa tukevat uudet raamatunkäännökset. Adessiivitulkintaa, jolloin adpositiorakenne ilmaisisi paikkaa, tukevat Biblian *sairaisa* ja lähdetekstit: latinannosten ablatiivin kanssa järjestyvä *super*, kreikankielisen tekstin genetiivin kanssa järjestyvä ἐπι-prepositio ja myös Lutherin saksannoksen datiiivin kanssa järjestyvä *an*-prepositio.

(469) Ja seurasi hende palio Cansa, Sentedhen ette he näit henen **merkings**, iotka hen **teki Sairasten päle**. (A-II-259-[Jh-6:2])

Häntä seurasi suuri väkijoukko, sillä ihmiset olivat nähneet tunnusteot, joita hän teki parantamalla sairaita. (R)

Ja häntä seurasi paljon kansaa, koska he näkivät ne **tunnusteot**, joita hän **teki sairaille**. (VR)

Ja händä seurais paljo Canssa, että he näit hänen **merckings**, cuin hän **teki sairaisa**. (B)

– – vnd es zoch jm viel Volcks nach, darumb das sie Zeichen sahen, die er an den Krancken thet. (L)

– – och mykit folk fölgde honom, ty ath the sågho hans teekn som han giordhe medh them som siwke wåro – – (NT)

Och mykit folck fölgde honom, Therföre at the sågho hans tekn, som han giorde medh them som siwke woro. (GVB)

et sequebatur eum multitudine magna quia videbant **signa** quae **faciebat super his qui infirmabantur** (V)

Et sequebatur eum turba multa, quia videbant ejus **signa**, quae **faciebat super his qui infirmabantur**. (ER)

Καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἐώρων αὐτοῦ **τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων**. (KR)

Täyttää hirmusuus jonkin tai jonkun päällä tai päälle esiintyy kaksi kertaa Agricolan kielessä. Molemmat esiintymät ovat alla olevassa esimerkissä. Mikäli adpositio olisi allatiivimuotoinen, sen merkitys olisi 'vastaan, kohtaan', ja mikäli se olisi adessiivimuotoinen, olisi kyse paikanilmauksesta. GVB:ssä Agricolan käännöstä vastaa *fulkompna grymheet (vp)på*. Vuoden 1933 raamatunkäännös tukee *päällä*-tulkintaa. Samoin Lutherin saksannoksen *an*, joka järjestyä olosijaisella datiivilla. Myös latinan *in*-preposition täydennys on olosijainen. Toisaalta Bibliassa on vastaava *täyttää hirmuisuus päälle*, ja myös nykysuomennoksen *syöstä vastaan* tukee *päälle*-tulkintaa.

- (470) Juritellens mine tadhon **teutte minun Hirmusudheni sen Seinen päle, ia ninen päle**, iotca sen irdhalisel Calkilla pyhkiuet – – (A-III-580-[Hes-13:15])
 Minä syöksen kaiken vihani muuria ja sen kalkitsijoita vastaan – – (R)
 Niin minä panen kiivauteni täytäntöön seinässä ja niissä, jotka sen kalkilla valkaisivat, ja sanon teille – – (VR)
 Ja nijn minä tahdon **täyttä minun hirmuisudeni seinän päälle, ja nijden päälle**, jotca sen wetelällä calkilla siuwat, ja sanowat teille – – (B)
 Also wil ich meinen grim volenden an der Wand, vnd an denen, die sie mit losem Kalck tünchen – – (L)
 Altså skal iagh **fulkompna mina grymheet på weggenne, och vppå them** som henne medhlösom kalck bestryka – – (GVB)
 et conplebo indignationem meam in parietem et in his qui linunt eum absque temperamento – – (V)

Kaiken kaikkiaan useimmat näistä adpositioista, jotka voivat olla joko adessiivi- tai allatiivisijaisia, ilmaisevat paikkaa ‘jonkin (ylä)puolella/-lle, yllä, ylle’. Adpositioilla voidaan ilmaista paikkaa (‘jossakin’) tai kohdetta, kokijaa tai vastaanottajaa sen mukaan, onko kyseessä olo- vai tulosijainen adpositio. Lisäksi adposition merkitys voi olla ‘vastaan’ ja ‘kohdalla/kohtaan’. Osa rakenteista on idiominkaltaisia.

Adpositioiden täydennykset ovat yleensä ihmistarkoitteisia (17). Lisäksi täydennyksillä ilmaistaan paikkaa (7), artefaktia (7), ruumiinosaa (3) ja kerran muuta konkreettista ja kerran täydennys koostuu kahden eri kategorian nomi-neista. Adpositiorakenteiden pääsanat ovat kaikki verbejä. Tekoa ilmaisevat ver-bit ovat yleisin pääsanojen merkityskategoria. Niitä on kaksitoista. Puheaktia ja tilaa ilmaisee seitsemän verbiä, perkeptiota kolme ja liikettä kaksi. Lisäksi viisi verbiä voi ilmaista tulkinnan mukaan joko tilaa tai liikettä.

III PÄÄTELMÄT

10. MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN KIELEN *ALA-*, *YLÄ-* JA *PÄÄ-*VARTALOISET ADPOSITIOT

10.1. Adpositiot Agricolan teoksissa

Agricolan kielen *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloiset adpositiot muodostavat mielenkiintoisen mutta määrällisesti hyvin epätasaisen tutkimuskohteen. *Pää-*vartaloisia adpositioita on koko aineistosta 91 %, *ala-*vartaloisia adpositioita 9 % ja *ylä-*vartaloisia adpositioita alle promille. (Ks. taulukko 1.)

*Ala-*vartaloisista adpositioista *alla* ja *ala* ovat suunnilleen yhtä yleisiä, kummankin esiintymiä on aineistossa jonkin verran yli sata. Sen sijaan erosijainen *alta* on aivan marginaalinen. Se esiintyy aineistossa kaksi kertaa.

*Pää-*vartaloisista adpositioista *päälle* on ylivoimaisesti yleisin. Se on koko aineiston yleisin adpositio ja kattaa 69 % koko aineiston adpositioesiintymistä. Myös *päällä* on melko yleinen, joskin huomattavasti harvinaisempi kuin *päälle*. *Päällä*-adposition esiintymiä on 20 % koko aineiston adpositioesiintymistä. Sen sijaan erosijainen *päältä* on harvinaisuus. Se esiintyy aineistossa alle kaksikymmentä kertaa. *Päälle*-adposition yleisyyttä selittää se, että *päälle*-adpositiota vastaavat prepositiot ovat hyvin tyypillisiä Agricolan lähdetekstien kielissä. Jos Agricolan kielestä jätetään pois vierasperäistä mallia noudattavat *päällä* ja *päälle* -adpositiot, *päällä*-adpositioita jää 505 ja *päälle*-adpositioita 637 todellisten 560 ja 1945 esiintymän sijaan (ks. taulukko 56).

*Ylä-*vartaloiset *yltä* ja *ylle* ovat äärimmäisen harvinaisia. Ne kumpikin esiintyvät vain kerran aineistossa.

Suomen kielessä adessiivi on ulkopaikallissijoista yleisin, allatiivi toiseksi yleisin ja ablatiivi harvinaisin. (Ks. luku 4.3.) Tämä auttaa ymmärtämään, miksi erosijaiset adpositiot ovat harvinaisia Agricolan adpositioiden joukossa. Adessiivi on yleisempi *ala-*vartaloisissa adpositioissa kuin pääosin tulosijainen *ala-*adpositio, mutta *pää-*vartaloisissa adpositioissa allatiivi on ehdottomasti yleisin sijamuoto, joten adpositioiden sijat eivät noudata *pää-*vartaloisten adpositioiden osalta nykysuomen ulkopaikallissijojen yleisyyttä.

Kuten johdantoluvussa esitettiin, ylhäällä–alhaalla-akseli hahmottuu ihmisen pystyasennon kautta, ja kun ihminen seisoo, edessä ja maanpinnan yläpuolella oleva tila on kaikkein helpoimmin käsiteltävissä. Onkin odotuksenmukaista, että yläpuolella olemista ilmaisevia adpositioita on enemmän kuin alapuolella olemista ilmaisevia. Samoin odotuksenmukaista on se, että alkuaan yläpuolella olemista ilmaiseet adpositiot ovat kieliopillistuneet pitemmälle kuin alapuolella olemista ilmaiseet ja ovat siis yleisimpiä myös siksi, että niitä käytetään useammassa merkityksissä kuin alapuolella olemista ilmaiseita adpositioita.

Alkuaan yläpuolella olemista ilmaiseista adpositioista *pää-*vartaloiset adpositiot ovat erittäin yleisiä Agricolan kielessä. Sen sijaan *ylä-*vartaloisten adpositioiden esiintymät ovat lähinnä kuriositeetteja, sillä niitä esiintyy Agricolan kielessä vain kaksi. Niitä olisi voinut olettaa olevan enemmän, sillä ainakin nykysuomessa ne ovat usein ylätyylisiä ja sopisivat juuri siksi uskonnolliseen tekstiin. *Ylä-*vartaloisia adpositioita onkin enemmän nykyisessä Uuden testa-

mentin suomennoksessa kuin Agricolan Uuden testamentin suomennoksessa. (Ks. luvut 8.2 ja 8.3.)

Olen tarkastellut tutkimuksessa adpositioiden esiintymästä myös teoksittain. Taulukossa 52 esitetään Agricolan adpositioiden esiintymien määrät niin, että se teos, jossa on eniten adpositioita, on mainittu ensinnä. Taulukossa 53 puolestaan esitetään kunkin adposition suhteellinen määrä kokonaissanemäärään suhteutettuna kussakin Agricolan teoksessa.

TAULUKKO 52. Adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Alla	Alta	Ala	Päällä	Päältä	Päälle	Päällä/-lle	Yltä	Ylle	Yht.	%
UT	55	1	43	167	3	686	15	1		971	34 %
RU	29		35	87	4	436	8			599	21 %
PS	9	1	28	112	3	266	1			420	15 %
WE	25		16	109	4	249	6			409	14 %
KK	7			15	1	134	1			158	6 %
ME	10			32		58			1	101	4 %
PR	4		3	29		54	2			92	3 %
PI	0			7	2	52	3			64	2 %
ABC	4			2		10				16	1 %
Yht.	143	2	125	560	17	1945	36	1	1	2830	100 %

TAULUKKO 53. Adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Abckirja	16	1269	1,26 %
Messu	101	10695	0,94 %
Psalttari	420	45935	0,91 %
Käsikirja	158	18548	0,85 %
Weisut ja ennustokset	409	55575	0,74 %
Rukouskirja	599	93210	0,64 %
Profeetat	92	15652	0,59 %
Uusi testamentti	971	174324	0,56 %
Piina	64	13751	0,47 %
Yhteensä	2830	428959	0,66 %

Taulukon 52 perusteella nähdään, että adpositioita esiintyy eniten Uudessa testamentissa, yli kolmasosa kaikista adpositioesiintymistä. Toiseksi eniten adpositioita esiintyy Rukouskirjassa, jossa on 21 % kaikista adpositioesiintymistä.

Nämä kaksi ovatkin Agricolan laajimmat teokset (sivumääristä ks. taulukko 2). Psalttari ja Weisut ja ennustokset ovat kolmannella ja neljännellä sijalla, ja niissä on lähes yhtä paljon adpositioita. Muissa teoksissa adpositioita on vähemmän, ja hännän huippuna on odotuksenmukaisesti lyhyt ja suppea Abckirja.

Taulukko 53 sen sijaan paljastaa ensinnäkin sen, että jo pelkästään nyt tutkittavana olevia adpositioita on Agricolan kielessä hyvin paljon verrattuna nykykielen adpositiomäärään. Nykytekstissä on yhden tutkimuksen mukaan adpositiota 0,05 % kaikista sanoista (vrt. alaviite 28), Agricolan kielessä jo pelkästään nyt tutkittavana olevat adpositiot kattavat lähes 0,7 % kaikista sanoista.

Taulukosta selviää myös se, että kun tarkastellaan adpositioiden määrää koko teoksen sanemäärän suhteen, adpositioita on eniten Abckirjassa, jossa niitä on yli prosentti. Seuraavaksi eniten adpositioita on Messussa, Psalttarissa⁸⁵ ja Käsikirjassa. Agricola on kääntänyt Messun ja Käsikirjan pääosin ruotsista, ja ruotsi on Agricolan lähdekielistä kaikkein analyttisin. Tällä saattaa olla vaikutusta siihen, että juuri näissä teoksissa on suhteellisesti paljon adpositioita, sillä Agricola kääntää tekstejä paljolti sanasta sanaan. Psalttari sen sijaan koostuu psalmeista, jotka ovat Raamatun kaunokirjallisinta ainesta, runoutta. Se on saattanut vaikuttaa siihen, että käännöksessä on tarkoituksellisesti pyritty kohti kaunokirjallista ja erityisesti uskonnollista tyyliä ja tästä syystä siinä on käytetty paljon lähdeteksteissä olevia adpositioita. Aineistonkäsittelykappaleissa erityisesti vierasta mallia noudattavien adpositioiden yhteydessä sivutaan tätä kaunokirjallisen tai uskonnollisen tyylin tavoittelua. Sellaiset adpositiot, jotka vaikuttavat vierasperäisiltä ja jotka on muodostettu analogisesti jonkin vastaavan rakenteen mallin mukaan, kertovat selkeimmin tietoisesta tyylivalinnasta. Adpositioiden käyttö on kuitenkin kokonaisuudessaan tyylillinen valinta, ja se tulee ilmi omaperäisten adpositioiden käytön runsautena. Myös nykyisessä raamatun-suomennoksessa on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota psalmien kaunokirjallisiin piirteisiin (Huhtala 1992, 203). Lisäksi Psalttarin adpositioiden suureen määrään on voinut vaikuttaa se, että Psalttari on usean ihmisen kääntämä teos, ja toiset kääntäjät, erityisesti kääntämistä harjoitelleet koululaiset, ovat voineet kääntää enemmän sanasta sanaan kuin Agricola.

Vähiten adpositioita on Uudessa testamentissa ja uusitamentillisessä Piinassa, ja hieman niitä enemmän Vanhan testamentin osien suomennoksissa (paitsi Psalttarissa) ja Rukouskirjassa. Tulos on sikäli yllättävä, että olisi voinut ajatella adpositioita olevan kaikkein eniten juuri Raamatun osien suomennoksissa, sillä olisi voinut ajatella, että pyhän tekstin kääntämisessä sanasta sanaan kääntäminen olisi ollut vielä yleisempää kuin muissa uskonnollisissa teksteissä.

Tutkimuksessa on tarkasteltu myös Agricolan adpositioiden malleina olevia lähdekielisiä prepositioita otoksen avulla ja toisaalta erityisesti vierasperäistä mallia noudattavia adpositioita tarkasteltaessa. Tutkimuksessa ei siis ole käyty läpi järjestelmällisesti kaikkia Agricolan adpositioiden esikuvina olevia preposi-

⁸⁵ Myös *kasvojen edessä*, *edestä*, *eteen* -adpositiorakenne esiintyy VR:ssa erityisesti psalmeissa ja myös Mooseksen kirjoissa. Esiintymien määrässä on suuri ero verrattuna muihin vanhan testamentin kirjoihin. Sen sijaan vuoden 1992 suomennoksessa ei ole vastaavaa eroa vanhan testamentin eri kirjojen välillä. (Kela 1998, 47.)

tioita. Useimmille Agricolan kielen adpositioille löytyy kirjaimellinen malli ainakin yhdestä, yleensä useammastakin lähdetekstistä. Agricolan adpositiot muodostavat kuitenkin jatkumon sen suhteen, miten suoraan ne on käännetty mallista. Agricolan kielessä on myös esimerkiksi sellaisia adpositiotapauksia, joita vastaa lähdeteksteissä adverbi tai adpositiota vastaava yhdysverbin määriteosa, ja myös sellaisia tapauksia, joissa Agricola on abstrahoinut erilaisista malleista vierasta muotoa muistuttavan rakenteen. (Ks. erit. luku 9.4.5.13.) Erityisesti näissä adpositiorakenteissa voi olla kyse arvokkaan, kristillisen tyylin tavoittelusta.

Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että Agricola on noudattanut adpositioita kääntäessään useammin ruotsin- ja myös saksankielistä mallia ja harvemmin latinan- ja kreikankielistä mallia. Tämä tutkimustulos on linjassa Agricolan Uutta testamenttia ja sen erikielisiä lähdetekstejä tutkineen Itkonen-Kailan (1997) tulosten kanssa. Tulos on odotuksenmukainen myös sikäli, että ruotsi ja saksa ovat analyttisempiä kieliä kuin latina ja kreikka, ja niissä esiintyy enemmän prepositioita. Ruotsi on myös näistä lähdekielistä Agricolan parhaiten, ainakin äidinkielenomaisesti, hallitsema kieli.⁸⁶

Uuden testamentin ykkös- ja kakkososan adpositioesiintymien määrän vertailu osoittaa, että ykkösosassa on enemmän adpositioita (473) kuin kakkososassa (356). Myös sivumäärään suhteutettuna adpositioita on hieman enemmän ykkös- kuin kakkososassa. Heinisen ja Itkonen-Kailan mukaan klasisten kielten vaikutus on suurempi evankeliumeissa eli ykkösosassa⁸⁷ kuin kirjeissä eli kakkososassa (ks. luku 2.3). Tämän mukaan olisi ollut odotuksenmukaista, että kakkososassa olisi ollut enemmän adpositioita kuin ykkösosassa. Selitystä ykkösosan suuremmalle adpositiomäärälle voi lähteä etsimään ainakin tekstilajeja tarkastelemalla.⁸⁸

⁸⁶ Agricolan äidinkielestä on kirjoittanut muun muassa Osmo Ikola (1988).

⁸⁷ Ykkösosaan sisältyy myös Apostolien teot.

⁸⁸ Lisäksi tämän tutkimusaineiston avulla on mahdollista tehdä se havainto, että Agricolan teosten reunahuomautuksissa esiintyy yhteensä 1,8 % kaikista tarkasteltavina olevista adpositioista, koko Uuden testamentin esipuheissa 0,8 % ja Uuden testamentin muussa tekstissä (otsikot, summaariot, esipuheet ja jälkipuheet) 3,3 % kaikista adpositioista. Agricola on seurannut näissä erityisesti Lutherin mallia ja myös GVB:tä, joten se saattaa selittää suhteellisen suurilta tuntuvat adpositioesiintymien määrät. Adpositioiden esiintymien määriä ei ole suhteutettu tekstien kokonaissanemäärään, joten siihen, että määrät tuntuvat suurilta, tulee suhtautua varauksellisesti. Näiden tekstilajien ja kaiken kaikkiaan Agricolan kielen tekstilajien tarkempi tutkiminen adpositioiden kannalta on kiinnostava tutkimusaihe, jota ei ole mahdollista tutkia sen vaatimalla laajuudella tässä tutkimuksessa.

10.2. Agricolan kielen adpositioiden syntaksi

Useimmat Agricolan kielen tarkasteltavana olevat adpositiot ovat postpositioita. Kuten taulukosta 54 näkyy, peräti 98,4 % adpositioista on postpositioita. Yleensä myös pelkän possessiivisuffiksin kanssa järjestyvät adpositiot luetaan postpositioiksi. Olen kuitenkin laskenut ne omaksi adpositiotyyppikseen. Possessiivisuffiksin kanssa adpositiorakenteen muodostavia adpositioita on Agricolan kielessä 1,4 %. Pelkän possessiivisuffiksin kanssa esiintyviä adpositioita olisi voinut ajatella olevan enemmänkin, sillä persoonapronominit ovat hyvin tyypillisiä adpositiorakenteen täydennyksiä (vrt. taulukko 58). Tässä Agricolan käytämät lähdetekstit ovat voineet vaikuttaa asiaan, sillä niissä on vain prepositiorakenteita, ei pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteita muodostavia adpositioita (eikä myöskään postpositiorakenteita) tarkasteltavana olevien adpositioiden vastineina.

Prepositioiden määrä puolestaan on vielä pienempi kuin pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavien adpositioiden. Prepositioita on aineistossa vain kuusi, ja ne kattavat kaksi promillea koko aineiston adpositioista. Koska Agricolan kieli on käännöstä indoeurooppalaisista prepositiokielistä ja kääntäessä on noudatettu lähdetekstejä tarkkaan, olisi voinut ajatella, että Agricolan kielessä on enemmän prepositioita kuin nykykielessä. Tarkasteltavana olevista adpositioista ei kuitenkaan saa tukea tälle ajatukselle, sillä tutkittavista adpositioista vain murto-osa on prepositioita. Sen sijaan on mahdollista, että muissa Agricolan kielen ja vanhan kirjasuomen adpositioissa prepositioiden suhteellinen osuus on nykykieltä suurempi. Esimerkiksi Agricolan *keski-*vartaloisista adpositioista prepositioita on noin 20 %, ja Agricolan Uuden testamentin ja nykyisen Uuden testamentin käännöksen vertailu osoittaa, että ulkopaikallissijaisten *keski-*vartaloisten prepositioiden määrä on vähentynyt 29 %:sta 14 %:iin (Salmi 2009, 28, 31). On kuitenkin huomattava, että *keski-*vartaloisten adpositioiden frekvenssi on suhteellisen pieni, Agricolan kielessä on yhteensä 143 *keski-*vartaloisten adpositioiden esiintymää.

TAULUKKO 54. Adpositioiden sijainti suhteessa täydennykseen.

Adpositio	Post	%	Pre	%	Suff	%	Yhteensä
alla	142	99,3 %			1	0,7 %	143
ala	122	97,6 %	1	0,8 %	2	1,6 %	125
alta	2	100,0 %					2
päällä	558	99,6 %	1	0,2 %	1	0,2 %	560
päältä	17	100,0 %					17
päälle	1907	98,0 %	4	0,2 %	34	1,7 %	1945
päällä/-lle	36	100,0 %					36
yltä					1	100,0 %	1
ylle	1	100,0 %					1
Yhteensä	2785	98,4 %	6	0,2 %	39	1,4 %	2830

Pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavat adpositiot esiintyvät tyypillisesti spatiaalisissa merkityksissä. Viisi kertaa pelkän possessiivisuffiksin kanssa järjestyvä adpositio noudattaa vierasperäistä mallia, kaksi kertaa se merkitsee 'kimppuun' ja kerran se ilmaisee hallinnan alaisuuteen joutumista. Prepositiot esiintyvät viisi kertaa ilmaisemassa paikkaa, ja kerran prepositio noudattaa vierasperäistä mallia.

Ala, *päällä* ja *päälle* ovat Agricolan kielessä prepositioita, postpositioita ja pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavia adpositioita. Niistä tulosijaiset *ala* ja *päälle* esiintyvät suhteellisesti eniten pelkän possessiivi-suffiksin kansa. *Alla* on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta postpositio. Kerran se muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa.

Pelkästään postpositioita ovat Agricolan kielessä *alta*, *päältä* ja *ylle*. On kuitenkin syytä huomata, että ne ovat erittäin pienifrekvenssisia adpositioita. Aineiston ainoa *yltä* muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa.

Kaikki tarkasteltavana olevat adpositiot muodostavat rakenteen kahta poikkeusta lukuun ottamatta genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa. Kaksi kertaa täydennys on nominatiivimuotoinen. Nominatiivimuotoisuus selittyy kerran sillä, että Agricola on jättänyt taivuttamatta vierasperäisen paikannimen. Toisessa tapauksessa runomitan noudattaminen on saanut tinkimään oikeasta sijasta ja valitseman genetiivin sijaan nominatiivin.

Adpositioiden, myös postpositioiden, täydennykset voivat saada määritteitä niin Agricolan kielessä kuin nykykielessäkin. Määritteinä voivat toimia niin substantiivirakenteet kuin sivulauseetkin. Agricolan kieli poikkeaa nykysuomesta määritteiden kannalta siten, että siinä määritteinä olevien relativisten sivulauseiden määrä on suuri. Jokin muunlainen määrite tai kokonaan toisenlainen rakenne on postpositiokielessä yleensä sujuvampi ratkaisu kuin sivulausemäärite, sillä postpositiorakenteen postpositio tulee täydennyksen ja sitä määrittävän sivulauseen väliin. Sen sijaan prepositiorakenteessa preposition täy-

dennys edeltää sen määrittänä olevaa sivulausetta, jolloin sivulause liittyy saumattomasti pääsanaansa. Sivulausemääritteiden suuri määrä, joka tulee esille erityisesti *pää-*vartaloisten adpositioiden yhteydessä, kertoo Agricolan käännotaktiikasta. Lähdekielten prepositiorakenteiden täydennyksiä määrittävät sivulauseet on haluttu kääntää suoraan.

Adpositioiden syntaksiin kuuluvat myös niiden rinnastussuhteet. Taulukon 55 on koottu ne adpositiot ja sijamuodot, joiden kanssa tarkasteltavana olevat adpositiot rinnastuvat.

TAULUKKO 55. Adpositioiden rinnastussuhteet.

Adpositio/sijam.	Alla	Ala	Päällä	Päälle	Yhteensä
aikana	3				3
ala				3	3
alla			4		4
puoleen				2	2
päin				2	2
päälle		3			3
päällä	4				4
tykö				5	5
tykönä			1		1
tähden				1	1
ylitse				9	9
inessiivi	8		24	1	33
elatiivi			1	1	2
illatiivi		1		6	7
adessiivi			2		2
nominatiivi				1	1
genetiivi				1	1
Yhteensä	15	4	32	32	83

Adpositiot rinnastuvat ensinnäkin niiden vastakohtaa ilmaisevien adpositioiden kanssa: *alla* ja *päällä* ja *ala* ja *päälle* rinnastuvat keskenään. Toiseksi adpositiot rinnastuvat synonyymisten adpositioiden kanssa: *alla* ja *aikana* ja *päälle* ja *ylitse*. Kolmanneksi adpositiot rinnastuvat muun paikkaa, suuntaa tai aikaa ilmaisevan adposition kanssa: *päällä* ja *tykönä*, *päälle* ja *puoleen*, *päälle* ja *päin*, *päälle* ja *tykö*. Rinnasteisia ovat kerran myös *päälle* ja *tähden*, jotka ovat kyseisessä kontekstissa synonyymiset.

Sijat, joiden kanssa adpositiot rinnastuvat, ovat kaikki sisäpaikallissijat ja adessiivi. Sen lisäksi *päälle*-adpositiorakenne rinnastuu kerran nominatiivimuotoisen ja kerran (datiivi)genetiivimuotoisen nominin kanssa. Huomiota kiinnittää

se, että *päällä*-adpositiorakenne rinnastuu hyvin usein inessiivimuotoisen nominin kanssa muihin rinnastussuhteisiin verrattuna. Tällöin on lähes poikkeuksetta kyse paikanilmauksista. *Päällä*-adpositiolla on rinnasteinen suhde kaiken kaikkiaan suhteellisen usein, yhtä usein kuin paljon frekventimmällä *päälle*-adpositiolla.

Agricola noudattaa rinnasteisten ilmausten suhteen erilaisia käännsstrategioita. Agricola on saattanut kääntää kaksi lähdekielen prepositiorakennetta niin, että hän on kääntänyt toisen adpositiorakenteella ja toisen sijamuodolla (esim. 5). Toiseksi Agricola on voinut kääntää prepositioilmauksen yhdestä kielestä ja sen kanssa rinnasteisen sijamuodon toisesta lähdekielestä (esim. 163). Kolmanneksi Agricola on kääntänyt kaksi eri prepositiorakennetta kummankin suoraan niitä vastaavilla adpositiorakenteilla (esim. 85). Neljänneksi Agricola on voinut kääntää lähdetekstissä kaksi kertaa esiintyvän saman preposition kahdella eri adpositiolla, jotka ovat synonyymisia (esim. 199). Kaikkia rinnasteisia tapauksia ei ole käyty systemaattisesti läpi, joten Agricolalla saattaa olla myös muita käännsstrategioita. Esimerkiksi sellainen, että Agricola olisi kääntänyt lähdekielen kaksi synonyymistä prepositiota samalla adpositiolla.

10.3. Agricolan kielen adpositioiden semantiikka

Agricolan kielen *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloisten adpositioiden merkityksissä (ks. taulukko 56) kiinnittää huomiota se, että adpositioista miltei puolet noudattaa vierasperäistä mallia. Kuitenkin vierasperäistä mallia noudattavat vain *pää-*vartaloiset adpositiot ja erityisesti *päälle*-adpositiot. Koska *päälle*-adposition esiintymät kattavat 69 % koko aineistosta ja adpositio esiintyy hyvin usein vierasperäisen mallin mukaan käännettynä, selittyy vierasperäistä mallia noudattavien adpositioiden suuri määrä tällä.

TAULUKKO 56. Adpositioiden merkitykset.⁸⁹

Merkitys	Alla	Ala	Alta	Päällä	Päältä	Päälle	Päällä/-lle	Yltä	Ylle	Yht.	%
vierasp. malli				55	1	1309	18			1383	48,9 %
paikka tilassa, kohteena	72	51	1	491	16	547	17	1	1	1197	42,3 %
hallinnassa	15	40	1							56	2,0 %
kimppuun						37				37	1,3 %
aika	21			14						35	1,2 %
että, jotta						21				21	0,7 %
päin						20				20	0,7 %
avulla; nimissä	7	2								9	0,3 %
puolesta						5				5	0,2 %
lisäksi						3				3	0,1 %
vastaan						3				3	0,1 %
muu							1			1	0,0 %
Yhteensä	143	125	2	560	17	1945	36	1	1	2830	100,0 %

Vierasperäistä mallia noudattavat adpositiot ilmaisevat usein kohdetta, aihetta, vastaanottajaa, kokijaa ja välikappaletta tai välinettä. Myös hallintaa ilmaisevat adpositiot ovat melko yleisiä. Adpositioita voidaan käyttää myös spatiaalisissa merkityksissä vieraan mallin mukaisesti. Adpositiot eivät merkitse näissä yhteyksissä yläpuolella olemista tai yläpuolelle tulemistä, joten niiden käyttö ei vastaa suomen *pää-*vartaloisten adpositioiden merkityksiä vaan pikemminkin paikallissijojen merkityksiä 'jossakin, jostakin, johonkin'. Vierasperäistä mallia noudattavilla adpositioilla voidaan ilmaista myös suuntaa ja muita (abstrakteja) suhteita, kuten syytä. (Ks. tarkemmin luvut 9.2.5, 9.4.5 ja erit. 9.4.5.13.) Osa vierasperäistä mallia noudattavista rakenteista on leksikaalistunut Agricolan kielessä. Leksikaalistuneisiin rakenteisiin kuuluu erityisesti kognitiota ilmaisevia rakenteita, kuten *uskoa* tai *toivoa jonkin päälle*. Leksikaalistuneet rakenteet on lueteltu taulukossa 44.

Aivan kaikille adpositioille, jotka olen laskenut vierasperäistä mallia noudattaviin, ei ole (suoraa) mallia lähdeteksteissä. Niissä on kyse Agricolan vieraiden mallien pohjalta tekemistä yleistyksistä, ja ne kertovat siitä, että oma-peräisen ja vierasta mallia olevan adpositioiden käytön ero ei ole kategorinen. Erityisesti vieraan mallin mukaiset adpositiot, joilla ei ole suoraa esikuvaa, edustavat Agricolan valitsemaa kirjallista tai uskonnollista tyyliä.

⁸⁹ Taulukossa oleva muu merkitys johtuu siitä, että yksi aineiston *pää-*vartaloisen adpositio voi olla tulkinnan mukaan joko spatiaalinen tai temporaalinen. Myös erityisesti vierasperäistä mallia noudattavista adpositioista osa on merkityksensä kannalta monitul-kintaisia.

Vaikka useat Agricolan kielen adpositiot noudattavat vierasperäistä mallia, on aineistossa nähtävissä vahvasti myös adpositioiden omaperäinen käyttö. Adpositiot esiintyvät tyypillisesti ilmaisemassa paikkaa jonkin ala- tai yläpuolella. Kaikki aineiston adpositiot toimivat spatiaalisissa tehtävissä. Myös ne, jotka esiintyvät aineistossa vain kerran. Kunkin adposition alkuperäinen funktio on ollut paikan ilmaiseminen, ja tässä merkityksessä ne ovat yleisiä Agricolan kielessä ja samoin nykykielessä (ks. seuraava luku). On kuitenkin huomattava, että myös osa spatiaalisista adpositioista noudattaa lähdekielten esikuvaa. Tästä kertoo se, että *pää-*vartaloisten adpositioiden täydennyksinä olevista nomineista useat viittaavat sellaisiin artefakteihin, joilla on merkitykseltään vakiintunut käyttöpinta eli joiden sijaan olisi mahdollista käyttää myös sijamuotoa. Samaa kertoo myös Agricolan Uuden testamentin ja nykyisen Uuden testamentin käännöksen spatiaalisten adpositioesiintymien määrrien vertailu. Nykykäännöksessä on huomattavasti vähemmän spatiaalisia adpositioita kuin Agricolan käännöksessä.

Agricolan spatiaalisista adpositioista muodostuu kiinnostava jatkumo vierasperäistä mallia noudattaviin kieliopillisia suhteita ilmaiseviin adpositioihin. Esimerkissä 471 on kyse konkreettisesta konkreettisen esineen laittamisesta pään päälle. Esimerkissä 472 on käytetty konkreettista *panna ies* -ilmausta kuvaannollisesti, jolloin *ies*-sanana merkitys on 'rasitus, kuorma, taakka'. Esimerkeissä 473 ja 474 sen sijaan on kyse abstraktimmasta ilmauksesta *panna synnit* ja *panna usko jonkun päälle*. Niissä on edelleen käytössä liikeverbi *panna*, mutta objekti on merkitykseltään abstrakti. Sen sijaan esimerkin 475 *uskoa jonkun päälle* ei sisällä enää konkreettista verbiä eikä konkreettista objektiä, vaan *päälle*-adpositiorakenne liittyy merkitykseltään abstraktiin verbiin *uskoa*.

- (471) – – sine **panet** cullaisen **Crunun** henen **Pääns päle**. (A-III-238-[Ps-21:4])
- (472) Mixi te sis nyt kiusat Jumalata, ette te tadhotta Opetuslasten **caulan päle** sen **Iken panna** iota eikä meiden Iset eikä mös me woinut canda? (A-II-354-[Ap-15:10])
- (473) **Panit** meiden **synnit henen pälens**, ia annoit henen colemata kersie – – (A-III-092)
- (474) Aiatelcat neinen Jumalan Sanain pälen, ia muistaca ne wisusti, ia **pangata** wahua **wsko ninen päle**. (A-III-023)
- (475) **Wskottaco Jumalan päle**, nin te mös **vskot minun päleni**. (A-II-287-[Jh-14:1])

Kaikki muut adpositioiden merkitykset ovat täysin marginaalisia näihin kahteen – spatiaalisiin ja vierasperäistä mallia noudattaviin adpositioihin – verrattuna. Muissa merkityksissä adpositiot esiintyvät korkeintaan 2 %:ssa adpositioiden

esiintymistä. 'Jossain tilassa, jonkin kohteena, piirissä olemista' ja 'jonkun hallinnassa olemista' ilmaisevat *ala*-vartaloiset adpositiot ja erityisesti *ala*-adpositio. Myös *pää*-vartaloiset adpositiot voivat ilmaista hallintaa, mutta ne noudattavat tällöin vieraiden kielten mallia, joten ne on laskettu vierasperäistä mallia noudattaviin adpositioihin. *Ala*-vartaloiset adpositiot sen sijaan toimivat tässä tehtävässä nykykielessäkin, joten adposition kieliopillistuminen hallinnan ilmauksiin johtuu luultavasti omaperäisestä kieliopillistumisesta, mutta on mahdollista, että se on myös kontaktikieliopillistumisen tai polysemian kopioinnin seurausta.

Merkityksissä 'kimppuun', 'päin', 'lisäksi' ja 'vastaan' käytetään vain *päälle*-adpositiota. Nämä adposition käyttötavat ovat olemassa yhä nykykielessä ja voivat olla *päälle*-adposition omaperäistä kieliopillistumista. Aivan poissuljettua ei ole sekään, että ne johtuisivat kontaktikieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnista. Sen sijaan merkityksissä 'puolesta' ja liittomuotoisen konektorin osana esiintyvät *päälle*-adpositiot noudattavat vierasta mallia ja ovatkin karsiutuneet kokonaan nykykielestä.

Temporaalisissa merkityksissä esiintyvät aineiston olosijaiset adpositiot *alla* ja *päällä*. Adpositiot kieliopillistuvat tyypillisesti spatiaalisista temporaalisiksi, ja tämä kieliopillistuminen, joka on tapahtunut jo Agricolan aikaan mennessä, on nähtävissä aineistossa. Nykykielessä myös *päälle* voi ilmaista aikaa 'jonkin jälkeen', mutta se ei esiinny tässä funktiossa Agricolan kielessä.⁹⁰ Kyseessä saattaa olla sattuma, sillä Agricolan *päälle* esiintyy merkityksessä 'lisäksi', joka on Heinen kriteerien mukaan pitemmälle kieliopillistunut kuin 'jälkeen'-merkityksinen *päälle*. Tästä syystä on luontevampaa olettaa, että *päälle*-adpositiota olisi käytetty jo Agricolan aikaan temporaalisessa merkityksessä, mutta sitä ei vain esiinny tässä funktiossa aineistossa. Myöskään nykyisessä Uuden testamentin aineistossa ei esiinny yhtään temporaalista *päälle*-adpositiota.

Merkityksissä 'avulla; nimissä' esiintyvät *ala*-vartaloiset *alla* ja *ala*. Tämä adpositioiden käyttö on vierasperäistä ja karsiutunut nykykielestä.

Agricolan kielen *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloiset adpositiot muodostavat adpositiorakenteen tyypillisesti ihmistarkoitteisen täydennyksen kanssa. Tähän ryhmään kuuluvia täydennyksiä on koko aineiston täydennyksistä neljäsosa. Myös Jeesusta ja Jumalaa ilmaisevat nominit ovat yleisiä adpositioiden täydennyksinä. Näiden suurta määrää selittää se, että Agricolan kielessä on kyse uskonnollisesta tekstistä, jossa ihmiset, Jeesus ja Jumala ovat keskeisiä toimijoita. Osaltaan myös se, että *päälle*-adpositio esiintyy niin usein vierasperäistä mallia noudattavissa merkitykseltään abstrakteja suhteita ilmaisevissa rakenteissa, selittää sekä ihmistarkoitteisten että toisaalta myös merkitykseltään abstraktien täydennysten suurta määrää. Myös paikkaa ilmaisevat täydennykset ovat yleisiä. Ne ovat toiseksi yleisin täydennystyyppi, ja ne kattavat noin viidesosan koko aineiston adpositioiden täydennyksistä. Lisäksi yleisiä täydennyksiä

⁹⁰ Tosin esimerkkien 389 ja 390 adpositiot on mahdollista tulkita myös temporaalisiksi ja 'lisäksi'-merkityksinen *päälle* sisältää myös temporaalisen ulottuvuuden.

ovat artefaktia ilmaisevat täydennykset. Tarkat täydennyksen tyyppien määrät näkyvät taulukossa 57.

TAULUKKO 57. Adpositioiden täydennyksinä esiintyvien nominien kategoriat.

Nom:n kat.	Alla	Ala	Alta	Päällä	Päältä	Päälle	Päällä/-lle	Yltä	Ylle	Yht.	%
ihminen	26	23		37		602	17	1	1	707	25,0 %
paikka	28	5	1	298	9	205	7			553	19,5 %
abstrakti	42	30	1	11		230				314	11,1 %
artefakti	5	18		121	6	125	7			282	10,0 %
Jeesus	1			1		227				229	8,1 %
Jumala	1			3	1	219				224	7,9 %
ruumiinosa	12	27		26		59	3			127	4,5 %
teko	4	4				62				70	2,5 %
muu	1	1		2		65				69	2,4 %
muu konkr.	2	1		8		41	1			53	1,9 %
eläin				25		16				41	1,4 %
usea eri kateg.	5	1		2		30	1			39	1,4 %
henkiolento	1	1		6		17				25	0,9 %
aika				14		11				25	0,9 %
tila	9	10				3				22	0,8 %
aine				4	1	16				21	0,7 %
kasvi	6	4		2		8				20	0,7 %
tapahtuma						9				9	0,3 %
Yhteensä	143	125	2	560	17	1945	36	1	1	2830	100,0 %

Kun tarkastellaan adpositioiden täydennyksinä olevia nomineja adpositioiden merkitysten suhteen, huomataan, että erimerkityksiset adpositiot saavat tyypillisesti erilaisia täydennyksiä. Vierasperäistä mallia noudattavien adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominat kuuluvat tyypillisesti kategorioihin ihminen, abstrakti, Jumala ja Jeesus. Sen sijaan spatiaaliset adpositiot saavat tyypillisesti täydennykseen joko paikkaa, ihmistä tai artefaktia ilmaisevan nominin. Myös ruumiinosaa ilmaisevia täydennyksinä esiintyviä nomineja on jonkin verran.

Muut adpositioiden merkitysryhmät ovat näihin kahteen verrattuna marginaalisia. Hallintaa ilmaisevat adpositiot esiintyvät yleensä ihmistarkoitteisen täydennyksen kanssa, tilassa tai kohteena olemista ilmaisevien adpositioiden täydennyksinä olevat nominat ilmaisevat tyypillisimmin abstraktia asiaa, merkityksessä 'kimppuun' esiintyvät adpositiot saavat täydennykseen ihmis- tai Jeesus-tarkoitteisen nominin ja aikaa ilmaisevat saavat aikaa tai ihmistä ilmaisevan nominin täydennykseen. (Vielä harvinaisemmissa merkityksissä esiintyvien adpositioiden täydennyksistä ks. aineistonkäsittelyluvut.)

Taulukkoon 58 on koottu yleisimmät adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominat. Taulukon perusteella voidaan laskea, että kymmenen yleisintä täy-

dennyksenä olevaa nominia kattavat 42 % kaikista adpositioesiintymien täydennyksistä. Taulukon nominatit ovat lähes samat kuin yleisimmät *päälle*-adposition täydennyksinä esiintyvät nominatit. (Ks. taulukko 49.) Yleisimpien täydennyksinä olevien nominien joukkoon mahtuvat muut persoonapronominatit paitsi *te*, joka sekin on hyvin yleinen adpositioiden täydennyksenä. Lisäksi mukana ovat pronominatit *se* ja *joka*. Joukkoon mahtuu vain kolme substantiivista, jotka ovat *maa*, *Jumala* ja *vuori*. Täydennyksinä esiintyvät nominatit ovat linjassa sen kanssa, että täydennykset ilmaisevat tyypillisesti ihmistä, Jeesusta ja Jumalaa. Nämä toimivat yleensä (persoonapronominien korrelaateina. Ilmauksen *maan päällä/päälle* yleisyys puolestaan selittyy sillä, että se on vakiintunut uskonnolliseen kieleen merkityksessä 'maailmassa, maailmaan'.

TAULUKKO 58. Yleisimmät adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominatit.

Nomini	Määrä
maa	291
hän	202
minä	116
sinä	113
me	98
se	93
he	83
joka	68
Jumala	61
vuori	58
Yhteensä	1183

Agricolan kielen tarkasteltavana olevat adpositiorakenteet toimivat tyypillisesti verbeihin liittyvinä adverbiaaleina, mutta ne voivat määrittää myös substantiiveja, adjektiiveja ja pronomineja. Yleisimmin adpositiorakenteet määrittävät kognitiota ilmaisevia verbejä. Tämäkin seikka selittyy sillä, että suurifrekvenssinen *päälle*-adpositio seuraa vierasperäisiä mallia. Nämä adpositiorakenteet liittyvät merkitykseltään abstrakteihin kognitiota ilmaiseviin sanoihin, yleensä verbeihin. Kognitiota ilmaiseva sana on adpositiorakenteen pääsanan yli neljäsosassa aineiston adpositiorakenteita, kuten taulukosta 59 näkyy.

Toiseksi ja kolmanneksi yleisimmät verbien kategoriat ovat tekoa ja liikettä ilmaisevat verbit. Erityisesti tulosijaiset *ala* ja *päälle* -adpositiorakenteet liittyvät näihin verbeihin. Tekoa ilmaiseviin verbeihin liittyvät usein myös olosijaiset *alla* ja *päällä* -rakenteet. Yleisimmin nämä olosijaiset adpositiorakenteet määrittävät kuitenkin tilaa ilmaisevia verbejä. Erosijaisia adpositioita on aineistossa niin vähän, että niiden perusteella ei voi tehdä pitkälle meneviä päätelmiä.

TAULUKKO 59. Adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvien lekseemien kategoriat.

Leks:n kat.	Alla	Ala	Alta	Päällä	Päältä	Päälle	Päällä/	Yltä	Ylle	Yht.	%
	lle										
kognitio		2		11	1	731				745	26,3 %
teko	28	42	1	84	5	371	12			543	19,2 %
liike	7	49		69	7	326	2			460	16,3 %
tila	69	3		211		22	7			312	11,0 %
perkeptio	2			10		137	3			152	5,4 %
tapahtuma	4	17		13	2	82				118	4,2 %
puheakti	6	1		40	1	38	7			93	3,3 %
tekijä/henkilö	2			54		22				78	2,8 %
fysiologinen	4	1		13	1	44		1	1	65	2,3 %
omistaminen	2	9		11		17				39	1,4 %
emootio	1					38				39	1,4 %
artefakti						37				37	1,3 %
ominaisuus				3		22				25	0,9 %
elliptinen	10			8		6				24	0,8 %
ei pääsanana						21				21	0,7 %
us. eri kateg.	4			2		15				21	0,7 %
elollinen	2		1	17						20	0,7 %
abstrakti	1			3		13				17	0,6 %
epävarma						2	5			7	0,2 %
paikka				7						7	0,2 %
muu	1	1		2		1				5	0,2 %
aine				2						2	0,1 %
Yhteensä	142	124	2	560	17	1945	31	1	1	2830	100,0 %

Olo-, tulo- ja erosijaisuuden lisäksi eroja adpositiorakenteiden tyypillisissä pääsanoissa on myös adpositiorakenteiden merkitysten mukaan. Kuten yllä esitetään, vierasperäistä mallia noudattavien adpositiorakenteiden pääsanat ilmaisevat tyypillisesti kognitiota (yli puolet kaikista esiintymistä). Sen lisäksi yleisiä pääsanatyyppinä ovat tekoa ja perkeptiota ilmaisevat sanat. Spatiaalisten adpositiorakenteiden tyypillisimmät pääsanatyyppit ovat tekoa, liikettä ja tilaa ilmaisevat verbit. Siihen, ilmaiseeko pääsana liikettä vai tilaa, vaikuttaa luonnollisesti se, onko adpositio olo- vai tulo- tai erosijainen.

Hallintaa ilmaisevien adpositiorakenteiden pääsana on yleensä tekoa, tilaa tai liikettä ilmaiseva. Jossakin tilassa tai kohteena olemista ilmaiseva adpositiorakenne esiintyy tyypillisesti tilaa, tekoa tai tapahtumaa ilmaisevan pääsanansa kanssa. Merkityksessä 'kimppuun' esiintyvän adpositiorakenteen pääsana ilmaisee yleensä liikettä ja temporaalisen adpositiorakenteen pääsana tekoa.

Taulukossa 60 esitetään, mitkä ovat aineistossa yleisimmät sanat, joita adpositiorakenteet määrittävät. Kaikki nämä pääsanat ovat verbejä, ja joukossa on niin kognitiota, tilaa, liikettä, tekoa kuin perkeptiotakin ilmaisevia verbejä. Yleisimmät verbit ovat kognitiota ilmaiseva *uskoa*, useimmiten tilaa ilmaiseva

olla, useimmiten liikettä ilmaiseva *panna* ja kognitiota ilmaiseva *uskaltaa*. Kymmenen yleisintä verbiä esiintyvät adpositiorakenteen pääsanoina 40 %:ssa kaikista adpositiorakenteista.

TAULUKKO 60. Yleisimmät adpositiorakenteiden pääsanoina esiintyvät lekseemit.

Lekseemi	Määrä
uskoa	183
olla	174
panna	132
muistaa	118
uskaltaa	109
armahtaa	105
katsoa	100
tulla	98
istua	64
toivoa	63
Yhteensä	1146

Yleistäen voidaan todeta, että Agricolan kielen tutkittavana olevat adpositiorakenteet ovat siis tyypillisimmin

1) vierasperäistä mallia noudattavia ja kohdetta ilmaisevia rakenteita, joiden pääsanana ilmaisee kognitiota. Adpositioiden täydennyksenä oleva nomini ilmaisee yleensä ihmistä, Jeesusta, Jumalaa tai abstraktia asiaa.

(476) Mutta muijsta **minuz pälleni**, sinun Laupiudhes ielken (A-I-269-[Ps-25:7])

2) merkitykseltään spatiaalisia ylä- tai alapuolella olemista ilmaisevia adpositiorakenteita, joiden pääsanana ilmaisee liikettä tai tilaa. Myös tekoa ilmaisevat pääsanat ovat melko yleisiä. Adpositioiden täydennykset ovat yleisimmin paikkaa, ihmistä, ruumiinosaa tai artefaktia ilmaisevia nomineja.

(477) Ja caiki Loondocappalet, iotca Taiuas ouat, ia **Maan päle** – – (A-II-679-[Ilm-5:13])

Konkreettimerkityksiset spatiaaliset adpositiot saavat siis tyypillisesti täydennykseen konkreettistarkoitteisia nomineja ja adpositiorakenteiden pääsanat ovat merkitykseltään konkreettisia. Sen sijaan vierasperäistä mallia noudattavat adpositiot ilmaisevat abstraktimpia suhteita ja saavat täydennykseen abstrak-

titarkoitteisia ja ihmistarkoitteisia nomineja ja rakenteiden pääsanat ovat merkitykseltään abstrakteja.

10.4. Adpositioiden muutokset Agricolasta nykykieleen

Ala-, *ylä-* ja *pää-*vartaloisten adpositioiden systeemi on muuttunut Agricolasta nykykieleen. Agricolan kielessä esiintyy *ala-*vartaloisista adpositioista *alla*, *alta* ja *ala* 'alle, alla'. Nykysuomen murteissa esiintyy edelleen *ala-*adpositio, mutta sitä ei käytetä yleiskielessä. Sen sijaan käytössä on allatiivimuotoinen *alle-*adpositio. *Pää-*vartaloisista adpositioista Agricolan kielessä esiintyvät ulkopaikallissijaiset muodot. Nykykielessä adpositioiden käytetään niiden lisäksi myös sisäpaikallissijaisia muotoja. *Ylä-*vartaloisista adpositioista Agricolalla esiintyvät vain *yltä* ja *ylle*. Ne kumpikin esiintyvät Agricolan kielessä vain kerran. Onkin siis mahdollista, että myös adessiivimuotoinen *yllä* olisi esiintynyt kielessä jo Agricolan aikaan.

Olen tarkastellut adpositioiden muutoksia Agricolan kielestä nykykieleen tarkemmin ensinnäkin Uuden testamentin aineiston avulla, jossa sama teksti on olemassa sekä Agricolan kielellä että nykykielellä. Taulukossa 61 esitetään, miten Agricolan Uuden testamentin adpositiokohdat on käännetty vuoden 1992 Uudessa testamentissa. Sarakkeessa A on adpositioiden määrä Agricolan Uudessa testamentissa ja sitä seuraavassa sarakkeessa adpositioiden prosentuaalinen määrä. Sama-sarake kertoo, montako kertaa nykyisessä Uuden testamentin käännöksessä on sama adpositio käytössä samassa kohtaa kuin Agricolalla. Eri-sarake puolestaan kertoo, milloin Agricolan adpositio on käännetty jollain muulla adpositiolla. Sijamuoto-sarake kertoo, että adpositio on käännetty jollakin sijamuodolla ja muu-sarake kertoo muunlaisesta käännösvastineesta. Tähän sarakkeeseen on laskettu mukaan myös ne tapaukset, joissa jokin kohta puuttuu nykyisestä Uuden testamentin käännöksestä.

TAULUKKO 61. Agricolan Uuden testamentin adpositioiden käännökset vuoden 1992 Uudessa testamentissa.

Merkitys	A	%	Sama	%	Eri	%	Sijam.	%	Muu	%
paikka	392	47 %	107	27 %	25	6 %	172	44 %	88	22 %
vierasp. malli	361	43 %			24	7 %	231	64 %	106	29 %
hallinnassa	22	3 %	4	18 %					18	82 %
tilassa, kohteena	21	2 %					4	19 %	17	81 %
kimppuun	14	2 %			1	7 %			13	93 %
päin	13	2 %	3	23 %	6	46 %	2	15 %	2	15 %
että, jotta	11	1 %							11	100 %
aika	5	1 %			1	20 %	2	40 %	2	40 %
puolesta	3	0 %			3	100 %				
lisäksi	1	0 %			1	100 %				
Yhteensä	843	100 %	114	14 %	61	7 %	411	49 %	257	30 %

Kuten taulukosta näkyy, samalla adpositiolla on käännetty nykyisessä Uuden testamentin käännökessä vain 14 % Agricolan adpositioista. Vain spatiaalisia adpositioita, 'päin'-merkityksisiä adpositioita ja hallinnassa olemista tai hallintaan joutumista ilmaisevia adpositioita on säilynyt nykyiseen käännökseen.

Muulla adpositiolla on käännetty 7 % Agricolan adpositioista. Tähän kategoriaan kuuluvat myös ne adpositiot, joissa on samakantainen mutta erisijainen adpositio kuin Agricolan käännökessä. Eri adpositiolla on käännetty spatiaalisia adpositioita, vierasperäistä mallia noudattavia adpositiota, kuudesti 'päin'-merkityksinen adpositio, kaikki kolme 'puolesta'-merkityksistä adpositiota sekä muutama yksittäinen muumerkityksinen adpositio.

Tyypillisimmin, 49 %:ssa Agricolan adpositioista, adpositiota vastaa nykykäännöksessä jokin sijamuoto. Vierasperäistä mallia noudattavissa tapauksissa 64 % on käännetty jollakin sijamuodolla, ja paikkaa ilmaisevista adpositioista 44 % on käännetty jollakin sijamuodolla. Tämä kertoo siitä, että Agricola on noudattanut myös spatiaalisten adpositioiden kohdalla indoeurooppalaisille lähdekielille ominaista analyttistä ilmaisutapaa suomen kielen synteettisten sijamuotoilmausten sijaan. Vierasperäisten analyttisten rakenteiden noudattamisesta kertoo myös se, että suurella osalla yläpuolella olemista ilmaisevien adpositioiden täydennysten tarkoitteista on merkitykseltään vakiintunut käyttöpinta. Tällöin niiden sijaan on mahdollista käyttää myös jotain ulkopaikallissijaa. Lisäksi taulukosta 61 näkyy, että myös muutama muumerkityksinen adpositio on korvattu nykyisessä käännökessä sijamuodolla.

Muunlaisella käänöksellä on käännetty 30 % Agricolan kielen adpositioista. Vain kolmesti esiintyvä 'puolesta'- ja kerran esiintyvä 'lisäksi'-merkityksinen adpositio on käännetty aina näitä merkityksiä vastaavilla adpositioilla, muiden merkityskategorioiden adpositioita on käännetty muunlaisilla käänöksillä.

Lisäksi Agricolan kielessä esiintyy 'vastaan'-merkityksinen *päälle*-adpositio, joka ei esiinny kertaakaan Agricolan Uudessa testamentissa ja joka puuttuu tästä syystä yllä olevasta taulukosta.

Nykyisessä Uudessa testamentissa on 78 sellaista *ala-*, *ylä-* tai *pää*⁹¹-vartaloista adpositiota, joita ei esiinny vastaavassa kohdassa Agricolan Uudessa testamentissa. Adpositioiden määrä on siis vähentynyt 843:sta 192:een. Sekä *ala-* että *pää-*vartaloisten adpositioiden määrät ovat vähentyneet huomattavasti Agricolan Uudesta testamentista nykyiseen Uuteen testamenttiin. Sen sijaan *ylä-*vartaloisten adpositioiden määrä on kasvanut. Agricolalla *ylä-*vartaloisia adpositioita on vain kaksi, mutta nykyisessä Uudessa testamentissa niitä on 40. *Ylä-*vartaloiset adpositiot koetaan nykyään ylätyylisiksi, ja tästä syystä ne sopivatkin hyvin uskonnolliseen kieleen. Olisikin voinut odottaa, että *ylä-*vartaloisia adpositioita olisi ollut enemmän jo Agricolan kielessä, jossa siinäkin pyritään kirjalliseen, uskonnolliseen tyyliin.

Sanakirja-aineiston perusteella huomataan, että tarkasteltavana olevat adpositiot esiintyvät myös nykyään yleiskielessä kaikissa muissa edellisessä luvussa esitetyissä adpositioiden merkityksissä ja funktioissa paitsi liittomuotoisen konnektorin osana, merkityksissä 'avulla; nimissä', 'puolesta' ja 'aikana' sekä useimmissa niistä tapauksista, joissa Agricola noudattaa vierasperäistä mallia. Nämä adposition funktiot eivät edusta omaperäistä adpositioiden merkityksenkehitystä, ja siksi ne ovat karsiutuneet nykyisestä yleiskielestä erityisesti tietoisien vierasperäisten rakenteiden karsimisen takia. Näiden adpositioiden kohdalla on kyse joko kontaktieliopillistumisesta tai adpositioiden polysemian kopioinnista.

Tämän tutkimusaineiston avulla ei ole mahdollista erottaa kontaktieliopillistumista polysemian kopioinnista, ja siksi ne molemmat on esitetty tutkimuksessa vaihtoehtoisina mahdollisuuksina. Sen sijaan ne merkitykset, jotka esiintyvät edelleen nykykielessä, edustavat luultavasti omaperäistä kieliopillistumista. Toisaalta myös se on mahdollista, että niissäkin olisi kyse kontaktieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnistakin. Esimerkiksi *alla* esiintyy nykysuomessa edelleen merkityksissä 'alaisuudessa, alaisena, kohteena'. Se esiintyy näissä merkityksissä myös murteissa. Näin ollen nämä merkitykset saattaisivat edustaa kotoperäistä kieliopillistumista. Toisaalta myös suomen murteissa on vierasperäistä vaikutusta, joten sen perusteella, että jotakin esiintyy murteissa, ei voi vielä todeta varmaksi, että kyseessä olisi omaperäinen kieliopillistuminen. *Alla*-adposition käyttöä näissä merkityksissä pidetään sanakirjojen mukaan arkikielisenä, ja kielenhuoltajat ovat todenneet adposition käytön tällaisissa merkityksissä vierasperäiseksi. Jotta voitaisiin sanoa jotain varmaa siitä, milloin on kyse omaperäisestä kieliopillistumisesta ja milloin kontaktieliopillistumisesta, pitäisi tutkia asiaa laajemman aineiston avulla, eikä tällöinkään välttämättä löytyisi yksiselitteistä vastausta siihen, kummanlaisesta kieliopillistumisesta kulloinkin on kyse vai onko kyse polysemian kopioinnista.

⁹¹ Vuoden 1992 Uuden testamentin sisäpaikallissijaisia *pää-*vartaloisia adpositioita ei ole laskettu mukaan tähän lukuun.

Aineiston avulla huomataan myös se, että Agricolan kielessä on jo käytössä useimmat *ala-*, *ylä-* ja *pää-*vartaloisten adpositioiden merkitykset, jotka löytyvät nykykielestä. Adpositioiden kieliopillistuminen on edennyt vähän Agricolasta nykykieleen. Agricolan kielestä puuttuu ensinnäkin temporaalinen 'jälkeen'-merkityksinen *päälle*-adpositio, vaikkakin muutama *päälle*-adpositio olisi mahdollista tulkita temporaalisiksi ja toisaalta Agricolan 'lisäksi'-merkityksiset adpositiot sisältävät temporaalisen ulottuvuuden. 'Jälkeen'-merkityksisen adposition puuttuminen Agricolan kielestä voi olla sattuma. 'Lisäksi'-merkityksinen *päälle* on Heinen kriteerien mukaan pitemmälle kieliopillistunut kuin 'jälkeen'-merkityksinen *päälle*. Siksi on luontevampaa olettaa, että *päälle*-adpositiota olisi käytetty jo Agricolan aikaan tässä temporaalisessa merkityksessä, mutta sitä ei esiinny tässä funktiossa aineistossa. Mahdollista, joskin epätodennäköisempää, on myös se, että adposition merkitys 'lisäksi' olisi puhtaasti temporaalista merkitystä varhaisempi. Lisäksi Agricolan kielestä puuttuvat 'jonkin määrän yli, lisäksi' -merkityksiset *päälle*-adpositiot.

Agricolan kielessä ei ole myöskään nykykielessä esiintyvää *alla*-adposition temporaalista merkitystä 'vähän ennen' eikä murteissa esiintyvää merkitystä 'vaille jostakin määrästä, määrääjasta', jonka SMS esittelee temporaalisten adpositioiden yhteydessä. Temporaalista merkitystä 'vähän ennen' ei mainita VKS:ssa, joten sen avulla ei voida sanoa, milloin *alla*-adpositiota on alettu käyttää tässä merkityksessä. Merkitys 'vähän ennen' esiintyy suomen murteissa ja nykyisessä yleiskielessä, joten merkityksenkehitys on luultavasti omaperäistä kieliopillistumista. Kontaktikieliopillistumista ja polysemian kopiointiakaan ei kuitenkaan voi sulkea pois. Suomen murteissa käytetään myös *ala*-adpositiota merkityksessä 'ennen'. Murre-esiintymissä voisi olla kyse adpositioiden synkreettisuudesta johtuvasta seikasta. *Ala*-adpositiota käytetään tulosijaisen käytön lisäksi myös olosijaisissa funktioissa. Agricolalla *alla* esiintyy temporaalisena merkityksessä 'aikana' vierasperäisten mallien mukaan.

Nykykielen *alle*-adpositio, joka vastaa Agricolan *ala*-adpositiota, esiintyy myös merkityksessä 'jotakin määrää pienempi'. Tätä merkitystä ei löydy Agricolalta, muttei myöskään nykyisestä Uudesta testamentista. NS:n mukaan käyttö merkityksessä 'jotakin määrää pienempi' on tyyppillistä erityisesti liike-elämän kielelle, ja sen puuttuminen uskonnollisesta kielestä ei olekaan yllättävää. Koska merkitystä ei mainita VKS:ssa, sen selvittäminen, milloin *alle* on alkanut esiintyä tässä merkityksessä, vaatisi laajempaa tutkimusta.

Lisäksi *ala*-vartaloisia adpositioita käytetään suomen murteissa spatiaalisesti ilmaisemaan alapuolella olemisen lisäksi myös läheisyyttä 'vinosti alapuolella, lähellä, juuressa, vieressä'. Ainakin *alla*-adpositio esiintyy läheisyyttä ilmaisemassa myös vanhassa kirjasuomessa, mutta sitä ei esiinny Agricolan kielessä eikä toisaalta myöskään nykyisessä yleiskielessä. Lisäksi *ala*-adpositiolla voidaan ilmaista murteissa suuntaa 'alitse'.

Edellä sanotun perusteella voikin todeta, etteivät tarkasteltavana olevat adpositiot noudata tyyppillistä kieliopillistumista. Agricolan kielessä esiintyvät adpositiot esiintyvät kieliopillisemmissä merkityksissä kuin nykykielen adpositiot. Tämä selittyy sillä, että Agricolan kieliopillisimmissä tehtävissä esiintyvät adpositiot noudattavat vierasperäisten adpositioiden mallia. Niissä on kyse kon-

taktikieliopillistumisesta tai polysemian kopioinnista. Vierasta mallia noudattavat adpositiot on pyritty karsimaan yleiskielestä vierasperäisinä 1800-luvulta alkaen.

Toisaalta adpositiot ovat nykykielessä kieliopillistuneet temporaalisiin ja määrää ilmaiseviin merkityksiin, joissa niitä ei käytetä Agricolan kielessä. Tämän tutkimusaineiston perusteella ei voida sanoa, milloin ja miten temporaaliset ja määrää ilmaisevat merkitykset ovat tulleet kieleen. Mahdotonta ei ole myöskään se, että merkitykset tai osa niistä olisi esiintynyt kielessä jo Agricolan aikaan, mutteivät ne satu esiintymään Agricolan kielessä. Agricolan kielestä puuttuvia temporaalisia ja määrää ilmaisevia adpositioita ei esiinny myöskään nykyisessä Uudessa testamentissa, joten ne eivät olle tyypillisiä uskonnollisessa kielessä. Merkitykset voivat edustaa omaperäistä kieliopillistumista, mutta niissä voi olla kyse myös kontaktikieliopillistumisesta tai adpositioiden polysemian kopioinnista.

Agricolan kielen ja nyky-suomen adpositioiden vertaaminen siis osoittaa, että adpositioiden kieliopillistuminen ei noudata yhtä yhtenäistä ketjua. Agricolan kielessä esiintyvät adpositioiden merkitykset, jotka eivät esiinny enää nykykielessä, edustavat kontaktikieliopillistumista tai polysemian kopiointia. Agricola on noudattanut niissä vieraskielisten lähdetekstien mallia, ja ne on pyritty karsimaan (yleis)kielestä juuri niiden vierasperäisyyteen vedoten. Sen sijaan nykykielessä esiintyvät adpositioiden merkitykset, joita ei esiinny Agricolan kielessä, perustuvat todennäköisesti adpositioiden omaperäiseen kieliopillistumiseen, mutta kontaktikieliopillistumisesta johtuvan kieliopillistumisen tai polysemian kopioinnin mahdollisuuden poissulkeminen vaatisi laajempaa tutkimusta. Jotta kieliopillistumisen tyyppi voitaisiin määrittää tarkemmin, pitäisi tarkastella adpositioiden merkityksiä laajemmasta aineistosta, joka sisältäisi myös muuta vanhaa kirjasuomea ja suomen murteita. Tämä on yksi monista tämän tutkimuksen herättämistä jatkotutkimuksen aiheista.

LÄHTEET

Aineslähteet

- A = *Mikael Agricolan teokset 1–4*. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo 1987 ja tekstikorpus *Mikael Agricolan teokset 1–4*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Korpus sisältää Agricolan teosten 1. uudistetun näköispainoksen vuodelta 1987 ja sisältyy kokoelmiin Vanhan kirjasuomen korpus: Agricola. http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri1rk1_rdf.xml. 2.3.2009.
- AP = *Vanhan testamentin apokryfikirjat*. Johdannolla varustanut A. F. Puukko. WSOY, Porvoo. 1950.
- B = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. Näköispainos. WSOY, Porvoo. 1971 [1642].
- DB = *D. Martin Luthers Werke*. Deutsche Bibel. Weimar 1906–1947.
- ER = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. – Sisältää Erasmusuksen latinankielisen Uuden testamentin käännöksen.
- G = Gummerus, Jaakko 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- GVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*, utgivet av Natan Lindqvist. Stockhom 1941 ja vanhan testamentin osalta *Biblia, Thet är, All then Helgha Scrifft, på Swensko*. Tryckt j Upsala 1541.
- HO = Holma, Juhani 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwenckfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Yliopistopaino, Helsinki.
- HE 1994 = Heininen, Simo 1994: *Mikael Agricolan psalttarin reunahuomautukset*. Suomi 174. SKS, Helsinki.
- HE 2008 = Heininen, Simo 2008: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset*. Suomi 196. SKS, Helsinki.
- KR = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. – Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena.
- L = Luther, Martin, D.: *Die gantze Heilige Scrifft Deudsch*, Wittenberg 1545. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München 1972.
- Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta (tekeillä). Turun yliopisto, suomen kieli.
- Münster = Münster, Sebastian 1534: *Biblia hebraica latinaeque nova tralatio*. Basileae.
- NT = *Thet Nya Testamentit på Swensko af år 1526*. Ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.

- R = *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. <http://www.evl.fi/raamattu>. 11.11.2010.
- V = *Hieronymi Vulgata*. <http://www.intratext.com/X/LAT0001.htm>. 14.5.2010.
- VR = *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1933 käyttöön ottama suomennos ja *Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1938 käyttöön ottama suomennos. <http://www.evl.fi/raamattu>. 5.5.2010.

Muut lähteet

- Aejmelaeus, Lars 2003: *Uuden testamentin kreikan kielioppi*. Kirjapaja Oy, Helsinki.
- Airila, Martti 1938: Suomen pre- ja postpositioiden rektiosta. – *Virittäjä* 45, s. 226–229.
- Alhoniemi, Alho 1975: *Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen pien töitä 1. Turku. – Alkup. julkaisu *Sananjalka* 17, s. 5–24.
- 1979: Suomen kielen *l-* ja *s-*sijojen oppositiosta. – Kallio ym. (toim.), s. 89–106.
- 1988: Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. – *Sananjalka* 30, s. 27–44.
- Alvre, Paul 1983: *Soome-ugri keelte ajalooline grammatika 1: sõnaliigid. Arvu ja käändekategooria*. Riiklik Ülikool, soome-ugri keelte kateeder. Tartu.
- Anhava, Jaakko 1998: *Maailman kielet ja kielikunnat*. Gaudeamus, Helsinki.
- Anttila, Raimo 1989: *Historical and Comparative Linguistics*. Second revisited edition. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. SUST 232. SUS, Helsinki.
- von Becker, Reinhold 1824: *Finsk Grammatik*. Åbo. – SWK 2.
- Beekes, Robert S. P. 1995: *Comparative Indo-European Linguistics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Bergman, Gösta 1984: *Kortfattad svensk språkhistoria*. Bokförlaget Prisma, Stockholm.
- Brinton, Laurel J. 2007: The development of I mean: Implications for the study of historical pragmatics. – Fitzmaurice, Susan M. & Irma Taavitsainen (toim.): *Topics in English Linguistics: Methods in Historical Pragmatics*, s. 37–83. Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Bure, Anders 1985 [1626]: *Pohjoismaiden kuvaus*. Suom. Tuomo Pekkanen. SKS, Helsinki.
- Bybee, Joan L. 1988: The Diachronic Dimension in Explanation. – Hawkins, John A. (toim.): *Explaining Language Universals*, s. 350–379. Basil Blackwell, Oxford.

- Bybee, Joan, John Haiman & Sandra A. Thompson (toim.) 1997: *Essays on Language Function and Language Type*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Campbell, Lyle 2001: What's wrong with grammaticalization. – *Language Sciences* 23: 2–3, s. 113–162.
- Campbell, Lyle & Richard Janda 2001: Introduction: conceptions of grammaticalization and their problems. – *Language Sciences* 23: 2–3, s. 93–112.
- Clark, Herbert H. 1973: Space, time, semantics, and the child. – Moore, Timothy E. (toim.): *Cognitive Development and the Acquisition of Language*, s. 145–176. Cambridge University Press, Cambridge.
- Clark, Herbert H. & Eve V. Clark 1977: *Psychology and Language. An Introduction to Psycholinguistics*. Harcourt Brace Jovanovich, publishers, San Diego.
- Comrie, Bernard 1988: General Features of the Uralic Languages. – Sinor (toim.), s. 451–477.
- Corander, Axel Gabr. 1861: *Utkast till Finsk Satslära*. Wiborg. – SWK 5.
- Cutler, Anne, John A. Hawkins & Gary Gilligan 1985: The suffixing preference: A processing explanation. – *Linguistics* 23, s. 723–758.
- DeLancey, Scott 1997: Grammaticalization and the gradience of categories: relator nouns and postpositions in Tibetan and Burmese. – Bybee, Haiman & Thompson (toim.), s. 51–70.
- Dietz, Phillipp 1961 [1870–72]: *Wörterbuch zu Dr. Martin Luthers Deutschen Schriften*. Erster Band und zweiter Band, Lieferung 1 A–HALS. Zweite unveränderte Auflage. Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim.
- Dryer, Matthew 1992: The Greenbergian word order correlations. – *Language* 68, s. 81–138.
- Ebert, Robert Peter 1978: *Historische Syntax des Deutschen*. Metzler, Stuttgart.
- Eliot, M. A. 1890: *A Finnish Grammar*. Oxford. – SWK 9.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 1998: Space and time. – Allwood, Jens & Peter Gördenfors (toim.): *Cognitive Semantics. Meaning and Cognition*, s. 131–152. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Erasmus, Desiderius 1998 [1536]: A Sermon on the Immense Mercy of God. (Heath, Michael J. käänt.) – O'Malley, John W. (toim.): *Collected Works of Erasmus. Spiritualia and Pastoralia*, s. 69–140. University of Toronto Press, Toronto.
- Eskola, Sari 2005: Lauserakenteiden käytön piirteitä suomennetussa kaunokirjallisuudessa. – Mauranen & Jantunen (toim.), s. 225–245.
- Fillmore, Charles J. 1982: Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis. – Jarvella, Robert J. & Wolfgang Klein (toim.): *Speech, Place, and Action. Studies in Deixis and Related Topics*, s. 31–59. John Wiley & Sons Ltd., Chichester.
- Fischer, Olga (toim.) 2004: *Up and down the Cline: The Nature of Grammaticalization*. John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.

- FNHD = Goebel, Ulrich, Oskar Reichmann & Robert R. Anderson 1898–2006: *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*. Walter de Gruyter, Berlin.
- Forsman Svensson, Pirkko 1983: *Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet*. SKST 388. SKS, Helsinki.
- Friedrich, Paul 1975: *Proto-Indo-European Syntax*. Journal of Indo-European studies. Monograph I. The Institution for the Study of Man, Washington.
- Gilbrant, Thoralf et al. (toim.) 1990: *Iso Raamatun tietosanakirja*. Uud. laitos. Raamatun tietokirja, Vantaa.
- Givón, Talmy 1975: Serial verbs and syntactic change: Niger – Congo. – Li, Charles N. (toim.): *Word order and word order change*, s. 47–111. University of Texas Press, Austin.
- 1979: From discourse to syntax: grammar as a processing strategy. – Givón, Talmy (toim.): *Syntax and Semantics. Vol. 12: Discourse and Syntax*, s. 81–112. Academic Press, New York.
- Greenberg, Joseph 1963: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. – Greenberg, Joseph (toim.): *Universals of Language*, s. 58–90. MIT Press, Cambridge.
- Grünthal, Riho 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. SUST 244. SUS, Helsinki.
- 2005: Miksi itämerensuomessa on prepositioita? – *Virittäjä* 109, s. 28–51.
- Gummerus, Jaakko 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Gutt, Ernst-August 1991: *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Basil Blackwell, Oxford.
- Gyllenberg, Rafael 2004: *Uuden testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja*. Kuudes painos. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki.
- Haaparanta, Anja 1982: *Infinitiivimuotojen pre- ja postpositioituminen suomen kirjakielissä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- Habicht, Külli 2001: *Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 10. Tartu University Press, Tartu.
- Hakanen, Aimo 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. SKST 311. SKS, Helsinki.
- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson 1988: *Nykysuomen lauseoppia*. 2. painos. SKST 350. SKS, Helsinki.
- Hakulinen, Lauri 1969: *Suomen sanaston käänöslainoja*. SKST 293. SKS, Helsinki.
- 1999: *Luennot suomen kielen partikkeleista*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto.
- 2000 [1941–1946]: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttamaton painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

- Harris, Alice & Lyle Campbell 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Haugen, Einar 1966: *Language Conflict and Language Planning: the Case of Modern Norwegian*. Harvard University Press, Cambridge.
- 1987: *Blessings of Babel: Bilingualism and Language Planning: Problems and Pleasures*. De Gruyter, Berlin.
- Haukioja, Timo 1998: Rektio ja rajattuus: huomioita suomen adpositioiden rektiosta. – Pajunen (toim.), s. 217–229.
- 2000: Adpositioista ja relationaalisista substantiiveista. – Pajunen, Anneli (toim.): *Näkökulmia kielitypologiaan*, s. 88–108. SKS, Helsinki.
- Hawkins, John A. & Gary Gilligan 1988: Prefixing and suffixing universals in relation to basic word order. – *Lingua* 74, s. 219–259.
- Heine, Bernd 1997: *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 2006: *Changing Languages of Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- Heine, Bernd, Ulrike Claudi & Friederike Hünemeyer 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Heine, Bernd & Tania Kuteva 2003: On contact-induced grammaticalization. – *Studies in Language* 27:3, s. 529–572. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- 2005: *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Heininen, Simo 1992: *Mikael Agricolan psalmisummaariot*. Suomi 166. SKS, Helsinki.
- 1993: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot*. Suomi 169. SKS, Helsinki.
- 1994: *Mikael Agricolan psalmtarin reunahuomautukset*. Suomi 174. SKS, Helsinki.
- 1999: *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. SKST 761. SKS, Helsinki.
- 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Edita, Helsinki.
- 2008: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset*. Suomi 196. SKS, Helsinki.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Lyle Campbell (toim.) 2006: *Grammar from the Human Perspective. Case, space and person in Finnish*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Herlin, Ilona 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. SKS, Helsinki.
- Herlin, Ilona & Lari Kotilainen 2004: External factors behind cross-linguistic similarities. – Fischer (toim.), s. 264–279.
- Hjelt, Arthur 1909: *Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä*. Juhlaesitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19. p. tammik. 1908. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Holma, Juhani 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwenckfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Yliopistopaino, Helsinki.

- Hopper, Paul J. 1991: On some principles of grammaticalization. – Traugott & Heine (toim.), s. 17–35.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth Closs Traugott 2009: *Grammaticalization*. Fifth printing, second edition. Cambridge University Press, Cambridge.
- Huhtala, Aarre 1992: Miksi tarvitaan uusia raamatunsuomennoksia? – Yli-Vakkuri, Valma, Maija Länsimäki & Aarre Nyman (toim.): *Yhteiskunta muuttuu, kieli muuttuu*, s. 197–210. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. WSOY, Porvoo.
- Hultman, Tor G. 2003: *Svenska Akademiens språklära*. Svenska Akademien, Stockholm.
- Huumo, Tuomas & Krista Ojutkangas 2006: An introduction to Finnish spatial relations: Local cases and adpositions. – Helasvuo & Campbell (toim.), s. 11–20.
- Häkkinen, Kaisa 1985: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Fennistica 6. Åbo Akademi, Turku.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Helsinki.
- 2007a: *Mikael Agricolan Aapiskirja*. Kirjapaja, Helsinki.
- 2007b: Suomalainen kirjallisuus Ruotsin vallan aikana. – Riikonen ym. (toim.), s. 24–33.
- 2007c: Suomen kieli Mikael Agricolan Abckiriassa. – Häkkinen, Kaisa (toim.): *Mikael Agricola, Abckiria. Kriittinen editio*, s. 62–92. SKST 1121. SKS, Helsinki.
- 2009: Woi weickon, Ne Wanhat Tauat parahimmat. – *Sananjalka* 51, s. 214–217.
- 2010: Soitinten nimitykset Mikael Agricolan teoksissa. – *Virittäjä* 114, s. 325–247.
- 2010 (toim.): *Mikael Agricolan Psalmtari 1551*. Wanhan suomen arkisto 3. Turun yliopisto, Turku.
- Ikola, Niilo 1966: Mikael Agricolan Uuden testamentin painatusvaiheita. – *Sananjalka* 8, s. 117–128.
- 1988: Mikael Agricolan suomentamat Raamatun kohdat ja niiden osuus koko Raamatusta. – Koivusalo (toim.), s. 229–248.
- Ikola, Osmo 1959: Eräistä suomen syntaktisista siirtymistä. – *Sananjalka* 1, s. 39–60.
- 1988: Agricolan äidinkieli. – Koivusalo (toim.), s. 25–68.
- 1989: Post- ja prepositioiden rektiosijoista. – *Sananjalka* 31, s. 31–37.
- Ikola, Osmo, Ulla Palomäki & Anna-Kaisa Koitto: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstielioppia*. SKST 511. SKS, Helsinki.
- Inaba, Nobufumi 1998: Suomalais-ugrialaisten kielten omistusrakenteesta: typologinen ja geneettinen näkökulma. – Pajunen (toim.), s. 109–152.
- Inkilä, Arvo T. 1937: Huomioita partikkelien synnystä. – *Virittäjä* 44, s. 71–82.
- 1938: Post- ja prepositiokonneksioista. – *Virittäjä* 45, s. 224–226.
- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. SKS, Helsinki.

- Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Helsinki.
- Itkonen, Esa 1996: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Itkonen-Kaila, Marja 1992: "Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda". Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. – *Virittäjä* 96, s. 137–164.
- 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. SKS, Helsinki.
- 2007: Mikael Agricola suomentajana. – Riikonen ym. (toim.), s. 56–59.
- Jaakola, Minna 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – Lehtinen & Laitinen (toim.), s. 121–156.
- 2004: *Suomen genetiivi*. SKST 995. SKS, Helsinki.
- Jahnsson, A. W. 1871: *Finska Språkets Satslära. För löroverkens behof*. Helsingfors. – SWK 7.
- Janda, Richard D. 2001: Beyond “pathways” and “unidirectionality”: on the discontinuity of language transmission and the counterability of grammaticalization. – *Language Sciences* 23: 2–3, s. 256–340.
- Joseph, Brian D. 2001: Is there such a thing as “grammaticalization?”. – *Language Sciences* 23: 2–3, s. 163–186.
- Jussila, Raimo 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. SKST 969. SKS, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Kallio, Jussi, Kaisa Häkkinen & Leena Kytömäki (toim.) 1979: *Sanomia*. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turku.
- Kálmán, Béla 1988: The History of the Ob-Ugric Languages. – Sinor (toim.), s. 395–413.
- Karelson, Rudolf 1988: Über die Rektion der Verhältnswörter in den ostseefinnischen Sprachen. – *Sovetskoe Finno-ugrovedenie* 24, s. 241–249. Academy of Sciences of the Estonian S.S.R., Tallinn.
- Karlsson, Fred 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Porvoo.
- 1998: *Yleinen kielitiede*. Uudistettu laitos. Yliopistopaino, Helsinki.
- Karlsson, Göran 1995: *Suomen kielen tavan adessiivi*. SKS, Helsinki.
- Kela, Maria 1998: Heparan puoliprepositiot: käännöslainoista uskonnollisen kielen tyylipiirteeksi. – Mielikäinen & Suihkonen (toim.), s. 35–62.
- 2007: Jumalan kasvot suomeksi. *Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty*. Jyväskylä Studies in Humanities 82. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kiuru, Silva 1994: Agricola tekstilajeittain. – *Sananjalka* 35, s. 43–60.
- Kohtamäki, Ilmari 1956: *Ankara puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. SKST 248. SKS, Helsinki.
- Koivusalo, Esko (toim.) 1988: *Mikael Agricolan kieli*. Tietolipas 112. SKS, Helsinki.
- Koivusalo, Esko, Irine Hellemaa, Anja Lehtimäki ja Riitta Suhonen (toim.) 1980: *Index Agricolaensis I–II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

- Koptjevskaja-Tamm, Maria & Bernhard Wälchli 2001: The Circum-Balticum languages. An areal-typological approach. – Dahl, Östen & Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.): *Circum-Baltic Languages. Volume 2: Grammar and Typology*, s. 615–750. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Korhonen, Jarmo 2008: *Suomi–saksa suursanakirja*. WSOY, Helsinki.
- Korhonen, Mikko 1979: Entwicklungstendenzen des finnisch-ugrischen Kasussystems. – Salminen (toim.) 1996, s. 165–178.
- 1980: Über die struktural-typologischen Strömungen (Drifts) in den uralischen Sprachen. – Ikola, Osmo (toim.): *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum Turku 20.–27. VIII 1980. Pars I. Sessiones plenares*, s. 87–110. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1981a: *Johdatus lapin kielen historiaan*. SKST 370. SKS, Helsinki.
- 1981b: Typological drift in the Finno-Ugrian languages with special reference to the case system. – Salminen (toim.) 1996, s. 195–206.
- 1982: Reductive phonetic developments as the trigger to typological change: two examples from the Finno-Ugrian languages. – Salminen (toim.) 1996, s. 207–212.
- Koski, Mauno 1978: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. – Alhoniemi, Alho (toim.): *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 8.2.1978, s. 100–128. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 6. Turku.
- KTS = Kielitoimiston sanakirja.
<http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?UI=figr&height=153>.
17.5.2010.
- Kuningas-Autio, Johanna 1998: Intentio ja implikatuuri: Raamatun kielikuvat ja kääntäminen. – Mielikäinen & Suihkonen (toim.), s. 7–34.
- Kunkel-Razum, Kathrin & Franziska Münzberg 2005: *Duden. Die Grammatik*. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. 7. völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag, Mannheim.
- Laitinen, Lea 2004a: Grammaticalization and standardization. – Fischer (toim.), s. 247–262.
- 2004b: Kieltosana ja kielettä: Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Huumo, Katja, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä: Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*, s. 177–222. SKS, Helsinki.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1980: *Metaphors we Live by*. University of Chicago Press, Chicago.
- Langacker, Ronald W. 1977: Syntactic Reanalysis. – Li, Charles N. (toim.): *Mechanism of Syntactic Change*, s. 57–140. University of Texas Press, Austin.
- 1987: *Foundations of Cognitive Grammar 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- Language Sciences* 23: 2–3 2001, Special Issue, Grammaticalization: A Critical Assessment. Nigel Love (toim.). Pergamon.

- Larsson, Lars-Gunnar 1981: *Studier i de östersjöfinska språkens partitivbruk*. Finsk-ugriska institutionen. Uppsala universitet, Uppsala.
- Lass, Roger 1997: *Historical linguistics and language change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lehikoinen, Laila & Silva Kiuru 1998: *Kirjasuomen kehitys*. 4. painos, uudistettu laitos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Lehmann, Christian 1985: Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. – *Lingua e Stile* 20 (3), s. 303–318.
- 1991: Grammaticalization and related changes in Contemporary German. – Traugott & Heine 1991b (toim.), s. 493–535.
- 1995: *Thoughts on Grammaticalization*. Lincom Studies in Theoretical Linguistics 01. Lincom Europa, München.
- Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhanet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. SKS, Helsinki.
- Lehtinen, Tapani & Lea Laitinen (toim.) 1997: *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Leino, Pentti 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virittäjä* 93, s. 161–219.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Leino, Pentti, Marja-Liisa Helasvuo, Petri Lauerma, Urpo Nikanne & Tiina Onikki 1990: *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Kieli 5. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Leino, Pentti, Ilona Herlin, Suvi Honkanen, Lari Kotilainen, Jaakko Leino & Maija Vilkkumaa 2001: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblical verbikonstruktioissa*. SKST 813. SKS, Helsinki.
- Lichtenberg, Frantisek 1991: On the gradualness of grammaticalization. – Traugott & Heine (toim.), s. 37–80.
- Lockwood, W. B. 1968: *Historical German Syntax*. Oxford University Press, Oxford.
- Luraghi, Silvia 2003: *On the Meaning of Prepositions and Cases. The expression of semantic roles in Ancient Greek*. John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.
- 2006: Greek prepositions: patterns of polysemization and semantic bleaching. – Crespo, E., J. de la Villa & A. R. Revuelta (toim.): *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek: Proceedings of the Conference on 'Greek Syntax and Word Classes' held in Madrid on 18–21 June 2003*, s. 487–500. Peeters Publishers, Louvain-La-Neuve.
- Lyons, John 1977: *Semantics 1, 2*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Länsimäki, Maija 2004: Taivasalla. – *Helsingin Sanomat* 31.8.2004.
- Lönnrot, Elias 1844: *Muukalaisuudesta Suomessa*. Suomi 1844. – Majamaa (toim.), s. 183–196.
- 1857: *Kauppakamari ja maakamari uudesti suomennetut*. Suomi 1857. – Majamaa (toim.), s. 271–298.

- Majamaa, Raija (toim.) 1991: *Elias Lönnrot. Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia*. SKST 551. SKS, Helsinki.
- Maliniemi, Aarno 1955: Kansankieli Suomen keskiajan kirkossa. – Maliniemi, Aarno & Mikko Juva Kauko Pirinen (toim.): *Novella plantatio*, s. 82–112. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran juhlaKirja Suomen kirkon juhlavuotena 1955. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 56. Helsinki.
- Matsumoto, Yo 1999: Constraints on the development of adpositions from verbs: Japanese perspectives. Esitelmä ICLC'99:n teemaworkshopissa Prepositions, postpositions, and other grams Tukholmassa 11.7.1999.
- Mauranen, Anna & Jarmo H. Jantunen (toim.) 2005: *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture Sarja A Vol. 1. Tampere University Press, Tampere.
- Mauranen, Anna & Liisa Tiittula 2005: *Minä käännössuomessa ja supisuomessa*. – Mauranen & Jantunen (toim.), s. 35–70.
- Meillet, Antoine 1948 [1912]: L'évolution des formes grammaticales. – *Linguistique générale et linguistique historique*, s. 138–148. Paris.
- Merimaa, Heidi 2002: *Adpositiot suomen vanhoissa kieliopissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- 2004: Adpositiot suomen kieliopissa 1600-luvulta 1800-luvun loppuun. – *Virittäjä* 108, s. 55–79.
- 2007: Mikael Agricolan teosten *päin*-partikkeli. – *Virittäjä* 111, s. 501–522.
- MHD = *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Mit Benutzung des Nachlasses von Georg Friedrich Benecke ausgearbeitet von Wilhelm Müller und Friedrich Zarncke. Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1854–1866 mit einem Vorwort und einem zusammengefaßten Quellenverzeichnis von Eberhard Nellmann sowie einem alphabetischen Index von Erwin Koller, Werner Wegstein und Norbert Richard Wolf. 4 Bde. u. Indexbd. S. Hirzel, Stuttgart 1990. http://germazope.univ-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/bmz/wbgui?lemmode=lemmasearch&mode=linking&textsize=600&onlist=&word=ueber&lemid=BU00012&query_start=1&totalhits=0&textword=&locpattern=&textpattern=&lemmapattern=&verspattern=. 9.4.2009.
- Mielikäinen, Aila 1992: Kulunutta liturgiaa vai elävää viestintää? Kirkollisten toimitusten kieli uudistuu. – *Kielikello* 4/1992, s. 3–8.
- 1998: 1900-luvun raamatunsuomennosten uudissanastoa. – Mielikäinen & Suihkonen (toim.), s. 105–136.
- Mielikäinen, Aila & Paavo Suihkonen (toim.) 1998: *Tutkielmia Raamatun kielestä*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 39. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Mihailov, Mihail 2005: Venäjistä käännettyssä suomessa on enemmän ”hyvyyttä”. – Mauranen & Jantunen (toim.), s. 85–102.
- Miller, George A. & Philip Nicholas Johnson-Laird 1976: *Language and Perception*. Harvard University Press, Cambridge.

- NES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.
- Newman, John 1996: *Give. A Cognitive Linguistic Study*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Nida, Eugene A. & Charles R. Taber 1969: *The Theory and Practice of Translation*. Helps for translators, vol. 8. E. J. Brill, Leiden.
- Niemikorpi, Antero 1990: *Suomen kielen sanaston frekvenssianalyysia*. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia No 150. Kielitiede 18. Vaasan korkeakoulu, Vaasa.
- 1991: *Suomen kielen sanaston dynamiikka*. Acta Wasaensia No 26. Kielitiede 2. Vaasan yliopisto, Vaasa.
- Nikander, Marja-Leena & Aili Jantunen 2000: *Ruotsin kielioppi*. Otava, Helsinki.
- Norde, Muriel 2001: Deflexion as a counterdirectional factor in grammatical change. – *Language Sciences* 23: 2–3, s. 231–264.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* I–VI. WSOY, Porvoo 1951–1961.
- Ojansuu, Heikki 1909: *Mikael Agricolan kielestä*. Suomi IV, 7, 1.
- Ojutkangas, Krista 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. SKST 845. SKS, Helsinki.
- 2008: Mihin suomessa tarvitaan *sisä*-grammeja? – *Virittäjä* 112, s. 382–400.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjänä*. SKST 817. SKS, Helsinki.
- 2006: Metonymy in locatives of state. – Helasvuo & Campbell (toim.), s. 67–100.
- Ontermä, Aki 2005: Hilsettä ja herrastelua? Toisen infinitiivin instruktiivin ohjailu ja kielenhuollon ideologiat. – Herlin, Iiona ja Laura Visapää (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, s. 318–343. SKST 1021. SKS, Helsinki.
- Pajula, Paavo 1955: *Ensimmäinen lainsuomennos. Lisiä suomalaisen lakikielen varhaishistoriaan*. SKS, Helsinki.
- 1960: *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. WSOY, Porvoo.
- Pajunen, Anneli 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. SKS, Helsinki.
- (toim.) 1998: *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*. Suomi 185. SKS, Helsinki.
- Pakarinen, Weikko 1916: *Latinan kielioppi*. Otava, Helsinki.
- Palkki, Riitta, Petri Lauerma & Pirkko Kuutti 2009: Historiallinen löytö: Rudimenta – uusi suomen varhaiskielioppi. – *Virittäjä* 113, s. 2–17.
- Paloposki, Outi 2005: Käännössuomen synty. – Mauranen & Jantunen (toim.), s. 15–31.
- Panhuis, Dirk 2006: *Latin Grammar*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Pantermöller, Marko 2006: Zur doppelten Markierung der Abessivität im alten Schriftfinnisch. – *Ural-Altäische Jahrbücher* 20, s. 51–85.

- Parvio, Martti 1986: *Suomalaiset varhaisaapiset Agricolasta Gezeliukseen – Album amicorum*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 50, Helsinki.
- Pekkanen, Tuomo 1981: *Ars grammatica. Latinan kielioppi*. Gaudeamus, Juva.
- Penttilä, Aarni 1931: *Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan fragmentin kielestä*. SKS, Helsinki.
- 2002 [1963]: *Suomen kielioppi*. Kolmas, muuttamaton painos. Dark Oy, Vantaa.
- Perälä, Anna 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. SKST 1123. SKS, Helsinki.
- Petraeus, Aeschillus 1649: *Linguae Finnicae brevis institutio*. Aboae. – SWK 1.
- Piitulainen, Marja-Leena, Ursula Lehmus & Irma Sarkola 1998: *Saksan kielioppi*. Otava, Helsinki.
- Pirinen, Kauko 1988: Suomenkielisen liturgisen kirjallisuuden synty. – Koivusalo (toim.), s. 9–24.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1990–1994.
- Pugh, Stefan M. 2001: The role of language contact in the formation of Karelian, past and present. – Östen Dahl & Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.): *Circum-Baltic Languages. Volume 1: Past and Present*, s. 257–270. <https://ezproxy.utu.fi/login?url=http://site.ebrary.com/lib/uniturku/Doc?id=10022300>. 8.12.2008.
- Puurtinen, Tiina 2005: Käännösuomen piirteitä lastenkirjallisuudessa. – Mauranen & Jantunen (toim.), s. 211–224.
- Rapola, Martti 1933: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys*. SKST 197. SKS, Helsinki.
- 1962: Pipliasuomen parataktinen tasapaino. – Martti Rapola: *Kielen kuvastimessa: sana- ja tyylhistoriallisia tutkielmia kirjasuomen aiheista*, s. 169–192. WSOY, Porvoo.
- 1968: Käännöskerrostumia Agricolan tuotannossa. – *Virittäjä* 72, s. 116–124.
- Renvall, Gustaf 1840: *Finsk Språklära, Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga Dialecten*. Åbo. – SWK 3.
- Riikonen, H. K., Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) 2007: *Suomennoskirjallisuuden historia I*. SKS, Helsinki.
- Räsänen, Martti 1920: *Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XLVIII. Helsinki.
- Saarimaa, E. A. 1967: *Kielenopas*. 7. painos. WSOY, Helsinki.
- Saarinen, Sirkka 2003: Marin lainaperäiset postpositiot. – Molnár Zoltán & Zaicz Gábor (toim.): *Permistica et uralica. Ünnepi könyv Csúcs Sándor tiszteletére*, s. 206–211. Fennu-Ugrica Pázmániensia I. Piliscsaba.
- 2005: Die Nominalkategorie und das Postpositionssystem der Wolgasprachen. – *Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Pars I, Orationes plenariae*, s. 161–174. Joshkar-Ola.
- 2007: Entwicklungstendenzen der Postpositionssysteme im Mari und im Mordwinischen. – *Incontri Linguistici* 30, s. 85–94. Pisa.

- Sadeniemi, Matti 1970: *Kielenkäytön kysymyksiä*. 3. painos. SKS, Helsinki.
- Salmi, Heidi 2009: Mikael Agricolan kielen *keski-vartaloiset adpositiot*. – *Sananjalka* 51, s. 25–57.
- 2010: Mikael Agricolan kielen adpositiot *läsnä, lähes ja liki*. – Saarinen, Sirkka, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.): *Sanoista kirjakieliin*. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010, s. 97–111. SUST 259. SUS, Helsinki.
- tulossa: Mikael Agricolan teosten kielen *sisä-vartaloiset adpositiot*.
- Salminen, Tapani (toim.) 1996: *Typological and historical studies in language by Mikko Korhonen. A memorial volume published on the 60th anniversary of his birth*. SUST 223. SUS, Helsinki.
- Salminen, Taru 2000: *Morfologiasta moniäänisyyteen. Suomen kielen kvasirakenteen merkitys, käyttö ja kehitys*. SKST 796. SKS, Helsinki.
- Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran aikakauskirja. Turku.
- Sananselityksiä, Ison suomen kieliopin termejä*. <http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/julk1/termit.cgi>. 26.11.2008.
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>. 25.4.2010.
- Saukkonen, Pauli, Marjatta Haipus, Antero Niemikorpi & Helena Sulkala 1979: *Suomen kielen taajuussanasto*. WSOY, Porvoo.
- Savijärvi, Ilkka 1977: *Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi. 1. Suomi*. SKST 333. SKS, Helsinki.
- 1988: Agricolan kieltolause. – Koivusalo (toim.), s. 69–93.
- Schiller, Karl & August Lübben 1880: *Mittel-niederdeutsches Wörterbuch*. Verlag von J. Kührtmann's Buchhandlung, Bremen.
- Schmeidler, Marie-Elisabeth 1968: Zur Übersetzungstechnik Agricolas. – *Congressus secundus internationalis fenno-ugristarum I*, s. 473–479. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy, Helsinki.
- 1970: Sprachliche Analyse des Matthäus-Evangeliums, Kapitel 1–2, in der Übersetzung von Michael Agricola. – *Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum I*, s. 362–368. Tallinn.
- Setälä, Emil Nestor 1880: *Suomen kielen lauseoppi. Oppikirjan koe*. Helsinki. – SWK 8.
- 1892: *Finska språkets satslära till läroverkens tjenst*. – SWK 10.
- 1966: *Suomen kielen lauseoppi*. Viidestoista painos. Otava, Helsinki.
- Sinor, Denis (toim.) 1988: *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. E.J. Brill, Leiden.
- Siro, Paavo 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Tietosanakirja Oy, Helsinki.
- 1979: Sijamuotojen syntaksia. – Kallio ym. (toim.), s. 81–88.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Lexica societatis finno-ugricae XII. SUS, Helsinki. 1974–1981.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- de Smit, Merlijn 2006: *Language contact and structural change. An Old Finnish case study*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 9. Stockholm University, Stockholm.

- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–VIII*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1985–2008.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1992–2000.
- Streng, Adolf V. 1997: *Latinalais-suomalainen sanakirja*. SKST 196. SKS, Helsinki.
- Suihkonen, Paavo 1998: Nominaalistukset vuosien 1938 ja 1992 Uuden testamentin suomennoksissa. – Mielikäinen & Suihkonen (toim.), s. 63–85.
- Suova, Eino 1938: Post- ja prepositioiden pääsanana sijoista. – *Virittäjä* 45, s. 114–118.
- SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- Suutari, Toni 2004: 'Kopf' in finnischen, estnischen und saamischen Ortsnamen. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 58, s. 235–295. SUS, Helsinki.
- 2006: Body-part names and grammaticalization. – Helasvuo & Campbell (toim.), s. 101–128.
- Svorou, Soteria 1993: *The Grammar of Space*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- SWK = Wiik, Kalevi (toim.) 1987: *Suomen vanhat kieliopit 1–10*. Turun yliopisto, Fonetikka, Turku.
- Söderwall, K. F. 1891–1900: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Berlingska boktryckeri- och stilgjuteri-aktiebolaget, Lund.
- Tarkiainen, Kari 2008: *Finlands svenska historia. I. Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Tarkiainen, V. 1958: *Mikael Agricola. Tutkielmia*. SKS, Helsinki.
- Tarkiainen, Viljo & Kari Tarkiainen 1985: *Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja*. Otava, Helsinki.
- Tauli, Valter 1966: *Structural Tendencies in Uralic Languages*. Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series 17. Mouton & co, London.
- Taylor, John R. 1989: *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Clarendon Press, Oxford.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellerg & Erik Andersson 1999: *Svenska Akademiens grammatik 2. Ord*. Svenska Akademien, Stockholm.
- Tikka, Toivo 1992: *Vepsän suffiksoituneet postpositiot. Kieliopillisiin sijoihin liittyvä suffiksoituminen*. *Studia Uralica Upsaliensia* 22. Uppsala.
- Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine (toim.) 1991a: *Approaches to grammaticalization. Vol. I: Focus on theoretical and methodological issues*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine (toim.) 1991b: *Approaches to Grammaticalization. Vol. II: Focus on types of grammatical markers*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.

-
- UEW = Rédei Károly 1986–: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Vaittinen, Tanja 2003: Vanhan kirjasuomen yhdysverbit. – *Sananjalka* 45, s. 45–66.
- Wessén, Elias 1970: *Schwedische sprachgeschichte III. Grundriss einer historischen syntax*. Walter de Gruyter & co, Berlin.
- Vilkuna, Maria 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Edita, Helsinki.
- 1998: Word order in European Uralic. – Siewierska, Anna (toim.): *Constituent Order in the Languages of Europe*, s. 173–233. *Empirical Approaches to Language Typology* 20–1. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. I–II (A–K). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Painatuskeskus/Edita, Helsinki. 1985–.
- Vuorisalo, Sirkka 1990: *Suomen kielen substantiivien semanttinen luokittelu*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- Öhmann, Emil 1957: Beobachtungen über feste Verbalzusammensetzungen im Finnischen. – *Ural-Altäische Jahrbücher* XXIX, s. 33–37. Wiesbaden.

SARJA - SER. C

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

Osa
Tom.

294. **Malmberg, Mirja.** Madonnakonstellaatio. Vanhemman sisaruksen kokemus äidin ja uuden vauvan yhdessäolosta. 2010.
295. **Laine, Päivi.** Verenpaineen mittaamisen opettaminen sairaanhoitaja- ja terveydenhoitajaopiskelijoille. 2010.
296. **Rapeli, Lauri.** Tietääkö kansa? - Kansalaisten politiikkatietämys teoreettisessa ja empiirisessä tarkastelussa. 2010.
297. **Aerila, Juli-Anna.** Fiktiivisen kirjallisuuden maailmasta monikulttuuriseen Suomeen. Ennakointikertomus kirjallisuudenopetuksen ja monikulttuurisuuskasvatuksen välineenä. 2010.
298. **Korkala, Siru.** Luottamuksen ilmeneminen alueellisissa yhteistyöverkostoissa. 2010.
299. **Elonheimo, Henrik.** Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovitelu. 2010.
300. **Alho-Malmelin, Marika.** Avointa väylää maisteriksi - tutkimus avoimessa yliopistossa opiskelleista ja väylän kautta korkeakouluun tulleista opiskelijoista. 2010.
301. **Yliskylä, Satu.** Kuka suunnittelee mainokset? Tutkimus mainosalan kulisseista, yhteistyöstä, yhteistyökäytännöistä ja ristiriidoista. Mainonnan suunnittelijan näkökulma.
302. **Lehtinen, Pasi.** Pienen lapsen uloshengitysvaikeus. 2010.
303. **Karlsson-Fält, Carola.** Kielikeskuksissa toimivien kieltenopettajien käsityksistä ja kokemuksia massayliopiston luomista haasteista. 2010.
304. **Siltala, Reijo.** Innovatiivisuus ja yhteistoiminnallinen oppiminen liike-elämässä ja opetuksessa. 2010.
305. **Tunturi, Janne.** Romanssien ja runouden aikakausi: Thomas Warton keskiaikaa määrittelemässä 1750-1790. 2010.
306. **Salomäki, Vesa-Matti.** Biologisen sukupuolen rakentaminen. Ruumis ja sosiaalinen sukupuoli antiikista nykypäivään. 2010.

Myynti/Distribution:

Turun yliopiston kirjasto
Turku University Library
FI-20014 TURUN YLIOPISTO, FINLAND
puh/tel +358 (0)2 333 6170, fax +358 (0)2 333 5050
<http://kirjasto.utu.fi/julkaisupalvelut/>, julkmyynti@utu.fi

ISBN 978-951-29-4505-4 (PRINT)
ISBN 978-951-29-4506-1 (PDF)
ISSN 0082-6995
Uniprint - Turku, Finland 2010